

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. Т. ШЕВЧЕНКА

Історично-Філософічна Секція
том 218

Юрій Шерегій

НАРИС
ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕАТРІВ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ
ДО 1945 РОКУ

Редакція і вступні статті
Василя Маркуся та Валеріяна Ревуцького

Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі
Відділ української літератури в Пряшеві

Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто — Пряшів — Львів
1993

Všetky práva vyhradené.

Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovat bez súhlasu majiteľa práv.

© Юрій Шерехій
Видання перше

ISBN 80-08-01837-2

MEMOIRS OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY

Historico-Philosophical Section
volume 218

Yurij Sheregij

SURVEY
OF THE HISTORY OF UKRAINIAN THEATRES
IN CARPATHO-UKRAINE
BEFORE 1945

Editors and authors of introductory articles
Vasyl Markus and Valerian Revutsky

Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave
Oddelenie ukrajinskej literatúry v Prešove

New York — Paris — Sydney — Toronto — Prešov — Lviv
1993

ВІД РЕДАКЦІЇ

Як упорядник і один з редакторів цієї книги бажаю впровадити читача в деякі справи, непорушені в передмові проф. Валеріяна Ревуцького та у вступі і післяслові автора. Насамперед, про саму працю Юрія Августина Шерегія.

Ю. А. Шерегій був не лише актором, режисером і драматургом, а передусім знаменитим організатором театрального життя, але мав й виїняткове відчуття історії, збереження історичної пам'яті для прийдешніх поколінь. Він уважав, що все, що цінного твориться для народу, для його майбутнього, на якому виховуються генерації, бо сучасні живуть з життя попередників. Тому він збирав все, що стосувалося минулого у його галузі — театрального життя на Закарпатті.

Довгі роки кропіткою праці присвятив Ю. Шерегій цьому своєму «гоббі». Збирав афіші, витинки з газет, зокрема рецензії, вів інтензивну кореспонденцію, замовляв особисті спогади, складав усяку документацію про цю проблематику, впорядкував цей багатющий матеріал. Дві конкретні цілі мав на оці Ю. Шерегій.

Перше, написати історію українського театру на Закарпатті, дати повний огляд тих зусиль, малих і великих, які виявили десятки і сотні людей, щоби використати сценічне мистецтво для національного відродження культурно доволі відсталого Закарпаття. Це йому вдалося саме, написавши оцю книгу — нарис розвитку українського театру на Закарпатті в 1920—1945 рр.

По-друге, знов же із спонук збирача документації і матеріалів про театр, Шерегій бажав десь це зберегти і дати основи під архів — музей театральництва на Закарпатті. З цією метою в Шерегія зібралось на протязі 40—45 років товсті папки листування, фотографій, газетних витинків, проگرامок та всяких меморабілій. Треба дивуватися, як ця непосидюча людина, яка і за спонуками власного темпераменту, і у висліді химерної долі, котра кидала його на протязі всього творчого життя з місця на місце, зуміла все це зберегти, впорядкувати і підготувати до праці фахових архіварів і музейників.

Все це стоїть в робочому кабінеті пок. Юрія в скромній квартирі в Братиславі. З побожністю до цього доробку ставляться дружина Анна, дочка Оля і вся велика родина Шерегіїв. Кімната ця наче святиня, бюроко і меблі, як було за життя Покійного, стіни покриті картинами, фотографіями, увесь вигляд кімнати — вишивки, кераміка, альбоми — промовляють за себе, що тут жив і працював український корифей сцени. Турботою Покійного, а тепер і його родини було і є, щоби ці важко зібрані і збережені речі попали у властиве місце і послужили свому призначенню — покласти основи для музею-архіву українського театру на Закарпатті. Місце цих речей, як ми сьогодні бачимо, є в Ужгороді або Хусті. Чи там знайдуться люди, чи будуть засоби для перевезення і впорядкування,

і, врешті, чи знайдуться люди з візією, щоб все це виконати, як бажав Ю. Шеретій?

Ця частина його заповіту мабуть ще далека від реалізації. Але вирінає можливість здійснити першу частину, а саме видати зібрані і впорядковані у формі «Нарису» матеріали Ю. Шеретія як книгу — публікацію. Покійний автор закінчив працю двадцять років тому. В поінвазійних умовах Чехо-Словащини важко було й думати, що цю працю видадуть на Пряшівщині. Там тоді почався новий затиск щойно відновленого культурного життя кінця 1960-их рр. Тим більше не були такі умови на Закарпаттю й на Україні, щоб там видав хтось цю працю. Авторіві було під сімдесятку і він дуже бажав, щоб ця річ появилася друком хочби за кордоном. У своїй винахідливості і послідовності знаходить можливість передати цей манускрипт за кордон. Тут досить довго він переходить з рук до рук і врешті знайшовся видавець і фірма.

Але насамперед треба було рукопис (чи копію машинопису) переписати, а ще раніше скоротити і проредагувати. Наукове Товариство ім. Шевченка в Нью-Йорку готове було його видати, а Історично-філософічна Секція фірмувати це видання. З рамені Секції зайнявся цим підписаний як співредактор, а член Секції (він же театрознавець і давно знайомий автора) проф. Валеріян Ревуцький погодився з дозволенням автора, з ким переписувався, відредагувати цю книгу.

Справді, праця вимагала основної редакції, а головно скорочення. Ю. А. Шеретій підготував матеріали до друку, зібрав прецінні джерела, їх упорядкував і оформив перший варіант, але не допрацював його у формі готової історії, з якої менш важливі факти неодмінно треба б усунути і подати суцільну картину без того, щоб входити в деталі. Деякі матеріали були подані в дещо сирому вигляді прямо як передруки з програмок, афішів чи рецензії з газет. До того, цей машинопис в оригіналі займав понад 1400 сторінок. Малося на увазі й величину та кошти книги. Спочатку автор задумав свій твір видати в трьох книгах. Не важко догадатися, скільки таке видання могло коштувати. В кореспонденції з автором було узгоднено, що це буде одна і дещо товстіша книга, розуміється, з ілюстраціями.

Тому Ю. А. Шеретій погодився на її скорочення. Що-правда, автор не бачив кінцевого варіанту книги, але вона не відбігає від оригіналу, усунуто менш суттєві місця, повторення, дослівні передруки з преси, які подекуди скорочено. Вцілому, праця набрала характеру історичного нарису, аніж тільки збірки матеріалів.

Виявилось, що праця ще вимагає і технічної редакції, узгоднення всіх скорочень, правописного вдосконалення. (Автор писав за прийнятим у Східній Європі радянським правописом, а ми прийняли принцип Харківського правопису, як зафіксовано в Словнику Г. Голоскевича). Треба було і в розповіді автора, і зокрема в перекладах з угорської та чеської мов, усунути кальки, а навіть самі технічні вислови, які, хоч і вживалися на Закарпаттю, проте не є звичними в літературній мові.

З другого боку, вважалося за потрібне залишити деякі своєрідні місцеві вислови для збереження «місцевого кольориту». Друга редакція, яку провів підписаний, так само децю скоротила працю.

Очевидно, треба було, як це звичайно водиться при всякому переписуванні й редигуванні доповнити й уточнити деякі факти і дані. Це стосується насамперед розділу «Діячі українського театру на Закарпатській Україні», який доповнено новішими даними з Енциклопедії Українознавства, що її автор не мав до диспозиції, матеріалами з архіву Енциклопедії Української Діаспори, зокрема цінними причинками під заголовком «Українські пам'ятки в Чехословаччині» авторства Ю. Гривняка (два рукописні томи), який доречі, також брав участь в театральному життю Закарпаття. Додаємо до самого нарису, бібліографії і поіменного покажчика акторів та театральних діячів Закарпаття, ще список драматичних творів автора. Його біографію віддає частково проф. В. Ревуцький, а більш детально Левко Довгович у своїй посмертній промові. Для доповнення містимо ще два інші прощальні слова. Некрологів у пресі не поміщуємо, бо вони подають менш-більш ті самі інформації.

Ю. А. Шерегій, як вже згадано, дуже бажав, щоб ця праця появилася друком ще за його життя. Підписаний переписувався з автором в цій справі і запропонував НТШ як видавця. 27 вересня 1989 р., після того, як не вдалося особисто стрінутися з Шерегієм в Братиславі, він написав листа і дав уповноваження на руки тодішнього голови НТШ в Америці, проф. Ярослава Падоха, щоби ця установа видала його працю. Він знав і був вдоволений, що вступну статтю пише його добре знайомий і колега по театральному мистецтву, проф. Ревуцький. Кореспондував із Зіркою Гренджа — Донською — Данилюк, яка погодилася переписувати зредагований примірник книжки. Замість автора, який писав своє подячне слово ще до того, поки пані Зірка виконала цю працю, від НТШ бажано щиро подякувати за її дбайливу роботу, котру вона виконала — як сама зазначувала — з вдячності і пошани до Ю. Шерегія, який дружив з її пок. батьком, відомим закарпатським письменником Василем Гренджою — Донським.

Управа і видавнича комісія НТШ погодилася в принципі видати цю книгу, але вона повинна була чекати на свою «чергу». Це означало б відкладення друку на кілька років, бо вже раніше були заплановані інші праці. Щоби приспішити справу видання, підписаний відважився на пропозицію, що частину коштів покрийть вужчі земляки автора із Закарпаття у формі передплат та датків на видавничий фонд, і це зменшить безпосередні видатки НТШ, фонди якого обмежені. З другого боку, кошти видання мали бути поважними (понад двадцять тисяч дол.). Вкінці вирішено ще зменшити кошти тим, що видання здійснено в Пряшеві, тим більше, що тим самим будуть зменшені кошти транспортування книги на Закарпаття. А всім ясно, що саме ті українські землі будуть головним відборцем книги, і там вона найбільш потрібна. При цьому почуваюся до приємного обов'язку подякувати Словацькому педагогічному видавництву за виконання друкарських робіт, а особливо п. Іванові Яцканину,

відповідальному за українські видання у Видавництві, за нагляд над працею та припилювання усіх справ на місці.

Тому що частину коштів НТШ зібрало з передплат та датків, ми опублікуємо список жертводавців в пресі. Усім їм належить ся щира подяка за зрозуміння значення цього видання і за підтримку української культури, зокрема на цьому далеко віддаленому клаптику української землі.

* * *

Саме про вагу театральної справи на Закарпаттю хочеться в цьому слові від упорядника децю сказати. Театр на Закарпаттю, як і взагалі в українському народі, відограв виїняткову роль національного каталізатора, а навіть пробудника. Так воно було і може на кілька десятків років раніше в інших слов'ян, наприклад, у чехів. Якщо французький, німецький, навіть російський театри і їх національна драматургія в 17—19 стол. стали мірилом, як ці народи підносилися культурно та яким софістикованим ставало їх світоглядове і мистецьке мислення, то в недержавних народів, зокрема в таких умовах, у яких були українці, театр став школою народного самоусвідомлення, засобом пізнання свого минулого, зрозуміння своєї вчорашньої і нинішньої долі, геральдом, що закликав народ творити своє краще завтра. Це у вищій мірі стосується українського Закарпаття.

І це сталося вже в нашому столітті, на очах двох попередніх поколінь, дець за останніх сімдесят років. Ю. А. Шерерій був співтворцем цього процесу, і тому саме він міг найкраще віддати стимули й ентузіазм багатьох з-поміж народної інтелігенції, що так завзято працювали на цьому полі, а насамперед наше учительство, котре Шерерій і його товариші репрезентували.

З аматорських гуртків, через сільські примітивні дошки театральних сцен перейшли чи не всі народні діячі, часто безіменні працівники свого народу на Закарпаттю, включно з тими, що згодом пішли в політику, чи як вояки Карпатської Січі боронили до останньої жертви — власного життя — свій рідний край. Не диво, що найбільший моральний авторитет Закарпаття, батько А. Волошин сам написав дві драми на сучасні теми. Драми писав і поет Василь Гренджа — Донський. Найбільші просвітні і суспільні діячі 1920—30-их рр. були організаторами та в управах українського театру на Закарпаттю. Відкриття Руського Народного Театру «Просвіти» в Ужгороді 15 січня 1921 р. було одною з найбільш видатних подій новітньої закарпатської історії. Треба бачити в тому історичну справедливість, що сьогодні в історичному Ужгороді, столиці Закарпаття, гідно відзначено 70-ліття створення українського національного театру і цим ювілеєм заслужено реабілітовано творців і діячів цього театру, місцеву «буржуазну» інтелігенцію, та акторів і режисерів, які на початку майже поголовно рекрутувалися з українських емігрантів — втікачів від большевицької окупації України. Вони тут на Закарпаттю виконали ту саму місію, яку український театр і його корифеї ви-

конали в 19 — 20 стол. на Наддніпрянській Україні та в Галичині. Чим були на Великій Україні театральні трупи братів Тобілевичів, а згодом стаціонарний театр М. Садовського, чим була «Руська Бесіда» в Галичині чи вже за радянських часів харківський «Березіль», тим з погляду національної функції був Руський Народний Театр «Просвіта» в Ужгороді для Закарпаття. Великий сенс і глибоке значення в тому, що творцями і найвидатнішими діячами закарпатського театру стали загальноукраїнські слуги Мельпомени, саме той же Садовський, чи пізніше режисери О. Загаров та М. Аркас. До них приєднався і молодий в тому часі, місцевий уродженець Юрій Шерегії.

Ю. Шерегії (інакше Грім) був учнем тих всеукраїнських корифеїв, за своїх від них не тільки стиль, школу, традиції українського театру, але головно розуміння ролі і місії театру в національному життю. Біографія Шерегія — це біографія, хроніка росту, підйомів і болів українського театру Закарпаття. Ніхто інший, як саме він, не був краще покликаний дати перші аннали українського театру на цій закарпатській землі. І він її дав у цьому творі — причинках сумлінно, точно, документально, щоб допомогти — як сам пише в Післяслові — . . . «дослідникам майбутньої історії українських театрів на Закарпаттю і в ЧСР». А покищо, це є перша така історія, якою Шерегії промовує шлях наступним дослідникам, даючи величезний матеріал, котрий інакше міг безповоротно десь розгубитися й нелегко було б його віднайти. За це належиться Авторіві вічна дяка і збереження його пам'яті. Якщо можна рівняти великі речі й імена з меншими, то Шерегії в історії закарпатського театру займає гідне місце поруч названих корифеїв.

* * *

До цієї редакційної статті-інформації про автора і долю його праці бажано додати кілька особистих ноток. Вперше зустрів я Ю. А. Шерегія на пластовому святі в окружному місті Тячеві, що в Закарпатській Україні. Він тоді був крайовим командантом (звітодавцем) Пласту на Закарпаттю і надавав тон цьому здвигові. Я брав участь як пластун — новак Село — Пласту із сусіднього села Бедевлі. Очевидно, я ніякої розмови не мав із людьми такої ранги, хоч — пригадую — він окремо стрічався з нашою групою під проводом нашого зв'язкового, давно вже покійного вчителя Адальберта Жидовича. Ми тоді мали творити свій юнацький курінь і, мабуть, під впливом цієї зустрічі назвали наш курінь юнаків Село-Пласту ім. Ю. Шерегія — Грома.

Всі члени куреня були учнями народної школи. Не було багато таких селянських куренів на Закарпаттю, бо Пласт розвивався головно в гімназіях, учительських семінаріях і горожанських (нижчих середніх) школах. В наступному році наш новозаснований курінь брав участь у пластовому святі в Хусті і в тому ж році ми святили наш курінний прапор на святі в Бедевлі. В обидвох зустрічах Шерегії брав участь.

Потім бачив я Шерегія тільки на сцені і то досить часто, в час гастролей «Нової Сцени» в рідному селі, а зокрема як гімназист у Хусті в 1938—1939 рр. Про діяльність Ю. Шерегія на Словаччині я читав в українській пресі з Пряшівщини, а про його віддану працю серед земляків в Югославії розповідали мені знайомі і приятелі в час відвідин тих сторін. Я постійно подивлявся продуктивність праці цієї вже літньої людини.

В половині 1980-их рр. попав у мої руки великий манускрипт (в копії машинопису) праці Ю. Шерегія «Нарис історії українських театрів на Закарпатській Україні, 1918 — 1945 рр.» Рукопис вимагав поважної редакційної праці, яку я не мав змоги тоді виконати сам через переобтяженість в редакції «Енциклопедії Українознавства». Я попросив проф. В. Ревуцького виконати першу редакцію, на що він згодився, бо знав автора з часів їх спільного перебування в Галичині в 1942—44 рр. Другу й остаточну редакцію провів я, кореспондуючи з самим автором, д-р Ревуцьким та З. Гренджа — Донською, яка переписувала відредагований текст.

В міжчасі Ю. Шерегій, як вже згадано, дав уповноваження видати свою працю Науковому Товариству ім. Шевченка в Нью-Йорку без гонорару, за винятком авторських примірників. З кількох листів автора я відчув, що Шерегій, хоч у похилому віці, але цілком активний, чуйний і ділово реагує на всі справи. Ми мали стрінутися в Братиславі в червні 1989 р., але через прикордонні ускладнення я щойно наступного дня переїхав австрійсько-чехословацький кордон і вже не заїхав до Братислави, бо мусів спішити на домовлені зустрічі й програму Фестивалю до Свидника. Домовились ми потім на наступну зустріч влітку 1990 р. До неї вже не дійшло, бо 25 травня Шерегія не стало між живими. Я відвідав його могилу і рідних в липні 1990 р. Тоді я узгіднив багато справ з Дружиною Покійного і його родиною щодо видання книги. А ці справи ще раз обговорено в Пряшеві і Братиславі в липні 1991 р., коли вирішено книгу видати в Пряшеві.

Коли я був на його могилі і вперше мав змогу також відчутти атмосферу його праці в робочому кабінеті Покійного, побачити величезний матеріал, що він його позбирав, я собі постановив, що ця книга, не зважаючи на всі труднощі, таки повинна вийти як пам'ятник будівничим та діячам українського театру на Закарпаттю, особливо Авторіві, Юрієві Абгустинові Шерегію.

Василь МАРКУСЬ,
директор Історично-Філософичної Секції НТШ

ЮРІЙ ШЕРЕГІЙ ТА ЙОГО «НАРИС»

Феномен Юрія Августина Шерегія містить в собі подвійне значення. Його вагомість в історії українського театру є визначною, його вагомість в розвитку українського театру на Закарпатській Україні — унікальна. Феномен, що виник з надр його рідного краю, що досконало знав його традиції й, набувши освіту в Празі, повернувся цілковито до нього. Вага його «Нарису» ще підвищується тим, що в дотеперішніх дослідженнях історії українського театру — театрові на З.У. приділялося надто мало уваги, а коли говорили про нього поміж двома світовими війнами, то було порожнє місце. Його «Нарис» заповнює, висловлюючись сучасним терміном, «білу пляму» в історії українського театру поміж 1919 та 1945 рр. взагалі.

«Нарис» Шерегія — це, фактично, «енциклопедія» театрального життя на З.У. Вона охоплює не тільки діяльність професійного Театру «Просвіти» чи діяльність Театру «Нова Сцена», не тільки діяльність численних аматорських театральних гуртків на всій території З.У., але й діяльність аматорських хорів, танцювальних ансамблів, театрів в таборах українських інтернованих вояків після Першої Світової війни, діяльність Земського Підкарпатурського Народного Театру, подає поіменно репертуар кожного сезону і склад його акторів, критику на вистави не тільки з української преси, але також з чеської та угорської. Згадано і про гастролі Театру «Просвіти» та «Нової Сцени» в Празі і працю там Української Драматичної Студії. Не оминув Шерегія, навіть, подати статут Театру «Просвіти», бюджет державного Театру «Нової Сцени», драматургічну діяльність відомого українського письменника Спиридона Черкасенка для дитячих драматичних гуртків і т. ін.

Шерегія розпочинає «Нарис» з 1919 р. в час, коли пройшло понад півстоліття від того часу, коли аматорський театральний гурток Кирила Сабова поставив 1866 р. драму Івана Коритнянського «Семейное празничество». Сама назва цієї п'єси говорить вже про те, що та вистава йшла в макаронічній мові (суміш церковнослов'янської, російської та де-яких виразів місцевої української говірки). Але по ній ніяких вистав на З.У. не було, а територію відвідували лише угорські та єврейські трупи. Сам Шерегія, перебуваючи учнем в Ужгородській гімназії, попав хлопцем перший раз у житті на угорську виставу. Всі трупи приїздили на терен З.У. з виставами, що мали на меті не виховне, а лише матеріальне зацікавлення.

Коли було зорганізовано Театр «Просвіти» 1920 р., Шерегієві було лише 13 років. Очевидно, він пильно приглядався до того, що бачив в театрі і він абсолютно захопив його, бо вже через два роки він сам вперше виступив в драматичному гурткові. А коли Театр «Просвіти» перейшов під керівництво Миколи Садовського, то він приймав участь у масових сценах і мав можливість ближче приглянутися до нього як актора, та й частково як режисера. Саме своєю акторською майстерністю Садовський залишив у юнака сильне враження.

Звичайно, коли Шерегія побачив Садовського, це вже був приєрзок акторської діяльності великого актора. Він не міг побачити його в ролях історичних героїв, гетьманів Хмельницького чи Ханенка («Гандзя» Івана Тобілевича). Садовський вже відійшов від героїв-любовників вже за віком і обмежив себе ролями характерних героїв. Але незалежно від цього Шерегія міг побачити яскраве мистецтво перевтілення Садовського в певний характер, доповнений мімікою чи ходом. Він міг побачити насмішуваті очі Карася в «Запоржці за Дунаєм», улесливі очиці Голохвостого («За двома зайцями» М. Старицького) чи зарозумілі погляди Мартина Борулі в однойменній драмі. Те саме і з ходом Садовського. Шерегія міг спостерегти, що тверда

хода Тараса Бульби інша, як у Карася («перевальцем»), а вона ще інша у Мартина Борулі (метушлива, неорганізована) . . .

Шерегій виніс і спостереження, що як режисер Садовський твердо стримів до реалізму, вимагаючи правдивості у всій виставі. Після прочитання п'єси бачив, як Садовський відразу переходив до розведення мізансцен, і що одним з найголовніших його принципів режисерської праці був показ авторові, який він подавав не на повному темпераменті, а на півтонах. Виніс Шерегій і мистецтво Садовського органічного переходу в музично-драматичному побутовому репертуарі від музики і драми і навпаки.

Олександр Загаров змінив Садовського в Театрі «Просвіти». Це вже була інша можливість для Шерегія запізнити другу майстерність акторської техніки та режисури. Загаров, як і Садовський, був прихильником реалізму на сцені. Проте, тепер домінуючий принцип показу Садовського-режисера змінився на підказ у відповідно пропонуваній обставині на сцені. Вихованець школи Московського Мистецького Театру, Загаров стремів до психологічного реалізму Константина Станіславського і в акторській майстерності, і в режисурі. В першому етапі засвоєння ролі Загаров вимагав від актора знати про свого героя (чи героїню) стільки, скільки знав автор, а на другому етапі праці актора над ролю радив зробити своїми всі почуття героя чи героїні, їх переживання, оживлення емоцій. Від Садовського Шерегій виніс знання вистави музично-драматичного етнографічно-побутового театру, від Загарова — драми психологічного реалізму чи класичної світової комедії.

Від 1926 р. Шерегій вже не міг бути повним і регулярним відвідувачем поступово зникаючої діяльності Театру «Просвіти», бо став студентом цього року Карлового Університету в Празі. Проте, він не переставав діяти доривочно з драматичними гуртками на З. У., зокрема з гуртком Пласту, а зі студентами Карпового Університету він заснував театральний гурток «Верховина», запросивши на режисера Михайла Біличенка, що йшов радше в цій професії в руслі Садовського. Одночасно він виніс і з самої театральної Праги багато для свого творчого зростання.

В часи студій в Карловому Університеті Шерегій бачив вистави Незалежного Театру Юрія Восковця та Яна Вериха, як, наприклад, політичні ревії «Горила від машини» чи «Ревія для курців», що були нещадними сатирами на теми сучасності. Він мав змогу відвідувати в Празі Миський Театр на Виноградах, що був тоді під мистецьким керівництвом драматурга Ярослава Кваріла (пізніше керівником був Ян Бор), кого називали чеським Рейнгардтом, з його намаганням унезалежити театр від літератури, дати йому провідне місце. Нема сумніву, що Шерегій був обізнаний і з угорським кабаретовим театром Ендре Нодя, де, зокрема, в жанрі ревії виступав драматург Зігмунд Моріц, що поєднував цей жанр з фольклорними традиціями.

Закінчуючи Карловий Університет, з'явився на скромному закарпатському коні не тільки Шерегій — мистець, що перейшов мистецтво Садовського, Загарова чи театральної Праги, а передусім, великий патріот З.У. з неодмінним бажанням створити свій постійний український театр. До цієї ідеї стимулювали його успіхи в драматичних гуртках, зокрема в студентському гурткові «Верховина», а, найголовніше, він побачив широку діяльність інших драматичних гуртків, що ще почали виникати на периферії під час гастрольних вистав Театру «Просвіти» за часів Садовського і значно поширилися з заникненням діяльності цього театру. Шерегій помітив ще й той факт, що всі спроби створити постійний театр з домінуванням українських емігрантів у головних ролях та при їх адміністрації були неуспішними. І він склав на ґрунті колишнього аматорського гуртка «Веселка» основу для Театру «Нова Сцена» з творчим складом місцевих учителів та студентів з різних міст З.У.

Але ґрунтовно виникала проблема власної драматургії. Аматорські театральні гуртки розросталися, користуючись репертуаром класичного українського етнографічно-побутового театру, що його прищепив ще Театр «Просвіти» за час Садовського та Загарова. Драматургія з місцевого життя у них не мала місця, і потреба створення її ставала актуальною. Це й почав Шерегія виставою власної комедії «Нова генерація» з музикою брата Євгена Шерегія з темою боротьби молоді з заско-рузкими переконаннями старшого покоління. Доки вона була виставлена у «Новій Сцені», то вже пройшла з успіхом в студентському гурткові «Верховина». Поза «Новою Сценою» пройшла й друга п'єса Шерегія «Слово і серце», виставлена гуртком Пласту і названа «дитячою грою». Крім «Нової генерації», в «Новій Сцені» була поставлена трагікомедія Шерегія в одному акті «Голодний», що була сатирою на сучасну бюрократію, коли замість того, щоб голодному приділити допомогу, йому радять внести . . . оштемплывану заяву-прохання. Друга п'єса «Рафі-Мафі» — жанр політичної ревії. Його вдало застосував Шерегія до умов на З.У. за формою ревії, що він бачив у Празі (Незалежний Театр чи кабаретовий театр Надя). Великим успіхом користалася й оперета Шерегія «Флірт і кохання» (теж з музикою Є. Шерегія). Ця оперета мала кілька версій, останню з них він підготував вже в державному театрі на початку 1939 р.

Написана Шерегієм наступна оперета з музикою Є. Шерегія «Діти ХХ-го століття» в «Новій Сцені» не була поставлена в наслідок мобілізації 1938 р., а натомість, етапною виставою стала вистава спопсі Шерегія «Часи минають» (прем'єра 10 грудня 1938 р.), драматичні образи в 3-х діях з прологом та епілогом. Пролог розпочинається ідилією родинного щастя гуцульських молодят перед війною 1914 р. не зважаючи на злиденне життя під Угорщиною). Дальші дії відбуваються 1920, 1925 та 1935 рр. Верховинцям не легко велося і за чеського режиму. Колишні мадярони перефарбувалися на «русских». Ці «смероверховодці» намагаються перетягнути людей на свою сторону. Але часи минають, події міняються і молодь починає боротьбу за своє власне життя. В епілозі молода героїня Христина Білявчук заявляє за державність З.У.

Власною драматургією Шерегія не обмежився. Поширюючи репертуар «Нової Сцени», він вдавався і до інсценізації. Такою одною й стала інсценізація повісті американського письменника Алоїса Воллеса «Бен-Гур» (1936 р.) з часів Христа, складена з 25 епізодів у 5-ти діях, що в змісті подавала життя Христа від його народження до розп'яття. Вистава була своєрідним відгуком на виставу «Голгота» Г. Лужницького, поставлену 1935 р. Володимиром Блавацьким в Театрі «Заграва». Успіх «Бен-Гура» став також успіхом Шерегія як режисера. По-перше, він вдало застосував поміж численними епізодами введення дійової особи в функції керуючого виставою, що в 2—3-х реченнях підготовляв глядача до наступної картини-епізоду, а по-друге, він розв'язав оформлення, практиковане тоді в європейському театрі, у вигляді 4-х різнокольорових завіс на фоні спеціально намальованої постійної задньої картини (тла). Різнокольорові завіси гармонізували в домінуючому кольорі зі змістом епізоду. Одночасно завіси спрощували проведення такої монументальної вистави на досить бідно обладнаних часом сценах периферії.

Як саме працював Шерегія як режисер з акторами, ще не вдалося остаточно встановити. Проте, один епізод із зустрічі з ним дещо доповнює цей аспект. Це було на початку 1944 р. в Підкарпатському Театрі в Дрогобичі, де тоді Шерегія працював як адміністративний директор. Ми з Шерегієм дивилися останні проби перед виставою «Пригоди Скарена» Мольєра. Слідкуючи за працею режисера, Шерегія сказав мені: «Надто багато він (режисер) вживає показів!» Отож, можливе припущення, що Шерегія як режисер не дуже наполягав на застосуванні показу акторам. Чи він вжи-

вав методу підказу акторам? Можливо, адже то було в практиці Загарова та і в практиці Празького Міського Театру на Виноградах.

Шерегій як актор виступав у надзвичайно різноманітному репертуарі. Це привчило його до вийняткової гнучкості. У власних драмах він грав і ризонера-учителя Волощука («Нова генерація»), і характерного Грінбергера («Часи минають»). Маючи баритон, співав в оперетах і, навіть, виступав в партії Карася в «Запорожці за Дунаєм». Поза тим, його ролі не минули ані побутових драм, ані класичної комедії, ані ревії, ані фарсу. Він часом був навіть суфлером, а одного разу зі своїм невеликим зростом замінив хворого актора і виступив у ролі Христа («Бен-Гур»). Чи він грав когось у виставі, чи ні, але завжди його адміністративні здібності були відчутні всіма членами акторського складу. І не тільки на окремих виставах, а загалом на всьому успішному, хоч і короткочасному розвитку «Нової Сцени».

З раптовим закінченням діяльності «Нової Сцени» Шерегій не припинив ані своєї драматургічної діяльності, ані режисерської. Перебуваючи після ліквідації «Нової Сцени» в Югославії, він написав оперету «Біла княгиня Тонги» та драму «Невінчани». Загалом протягом свого життя він написав 32 п'єси різного жанру та переклав 28 на українську та словацьку мови.¹ Він зорганізував Українську Драматичну Студію в Празі, працював як адміністративний директор Підкарпатського Театру в Дрогобичі, як режисер в театрах Словаччини (Пряшів, Кошиці, Братислава, Комарно). В Кошицях три роки викладав у філії Акторської Академії, а потім шість років у Драматичній школі при Школі Мистецтв у Братиславі аж до 1969 р., коли перейшов на пенсію.

Але цей перехід не припинив його режисерської діяльності. В листі до автора цих рядків Шерегій писав: «. . . від першого липня цього року поїду на режисерські гастролі до Боснії, куди мене запросили наші аматорські театри поставити кілька п'єс з ними. Маю там працювати три місяці, мабуть поставлю з ними Спиридона Черкасенка «Про що тирса шелестіла» (Іван Сірко), це історична трагедія на 5 дій з музикою К. Стеценка, і О. Олеся «Ніч на полонині», драматична поема на 4 картини з прологом, музика А. Кос — Анатольського, сучасного львівського композитора; саме на днях мені переслали (дирекція) з Театру М. Заньковецької зі Львова фотокопію клавіру цієї музики до п'єси. Отже, ставитиму її з оригінальною музикою композитора там. Крім цих, ще дві комедії маю там поставити».²

При оцінці загального значення діяльності Шерегія треба ствердити, що вершиною його стала організація Театру «Нова Сцена». Вона в мистецькому значенні зростала з року в рік. Проте, навіть залучення до неї такого визначного митця як Миколи Аркаса з його залюбленням в український побутово-етнографічний репертуар Східної України та барвисту орієнтальну екзотику дещо різнилося від прагнень Шерегія. В той час, коли Аркас, даючи свою останню працю «Місяць і зоря», стремів до романтизованої естетики Орієнту, Шерегій дав широку панораму-епопею «Часи минають» національного значення. У цьому відношенні намітилися ближчі творчі контакти Шерегія з Володимиром Лівовицьким (вистава «Понад Дніпром») в напрямі синтетично-умовної вистави. Мав рацію відомий український письменник Василь Гренджа-Донський, коли він про неї писав, що «. . . Фантазія режисера Лівовицького витворила зі своїми вкладками балету, пісень та ультрамодерної декорації таку прегарну цілість, що я ще раз перечитував поему і тільки тепер почав цінити працю ре-

¹ З. Гренджа-Донська: «Пам'яті дорогого друга», Свобода, 13 липня 1990 р.

² Лист від 27 квітня 1972 р. з Братислави.

жисерів. Лібовицький справді пописався в цій режисурі і показав своє високе мистецтво».³

«Нова Сцена» в Хусті під дирекцією Шерегія та Лібовицького була на доброму мистецькому шляху. Те не прийшло легкою дорогою. Варт підкреслити специфічні умови, в яких цей театр зростав. Він не користувався жодною дотацією з-боку державних урядових чинників і не мав постійного приміщення для підготовки своїх вистав. «Нова Сцена» була увесь час в пересувному стані. І то в той час, коли, наприклад, штучно утворений урядом Земський Підкарпатурський Народний Театр мав велику фінансову допомогу. Перша ж фінансова допомога для «Нової Сцени» прийшла лише влітку 1938 р., а чотири роки вона утримувалася жертвенною допомогою численних глядачів, що завжди ентузіастично сприймали її вистави, бо бачили в них свій театр, народжений силами свого місцевого населення, своєї місцевої інтелігенції. «Нарис» Шерегія ніби підсумовує діяльність «Нової Сцени», дає основний каркас її. Навколо неї виростає й історія українського театру на терені З.У. поміж двома Світовими Війнами, а з нею виростає і постать самого Шерегія як співтворця й фіксатора її подій, імені якого неможливо оминати, бо воно займає в тих подіях унікальне становище. На основі «Нарису» його майбутні дослідники напишуть окрему широку сторінку про театр на З.У. до всеукраїнської історії театрального мистецтва.

Валеріян РЕВУЦЬКИЙ

³ «Твори Василя Гренджи-Донського», вид. Карпатського Союзу, т. 10, стор. 184.

ЧАСТИНА I.

ВСТУП

З гарячої любови до рідного краю — сріберної Закарпатської України (З.У.), до її багатострадального героїчного народу та любозвучної нашої української мови рішився я ще літом 1939 року в Руськім Керестурі (Бачка, Югославія) збирати матеріяли про українські театри на З.У. й згодом написати «Нарис історії українських театрів З.У. до 1945 р.». До 1945 р. я писав свої спомини про різні епохи нашого театру в Ужгороді й того ж року звернувся перше до першого управителя того ж театру д-р Романа Кирчева, щоб подав мені свої спогади про генезу театру в Ужгороді, що він радо зробив. З того часу понад 20 років збирав я матеріяли про всі українські театри в ЧСР від поодиноких осіб — бувших членів наших театрів (з яких на перше місце ставлю професора Олексу Приходька, першого диригента і основника нашого театру в Ужгороді, який найбільше сприяв моїй праці) і з різних джерел — особливо з преси З.У. та ЧСР з тих часів, як також з різних дотеперішніх видань і спроб подати дещо про наш театр. Від 1964 р. приступив я вже до редигування «Нарису», маючи великий автентичний матеріял (понад 1200 сторін рукопису та унікальний документальний матеріял: афіші, фотографії, фотокопії, програмки, рецензії, спомини членів різних театрів тощо) від найдавніших часів нашого театру на З.У. — аж до 1945 р. Згодом рішився згадати й про діяльність українських театрів поза Закарпаттям — в ЧСР: в Празі, в таборах полонених, а також в Подебрадах тощо.

Славною і дорогою для нас, закарпатських українців, була наша рідна мова! Тією мовою говорить тепер біля 50 мільйонів нашого народу! Тією мовою говорили в історичній минувшині князі й королі, гетьмани і козацьке лицарство. Тією мовою говорили десятки мільйонів нашого посполитого люду — селяни, робітники, ремісники, міщани й інтелігенція. Ту мову вміли й говорили нею князі половців, литовців, угорські королі з роду Арпадовичів, литовсько-польські королі Ягайловичі у своїх дворах.

Чим є сьогодні англійська мова на заході, тим була наша українська мова в середніх віках — від X-го до XV століття — на сході Європи!

Наш народ, що тією мовою говорить на всіх наших землях в Україні та на чужині, мав у давнину три рази по три століття свою державу, багату й славу на весь широкий світ. По-перше на Червенськихгородах з Закарпатською Україною, по-друге в Києві, а по-третє в Галичі; Закарпатська Україна була не раз у злуці з тією державою. Ми мали вже тоді свою державу, коли ще угри та поляки мандрували в шатрах, або сиділи на болотах і падали нам до ніг як піддані.

Українська пісня дзвеніла ще тому триста літ перед приходом угрів на наші землі! З цієї піснею ходили українці Закарпатської України на великий Царгород, співаючи її — відому й сьогодні на Закарпатській Україні:

*Покуйте собі мідяні човна,
Мідяні човна, золоті весла,
Ой, пустимеся на тихий Дунай,
Долів Дунаєм під Царягород!*

Весь культурний світ визнає, що трибуною рідної мови та пісні є театр. Але театр має тільки той народ, який сам є господарем у власній державі, який може досягти вищого рівня цивілізації, а наш український народ на Закарпатті тисячу літ стогнав під гнітом інших народів та держав, які навіть його імені не визнавали.

Ось як «хрестили» нашу рідну землю й наш народ: «Marchia Ruthenorum»; «Felső Magyarországn», «Eszakkeleti felvidék», «Ruthénföld», «Kárpátország», «Kárpátalja», «Rusinszkó», «Karpatingebiet», «Karpantenland», «Karpatenrussland», «Ruthenien», «Kartho-Ukraine», «Ruska Krajna», «Podkarpatsko», «Rusinsko», «Podkarpatská Rus», «Karpatorusko», «Karpatský kraj», «Podkarpatská zem», «Zem Podkarpatoruská», «Podkarpatský kraj», «Podkarpatská Ukrajina», «Руська Крайна», «Подкарпатьє», «Подкарпатская Русь», «Земля Подкарпатская», «Карпатороссія», «Русская Земля», «Подкарпатский край», «Русский край», «Підкарпаття», «Закарпаття», «Карпатська Україна», «Закарпатська Україна» і т. д. в різних варіаціях. А те саме з назвою народу: «Rutheni», «Ruthének», «Kisoroszok», «Magyaroroszok», «Gőgőgkatolikus magyarok», «Ruszinok», «Rusznýákok», «Vikránok», «Kárpátoroszok», «Karpatorusi», «Rusini», «Rusnáci», «Podkarpatorusové», «Rusi», «Podkarpátoukrajinci», «Karpátoukrajinci», «Ukrajinci podkarpátští», «Podkarpátští Malorusové», «Русин», «Карпаторос», «Угророс», «Русский», «Малоросси», «Русняки», «Вікраїнці» і т. п. — аж нарешті повернулася історична назва «Закарпатська Україна» (яка увійшла описля в склад УРСР як Закарпатська область), а народ повернув собі прадідівську назву **українець!**

Сьогодні все це виглядає аж неймовірно смішним, але ще 1929 року в місяці грудні чеський «аграрний» жандарм на мою заяву, що я українець, отак грозив: «Řekněte to ještě jednou — a ihned vás zatknú!» (Це сталося в селі Требушани Рахівського району на З.У., де ми тоді студенти — драматичний кружок «ВЕРХОВИНА» з Праги — давали виставу «Нова генерація» Ю. Грома).

І якщо народ Закарпаття і ціла суспільність в ЧСР нарешті почали вживати історичні назви краю й народу — це заслуга і театру на Закарпатській Україні! Театр освідомлював молодь, яка стала піонером у ширенні та вживанні назви «українець», «Закарпатська Україна».

Ще перед тим, ніж коротенько переглянемо минувшину З.У. та її відродження, наслідком чого й появилася потреба створення рідного театру, хочеться тут навести, що, крім коротких рефератів в пресі з 20-их, 30-их років, споминів д-р Михайла Брашайка («Руський Театр Товариства ПРОСВІТА», в 10-ті роковини заснування театру», «Пчілка», р. IX, ч. 8, лютий 1931), Михайла Баланчука, кол. актора театру («Початки Руського театру т-ва Просвіта», і т. д. «Свобода», 16. VII. 1936, ч. 15 і далші числа, Ужгород), ніхто не подав подрібного огляду діяльності всіх українських театрів З.У. і в ЧСР. Це й спонукало мене приступити до цієї праці. Односторонна спроба Євгенія Недзельського «Угроруський театр» (із серпня 1941 р., Ужгород), та шкільний елаборат І. І. Дудинця: «До історії українського театру на Закарпатті» (Ужгород 1965—66?), в якому односторонньо автор прослідив долю кол. «Подкарпаторуського театру в Ужгороді», мене ще більше впевнили в потребі підготувати до 50-річчя нашого театру (15. I. 1971) цей «Нарис». В силу різних обставин ця праця повляється аж у 70-ту річницю цієї дати.

Весною 1939 року недоля фашизму постигла й мою рідну Закарпатську Україну і

я, після генеральної репетиції драматичної поеми Т. Шевченка «Гайдамаки» в інсценізації мого друга Володимира Лібовицького, головного режисера Українського Театру «НОВА СЦЕНА» в Хусті, опинився в Югославії між українцями в Руському Керестурі. Втрата всього найдорожчого й рідного наповнила серце невимовним жалем та тугою . . .

Одного дня, 2 серпня 1939 р., я одержав першу записочку від мого брата Євгена з концентраційного табору угорських фашистів у Варюлапоші; отже мій брат живий! (Про свою сім'ю, дружину й дітей я знав, що живуть у безпеці у тестя. Але про долю свого брата від березня до серпня нічого не знав). Коли ж живий, то є надія, що ми ще можемо побачитися і разом й надалі служити Мельпомені та Талії, але передовсім рідному народові! З того ж дня почав я збирати (вирізувати з багатой преси редакції в Руському Керестурі) все те, що відносилось до наших театрів, робити перші нотатки-спомини про їхню діяльність. І хоч віршів ніколи не писав, того ж дня я відважився, щоб занотувати все те, що щеміло в душі . . .

*Зелена Гуцульщино,
Сумна твоя доля.
Моя срібна Батьківщино,
Де поділась воля! . . .*

*Сходить сонце рано вранці
Та скрилось за хмари:
Закували знов у ланці
Гуцулів жандарми . . .*

*Знад Goverлі місяць сходить,
Смерічка дримає,
Попід хати гуцул ходить,
До зброї скликає.*

*Стоять вівці край кошари,
Гуцулочка плаче:
«Лишив-єсь ня та без пари,
Вівчарю-козаче . . .»*

*Біля Тиси потік в'ється,
Дзюркоче, співає,
А в гуцула серце б'ється:
Кріс є — куль немає . . .*

*Насипали могилоньку
Високу у полю:
«Боронили Вкраїноньку —
Полягли за волю . . .»*

*Біла Тиса за Чорною
Спішисть, доганяє,
Б'ється гуцул сокирою —
Валяться мадяри.*

*Чом не грає сопілонька?
Не чути трембіти?
Ой, Карпатська Вкраїнонько,
Сумні твої діти . . .*

(Руський Керестур, 2. 8. 1939)

Свою постанову з того дня хочу здійснити цією працею, а працю всіх театрів на Закарпаттю і їх театралів зафіксувати для істориків української культури.

Братислава, 1971

Юрій А. ШЕРЕГІЙ

ПОЧАТКИ ТЕАТРУ НА ЗАКАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ ДО 1921 Р.

Південні узгір'я Карпат, де лежить Закарпатська Україна, були заселені вже тисячі років до нашої ери, на самому світанку історії людини в Європі. Дві тисячі з половиною років тому назад жили тут мандрівні племена скитів і сарматів. Археологічні пам'ятки й історичні джерела свідчать, що оселялись тут язиги, фракійці, дакійці, а з германів вандали.

Власна історія З.У. однак починається, коли тут появилися слов'яни. Тим був змінений не тільки національний характер, але й сама економічна, а тим і соціальна база тутешнього населення. Спершу проникали сюди східнослов'янські пастухи з просторів сучасної України, отже східного слов'янського походження. Західні слов'яни — сьогоднішні словаки були, навпаки, землеробським плем'ям і народом, тому гори й дрімучі ліси тут, на сході, їх не манили, вони осіли на захід від нинішніх кордонів Закарпатської України. Якщо словаки залишилися західними слов'янами, політично і культурно орієнтованими на захід, то мешканці З.У. зоставалися східними слов'янами, орієнтованими на схід.

Східно-південні слов'янські племена, з яких походить наш народ, зуться антами.

В VII стол. (між 600—700 рр.) заняли ті наші предки нинішнішню Закарпатську Україну аж до Дунаю і Галичину. Плем'я антів на Закарпаттю називалося білими хорватами. З.У. мала окремих родовий порядок з князями на чолі й належала до Київської Русі до Володимира Великого включно (978—1015). Щойно в перший половині XI стол. під час міжусобиць між русинами Володимира Великого вона стала залежною від угорських королів.

Перша певна вістка про владу угорського короля над З.У. з року 1031 згадує про смерть королівського сина Емериха й називає його князем русинів — «Rex Ruthenorum». Київський великий князь Ярослав Мудрий (1019—1054) не домагався від Угорщини Закарпаття, бо його дочка Анастасія була дружиною угорського короля Андрія. На його дворі панувала українська мова (1046—61).

Як відомо, перше громадне переселення українців на З.У. відбулося з приходом угорців, а друге з приходом Анастасії на двір Андрія I., який спровадив і українських монахів та заснував монастир в околиці Мукачева, який проіснував до 1221 року, коли монахи вимерли. Крім того, заснував монастир у Вишиграді, в Тихоні для монахів, а в Тормові, Бігарської жупи, для монахинь. І вельможі, і двір Андрія були православні та говорили українською мовою; угри були невдоволені з великого впливу українців на Угорщині і на їх чоло вибився брат короля Бейлу, якому Андрій дав З.У. у володіння з титулом князя «Rex Ruthenorum». Вплив українців був великим і за Соломона, внука Ярослава (1061—74) і за його наслідника Володислава I. «Святого».

Третє громадне переселення українців на З.У. було за угорського короля Коломана (1095—1114) біля 1113 р. («Decreta Colomani Hungariae L. I. O. 80»).

Угорські королі в 1180-их рр. захоплюють Галич; королі Андрій II і Бейла прийняли титул «короля Галичини і Володимирії», але не надовго. Син галицького короля Данила, Лев, здобуває З.У. 1280 року і вона частково належала до Галицько-Волинської української держави до 1323 р.

За угорського короля Володислава IV (1272—90), по татарським нападі було четверте поселення українців на З.У. (в Шариші і по обох сторонах Тиси в Марамороші). Грамота Григорія з 1299 р., в якій наджупан березької столиці називає себе «урядни-

ком Льва князя руського», ясно показує приналежність З.У. до Галицької держави. (Fejér VI. II. © 216, Katona: Historia Regni Hungariae, T. 17, pag. 1200).

Українці за Арпадовичів займали в Угорщині перші місця між магнатами й заховували свою мову та віру грецьку аж до приходу мішаної династії після вимертя Арпадовичів. В 1310—20 рр. було повстання «угро-руських» вельмож на чолі з Петром Петровичом, надзупаном земплинським і ужанським, проти Карла II з Анжу, який заводив західні впливи та римо-католицьку віру. Подавленням цього повстання скінчилося панування українських вельмож і королі з роду Анжу забрали цілу З.У. Але українці З.У. не визнавали прилучення їхньої землі до Угорщини. Коли король Людовик Великий (1342—82), після невдалої битви під Белзом, вертався до Угорщини через Мукачево, трохи не наложив головою, бо верховинські українці запалили хату, в якій він ночував. В 1387 р. прилучено Галичину до Польщі, тоді встановлено граничну лінію між Галичиною і З.У., що удержалася до 1944 р.

Февдальна Угорщина розділила територію З.У. на «жупи», на чоло яких поставила «ішпанів» — жупанів, які почали визискувати її господарство, підкоряти села та їх мешканців, вимагаючи силоміць податки. Охорони проти них не було, народ все більше підупадав під їх володіння; начальники родів також почали пристосовуватися до нових порядків, старалися попасти хоч між нижчу шляхту, й самі поневолювали місцевих пастухів та селян.

Ще раз засвітило сонце волі на Закарпатті зі Сходу. 1398 р. прийшов із Поділля на Угорщину разом з військовою дружиною український князь Федір Корятович, який одержав від короля Жигмонда (1387 — 1437) в уділ землі від ріки Уж аж до Хуста. Це було п'яте поселення українців на ЗУ. Оселився князь в Мукачеві й вибудував на високій скелі замок, а поблизу православний монастир св. Миколая, який став центром місцевої, вже і вищої письменної культури. З того часу культура З.У. розвивалася вже безперестанно. Ю. Венелін-Гуца подає, що в XV стол. король Матвій (1458—90), будучи й сам грецького віросповідання, обдарував свободою русинів і волохів і звільнив їх від державних податків. До нас дійшли його грамоти в обороні «руських монастирів» проти латинників. Опір народу проти угорського панства ріс під впливом т. зв. гуситського руху, що захопив й Угорщину та З.У.

Але всі ці вольності скасував закон Степана Вербеці з 1514 р. (п. н. «Tripartitum opus juris . . .»), яким Володислав II. Ягайлович (1490 — 1516) уділив на 300 літ шляхті привілеї, а всі тягари й податки мав поносити простий народ («misera contribuentis plebs»). Це був початок найтвердішої панщини.

Наслідком жажливих умов вибухло нове повстання під проводом Юрія Довжі (1514), яке воевода Янош Заполі задусив, спаливши Довжу живцем, а 70 тисяч селян убито за бунт. Селян закріпостили ще більше, відібравши від них право переселяватися, народ став безправним рабом своїх панів.

З іменем Володислава в'яжеться установа Мукачівської єпархії на З.У. номінацією 1490 р. єпископом Івана. Зв'язок з Галичиною слабне, а в XVII ст. підчинено єпископство під вплив латинських єпископів в Ягері.

1526 р. турки розбили під Могачем угрів і посунулися аж під Відень. Цим скористалися семигородські воеводи і вирвали велику частину східної Угорщини разом з Закарпаттям з-під влади угорського королівства. Тримались вони там довго, майже 200 років. Тільки після розгрому турків під Віднем в 1683 році вторгнулося цісарське (габсбурзьке) військо на З.У. та облягло в 1685 р. Мукачево. Але і в цій обстановці героїня мукачівського замку Олена Зріні, дружина Емеріха Текелі, три роки славно боронила кріпость. Остаточо Мукачів був підкорений цісарським військом і знов прилучений до Угорщини 1708 р.

Династія Габсбургів спробувала підкорити З.У. також і культурно. Сюди були надіслані єзуїти, щоб перевести українців на католицьку віру, щоб тим культурно відірвати їх від українського сходу. Вони пропагували тут церковну унію. Частина православного духовенства справді прийняла в 1646 р. унію, але народ вертався до православної віри, чим хотів проявити свою національність, окремішність від пануючих угорців.

Зате у цій боротьбі закарпатоукраїнський народ соціально потерпів. Як скрізь тоді, так і тут відмираючий феодалізм використовував підданий люд все більше й більше. В австрійській половині габсбурської імперії цісар Йосиф II. своїми реформами полегшував положення сільського люду, бачучи в такому його гнобленні шкоду для держави. Але угорські магнати були такі міцні, що в Угорщині нехтувались слова цісара. Закарпатські українці страждали невимовно, але не підкорились.

В кінці XVIII., а ще більше в XIX. стол. як і у всіх слов'янських народів, починається також і на З.У. могутній рух за національне відродження. Приклад усім слов'янським народам в Австрії дали чехи, у яких появились духовні провідники цього руху. Потім піднялись хорвати, серби і словінці — всі слов'яни, що терпіли під австрійським гнітом. Піднялось і українське Закарпаття. Михайло Лучкай, захоплений вже грецьким повстанням і потім боротьбою сербів за незалежність, почав будити народ. Написав також карпатоукраїнську граматику та «Історію Карпаторусії», щоб піднести самосвідомість місцевих людей. Другий закарпатець Юрій Венелін-Гуца (1802—39) стався одним з кращих будителів болгарського народу.

Але панівні угорські верстви, насамперед шляхта, почали дусити цей рух народів нав'язуванням їм угорської мови. На З.У. це викликало не тільки пасивний опір, але й політичний рух, який найшов свого провідника в особі Адольфа Добрянського, одного з кращих синів закарпатоукраїнського народу. Добрянський став виразником національної карпаторуської ідеології, але передусім він склав політичну програму: повна автономія і вільний розвиток З.У. Головну опору Добрянський бачив у тісних зв'язках і дружбі місцевого люду з російським народом. В цьому дусі і виступив зразу же в перших місяцях 1848 р., вимагаючи рівноправности карпатських українців з угорцями і автономію для З.У. Був він обраний до угорського сейму, де відстоював права не тільки свого народу, але і словаків, які там не мали своїх представників. Тому мусів втекти і ховатися в Галичині. Але в 1849 р. прийшло на З.У. російське військо. Це була реакційна інтервенція царя Миколи I проти угорської революції. Коли 28 серпня 1849 р. росіяни зайняли Мукачєво й скоро після того всю З.У., український народ Закарпаття вітав їх як братів.

Перебування російського війська мало проте на Закарпатській Україні далекойдучі наслідки. Національна свідомість народу і почуття його власної гідності сильно піднеслись. Угорська сваволя була жажлива і ставала все більш жорстокою. Закарпатоукраїнський народ убивали господарськи та соціально. На початку XX віку Закарпаття було найвідсталішою, найбіднішою країною в Європі. Нарешті самі угорці були примушені послати туди в 1901 р. уповноваженого комісара Едмунда Егана, щоб усунув хоча б найболючіші недостатки. Однак цей жест не змінив недолі нашого народу. Стан З.У. в очах Європи став прямо позорищем «святостєфанського» угорського гніту.

І наперекір лихій долі закарпатоукраїнський народ не здався ворогам. Навпаки, саме в цю епоху пильно розвивається українська література, появляются також наукові працівники й народні трудівники серед народу.

Детально цим національно-культурним відродженням тут не будемо займатися, але згадаємо, що в добі відродження чимало закарпатських українців прославилися

за кордонами рідної землі. Із письменників це були Михайло Шавницький, ректор семінару у Львові, Йоан Земанчик та Петро Лодій, професори університету у Львові, останній опісля в Петрограді; в Росії прославилися Іван Орлай, Михайло Балудянський, укладач російського законодавства та Андрій Дешко.

Пробудженню інтелігенції сприяла праця із історії Закарпаття Йоаннікія Базилевича (1742—1821): «Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits» (Кошиці 1799—1804).

Нову добу в літературі Закарпаття починає філософ Василь Довгович (1783—1849), мовознавством починає свою діяльність Іван Фогорошії (псевд. Бережанин, 1786—1834) та всесторонній представник пізнього романтизму Олександр Духнович (1733 — 1849), автор двох драматичних творів, і його вірний наслідник Олександр Павлович (1819 — 1900), які творили в добі, коли абсолютизм Баха пригнітив угорців, а тим трохи полегшало українцям на Закарпаттю.

Крім Духновича, визначне місце займає в тому часі його дальший послідовник Анатолій Кралицький (1835 — 1894) та Йоан Данилович (1834 — 1895), який писав під псевд. Коритнянський; комедія останнього «Семейное празднество» (Коломия, 1867) є найкращим твором новішої літератури Закарпаття.

Цей розквіт літератури З.У. в другій половині ХІХ стол. припиняє тенденційна русифікація. «Панславизм» А. Добрянського викликає зміну в орієнтації на українську мову, бо в співпраці з І. Раковським (1815 — 1885) появляється російськомовна газета «Церковная газета» (1856—58), і з того часу й почалася мовна боротьба на Закарпаттю та загальний упадок літературної творчості.

«Общество св. Василия Великого в Ужгороді» (1866) продовжувало русифікацію на Закарпатті. «Свѣтъ» — перший літературний часопис на Закарпаттю (1867), спершу під редакцією Раковського, а далі Кирила Сабова та останнього Віктора Кімака, провалився, бо народ не розумів російської мови.

Така ж була доля газет «Сова» (1871), «Карпат» (1873) та «Листка» Євгенія Фенцика, який з 1891 р. видавав «Додаток» на мові народу, щоб бути зрозумілим для закарпатців.

Так провалилися всі спроби русифікації і 1897 р. Юлій Чучка видає «Науку», що опісля під редакцією Августина Волошина (1874 — 1945) дожила наших днів під назвою «Свобода» (1922), а згодом, після зникнення щоденника «Русин» (1921—23), стала першим щоденником літературною мовою під назвою «Нова свобода» (1938—39), що проіснував до окупації угорцями З.У.

Як в Галичині, так і на Закарпаттю Греко-Католицька церква боролася за мову. Угорський уряд добре знав, що національне почуття серед закарпатського народу підтримує греко-католицьке духовенство й церква; церковні книги, календарі, молитовники, писані кирилицею, були пострахом для угорських чинників і вже 23 лютого 1905 р. законом під ч. 13.00 вирішив уряд ревізію греко-католицьких літургічних книг. Щоб усунути слов'янський характер греко-католицького обряду та змадяризувати церковний обряд, Будапешт хотів завести, наприклад, свята угорських святих замість слов'янських (за св. Володимира — св. Стефана і т. д.), і цей свій плян повторив і в 1915—16 рр. Про це подрібно довідуємося зі споминів А. Волошина «Оборона кирилиці — Як оборонялися підкарпатські русини проти останньої атаки мадяризації перед поворотом», поміщених в «Науковому збірнику Т-ва Просвіта в Ужгороді» за р. 1936 (стор. 85—117). Наведемо деякі уривки:

«Нарід терпів дуже багато морально. Денунціяція, шпіонаж — були видатним джерелом доходів і способами помсти у всіх, що жили мов п'явиці на тілі нашого народу.

Багато невинних одиниць арештовано, гонено, інтерновано, навіть і вбито. З духовників арештовано, напр. Юлія Желтвая з Ізок, Івана і Еміліяна Мустяновичів, Михайла Гачкайлова і других, з учителів Івана Мигалку й т. д. . . . Загострилася денаціоналізаційна політика урядів. Мадярські шовіністи . . . рішили зробити рішучу атаку проти нас. До цього ужили агітаторів мадярської літургії, представників «Т-ва греко-католицьких мадярів». Це товариство подавало меморанди, щоб території Мукачівської та Пряшівської єпархії підчинити мадярському єпископу в Гайдудорогу. Але, на щастя, це їм не повелося. Рим спротивився».

Далі читаємо, що пляновано завести угорську літургію (богослуження в угорській мові) для Закарпаття, а також почалося впровадження «нового календаря» свят. Вже зимою 1914—15 рр. угорський уряд вирішив замінити кирилицю мадярською азбукою, як в школах, так і в Греко-Католицькій Церкві. Державний секретар міністерства шкіл, граф Куно Клебесберг був повірений міністром шкільництва Янковичом перевести цю реформу, на яку скоро пристав єпископ в Пряшеві, д-р. С. Новак (мадяр), але противилися представники Мукачівської єпархії. Клебесберг скликав 1 червня 1915 р. трьох греко-католицьких єпископів — А. Паппа з Ужгороду, С. Новака з Пряшева і С. Міклошія з Гайдудорогу на нараду, яка й вирішила замінити кирилицю мадярською азбукою так у школі, як і в церкві. Цілу акція вів «Комітет греко-католицьких мадярів», точніше Еміл Меллеш, парох в Будапешті. Ці люди мали вирішити остаточно такі важливі справи, які мали на меті зірвати історичні зв'язки нашого обряду з народним життям . . . Єпископ Папп, хоч родом мадяр, але . . . совісний чоловік, змагався відвернути це лихо від своєї єпархії. Діставши програму «Центральної комісії» і примітки проти церковних книг, іменував окрему комісію, яка повинна була на все те фахово зареагувати. Членами комісії (в Ужгороді) були: Петро Гебей (пізніший єпископ), д-р Симеон Сабов, д-р Георгій Шуба і Августин Волошин. Комісія виготовила обширний меморандум до Риму і до предсідника міністрів графа С. Тіси.

Далі читаємо, що в цьому меморандумі відкинено програму реформи і що на 15. червя 1915 р. Клебесберг провів «анкету», як треба переписувати «руський текст мадярськими буквами». З Ужгороду вислано на цю «анкету» А. Волошина, який, щоб науковими аргументами припинити цю акцію, виробив широку оборону кирилиці. В ній навів історичні факти про спроби завести латинку для русинів у Галичині, в Америці, та вказав на голосні, яких угорська мова й абетка не мають, на м'ягчення в нашій мові й доводив, що угорська абетка не може передати науково окремих звуків нашої мови. Нарешті, остерігав уряд, що цю реформу народ уважав би переслідуванням своєї релігії. Угорський професор-славист, д-р Асбор, член «анкети», признав, що не можна деякі голосні нашої мови передати угорською абеткою, але «наукова» комісія угорського уряду все-таки прийняла плян д-ра Семана (заступника пряшівського єпископа, що виробив і прочитав плян латинської абетки), помимо протестів А. Волошина. Волошин пише:

«Ця «наукова» нарада була для нас нагадуванням, що влада йде рішучо проти останніх принципів нашої народної й обрядової індивідуальности й тому ми глядали оборони в Римі. Доповнили меморандум, додали переклади приміток і наших відповідей і все те особисто передав у Відні каноник д-р Шуба апостольському нунцієві дня 20. VI. 1915 р. Нунцій зараз же і заявив: «Impono silentium» («Наказую мовчати»). Між тим остригомський примас-архієпископ д-р Іван Чернох (словак з походження) скликав членів центрального комітету на перше засідання 9 вересня 1915 до Будапешту, яким проводив він сам. З Ужгороду пішли: єпископ Папп і ми четверо. Крім нас

були: єпископ пряшівський д-р Новак, члени комісії: Кизак, д-р Руснак, Войтович і проф. д-р Семан. Гайдудорогську єпархію заступали канонік Є. Ваняй і парох Еміл Меллеш. Сам єпископ Міклоші не прийшов.

Зміст засідання був такий: Чернох доводив, що «треба принести жертви», що «латиника не противиться інтересам руського народа» . . . Він не вірить у супротив реформи, а «коли б хтось противився, той виставить себе на спротив зі сторони влади, яка вже і дала науково установити нову азбуку для угро-руського язика . . .»

В дебаті перший П. Гебей м. ін. сказав: «Тисячолітня традиція в'яже до кирилиці нашу церкву. Народ взяв би це за переслідування релігії, реформа викличе недовіря вірних . . .» Канонік д-р С. Сабов вказав на те, що кирилиця не є протидержавна, не є українізацією народу, бо ж українці самі відрізняли свою абетку від старослов'янської. Хто домагається цієї реформи? Духовенство прямо боїться її, народ рішуче противиться цій реформі, а насильство противиться принципу свободи віросповідань . . .» Канонік д-р Шуба вказав на потребу обережності, на припис церковних канонів щодо церковної мови і заявив, що цілу справу «ми запропонували Римові і маємо почекати, що скаже Рим».

Останнім говорив А. Волошин. Він вказав на те, що «наукова» комісія не вміла встановити наукового способу переписування руських текстів латинкою. Далі він навів цілий свій елаборат з порадою Клебесберга, практично вказуючи на двозначність переписування угорською абеткою слів (била — біла, пити — піти, пила — піла і т. д.) і навів, що «наукова» комісія відкинула проєкт д-ра Асбота, щоб була доповнена філологами, які знають руську мову. Волошин продовжував:

«Коли б державний секретар розумівся до нашої мови, не одобрив би так абсурдного діла, і ваша Емініція, коли дістане точну інформацію, весь цей план відклонить . . . Я обвинувачую тих, що державних чинників неправдиво інформували, що дозволили собі інсценізувати таку низьку гру проти нашого народа і нашої Церкви. Гру, до якої подібної не знає історія, бо ще й турок не примушував своїх підданих греків або слов'ян до своєї букви . . . І в нашій державі свобідно може уживати своєї азбуки жид, сербин, румун і лише русина вибрали собі «добродії» його, щоб конфіскувати прагдні букви і примусити його до невідповідного другого письма. Проти цього нечуваного атентату протестує наука . . . Панове, не розбиваймо основ тисячолітнього розвитку! Я апелюю до мудрости вашої Емініції, до Вашої любови до народу, апелюю до чесного переконання всіх членів цієї комісії, коли пропоную, щоб ми і не занималися питанням викинення кирилиці з церковних книг, як реформою недоцільною, і дамо знати Міністерству шкільництва, що зміна літургічних книг може статися лише з дозволом Апостольського Престола.»

Далі продовжує Волошин у своїх споминах:

«Проєкт викинення кирилиці обороняв тільки пряшівський єпископ Новак, але й він признав, що «мадярська абетка потребує приспособлення до руського виговору». Єпископ Папп обвинувачував його в «браку щирости й солідарности». З пряшівчан Кизак згадував Духновича, Павловича, але одверто не нападав ані не обороняв проєкту викинення кирилиці. Засідання скінчилося без рішення і Чернох більше й не кликав нас на засідання.

Так удалося захоронити церковні книги від мадярської абетки, але акція проти кирилиці в школах була поставлена дуже остро і нам без жодної політичної охорони не лишалося нічого іншого, як маневрувати філологічними аргументами . . . Пряшівський єпископ Новак заборонив вже на 1915—16 шкільний рік уживання кирилиці в руських школах, а міністерство шкіл повідомило про це й Мукачівську єпархію з тим, що справу передрукування церковних книг відлучило від реформи букв

у школах, але вимагає, щоб і Мукачівська єпархія зарядила подібно, як це сталося в Пряшеві, бо влада рішила усунення кирилиці зі всіх шкіл. Не було своїх послів, які б стали на оборону рідної школи.

В «Пешті Гірлап» дня 10. X. 1915 р. під заголовком «Кінець кирилиці», між іншим, читаємо: «Русинам в Австрії влада вже 1848 р. хотіла нав'язати латинку, але це не вдалося, бо русини в обороні проти русифікації й полонізації . . . прийняли кулішівку. Але русини Мадярщини з причин русофілізму трималися старої кирилиці, спільної з москалями. В наслідок цього інтелігенція угро-русинів помадярщилася, а простий народ зістався без вождів і без культури . . . Русини не мають іншого вибору, як безумовно еманципуватися від греко-слов'янської атмосфери, залишивши дві головні її ознаки: календар Юліянський і кирилицю. Так можуть зробити людину з руського простака, який дотепер живе як скотина.»

Ця стаття й показала ясно опінію і програму мадярських політичних чинників і тенденцію наших мадяронів, що на хребті русина підносили себе. Правду ніхто не смів обороняти. Лише у Львівськiм «Ділі» в числах з 13. — 15. XI. 1915 р. помістив довгу статтю Володимир Гнатюк під заголовком: «Безцільні заходи — Кирилиця і русофіліство», та радив завести до всіх шкіл «українську мову та письмо», піднести освіту, заложити літературне товариство тощо . . . Але мадяри мали єдину мету «цілковито винародовити нас» . . . І так в квітні 1916 р., мимо протестів, Міністерство шкіл приказало завести з 1. IX. 1916 р. підручники латинкою, однак в правописі дозволило уживати окремі знаки (замість и-і «і», замість ѣ «ї», зм'ягчення співзвуків, які в мадярській азбуці не зм'ягчуються апострофом — дь — «gy», зь — «z», ль — «ly», нь — «ny», сь — «s», ть — «ty», ць — «c»; люблю — «lyublyu», сяду — «s'adu» і т. д.) Цю азбуку, видану 28. VI. 1916 р., підписав Янкович, міністр шкільництва Угорщини. Приказав міністр ще й те, що руська мова може бути предметом науки лише в III—V класах, в перших двох і посліднім річнику лише мадярська мова може бути уживана. На приказ міністерства Ординаріят Мукачівської єпархії заявив, що відповідальність за цю реформу кладе на міністерство й то в своїм пастирським листі написав, в яким приказує, що це поступає від 1. IX. 1916 р. і в церковних школах єпархії Мукачівської.

При переписуванні підручників зустріла нас знову нова несподіванка. Міністерство (граф Клебесберг) через свого делегата постановило ось такі домагання:

1) Уживати мадярські слова, які народ перебрав (напр. олдомаш, бойтар, цімбора, газда, вармедя).

2) Писати згідно мадярського правопису (напр. Ungvár, Munkács).

3) Вирази сільської, жупної адміністрації писати по-мадярськи, напр., яраш, а не округ, солгабиров, а не головослужний . . .

Народ, прибитий страданням війни, переслідуванням зі сторони урядників-шовіністів, прийняв цю «реформу» з великим огірченням. Але мадярський уряд досяг лише того, що значно збільшилося число тих русинів, які бажали розпаду Австро-Угорщини. Самі не знали, як мала б вирішитися справа нашого народу, але проти Мадярщини був загальний настрій . . . В Америці на питання, куди приставати, Мадярщина не дістала між русинами емігрантами ані одного відсотку голосів.

Акція мадярів проти кирилиці і нашого старослав'янського обряду розбудила національне почуття і в таких одиницях, які вже не мали надії на краще завтра народне. Ця обставина й пояснює одушевлення, з яким прийняв наш народ ідею американських братів: автономна Підкарпатська Русь в рамках слов'янської Чехо-словацької республіки.

Отак з'ясовують спомини А. Волошина про «Оборону кирилиці» всі ті важкі обста-

вини, які назрівали напередодні скинення угорського тисячолітнього ярма, коли сваволя угорців переводила непощадну мадяризацію — денаціоналізацію нашого народу на Закарпаття. Бачимо, що, як колись і в Галичині — як це подає Іван Франко в статті «Наш Театр» (Твори, том XVI, стор. 101) — культуру творили передовсім представники духовенства, так і на Закарпатській Україні культурною опікувалися в добі цієї мадяризації тільки одиниці з греко-католицького духовенства, які й вели боротьбу за рідну школу, свій обряд, а, як далі побачимо, й за театр та інші культурні потреби народу.

Жалюгідний «Лекс Аппоні» з 1907 р. приніс повну мадяризацію на Закарпатті, а в ті часи єдина Церква, її служителі держали прапор народности, на жаль, не всі — як ми бачили на Пряшівщині.

1. АМАТОРСЬКІ ВИСТАВИ І «БЕТЛЕГЕМ» (ВЕРТЕП)

Не маємо багато даних про те, яким було театральне життя на Закарпатті від найдавніших часів до 1918 р. Знаючи, що Закарпатська Україна в X стол. входила до складу Київської Русі, можна припускати, що — як на інших українських землях — і тут проявлялася певно діяльність відомих «скоморохів» та мандрівних «весельчаків», хоч точних відомостей про це не маємо. Також годі знайти згадки про театральне життя на З.У. в дальших сторіччях, коли Закарпаття було під ярмом угорським, або коли належало до Галицького королівства, або мало свого князя. Треба однак вірити, що з появою шкіл і тут поширилися учнівські вистави з нагоди свят чи закінчення шкільного року, коли готувалася врочиста програма, до якої входили деклямації, оди на честь визначних осіб, співи, а також свого роду сценки-діялоги тощо. Ці імпрези могли бути на дворах вельмож або в школах при монастирях і велися правдоподібно мовами угорською чи латинською, які домінували в тих часах в Угорщині.

О. В. Мишанич в своєму нарисі «Література Закарпаття XVII—XVIII століть» (Київ, 1964) подає про наше шкільництво ось що:

«Про першу школу з українською мовою навчання є відомості з 1593 р. В податковому списку відзначено, що село Порац, Спишського комітату має 16 хат, а з них одна відведена під школу. Це була звичайна церковно-парафіяльна школа, яких на той час могло існувати й більше. Так, 1627 р. семигородський князь Георгій Бетлен дав дозвіл мукачівському єпископові Іоанну Грегоровичу, щоб той міг відвідати вже існуючі школи, засновувати нові школи й гімназії і запрошувати до них вчителів старослов'янської, руської (української), грецької, латинської, єврейської мов. В середині XVII ст. школа з рідною мовою навчання мала бути і в Ужгороді, бо в одному з архівних документів з 1657 р. згадується Матій Мамоїдович, руський учитель.»

Далі читаємо:

«1660 р. остригомський митрополит Ліппаї звернувся до землевласників Закарпаття з проханням, щоб вони не перешкоджали мукачівському єпископу та його священикам будувати при церквах школи і запрошувати до них здібних учителів . . .»

Автор наводить більше фактів, що на закарпатських селах були українські вчителі в XVII стол. (і на кінці XVI стол.), а 1744 р. відкрито в Мукачеві богословську школу «на місці колишньої монастирської богословської школи. Це була школа вищого типу. До неї приймали вже підготовлених учнів віком від 18 до 40 років. Тут бувало й до 120 чоловік, ця школа була спершу двохрічною, а потім трьохрічною. Вчителями тут були випускники Трнавської або іншої семінарії, навчалися такі предмети: латинська мова, моралістика, теологія, читання, письмо, арифметика — на українській

мові. 1776 р. Мукачівська богословська школа перенесена до Ужгороду і реорганізована в чотириклясну учительську семінарію».

Мишанич далі згадує монастирські школи (в яких вже викладали і поетику, реторику, напр., в Краснобрідському монастирі, й наводить, що «значне число закарпатських українців у XVIII. стол. здобували вищу освіту поза межами краю — в Ягрі, Левочі, Великому Варадіні, Пешті, Трнаві, Кошицях . . . 1774 р. при монастирі св. Варвари у Відні була відкрита для всіх уніятів австрійської держави генеральна духовна грекокатолицька семінарія, так зв. «Барбареум». Але ці останні були латинські школи і вихованці цих шкіл дома латинізували українські школи, що разом з мадяризацією принесло в XIX. ст. занепад освіти на Закарпатті. «Тільки небагатьом закарпатським українцям вдалося у XVIII. ст. одержати освіту на Україні (в Києво-Могилянській Академії), або у Львові». У Львівському «*Studium Ruthenum*» з 16 викладачів . . . п'ять були закарпатські українці (Петро Лодій, Михайло Дудинський, Андрій Павлович, Іван Земанчик і Михайло Щавницький — заступник ректора віденського університету, один із засновників «*Studium Ruthenum*».

Шкільна реформа в Угорщині (1777 р.) — закон «*Ratio Educationis*» (Система виховання) принесли великі зміни: «Школи були поділені на: 1) елементарні, 2) латинські, 3) гімназії, 4) академії і 5) університети . . . В елементарних школах навчання мало проводитись рідною мовою, але діти повинні були вивчати також угорську і німецьку мови . . .» Вищих шкіл на Закарпатті не було. А початкові «мали утримуватися за рахунок населення . . . Та все ж треба визнати, що значна частина простого люду Закарпаття у XVIII. ст. була письменною. Про це свідчать не тільки факти наявності шкіл, вчителів, які ми тут розглянули, а й та величезна кількість рукописних книжок, що збереглася у простих селян, переписувалася і читалася ними».

З цього короткого огляду шкільництва на Закарпатті в XVII — XVIII стол. можна виводити, що коли там існували такі школи, напевно відбувалися й аматорські театральні вистави, бо ж самі вправи з поетики вимагали інтерпретації, а безумовно впливали на студентів і інші — чужі школи, в яких чимало закарпатців виховувалися поза межами краю. На жаль, певних даних про це не находимо.

У тому ж нарисі О. В. Мишанич (на стор. 48—50) доводить, що на Закарпатті у XVII — XVIII. стол. був поширений ляльковий театр «вертеп», хоч згадки про нього маємо тільки з початку XX. стол. Дія його була побудована на зразок східноукраїнського вертепу . . . «В ляльковому вертепі із закарпатської Гуцульщини зображається одна сцена, зв'язана з Іродом. До новонародженого Христа приходять і кланяються два вівчарі, потім три царі, серед яких і Ірод. Ірод бундючно заявляє, що не боїться ні Бога, ні людей, ні смерті. Заходить циганин. Він просить Ірода позичити грошей, але той відмовляє і циганин йде геть. Заходить смерть і після короткого діалогу з Іродом стинає йому голову. Вибігає чорт і, приспівуючи, забирає Ірода».

Близько до вертепу стояв на Закарпатті другий вид народної драми — так званий «вифлеєм» або «бетлегем», подає там же О. Мишанич. Мишанич припускає, що «оскільки і вертеп тут не існував у чистому вигляді, а лише як частина дії колядників, то, очевидно, він поступово переріс у «бетлегем». Учасники бетлегема так само носили вертепну скриньку. Всередині скринька була заповнена ляльками і обстановкою, що зображала Різдво. Але ляльки тут не брали ніякої участі в дії. Вони були лише символом Різдва, а драматична дія виконувалася самими «бетлегемщиками» за готовими текстами після спеціальної режисерської підготовки. Склад бетлегему міг бути різним: 2—4 ангели, три вівчарі, 2—3 царі, дід, чорт, солдат, єврей, музика та інші».¹

О. В. Мишанич наводить, що в школах XVIII стол. «статутом передбачалися по-

становки духовних драм, містерій, написаних на біблійні сюжети Тексти цих драм зараз невідомі. У збірнику Петра Колочавського (1737) збереглися залишки Великодньої української драми. Закарпатський переписувач вставив цю драму в текст своєї проповіді, але в такому вигляді ставитись на сцені вона не могла, принаймні відомостей про це нема. До нас дійшов тільки один текст українського драматургічного жанру на Закарпатті з початку ХІХ. ст. (1807) під назвою «Дойник, Козлик, Сиродав». Це діалог — проміжний жанр того часу між драмою і віршем, який виконувався на сцені (про це свідчать розставлені в рукописі наголоси). Автором діалогу «Дойник, Козлик, Сиродав» був студент Трнавської духовної академії Андрій Вальковський. Зміст діалога такий: три пастухи — Дойник, Козлик і Сиродав ведуть безтурботне життя на лоні природи, співають пісні. Найкраще співає Дойник, друзям його «стихопініє любо» і вони можуть його «до вечора слухать». Козлик зауважує, що «красное діло живот проводить во забаві невинной». Дойник починає згадувати Духодана «верховного Пастиря», який зараз захворів. Далі друзі ведуть розмову про добрі вчинки Духодана, як він наставляв їх на добру дорогу під час навчання в «Уграді». Вони тішаться тим, що Духодан швидко видужає. В образі Духодана виведено мукачівського єпископа А. Бачинського, який багато дбав про розвиток освіти, всіляко підтримував студентів-українців. Діалог написаний гексаметром.»

Треба ще згадати аматорські спектаклі «Бетлегемешів» — молоді на Закарпатті, про які маємо дуже добрі відомості. Різдвяні гри під назвою «Бетлегем» склалися з поважної та веселої частини. Наводимо тут коротку гру, записану в селі Глубинному, Свалявського району на Закарпатті.

Дійові особи: 1-ий пастир Михайло, 2-ий пастир Гриць, 3-ій пастир Штефан, три царі, жид.

1-ий пастир Михайло: (стукає у двері господаря хати й говорить) Дозвольте зайти до вашої хати. (Якщо господар дозволяє, Михайло продовжує): Але я не сам тут, а з своїми братами. Заходіть, заходіть, браття!

2-ий пастир: (заходить і говорить) Дозвольте і ми, господиньо, зайти у ваш дім, бо находилисьмося по горах, по лісах і уже справді ноги заболіли, а тепер уже одихнемо.

3-ий пастир: (вбігає в хату і говорить схвильовано): Михайле, Грицю, ходіть за мною скоро!

1-ий пастир: А що таке сталося? А чей вовк до вівчарні закрався?

3-ий пастир: Та ні! Ходіть зі мною скоро, бо сталася новина. Як ви відійшли від мене, я сів під колибу вечеряти. Аж нараз передо мною так щось засіяло, якби пожар був. Я дуже напудився і хотів утікати. Але звідти щось крикнуло: «Стій, не бійся, я тобі новину скажу. Підіть усі до вертепу, там знайдете у яслах дитятко. Віддайте йому поклон, бо то Христос народився.»

Пастирі: (співають) Христос раждається, славіте і т. д . . . (Після колядки заходять у хату три царі. Один з них говорить).

Цар: Пастирі, ми йдемо іздалека, од востока. Нам звізда путь показувала, але тут погасла і ми не знаємо, куди йти. Може ви знаєте, де Христос родився?

Пастирі: (відповідають) Знаємо, знаємо, славні царі.

Царі: А ци далеко то буде?

3-ий пастир: Ні, не далеко. У Вифлеємській яскини народився Христос-Спас.

Жид: (вбігає в кімнату і говорить) Ай, вай, фіглі-міглі, аби нівроку здоров'я, але я вам кажу, що ваша бесіда веде до нічого. Сміх таке говорити.

1-ий пастир: Замовчи, ти дурний жиде, бо такого гамана дістанеш, що ніколи не забудеш!

3-ий пастир: Просимо вас, славні царі, ходіть із нами до вертепу, то тут недалеко, лише півгодини ходу.

Жид: (скаче навколо царів і пастирів і белькоче) Тра-ла-ла-ла . . . (потім говорить) Мені не чудно з тих простих пастирів, бо то є простое, невченое «гой». Але мені чудно з тих вельможних панів. Оно такое прибратое, богатое, а вірить у всякі байки-ворожки, дурниці, що якийсь Христос народився, а ще до того в стайні на соломі межи вонюча худоба. Якби Месія хотіла народитися, то она народила би ся у рабинова дочка, у панії, що сиділа би на тыйры, а заїдала би білий локшинь і заспівала би нам.

*Майш фізы берексазы,
Таки-туки, зой.*

Той Месія над усіма би панувала і так би зробила, що ми, жиди, добрий гешефт мали і ми би їй заспівали:

*Майш фізы берексазы,
Таки-туки, зой.*

3-ий пастир: (штовхає жиди і говорить) Замовчи ти, гандлярю! Ми всі підемо у Вифлеєм, поклонимся нашому Спасителю і воздамо хвалу Всевишньому Богу.

Пастирі і царі: (співають) Слава во вишних Богу . . . і т. д.

1-ий пастир: (вінчує) Щасливий вам, господарю, Святий вечір! Дай вам, Боже, усім у щасті утішитися, як засядете до цієї святої вечері. Най ваша хата наповниться святою благодатію, бо Христос народився.

(Співають) *Дивная новина,
Нині Діва Сина
Породила в Вифлеємі
Марія єдина, і т. д.*

2-ий пастир: А я вам вінчую, щобсьєте у щасті, в здоров'ї зустріли Новий рік. (виходячи з хати співають)

*Ходьме, браття, ходьме,
Бо вже час приходить,
Бо вже наша зірниченька
За гори заходить.*

Жид: (залишаючись у хаті, вінчує) І я вам вінчую, вінчувати не перестану, доки гелд не дістану. А ще вам вінчую гут шабес і солодкий гугіль. А зу май зой! (виходить)

Цей текст «Бетлегему» записав Михайло Цоклан 25 січня 1968 р. від Молнара Івана Васильовича, 60-річного в селі Голубинному і переслав Василеві Цокланові до Праги. Шкода, що записуючи текст М. Цоклан не дотримувався точно діалектичних виразів селян в Голубинному: ми переконані, що він дещо змінював у користь літературної мови (напр., «цієї» — замість «сеї», або «в здоров'ї» — замість «здоровлю»; Автор «Нарису» родом зі Свалявщини. з Дусина, також 61 річний і добре пам'ятає тамошній діалект. Проте висловлює подяку за надісланий текст «Бетлегему»). В листі В. Цоклана ще читаємо такі пояснення до гри «Бетлегем»:

«Се були чотири царі, які носили на двох держаках зроблену малу церков. Они

були одягнені в біле вбрання, через плечі мали кольорові широкі ленти (паси), а на голові «чаков», зроблений з паперового циліндру та поліплений звіздою або хрестом. Один із царів дзвонив малим дзвіночком, коли они входили до хати. Далі був старий дідо, одягнений в гуню (петек), перев'язаний кукурудзяним вінком (по відірванню сплетеної кукурудзи) або і сильним мотузом. Мав на собі чорну високу козацьку шапку (папаху), колошні і бочкори (постоли). Потім це був чорт. Був одягнений в коминарське убрання. На голові мав чорну круглу шапочку, на якій були пришиті два роги а ззаду довгий чорний хвіст, а обутий в черевиках. Царі, що носили церков, то два, які були впереді, мали довгі жезла. Се були палиці, обліплені білим або кольоровим папіром. На верху палиці було коло, або сплющена еліпса (на зразок серця). Дідо носив сокиру, на якій був прикріплений ланцюжок. Деколи мав кривулю (криву палицю)».

Ясно, що цей опис вже відноситься до іншого варіанту «Бетлегему» (вже 4 царі й дідо та і чорт згадуються), хоч, як пише записувач, це також зі села Голубинного. На іншому місці він згадує, що «уже около року 1890 на Різдво у нас ходили колядники, т. зв. «звіздарі». Зібралось 3—5 хлопців, один з них носив зірку. Зірка, в якій горіла свічка, була поліплена кольоровими паперами. При колядуванню колядник обертав зіркою, яка швидко крутилася і кидала пестре світло.»

Якщо «Бетлегем» можна вважати своєрідними театральними виставами аматорів на Закарпатті від давніх часів ще до першої половини ХХ стол., то слід ще згадати й різні гри, які молодь улаштовувала вночі, коли в хаті лежала мертва людина. Загально відомі «лопатки», далі гра «Печесея гусак» тощо. Однак треба підкреслити, що театральний елемент тут дуже виразний (своєрідний текст, акція, переодягання, «режисер», що все те переводить з гуртом молоді). Проте під гнетом, який тяжив на долі нашого народу, не міг зародитися на Закарпатті справжній театр.

Були спроби улаштовувати аматорські вистави в Ужгороді. Ще з другої половини ХІХ стол. маємо згадки про такі вистави — як подає приложена далі стаття д-р Ф. Тіхого, одною з них була вистава п'єси Івана Даниловича Коритнянського «Семейное празденство», комедія з народного життя, яку виставляли аматори на сцені в Ужгородському «сиротовоспиталищі» (сиротинці). В тих часах було і більше подібних вистав в конвиктах (інтернатах), але початком ХХ стол., в час повної мадяризації, навіть українських аматорських вистав не було аж до кінця першої світової війни. Це потверджує й стаття в «Народі» (ч. 1, 3, І. 1921, стор. 6) під заголовком «Руський театр в Ужгороді», де м. ін. читаємо: «Із середніх ще віків лишилися в нас т. зв. вифлеємські вистави (вертеп), які представляють сільські хлопці в часі Різдвяних свят раз на рік. Але це не театр! В 1863, 1864 і 1865 роках був в Ужгороді аматорський кружок, під проводом К. Сабова. Сабов переклав кілька німецьких штук і приспособив до нашого життя. В 1866 р. грали в Ужгороді оригінальну (дуже слабу!) штуку Коритнянського «Семейное празничество». По 1866 р. завмерли й ті початки драматичної штуки на Закарпаттю.»

І так Закарпаття більше 50 років не бачило, крім т. зв. «Бетлегему» (вертепу) в часі Різдва, жодних театральних українських вистав.

2. МАНДРІВНІ ПРОФЕСІОНАЛЬНІ ТЕАТРАЛЬНІ ТРУПИ НА ЗАКАРПАТТЮ ДО 1920 РОКУ

Українське населення Закарпаття, як ми бачили, до 1920 р. не мало свого професіонального театру, але угорське, а навіть жидівське населення відвідували регулярно мандрівні професіональні театральні трупи.

Маємо точні дані про те, що угорські професіональні театральні трупи під дирекцією приватних підприємців об'їжджали всі міста Угорщини, а одна з них мала приділений район нашого Закарпаття, тобто міста Ужгород, Мукачево, Берегово — як головні центри, та навіть не пропускали вони менші міста — Хуст, Севлюш, Тячів, Тересву, Бичків та Рахів.

Всюди знайшлася горстка угорців з багатими жидами, які вважали себе «також» мадярами, що сприяли довшим чи коротшим гастролям угорських мандрівних театральних труп. В Ужгороді, а особливо в Мукачеві, угорський театр міг грати щодня протягом 3—4 місяців, в Берегові інколи місяць, а в інших містах тиждень-два. До Ужгороду і Мукачева навіть і в друге завітала трупа (літній сезон) на 4—6 тижнів. Ясна річ, що спектаклі відвідували тільки заможні пани й міщани, торгівці та ремісники, які навіть з околиці з'їжджалися в міста, де театр грав. Однак селянство, чи краще, населення з-поза міст не бачило тих вистав, бо театр на села не виїжджав. Може давав дві-три вистави в Хусті, у Вишкові та в Солотвині.

Що ж ставили ці угорські мандрівні трупи? Треба підкреслити, що це був переважно забавний репертуар! Забавний в тому зміслі, що був легкий та музичний. Протягом року (сезону) поставлено, напр., 2—3 опери і оперетки, які грали 32 рази, 20—25 драм, які репризували 105 разів, поставлено народні п'єси зі співами (24), а оперетки мали 160 спектаклів! Конкретно, напр., мандрівна трупа директора Едмунда Фараго (був директором театру в Кошицях від 1914 до 1926 р., а звідти заїжджав і на Закарпаття) в сезоні 1918—19 дала 311 вистав, з яких «народніх» вистав (після обіду) було 71. Зі світового репертуару ставлено: опери «Міньон», «Тоска», «Сільська честь», «Паяци» та поперше угорською мовою «Продана наречена» Б. Сметани. Ішли такі оперети: «Циганський барон», «Польська кров», та ряд угорських опереток; з драм — «Король Лір», «Тартюф», а решта переважно п'єси угорських авторів та переклади легких комедій. Переважали легкі оперетки, які, за визнанням самого ж директора, трупа мусіла вивчити протягом 5 днів! (Едмунд Фараго: «Письма та спомини» (угорською мовою), Ужгород 1933).

Коли автор цього «Нарису» вчився в ужгородській, тоді ще угорській гімназії (шкільний рік 1917), вперше в життю бачив театральну виставу взагалі і то ще угорського театру під дирекцією Арпада Кіш. Це була народня п'єса «Вино» («А вог»). Пригадую також ще другу, також угорську п'єсу, «Сільський розбишака» («А falu gossza»). Їхні легкі оперетки вабили глядачів та псували смак публіки, яка опісля тяжко звикала до серйозних п'єс українського репертуару. Чи то була трупа А. Кіша, чи потім Кальмана Горвата, далі Фарага або Полгара і т. д., всі вони мали спільну прикмету: ангажували привабливих примадон з Будапешту, або запрошували їх на гастролі, підбирали до них партнерів, або також запрошували гостювати кращих виконавців. Вони мали завжди добрих субреток до танців та комиків-танцюристів і добру драматичну героїню, до якої запрошували героїв з Будапешту на головні ролі. У висліді давали надзвичайно популярні вистави, переважно музичні. Навіть приїжджали «зірки» з угорського театру в Будапешті, як Шарі Федак, Анна Гонті, Оскар Берегі; брати Латабарі часто виступали в трупах того часу. До перевороту в Австро-Угорщині цим трупам велося знаменито, мали великі прибутки і могли добре платити гастроліюючих столичних акторів. Після 1918 р. поступово тратили ці трупи ґрунт під ногами. Насамперед, бракували в цих мандрівних угорських трупах — добрий хор і взагалі співаки й співачки кращої категорії. Тому на важливіші ролі випишували гастролерів спершу з Будапешту, а з часом навіть з Праги до «Проданої нареченої» (після 1919 р.), а були пізніше випадки, що в угорській трупі гостювали й наші

співачи (в «Королеві чардашу» і в «Сільві» — Анда Остапчук, а в ролі князя — Федір Базилевич, як також і цілий хор нашого театру «Просвіти»).

Треба нарешті сказати, що наша зугорщена інтелігенція, не маючи іншого театру, була звикла ходити на спектаклі цих угорських труп, а навіть ходила й студентська молодь, яка щонеділі користала зі знижених цін на виставах після обіду.

Закарпаття відвідували з давніх часів, крім угорських театрів, і жидівські професійно-нальні театральні трупи, а то трупи «Гаор» та «Гамібаг». Директором жидівського театру у 1920-их рр. був Прісамант, який ставив оперети і жидівські історичні п'єси, як «Зруйнування Єрусалима», «Кохання Естери», «Жидівський Гамлет» і т. д. Трупа не була велика, але знаменито зіграна, як про це свідчить тогочасна преса. Про декоративне оформлення сцени також не дуже дбали, але режисура та акторські креації були високого рівня.

Друга трупа, професійний жидівський театр «Габімаг» (приїжджав, мабуть, з Варшави і працював тоді під дирекцією Штрамора), ставив також переважно жидівські оперети, але також драми, як «Дібук», «Сліпий скрипач», та мав високу мистецьку марку в цілій Європі. Великий успіх мала особливо вистава «Кол Нідре».

Ці жидівські мандрівні театральні трупи десятки років гостювали по Закарпаттю, особливо в містах Ужгород, Мукачів та Берегово, рідко коли посувалися далі на Схід — до Севлюша, Хуста і далі. Мали добру репутацію, але їхні гастролі не були довгі — два-чотири тижні.

Чутки, що нібито по Закарпаттю (в колишній Угорщині) мандрували і німецькі театральні трупи, не є правдоподібні, бо ніде не можна знайти доказів на їх потвердження. Є певні дані, що до витворення угорських театрів на Угорщині гралися вистави в німецькій мові, але чи такі професійно-нальні німецькі вистави відбувалися і на території Закарпаття, не відомо. Можна хіба припускати, що в місцевостях, де жили німці («шваби»), як у Коропці біля Мукачева, або в Устьчорні, Німецькій Мокрій, аматори давали «вертепні» (Бетлегем) вистави німецькою мовою.

Пізніше, коли вже існував наш український театр в Ужгороді, угорські і жидівські мандрівні театри мали інколи з нашим театром певні зносини і співпрацю: наші співачки, солісти й хор гостювали в угорській трупі, наш театр визичав декорації жидівському театру, про що буде ще мова згодом. Також наші актори брали участь разом з угорськими акторами (й чехами) пізніше у фільмах, що знімалися на Закарпаттю, про що подрібніше згадаємо на належному місці.

Треба на закінчення ще сказати, що діяльність угорських та жидівських мандрівних театрів на Закарпаттю до 1918 р. нашого глядача (тобто нашу інтелігенцію, що ходила на мадярські вистави) псувала. Легкі оперетки зробили з театру забаву, без його властивого завдання — виховувати.

ПРИЛУЧЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ ДО ЧСР — НАСЛІДКИ

Найтяжчою в історії З.У. була доба угорської реакції від 1870 до 1918 р. Тоді скасовано у всіх урядах і школах українську мову, дітей забирали насильно до угорського передшкілля, щоб вони забули зовсім рідну мову. Більшість інтелігенції перенесено в глибину корінної Угорщини, привілеями й достоїнствами її помадярщено. Народ масово емігрував до Америки й Канади, шукати роботи й хліба, опорозняючи рідну землю в користь угорців.

Про повну мадяризацію на Закарпаттю вже була мова, то ж факт прилучення його до ЧСР тоді був єдиним виходом з положення, в якому опинилася З.У. по першій світовій війні.

Мало було тих одиниць, які в ці реакційні часи боролися хоч пером за долю народу — культуру, мову закарпатських українців. Це були з місцевих — видавець «Науки» А. Волошин, письменник Ю. Жаткович, а з галичан Володимир Гнатюк, Іван Франко, Іван Верхратський, Степан Томашівський, та проф. Федір Вовк зі Східної України. Всі вони про наш край і народ.

Перша світова війна (1914—18) почалася на З.У. масовими арештами та смертними карами. З.У. знаходилася найближче до австрійсько-російського фронту. Австро-угорське військове командування знало, на чийй стороні фронту були симпатії карпатоукраїнського народу. Щоб його застришати, розпочало проти нього найжахливіший терор. Але після поразки під Львовом 3 вересня 1914 р., австро-угорська армія в розгубленості тікала на захід, а російська армія вдруге в новітній історії, оволодівши Ужоцьким та Беречанським перевалами, вступила на землю Закарпаття. Народ З.У. з радістю зустрічав своїх братів та визвольників. Тим жорстокіша була опісля пімста австро-угорських військ, коли російська армія після пролomu в Горлиці весною 1915 р. змушена була відступати. Австро-угорські чинники розгорнули на Закарпатті новий, ще жахливіший кривавий терор.

Терор і жорстокість австро-угорців остаточно приспішили розвал цієї «тюрми народів», і скоро стало ясним, що всі слов'янські народи і їх країни після поразки Німеччини вийдуть із складу Австро-Угорщини, в тому й українське Закарпаття.

Однак український народ вдома, придушений в кліщах воєнної диктатури, не мав сили проявити своєї волі. В XIX стол. із зубожілої З.У. багато людей переселялося до Америки, щоб там знайти кращі життєві умови. Представники Національної Ради Русинів а Америці, беручи до уваги міжнародне становище, не могли надіятися на прилучення З.У. до території України, як того добивалася «Гуцульська республіка» в Ясіну й взагалі народ вдома (Хустські Народні збори 21. I. 1919 — 420 делегатів від 420 000 українців), вирішили прилучити З.У. до ЧСР як автономну третю складову частину держави.

Сен-Жерменський мир 10 вересня 1919 р. цей факт затвердив, отже, З.У. силою фактів стала поруч чеських земель і Словаччини третьою частиною новоутвореної (28. X. 1918) Чехословаччини. Ужгород обсадило чехословацьке військо (легіонери) зразу у висліді з окупацією Словаччини. Демаркаційну лінію між ЧСР та Угорщиною, встановлену в листопаді 1918 р. Радою Союзників у Парижі, творила ріка Уж, зараховуючи до неї місто Ужгород. Місто окупували військові частини чехословацького армійського корпусу з Італії під командуванням італійського полковника Чіаффі 12 січня 1919 р. Акт передачі виконано перед будинком «жупанату».

Тим скінчилося майже тисячолітнє панування угорців в Ужгороді. Столичне місто прийняло, замість угорської назви «Унгвар», історичну українську назву. Але ціла З.У. була тільки пізніше окупована чехословацькими військами, витискаючи із середини краю угорців, а зі східної частини румунів, які по розвалі Австро-Угорщини окупували Мараморш аж до Хусту та частину Угочанської жупи майже до Королева.

Чехословацьке командування завело військову диктатуру та воєнний стан. Командантом З.У. був французький генерал Емок, а адміністратором дочасно призначено чеха д-ра Брейху, які 18 січня 1919 р. видали т. зв. «Генеральний статут для організації та адміністрації Підкарпатської Руси». Як відомо, в ньому обіцяно найширшу автономію Закарпаттю, вибори до сейму, іменування губернатора, урядовців з місцевих людей і т. д., та названо нашу землю «Підкарпатська Русь», або «Rusinsko» (Руська Країна). Там же сказано, що тимчасову директорію іменуватиме уряд Чехословацької Республіки. ЧСР цих обіцянок не сповнила і закон про автономію виборів собі наш народ щойно по 20-ти роках. Це був закон з 22. XI. 1938 ч. 328, опублікований у

«Збірці законів та розпоряджень ЧСР 16. XII. 1938», в якому, однак, не схвалено народом бажаної назви і мови краю, мовляв, хай то вирішує майбутній сойм З.У. Але народ не погодився з тим і тому автономний уряд 1. січня 1939 р. урядовим розпорядженням, що його опубліковано в «Урядовому Віснику» уряду Закарпаття з 31. XII. 1938, ч. 36, завів для нашого краю назву «КАРПАТСЬКА УКРАЇНА», що з великим захопленням прийняв весь народ і консеквентно скрізь уживав. Так «земля без імени» власними силами виборала собі історичну назву!

Вже 5 жовтня 1918 р. появилася брошура А. Волошина «Що хоче угро-руський народ», в якій автор подав походження і колиску угорських українців, писав про їхню мову та спорідненість з українцями за Карпатами і т. д. В розділі «Що бажаємо», Волошин писав:

«Кожний із нас любив би видіти свій народ щасливим. Се настане тоді, коли всі угорусини будуть жити у своїй, свободній країні».

Як відомо, з воєї свободної країни українці Закарпаття не могли тоді вибороти собі, а прилучились до ЧСР. Правда, була спроба в Угорщині затримати Закарпаття відомим законом ч. X. з 21. XII. 1918 як «Руську Країну» (без точно означених границь), з міністром д-ром О. Сабовом, губернатором д-ром А. Штефаном, з «столицею» в Мукачеві і окремим «соймом», який весною 1919 р. зійшовся тільки на те, щоб на пропозицію Константина Грабара, який домагався точних границь, був відкладений і вже більше не скликаний.

Такі обставини з труднощами пробуджували національно-культурне життя Закарпаття. Для співпраці з адміністратором краю д-р Брейхою була іменована Дирекція в складі: д-р Григорій Жаткович, Августин Волошин, д-р Юлій Брашайко, д-р А. Торонський, д-р Юлій Гаджега, які «радили» до 20 квітня 1920 р., а 5 травня 1920 р. іменував президент ЧСР Т. Масарик губернатором д-ра Г. Жатковича, який, не досягнувши своїх намірів (хотів федерацію, або хоч повну автономію на Закарпатті разом з Пряшівщиною), зрікся в лютому 1921 р. Його брат Теофіль Жаткович заснував перший щоденник п. н. «Русин». Перше число щоденника вийшло 25 серпня 1920 р. З цього видання можна черпати перші культурно-освітні відомості про пробудження життя на Закарпатті після прилучення до ЧСР. Чехи вже в листопаді 1919 р. заснували в Ужгороді т-во «Сокол», який вже 15 травня 1921 р. відбув свій перший зліт в Берегові, маючи 13 відділів з 1100 членами.

Діяльність «Сокола» була інтенсивна. Спочатку і наша молодь вступала до товариства, але провід був русофільський (членство у «Соколі» співало російських маршових пісень, очевидно, калічили вимову незнайомих слів . . .).

Сумний був стан шкільництва в час перевороту на Закарпаттю. Ще 1868 р. було в Угорщині 479 «руських» шкіл (очевидно, початкових, народних, церковних). В 1874 р. їхнє число зросло до 571. Під угорським ярмом в другій половині XIX стол. це число впало в 1906 р. вже до 23 шкіл! Помадарщення нашого шкільництва кульмінувало т. зв. законом Аппоньї з 1907 р., так що перед світовою війною було тільки 34 церковних шкіл, де вчили по-руськи й по-угорськи. Державні школи були виключно угорські. Народну свідомість та почуття гідності серед нашого народу пригноблено. Коли в 1919 р. перший шкільний референт Йосиф Пешек (чех, що сприяв українському шкільництву у нас!) закликав учителів, щоб склали присягу урядові ЧСР, з 674-ох тільки 379 це вчинили. Бракувало учителів та шкільних будинків.

В «Урядовому Віснику» Шкільного відділу Закарпаття дня 20. I. 1920 було оголошено розпорядження «о повинности навчитися офіційний язык Подк. Руси» й установлено, що на основі Генерального статуту з 18. XI. 1919, цей язык є «руський», то єсть нарічіє Подкарпатських Русинів», тобто мова українська. Тут же вказано речі-

нець, до якого вчителі це мали зробити. Розпорядком ч. 6307 з 3. V. 1921 заведено для учителів курси співу, визначено характер руської пісні, методи збирання народних пісень, ведення хорів тощо. Ці зусилля принесли такий вислід, що вже в 1920 р. було усіх шкіл на З.У. 475 з 910 клясами, або точніше — наших шкіл було 321, угорських 83, решта інші (румунські, німецькі, мішані), але вже і 22 чеські. На жаль, далші чеські референти не сприяли українському шкільництву у нас! Створені «горожанські» (неповні середні) школи та гімназії й учительські семінарії дали почин освідмлюванню молоді, бо при них творилися самоосвітні гуртки, хори, драматичні гуртки, де молодь могла пізнавати свою рідну пісню, танці, драматичну штуку. Особливо після заснування «Пласту» (25. VII. 1920) в Ужгороді заслугою сина Й. Пешака, Божетеха, постав «Союз Підкарпатських пластунів», а згодом у Берегові, Ужгороді, Хусті, Бичкові тощо, молось покидає «Сокол» і горнеться до українського Пласту. Про це буде далі подрібніше мова.

Учителі засновують читальні, кооперативи, ведуть курси для неграмотних і, врешті, постають перші хори та драматичні гуртки, які пробудили національно-культурне життя по цілому Закарпаттю. Як далі побачимо, організується також інтелігенція, учительство в товаристві учителів, а в містах виростають «руські клуби», або культурні комітети.

Так поступово зникає примара 1000-літнього угорського гнету і, хоч не так, як первісно планували керівники тодішнього життя нашого народу, пробуджується народ і його інтелігенція до нового життя в рямах братньої слов'янської держави — ЧСР. Тоді ще чехи трималися гасла «не вмшуватися» до внутрішніх народних, мовних проблемів населення Закарпаття.

Що наші провідні чинники думали й вірили в щирість і співпрацю чехів в користь нашого Закарпаття, чого доказами були перші спроби спільних клубів і т. под.

Якщо шукаємо початки русофільських стремлінь на Закарпаттю після приходу чеського війська до Ужгороду, то знаходимо імена галицьких та буковинських москвофілів між основниками «Руського Клубу» в Ужгороді, такі, як Гагатко, Ничай, Кміцікевич та ін. В тижневику «Карпат», що виходив на угорській мові в Ужгороді, 4. V. 1919 р. появилoся повідомлення п. н. «Святочне відкриття «Руського Клубу» 27. IV. 1919 на Томину неділю. Ця неділя «колись в історії так буде рахуватися, як початок нової ери. Цієї днини ступила наша інтелігенція дефінітивно на дорогу руської політики, залишила нелепну і неясну українську орієнтацію та зовсім неприродну угорську . . .» «Все це жило в серці народу, його не можна було викоренити ані 1000-літнім ярмом . . . в народі все жила думка єдності з Росією, наче магнет притягала Росія горстку карпатських русских . . .» Такими «панславістичними ідеями» починається стаття про святочне відкриття «Русского Клубу» в Ужгороді.

Далі читаємо про якийсь збіг обставин; чеські війська того ж дня рушили з Ужгороду звільнювати решту Закарпатської землі: «. . . на дворі гуділи гармати і чути було спів вояків, а в залі «Клубу» святочно, серйозно звучали рускі промови про сумне минуле і славу будуччину . . .» Часопис вважає, що зорганізуванню «Русского Клубу» сприяла галицька еміграція. Гагатко викладав російську мову, а в організації помагали Ничай і Кміцікевич.

Засідання, установчі збори, почалися 27 квітня 1919 р. о год. 18-й. На голову одногосно вибрали А. Волошина. До проводу вибрано: на заступника голови — Мирона Стрипського, писаря — Володимира Ничая; бібліотекаря — д-р Гагатко, професора гімназії; господарем став Михайло Григашій. До управи ще вибрано Василя Такача, д-р Миколу Долиная і Омеляна Бокшая.

Присутній на установних зборах д-р Достал (чех), головний нотар жупи, заявив по-

руськи, що «Чехія все шануватиме і з любов'ю віднесеться до мови русинів і їх політичних прав.» Президент Масарик прислав телеграму з привітом з нагоди заснування «Русского Клубу» і повідомив, що чеське військо поступає вперед. Йому і д-р Крамаржеві «Русский Клуб» післав телеграму, щоб до карпатських русинів прилучили і Лемківщину. Збори вибрали почесними членами д-ра Григорія Жатковича і Юлія Гардоша — американських делегатів, та президента Тому Масарика.

Вирішено скликати всі ради і створити Народну Раду для представництва всього народу на 8 травня; на цих зборах, замість заснованої Ужгородської Ради (проугорської) її заступатиме управа «Руського Клубу». Тут же помістили «Заклик» такого змісту: 1) «Руський Клуб» запрошує всі ради на 8. V. по обіді на 3 год. до жупанату в Ужгороді; 2) Ужгородський «Руський Клуб» хоче організувати нашу інтелігенцію, закликає синів народу, які хочуть в майбутній нашій автономній руській державі служити, щоб зголосились письменно до «Руського Клубу».

Стільки про заснування «Руського Клубу». Негативно впливали на працю й напрям цієї установи згадані галицькі емігранти-русофіли, наслідком чого місцеві українці з галицькими українцями заснували пізніше Т-во «Просвіту». Але наведемо ще кілька даних про діяльність «Русского Клубу». «Карпат» 25. V. 1919 р. подає, що «Русский Клуб» в Ужгороді організує свою діяльність, покищо доповіді, Гагатко викладає мову і літературу, Кміцікевич про обставини в Галичині, д-р Пелех, міський лікар, про зубні хвороби, Борковський про воєнні обставини в Галичині, 20. V. Ничай про свої враження з Великих Лучок.

5. травня 1919 р. президент Масарик листом подякував за іменування його почесним членом «Русского Клубу» і за заяву лояльності. 19. V. 1919 р. посвятив д-р Шуба синьо-жовтий прапор закарпатських русинів.

18 і 19 травня 1919 р. на зборах «Русского Клубу» прийнято статут; членів постійно прибуває. Ухвалено й вислано протест проти злочинства румунських окупантів, що захопили Мараморош аж до Севлюша. «Русский Клуб» і «Центральна Народна Рада» в Ужгороді вислали співчуття през. Масарикові з нагоди трагічної смерті генерала Штефаніка, міністра народної оборони.

Для ілюстрації тодішніх настроїв між чехами й закарпатськими українцями ще наведемо зміст статті «Празька подорож карпатських русинів» з «Карпата» з 1. VI. 1919. Закарпатська репрезентація виїхала з Ужгороду 20. V. 1919 р. рано о пів 9 год. в числі 61 особи, в Кисаку долучилися представники з Пряшева, і всіх було 112 душ. 22 травня о 19 год. «Народні Дівадло» в Празі улаштувало на почесть делегації «slávnostní představení na počest návštěvy oficiální delegace Karpatských Rusů Prodaná nevěsta».

23 травня рано відслужено греко-католицьку Літургію, а о 12.30 год. відбувся прийом у президента Т. Масарика. Вечером в «Чесько-руській єдності» влаштували «Руський вечір». Були чесько-київська і білоруська програма, цивільні і військові учасники, невеличка п'єска, фортеп'яно, декламації, пісні, танці — все «чудово виконано». «Перед Народним Театром трамвай з нами затримала товпа та аж по відспіванню чеського і підкарпатського гимну та гучного привіту пустили нас далі . . .»

Як бачимо, перша зустріч закарпатців з чехами в Празі була щира, дійсно братерська. Та можна взагалі сказати, що Прага і пізніше завжди гарно зустрічала нас і відносилася по-братськи, тільки її деякі експоненти у нас псували гармонію перших часів нашого співжиття з чехами.

«Русская Земля» в Ужгороді з 14. VIII. 1919 в ч. 4 навела, що при «Русському Клубі» в Ужгороді засновано сільсько-господарську комісію.

Ото ж, як видно, «Русский Клуб» розширив свою діяльність з політичної і культурної ділянки і на сільсько-господарську. Як ми вже згадували вище, участь галицьких москвофілів поступово русифікувала платформу «Русского Клубу» і вони пізніше стали найбільшими ворогами всіх прагнень українського народу Закарпаття. Гагатко став редактором і видавцем «Русской Земли», яка безсоромно опльовувала все, що було українське на Закарпатті.

На застяті, на Закарпатті прибули не тільки галицькі русофіли, але також і щирі українці, які рука-в-руку з місцевими українцями чимало причинилися до освідомування населення та до організації його культурного життя. До цих ідейних одиниць слід зарахувати передовсім проф. д-ра Івана Панькевича, судового радника д-ра Данила Стахуру та інших.

25 грудня 1919 р. д-р Данило Стахура заснував «Руський культурно-просвітний комітет в Ужгороді» і цей комітет складався з русинів-українців та чехів. Цей комітет улаштував 10 чайних вечорів з доповідями та деклямаціями, дві прогульки (до Невицького та до Середнього) і концерт у 59-ті роковини смерті Тараса Шевченка 16 квітня 1920 р.

З хвилиєю, коли всю культурно-просвітну працю взяла на себе «Просвіта», Комітет припинив свою діяльність. Драматичний кружок, який існував при Комітеті, також оформився як окрема комісія при «Просвіті».

ЗАРОДЖЕННЯ ТЕАТРУ

У звіті з діяльності Т-ва «Просвіта» в Ужгороді за час від 9. V. 1920 до 1. VI. 1921 М. Творидло, пізніше член Головного відділу «Просвіти», так згадує перші наради у справі заснування «Просвіти» в Ужгороді:

«В місяці грудні 1919 р. постановили ужгородські русини улаштувати перший руський концерт в Ужгороді. Але на заклик д-ра Стефана Фенцика ніхто не зголошувався крім галичан. Кілька днів пізніше трьох людей, стрінувшись на вулиці (д-р Брацайко, д-р Фенцик і Творидло), постановили: скликати людей на нараду та наложити на них якийсь моральний обов'язок. А щоб надати більшу повагу нарадам, постановлено піднести не лиш справу концерту й заснування хору, але взагалі обговорити програму культурної роботи . . . Порозумілися ми зараз з о. Волошином. Отець Волошин радо згодився, бо вже давно думав про таку організацію, й запросив людей на нараду до себе.

Дня 30 грудня прийшли до о. Волошина: Гіядор і Мирон Стрипські, М. Григадій, д-р Юлій Брацайко, інспектор Поливка, д-р Фенцик, проф. Августин Штефан, і я, може ще й дехто, вже не пам'ятаю імен. Зачалася дискусія на тему хору й концерту. В дискусії перескакувано з теми на тему . . . захоплювали всіх важні справи. А кожна пекуча! . . .

Здавалося, що не прийде вже до ніякої реальної постанови, скінчиться на виміні думок. Подам лиш декілька справ з дискусії: справа користання з бібліотеки консерваторської і семінарської, які сховалися перед людським оком і стали недоступні для загалу руської інтелігенції, бібліотеки в кальвинській церкві, книгозбірні на магистратській стелі в Хусті, потреба видавання популярних книжок, потім, як інтелігенції приступити до роботи та пізнатися з народом, музей як немінуча konieczність, руські багатства в Будапешті . . .

Я вже тратив надію на реальні успіхи тих нарад . . . Нараз зміна! Заговорив д-р Г. Стрипський. Подає, як то закладалася по перевороті в Будапешті «Просвіта», як зло-

жили там для неї 15 000 корон. Слухають з захопленням, як організувалися русини на чужині та згуртувалися для ширення освіти.

На це повідомляє о. Волошин, що й тут в Ужгороді постала вже також думка заснувати просвітне товариство. Звісний патріот о. Невицький, парох з Уяку, основник декількох культурних товариств на другій стороні Ужа, зладив вже статут для просвітнього товариства «Зоря» й передав А. Волошинові. Це мало бути товариство просвітньо-економічне для ширення культури між народом, подібне, як «Просвіта» у Львові. А. Волошин прочитав статут . . . Автор взорувався на статуті львівської «Просвіти» з 1890 р., а доповнив і розширив справами, які треба би розділити на кілька товариств.

Зачинається дискусія, вже речево усі заявляються за тим, щоб це товариство заснувати . . . лиш статут поправити й до роботи вибрано комітет: д-р Стрипський, А. Волошин і я. Оцей день був щасливим днем.

На сам Новий Рік 1920 взялися ми до статуту «Зорі» . . . Рішили: етимологічний правопис статуту має бути такий, щоб в нічому не зміняв народної мови, а мова чиста, така, якою говорить народ Підкарпатської Руси, а «наш народ, — каже Стрипський, — говорить мовою полтавців і харківчан. Він же звідти сюди прийшов, а передовсім в Мараморощині задержав ту мову ще нічим не зіпсованою.»

Ми приступили до параграфу першого й постановили змінити назву «Руський народний союз «Зоря» — на «Просвіта Підкарпатської Руси». Над статутом працювали ми повних 4 тижні від рана до ночі. Помагав з власної волі судовий радник Дуб. Д-р Стрипський занявся справами язиковими і стилістичними, радник Дуб — правничими, а я — речевими. Статут дали ми ще о. Волошинові, щоб зробив свої поправки.

Невдовзі потім зійшлися ми на ширшу нараду щодо прийняття статуту. Нарada відбулася в домі д-р Стрипського, де статут прийнято, вибрано комітет основників і поручено йому вести дальші формальні приготування. До комітету основників належали: д-р Юлій Брацайко, о. Августин Волошин, д-р Іван Панькевич, о. Віктор Желтвай, Едмунд Пак, Стефан Клочурак, Володимир Шуба, д-р Василь Сулинчак, Мирон Стрипський, проф. Августин Штефан, Микола Творидло, Василь Клемпуш, Михайло Григашій, д-р Стефан Фенцик, о. Еміліян Бокшай, Андрій Товт.»

До цих споминів М. Творидла треба ще додати: вище згадані д-р С. Фенцик і д-р Сулинчак були завжди мадяронами, а пізніше, з 1923 р., стали запеклими ворогами всіх українських стремлінь на З.У., будучи опорою «Общества ім. А. Духновича», що ширило опісля русофілство і тим ішло на руку чеській політиці.

Далі подано факт заснування Т-ва «Просвіти» в Ужгороді, а тут ще подаємо на основі споминів М. Творидла склад першого головного відділу Т-ва «Просвіти» в Ужгороді, вибраного загальними зборами 9 травня 1921 р. Уконститувався Головний відділ на першому засіданні 11 травня в такому складі:

Голова — д-р Юрій Брацайко, адвокат

Заступник голови — о. Августин Волошин, директор півцочительської семінарії

Секретар — проф. Іван Панькевич, урядник Шкільного реферату в Ужгороді

Скарбник — Августин Штефан, професор гімназії

Контрольор — Володимир Шуба, скарбник «Підкарпатського Банку»

Бібліотекар — інж. Микола Творидло, дипломований агроном

Господар — о. Віктор Желтвай, професор півцо-учительської семінарії

Дальші члени Головного відділу:

Д-р Василь Гаджега, каноник Мукачівської єпархії

Порфир Медвідь, предсідник сирітської седрії

Мирон Стрипський, піджупан в Ужгороді

Д-р Микола Долинай, лікар
Степан Клочурак, редактор

Заступники членів виділу:

Михайло Полянський, учитель із Худльова
Іван Чуляк, залізничний портіє в Ужгороді
Андрій Товт, господар із Дравців
Павло Яцко, директор школи в Перечині
Йосиф Бокшай, професор гімназії, художник-малярь

При Головному відділі утворено комісії:

- 1) Референтура будови «Народного Дому»
- 2) Музейна і бібліотечна комісія
- 3) Аматорський драматичний кружок
- 4) Видавнича комісія
- 5) Комісія для назв місцевостей З.У.
- 6) Театральна комісія
- 7) Організаційна комісія
- 8) Літературно-науковий відділ
- 9) Музична комісія.

На початок 1920-го року припадає низка концертів — нове явище на культурному полі З.У. 24. I. 1920 в міському театрі в Ужгороді «з багатою програмою» виступила співачка Анна Остапчук: загальні аплодисменти викликала виконана нею в'язанка народних пісень; 31. I. відбувся концерт оркестру військового гарнізону в Ужгороді, диригент Й. Воска; В Берегові з ініціативи директора гімназії А. Алиськевича 10. II. відбувся святочний русько-чеський концерт: хорами диригував О. Бачинський; 21. II. відбувся концерт в користь Чеського Червоного Хреста в міському театрі в Ужгороді, у програмі якого були скрипка, хор «Сокола», оркестра гарнізону (диригент Воска). 5. III. в міському театрі в Ужгороді відбувся концерт з нагоди 70-их уродин през. Т. Масарика: знову виступала оркестра і хор «Сокола», а українські народні пісні виконала Анна Остапчук. 7. III. в театрі члени «Сокола» поставили драму «Яношік».

Це нотатки з одного тільки часопису «Наука» (від січня до квітня 1920 р.). Ясна річ, що подібні імпрези відбувалися і в інших містах З.У.

Нарешті заходом місцевого Комітету улаштовано в залі міського театру в Ужгороді дня 16. IV. перше «Шевченкове свято» в 59-ті роковини його смерті. Програма була багата: промова, гра оркестри, деклямації (Яцко Остапчук), фортеп'янове сольо (мол. Бачинський), чоловічий хор, сопранове сольо (А. Остапчук). Диригентом був Воска.

В другому тижневику з тих часів, «Народ» (24. IV. 1920), читаємо таму подяку: «Комітет, який улаштував 16. IV. 1920 р. Шевченкове свято, дякує диригенту О. Восці і оркестрі, проф. О. Бачинському, диригентові хору за народні пісні, пані Павлі Бачинській за сольо-співи, Максимові Бачинському за гру на фортеп'яні творів Рахманінова, і т. д., послові Я. Остапчукові і панні Заклинській за деклямації творів Шевченка, а за улаштування свята — пп. інж. Ждімалеві і Винярові. (Дохід з імпрези 3849 корон; прибутку 823 кор. розділено між «Просвітою» і «Соколом»).

Наводимо ці факти для того, щоб показати, що в тих часах чехи ще дружньо співпрацювали з нами, більшість імпрез улаштовувано спільно, а тому, що ми ще не мали досить своїх сил, навіть у чисто українських імпрезах виступав, наприклад, чеський диригент і чеська оркестра, як у згаданому святі Шевченка.

Передові діячі національно-культурного життя З.У. — брати Брашайки, А. Волошин, С. Пуза, К. Грабар, В. Желтвай, М. Стрипський, В. Гаджега і т. д., вважали

конечним унормувати культурне життя З.У. і приготували перші загальні збори Т-ва «Просвіти» в Ужгороді.

Ініціативний комітет для скликання установчих загальних зборів Т-ва «Просвіти» в Ужгороді хотів об'єднати всіх «русинів обох напрямів», ото ж запросив і лемків (які з Галичини прибули на З.У.), русофілів і т. зв. русских, з яких деякі на зборах підняли таку бучу, що урядовий комісар розпустив установчі загальні збори 29 квітня 1920 р. (Це були Цурканович, Гагатко та Гомичков, пізніші гробокопателі нашого театру!)

Збори відбулися 9 травня 1920 р. в Ужгороді і то без лемків та русофілів і цю дату слід уважати за початок діяльності Товариства «Просвіти» на З.У. Для дальшої історії театральних стремлень З.У. ця дата має першорядне значення.

Не маємо змоги тут оцінювати загальну діяльність і безумовні заслуги та недоліки Т-ва «Просвіти», однак треба сказати, що без Товариства «Просвіти» може й за десятки років не постав би був український театр на З.У. В дальшому ході подій видно, що Т-во «Просвіти» тільки з допомогою Музично-драматичного товариства «Кобзар» могло приступити до відкриття сталого театру, але також мусимо признати, що сам «Кобзар» так само не був би створив професіонального театру в тому часі. Для цього були потрібні обидві установи.

Зародження театральної справи на З.У. треба фактично в'язати з виникненням при театральній комісії Головного відділу «Просвіти» в Ужгороді першого драматичного гуртка. Про це згадує «Народ» з 24. IV. 1920 р.: «Руський аматорський кружок зав'язався в Ужгороді під проводом п. проф. Винаря . . .» Ясна річ, що цю справу не полагоджував Головний відділ перед установчими зборами «Просвіти», але вона виникла з різних потреб і з ініціативи різних одиниць. Як вже згадувалося, Д. Стахура заснував у грудні 1919 р. просвітній комітет в Ужгороді і при ньому був драматичний гурток, а цей підчинився «Просвіті». І Шевченківське свято 16 квітня 1920 р. було роботою цього комітету, а гурток брав у ньому участь. Організатором був Михайло Винаря, а в святі теж брав участь проф. Омелян Бачинський, диригент з Берегова, який там спільно з Михайлом Баланчуком приготував аматорські вистави. Бачинський напевно доїжджав з Берегова на репетиції. А їхні аматорські вистави, безумовно, мали вплив на заснування подібного драмгуртка в Ужгороді. Саме це здійснили Д. Стахура і М. Винаря.

Початок драматичного гуртка відноситься до діяльності берегівчан. У спогадах згаданого М. Баланчука («Свобода», ч. 15., 16. VII. 1936 і в дальших числах) під заголовком «Початки Руського Театру Т-ва «Просвіти» є про це згадка:

«Почнемо нашу безсмертною «Наталкою Полтавкою», яку виставив Драматичний гурток в Берегові 1920 року. Ось хто грав у цій опереті: Наталку — Стефанія Стахурівна, Терпелиху — Анна Сочкова, Петра — проф. Омелян Бачинський, Возного Іван Гриць (директор школи), Виборного — Степан Мельник, Миколу — Михайло Баланчук. Драматичний кружок в Берегові завдяки енергійному веденню проф. О. Бачинського та М. Баланчука не обмежився виставами в Берегові, але робив поїздки до ближчих околиць (найчастіше до Севлюша). «Наталка Полтавка» була поставлена три рази підряд, далі «Жидівка вихрестка», «Невольник», «Отець» та много одноактівок. Берегово було тим запальником, що примусило, щоб вогонь у столиці Підкарпаття розгорівся повністю». Приклад Берегова дійсно заставив і в Ужгороді зорганізувати драматичний гурток (що виконав Михайло Винаря), який працював при «Просвіті».

В статуті «Просвіти», який уряд схвалив 8. III. 1920 (під ч. 4160/20 з підписом шефа Цивільної Управи² д-ра Брейхи), вже планувалася театральна діяльність. Не маючи

традиції професіонального театру, З.У. так одержала свій перший український аматорський театр.

1. ТЕАТРАЛЬНІ ЗАХОДИ В ТАБОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛОНЕНИХ В ЧСР

Під час першої світової війни чимало українців — інтелігенції і війська — опинилося на території б. Австрії, зокрема в Чехії і на Моравії, де в різних таборах, серед іншої культурно-освітньої праці, організовано і драматичні гуртки, аматорські театри. Віденський «Союз Визволення України» широко організував цю діяльність в Австрії в таборах полонених українців: у Фрайштаті, Вецлярі, Зальцведелі й Раштаті. Як пізніше побачимо, з цих таборів, а властиво, від театрів з цих таборів закупила ужгородська «Просвіта» гардеробу для нашого театру, а в таборі у Вецлярі працював режисером Михайло Біличенко, який опісля режисував першу виставу нашого театру. Але ще більше значення мають для зародження українського театру в ЧСР табори українських полонених в Німецькому Яблонному і в Ліберці в Чехії, де в 1919—20 рр. організовано таборів театри.

В Нім. Яблонному існував Таборовий Театр ім. Винниченка, який «розпоряджався для вистав барак на 600 глядачів, спорудив нову сцену, гардеробу», а в репертуарі були переважно веселі, жартівливі п'єси.

В зв'язку з Театром ім. Винниченка розвивав працю й Драматичний Кружок ім. Тобілевича. Заснований він був у грудні 1919 р. й мав 28 членів. Завданням цього гуртка було вишколити здібних стрільців на аматорів, які б були здатні зорганізувати й вести аматорські театри. Курсантів знайомили з організацією драматичних гуртків, будовою сцени, режисурою, мімікою й жестикуляцією і т. д. Був ще й другий Драматичний Гурток, що провадив в таборі подібну працю, маючи в своєму складі 23 члени.

Дохід з театральних вистав ішов на просвітні та допомогіві цілі, а також на обладнання самого театру. Всіх вистав за рік діяльності відбулося понад 50, з середньою кількістю глядачів понад 400 на кожній виставі. Театральна діяльність продовжувалася і в 1921 р. (С. Наріжний: «Українська еміграція», стор. 59). Там же згадується про хори та оркестри табору, мішану смичкову оркестру, «що грала здебільшого під час театральних вистав у таборі . . .», а «при оркестрі була й нотна бібліотека.»

Ясна річ, що акторський склад рекрутувався з полонених акторів або аматорів, якими керували такі ж режисери, диригенти, художники тощо.

Також в іншому великому таборі інтернованих українських вояків в Чехії, що існував майже одночасно з табором Нім. Яблонного, в Ліберці існував з 25. IX. 1920 Культурно-просвітній гурток, який мав між іншими і секцію театральну, співацько-музичну і т. д. (Тут працював і хроніку провадив Яків Голота, який пізніше працював викладачем на З.У., а один час бус керівником канцелярії «Просвіти» в Ужгороді).

1 квітня 1921 р. українці з Ліберця були переведені до Йозефова та також зліквідовано табор в Нім. Яблонному, а рештки полонених переведено туди ж.

Культурно-просвітній гурток в таборі українських полонених в Йозефові також утримував театральну секцію. Вона, напр., в 1922 р. утримувала зв'язок з т. зв. робітничими сотнями, позичала ноти, театральне вбрання, допомагала порадами й фахівцями. «Театральна секція дбала про таборову сцену, декорації, гардеробу, театральну бібліотеку, допомагала драматичним гурткам, влаштовувала вистави в таборовому театрі в Йозефові. Таборовий театр був споруджений старанням гуртка в 1921 р. Тоді ж відбувся й перший курс драматичної штуки при 32-ох учасниках. В 1922 р. зор-

ганізували драматичний курс для старшин, підстаршин і стрільців, на якому вчили організації й ведення драматичних аматорських гуртків, режисури і т. д. Виклади відбувалися щодня, протягом майже семи тижнів; курсантів було 62.» Була там і оркестра — членів було біля 50, діяли також мандолінова оркестра, два хори, а «на таборовій сцені в Йозефові виступали й придніпрянські діячі, як артистка Н. М. Дорошенко, бандурист В. Ємець, диригент хору З. Сердюк й інші.» (Там же, стор. 65—66).

На цій же сцені пізніше (а деякі рівночасно) виступали й провідні мистці нашого театру: М. К. Садовський, О. Л. Загаров, М. М. Аркас і ін. Коли з цього табору виділено окремі робітничі відділи, то в деяких також існував драматичний гурток — як в Пльні, в Градці Кральовім й інде, а на З.У. також працювали деякі робітничі відділи, а саме в Ужгороді, Білій Церкві, Драгові і інде. Працювали вони там при будові мостів, доріг, бараків . . . В Ужгороді робітничий відділ мав власну бібліотеку, влаштував виклади, zorganizував стрілецький хор тощо.» (Там же, стор. 67—70). В 1921—23 рр. командантом для цих відділів на Закарпатті іменовано полк. УГА Гната Стефаніва, який згодом активно працював в драматичному гуртку в селищі Великий Бичків разом з дружиною Наталкою, сестрою нашої співачки Ольги Дівнич.

Всі ці таборові театральні діячі, які згодом опинилися на Закарпатті на різних працях, багато причинилися до поширення театрального мистецтва серед населення або ж і в самому нашому театрі (М. Біличенко, М. Аркас й інші).

Містимо тут ще спомини учасника такого таборового життя в Йозефові, інж. Василя Фрищина:

«В таборі інтернованих українців у Йозефові існував Культурно-просвітній кружок, який займався культурно-освітньою працею для інтернованих в таборі українських вояків. Діяльність кружка була досить широка, починаючи курсами для неграмотних стрільців, а кінчаючи курсами поштовими, молочарськими, гарбарськими, рахівницькими і т. д. Для оживлення культурного життя в таборі був заложений уже на початку існування табору драматичний гурток, який давав українські драми, а з часом і оперети, а навіть одну оперу. Драматичний гурток не мав постійного режисера, бо вся праця була аматорського характеру. Найбільше уваги праці театру присвячували подружжя Миханці. Вони обидвоє майже в кожній виставі брали участь, бо пані Миханець мала досить гарне сопрано, а тому могла виступати не лише в драмах, але і в оперетах.

Досить часто режисував у театрі проф. Олекса Балицький, який пізніше виїхав на Закарпаття, де був професором в гімназії, евакуований в 1938 р. з Ужгороду до Перечина. Що з ним сталося після окупації Закарпаття угорцями, невідомо. Але в таборі в культурному житті грав значну роль і часто не лише режисував, але і грав комічні ролі.

Також поручник Лихо режисерував декотрі драми, як приміром «Степовий гість», в якій також грав головну роль. Також четар Хухра, що був довгий час головою драматичного гуртка, присвячував театрові багато уваги і часу.

Вистави відбувалися в одному із бараків, який був пристосований для вистав. В бараку була сцена, були куліси, театр був досить гарно розмальований і служив не лише для вистав, але і для кіна, лекцій, зібрань, концертів хору і музики. Хором диригував учитель пор. Кричківський, а також пор. Степан Яворський, який виїхав з табору на східню Словаччину, де працював як учитель і перший заснував там учительський хор. Як хор в таборі, так і на Словаччині визначався великою майстерністю, і його можна було б в зменшеному виді використати в таборовому театрі.

Думаю, що найбільшої слави зазнав йозефівський український театр в 1924 р., коли полковник Аркас підготував з таборовими силами оперету «Циганка Аза».

В опереті брала участь більша кількість людей, а тому вистава відбулася декілька разів над рікою Метуєю в живій природі. Вистава пройшла з великим успіхом спочатку для таборян, а пізніше і для чеської публіки. Вистава була тим ціннішою для української культури, що всі ролі виконали самі таборяни.

Крім вистав для дорослих, в Йозефові відбувалися й дитячі вистави, бо в таборі було досить українських дітей. З великим успіхом пройшла приміром драма «Сон Івасика». Але на дитячі вистави ходили не лише діти, але і їхні родини та інші дорослі люди, що мали замилювання до сценічного мистецтва.

Треба сказати, що таборовий театр відіграв в житті табору значну роль, а тому про Йозефів мусить пам'ятати кожний, що буде писати чи говорити про наше театральне мистецтво. Ним поцікавився свого часу і сам Микола Садовський, який 1923 р. з Ужгороду приїхав до Йозефова, щоб познайомитися з тамошнім театром.

Таборовий театр мав власну гардеробу, власні куліси, які малювали таборові малярі, а костюми шили свої таборові кравці. Вступ на виставу був не дуже високий, щоб кожний, хто бажає до театру йти, мав для цього можливість. Наші вояки діставали в таборі стільки ж грошей, скільки діставали чехословацькі вояки. Із того вступного покривалися видатки на гардеробу та інші театральні потреби. Фінансовою сторінкою завідувала управа культурно-просвітнього гуртка. Всі артисти грали безкоштовно.»

Зі спогадів д-р Фрищина бачимо, що, крім аматорів з поміж полонених, у виставах виступали і жінки, діти інтернованих українців, а поза тим і деякі професіонали, як М. Аркас, його дружина Надія, і М. Садовський.

Наш коротенький огляд українських театрів в таборах полонених в ЧСР є ясным доказом, що й ці театри мали певний вплив на виникнення або, краще, дальшу діяльність нашого театру в Ужгороді. З них приходили й митці, і костюми, і нові матеріали на Закарпаття та до театру, а головню, чимало бувших таборових акторів або хорових співаків працювало опісля з аматорськими гуртками або хорами на Закарпаття (М. Біличенко, О. Балицький, М. Аркас, І. Холодний, П. Гошовський, Ф. Базилевич, Ольга Мороз і ін.).

Подаємо ще хронологічні дати діяльності театру за «Українським скитальцем», що спершу виходив в українському таборі в Ліберці з 1. XI. 1920, потім в Йозефові: ч. 2, грудень 1920:

Перші загальні збори театральної секції 23. IX. 1920, голова — Василь Миндюк.
ч. 3, січень 1921:

Другі загальні збори театральної секції 9. X. 1920, режисер М. Бринський, господар М. Коник.

ч. 4, лютий 1921:

12. XII. 1920 — театральна секція дала сценічні картини: «У фотографа», «Резервіст» і «Ворожка».

2. I. 1921 — поставлено драму на 5 дій Тогобічного «Жидівка вихрестка».

13. I. 1921 — На «Маланку» відіграно п'єсу «В суді».

Майно секції досягає 30 тис. Кч. Стан каси 31. I. 1921 р. 1140 кч.

На стор. 26—27 далі йде інформація, що відбулася вистава «Жидівка вихрестка» в Ліберці дуже успішно. В ролі Степана — Чайківський, Сара — Андрієвська, Лейба — Миханцьо, Панас — д-р Чумак, Кулина — Флюнтова, Наймичка — п-а Віметал.

2. XI. 1920 йшла драма «Невольник».

4. XI. 1920 — Концерт.

7. XI. 1920 — Друга і п'ята дії «Невольника», теж «Коломийка».

23. XI. 1920 — «Ведмідь» Чехова і комедія «Про чоловіка, що оженився з немовою» А. Франка.

- ч. 5, березень 1921:
4. XII. 1920 — «Настоящі» Бобикевича і «Заручини» Чехова.
- ч. 6, квітень—травень 1921:
21. I. 1921 — Загальні збори театральної секції, Пилип Гошовський — скарбник, Андрієвська — бібліотекар, Миханцьо — режисер.
 3. II. 1921 — В Нім. Яблоннім «Жидівка вихрестка».
 24. II. 1921 — Те саме в Ліберці.
 9. III. 1921 — Шевченківське свято — концерт.
 10. III. 1921 — «Наталка Полтавка», гра дуже подобалася чехам.
 13. III. 1921 — Повторено те саме.
 20. III. 1921 — «Бурлака» Тобілевича (Табор перенесено з Ліберця до Йозефова).
- ч. 7, червень-липень 1921:
5. IV. 1921 — Театральна секція переїхала до Йозефова.
 5. V. 1921 — Загальні збори, голова О. Балицький, режисер В. Миханцьо.
 11. VI. 1921 — Вистава «Невольник» Кропивницького.
 19. VI. 1921 — Те саме в міському театрі в Градці Краловім, Ярина — Ольга Морозова. Сьози в залі!
- ч. 8, серпень 1921:
12. VI. 1921 — Концерт в 5-річчя смерті Івана Франка. Хор 40 душ, диригент З. Сердюк, бандурист Ємець. До 150 чехів в залі.
 8. VII. 1921 — «Невольник» в Пардубицях, звідти гастролювали в Кутній Горі.
 17. VII. 1921 — Вистава «Соколики» Цеглинського.
- (ч. 9, вересень-жовтень 1921, та ч. 10 бракують).
- ч. 11, січень 1922:
1. XI. 1921 — Святочний концерт, хор, деклямації.
 23. XI. 1921 — «Хазяїн» Тобілевича.
 3. XII. 1921 — Драма «Душогуби», на виставі багато чехів.
 12. XII. 1921 — Андріївські вечерниці.
 21. XII. 1921 — Загальні збори театральної секції. Голова — Балицький, заступник — Гриць Підгірний, писар — Гошовський, господар — Коник, режисер — І. Холодний.
 1. I. 1922 — Драма «Жертва егоїзму».
 9. I. 1922 — Гурток підстаршин ставив «Ворожбита», комедію Цеглинського.
- ч. 12, лютий—березень, 1922:
1. VII. 1921 — Відкрито в Йозефові театр драмою «Воскресення».
 21. VII. 1921 — «Наталка Полтавка».
 11. VIII. 1921 — «Мартин Боруля» Тобілевича, нові декорації.
 27. XII. 1921 — Одноактівки: «Живий мертвець» і «Бувальщина».
- ч. 13, квітень—травень 1922:
2. III. 1922 — драма на 5 дій Л. Яновської «Людське щастя».
 5. III. 1922 — «Ой, не ходи, Грицю» Старицького. Грали: Маруся — Миханцева, Гриць — Виноградник. Коментар: «Грали, як справжні артисти».
 12. III. 1922 — Повторено «Гриця».
 25. III. 1922 — Рано о год. 9-ій Шевченківська академія дітей, учитель П. Гошовський. Вечір концерт в чеській «Бесіді»: Хор академічної молоді з Праги, деклямація (Холодний), акомпанямент — Щуровська, диригент — М. Роцахівський. Діточа вистава «Вінок на могилу Т. Шевченка» — режисер Гошовський.
 26. III. 1922 — «Назар Стодоля» Т. Шевченка.

ч. 14, червень 1922:

17. IV. 1922 — Драма Ванченка-Писанецького «Катерина».

24. IV. 1922 — Надзвичайні загальні збори театральної секції, Голова — В. Флюнт, режисери — Холодний і Миханцьо.

ч. 15, липень 1922:

2. V. 1922 — Святочна академія в 300-річчя смерті гетьмана П. Сагайдачного.

25. V. 1922 — «Наталка Полтавка». (В Кошицях була українська робітничка сотня з 1919 р. «яка дала 18. VIII. 1921 виставу «Гайдамаки», 17. IX. 1921 дала третю і четверту дії з «Невольника», а 8. X. 1921 «Перехитрили», її повторено в міському театрі). Українська робітничка сотня ч. II у Тренчіні дала 2. IV. 1922 Святочний вечір Т. Шевченка. В другій часті відіграли «На перші гулі» з «Вулицею» та виконали коломийки.

ч. 16, серпень 1922:

15. VI. 1922 — «Воскресення».

22. VI. 1922 — «Жидівка вихрестка» І. Тогобічного.

27. VI. 1922 — «Наталка Полтавка» у Мільовіцях.

ч. 17, вересень 1922:

12. VII. 1922 — «Він не заздрісний» і «Одна ніч в арешті».

24. VII. 1922 — Академія в пам'ять Гайдамаччини.

27. VII. 1922 — Концерт тенора О. Руснака й співачки Феркалівної.

30. VII. 1922 — Прощання Руснака, від'їжджав на першу посаду співака опери в Братиславі, як абсолювент консерваторії в Празі, Вечір: «Воєнна любов» і «Павлусь».

ч. 18, жовтень 1922:

2. VIII. 1922 — Почато проби до «Запорожця». «Стрілецький хор» вчить диригент Пилип Гошовський.

13. VIII. 1922 — «Жертва егоїзму».

19. VIII. 1922 — Гурток підстаршин грав комедію «Розумний і дурень» Тобілевича.

23. VIII. 1922 — «Панські жарти», інсценізація й режисура Холодного, на початок свята Івана Франка.

24. VIII. 1922 — в 10-й год. рано академія І. Франка, реферат — П. Гошовський. Вечером — концерт, співачка Іванка Іваницька—Синецька, пісні: «Як би мені, мамо, намисто» — Шевченка, Лисенка і т. д.

Із цієї хроніки бачимо, що вже 1921 р. були в Кошицях українські театральні вистави.

2. «ДРАМАТИЧНИЙ КРУЖОК» аматорів при «ПРОСВІТІ» 1920 р.

Ми вже познайомилися з первопочатками театрального життя на Закарпатті й бачили, що прилучення З.У. до ЧСР створило нарешті умови для майбутнього розвитку театрального мистецтва у нас. Щойно з початком 1920 р. постали такі умови, що в Ужгороді «... зав'язався при тов. «Просвіта» аматорський кружок, який поставив собі за ціль давати руські театральні вистави», як писав «Народ» (ч. 25, 9. XI. 1920).

У «Звіті з діяльності Т-ва «Просвіта» за час від 9. V. 1920 до 31. V. 1921» (Ужгород 1921, стор. 18—19) читаємо:

«Драматичний кружок: вже зразу по заложенню Т-ва «Просвіти» підчинився Головному відділові та ініціативою д-ра Ю. Бращайка зорганізований 21 травня учителем Михайлом Винярем драматичний кружок. Кружок цей заснувався був при Руському

культурно-просвітному комітеті, який існував від 25. XII. 1919 р. під проводом д-р Д. Стахури та складався з русинів і чехів . . . З хвилиною, коли всю культурно-просвітну працю взяла на себе «Просвіта», комітет завис свою діяльність, а драматичний гурток підчинився як окрема комісія «Просвіті». Гурток працював під особистим наглядом голови «Просвіти», д-ра Юлія Бращайка, адміністрацію вів Михайло Виняр. Гурток розвинув скоро широку діяльність, дав слідуючі театральні вистави:

- 1) 7. VII. та 2) 15. VII. «Наталка Полтавка» в Ужгороді.
- 3) 5. VIII. «Жидівка вихрестка» в Мукачеві.
- 4) 6. VIII. «Наталка Полтавка» в Мукачеві.
- 5) 9. VIII. «Жидівка вихрестка» в Ужгороді.
- 6) 21. VIII. «На перші гулі» і «Жартівниця» в Мукачеві.
- 7) 14. IX. «Ой, не ходи, Грицю, та на вечорниці» в Ужгороді.
- 8) 28. X. на Святі Свободи брав кружок силами Музично-драматичного товариства «Кобзар» участь в концерті й виставив п'ятий акт драми Грінченка «Ясні зорі».

Дня 16. XI. відбулися нові вибори відділу кружка. Головою вибрано судового радника Порфіра Медведя, секретаркою паню Ольгу Волошин, адміністратором залишився Михайло Виняр.

9) В день посвячення Дзвона Свободи 2 грудня виставив кружок силами «Кобзаря» «Наталку Полтавку» для селянства. Потім перебрав на себе театральні вистави новооснований театр. Треба зазначити, що цей кружок був початком нашого театру. В зимі урядив кружок курс національних та сальонових танців для молоді ужгородських середніх шкіл. Курс вів Михайло Виняр».

3. ПЕРША ВИСТАВА КРУЖКА В УЖГОРОДІ, 7. VII. 1920

«Народ» з 24. IV. 1920 повідомляв: «Руський аматорський кружок зав'язався в Ужгороді під проводом п. проф. Виняра. Кружокъ приготує виставу «Верховинці», яку поставить в короткому часі». Отже, кружок постав у квітні, але згаданої вистави не зреалізував.

На першу виставу кружок готував «Наталку Полтавку». Та, як «Народ» подав 26. VI. 1920, вистава «Наталки Полтавки» в Ужгороді була відкладена на 8 липня «через технічні труднощі».

Які це були «технічні труднощі», сьогодні важко встановити. Мабуть торкалися пошиття костюмів або виготовлення декорацій, бо в анонсі заповідали, що «готуються оригінальні декорації . . .» Але ще раз змінили дату вистави: «Наталка Полтавка», оперетка Івана Котляревського, перша на нашій мові, буде виставлена дня 7 липня о 8 год. в залі театру в Ужгороді заходом артистичної секції «Просвіти». («Народ», 3. VII. 1920, ч. 11).

Нарешті дня 7 липня 1920 р. відбулася перша вистава Драматичного Кружка аматорів при «Просвіті» в Ужгороді. Преса так оцінила цю виставу:

«Вистава «Наталки Полтавки» в Ужгороді. Дня 7 липня ц. р. виставлено в нашій столиці першу українську п'єсу І. Котляревського, написану тому сто літ. Звістна оперета «Наталка Полтавка» не втратила до нині своєї живости й належить досі до репертуару українських театрів. Її виставляють до нині на Наддніпрянщині і в Галичині. Виставлено її перший раз на Підкарпаттю аматорською дружиною «Просвіти». Любителі-актори вив'язалися знаменито так, що п'єса зробила гарне вражене. Публіка заповнила театральну залю по береги і рада була, що пізнала одну цвітку своєї духовної культури . . .» («Народ», 10. VII. ч. 12).

У вищенаведеній рецензії помітні дві новинки: перше вживається в ній слово «український», а також у правописі поперше пишеться літера «є». Слід відзначити і гарну мову рецензента. Натомість, вражає примітивністю мова і стиль другої рецензії в «Науці» (11. VII. 1920, ч. 26).

На жаль, можемо зареєструвати тільки чотирьох учасників «Наталки Полтавки» на Закарпатській Україні, а саме:

Наталку — Катерина Бандурович (в оригіналі помилково подано Тамбурович)

Терпелиху — ? Бандурович (її сестра)

Петра — Михайло Виняр (адміністратор Клуба)

Возьного — Грицько Підгірний.

Нарешті, треба згадати участь чеського диригента Воски, який ще і пізніше багато разів диригував оркестрами на спектаклях українських театрів в Ужгороді. В оркестрі грали музиканти чехи, як і опісля завжди, а в залі було на виставі чимало чехів. Та це, на жаль, не довго тривало. Згодом політичні міркування «влада імущих» («Подк. Гласи») штучно викликали ворожнечу між стремліннями українців та прихильними до нас чеськими колами. Можемо тільки догадуватися, що режисером цієї вистави був М. Виняр. Не маємо жодної згадки і про заповідану «оригінальну декорацію», хто її проектував, хто виконав, якою вона була.

Неабиякий успіх, на тодішні умови, спричинився до того, що виставу в скорому часі повторено.

Що клубок не спочивав на лаврах, бачимо з того, що рівночасно з репризами «Наталки Полтавки» приготовлено дальшу виставу. Як подала «Наука» ч. 31 з 15. VIII. 1920 у своїй першій рецензії, 9. VIII. була поставлена в Ужгородському театрі «Жидівка вихрестка» І. Тогобочного. В числі 33 з 29. VIII. 1920 «Наука» містить «Подяку», з якої довідуємося про виконавців цієї вистави.

«Управа театральної дружини тов. «Просвіта» в Ужгороді складає отсим найсердечнішу подяку Впов. панові режисерові Т. Павлюкові за його повну пожертвувану працю і прецизне виконання п'єси «Жидівка вихрестка», Вп. Пані Євг. Боярович за її артистичне виконання своєї ролі, як «Сара». Дальше складає управа сердечну подяку тим Впов. Членам, котрі брали участь у виставі «Жидівка вихрестка», і кожний з них одогравав похвально свою ролю, а то: Впов. Панна Бандурович, Впов. Пані Ольга Роман, Впов. Панна Пайтішовна, Впов. Пан Камінь и Впов. Пан Кононенко. За управу театральної Дружини: Михайло Виняр, адміністратор театральної Дружини. Д-р Олій Брашайко, гол. Тов. «Просвіта».

Цікаво, що тут не згадує рецензент Підгірного, який грав ролю Лейби, а знову ж жаль, що не навів, хто інші виконували ролі.

Гурток заїхав з «Жидівкою вихресткою» і до Мукачева, бо маємо дані про те, що там відогравав три вистави (третя була в осені «Ой, не ходи, Грицю» (див. «Народ» з 9. IX. 1920, ч. 25). але точної дати не знаємо.

Цілу дальшу діяльність Драматичного клубка аматорів при «Просвіті» в Ужгороді треба вже розглядати разом з прибуттям до Ужгороду і діяльністю частини Української Республіканської Капелі, бо дальші вистави готувалися вже з участю її членів.

СПІВПРАЦЯ З ТОВАРИСТВОМ «КОБЗАР» 1920 Р.

Припадок чи доля хотіли так, що цілком несподівано заїхала частина співаків і співачок «Української Республіканської Капелі» (УРК) до ЧСР, а з Праги на Закарпаття, де капеля хотіла влаштувати турне по краю з концертами та меншими вистава-

ми. Вже тепер можна відкрито сказати, що це була для З.У. дуже щаслива нагода, тому, що з прибуттям і діяльністю республіканської капелі в'яжемо зародження першого сталого українського театру на З.У.

Першу вістку про приїзд УРК принесла «Руська Нива» 6. VIII. 1920 (ч. 3), де читаємо: «Частина Українського Республіканського Хору, котрий співав уже в Чехії, Швейцарії, Франції, Німеччині, Бельгії, Голяндії, Ірляндії і Англії й здобув собі світову славу, 11. VIII. о 8 год. вечером буде співати в Ужгородськiм театрі. 2. VIII. мали ці славні співаки пробу в Ужгороді і публіку здивували ці прекрасні голоси і чудовий спів».

Враження з першого концерту капелян було максимальне. Співаки прибули з кінцем липня. На жаль, не маємо даних про те, як ці люди влаштувалися в Ужгороді. Мабуть заопікувалася ними «Просвіта», а може й одиниці з поміж членів «Руського Клубу» та Драматичного кружка і так нав'язався контакт, наслідком якого сформувалася згодом співпраця між капелянами і драматичним кружком «Просвіти».

З нотаток бачимо, що хористи капелі скоро здобули симпатії публіки. Сформувавшись в Музично-драматичне товариство «КОБЗАР» в Ужгороді, влаштували вони концерти і поїздки по Закарпаттю, що зробило їх дуже популярними, і, рівночасно, забезпечило існування цих митців на чужині. Було зовсім природним наслідком їхньої діяльності, що місцеві культурні чинники («Просвіта») вітали цю співпрацю.

Так було вирішено спільно з «Кобзарем» поставити народну драму М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю», а «Народ», «Наука» і «Руська Нива» дали оголошення про виставу, чистий дохід з якої призначався на Т-во «Просвіта». Оголошення подано в трьох мовах: українській, чеській та угорській. Склад вистави був такий:

Охрим Шурай — п. Беднар.

Вустя, його жінка — п. Боднарова

Маруся, їх дочка — п. Боярович

Грицько Шандура, молодий чумак — п. Павлюк

Дарина, його сестра — п. Ільницька

Хома, старий парубок, горбатий — п. Яворський

Потап, парубок — п. Буркацький

Галина Шеньова, багачка дівчина — п. Бандурович

Дмитро, підпарубочий — п. Кононенко

Степанида, зазяка на вечорницях — Прислопська

Баба-ворожка — п. Яворська

1-ий парубок — п. Черниченко

2-ий парубок — Татарів

1-ша дівчина — Машкевич

2-га дівчина — Остапенко

Режисер — Т. Павлюк, диригент — М. Воска.

«Руська Нива» (ч. 10, 23. IX. 1920) принесла детальну критику:

«Ой, не ходи, Грицю» — 14. ц. м. вечером о 8 год. була виставлена в честь губернатора д-ра Жатковича в Ужгородськiм театрі драма Старицького, взята з народного життя: «Ой, не ходи, Грицю, та на вечорниці». На представлення появилось багато наших руських людей, а крім того, було много чехів, а також мадярів й жидів. Театр був повен — не стало усім квитків.

Драму представляв театральний кружок нашого самотнього культурного товариства «Просвіта» при участі артистів Української Республіканської Капелі (хор, гармонія). Ролі грали члени кружка, хор, співи, танці виконала капеля спільно з членами кружка.

Знаменито грали в головних ролях — в ролі Марусі — п-і Боярович, в ролі Гриця — Палюк, Хома — Яворський, Дмитро — Кононенко. Також великої похвали гідна гра п-і Боднарвої, п-и Ільницької, п-і Прислопської, п-і Яворської, даліше Боднара, Буркацького, Черниченка, Татаріва, п-и Машкевич і пані Остапенко. Одним словом, дуже добре грали всі. Дуже подобалися публіці співи й танці, представлені капелюю. Присутні аплавами жадали повторення, але це не можна було сповнити, бо й так вистава тривала від 8 до півночі. Присутні гордилися, що мають таку драму і так її поставлено. Учитель із Марамороша заявив: «Не шкода було потрудитися, я й не думав, що я чогось такого красивого побачу й почую.»

Стаття закінчується: «Добре було б частіше улаштовувати подібні вистави, збудили б і інтелігенцію і селян, і т. д. . . .» Про це театральне представлення з великим признанням і похвалою писали і чеські та мадярські часописи.»

З капелян ролі виконували Ніна Машкевич — 1-шу дівчину, та Леонід Татарів — 2-го парубка.

На жаль, і тут не маємо докладних даних про художнє оформлення сцени, ані про інші технічні потреби на сцені. Треба вважати, що, як і пізніше бувало на виставах українського театру в Ужгороді, використовувалися декорації міського театру: стандартний «ліс», «біла» селянська хата тощо, а хіба ті найголовніші деталі куліс зготовлювано, як краєвид села зимою, або «руїни старого млина» тощо. Також можна хіба догадуватися, що репетиції п'єс відбувалися в приміщенні «Просвіти», може й «Руського Клубу» і тільки останні 1—2 репетиції відбувалися на сцені міського театру.

Поїздки з концертами «Кобзар» не припиняв. «Народ» (ч. 17 з 11. IX. 1920) в статті про «Просвіту» повідомляв:

«. . . по краю їздить театр «Просвіта» й дає руські виставки театральні, окрім цього, хори дають концерти . . .» Ясно, що «хори» — це були капеляни . . .

Про концертне турне «Руська Нива» (ч. 14, 21. X. 1920) писала:

«Кобзар» був чотири тижні на турне і дав 18 концертів, крім наведених вище, також в Левочі, Кежмарку, Ружомберку. Концерти дуже подобалися словакам і мадярам, які приходили в великому числі на кожний концерт. Про великий успіх писали «Kassai Ujság» («Кошицькі новини») з 25. IX., «Esti Ujság» («Вечірні новини») з 29. IX., «Kassai Hirlap» («Кошицькі вісті») з 25. IX., Пряшівська газета «Uj világ» («Новий світ») з 3. XI. і т. д.»

Про поїздку «Кобзаря» по Словаччині реферувала і «Наука» 26. IX. (ч. 37) і 3. X. На основі відгуку угорських і словацьких газет «Наука» хвалить успішні концерти «Кобзаря», подає далі, що капелю всюди приймали з симпатією.

А вже 4. XI. 1920 р. в 18 ч. «Руської Ниви» находимо дальшу рецензію про діяльність «Кобзаря»: «. . . 28. X. вечір о год. 8-ій було театральне представлення. Театральний кружок Т-ва «Просвіта» відіграв п'яту дію драми Б. Грінченка «Ясні зорі», взяту з часів турецької неволі». В «Ясних зорях» грали Марина Терпило, Ольга Приходько, Іван Трухлий, Лев Безручко і Ярослав Сім'янович. Всі аматори, особливо Марина Терпило, дуже добре сповнили свою задачу і публіка одушевленими оплесками виявляла своє повне вдовolenня і признання. Оце по перше під фірмою Драматичного кружка самостійно виступали члени «Кобзаря» в Ужгороді.

Тут треба зазначити, що, як подає «Народ» (ч. 28, 30. XI. 1920) у «Вістях із Т-ва «Просвіта» (звіт за діяльність від травня): «Кружок театральний дав ряд вистав загальних в Ужгороді й Мукачеві. Виставлено театральні штуки: «Наталка Полтавка», «Жидівка вихрестка», «Ой, не ходи, Грицю, та на вечорниці», «Пані Штукарка» і даліше приготовлялися нові вистави . . .» Виходить, що поки «Кобзар» виїжджав на кон-

цертне турне, Драматичний Кружок аматорів при «Просвіті» в Ужгороді поставив ще одну п'єсу: очевидно не «Пані», але «Панну Штукарку».

З нагоди «посв'ячення Дзвона Свободи» і народного свята 2 грудня 1920 р. «Кобзар» знову дав в Ужгороді дві вистави. Про це докладно реферувала вся преса. Анонс при-несла «Наука» (ч. 46, 28. XI. 1920): «Програма празника децембра 2-го». (Це була імпреза з нагоди передання «Дзвона Свободи» під русинів з Америки та портретів президента Масарика і губ. Жатковича). Часопис оголосив виставу Драматичного кружка «Наталку Полтавку» на 16-ту годину зі співучастю військової оркестри в міських театрі в Ужгороді, а вечір того ж дня там таки між іншою програмою «Вечорниці» Ніщинського в супроводі військової оркестри. Треба собі усвідомити, яку колосальну працю мусів «Кобзар» виконати, щоб за такий короткий час, між поїздками поза Ужгород, вивчити з чеською військовою оркестрою оперу Ніщинського «Вечорниці». Ці мистці майбутнього українського театру в Ужгороді певно ані не мали «вихідних днів» щотижня, ба ані означених годин на репетиції. Працювали безупинно за потребою, а не за якимось порядком! Видно, що управа «Кобзаря» вміло керувала діяльністю товариства, коли воно могло проявити таку інтензивну роботу. Треба окремо зазначити гру Марини Терпило, головної ролі в «Наталці», та у «Вечорницях», та гру пана Біличенка, який в «Наталці» грав ролю Виборного. В обох виставах мусіли повторяти деякі числа-співи й танці. З «Вечорниць» ані не хотіла публіка відійти додому, так її очарували артисти.

Діяльність Драматичного кружка аматорів «Просвіти», спільні вистави з «Кобзарем», як також самостійні концерти й вистави «Кобзаря» викликали на З.У. захоплення театральним мистецтвом і примусили відповідних чинників призадуматися над питанням постійного театру. Про це знаходимо зафіксовані вісті в пресі. В статті «Руський Театр Підк. Руси» з 9. XI. 1920, (ч. 25), неначе підготовляє газета «Народ» ґрунт:

«Значення театру в розвою культури кожного народу велике! . . . На жаль, Підкарпатська Русь не має до тепер свого руського театру й на полю театральних вистав стоїть ще далеко позаду . . .

Аматорський кружок мусить переіменитися в театр! Але як це зробити? Товариство «Просвіта» в Ужгороді, яке виказало вже тільки діяльності тим, що видає книжочки, заложило музеальну комісію, аматорський кружок і т. д., і надалі повинне затримати ініціативу в своїх руках. «Просвіта» повинна з аматорського кружка утворити театр, що мав би свій устав, свій відділ. До тепер спочивало все на плечах одного чоловіка, який мусів бути автором, бібліотекарем, секретарем, касієром і мало ще й не суфлером! Поступ вимагає дібрання нових сил і поділу праці.

Оскільки знаємо, Гов. «Просвіта» і проф. Виняр заняті тепер таким перегрупуванням і ми певні, що в зимовому сезоні дістанемо свій руський театр, який грав би спочатку найменше раз або два рази в тиждень в Ужгороді та по інших містах Підкарпатської Руси.

Ми свідомі ваги такої національної інституції як театр, тому радо вітаємо його уродини й зі широго серця желаємо йому, щоби він як найскорше приступив до праці та сповнив той тяжкий та вдячний обов'язок, який на нім тяжить . . .»

Автор наведеної повище статті в «Народі» забув про одну важливу обставину. Подаючи три важні істотні для існування постійного театру на З.У., чогось не подав, що для удержання такого театру треба мати і відповідні фонди, бо ж ніде на світі не існує самовистачальний театр, а, як пізніше побачимо, саме фінансове забезпечення нашого театру було рішальним чинником його пізнішого упадку і, нарешті, ліквідації.

Правда, багато наших чинників в тих часах були оптимістами: вірили, що урядові ЧСР залежатиме на удержанню постійного театру на З.У.

І так, почавши вже з кінця вересня 1920 р. велися в Головному відділі Т-ва «Просвіти» в Ужгороді переговори в справі заснування постійного професіонального українського театру в Ужгороді. Ці переговори закінчилися постановою 27 грудня 1920 р. Головного відділу Т-ва «Просвіти»: Оснувати постійний український театр в Ужгороді. В історії Закарпатської України постав перший сталий професіональний театр, що називався «Руський Театр Товариства «Просвіта» в Ужгороді!

РУСЬКИЙ ТЕАТР Т-ВА «ПРОСВІТИ» В УЖГОРОДІ

Як постав, властиво, перший постійний професійний театр на З.У., відомий під вищенаведеною назвою?

Щоб мати про це автентичні дані й матеріяли, довелося звернутися до людини, яка була ініціатором і першим керівником нашого театру в Ужгороді, до д-р Романа Кирчева, «вічного актора-коміка» всіх українських театрів в Ужгороді.

Відомо, що вже багато людей просили д-р Кирчева, щоб написав дещо про початки українського театру в Ужгороді, але нікому не вдалося намовити його на це. Тому було зібрано всі аргументи — гарні спогади про минуле, дружню співпрацю в «Новій Сцені» і в «Студії» — й, нарешті, д-р Кирчів прислав «послання», в якому й подав нижченаведені відомості про генезу театру. Лист написав із Турнова 28 березня 1945 р., де він тоді перебував. Жартівливий вступ у листі є характерним для милої вдачі мистця. Наводимо з листа найважливіше:

«Возлюблений Брате, Директоре Густі бачі!* Ваша листівка мене дуже втішила. Спасибі! . . . Все чекав, що хоч рядок-два пошлете своєму давньому «оберкомікові» . . . Рад би вволив Вашій волі щодо тріятру, але це значить сісти й писати собі історію театру (1) ансамбль, 2) репертуар, 3) спогади). До цього вже мене не раз і не два спонукували й д-р Панькевич, д-р Бірчак та інші, але за денними турботами тяжко взятися до такої поважної праці. Я міг би Вам тільки дати якісь короткі конкретні відповіді на сумнівні питання, як один з основників-організаторів театру, інакше, мушу Вас відіслати до всяких архівних матеріялів, газет, звітів з діяльності «Просвіти» тощо, де про все це знайшли б інформації. В листі цього не випишеш і не вискажеш».

Однак д-р Кирчів подав в цьому листі таки найцінніші дані про генезу театру, про що раніш ніхто ніде не писав. Наводимо його слова дослівно:

«Досі швирилося баламутство, що театр заложила «Просвіта». Це не відповідає правді. Я цілком не хочу відбирати «Просвіті» її величезних заслуг і значення, але в таких тонких питаннях, як генеза постійного театру, треба завжди точно і ясно висловлюватися, якщо має бути правдивий образ історії. Тут «Просвіта» дала тільки фірму. Отже історик мусив би писати так (наприклад, навівши евентуально ще давнішу історію-першопочатки в ХІХ. ст.): Перший постійний (сталий) український театр (в Карпатській Україні) на території, заселеній українським народом, що належала до Угорщини, а потім була складовою частиною ЧСР під назвою «Підкарпатська Русь» — зродився з ініціативи Музично-драматичного товариства «Кобзар» в Ужгороді. Це була частина членів співаків і співачок «Української Республікан-

* На Закарпатті серед інтелігенції часто зверталися по-угорськи. «Густі бачі» означає «Дядьку Августине»!

ської Капелі», тобто мішаного хору, що під диригуванням Олександра Копиця об'їхала в 1919—20 рр. Західню Європу й українською піснею добула собі й Україні великої слави.

В липні 1920 р. «Українська Республіканська Капеля» (хор) в Берліні, внаслідок фінансової скрути, розпалася на дві частини. Одна частина, душ около 18, кінцем липня 1920 р., прибула до Ужгороду, зорганізувалися в Музично-драматичне товариство «Кобзар» (голова — Роман Кирчів, диригент — Михайло Рошахівський, театральний референт — Михайло Біличенко, адміністратор — Остап Вахнянин, скарбник і писар — Ніна Царгородська), і впродовж кількох місяців об'їжджала з концертами і театральними виставами міста й села Підкарпатської Русі, а також і наші етнографічні території, що належали до Словаччини (Пряшівщина).

При Т-ві «Просвіта» в Ужгороді в той час вже існував Драматичний кружок (заснований 21 травня 1920 р.), що постав з «Руського культурного комітету», osnovаного ще в грудні 1919 р. д-р Данилом Стахурою. Драматичний кружок «Просвіти», під адмініструванням Михайла Виняра, дав декілька вистав, однак діяльність його не виступала поза рядки аматорських драматичних кружків та ... характеру й не могла стати основою постійного театру. Така можливість настала аж з приїздом частини співаків Української Республіканської Капелі. Крім самостійних концертів, помагали вони й у виставах цього Драматичного кружка «Просвіти» (як 14. IX. в «Ой, не ходи, Грицю», 28. X. в п'ятій дії («Ясні зорі», 2. XII. при посв'яченню Дзвона Свободи у виставі «Наталка Полтавка»). І тоді зродилася в них думка оснувати сталий український театр. З цією думкою прийшли до голови відділу «Просвіти» д-р Юлія Брашайка й заявили готовість зліквідувати Музично-драматичне товариство «Кобзар» і всі свої сили віддати постійному українському театру під фірмою «Просвіти». Головний відділ цю пропозицію прийняв на засіданні 27 грудня 1920 р. і таким чином зродився перший сталий український театр під назвою Руський театр Т-ва «Просвіти» в Ужгороді, або коротко: «Руський театр в Ужгороді». Музично-драматичне товариство «Кобзар» і драматичний кружок «Просвіти» перестали існувати.

Для загального відання справами театру була створена при Головному відділі театральна комісія, однак ведення всіх внутрішніх справ (технічно-адміністративний апарат та режисура) знаходилася в руках виборної управи «Руського театру». На чолі управи театру стояв Роман Кирчів, режисура була в руках Михайла Біличенка і Марії Дніпрової-Приемської, які чергувалися в постановках».

На прикінці листа д-р Кирчів писав: «А спогади? На те не стало б і 100 років! Та все-таки дещо Вам написав і то саме оцю найважливішу частину, генезу, тобто яечко, з якого вродився сталий тріятр і його перший директор, чи пак скромно називаний управитель — хвали м'я роте! — Роман Кирчів».

Завдяки листові д-р Кирчева з'ясована генеза першого сталого українського театру в Ужгороді та роля Музично-драматичного товариства «Кобзар», з чого можна зробити відповідні висновки, а саме: 1) Заснування сталого професійного театру в Ужгороді було ініціативою Музично-драматичного товариства «Кобзар», зглядно його членів на чолі з Р. Кирчевом; 2) Коли б і мав Головний відділ «Просвіти» в плані заснувати такий театр, без участі членів «Кобзаря» не міг цього здійснити.

Нижче подаємо першу управу «Руського Театру» в Ужгороді:

- 1) Роман Кирчів, управитель, актор-комік, тенор-буффо
- 2) Михайло Біличенко, режисер, актор-співак, глибокий бас
- 3) Марія Дніпрової-Приемська, режисерка, акторка, альт
- 4) Остап Вахнянин, адміністратор, актор, співак — баритон
- 5) Олекса Приходько, диригент оркестри, актор

- 6) Михайло Рошахівський, диригент хору, актор, бас
- 7) Левко Безручко, скарбник, актор-амант, співак — тенор
- 8) Софія Гаєвська, акторка, сопрано
- 9) Катерина Здорик-Здориченко, акторка, співачка — альт
- 10) Микола Коник, декоратор, пом. актор
- 11) Хіна Машкевич, акторка, співачка, меццо-сопрано
- 12) Ольга (Туся) Приходько, акторка, співачка — сопрано
- 13) Вікторія Радченко, акторка, співачка — альт
- 14) Ярослав Сім'янович, актор, співак тенор-буффо
- 15) П. Сувчинський, суфлер
- 16) Леонід Татарів, актор, співак — тенор
- 17) Марина Терпило (Цьоқан), акторка, співачка, ліричний сопран
- 18) Іван Трухлий, актор, співак — бас
- 19) Ніна Царгородська, акторка, співачка — альт
- 20) Василь Шевченко, актор, співак — тенор
- 21) Б. Яворський, реквізитор
- 22) Катерина Якуненко (Рошахівська), акторка, співачка — альт

Як видно, в першій трупі театру було 10 чоловіків-акторів і 9 жінок-акторок та 3 помічні сили, що не сприяло роботі над репертуаром, в якому, як побачимо далі, перевагу мали чоловічі ролі. Тому до співпраці в трупі управа театру часто запрошувала ще кількох чоловіків із близьких людей до театру, які виступали в епізодичних менших ролях або прямо в «гуртах». Із різних рецензій спектаклів можна навести, що такими частими співробітниками театру були:

- 1) Антін Дівнич, урядник Т-ва «Просвіти», пізніше адміністратор
- 2) Василь Одинський, урядовець Підкарпатського банку, грав епізодичні ролі.

В гуртових сценах виступали аматори — члени кол. Драматичного кружка тов. «Просвіти».

З 1 квітня 1921 р. прибули до трупи Борис Кривецький, режисер та Лідія Маракіна (Кривецька), акторка.

Треба тут зупинитися над питанням умов, серед яких жив і творився перший український театр на З.У.

Після прилучення Закарпаття до ЧСР Ужгород став головним містом, а це значило, що там були зосереджені всі центральні уряди, і сотки чеських урядовців прибули сюди з «історичних земель». «Унгвар», мале провінційальне місто (жидівсько-угорське), не могло мати помешкань для цих нових людей і дістати бодай одну кімнату не було легко. Люди містилися будь-де і будь-як.

Так пристосувались і артисти «Руського театру» до цих умов. Їх центром стала вілля Кенде за церквою на Цегольні. Було там кілька кімнат і влітку було там дуже гарно — кругом винниці, гарне повітря, весною все в цвіту. У Кенде жили родини. Артистки-панночки жили на Капітульній вулиці, де містився «Руський Клуб», а вєред тим там було «Сиротовоспиталище» («Alumneum»). Обідали й вечеряли наші артисти в т. зв. «голодній кухні», кухні «Товариства українських збігців в Ужгороді» на вулиці Берчення ч. 34, дехто варив собі дома, а крім того з'явилися у місті й приватні кухні.

Члени товариства «Кобзар» не мали постійної платні і ділилися «по-братськи» прибутками з своїх концертів. Не мали вони сталої платні і коли товариство «Кобзар» перетворилося в Руський Театр Т-ва «Просвіти». Першу сталу платню було призначено режисерові Борису Кривецькому 1500 кч місячно на один сезон. (Тоді театр дістав першу субвенцію з Праги 50 000 кч.). Коли директором театру став М. К. Са-

довський, тоді вже всі члени театру й хору діставали сталу місячну платню (приблизно від 800 кч до 1500 кч.). М. К. Садовський мав місячно 2500 кч. з тим, що дасть театрові свою власну гардеробу й бібліотеку.

Та що й казати — умови життя перших акторів театру не були рожеві ані на початку, ані пізніше. Кімнати не отоплювалися, нафталіном заносило від костюмів; табуретка з мискою для вмивання, відро з водою, на вікні мале дзеркальце для голення і туалету . . . А вечір той співак чарував глядача в ролі Валентина в «Фаусті . . .» або «Фері бачі» в «Сільві» Кальмана . . .

У першій трупі були два професійні актори. Це М. Біличенко і М. Приємська-Дніпрова, вони ж і режисери. Підготувати серед таких обставин першу виставу — це не було легкою справою! На жаль, немає подробиць про ці перші кроки нового театру, який не мав ще свого художника і очевидно силами трупи приходилось режисерові приготувати конечні декорації та реквізити. Можна здогадуватися, що в роботі з актором помагала М. Біличенкові і М. Приємська, а хори розучував М. Рошахівський.

Як вище наведено, святочною виставою на відкриття Руського Театру Товариства «Просвіта» в Ужгороді управа і організаційний комітет призначив клясичну п'єсу Михайла Старицького «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», народну драму на 5 дій зі співами і танцями, яку відіграв театр в міськім театрі в Ужгороді 15 січня 1921 р. На цю виставу були розіслані запрошення від організаційної комісії театру (д-р В. Бірчак, д-р М. Бращайко, Автустин Волошин — голова, О. Приходько). На підставі рецензій можна подати учасників цієї першої вистави:

Дійові люди — виконавці:

Вустя Шурай, вдова, підстаркувата жінка	— Марія Приємська
Маруся, її дочка	— Ніна Машкевич
Грицько Шандура, її коханий	— Левко Безручко
Дарина, його сестра	— Ольга Приходько
Хома, старий парубок	— Михайло Біличенко
Потап, парубок	— Антін Дівнич
Галина Шеньова, багата дівчина	— Марина Терпило
Дмитро, підпарубочний	— Роман Кирчів
Степанида, хазяйка на вечорницях	— Катерина Здориченко
Баба — ворожка	— Софія Безручко
1. парубок	— Ярослав Сім'янович
2. парубок	— Михайло Рошахівський
1. дівчина	— Катерина Рошахівська
2. дівчина	— Ніна Царгородська

Дівчата, парубки

Режисер: Михайло Біличенко

Диригент: Воска

Хормайстер: Михайло Рошахівський.

Грала оркестра 36-ого пішого полку чехослов. війська в Ужгороді.

У хорі й гуртах брала участь ціла трупа та ще, очевидно, доповнено хор аматорами з драматичного кружка «Просвіти».

При реконструкції учасників цієї історичної вистави нашого театру не можна, на жаль, подати: 1) хто ставив танці до вистави, 2) хто саме з членів трупи танцював. Відомо напевно, що грала оркестра 36-го пішого полку, де були переважно чехи-му-

зиканти, з якими стало співпрацював диригент Воска. Він і в дальших сезонах диригував інколи оркестрою. Як видно, учасники ще не мали належних масок, вус, зачісок.

СВЯТОЧНЕ ВІДКРИТТЯ ТЕАТРУ

День 15 січня 1921 р. буде записаний великими літерами в історії З.У. Святочне відкриття постійного руського театру в Ужгороді стало національним святом.

О 19-й год. виголосив святочну промову о. Августин Волошин на відкритті театру і привітав гостей, між якими появилися генерал Паріс (француз), губернатор Григорій Жаткович, віцегубернатор Петер Еренфельд, інж. Кржічка, представник міністерства освіти з Праги та різні чільні представники крайового уряду.

Залю Ужгородського міського театру заповнила численна публіка своєї і чужої інтелігенції та студентства. Вистава народної драми М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю», яка вже числить за собою багато тисяч вистав і ніколи не зійде зі сцени, відповідала зовсім повазі хвилі. До того всі актори не залишали нічого до бажання. Видно, що режисер вистави, М. Біличенко, вклав багато труду, щоб вив'язатися зі свого завдання, і це йому вдалося. Чудові народні сцени манили та радували око своєю живучістю та мальовничістю. Головні ролі були виконані добре.

По першій дії драми прийняв голова Т-ва «Просвіти» д-р Юлій Брацайко на сцені привітні письма та телеграми, які прочитали інж. М. Творидло та проф. Віктор Желтвай. Прочитано письмо від президента Т. Масарика, його канцлера Шамаля, голови уряду ЧСР Черного, міністерства освіти, губернатора Г. Жатковича, віцегубернатора П. Еренфельда, генерала Паріса, Празького та Брненського театрів, єпископа А. Паппа, привітні телеграми празьких, львівських і віденських українських представництв та організацій, політичних та культурних установ, одушевлені привіти учених і письменників Грушевського, Олеся, Пачовського, Стаха, Королева-Старого, та багатьох інших. Нарешті виголосив привіт від народу молодий український письменник Лука Дем'ян і один учень української гімназії з Берегова. Голова «Просвіти» подякував за привіти й просив присвятити надалі стільки любові, як тепер. Він сказав, що театр плекатиме саме ту українську культуру, яка дала нам силу видержати стільки нещастя під угорським гнетом і не загинути.

Всі рецензії на виставу були позитивні. З них тижневик «Народ» (ч. 4, 25. I. 1921) писав:

«Біличенко як Хома збирав щедрі оплески за гру, а Н. Машкевич як Маруся могла тішитися, видячи, як в останній дії з неодного ока потекла сльоза співчуття з нещасною Марусею. Безручко як Гриць трохи ще не сміливий в так широкій ролі, чарував як звичайно публіку своєю піснею. В Приемській (Вустя) відразу пізнати рутиновану артистку, у Приходьківної (Дарина) видно, що ставить перші кроки, але ставить їх сміло і певно і креація сільської дівчини вийшла незвичайно природною. Кирчів (Дмитро) збирав заслужені оплески за рухливу, находчиву гру підпарубочного. Про інші ролі, як Потап (Дівнич), Степанида (Здориченко) треба сказати, що вони якнайкраще доповнювали цілість, так, що театр дав найлучше, що можна було в даних обставинах дати».

В «Науці» (16. I. 1921, ч. 3) була примітка, що «Rusinsóí Magyar Hirlap» («Русинський мадярський вісник», орган реакційної угорської меншини на З.У.) констатував з усмішкою, що було відкрито український театр . . . Це був перший ворожий голос після вистави.

Після святочної вистави театр фактично існував і треба було складати й готувати

репертуар. Вже з попередніх відділів відомо, що ані управа театру, ані будова міського театру не мали ані складу костюмів, ані декорацій для українського репертуару, а навіть відповідного вибору п'єс. Ото ж, готуючи дальші штуки до постановок, управа театру мусіла годитись на такий вибір штук, які можна було хоч приблизно оформити на сцені тими засобами, які були під рукою. А під рукою були одні українські народні строї. До світових п'єс костюмів (та обстановки для сцени) не було, то ж приходилось готувати переважно побутові п'єси.

Театр не мав фондів пошити нові костюми, придбати нові декорації й інші потреби (меблі, реквізити, перуки, нотові матеріяли тощо) не було з чого. Це зрозуміли деякі чинники з громадянства і почали поволі вносити грошові пожертви на фонд театру. Цікаво, що між першими були два чехи: «Перші дари на Руський Театр Т-ва «Просвіти» в Ужгороді зложили Вп. Панове інж. Ждімал і інж. Вацлав Голинські по 1000 кч., пані Волошинова 100 Кч. Управа Руського Театру складає отсим за ті щедрі дари сердечну подяку» («Народ», ч. 2—3, 18. I. 1921). Подібну подяку читаємо в «Науці» з 2. I. 1921 (ч. 1). На жаль, далі нема в пресі згадок про подібні пожертви, хоч треба вірити, що напевно було чимало щедрих патріотів між громадянством. Адже ж, якось напевно помагали утриматися членам трупи, бо ж як знаємо, спершу унормованої гажі актори не мали. Цим треба пояснити, що «Кобзар» під власною фірмою ще в січні 1921 р. (коли вже фактично існував театр) улаштував деякі імпрези, щоб заробити на прожиття членів. Так читаємо в «Народі» (ч. 1, 4. I. 1921): «Музично — драматичне товариство «Кобзар» улаштує 9. I. 1921 р. в залі Керамічної школи святочний концерт колядок і щедрівок». Там же далі читаємо: «Дня 13. I. 1921 р. там же зустріч Нового року Маланка — кабарет з участю публіки». А в «Науці» (ч. 1, 2. I. 1921) також подано програму Маланки: «Соля, дуети, тріо, хори — чоловічий хор заспіває «Блоха» із опери «Що нас гризе», і все, що кому подобається, сатиричний журнал (вийде з друку о 12-ій год. в ночі); жива картина; загальна фотографія всіх присутніх; буфет; вступ 10 Кч.»

Ясна річ, що приходилось і подібною реклямою здобувати участь публіки, щоб поповнити хоч трохи касу трупи. Там же в «Науці» є анонс згаданого концерту 9 січня з додатком: «Вступне слово про колядки скаже Вп. д-р Бірчак. По концерті велика забава. Буфет. Вступ: 20, 15, 10 Кч.» Як бачимо, ціни були досить високі. . .

Про інші грошові прибутки нема інформації. Аж 6 березня 1921 р. в 9-му числі «Науки» є така нотатка: «Великий дар «Просвіті». Американські брати зібрали і на цілі нашого одинокого культурного товариства «Просвіта» послали 77 000 чеських крон.»

І так треба констатувати, що за невідрадних фінансових умов театру в першому сезоні управа театру імпровізувала репертуар.

Перший сезон театру тривав від 15 січня до 1 серпня 1921 р.

РЕПЕРТУАР ТЕАТРУ

1. 15. I. 1921 — М. Старицький: «Ой, не ходи, Грицю», нар. драма на 5 дій
2. 22. I. 1921 — С. Васильченко: «На перші гулі»; Концерт «Вечорниці» Ніщинського
3. 29. I. 1921 — Й. Корженівський: «Верховинці», драма з гуц. життя в 3 діях
4. 5. II. 1921 — І. Франко: «Учитель», комедія в 3 діях
5. 16. II. 1921 — І. Котляревський: «Наталка Полтавка», укр. опера на 3 картини
6. 27. II. 1921 — І. Тобілевич: «Суєта», комедія в 4 діях
7. 6. III. 1921 — І. Тобілевич: «Хазяїн», комедія в 4 діях

8. 17. III. 1921 — А. Чехов: «Медвідь», комедія в 1 дії, М. Кропивницький: «По ревізії», комедія в 1 дії і «Веснянки», муз. М. Лисенка
9. 30. III. 1921 — І. Тобілевич: «Наймичка», драма в 5 діях
10. 3. IV. 1921 — М. Твен — Г. Тимора: «Редактор Чикагського Хлібороба», комедія на 2 дії, і С. Паливода — Карпенко: «Заручини по смерті», комедія в 2 діях
11. 7. IV. 1921 — «Великий духовний концерт»
12. 12. IV. 1921 — Л. Яновська: «Повернувся із Сибіру», драма з співом в 5 діях
13. 21. IV. 1921 — «Святочний концерт Т. Шевченка», 60-ті роковини смерті
14. 24. IV. 1921 — М. Кропивницький: «Невольник», драма зі співами в 5 діях
15. 7. V. 1921 — Гр. Квітка-Основ'яненко: «Шельменко-денщик», комедія в 5 діях
16. 19. V. 1921 — І. Франко: «Украдене щастя», драма в 5 діях
17. 23. V. 1921 — Гр. Квітка-Основ'яненко: «Сватання на Гончарівці», нар. оперета на 3 дії
18. 25. V. 1921 — Концерт і «Вечорниці» П. Ніщинського (в «Короні»)
19. 2. VI. 1921 — С. Васильченко: «На перші гулі»; А. Велисовський: «Бувальщина», і С. Паливода-Карпенко: «Сватання на вечорниці»
20. 11. VI. 1921 — І. Тобілевич: «Безталанна», драма в 5 діях зі співами
21. 27. VI. 1921 — Л. Яновська: «Лісова квітка», комедія в 4 діях
22. 28. VIII. 1921 — А. Ірасек: «Отець», драма

Як видно, наведений репертуар складався з 8 драм, з яких 7 народно-побутових, одна перекладна-чеська («Батько» Ірасека). Усі побутові драми зі співами, а більшість з них з танцями; 2 з гуцульського життя (галицького), решта з придніпрянського. Дві опери («Наталка Полтавка» і «Вечорниці»), одна народна оперета («Сватання на Гончарівці»); 4 концерти (з них один духовний, один Шевченківський). Далі відіграно 5 комедій, дві двоактові комедійки, 5 одноактівок-комедій, жартів і «Веснянки». Ото ж в цьому I. сезоні театр поставив 23 п'єси, 4 концерти і «Веснянки». Разом було 28 різних програм. Коли взяти до уваги обставини, серед яких працював театр в першому сезоні, підготову так багатого репертуару треба дуже високо оцінити. Було б нерозумним кроком критикувати репертуар за його односторонність, знаючи несприятливі умови, серед яких почалась робота театру. Сьогодні доводиться жалкувати, що управа театру тоді не мала жодних фондів, щоб зараз же на початку своєї діяльності поставити театр на модерний рівень, щоб давати спектаклі також європейських авторів, опери, оперети й тим витримати конкуренцію чужих (угорських та жидівських) театрів, які легкими та модерними постановками приваблювали і нашого глядача. Це питання вже тоді багатьох хвилювало.

Сьогодні важко зрозуміти, як могла трупа майже щотижня давати нову прем'єру. Сучасні театри мінімально 6 тижнів готують нову штуку, а протягом сезону ставлять 6—8 прем'єр. Та в тих часах актори трупи не знали, що таке «робочий час» і проби проходили цілий день, а то й ніччю.

Тиждень минув по святочній виставі й відкриттю театру і вже йшла по черзі друга вистава, а саме в суботу, 22. січня 1921 р. Часопис «Наука» з 30. I. 1921 р. в ч. 4 під заголовком «Театр» реферував: «22. I. Васильченко «На перші гулі» . . . Батько — Трухлий показав нам скарби своєї акторської душі. Приемська (мати) грала звичайно добре, давала нам досить нагоди до сміху. Безручко — Тиміш, Приходько — Олена «щербетала», дикція її вже понятливіша . . .»

Друга частина цього вечора був дивертисмент. В солях і дуетах та хорі ми чули те, що Терпило, Рошахівський і цілий хор звичайно звикли продукувати. Значить, чисте місцецтво. Соля й дуети на фортепіано супроводжав молодший Воска».

Третя частина — «Вечорниці», музична картина (опера) в 1 акті Т. Ніщинсько-

го . . . Це було в супроводі військової оркестри з диригентом Воскою. Гра і оркестра заслужили бурливі оплески публіки . . .» Тут же далі анонс: «Слідуюча вистава в суботу, 29. I., драма із гуцульського життя «Верховинці». Готують до постановки п'єси «Учитель» і «Дай серцю волю, заведе в неволю». Вишнянський».

Цікаво, що при першій виставі, і тут оркестрою диригував Воска. Це тим треба пояснити, що театр, не маючи власної оркестри, наймав військову. Друга цікава річ в цій рецензії, це в анонсі наведена драма Кропивницького «Дай серцю волю», яку, як знаємо з вищенаведеного репертуару, театр не поставив в цьому сезоні. Другу рецензію про той вечір находимо в «Народі» з 1. II. 1921 в числі 5.

Третя з черги вистава театру в Ужгороді знайшла також відгомін в пресі. «Наука» 6. II. 1921 р. (ч. 5) коротко реферувала: «Театр»: «Верховинці», драма Й. Корженювського в 8 образах . . . Поетичні образи могли бачити на сцені 29. I. із цієї гуцульської драми. Антось — Приходько, мати — Приемська, Максим — Біличенко, Прокін — Безручко, Анна — Трухла, Кирчів — фельдфебель, Машкевич — Параня, Сім'янович — жид орендар, Вахнянин — мандатор, Комісар — Трухлий — всі заслужили оплески публіки. Гуцульськими співами диригував Рошахівський». Далі тут же анонс: «Репертуар Руського Театру Тов. «Просвіта» в Ужгороді: Четвер, 17. II. — «Суета», комедія на 4 дії Карпенка Карого. Неділя, 27. II. — «Украдене щастя» І. Франка, драма в 5 діях. Подібний анонс помістив і «Народ» в ч. 6 з 8. II. 1921. В ч. 7 з 15. II. 1921 «Народ» помістив докладнішу рецензію про виставу, де також зауважив: «Руський театр знаходиться тепер серед дуже невідрадних обставин. Театр дає вистави без декорації, без відповідної гардероби».

Є в цій рецензії важливе свідчення про обставини, серед яких починав наш театр свою діяльність — брак фондів на костюми й декорації! Яку ілюзію можна дати глядачеві, коли цих основних передумов не має театр до диспозиції?! Ясна річ, що лишається єдиний чинник: мистецьке виконання образів драми, тобто висока акторська майстерність. Та і тут не все було гаразд, бо трупа ще не мала достатнє число акторів на різні ролі. Отак, часто ставалося, що з потреби обсаджувано ролі невдало, а то не було корисно ані управі для театру, ані для акторів.

Та була ще одна річ, яка обмежувала діяльність театру в цих перших часах. Не було досить свідомої публіки, для котрої б можна кожну виставу повторювати. Майже не зустрічаємо згадки в пресі про дальші репризи постановок театру. Хіба на провінції — на гастролях, але там також не кожну п'єсу було можна поставити через брак відповідної сцени. І так приходилось театрові «фабрикувати» прем'єри, щоб в Ужгороді хоч раз на тиждень дати виставу.

До приїзду Б. Кривецького всі дальші вистави ставила М. Приемська. Вона знала побутовий репертуар ще з Театру Садовського в Києві. На постановку світових п'єс не було матеріальних передумов. Це значно шкодило розвитку театру, бо чужі трупи виставляли світові п'єси, а український глядач дивився на вистави свого театру, які призначені для селян.

«Руська Нива» з 10. II. 1921 повідомляла, що в суботу 5. II. було показано драму І. Франка «Учитель». В «Народі» з'явилася (22. II. 1921) рецензія, де зазначалося: «З акторів вибився на перше місце п. Біличенко в ролі старости. Його гра в I дії була вершком артизму. Побіч старости грала селян пп. Трухлий і Шевченко й достроювалися удачно до незрівняного в таких ролях п. Біличенка; тільки здалося б, щоб краще опанували свої ролі. П. Подолянин тепер вже в підходячій для себе ролі студента-учителя був добрий. Тут показав він, що вміє й не завів публіки щодо своєї особи. Титульну роль, надзвичайно трудну, а не підходячу для себе, грав п. Дівнич. На початку першої дії не чув себе свобідним. Дальша його гра доказала, що він вміє поконува-

ти сценічні труднощі й триматися до кінця дуже добре. Ролью жида-орендаря відіграв п. Одинський дуже влучно. Сестру учителя грала п. Ніна Машкевич. Як досі, так і тепер не завела своєю грою публіки. Побіч п. Біличенка займає вона почесне місце в нашій театрі. Пан Остапенко був типовим жандармом. Перший раз на сцені побачила публіка п. Царгородську, котра в особовій ролі, а не в гурті, добре відіграла своєю роллю селянки. Назагал, актори вив'язалися зі своєї задачі. По гуртових сценах видно було, що здало б ся їх лучше опрацювати». Щодо зауваження, «щоб краще опанували ролі», то треба зрозуміти, що театр щотижня мусив давати нову прем'єру . . . Треба собі усвідомити, що безперервні проби значно утомлювали малий акторський склад театру.

16 лютого 1921 р. театр уже відновив «Наталку Полтавку» І. Котляревського з музикою М. Лисенка. Виконавці: Наталка — Марина Терпило-Цьокан, Терпелиха — Марія Приемська, Микола — Роман Кирчів, Петро — Левко Безручко, Выборний — Михайло Біличенко, Возний — Ярослав Сім'янович.

В «Народі» з 22. II. 1921 (ч. 8) є досить гостра критика: «Вистава «Наталки Полтавки» дня 16. ц. м. відбулася під знаком утоми й наче якогось знеохочення. Були, правда, моменти правдивого артизму, щирого захоплення грою, але вони затирані на тлі неохотного віддавання роль. Наталка (Терпило-Цьокан) була не при голосі, до того не вклдала чуття в свою роль. І найкращі ліричні місця деклямувала сухо з камінним спокоєм на лиці, а все ще й одним тоном. Петро (Безручко) був також в голосовій недиспозиції і хоч чувся свобідніше, як попередній раз на сцені, то все таки видно було, що міг більше дати. Старалися рятувати ситуацію Терпелиха (Приемська), Микола (Кирчів) і Возний (Сім'янович), але і вони не могли піднести настрою, що від початку впав. Навіть Біличенко (Выборний) не оправдав цей раз сподівання публіки, яка сподівалася від нього кращої креації сільського хитруна.

І співи на цей раз не випали як звичайно, а далеко гірше. Правда, причин до охлялости чимало, але публіка має свої домагання і театр повинен показати все, що може, найкраще. Бо коли артист своєю деклямацією вивченого викликає щось зовсім протилежне, як хоче викликати (скажемо, не співчуття, а сміх), хоч цього можна би оминати, то тоді вина є лиш по стороні артистів. І тому «Наталка Полтавка» нехай буде грізною осторогою для театру не лиш з огляду на публіку, але й для нього самого».

Ця гостра критика наводить важні висновки: 1) Як вище підкреслено, були важливі причини «до охлялости» — актори ж не мали платні, а робили в інтересі «фабрикування» прем'єр безперестанку, мешкали хто де і як міг без вигод, без опалення і часто без теплої страви! Індиспозиція голосова серед таких обставин не дивниця! 2) Суспільна опінія мала свої вимоги вже тоді до наших мистців і з кожною новою постановкою хотіла бачити ріст нашого театру. Шкода однак, що не зробила належні кроки для покращання долі перших дітей Талії! Проте, «Руська нива» вмістила більш прихильну рецензію (24. II. 1921).

Шостою виставою театру була «Суєта» Карпенка-Карого. Про цю постановку є дуже неточні відомості з тогочасних рецензій. Особливо шкода, що не можна точно подати обсаду ролей. Ясна річ, що «Суєта» мала в тодішніх обставинах великий успіх; розумна, дотепна, весела й повчальна п'єса відкривала ужгородській публіці нові горизонти — доля дітей і батьків, які посилають своїх дітей на студії. Це актуальна проблема тих часів на Закарпаттю.

Сьоомою виставою була прем'єра «Хазяїна» І. Тобілевича. Критика відзначила працю режисера (М. Приемська) та акторів Сім'яновича (Феноген), Біличенка (Пузир), Кирчіва (Куриц), Трухлого (Ліхтаренко) та Остапенка (Петро). Знаючи обста-

вини і погляди тодішньої ужгородської публіки, можна безперечно констатувати, що комедія «Хазяїн» не була так прийнята публікою, як «Суєта». Проблема цієї п'єси на З.У. була чужою.

Восьма прем'єра театру — одноактівки і веснянки. В «Руській Ниві» з 24. III. 1921 (ч. 12) була поміщена рецензія про те, що 17 березня були виставлені в міському театрі: а) «Медвідь», б) «По ревізії», в) Народні веснянки, забави й танці. «Театр був повний. Вистава вдалася знаменито. Особливо подобалися публіці живописні строї артисток та прекрасні забави й танці. Чогось кращого й увявити собі трудно. Також гучно оплескувала публіка бездоганну гру в комедії «По ревізії», якої комічні яви держали публіку постійно в веселому настрою й приводили до сміху. Цю комедію представили п. Біличенко (Старшина), п. Приходько (Писар), пані Приємська (Риндичка), п. Кирчів (її свідок), пані Терпило-Цюкан (солдатка) і п. Трухлий (сторож)».

Дев'ятою виставою театру була «Наймичка» І. Карпенка-Карого (30. III. 1921). Про дійових осіб писала «Наука» (ч. 13, 3. IV. 1921): «Головні виконавці Біличенко (Микитович) і Машкевич (наймичка) грали по-мистецьки, але, здається, що цього вечора бачили ми найліпшу креацію Біличенка. Партнерка його також зовсім добре представляла сумну долю наймички. Коло них маємо похвалити і п. Безручка (Панас). Побічні виконавці намагалися й заслужили оплески публіки. Трухлий своєю понятною деклямацією, Здорик жіночою природністю, Приємська, Сім'янович і Одинський в ролях жидів дуже подобалися публіці. Добре виконали свої менші ролі Подолянин, Приходько (Ольга) і Шевченко. Режисер — Приємська».

Фінансові справи театру були неввідрадні, хоч припускається, що каса на 9 прем'єр була випродана. Рецензії деяких вистав наводять, що театр був «повний», але ніде немає згадки про репрізи поставлених п'єс і також не зустрічаємося в пресі зі згадкою про вистави на провінції в перших місяцях існування театру. І хоч театр отримав субсидію в сумі 50 000 корон, а американські брати-українці зібрали на цілі «Просвіти» 77 000 корон, проте фондів для театру було мало.

1 квітня 1921 р. настала зміна в мистецькому проводі театру. Товариство «Просвіта» ангажувало режисера Бориса Кривецького. Про програму праці й пляни нового режисера подала «Руська Нива» (ч. 16, 21. IV. 1921): «. . . Молода наша трупа згуртувалася коло свого нового керманича й з великою любов'ю до справи почала працювати від ранку до ночі. З великою енергією став до роботи організації нашого театру п. Б. Кривецький. Вже оголошено в афішах дуже інтересний репертуар — драми, комедії, оперети, як українських авторів, так і інших європейських драматургів. Готовляться нові декорації і т. д. З великою радістю довідалися ми, що п. Б. Кривецький хоче свої сили і знання віддати не лиш нашому ужгородському театру, але задумує справу організації театру по цілій Підкарпатській Русі. Для цієї справи п. Кривецький виробляє плян організації літніх театральних курсів, на які мали б поступити наші сільські вчителі, члени «Просвіти» й кожний, хто хотів би вести театральну справу на селі. Тут на театральних курсах було б передано все, що треба знати для театральної справи: як уладити примітивну сцену, декорації, як приготувати акторів на сцену . . . При «Руському Театрі» задумує п. Кривецький організувати театральну школу й притягнути до неї нашу молодь, яка інтересується театром, і давати з нею вистави. З цією ціллю п. Кривецький прочитає в літературному відділі «Просвіти» декілька лекцій для ширшої публіки про театр і просвітній театр окремо . . .»

На жаль, всі ті прекрасні пляни та наміри, про які згадувала «Руська Нива», або взагалі не були здійснені, або лише в дуже обмеженому вигляді. Театральної школи

він не заснував при театрі для нашої молоді, а з плянованих курсів відбулося декілька лекцій-відчитів про театральне мистецтво, про що є згадки в пресі того часу. Ясна річ, що і найкращі наміри не можна було здійснити інколи зза браку грошових фондів. А коли нарешті знайшлися гроші, то вже було літо, а з тим прийшли інші обставини в праці театру (поїздка по провінції, підготовка репертуару на осінь, гастролі, прибуття нового директора). Тому важко обвинуувачувати Б. Кривецького за недотримання заповіджених плянів. З Кривецьким прибула і його дружина — Лідія Макарина, добра акторка із творчою амбіцією, яка гостювала в «Украденому щасті» в ролі Анни. І так з квітня театр мав вже трьох професійних режисерів, з яких, на жаль, М. Біличенко вже не ставив спектаклів, а Приємська кінчала ті вистави, які були розроблені до приходу Кривецького.

Десятою прем'єрою були дві комедії — «Перше повмирили і потім повинчались» С. Паливоди-Карпенка і «Редактор Чикагського Хлібороба» Г. Тимори за Марком Твейном (3 квітня 1921 р.) «Наука» (ч. 14, 10. IV. 1921), оцінивши добре гру акторів, зробила примітку: «. . . Шкода, що наша публіка руська не дуже цікавиться театром. . . .» Три місяці по відкриттю театру — це сумна дійсність! Пояснення дуже просте: свідомих патріотів було небагато, а менше свідомі, під впливом чужих театральних труп, особливо угорської, дивилися на український театр як на «мужицький», бо не ставив світового репертуару та оперет.»

Одинадцятою прем'єрою був великий духовний (церковний) концерт, до програми якого входили, поруч з українськими композиторами (М. Лисенко, М. Леонтович, П. Демуцький, Я. Яциневич), світові композитори. Часописи подали, що концерт улаштує «Кобзар», треба припускати, що під цією фірмою хотіли актори театру заробити собі якісь гроші на прожиття, бо ж стало гажі не мали. Якщо в попередній рецензії була згадка про малий інтерес публіки, тут читаємо, що зала була «битком набита». Причина ясна: в ті часи серед публіки Ужгороду хоровий та сольо-спів був дуже популярний. Інтелігенція, своя й чужа, радше слухала спів та музику, ніж драматичний спектакль без музики й співів. . . . Тому Б. Кривецький поставив музичні п'єси й першу оперету.

Дванадцятою прем'єрою театру була драма Л. Яновської «Повернувся із Сибіру» (12. IV. 1921). На виставу зареагували нотатками «Наука» і «Руська нива». Остання з 16. IV. 1921 писала: «На виставі пізнати було успіхи праці нового режисера п. Б. Кривецького. Головні ролі грали панна Машкевич, п. Кирчів і п. Подолянин. Рухи і міміка були відповідні текстів. Так п. Подолянин, як і п. Кирчів, а особливо панна Машкевич показали великі спосібності до драми. Шкода й гріх, що ужгородська публіка не відвідує постійно вистави так, як це наш молодий театр вже і тепер заслуговує.»

Через п'ять днів (21. IV. 1921) відбувся святочний концерт на пошану Т. Шевченка в міському театрі (13-та прем'єра). Особливе враження зробило виконання кантати «Б'ють портоги» з оркестрою. Починаючи з цієї дати, З.У. щороку гідно обходила роковини великого поета.

14-ю прем'єрою театру стала вистава «Невольник» Кропивницького (24. IV. 1921), яку оголосили як оперету, щоб привабити глядача. Тяжко пояснити, чому саме постановка «Невольника» не знайшла відгомін в пресі. Не відомо, хто які ролі виконував. Треба догадуватися, що ставив драму Кривецький. Очевидно, і ця прем'єра відносилася до святкування 60-их роковин смерті Т. Шевченка, що виходить ясно зі статейки в чеському часописі з тих часів «Podkarpatská Rus» (р. I, ч. 1, 26. IV. 1921): «. . . Відсвяткування 60-их роковин смерті поета Тараса Шевченка відбулося

і в Ужгороді, а то як Руським Клубом, який улаштував відчит про Шевченка, так і руськими колами, які влаштували великий концерт та спектакль. І ми — чехи — згадуємо з пошаною Тараса Шевченка та його творчість.»

7 січня 1921 р. виставлено «Шельменка-денщика» Гр. Квітки-Основ'яненка (15-та прем'єра). «Руська нива» зазначала, що «. . . денщика грав пан Кирчів з гарним успіхом. Так гра, як сама комедія вповні задовольнила публіку. Дивно, що чеська й мадярська публіка так слабо інтересуються нашим театром, хоч може не пошкодило б їм привикати до нашої мови. Не треба так дуже гребувати нашою культурою і не треба зневажати аж так наш молодий розвиваючийся театр . . .»

Останні речення цієї нотатки виразно характеризують обставини, серед яких працював український театр: як «брати» чехи, так і бувші «Господарі» З.У. — угорці, бойкотували спектаклі театру, який не мав фондів для поліпшення долі своїх акторів . . .

16-та вистава («Украдене щастя» І. Франка, 19. V. 1921) отримала різну критику. Ширша критика у «Впереді» (29. V.) була не зовсім прихильною; «Руська нива» (26. V.) та «Наука» (29. V.) писали дещо краще. Всі погоджувалися, що пані Маракіна (дружина режисера Б. Кривецького) була найбільш відзначена критикою. Критичні зауваги впали на адресу п. Подолянина (О. Приходько), а також було зазначено, що «. . . гуртові сцени вийшли бліді й майже без життя. Танці, які виконано, не були зовсім селянською коломийкою» («Вперед», 29. V.).

17-ою прем'єрою була оперета Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці» (23. V. 1921). Найцікавішою рецензією був передрук у «Руській Ниві» з угорського часопису «Ungvari Közlöny» («Ужгородський вісник»): «. . . Про артистів можемо лиш добре висловитись. Найліпший був Кирчів, який бравурно грав придуркуватого, але багатого жениха так, що навіть справжній артист міг йому позавидіти. В епізодах знаменитий був Трухлий, визначну гру Біличенка трощки псував хриплий голос. З поміж жінок подобалася зі своїм звінким голосом пані Терпило і пані Машкевич, яка грала хапчиву матір. Музика — місцева оркестра, якою диригував Воска, грала з великим розмахом. На кінці 3-ої дії одна пара танцювала гопака з френетичним успіхом. Плавність і вікінченість вистави хвалить працю режисера Кривецького. Театр був повний . . .»

18-та прем'єра театру «Концерт і вечорниці» Ніщинського відбулася 25 січня 1921 р. в середу в залі «Корони» з нагоди гостини чехословацького «Сокола» з Морави. Цю імпрезу заповідали часописи «Руська Нива», «Карпаторуській Вістник», «Вперед» та «Podkarpatská Rus». Властиво, це й не була нова прем'єра, але до готових «Вечорниць» придали концертний відділ. На жаль, про перебіг та учасників цього вечора в пресі більше згадок не знайдено. Ясна річ, що всю програму виконав ансамбль театру.

19-та прем'єра театру складалася з п'єс «На перші гулі» Васильченка, «Бувальщина» А. Велисовського і «Сватання на вечорницях» С. Паливоди-Карпенка (2. VI. 1921). В «Руській Ниві» (9. VI. 1921, ч. 23) про ці одноактівки читаємо: «Найліпша була «Бувальщина», в якій виступали Біличенко, пані Терпило-Цьокан, панна Машкевич, Шевченко і Кирчів. Гра була дуже гармонійна, природна. Поза Біличенком, найліпший був Кирчів у ролі паламаря. По «Сватанню на вечорницях» сильно чути було: «Ще раз!». . . При всій противній агітації ворогів нашої культури й нашого театру, наш театр розвивається й здобуває собі чим раз більше приятелів і прихильників.»

«Наука» також згадала ці одноактівки в 23 ч. (1. VI. 1921): «В першій комедії четверо (Трухлий, Приемська, Приходько, Ольга Безручко) грали звичайно добре. В другій п'єсі . . . Біличенко добре представляв старого батька. Терпило і Кирчів

много оплесків заслужили дуєтом . . . В третій штуці гарно співали Машкевич, Безручко, Біличенко, Шевченко, Рошаківський . . .»

20-тою прем'єрою театру була «Безталанна» І. Тобілевича (11. VI. 1921). Прихильна була рецензія (19. VI.) у «Впереді», а «Наука» (19. VI.) писала: «Із тижня на тиждень видно на нашій театральній трупі, що вона є в добрих руках режисера Кривецького. 11. VI. відіграно п'єсу «Безталанна» Карпенка-Карого. Туся Приходько показала в своїй ролі рішучий розвій. Ми виділи тонесенькі нюанси драматичної інтерпретації. Подолянин — її партнер — був добрий. Приємська . . . вірний образ язикатої й уїдливої баби. Біличенко представив старого смиренного чоловіка дуже добре. Машкевич грала ролю «інтриганки» з почуттям драматичної акторки. До цієї гармонійної гри приєдналися інші менші ролі, добре виконані Безручком, Кирчівом, Рошаківським і т. д. Шкода, що наша публіка не інтересується достаточо театром!»

21-ша прем'єра театру представила «Лісову квітку» Л. Яновської (27. VI. 1921). «Наука» (3. VI.) приділила досить уваги сюжетові драми й похвалила акторів. В тому ж сенсі писала «Руська Нива» (7. VII. 1921): «. . . Слабу комедію одіграно добре. Виконавці порозуміли свої ролі і грали бездоганно. Особливо подобалася гра панни Приходько в ролі щирої й простодушної (наївної) селянської дівчини-служниці, «лісової квітки» . . .»

Від останньої прем'єри «Лісова квітка» до прем'єри Ірасекового «Батька» минули два місяці, а між тим багато дечого змінилося в театрі. Для цілоти перегляду спектаклів першого сезону наводимо тут же і цю постановку як 25-ту прем'єру театру — «Батько» — драма Алойза Ірасека, поставлена 28 серпня 1921 р. в міському театрі о год. 14-ій, о год. 20-ій з нагоди 70-ліття чеського драматурга. Ювілянтові була вислана від глядачів привітна телеграма. Перед виставою о. А. Волошин пояснив значення й діяльність Ірасека.

Чеський часопис «Podkarpatská Rus» (1. IX. 1921) помістив поважну критичну ревізю, де писалося: «. . . Режисер Кривецький та його драматична трупа досить правильно інтерпретували образи двох різних батьків . . . Дівішек пана Кирчева пригадував нам трохи «Скупого лицаря» Пушкіна. Сполучив у собі всю рухливість та підступність грабіжників. Пан Кирчів не забув підкреслити й добрі риси людськості Дівішека, особливо в останній дії . . . Пан Трухлий гарно створив образ гордого на примірне виховання своїх дітей, позитивного . . . Копецкого. Також і решта дійових осіб грали досить виразно, якщо врахувати, що акустика, декорація і все проче в цьому театрі взагалі не інспірують актора. Вечір о 20-ій годині грали для міського глядача, якого прибуло дуже мало; чехів, на жаль, можна було порахувати на пальцях руки. Інтересно, що члени вищої адміністрації не були ані на академії Ірасека, пополудні, ані вечером на спектаклі.»

Цікаво ще навести, що в 20 ч. того ж часопису (8. IX. 1921) була згадка про те, що Ірасек, довідавшись про українське представлення своєї драми, заявив: «Відчуваю велику радість, що в Ужгороді ставлять мою драму на українській мові.» Як курйоз треба ще навести, що в Хусті «Сокол» поставив цю драму також в «rusinskom jazyku», а — «успіх» та заслуга за той вечір належить братам русинам . . .»

Мала участь чехів на виставі «Батька» Ірасека прикро вразила наше суспільство. На жаль, як далі ще побачимо, чехи й надалі, за виймкою кількох одиниць, ігнорували, бойкотували наш театр, а навіть виразно виступали проти нього!

Заслугою старань театральної комісії Головного відділу Т-ва «Просвіта» в Ужгороді пощастило переконати президента ЧСР, Тому Масарика, щоб своїм впливом допоміг забезпечити діяльність нашого театру. Піврічна жертвенна праця управи й членів театру здобула признання голови держави. Як подає «Руська Нива» з 16. VI.

1921 (ч. 24) під заголовком «Беріть примір, панове!», настала велика зміна в історії театру. Передовиця повідомляє, що «пан президент республіки подарував цими днями 250 000 корон із свого фонду на цілі театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді. Цей щедрий дар є новим доказом його любови до нашого народу . . . При допомозі великого прихильника нашої народної освіти, п. президента нашої республіки Т. Масарика й нашого правительства, вдалося театр не лиш удержати, але й поставити на висоту інших європейських театрів . . .» — читаємо в «Календарі Просвіти» за рік 1923 (стор. 116). З цієї згадки також довідуємось, що допомога наспіла аж в серпні 1921 р. Треба однак припустити, що про цю допомогу провід театру знав уже раніше — в червні, бо вже тоді почалися переговори на засіданнях Головного виділу в справі реорганізації театру на чолі з М. К. Садовським.

Після прем'єри «Лісової квітки» (27. VI.) театр готовився на гастролі по Закарпаттю. Знаємо, що тоді наш театр не мав ще належних фондів, отож, поїздки здійснив поїздом, де-не-де возами, автобусом, а про нічліги та про харчування акторів старалися місцеві патріоти — селяни й інтелігенти. Не маємо точних даних, де саме і що виставляв наш театр по селах і містечках З.У. Маємо однак кілька заміток в пресі очевидця гастролів по краю п. з. «По Підкарпатській Русі»: «Досвіта 8. VII. ми вже були в Бичкові . . . В читальні «Просвіти» застали господаря Марущака, що пильно приготував залю до концерту. Він кинув свою працю, щоб тільки нам допомогти . . . Вечером в святочних одягах зійшлися селяни, повна зала, по обох боках сцени стояли маленькі діти тихо, мов у домі Божому, з зверненими карими оченятами на сцену . . . Настрій публіки був високоторжественний, якого не часто подібати в найбільш культурних центрах. По концерті довго й сердечно прощалися селяни з нами й просили, щоб частіше до них навідуватися . . .»

«Руська Нива» (25. VIII. 1921, ч. 34) помістила подяку театральній комісії, в якій між іншим сказано: «Тисячі селян і сотки руської інтелігенції любувалися красою руських пісень і грою наших артистів. А чужі мали нагоду побачити, що руська музична й драматична культура не належить до останніх. До успіху причинилися й високопатріотичні одиниці по містах і селах, які зрозуміли велику ідею культурного піднесення Підкарпатської Русі й своїм особистим впливом і трудами щиро помогли Руському Театру в урядженню концертів і вистав. Тим всім складає театральна комісія Головного виділу «Просвіти» якнайсердечнішу подяку . . .»⁴

На ті скромні можливості, серед яких з нічого створено перший український професіональний театр в Ужгороді, треба при кінці першого його сезону, або краще, неповного сезону, зробити такі висновки:

1) Заслугою членів кол. товариства «Кобзар», які згодились на власну ініціативу увійти до складу першої трупи театру без забезпечення місячної платні, відкрито в Ужгороді «Руський Театр Товариства «Просвіта» 15 січня 1921 р. святочною виставою народної драми М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці».

2) Першим управителем вибраної управи «Руського Театру» в Ужгороді був Роман Кирчів аж до 31 серпня 1921 р.

3) Першими режисерами театру були аж до 1 квітня професіонали Михайло Біличенко і Марія Приємська.

4) З 1 квітня 1921 р. до приходу Садовського, режисером театру був Борис Кривецький.

5) Першим диригентом театру був проф. Олекса Приходько.

6) Театр наш існував спершу завдяки безкорисній праці всіх його основників і тим зродив традицію професіонального театру на З.У. Діяльність театру на перший сезон

здобула симпатії й любов українського населення та застала провід забезпечити йому економічну базу.

Щодо організації самого театру, то від Романа Кирчова вдалося дістати примірник «Уставу» театру, що свідчить про цілковито професійний підхід до справи. Основу театру було вже закладено, бо регулямін та договір прийшли вже з початком сезону 1921—22 рр., коли дирекцію перебрав М. К. Садовський.

УСТАВ РУСЬКОГО ТЕАТРУ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В УЖГОРОДІ

Правна основа

1. Руський Театр Т-ва «Просвіта» в Ужгороді організується на основі параграфу 5, буква И і параграфів 33—37 Т-ва «Просвіти», затвердженого рішенням Цивільної Управи Підкарпатської Русі з дня 8 березня 1921 р. ч. 4166/20, як автономна секція Т-ва «Просвіти».

Назва

2. Урядова назва театру є: Руський Театр Т-ва «Просвіта» в Ужгороді, або в скороченню «Руський Театр в Ужгороді».
3. Ціллю театру є плекання і розвиток театрального мистецтва серед руського народу на Підкарпатській Русі та публічне виставлювання всякого роду sztuk.

Приватно-правне відношення

4. В приватно-правному відношенні підприємцем театру є Т-во «Просвіта» в Ужгороді, репрезентоване Головним відділом, взглядно йому підчиною Театральною комісією і директором театру. Члени Руського Театру стоять у відношенню до Т-ва «Просвіта» як службовці до службодавця після обов'язуючого цивільного права.

Члени й персонал театру

5. Перший склад артистів театру приймається конкурсною комісією, вибраною Головним відділом. Головний же відділ і затверджує правила конкурсу. В конкурсну комісію входять повноправними членами: директор-режисер театру, режисер і диригент театру.
6. По закінченню першого контрактного терміну перериває і заключає, згідно кошторису, нові контракти директор театру і, по складанню трупи, її спис подає на затвердження Головному відділові Т-ва «Просвіти» через Театральну комісію.
7. Виключення зі складу театру на підставі відповідних параграфів регуляміну театру робиться директором театру, з послідуючим про це докладом Гол. відділові через Театральну комісію.
Примітка: У всіх інших випадках директор робить відповідний доклад Гол. відділові «Просвіти» через Театральну комісію на відповідне затвердження.
8. Всі члени театру мусять бути членами Т-ва «Просвіти».
9. Театральний персонал складається з:
 - а) артистів I, II і III класи,
 - б) хору,

в) оркестри,

г) адміністративного і технічного персоналу.

а) До артистів I-ої класи належать: фахові артисти, що скінчили фахову школу і мають відповідний стаж служби в інших театрах, котрі приймаються в склад трупі Руського Театру на великі ролі.

До артистів II-ої класи належать фахові артисти під умовами пар. 4а, яких приймають до складу трупі Руського Театру на невідповідальну працю, а також артисти-аматори без відповідної фахової освіти і попереднього службового стажу в інших театрах, котрі намічаються на несення в сезоні праці і в середніх, і головних ролях.

Для підготовки практичної сценічної діяльності місцевих сил, крім законтракованих артистичних сил I-ої, II-ої та III-ої класи, згідно параграфу 9 цього статуту, для місцевого населення горожан Чехословацької держави, які ще ніколи не грали на сцені, встановлюється категорія артистів-співробітників театру.

Ця категорія артистичного персоналу театру не залежить матеріально від нього, т. є театр не заключає з ними ніяких контрактів матеріального характеру, а дає лише підписку про підлеглисть регуляміну театру і строге виконання доручених режисером як окремих ролей, так і участі згідно його розказу, в народних сценах.

В межах регуляміну ця категорія прирівнюється до всього персоналу театру. Відношення до них професіональних організацій персоналу мають установити самі ці організації.

Щодо компенсацій праці вище зазначеної категорії артистів-співробітників, то маючи на увазі ідейну мету насаджування театрального мистецтва по цілій Підкарпатській Русі, їх ставлення до праці, управління театру, крім практичного досвіду у веденні справ театру, зобов'язано улаштувати для них:

а) Студію сценічного мистецтва, де б вони могли одержати початки необхідних знань;

б) улаштувати періодично, в більшості їх силами, окремі показні вистави.

До артистів III-ої класи належать артисти-аматори під умовами пар. 2, яких намічено на працю в сезоні на масових сценах і невідповідальних ролях.

10. Директору театру надається право, якщо на це дозволяє кошторис театру, переводити окремих осіб, які проявляють себе працею, у вищу класу, з докладом про це Головному відділові через Театральну комісію.

11. Платня артистам і персоналу Руського Театру нормується кошторисом Руського Театру в Ужгороді, складаному на певний термін. Кошторис складається директором театру, розглядається і обговорюється Театральною комісією і передається на затвердження Головному відділові «Просвіти».

12. Віймово можуть допускатися і окремі умови поза нормами штатів, але кожна така умова мусить бути через Театральну комісію представлена на затвердження Головному відділові.

13. Всі умови (договори) між дирекцією театру і його членами мусять бути зроблені на письмі. Зразок контракту загальної форми мусить бути представлений на розглянення Головному відділові.

14. Договори між дирекцією і окремими членами театру можуть бути зроблені лише на період кошторису. Договори на довший термін можуть робитися лише після затвердження Головним відділом.

15. Права і обов'язки членів і персоналу театру нормують:

а) Договір заключений між дирекцією театру і артистами й персоналом театру;

б) Внутрішній регулямін театру, затверджений Головним відділом.

16. Безпосереднє загальне керування справою театру належить Театральній комісії «Просвіти», утвореній на основі пар. 33—37 Статуту Товариства.
17. Театральна комісія складається з п'ятьох членів: трьох членів обраних Головним відділом, директора театру і одного члена від філії Професіональної спілки працівників театрального мистецтва в Чехословаччині при Руському Театрі в Ужгороді, через вибори на загальних зборах, згідно статуту професіональної спілки.
18. У випадках обговорювання господарських справ у засіданнях Театральної комісії може приймати участь по окремому закликанню адміністратор театру з дорадчим голосом.
19. До компетенції Театральної комісії належить:
 - 1) розгляд, обговорювання і пропозиції через неї Головному відділові директором-режисером театру кошторису театру і пропозиції його на затвердження Головному відділові;
 - 2) розгляд, обговорення і затвердження представленого театром репертуару на б'юджетний період в цілому; Увага: Право черги в користуванні затвердженим репертуаром залишається директоріві;
 - 3) розгляд, обговорювання і затвердження кошторисів окремих постанов театру в межах загального кошторису;
 - 4) розгляд, обговорювання і затвердження кошторисів на надзвичайні видатки в межах загального кошторису;
 - 5) Розгляд і обговорювання питань, які могли б вирости на підставі примітки до пар. 7. цього статуту;
 - 6) догляд і відповідні вказівки щодо директив в проведенні затвердженого пляну репертуару, при чому розбір текучих, нових постанов має робитися лише після першої виставки.

Директор Театру

20. Директора театру іменує Головний відділ «Просвіти».
21. Приватно-правні відносини між товариством «Просвіта» і директором театру, а також термін зобов'язання обох сторін нормує окрема письмова умова.
22. Директор є супроти артистів і персоналу і служачих театру повновласником Т-ва «Просвіти» і лише він відповідає перед Т-вом «Просвіти» за ведення справ театру «Просвіти» в Ужгороді.
23. До обов'язків директора театру належить:
 - 1) керування адміністративною і художньою справою театру і відповідальність за неї в межах точно визначених регуляміном театру, окремих точок договору поміж ним і «Просвітою», і цієї самої точки статуту поміж ним і Театральною комісією;
 - 2) відповідальність за переведення в точності кошторису театру, складеного ним і поданого на затвердження через Театральну комісію Головному відділові на певний період, рівно ж за кошториси окремих, в межах загального кошторису, постановок штук;
 - 3) відповідальність за переведення пляну репертуару, проведеного ним і затвердженого Театральною комісією.

Контроль Театру

24. Переведення в життя кошторису театру, як і ціла його господарська частина підлягає подібно іншим секціям «Просвіти», контролі Контрольної комісії Т-ва «Просвіти».

РОЗКВІТ ТЕАТРУ НА ЗАКАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ

ТЕАТР ЗА ДИРЕКТОРУВАННЯ М. К. САДОВСЬКОГО (1921 — 1923)

З іменем корифея українських театрів Миколи Карповича Садовського починається найкраща ера українського театру Т-ва «Просвіти» в Ужгороді, його буйний розквіт! Тяжкі, але відважні початки театру на З.У. досягають кульмінаційного пункту, коли театром керував він та його наслідник — Олександр Загаров (1923—25). Розглядаючи цю добу, не будемо подавати якийсь життєпис М. Садовського, або оцінку його величезного значення для українського театру взагалі. Це зробило вже багато інших та більш інформованих істориків театру. Хочеться тут зафіксувати спеціально ті моменти з його творчості та життя, які тісно пов'язані з його участю в розбудові українського театру в Ужгороді, що, як очевидець та, до певної міри, його учень, автор цього нариса може засвідчити.

Будучи учнем IV-ої класи української державної реальної гімназії в Ужгороді і, починаючи першим спектаклем, в якому Садовський представив ужгородській публіці («Запорожець за Дунаєм», 22. IX. 1921), автор бачив майже кожен його виставу в нашому театрі в Ужгороді і знав особисто великого мистця.

Коли і хто підніс питання про запрошення М. Садовського до Ужгороду, може нам розкрити коротка згадка про це у «Впереді» (26. VI. 1921, ч. 11) п. з. «Театральні справи: «На одному із засідань відділу Т-ва «Просвіти» ухвалено одногосно нав'язати переговори з паном Миколою Садовським, славнозвісним артистом і директором Київського Державного Театру в цілі приєднання його як режисера нашого театру в Ужгороді. Микола Садовський, котрий є знаний як першорядний артист і режисер не тільки на цілій Україні й Росії, але також і за границею, поставить наш театр на таку висоту, що він стане культурним осередком не тільки для нас, але й для чужих . . .» В попередньому розділі була згадка про допомогу з фонду президента для нашого театру. У вищенаведеній статті з 26. VI. пишеться про те, що на одному із засідань відділу виникла справа запрошення М. К. Садовського до Ужгороду. Здається, що це питання виникло саме тоді, коли Головний відділ довідався про грошову допомогу. Маючи матеріальну базу, можна було приступити до реорганізації театру на професіональний лад. Очевидно, хтось мусів знати про те, де перебував в тому часі М. Садовський і підніс цю справу на Головному відділі.

«Руська Нива» (25. VIII. 1921, ч. 34), а також і «Вперед» (28. VIII. 1921, ч. 16) реферували про приїзд М. Садовського: «Цими днями приїхав до Ужгороду корифей руської театральної штуки Микола Садовський, котрого запросило Т-во «Просвіта» на директора й режисера «Руського Театру» в Ужгороді. Розписуватися про значення й славу цього чоловіка є злишне, бо це вже зробили інші люди, оцінюючи його працю, а наша публіка буде тепер мати змогу переконатися, хто такий Садовський. Ми щиро вітаємо його на нашій землі й бажаємо йому в цій справі того самого успіху, який мав дотепер. Ми сподіваємося, що з його приїздом наш театр стане на європейській висоті».

В чеському часописі «Podkarpatské Listy» в Ужгороді (13. I. 1922, ч. 2), між іншим читаємо: «Після короткої режисерської діяльності пана Кривецького, який відій-

шов до Віноградського театру (в Празі) як поставник російських та українських sztuk, покликано до Ужгороду найлучшого організатора та режисера театру на Україні, пана Миколу Садовського». І тут згадано, що покликали Садовського зі Львова до Ужгороду.

Приїзд М. К. Садовського до Ужгороду найкраще вияснять його власні листи, які нам пошастило знайти в Музею Української Культури в Свиднику, куди їх зі спадщини Миколи Миленка з Праги післяв Юрко Гривняк, бувший актор на Закарпаттю, і звернув нам на це нашу увагу. М. Миленко був помрежом М. К. Садовського ще на Україні, а коли трупа Садовського опинилася 1921 р. в Галичині, то Садовський шукав змогу дальшої роботи з трупою чи то в Галичині, чи в інших краях. Зі Львова писав М. Садовський Миленкові до Ченстохови 21 серпня 1921 р.: «. . . Ужгород теж вів зі мною переписку, закидав мене телеграмами і в той же час видимо вів переписку і з Кривицьким у Відні, шукаючи, хто дешевше візьме. Коли я ж почув то, написав «вибирайте когось одного . . .» Розуміється, що коли б у мене був паспорт закордонний та зайві гроші, то я не переписувався б з ними, а просто поїхав би і на місці все й виробив би, а так, що ж? Треба їхать, паспорту нема, грошей теж. Ну, та що ж робить, виходить, не судилося мені зорганізувати трупу . . .» З листа ясно, що М. К. Садовський давніше вів переписку з Ужгородом, що в той час хотів улаштувати своїх акторів у Львові, але, як сам пише, «не судилося» йому здійснити пляни.

Визволивши з табору потрібних акторів, Садовський в липні 1921 р. переїздить до Ужгороду. На жаль, не маємо подробиць про те, як саме привітали в день приїзду М. К. Садовського на З.У. Тому вважаємо корисним подати статтю, в якій присутній описує перебіг бенкету на честь нового директора театру. «Руська Нива» (1. IX. 1921, ч. 35) реферувала про бенкет у честь Садовського: «21. VIII. почитателі Садовського з тої нагоди, що цей славний артист і організатор українських театрів заїхав до Ужгороду, улаштували бенкет. На бенкеті взяло участь 65 осіб. Перший тост виголосив д-р Юлій Брашайко, голова Т-ва «Просвіти». Він зазначив, що пану президентові можна дякувати, що ми могли сюди запросити Садовського й наш театр підняти на висоту справжнього театру. Бажав п. президентові «Многая і благая літа».

Слідуючий промовець, д-р Михайло Брашайко, привітав Садовського, пояснюючи присутнім в довшій одушевленій промові його життя й діяльність. Августин Волошин говорив про важність театру в культурному й національному життю народів та висказав свою надію, що і наш театр сповнить цю тяжку, але гарну задачу.

Після цього Садовський відповів на привіти, виявляючи свою радість, що має нагоду хоч на старі дні попрацювати й тут на Закарпатській Україні, на цій, культурно досі занедбаній ниві.

Інженер Коллард, як уроженець тої околиці, з якої походить Садовський, вітає свого земляка як артиста велетня й гордиться ним.

Михайло Виняр пояснив історію нашого театру й висловив подяку всім поіменно, які трудилися при організуванні й піднесенні театру.

Віктор Желтвай говорив про те, що по тисячолітній неволі настають і для нас свобідніші часи. Кожний русин повинен вибрати свою участь із теперішньої великої праці, коли кладемо основи нашої кращої будуччини. Д-р Василь Гаджега надіється, що наш театр буде ширити християнську мораль і буде великою підпорою у боротьбі за культуру. Тільки культурний народ може справді свобідним бути й свою свободу відповідно використати. Інженер Ждімал (чех) переконаний, що підкарпатський руський народ є етнографічно й культурно один з тим народом, який живе за Карпатами й на Україні. Заявляє, що чехи з радістю й щирим серцем будуть вітати Садовського й будуть підтримувати наш театр. Він певний, що коли Садовський із своїм театром

появиться в Празі або інших чеських містах, його чехи приймуть з тою любов'ю і почесною, з якою приймають всіх справжніх артистів. Бажає Садовському й його театрові багато успіху.

Василь Климпуш із Ясіня тішиться, що є у нас інтелігентні люди, які дбають про наше селянство, про його добробут і культуру. Як селянин виявляє за це свою подяку і звістить це своїм братам-селянам. Вітає Садовського, який тим, що прийшов до нас, приніс жертву на наш народний вівтар. Іван Коссей згадує ідеалізм дотеперішніх членів театру, які серед таких тяжких умов з таким невимовним дожертвуванням ширили тут руську пісню й руську культуру. Тепер починається для них нова, лучша доба.

Кузима бажає, щоб театр розвивався й прославився.

Д-р Юлій Брашайко згадує великі заслуги д-ра Панькевича, Виняра й Кривецького, бувшого режисера і в імені «Просвіти» виявляє їм гарячу подяку.

Після цього пан полк. Стефанів подякував гостям за присутність, якою звеличали наше свято, а д-р Михайло Брашайко заявив урядову часть бенкету докінченою.

На це залунала руська пісня й серед співу, жартів та веселої розмови скоро й незаметно минав час аж до першої години, як години закриття ресторану, коли учасники попрощалися і з дуже приємними споминами розійшлися.»

З цієї статті, між іншим, стало ясным, що: 1) Садовського привітали в Ужгороді урочисто на бенкеті в присутності 64 осіб; присутніми були члени Головного відділу «Просвіти», члени театру, представники різних організацій, капітули, селянства, чехів (згаданий Ждімал був редактором чеського часопису «Podkarpatské Hlasy» і подарував першим на фонд театру 1000 корон. Як ми вже навели раніше, на жаль, мав мало наслідувачів); проф. д-р Іван Панькевич мав велику заслугу біля організування театру (був театральним референтом в Головному відділі); 3) Б. Кривецький в час приїзду М. К. Садовського не був уже режисером нашого театру; 4) Тільки дар президента уможливив запросити М. К. Садовського й реорганізувати наш театр; 5) Садовський мав змогу бачити частину трупи на виставі «Батька» А. Ірасека.

Отож, «Наука» і «Карпаторусский Вісник» повідомили (25. IX. 1921) громадянство, що Руський Театр Т-ва «Просвіта» в Ужгороді перейшов під управу Миколи Садовського, славнозвісного артиста й директора українських театрів та що прийнято більше число професійних артистів і тим скомплетовано персонал театру.

Д-р Роман Кирчів, перший управитель театру, в листі з 28 березня 1945 р. до автора писав: «Ансамбль творили спочатку члени Музичного Драматичного Клуба «Кобзар», аж як прийшов Садовський, то прийнято за його пропозицією около 10 душ артистів (Чугай, Левитський, Певний, Іванова, Черкасенкова, Кричевський, Миленко і т. д)». Цей склад підтвердив і О. Приходько в листі з 9 лютого 1959 р. з приміткою: «і, здається, тенор Іван Сайко».

Крім цих акторів, М. Садовський мав доповнювати склад трупи й місцевими людьми, а тому, що тут акторів не було, то Головний відділ «Просвіти» оголосив такий конкурс: «Для доповнення кадру артистів Руського Театру Т-ва «Просвіти» в Ужгороді місцевими силами оголошує Т-во «Просвіта» конкурс. Ті, що бажають вступити в театр, повинні найпізніше до дня 15. IX. ц. р. подати прохання, в якому повинно бути зазначено: 1) ім'я і прізвище, 2) місце народження й горожанство, 3) образування й теперішнє заняття, 4) чи приймав участь в аматорських виставах, коли й де? Дня 16. IX. в будинку городського театру о 10 год. рано всі подавші прохання будуть переслухані конкурсною комісією відносно їх сценічного голосу, вимови, а також можливих сценічно-фізичних хиб. Для тої цілі подавші прохання повинні виучити на пам'ять і при провірці продеклямувати кусок прози й поезії по своему вибору, кожний

найменше 30 рядків. Прохання подавати на адресу: Канцелярія «Просвіти», Ужгород, Капітульна 10. За Головний відділ Т-ва «Просвіта»; голова д-р Ю. Брашчак, секретар д-р Іван Панькевич». («Руська Нива», 1. IX. 1921, ч. 35). Подібну оповістку конкурсу помістив «Вперед» 11. IX. 1921, ч. 17.

Отже, був зроблений «урядовий крок» для здобуття місцевих людей до трупи театру. Сьогодні нам ясно, що такий конкурс безпредметний, бо ж, по-перше, театр на Закарпатській Україні традиції не мав, отже, ніхто не спішив голоситися до трупи, не маючи жодної запоруки екзистенції. (Між інтелігенцією ще тримався погляд, що бути «кумедянтом» рівняється моральному провалу! По-друге, аматорські гуртки на З.У. були ще тільки в зародку, ще мало було справжніх ентузіастів театрального мистецтва, вони вирости щойно по роках з рядів середньошкільної молоді та свідоміших учнів горожанських шкіл. На жаль, не маємо даних про те, який був вислід цього конкурсу, але, як нам відомо, актори з нього не вийшли, а для гуртових сцен звичайно вербував провід театру учнів учительської семінарії, які гуртувалися в «Руському Національному Хорі» під диригентурою О. Приходька.

Склад трупи в другому сезоні — 1921/22 Руського Театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді був такий:

Чоловіки:

1. Микола Садовський, директор-режисер, актор-співак (баритон)
2. Олекса Приходько, диригент театру, актор
3. Микола Кричевський, художник-маляр декорацій, актор
4. Микола Миленко, помічник режисера, актор
5. Остап Вахнянин, адміністратор театру, актор-співак (баритон)
6. Любомир Безручко, актор-герой, любовник, співак (бас)
7. Михайло Біличенко, режисер, актор-співак (бас)
8. Роман Кирчів, актор-комік, співак (тенор-буффо)
9. Олекса Левитський, актор-комік, співак (тенор-буффо)
10. Микола Певний, актор-герой
11. Микола Ручко, актор-співак (бас)
12. Іван Сайко, актор-любовник, співак (тенор)
13. Ярослав Сім'янович, актор-співак (другий тенор)
14. Іван Трухлий, актор-співак (бас)
15. Павло Чугай, актор-співак (бас)
16. Василь Шевченко, актор-співак (тенор)
17. Ф. Єлецький, танцюрист
18. П. Сувчинський, суфлер
19. Б. Яворський, реквізитор
20. Микола Коник, декоратор

Жінки:

1. Ольга Дівнич, акторка-співачка (меццо-сопрано)
2. Катерина Здорик-Трухла, акторка — співачка (альт)
3. Валентина Іванова-Верес, героїня (сопрано)
4. Катерина Бандурович-Левитська, акторка — співачка (альт)
5. Ніна Машкевич-Певна, акторка — співачка (альт)
6. Альма Одинська, акторка (сопрано)
7. Марія Приємська-Дніпрова, режисерка, акторка (альт)
8. Ольга (Туся) Приходько, акторка — співачка (сопрано)
9. Марина Терпило-Цюкан, акторка — співачка (ліричний високий сопран)
10. Євгенія Черкасенкова, акторка — співачка (сопрано)

11. Катерина Якуненко-Роццахівська, акторка — співачка (альт). Померла 7 грудня 1921 р.
12. Марія Ручкова, акторка — співачка (альт)
Були ще актори на епізодичні ролі, напр. Іван Мешко (брав участь у виставі «За двома зайцями».).

ФІНАНСОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКТОРІВ І ТЕАТРУ

Вже було вище згадано, що фінансові справи театру покращали й тому можна було реорганізувати трупу. З акторами вперше від заснування театру підписано контракти на 1921—22 сезон. Передовсім підписано теж контракт з директором М. Садовським, який одержав місячну платню 2500 корон з тим, що передає театрові свою власну гардеробу (театральні костюми). Його ангажувала «Просвіта» як директора й режисера, тим пояснювано високу, на той час, платню. Бо, як відомо з уст членів-основників театру (О. Приходько, Р. Кирчів), решта акторів мали помірно низькі ставки — біля 600 корон пересічно. Як би не було, сам факт, що кожний актор мав контракт на сезон і платню, поставив театральну справу «на ноги» і всім «краще дихалось», принаймні на початку сезону. Треба собі усвідомити, що раніше деякі актори не мали змоги закупити собі ані найпотрібніших речей — порядний костюм, черевики, плащі тощо. Вистачить поглянути на фотографію перших членів театру з Т-ва «Кобзар» і зразу бачимо, що ті люди одягалися ще у військові піджаки . . . Маючи в руках контракт на сезон, актор міг почати жити культурним життям: пошукати помешкання, одягтися як слід, харчуватися видатніше і оптимістично дивитися в майбутнє, а це означало, що міг краще присвятитися своєму званню — театральній творчості. «Закуплено велику кількість оригінальних костюмів і декорацій з бувшого табору воєннопонених (українців) в Фрейштадті в Австрії («Карпаторуссій Вістник», 25. IX. 1921, ч. 34).

В календарі «Просвіти» за рік 1923 (стор. 116) читаємо: «Запрошено до Ужгороду звісного директора українських театрів М. К. Садовського. Закуплено в бувшому таборі понених українців у Фрейштадті театральну гардеробу. Театр перетворюється в правдивий . . .»

Стільки даних маємо про старання проводу театру й «Просвіти» набути потрібні костюми, декорації тощо для нашого театру. Дальші інвестиції були потрібні для закуплення театральної бібліотеки та нотного матеріалу (партитур і клавировок з текстами до опер, оперет, та розписані голоси для оркестри та хору). Тривало досить довго, поки пощастило здобути ці потрібні речі з Галичини. Ото ж, коли б підрахувати, що стояв закуп гардероби, декорацій, бібліотеки, реквізитів тощо, стало б очевидним, що з того чверть мільйона важко було забезпечити і платні для трупи і потреби для постановок нових спектаклів протягом сезону. Тому Т-во «Просвіта» подало належне прохання до уряду республіки, щоб внесли в бюджет держави відповідну суму на удержування постійного українського театру в Ужгороді. Перед кінцем сезону міністерство шкільництва й культури намітило в бюджеті на 1922 рік один мільйон корон для нашого театру, однак, як виявилось, виплатило тільки 200 000 корон . . . Але провід театру почав репетиції і вже 22 вересня відкрив сезон. Театр ожив!

РЕПЕРТУАР

В репертуар театру ввійшли деякі постановки з першого сезону — очевидно, оновлені, переобсажені в деяких ролях новими виконавцями, та нові постановки М. Садовського. Ці останні наводимо великими літерами.

1. С. Артемовський: «ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ», комічна опера, 22. IX. 1921.
2. І. Тобілевич: «МАРТИН БОРУЛЯ», комедія, 6. X. 1921.
3. М. Лисенко — М. Старицький: «ЧОРНОМОРЦІ», оперета, 25. X. 1921.
4. В. Самійленко: «У ГАЙХАН — БЕЯ», комедія, 10. XI. 1921.
5. М. Л. Кропивницький: «ДАЙ СЕРЦЮ ВОЛЮ, ЗАВЕДЕ В НЕВОЛЮ», драма, 24. XI. 1921.
6. М. Лисенко — І. Котляревський: «Наталка Полтавка», опера, 19. XII. 1921.
7. І. Тобілевич: «Суєта», комедія, 3. I. 1922.
8. Б. Грінченко: «НАХМАРИЛО», комедія, 8. I. 1922.
9. М. Старицький: «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», драма, 14. I. 1922.
10. **ВЕЛИКИЙ КОНЦЕРТ**, 19. I. 1922.
11. І. Тобілевич: «Наймичка», драма, 22. I. 1922.
12. А. Чехов: «ДАЧНИЙ МУЧЕНИК», «ОСВІДЧИНИ», «МЕДВІДЬ», комедії в одній дії, 26. I. 1922.
13. Є. Зіневич: «ПАН ШТУКАРЕВИЧ», комедія, 5. II. 1922.
14. Леся Українка: «БОЯРИНЯ», драматична поема, 14. II. 1922.
15. О. Островський: «ЛІС», комедія, 26. II. 1922.
16. М. Старицький: «ЗИМОВИЙ ВЕЧІР», драма; А. Чехов: «Освідчини», комедія, 9. III. 1922.
17. М. Старицький: «ЗА ДВОМА ЗАЙЦЯМИ», комедія, 18. III. 1922.
18. **ВЕЛИКИЙ ДУХОВНИЙ КОНЦЕРТ**, 19. III. 1922.
19. **СВЯТО Т. ШЕВЧЕНКА**: Перша дія «НАЗАРА СТОДОЛІ» і «КОНЦЕРТНИЙ ВІДДІЛ», 9. IV. 1922.
20. В. Винниченко: «МОЛОДА КРОВ», комедія, 19. IV. 1922.
21. Т. Шевченко: «НАЗАР СТОДОЛЯ», драма, 27. IV. 1922.
22. І. Тобілевич: «БОНДАРІВНА», драма, V. 1922.
23. М. Гоголь: «РЕВІЗОР», комедія. 24. V. 1922.
24. М. Кропивницький: «ПОШИЛИСЬ В ДУРНІ», жарт, 11. VIII. 1922.
25. І. Тобілевич: «СТО ТИСЯЧ», комедія, 24. VIII. 1922.

Як бачимо, репертуар переважно побутовий з музичними п'єсами. Такий вибір можна пояснити обставинами, серед яких проходила реорганізація театру; що було під рукою, до чого мали гардеробу й оформлення — те ставили. Нових постановок було 18, з них 1 опера, 1 оперета, 4 драми, 1 драматична поема, 10 комедій (в одній постановці 3 одноактні), 1 жарт, 1 концертний відділ з хоровими номерами в супроводі оркестри, соля, деклямації; оновлених п'єс з першого сезону 4: 1 опера, 2 драми й 1 комедія. Крім того, в рамках Шевченківського свята поставлена перша дія «Назара Стодолі». Як бачимо, зі світового репертуару драм і опер театр не дав ані одної вистави. Це викликало певне невдоволення, дискусії й закиди на адресу М. Садовського.

Сезон 1921/22 відкрив наш театр, як вже було згадано, 22. IX. 1921 р. святочною виставою опери С. Артемовського «Запорожець за Дунаєм» в честь президента республіки Т. Масарика, який приїхав на Закарпатську Україну урядово в тих днях. Це вперше в історії Закарпатської України поставлено цю знамениту оперу на нашій сцені.

«Вперед» (11. IX. 1921, ч. 17) подав такий анонс: «Першу руську оперу почує ужгородська публіка в найближчих днях. Руський Театр виставить оперу в трьох діях С. Артемовського «Запорожець за Дунаєм». В головній ролі виступить славний на весь європейський схід артист Микола Садовський. Як його партнерка виступить в ролі Одарки співачка Ольга Дівнич. Треба сподіватися, що вся ужгородська публіка прийде численно послухати першу руську оперу в Ужгороді та полюбоватися гарною грою Садовського. Опера буде виставлена в нових декораціях та в нових історичних костюмах.»

Після спектаклю появилися рецензії майже в усіх часописах. «Наука» (25. IX. 1921, ч. 38) під титулом «Приїзд пана президента до Ужгороду» так реферувала: «22. IX. на честь пана президента виставлено в ужгородському театрі веселу оперу Артемовського «Запорожець за Дунаєм». Це був перший виступ славного актора й нового директора театру «Просвіти» Миколи Садовського. Садовський, хоч не молодий, грає надзвичайною рутинною. Дикція, рухи й характеристика у нього природно мистецькі. Вже з першого дебюту видно, що він у різних ролях — драматичних, серйозних і комічних — грає так артистично, що людина забуває, що є в театрі. Найбільш характеристичну його міміку тяжко досягнути іншим. Його партнерка Іванова досвідчила, що є темпераментною акторкою (Одарка). Пані Цьоканова (Оксана), Шевченко (Андрій) і інші своїми ролями відповідно доповняли успіх вистави. На цілій трупі вже тепер видно вплив нового директора й диригента Приходька.»

Це ж число «Науки» ще окремо писало: «Руський Театр 22. IX. почав новий сезон . . . Перша вистава «Запорожець за Дунаєм» оправдала всі надії в його пригортваність і художність.»

Подаємо повний склад ролей:

Іван Карась, запорожець	— М. Садовський
Одарка, його жінка	— Валентина Іванова-Верес
Оксана, їх вихованка	— Марина Терпило-Цьоканова
Андрій, чорноморець	— Василь Шевченко
Султан інкогніто	— Микола Ручко
Ібрагім-алі іман, посол султана	— Михайло Біличенко
Селіх-ага	— Микола Кричевський

6 жовтня було виставлено комедію Карпенка-Карого «Мартин Боруля». Коротку рецензію помістила також «Руська Нива» (13. X. 21): «. . . В головній ролі виступив славний український артист, директор Театру «Просвіти», Микола Садовський. Не критикуємо його гру, лиш тільки скажемо, що в ній хиб найти ми не могли, як і зараз не можемо дібрати відповідних слів на її величання. Знаменито грала ще пані Іванова й Біличенко (Марися й Омелько). Менші ролі були також добрі. Публіка бачила на сцені справжнє мистецтво й правдиве життя. Шкода, що чеська публіка не подивилася на цю клясичну гру й комедію, бо, на жаль, чеської публіки було дуже мало.»

Про цю прем'єру нашого театру нема більше згадок в пресі. Навіть не знаємо повного обсядження ролей у комедії. І якось так вийшло, що цю постановку нашого театру ми не бачили, ото ж, важко сказати про неї більше. Треба однак підкреслити, що вибір цієї комедії не був найщасливішим, бо ж тематика п'єси не була придатна для місцевої сцени.

Третьою прем'єрою були «Чорноморці» (25. X. 1921), оперета з музикою М. Лисенка. На жаль, в пресі було мало згадок про цю прем'єру. Тільки «Руська Нива» (3. XI. 1921, ч. 42) подає коротку нотатку про «Чорноморців» в Ужгородському теат-

рі: «25 жовтня виставив Руський Театр «Просвіти» оперетку «Чорноморці». Крім славної гри директора театру М. Садовського, уважаємо за повинність згадати бездоганну гру пані Іванової й добру гру Ручкової та Терпило-Цьоканової. По виставі артисти відспівали чеський і руський гімни.» З останнього речення виходить, що виставу поставлено в рамках святкування державного свята «Свободи» 28-го жовтня, тому й співали гімни державний та закарпатський.

10 жовтня 1921 р. виставлено четверту прем'єру, комедію В. Самійленка «У Гайхан-Бея». «Наука» з 20 жовтня подала короткий сюжет комедії й зазначила: «В ролі Бея Садовський грав настоящего східнього деспота звичайною своєю рутиною. Добре грали Приемська — Зою, Туся Приходько — Галину, Шевченко — Соліма, Ручко — Мордана, Приходько — редактора. Окремо треба згадати знамените формування Кричевського в ролі шкільного референта.»

П'ята прем'єра «Дай серцю волю» була поставлена 24 листопада. Про цю постановку маємо коротке зреферування в «Руській Ниві» (8. XII. 1921, ч. 46): «24 листопада відіграв Руський Театр драму Кропивницького «Дай серцю волю, заведе в неволю.» Головну роллю Івана, замість артиста Левицького, який не приїхав на час, відіграв директор театру, п. Микола Садовський з неописаним успіхом. В ролі Микити виступив п. Певний, київський артист, який цими днями прибув до Ужгороду. Його гра була першорядна й бездоганна. Панна Приходько грала також дуже гарно в головній ролі Одарки. Вона перевищила всі очікування. Певно не помиляємося, коли скажемо, що буде достойною ученицею великого артиста Миколи Садовського. З решти артистів повинні ми згадати пані Іванову, яка в малій ролі зуміла показати свій великий артистичний талант». З цієї рецензії довідуємося про два дуже важні факти: 1) Олекса Левитський 24. XI. 1921 ще не був в Ужгороді, тому не зустрічали ми його імені в попередніх прем'єрах (комічні ролі грав М. Кричевський), і 2) М. Певний тільки «цими днями» прибув до трупи, тобто може з 1. XI., бо його також не згадує преса в попередніх постановках. Треба тут підкреслити, що з прибуттям цих двох знаменитих акторів театр став на тверді ноги, бо мав на кожне «амплуа» професійного актора! А це значно підвищило рівень постановок.

Крім прем'єр в Ужгороді з початком сезону влаштував наш театр і гастрольні поїздки по З.У. «Карпаторусській Вістник» (2. X. 1921 р., ч. 35) повідомляв, що в суботу, 8 жовтня театр виїжджає до Мукачєва, де мав дати кілька вистав. «Вперед» (6. XI. 1921 р., ч. 20) помістив допис з Мукачєва п. з. «Гостина Руського Театру»: «10 й 11 жовтня вперше приїхав до Мукачєва Руський Театр під дирекцією Миколи Садовського. Зацікавлення театром було велике, то ж не диво, що зала на «Запорожця за Дунаєм» була випродана, а більше ста людей мусіло без листків вернутися до дому. В хвилині, коли на сцені появився Садовський — залунали оплески й «слава», а коли маленька дівчина в національному вбранні привітала славного артиста хлібом і сіллю, посипались цвіти.»

Треба припускати, що подібних гастролів театру по провінції було й більше, однак в пресі не находимо згадки про них. У всякому разі, не були ці гастролі в перших місяцях сезону довгі, бо ж театр стало готувати новий репертуар. Театр міг виїжджати поїздом, бо іншого комунікаційного середника не мав наш театр. Ото ж, його гастролі відбувались в долині Ужа — Перечин, Березне, Ставне, або по лінії Чоп—Берегово—Хуст—Рахів та Батьово—Мукачєв—Свалява—Верещьки. На жаль, не маємо даних про ці гастролі. Також мало відомостей маємо про репрізи поставлених п'єс; пізніше вже нотувала преса й репрізи, але на початку сезону майже немає згадок про них. Театр ставив в неділю пообіді, деколи і в свята — т. зв. «народні» вистави за заниженими цінами для селян, військових, студентів. Це й були перші репрізи.

19 грудня театральна трупа відсвяткувала 40-ліття сценічної діяльності Миколи Садовського. Заздалегідь для такої урочистої okazji було створено спеціальний комітет під головуванням д-р Юлія Брацайка, директора Підкарпатського Банку в Ужгороді, та о. Віктора Желтвая, як секретаря, що й поробили в пресі оголошення про цю подію, додатково зазначаючи про надіслання датків, вітальних листів та телеграм. Про саме свято писала «Руська Нива» 22 грудня 1922 р., а в наступному числі з 29 грудня подала обширніший звіт: «Свято почалося в театрі, де була виставлена оперетка Івана Котляревського «Наталка Полтавка». В 7-ій годині, в смерекою прекрасно украшеному театрі, виступив на сцену д-р Михайло Брацайко й прочитав реферат про життя, діяльність і заслуги Садовського. Основно оброблений, цікавий відчит викликав велике одушевлення у публіки супроти ювілята. Після цього підтягнуто завісу й почалася вистава, в якій Садовський виступив у ролі виборного Микогоненка. Коли Садовський появився на сцені, вся публіка, яка битком наповнила театр, з невимовним ентузіазмом, з бурею оплесків, з окликами «слава» привітала його й за більше хвилин не можна було представлення продовжати. На сцену посилалися квіти, а з лож та галерії розлетілися тисячі й тисячі карток різної барви з надписами: «Вийшов ти на працю рано-раненько на зустріч сонцю золотому», «Хай живе славнозвісний артист М. К. Садовський на многая літа», «Задзвонили ми в дзвони, прокинувся люд . . .», « І голос твій розсипався між скелями як весняний перший грім» і т. д.

По першій дії, в присутності всіх артистів, представників Т-ва «Просвіти», членів святочного комітету та галицьких і велико-українських громадян прочитала на сцені привіт ювілятові в імені українського громадянства Маргарита Брацайко, учениця горожанської школи, одягнена в прекрасну народну одягу. Коло неї стояли галичанка Альма Дутка й Ольга Приходько з Великої України, також в гарних народних строях. Взагалі ціла сцена представляла гарний, пестрий, живописний образ. Після цього Августин Волошин в імені Т-ва «Просвіти» в супроводі короткої й гарної промови доручив ювілятові дар «Просвіти» — лавровий вінець зі срібним плакетом, на якому написано: «Миколі Карповичу Садовському на 40-літній ювілей артистичної діяльності — Товариство «Просвіта», Ужгород, 23. XI. 1921.» Також він передав в імені руського громадянства брилянтовий перстень (жуковину). Від артистів Руського Театру артист Певний прочитав і передав високопоетичний довший привіт своєму любимому «батькові» й «учителеві». За мадярських артистів Дезидерій Кун передав вінець з надписом: «Миколі Карповичу Садовському на 40-літній ювілей свого артизму. Трупа мадярських артистів Підкарпатської Русі.»

Передав ще д-р Бірчак подарунок українських біженців: народний костюм, українські залізничники палицю, мукачівські біженці одну ковдру (гуцульський покривець). Привітав ще на сцені ювілята Никифор Григорієв, як післанець празького українського громадянського комітету. Після цього артист Біличенко з поручення комітету свята прочитав множество (180) привітних телеграм і листів із цілої Європи. Були там привіти з Підкарпатської Русі, зі всіх сторін Чехословацької Республіки, з Відня, з Берліну, з Будапешту, зі Львова, з Парижу . . . Перечитання їх тривало більше як годину. Після відчитання привітів відспівав хор на слова Шевченка «Слава не поляже». На це спущено завісу й шла далі вистава. Всі артисти грали знаменито, достойно великому святу так, що лучше вже не можна. За ювілята вже й не говорячи, повинні ми спом'янути пана Левитського (возьний), пані Іванову (Наталка), пана Чугая (Микола), пані Приемську (Терпелиха). Добрий був і Шевченко (Петро). Трішки було пізнати, що він ще недавній артист, але за це нагородив публіку прекрасним співом. Можемо гордитися нашими артистами й театром, між якими є

неперевищені сили. Ті, що бачили «Наталку Полтавку» перед приходом Садовського, не могли надивуватися над величезною різницею між попередньою виставою і цею. Ця гра здобула найвищий ступінь артистичної досконалости.

На честь ювілята в гостинниці «Фіреді» був по виставі бенкет для 80 осіб. На бенкеті проголосив першу промову д-р Юлій Бращайко на честь пана президента Массарика, як добродія нашого народу й нашого театру. Августин Волошин підняв чарку на здоров'я ювілята, д-р Василь Гаджега — за віцегубернатора, інженер Коллард — за Садовського, Никифор Григорієв — за український народ, Яцко Остапчук декламував вірш Івана Франка «Наймит» з великим чуттям, Олекса Приходько перечитав привітний лист д-ра Василя Королева. Привітали ще ювілята суддя Рубінович і артист Миленко. На привіти відповів Садовський, згадуючи труднощі, з якими мусів поборотися театр і успіхи тяжкої праці.

Про ювілей Садовського згадали «Наука» (25. XII. 1921), та «Вперед» (8. I. 1922). Також згадали про ювілей Садовського й чужі часописи, між іншим чеські «Podkarpatské Listy» (13. I. 1922). З наведених повідомлень різних часописів видно, що громадянство З. У. величаво й достойно влаштувало визначний ювілей мистця і корифея українського народу М. Садовського. Все було щире, братське і в даних обставинах безприкладне. Ніколи нікого не вшановано так з мистців на З. У., як оце М. Садовського. Це навмисно підкреслюємо, бо, як побачимо далі, скоро почало громадянство критично ставитися до репертуару театру, який не задовольняв публіку, а це спричинило й дебати і певні тертя, які мали неблагі наслідки для розвою театру.

Для зафіксування факту 40-літнього ювілею мистецької творчости М. Садовського треба ще додати тут, що великі кошти влаштування цього свята зібрав святочний комітет з уповноваження Головного відділу Т-ва «Просвіти», про що находимо в пресі звіти. Пожертвували на цей ювілей: губернатор Петро Еренфельд 500 Кч, Підкарпатський Банк 500 Кч, Словацький Банк 500 Кч, Аграрний Банк 500 Кч, Словацький Загальний Кредитовий Банк 500 Кч, Моравьско-слезький Банк 500 Кч, Краєва Торговельна Роздільня зерна 500 Кч, Ужгородська електривня 500 Кч, Краєвий Кооперативний Союз 100 Кч, Асекураційне т-во «Андрея» 50 Кч, пан Юлій Фелвешій 100 Кч, о. Августин Волошин 100 Кч, Василь Такач 50 Кч, Канцелярія віцеконсула Західно-Української Республіки 100 Кч, д-р Юлій Бращайко 200 Кч., Василь Гренджа-Донський 10 Кч, Дунайський Банк 500 Кч, директор К. Грабар 100 Кч. З цієї суми 5310 Кч закупив Комітет дарунки для ювілята та покрив кошти бенкету.

Готуючи дальший репертуар, театр обновлював постановки з минулого сезону. Цю працю перервала вістка, що до Ужгороду прибуде прем'єр-міністр республіки й на його пошану треба поставити спектакль. «Руська Нива» (5. I. 1922, ч. 1) під заголовком «Д-р Бенеш в Ужгороді», м. ін., згадує: «Дня 30. XII. 1921 р. голова уряду з Праги прибув до Ужгороду. На прийомі д-р Ю. Бращайко дякував за «моральну й матеріальну поміч, яку влада уклонила Т-ву «Просвіта», нашому театрові . . . До театру прем'єр прибув точно о 20-ій годині, у вестибюлі привітав його д-р Ю. Бращайко «в нашому руському театрі в імені управи нашого театру» . . . В театрі спершу заспівали артисти гимни чехословацький і руський. Потім відіграно оперу «Запорожець за Дунаєм» з великим успіхом. Сам міністер-президент часто оплескував знамениту гру й прекрасні співи. Тепер виступив перший раз артист Сайко в ролі Андрія, який своїм свіжим, чистим і сильним тенором зразу здобув для себе цілу публіку. Театр був повен. Пан президент з похвалою й признанням говорив про виставу й театр.»

Ці згадки про «задоволення» голови уряду щодо праці нашого театру тому наводимо, бо ж тоді рішалася справа бюджету на 1922 рік, а в ньому була включена й дота-

ція на наш театр. Крім того, варто зазначити, що це був дебют на нашій сцені співака І. Сайка, який в цій виставі співав вперше на ужгородській сцені.

«Свобода» (8. I. 1922) подала таку згадку: «Дня 3 січня виставив театр (третій раз в Ужгороді) «Суету». Про гру в цій штуці та про поїздки театру на провінцію напишемо в слідуєчому числі». На жаль, далі нічого про це не подала «Свобода». Важливим був факт, що театр репрізував деякі п'єси. «Суєта», здається, йшла вдруге ще в минулому році, може для народу в неділю по полудні. Очевидно, Садовський відновив її, шкода тільки, що не маємо даних про нову обсаду ролей. «Суету» треба вважати сьомою прем'єрою театру в цьому сезоні після відновленої «Наталки», яка була шостою. І «Суєта» була також обновленою.

Восьмою прем'єрою театру була п'єса Б. Грінченка «Нахмарило», що згідно з пресовими повідомленнями вже вдруге була виставлена 8 січня 1922. «Свобода» (12. I. 1922) підкреслювала, що публіки було мало, «однак актори грали добре. Левицький, Машкевич, Чугай, Безручко, Біличенко, Ручко, Здорик, Приемська, Туся (Ольга Приходько) й Кричевський грали жваво і заслужили гучні оплески публіки. Режисерами були Садовський і Миленко. На черзі була драма «Ой, не ходи, Грицю». Але не можна було на цей день дістати оркестри». Тому цю виставу відкладено на 14 січня 1922 р.

В тому ж часі появилися в пресі перші критичні голоси про репертуар театру. «Свобода» (8. II. 1922, ч. 2—3) помістила «Замітки з публіки», де написано: «З кругів сталих відвідувачів нашого театру одержуємо декілька заміток в справі репертуару нашого театру, які радо тут помістимо, щоб викликати ширшу дискусію на цю тему». Ось ці замітки: «Дотеперішній репертуар «Руського Театру» стоїть, так сказати, під знаком випадковості. Тяжко сказати, щоб театр мав на деякий час опрацьований репертуар, бо ще ніколи не оголошував, поза одну виставу, більше вистав наперед. Цей недостаток пляну в репертуарі потягає за собою й ті злі сторони, що 1) вистави не були наперед оголошені й тому людям навіть із найближчої околиці тяжко потрапити на виставу. Треба з признанням підкреслити, що як довго нашій пресі театральні оголошення давано, так довго вона дуже радо їх містила. 2) Навіть в Ужгороді часто через непевність, що давати, оголошувано вистави пізно. 3) Повторювано з короткими перервами ту саму штуку.

Кожна незлобна людина мусить признати, що завдання нашого театру тут, на найдалше висунутій частині руської території, яка тепер сталася мостом трьох культур — пануючої дотепер мадярської, тепер лиш воскресаючої руської й впливаючої чеської — що завдання театру тут дуже високе, а разом і дуже тяжке. В культурно й національно відсталій руській публіці театр має виробляти замилювання до руського слова та руської пісні й підносити національну свідомість, а чужинцям показати висоту нашої культури, яка може стати нарівні з іншими культурами. Все це має зробити наш руський театр.

Подивіться, чи працював в тому напрямі наш театр своїм репертуаром. Певно, що не можна творити спеціального репертуару відповідно до рівня загалу публіки, але треба піднести публіку до висоти репертуару. Тяжко, щоб, як згадано, бідна історичними традиціями руська публіка розуміла «ex abrutto» наші історичні штуки з акцією на Україні. Ще тяжче вимагати, щоб це розуміла чужа публіка. А можна легко все це оминати в той спосіб, що перед виставою, або в антрактах, буде виголошений реферат із поясненням змісту виставлюваної штуки.

Те саме належить сказати про побутові штуки, яких в нашому репертуарі найбільше. Саме тут у нас треба конечно перероблювання штук із побуту на колишній російській Україні зі спеціальними типами й спеціальним макаронізмом. Цей макарон-

нізм мусить бути виправлений не тільки тому, що він тут незрозумілий, але й тому, що саме тут борються проти нас вороги окремішності нашого язика аргументом, що це мішанина всяких слов'янських мов. По мойому, автори виставлюваних штук не зробили мову святощами своїх штук. Коли це потрібно для справи, то кожний радо згодиться на зміни. Це відносно побутових штук. Бажанням було б, щоб театр частіше давав чужі штуки з світової літератури чи свої з життя інтелігенції.

Про давання якнайчастіше музичних штук не буду згадувати, бо це з адміністративної сторони для театру найздоровіше.»

Отаким був перший голос дискусії про репертуар. Статтю мусіла написати людина з добрим знанням української мови — не закарпатець. Але добре була інформована про погляди публіки. Ми знаємо, що в ті часи ані «хиромантика» з «Нахмарило», ані «аблаката» з «Мартина Борулі» (й саму ідею цієї комедії!) не міг пересічний закарпатець зрозуміти. Не знав історії України (бо ніколи ніхто його її не вчив!), ото ж не розумів «Чорноморців», ані «Запорожець» не був для нього цілком ясним поняттям, але ці вистави були музичні, пісня й танець полонили глядача — і свого і чужинця. Окремішне питання макаронізму. Це було дуже важливим тоді, бо мадяронські русофіли (й дегенератори в роді Цуркановича, Гагатка і т. д.), мали аргумент: от така та «вікраїнська мова» — мішанина всіх слов'янських мов, не зрозуміла місцевому «русинові» . . . «Геть з українським «каварадком» — хочемо чисту нашу «русскую річ»! Це ж було темою всіх т. зв. русских часописів того часу («Русская Земля», «Русскій Вістник» і т. д.), а наш театр власною виною — з-за такого репертуару — став предметом інтриг, нападів, цькування і це довело до першої кризи на весні. Останні питання: ставити і європейський репертуар, або свої п'єси з життя інтелігенції, а може краще, отак скажемо: не конче всі в шараварах, чоботах і з горілкою — за що звали вороги наш театр «мужицьким театром» («ragaszt színház»). Ці питання були, можна б сказати, фатальними в дальшій фазі директорування М. Садовського і спричинилися до його відходу з театру. Знаючи обставини, серед яких працював наш театр тоді, не можна ламати над ним палиці, але коли ще давали державні субвенції, треба було репертуар змінити. Ми ж знаємо сьогодні, що М. Садовський в цьому питанні і на Україні мав чимало труднощів, та й сам був ворогом «європейщини».

Та ж «Свобода» (15. I. 1922) помістила «Відповідь на замітки». Ось її текст: «Прочитавши «Замітки з публіки» в справі нашого театру й користаючи з охоти шановної редакції містити й інші голоси в тій справі, дозволимо собі дати декілька коротких заміток. Перше піднесу випадковість дотеперішнього репертуару. Сказано це тому, що в пресі не оголошувано дотепер наперед репертуару й через це дооколична публіка не знала, коли театр грає. Ця замітка може відноситися тільки до адміністративної сторони управи театру. Тут, правда, адміністрація ще не була наладжена, а з другої сторони, треба числитися з тим, що театр виїздив на провінцію, де часто треба було пристосуватися до часу, який для провінції вигідніший, а в Ужгороді наш театр був залежний від мадярського театру, який тут грав. Дальша справа репертуару має принципіальне значення. По-перше, театр дає то, що при даних обставинах може дати, то значить, на такій бідній на обстановку сцені, як в Ужгороді, при таких примітивних сценічних умовах, а далі при браку відповідної гардероби, музикальної літератури й грошевих середників, ми сьогодні тільки дивуватися можемо, що театр живе. Відносно роду п'єс і їх змісту, то вони тісно зв'язані з життям нашого народу, якого репрезентантом був в його новіші часи майже виключно селянин і ті верстви, які з нього виходили. В тих п'єсах бачимо глибоку правду, правдивий реалізм життя й глибоку мораль, яка сама промовляє до нашої душі, щоб ми подивилися на той народ, спізнали його добрі й лихі сторони і прийшли йому на поміч та взагалі його любили,

бо тільки він захоронив нашу націю від упадку. Наш репертуар в більшості народний і це природне явище в нашому розвитку. Відносно репертуару з життя нашої інтелігенції, то питаю, від коли інтелігенція взагалі є наша? Та ж вона донедавна була чужа народові. І коли нинішня модерна література бере теми із життя тої інтелігенції, то саме виставляє вона тільки темні сторони модерного життя теперішньої інтелігенції, які виходять народові тільки на шкоду. Беручи позитивні п'єси на сцену, ми просимо усвідомити собі ті труднощі, які мусить боротися режисерія. А ті труднощі лежать саме в гардеробі, в обстанові, сценарії, що все вимагає великого грошевого вкладу. А чи має наш театр то все? Чи може шануючий себе режисер чи директор випустити на сцену п'єсу, із котрої стане при недостатку театральної ілюзії тільки пародія? Рішучо ні!

І тут треба собі усвідомити положення нашого театру. Постав з нічого, з доброї волі й безкорисної праці охочих людей. Скоро виріс в поважну культурну інституцію, яка потребує великої грошевої підтримки з-боку держави. І тільки тоді, коли вона буде мати гардеробу, реквізит, більшу сценічну обстановку, тоді можна думати про європейський репертуар, очевидно, як будуть гроші, можна буде дістати добрих артистів. Театр не постає з дня на день, але працює літ. І тому публіка мусить це зрозуміти й оцінити ту працю, яка при даних обставинах можлива. А дирекція театру дала доказ, що під оглядом артистичним може рівнятися з великим театром. Надіємося, що таки в короткому часі наша публіка побачить то, за чим тужить, т. є. п'єси із життя інтелігентних верств. Обіцяно більшу державну допомогу і тільки при її допомозі можна буде виконати те завдання, яке від театру вимагає публіка, привикла до європейського репертуару.»

З цієї статті, яку безперечно написав або М. Миленко, або О. Вахнянин по директиві Садовського, що доказує і стиль статті і абсолютне недооцінювання місцевої інтелігенції, ясно, що попередня критика була на місці. Як бачимо, слідували оголошення репертуару на довший час систематично в пресі, а також були спроби внести в репертуар і побутові п'єси, хоч і в меншому числі. Всі ті труднощі театру знаємо, але треба числитися з фактом, що наша тодішня публіка виросла на репертуарі мандрівних угорських, німецьких ба й жидівських театрів, які ставили світові п'єси — прозу й музичні, тож виключно побутовий репертуар був кроком назад і не міг привабити глядача. А ще одна справа: хоч автор наведеної статті не визнає ніякої інтелігенції на З.У. (становище надиво тожне з кругами чеських урядових чинників того часу: «Rusini nemějí inteligenci» . . . , треба собі усвідомити, що хтось все ж таки керував національно-культурним життям Закарпаття, закладав читальні, Т-во «Просвіту», а при її допомозі і наш театр, хтось організував і те величаве 40-річчя мистецької праці директора театру. Ото ж мали право вимагати і більш відповідний репертуар. Але, наведемо тут ще одну статтю із дискусії.

У «Свободі» (19. І. 1922, ч. 6) читаємо в статті «До дискусії про наш татр» таке: «Щоб у цій темі чоловік належно був орієнтований, треба сказати дещо про смак нашої ужгородської публіки. У нас руського театру в останніх 25 роках не було. Ото ж інтелігенція відвідувала малярський театр. Трупи малярські спершу грали серйозні драми, які мали мистецьку вартість. Але пізніше між публікою показалися претенсії й зацікавлення забавними п'єсами та оперетками. Значить stolичні кабарети та атракційні орфеї перемінили смак публіки настільки, що серйозну п'єсу у нас тільки раз на тиждень (в понеділок) грали, й то перед порожнім театром. Танці, спів та атракції були ті діла, які могли привабити публіку до театру. Наш руський театр міг би дуже використати танці та співи, якими дуже цікавиться ужгородська публіка. Русини, чехи та й самі маляри дуже вдячно слухають руську пісню. Ото ж неминуче

треба виставити драми з обширним репертуаром співу. До супроводу вистачить і фортепіано. В цій справі публіка би не ставила таких високих претензій. Надаремно буде виступати Садовський своїми художньо цінними креаціями, коли нема для розуміння вихованої та вишколеної публіки. Фактом є, що публіка має сякі-такі музикальні асоціації. Зацікавити можна її, отже, тільки співом, а потім вести далі та вище до святилища нашої культури. Не вільно, нарешті, забути й того, що Ужгород у брамі західної та східної культури. А то кожний інтелегент знає, що атмосфера театру інша на сході, а інша на заході».

Є правдоподібним, що ці думки висловив редактор часопису, як спонтанні міркування тодішньої місцевої інтелігенції й вони звернули увагу на те, що зіпсутий смак публіки (впливом чужих театрів) треба поступово направляти передовсім музичним репертуаром (драмами, операми, оперетами) і тим привабити своїх та й чужих на спектаклі нашого театру. Спадщина угорських денационалізаторів була велика і дуже явна, ото ж, приходилось нелегко здобувати душу наших інтелегентів у великій конкуренції з угорським театром, який ставив світовий репертуар — оперети Легара, Штрауса, Кальмана і т. д., і мав багату угорсько-жидівську постійну публіку й абонаменти 5 — 6 місяців річно!

«Руська Нива» (26. I. 1922) видрукувала статтю «Один рік існування Руського Театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді». Стаття признає величезну працю «Просвіти», а зокрема в організації театру. Констатує великі зміни в оформленні вистави «Ой, не ходи, Грицю», що була рік тому. Театр витримав іспит своєю працею, а чеська влада визнала його діяльність і прийшла з грошовою допомогою. Всі повинні підтримувати театр матеріально й морально. Є в цій статті одна важлива заява, що уряд дав грошеву допомогу театрові. Дуже жаль, що про це не маємо точніших даних. Припускаємо, що ця допомога була встановлена на цілий 1922 рік, а з неї частину виплачено — біля 200 000 кч, а решту — як пізніше виявилось — наш театр не одержав.

Про наш театр подавала відомості й чужа преса, з чого наведемо принаймні одну, бо походить вона з пера члена Головного відділу Т-ва «Просвіти» д-ра Михайла Брашайка і об'єктивно знайомить чужу публіку з працею нашого театру в його початках.

«Uj Közlöny» («Новий Вісник»), угорський щоденник в Ужгороді (1. I. 1922) помістив теж статтю «A ruszin szineszet» («Руське театральництво»). З цієї угорської статті маємо нові важливі відомості про початки нашого театру. Рівночасно вона знайомила всіх чужинців з заложенням і пляном праці нашого професійного театру. Згадував автор навіть окремих професійних українських акторів та святкову виставу на пошану голови чеського уряду.

І так можна зробити висновок зі всіх дискусійних статей про наш театр в першу річницю:

Театр ставав на ноги, хоч і боровся з початковими недостатками; дістав признання від урядових чинників й обіцянку державної допомоги; полеміка про репертуар звернула увагу дирекції й на це питання і та зробила перші кроки на його поліпшення (твори Чехова, Островського, Винниченка, Гоголя, хоч музичні й далі бракували) і, нарешті, почали систематично оповіщати порядок вистав у пресі. («Руська Нива» оголосила вперше 12. I. 1922 півмісячний репертуар театру). А оповіщення в цьому ж часописі показують, що члени театру, помимо своїх головних обов'язків у театрі, виступали з концертами в культурно-освітніх підприємствах, а, навіть, часом були запрошені й у чужі установи. Напр., угорський щоденник «Uj Közlöny» оповіщав, що професійна спілка працівників готелів і ресторанів в Ужгороді влаштовує дня 7 січня великий масковий бал, де будуть приймати участь визначні співаки театру місцевої руської «Просвіти».

Такий же «Великий концерт» (15. I. 1922) дали солісти й хор театру. Програма складалася з творів М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича, Д. Січинського, О. Нижанківського, а також були виконані твори Ж. Оффенбаха, Е. Гріга та М. Рegera. Програма великого концерту, та її виконання полонили й чужу пресу. В тих часах вона ще об'єктивно ставилася до нашого театру й, маючи велику традицію в посуджуванні мистецьких досягнень, вмiла детально розібрати виконання кожного мистця. Цього не можна сказати про багатьох наших рецензентів та критиків.

Про наступну виставу театру «Наймичка» І. Тобілевича (22. I. 1922) відгукнулася лише «Свобода» (26. I. 1922): «. . . Садовський грав хазяїна і його душевні колізії та тонкі нюанси відзначалися першорядною рутинністю. Його партнерка Іванова знов доказала, що вона в кожній драматичній ролі зовсім дома, і як наймичка знову могла показати публіці новіші варіації своєї талановитої гри. Певний Панаса грав дуже добре. Левитський жида представив своєю оригінальністю першорядно. Приемська грала так приемно, що хазяїн мусів і до неї «заскочити». Добре грали в менших ролях Миленко, Машкевич, Біличенко, Здорик. Окремо треба зазначити креацію Чугая. Щодо рівня гри нашого театру лиш гратулювати можемо директорові та режисерові».

26 січня 1922 р. театр виставив три одноактні комедії Чехова в перекладі Садовського («Дачний мученик», «Освідчення», «Медвідь»). В останньому Садовський, Іванова та Чугай створили справжній ансамбль. Угорський щоденник «Uj Közlöny» писав коротко про виставу, але в часописі наступного дня, 27 січня під заголовком «Просвіта» автор доводить, що її засновано для розвитку «русинської» культури, а вона замість того плекає українську культуру, «з українськими акторами, ширить українську мову та літературу, а «русинську» мову має за мачушину . . .» Автор вважає, що дух мови і культури української чужий за З.У. . . . Сповідается, що «Просвіта» визнає дотеперішню свою помилку і стане «русинською»!

Цю статтю треба вважати початком нападів з угорської сторони на наш театр, але і взагалі на українську культуру і всі наші установи в З. У. Щоб здобути симпатії панівних чеських урядів, поступово нападав цей щоденник на все українське, хоч час-від-часу подавав навіть цінні рецензії про наш театр. З розмахом нашого театру бачив в ньому конкуренцію і для угорського і для жидівського (труппа «Гаор») мандрівного театру, які дотепер перемінно грали цілі сезони на З.У.

Про 13-ту прем'єру (5. II. 1922) «Пан Штукаревич» Є. Зіневича є лише згадка в «Свободі» (9. II. 1922).

Наступна прем'єра, «Бояриня» Л. Українки (14. II. 1922) знайшла більше критики, і навіть, першу оповістку подав «Uj Közlöny». Два тижні по виставі (28. II. 1922) «Вперед» подав короткий зміст теми про різницю звичаїв на Україні й Москві у XVII-му столітті й писав: «. . . Штука була введена при нових декораціях й історичних строях удачно. Пані Іванова (Бояриня) аж до хвилі, як зачне співати — показує, що вмiє вивести природно цілий ряд живих постатей. Пан Певний (Боярин) подав також тип старшого царського боярина, що і рідному краєві й собі вмiє послужити через добре згинання шиї. Але не все міг він побороти труднощі довгих деклямацій в штуці. Пані Приемська (Мати боярина) дала тип пересічної тітки, в якій важко бачити матір боярина. Панна Машкевич (Анна) в ролі змосковщеної руської дівчини — добра. Пан Ручко грішить давненько дикцією. Назагал штука зробила добре враження.⁵

Рецензію на 15-ту прем'єру «Ліс» О. Островського (26. II. 1922) подала лише «Свобода» 2 березня. Подавши коротко сюжет, вона писала: «. . . Садовський ролю артиста Нещасливця грав своєю оригінальністю й драматичною силою, яку рідко видати. Видно було, що ця роля є з його часті амбіціозна. Його партнер Щасливець (Левитсь-

кий) показався цього вечора в новій формі мандруючого збиточника-артиста, бо кожний крок, кожна міміка і кожне слово досвідчило, що йому сякі ролі відограти не є тяжкою проблемою. Гурмижська — Приємська, Оксана — Іванова, Уліта — Машкевич (досвідчила, що й комічні ролі не чужі для неї), Буланов — Певний, Чугай — купець, Біличенко — локай, Кирчів чепурний і чемний аж до комікування в дрібницях. Трухлий — Бодай, Шевченко — син купця. Цього вечора досвідчено, що наш театр стоїть на степені головного города. Це хвалить роботу Садовського й режисера Миленка».

Про прем'єру «Зимового вечора» М. Старицького та одноактівки «Освідчення» А. Чехова (9. III. 1922) мало відомо, за винятком короткої згадки в «Свободі» (12. III. 1922) про успіх Садовського в ролі Подорожнього («Зимовий вечір») та про тріо (Іванова, Левитський, Певний) в «Освідченні».

В день цієї вистави у «Впереді» та «Свободі» з'явилося оголошення, що Товариство «Просвіта» в Ужгороді відкриває з днем 15 березня 1922 р. тримісячний театральний курс під дирекцією Садовського. «Предмети навчання будуть: 1) Руський язик, 2) Деклямація, 3) Історія драматичної штуки з особливим узглядненням штуки руської, 4) Устроювання аматорських вистав. Наука відбуватиметься вечером. Зголошуватися треба в канцелярії Т-ва «Просвіта», вулиця Капітульна ч. 10, від год. 10—11 рано, та 5—6 год. пополудні».

Від перших намірів режисера В. Кривецького це був перший конкретний крок для здійснення заповідженого вишколення місцевих молодих adeptів для майбутньої активної участі в праці нашого театру. Дуже жаль, що не маємо точних даних про перебіг, учасників та вислід цього першого театального курсу на З.У. Знаємо про все хіба стільки, що переважно учні чоловічої учительської семінарії були учасниками цього курсу, які, як члени «Руського Національного Хору», часто виступали, помагали в гуртових сценах музичного репертуару.

Відносно 17-ої вистави першого сезону Садовського, «За двома зайцями» (прем'єра 18. III. 1922), то найбільш детальну рецензію помістив «Вперед» (26. III. 1922), зазначаючи, що вона була тріумфом: «. . . Артисти були так зіграні, що кожна фраза, кожна ситуація давала таку красу й цілу скалю комізму, що публіка по четвертому акті з жалем опускала театр і цей раз певно була би просиділа поза північ. Левитський, Іванова, Чугай, Здорик, Приємська — заслуговують на найкращі признання за той вечір. Пані Ручко дала тип дурнуватої наймички, але трохи затемпераментний. Перший раз хоч в малій ролі, але в гарнім викінченню виступила як перекупка пані Дівнич та обі з панною Машкевич вивели знаменито сварку й бійку перекупок. Всі інші, як Біличенко, Ручко, Мешко й інші творили, як сказано, таку викінчену цілість, що чисельно зібрана публіка викликала по третій дії два рази артистів та ще оплескам не було кінця.⁶

В часі великого посту театр влаштував (19-го березня) Великий Духовний Концерт на фонд пасхи бідним русинам з рамені комітету ужгородських жінок (Ірени Волошин, Єлизавети Грабар, Маргарити Брашайко, Клочуракової та Пузи при допомозі Садовського). Поруч з квартетом М. Лисенка «Камо поїду» був виконаний квартет Россіні «Квандо корпус морістур», Паленстріні «Бенедіктус», сольові й хорові точки. Хором диригував О. Приходько.

В час вистави Концерту вже стало відомо, що Театр «Просвіти» виїздить 25-го березня до Хусту з концертом у честь Тараса Шевченка й виставою «Мартин Боруля», а з 1-го квітня до Пряшева з «Запорожцем за Дунаєм», «Ой, не ходи, Грицю», концертом і «Наталкою Полтавкою».

Про виставу «Мартина Борулі» в Хусті писала «Свобода» (6. IV. 1922): «. . . Дирек-

тор Садовський так живо й природно відтворив креацію амбітного та гордого на свій шляхотний стан Борулю, вплив в неї стільки щирого гумору, відіграв її з такою артистичною финезією, що на її зображення й слів немає. Його Боруля це не сценічна фігура, а живий реальний чоловік, перенесений прямо десь з Київщини чи херсонських степів на сцену. Йому додержував кроку цілий артистичний ансамбль, в першій мірі пані Іванова, яка в невеликій ролі Марисі заблистіла перлами правдивого артизму, і пан Біличенко, який дуже вірно й удачно віддав тип глупковатого наймита Омелька. Дикція у всіх артистів була надзвичайно старанна й виразна, так що й ті, які слабо знають по-руськи, зовсім добре розуміли цілу акцію і із незвичайним зацікавленням слідували за нею. Театр «Просвіти» це справді гордість і окраса Підкарпатської Русі. Директор Садовський поставив його на такій мистецькій висоті, що нині він може сміло грати на першорядних столичних сценах і певно принесе славу Підкарпатській Русі.

Вечером того ж дня, користаючи з присутності артистів і театрального хору, відсвяткувала руська громада в Хусті пам'ять 61-их роковин смерти Т. Шевченка. Заля кіна виповнилася по береги. Явилася інтелігенція руська (вся), чеська, багато мадярів і жидів. Прибуло багато гостей із провінції. Дуже радісним фактом була численна участь міщан і кількох селян . . .»

Трохи пізніше, 16 квітня, та ж «Свобода» помістила згадку про гастролі театру «Просвіти» в Пряшеві, де було зазначено, що пряшівчани пережили приємні і гарні вечорі, зокрема щодо показаних вистав.

В самому Ужгороді 9 квітня 1922 р. відбулося Свято Шевченка, влаштоване заходами усіх місцевих руських організацій за участю Садовського, солістів Дівнич, Цюкан і Сайко, хору Руського Театру та Руського Національного Хору в супроводі військової оркестри. Промову мав проф. Августин Штефан і було відіграно першу дію драми Шевченка «Назар Стодоля» (Чугай, Іванова, Приємська, Певний та Ручко в головних ролях). Деклямували Маргарита Бращайко, Валентина Іванова, Стефан Купин, Михайло Біличенко та сам Садовський. Додатково треба зазначити, що в цей день свята Шевченка з'явився урядовий комунікат в справі підвищення державних субвенцій для культурних інституцій різних напрямків і народностей.

Згідно оголошення від 15 березня, п'ять днів пізніше (20. III.) відбулося урочисте відкриття драматичного курсу товариства «Просвіта». Про значення театру говорив д-р Бращайко, зокрема для молоді, що піде на село. Директор театру Садовський пояснив значення народної мови в піднесенню культурного рівня Підкарпатської Русі, а потім подав коротко плян навчання. Д-р Бращайко представив присутнім (до 40 учасників) учителів курсу, а саме: Директор Садовський — дикція і деклямація, Михайло Біличенко — історія драматичної штуки і репертуар, Микола Миленко — будова сцени, і Микола Кричевський — декорації і гримування. Курс мав тривати до початку червня по 4 години тижнево і мав познайомити теоретично і практично учнів із всією працею коло сцени.

Відносно 20-ої вистави театру («Молода кров» В. Винниченка), то тільки можна встановити дату вистави — 19 квітня 1922 р. Більше занотовано 21-шу виставу драми Т. Шевченка «Назар Стодоля», поставлену з «Вечорницями» П. Ніщинського. «Вперед» від 7 травня писав: «. . . дня 27 квітня виставив театр драму Шевченка «Назар Стодоля», якої першу дію було виставлено на Шевченківському концерті. Вистава пройшла якнайкраще, всі артисти поборолі труднощі місцями несценічної штуки . . . «Вечорниці» відспівано, на жаль, лиш в частину та закінчено гарним танцем. Гуртові сцени не вигладжені. Увертюру належало би грати при спущеній заслони . . .»

Десь між кінцем квітня й першими датами травня відбулася вистава «Бондарівни» І. Тобілевича. Преса не згадала цю виставу романтично-побутової драми. Натомість, дуже багато місця присвячено виступам гостей — акторів Марії Гребінецької та Теофана Бесарабова у виставі «Запорожець за Дунаєм» 4 травня. «Uj Közlöny», «Podkarpacké Listy», «Свобода», «Вперед», «Руська Нива» — всі відгукнулися на неї. Зокрема остання писала: «4 травня відіграв театр «Запорожця за Дунаєм» з Гребінецькою і Бесарабовим. Сопран пані Гребінецької і баритон пана Бесарабова прямо очарували публіку. А пан Садовський і пані Іванова, як і інші артисти, захоплювали ще краще, як звичайно, своїми артистичними виступами глядачів. Ця вистава знову доказала, що наш театр стоїть на висоті правдивого європейського театру. Доповненням краси вистави була гарна військова музика під керівництвом пана Приходька і нові декорації пана Кричевського.»

За два дні по виставі «Запорожця за Дунаєм» театр виїхав на провінцію, і мав давати вистави в Хусті, Тячові, Рахові та Севлюші. «Руська Нива» (18. V. 1922) повідомляла: «. . . «Руський Театр» дотепер давав вистави в Тячові, Хусті, Севлюші. Публіки всюди повно так, що многі й не можуть дістати квитків. З далеких сіл приходять гості (глядачі) на вистави, щоб насолоджуватися красою нашої пісні і художньою грою славних артистів, які тепер належать до нашого театру.»

20 травня 1922 р. гості — співаки, М. Гребінецька та Т. Бесарабов дали в Ужгороді концерт, програма якого складалася з арій світової класики та романсів і була виконана в українській, італійській та французькій мовах. Чеський часопис «Podkarpacké Listy» (27. V. 1922) подав велику рецензію Еманна Паржизека з великою прихильністю до мистецтва співаків.

Повернувшись з гастролей, театр дав нову, свою 23-тю, виставу («Ревізор» М. Гоголя). Про перебіг прем'єри єдина «Свобода» подала коротку згадку: «. . . 24 травня була поставлена комедія Гоголя. Театр був битком набитий. Нові костюми і гра акторів зробили нові враження. В ролі полковника-городничого Садовський дав першорядну креацію. Певний добре грав «ревізора». Іванова (дружина) і Туся Приходько (дочка городничого) також заслужили много оплесків. Кирчів добрий інспектор, Чугай першорядний слуга (Йосип) і Біличенко оригінальний суддя був. Кричевський дуже добру декорацію дав. Виконання з кожної сторони першорядне було. . .» Додатково ще потрібно зазначити, що з допомогою диригента театру О. Приходька та режисера М. Миленка «Руський Національний Хор» дав виставу дитячої опери М. Лисенка «Коза-дереза» (26. V. 1922).

Ще люди ледве поділилися гарними враженнями з прем'єри «Ревізора», як в «Руській Ниві» з 25 травня з'явилася тривожна стаття «До чого то доведе?» про вістку з міністерства народної освіти, що міністерство гроші, призначені на цілі утримання Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді, ухвалені парламентом, видало вже на іншу ціль. Одночасно різко zareагували на цю подію «Свобода» й «Вперед» з 28 травня. Зокрема останній писав: «. . . Три роки годує нас Прага обіцянками, а нічого не додержує. Тепер подаємо всьому громадянству під суд ще один факт: це відмова уряду попірати нашу найкращу дотепер культурну інституцію, яка стала нашою гордістю — наш «Руський Театр». Про те, що той театр зробив для пробудження національної свідомості і привернення руського обличчя змядршеної країни з одної сторони, а з другої сторони, до зближення руської й чеської культури, про все це не будемо писати, бо це знає кожний, кого цікавить наше відродження. Ми можемо лиш сказати, що театр стоїть на висоті столичних театрів, як це признав сам голова уряду д-р Бенеш по гостині в нашому театрі. І ніс театр руське слово та руську пісню, перед якої красою клоняють голови й дотеперішні пани Підкарпатської Русі, які все уважали

Русина скотом — мадярське панство. І навіть ворожа нам мадярська преса мусіла з подивом говорити про високий артистичний рівень «Руського Театру».

Товариство «Просвіта» змусило кардинально діяти, щоб врятувати театр від ліквідації. «Вперед» приніс вістку про відбуті протестні збори 29 травня, а «Руська Нива» реферувала 1 червня 1922 р.: «Перед тижнем рознесли руські часописи вістку, що уряд з призначеного для Руського Театру в Ужгороді і встановленого в бюджет в рубриці надзвичайних видатків одного мільйона корон — вже 800 000 Кч виплатив на якусь іншу ціль. Ця вістка заворушила всіх. А заворушила ще й вістка, що «Просвіта» була змушена вповісти через те артистам службу. То ж не диво, що громадяни Ужгороду (як подає згадана стаття в «Впереді»), з ініціативи пп. К. Грабара, товариша Євгена Пузи і д-ра Михайла Брацайка, зійшлися дня 29. V. до кімнат «Руського Клубу», щоб порадитися, як рятувати zagrożений Руський Театр «Просвіти». Поміж численно зібраними виділи ми заслужених і достойних горожан, як К. Грабар, Мирон Стрипський, Василь Такач, д-р Василь Гаджега, д-р Юлій Брацайко, Августин Волошин, Василь Фединець, Віктор Желтвай, В. Шельков, О. Іванчов, Євген Пуза, Іван Косей, Августин Штефан і много інших . . . Головою зборів вибрано директора К. Грабара. Він відкрив збори і пояснив значення театрів для культури, а Руського Театру для руської культури в так змадяризаваному краю, як Підкарпатська Русь . . . Потім попросив д-ра Ю. Брацайка як голову «Просвіти», щоб пояснив, як дійшло до того, що «Просвіта» є змушена розв'язати театр. Д-р Брацайко оповів історію розвитку театру, вказав цифрами, як багато представлень дав театр в Ужгороді і поза Ужгородом, як багато аматорських театральних кружків заснувалося по селах. Сказав, що «Просвіта» вірила Празі і задовжилася, щоб театр утримати, бо їй обіцявано, що гроші придуть. Обіцявали всі, — і міністерства, і д-р Бенеш, як був в Ужгороді, і шкільний реферат, і віцегубернатор. «Просвіта» позичила, де могла, на удержання театру, платила проценти, просила й благала Прагу, посилала делегації, писемні меморіяли і просьби до всіх міністерств, до п'ятки⁷ для Підкарпатської Русі, до голови Бенеша, а навіть до президента Масарика, але Прага навіть словом не відповіла. Навіть на останні петиції не дала відповіді, в яких сказано, що «Просвіта» вже не може далі удержати театр і вповість артистам, бо не то, що всі свої гроші видала, але навіть позичити вже не має де.»

Виступали з промовами ще й інші бесідники й ухвалили: 1) Вислати до Праги зараз таку телеграму: «Русини міста Ужгороду, зібрані на назвичайних зборах дня 29. V. в «Руському Клубі», з жалем довідалися, що в наслідок недодержання обіцянки чеського уряду підтримати наші культурні діла, товариство «Просвіта» мусить кінцем слідуєчого місяця розв'язати «Руський Театр». Зібрані русини якнайгостріше протестують проти такого поведення чехословацького уряду й домагаються, щоб уряд забезпечив матеріальне існування «Руського Театру». 2) Ухвалено також виготовити меморіал і вислати з підписами громадян Ужгороду до міністерства шкіл, до д-р Бенеша і до п'ятки».

Додатково часописи «Свобода», «Руська Нива» й «Вперед» помістили заклик. Зокрема «Свобода» (8. VI. 1922) повідомляла: «В інтересі Руського Театру. Президія зборів Русинів в Ужгороді з дня 29. V. в ділі «Руського Театру» розіслала слідуєчі письма визначнішим русинам: «. . . Президія зборів русинів міста Ужгороду просить вас зібрати під залучений протест якнайбільше підписів (громадського уряду, шкіл, читалень, товариств, кружків «Надії» і найбільше число мешканців обох полів) і іслати на адресу: Константин Грабар, директор Підкарпатського Банку, Ужгород. За президію зборів: К. Грабар, в. р., предсідник.»

«Ми зі своєї сторони просимо наших читачів, які резолюцію до підпису одержали,

зібрати якнайбільше підписів і послати якнайскорше назад, щоб можна було їх використати в міністерстві».

Стільки зафіксувала наша преса тих часів про боротьбу за удержання нашого театру. Та найцікавіша була реакція ворогів нашого театру на цю кризу. Як ми вже згадували, більшість часописів промовчали справу, наші рідні «Пряшівчани» так писали: «Українському театру в Ужгороді отняло правительством державну субвенцію. Тот театр спровадил собі Еренфелд, жеби проводил українську ідею в Карпатской Руси . . . Ужгородска «Просвіта» розослала всім своим членам воззвання, чтобы сбирали подписи на протест. Надіємся, же с Пряшевчан никто такого протеста не подпише . . .»

Серед критичних обставин театр працював далі. Готувався на гастролі в Празі, щоб показати в столиці держави своє мистецтво й почути критику. Для ілюстрації обставин ще наводимо цікаву подію. «Свобода» з 1. VI. 1922 (ч. 43) заповіла «французько-чесько-руський музичний вечір при ласкавій участі артистів «Гудебної альянції», піаністки Геди Грушкової й баритона чеських опер К. В. Сикори, артистів кивських опер Марії Гребінецької й Теофана Бесарабова й солістів хору «Руського Театру». «Руська Нива» з 8. VI. 1922, реферуючи про той концерт, згадує, що він був під «протекторатом празького французького посольства», що концерт був одним з найкращих в Ужгороді, але чехи на нього не прийшли, показавши, як вони сприяють українському мистецтву.

Не могла бути краща нагода дати відсіч ворогам українського театру, як його двотижневі гастролі в Празі. Гастролі театру мали відбутися в Празі від 6 — 20 червня 1922 р., а саме:

6. VI. — «Запорожець за Дунаєм»
7. VI. — «Суета»
8. VI. — «Наталка Полтавка»
9. VI. — «Ой, не ходи, Грицю»
10. VI. — «Ревізор»
14. VI. — «Бондарівна»
16. VI. — «Молода кров»
17. VI. — «Ліс»
19. VI. — «Ревізор»
20. VI. — «Бояриня»

Чеські щоденники «Národní Listy» та «Právo Lidu» подали короткі відомості про репертуар театру та особу Миколи Садовського. Останній зазначав також, що Садовський «року 1921 прибув до Ужгороду, щоб перебрати керівництво Руського Театру. Реорганізує ужгородський театр і підносить його на високий рівень. Ужгородський театр розносить по всій Підкарпатській Русі культуру, улаштовує гастролі в містах і селах, будить народ, як то робили наші чеські театри в добі пробудження перед сто роками в нас . . .»

Вся чеська преса, без різниці партійних переконань, («Národní Listy», «České slovo», «Venkov», «Právo lidu», «Prager Presse», «Čas» і т. д.) писали про театр з найбільшими похвалами. Особливо «Ревізора» мусів театр повторити, щоб, як у Празі говорили, всі чеські режисери могли подивитися, як має ставитися «Ревізор». Треба згадати, що «Ревізора» ставив «Русській камерный театр» вже 6 разів, але, як пишуть, такого «Ревізора», як дав наш театр, Прага ще не бачила!

«Národní Listy» (11. VI. 1922) писали: «. . . Своїм заїздом до Праги на 10 вистав прибула до нас як вітаний гість з Ужгороду театральна дружина малоруська під офіційною назвою «Руського Театру». Веде її директор, сам малоруський драматичний

письменник, знаменито відомий з Києва, М. К. Садовський . . . Найшов притулок в Швандовому Інтимному театрі і найважливіше це, що ми в ньому зустрічалися зі знайомим, милим, народним репертуаром малоруського театру, тої славної традиції, яка була славетною спеціальністю Харкова й Києва, і яка щороку збирала тріумф і при гастролях в Петрограді. Празька публіка, здається, дотепер ще не прийняла до відома, що у нас на Сміхові виступає знаменита дружина з репертуаром, так чисто народним, що відвідати котрийсь з їхніх вечорів являється прямо елементарною лекцією слов'янських взаємин, а при тому на додаток — пожиток для зору й слуху; мальовнича пестрість костюмів, хорові й сольові співи, гарні й темпераментні народні танці. Самітна малоруська мова лагідна, м'ягка, образна, незвично мелодійна, є пожитком для слухача, який не повинен боятися, що не зрозуміє дії: коли б не знав з руської мови ані літери, при трошки добрій волі все зрозуміє. Дія цих народних штук є так проста, нескладна, а при тому якась вселюдська, що не можна не порозуміти, коли дивитися уважно на очі й уста виконавців. (Сюжет гри, зрештою, завжди знайдете на задній сторінці програмки, хоч то й nemusilo б бути) . . . Перші три вечори, як чую, були дещо порожні. Аж четвертий, «Ой, не ходи, Грицю», привабив мабуть завдяки видатнішій реклямі багато публіки до залі . . . Ужгородська театральна дружина є знаменита, має добрі декорації, гарні стилеві і мальовничі костюми, відмінних співаків та танцюристів, то ж очевидно електризувала публіку, про що свідчили бурхливі оплески та часте повторювання співочих та танцювальних номерів . . .»

Про виставу «Ревізора» подається критика в «Сas»-і, що написав Водак, фаховий референт театральних справ при міністерстві народної освіти (якого Коханий неприхильно інформував про наш театр!). Рецензент в ч. 136 з 14 червня під заголовком «Rusinské divadlo» писав: «Гоголевого «Ревізора» ми бачили в Празі вже стільки разів досконало поставленого і по-чеськи й по-великорусски, що прямо не було можливим, щоб ми були самою грою вражені. Руська вистава ужгородського театру в Швандовому театрі в понеділок, 12-го ц. м. доказала головню, що то молоде підприємство має досить добрих сил, щоб всі важливі ролі Гоголевої комедії добре обсадити. Коли собі пригадаємо недавно нововивченого «Ревізора» в нашому «Народному Театрі» паном Озарьовим, слід визнати, що особливо образи підчинених урядників, згуртованих коло городничого, зрозумілі й виконані краще й ближче духу Гоголя, правдивіше, з більш художнім спокоєм та простотою.

Так як сидять ті урядники в першій дії, слухаючи накази . . . городничого, попелястий чорнявий і мрачний суддя, товстий, брюхатий директор добродійних заведень із висячим підбородком, блідий, елегантний інспектор з рідким відстаючим волоссям — бачите перед собою ціле провінційне містечко, з людьми обмеженого думання, вузького й звичайного світогляду, нездатними досить думати й багато помагати. Вони знаходять найлучший зразок у городничому, панові Садовському, що його він заграв без найменшого перебільшення, з надзвичайною рівновагою. Була це третя роля, яку пан Садовський грав у нас, а була це знов цілком інша людина, цілком відмінна від попередніх, сповнена виглядом і грою до класичних подробиць, але так незвичайно, плинно, гладко відграних, що той образ, здається, живе від непам'яті таким самим способом. Але ужгородський театр має також і в панові Певному гідного уваги Хлестакова, попетербурченого, панькуватого, боягуза, вибухаючого, граного зі зразковим опануванням ролі, з концентрованою енергією . . .» Далі, згадавши акторок головних жіночих ролей (Іванову та Приходько — дружину й доньку городничого) та групування поодиноких сцен, Водак закінчує: «. . . Хоч тепер раз бачили ми «Ревізора», відіграного найближчими рідними Гоголя з їх вірністю життя . . .»

Фахові високі оцінки вистав театру в Празі дали зброю в руки проводу театру. Навіть угорський щоденник «Uj Közlöny» з 28 червня 1922 р. визнав, що успіх українського театру в Празі був великий, він «виборив собі найповніше признание чеської публіки й преси . . .»

Відпустка акторів не була довгою, бо в серпні театр знову працював. На гастролі на провінцію театр вийшов після прем'єри «Пошились в дурні» М. Кропивницького до Михайловець та до Мукачева. В останньому він вже виставляв цю комедію, прем'єра якої відбулася в Ужгороді 11 серпня. «Uj Közlöny» (12. VIII. 1922) зазначав, що «це милий жарт з легенькою й свіжою музикою. З-поміж виконавців грою й голосово панна Черкасенко подобалася найбільше. Її легкий меццо-сопран добре звучить, її гра зручна. Панна Дівнич має гарний голос. Сайко має шляхетний орган, але його співоча техніка ще не уцілена. А варта було б цей гарний голос далі школити. Представниками гумору були Курчів, Чугай і Левитський. Оркестрою диригував диригент Приходько з великим розмахом. Публіка (пів залі) добре забавлялася і багато аплодувала . . .»

Останньою, 25-ою прем'єрою сезону була драма «Сто тисяч» І. Тобілевича 24 серпня. Про неї була єдина згадка в «Свободі» 3 вересня: «. . . Хазяїна грав Чугай характерично, його жінку Приемська звичайно добре; дівчину Машкевич. В ролях жидів добру форму указують Кричевський і Кирчів. Роля Бонавентури прямо якби для Левицького була написана. Публіки мало . . .» Тут же є згадка, що вистава «Пана Штукаревича» Є. Зіневича чотири дні пізніше зібрала повну залу.

Висновки за другий сезон — 1921/22 під дирекцією М. Садовського, можна підсумувати до кількох точок. Вистав було в цьому сезоні 86:

1) Український театр в Ужгороді стався професійним національним театром З.У. завдяки мистецькому керівництву М. Садовського. Це особливо визнали рецензенти праських часописів в час гостювання театру весною в Празі. На жаль, не охоче визнавали цього чеські чинники на Закарпаттю й, подаючи негативні реляції про театр, спричинили першу кризу театру. Криза згуртувала всіх до могутнього протесту.

2) Фінансова база театру була й далі слабка; театр постав з нічого й тому мусів шойно здобувати потрібне майно. Це не дозволяло йому виводити кожну постановку на бажанім рівні. До того ж, театр давав вистави на провінції за низькі або й жодні вступи (для народу), а поїздки вимагали фондів. Брак фондів грозив припиненням діяльності театру. Але уряд не спішив реагувати на протест всього громадянства З.У. Ще на освітньому з'їзді в Ужгороді 30 червня 1922 р. запропонував Степан Ключурак резолюцію: «Гуцули протестують проти цього, що держава відмовила субвенції театрові» . . . («Руська Нива», ч. 28, 13. VII. 1922). Нам не відомо, з якими надіями приступав наш театр до підготовки нового сезону. Очевидно, всі вірили, що допомогу провід «Просвіти» виборє.

3) Діяльність театру мала величезний вплив на національне відродження народу; ширилася народна пісня, танці, звичаї, рідна мова дзвеніла й усвідомлювала молодь, яка горнулася до нової культурної праці. Постають «самоосвітні кружки», драматичні гуртки, народні хори — на чолі з «Руським Національним Хором» в Ужгороді, основником і диригентом якого був проф. Олекса Приходько, а на селах постають читальні Т-ва «Просвіти», курси «неграмотних» тощо.

4) В пресі велася дискусія відносно драматургії театру, одні схвалювали її побутовий характер, інші були проти. Треба однак признати певну рацію цим другим, що виключно побутовий характер драматургії театру не міг видержати конкуренції з іншими театрами, що грали на З.У. світові п'єси та приваблювали, особливо інтелігенцію, модерними постановками, оперетками та балетом. «Шаравари» й «горілка»

викликали для нашого театру атрибут селянський театр (по-угорськи «Paraszt shinház»).

5) У самому складі театру були мистці високого рівня і під доброю режисерською рукою Миколи Садовського, а ті пересічні та слабші росли в акторській майстерності. Крім визначних креацій самого Садовського, в різних ролях відзначалися і були любимцями глядача, і чужонаціонального, з драматичних акторів Михайло Біличенко та Павло Чугай, з коміків Олекса Левицький (і чужі його шукали на афішах: якщо грає Левитський, ідуть на спектакль усі)!, зі співаків Іван Сайко, а з жінок глядача приваблювали всестороння акторка Валентина Іванова-Верес, прекрасний голос Марини Терпило-Цьокан і мальовнича краса Ольги Приходько. Голосово подобалася Ольга Дівнич, а в драмі полонила глядача майстерність Ніни Машкевич. Прекрасний актор-герой Микола Певний імпував тільки вибраній публіці, яка вміла оцінити його задушевні образи. До режисерської праці не припустив Садовський ані Марію Дніпрову — Приемську, ані Михайла Біличенка, тільки Микола Миленко співпрацював в тій ділянці з Миколою Садовським. Треба жаліти, що в цьому сезоні наш театр не мав балету. Крім українських народних танців, нічого в цьому жанрі не продукував.

Зміни в складі трупі нашого театру настали в половині літа. Перший адміністратор театру, співак-баритон Остап Вахнянин, дістав призначення професора до української державної реальної гімназії в Ужгороді з 1. вересня 1922 р., і тому відійшов із трупі. В гімназії вчив українську і німецьку мови в нижчих класах (ад до своєї трагічної смерті в серпні 1924 р.); він був основником «Пласту» при гімназії (4. II. 1923 р.), де вчив молодь українських пісень, заснував з М. Біличенком драматичний гурток при «Пласті» й улаштував концерти. З кінцем сезону відійшли з трупі Левко Безручко і Василь Шевченко. Приступаючи до підготовки репертуару для нового сезону, доповнено трупу новими силами.

ТРЕТІЙ СЕЗОН ТЕАТРУ — 1922/1923

Після реорганізації трупі на третій сезон, її склад був такий (до 31. VII. 1923):

1. Микола К. Садовський, директор і режисер, актор-співак, баритон
2. Олекса Приходько, диригент хору
3. Микола Кричевський, художник-маляр декорацій, актор-комік
4. Микола Миленко, помічний режисер, актор
5. Антін Дівнич, адміністратор театру
6. Гриць Березовський, герой-резонер
7. Михайло Біличенко, актор-співак, бас
8. Ф. Єлецький, танцюрист
9. Роман Кирчів, актор-комік, тенор-буффо
10. Олекса Левитський, актор-комік, тенор-буффо
11. Микола Певний, актор-драматичний герой
12. Микола Ручко, актор-співак, бас
13. Іван Сайко, актор-амант, співак, тенор
14. Ярослав Сім'янович, актор-співак, тенор
15. О. Сувчинський, суфлер
16. Іван Трухлий, актор-співак, бас
17. Василь Шевченко, актор-співак, тенор
18. Б. Яворський, реквізитор

19. Арсен Юркевич-Погребний, актор-баритон, танцюрист
20. Павло Чугай, актор-співак, бас
21. Микола Коник, декоратор, помічний актор
22. Еман Паржизек, бас, як гість в опері «В криниці».

Жінки:

1. Марта Березовська (Марченко, Авсюкевич), характерна акторка
2. Ольга Дівнич, акторка-співачка, меццо-сопрано
3. Марія Дніпрова-Приємська, акторка, альт
4. Валентина Іванова-Верес, героїня, сопрано
5. Катерина Левицька, акторка-героїня, альт
6. Ніна Машкевич, акторка-співачка, альт
7. Ольга Морозова, піяністка театру, акторка, сопрано, танцюристка
8. Альма Одинська, акторка, сопрано
9. Ольга (Туся) Приходько, акторка-співачка, сопрано
10. Марія Ручко, акторка-співачка, альт
11. Марина Терпило-Цьокан, акторка-співачка, ліричний сопрано
12. Катерина Трухла (Здориченко), акторка, альт
13. Євгенія Черкасенко, акторка-співачка, сопрано

Реконструкцію труп на цей сезон зроблено на підставі рецензій на репертуарні п'єси, які театр в цьому сезоні ставив. Тому що до складу трупи прибув Гриць Березовський, припускаємо, що його ангажували саме на місце Л. Безручка. А тому, що в минулому сезоні трупа нараховувала 32 члени, треба думати, що й на цей сезон не ангажувала дирекція більше осіб, й тоді виходило б, що чоловіків було 19 (без Шевченка, Дівнич міг бути адміністратором як працівник канцелярії «Просвіти», а Паржизек — гість), а жінок, як наведено, було 13, разом знову 32. Цей стан здається логічним, однак треба мати на увазі, що трупа постійно мала потребу на помічні сили, особливо в гуртах та в хорах для великих постановок. Ці помічні сили рекрутувались з членів «Руського Національного Хору» в Ужгороді, тобто з рядів студентів учительських семінарій, та інших принагідних одиниць (зі студентів Української державної торговельної академії, гімназії, аматорів з драматичного кружка «Веселка» тощо).⁸

РЕПЕРТУАР ТЕАТРУ В СЕЗОНІ 1922/1923

1. М. Гоголь: «Ревізор», комедія
2. С. Черкасенко: «КАЗКА СТАРОГО МЛИНА», драма, 13. IX. 1922
3. Гриць Цеглинський: «Аргонавти», комедія
4. Ю. Горст: «ЗЕМНИЙ РАЙ», комедія, 27. IX. 1922
5. М. Старицький: «ТАРАС БУЛЬБА», історична драма, 20. X. 1922
6. М. Кропивницький: «Пошилися в дурні», жарт
7. М. Старицький: «Ой, не ходи, Грицю», драма
8. І. Котляревський — М. Лисенко: «Наталка Полтавка», нар. опера
9. С. Артемовський: «Запорожець за Дунаєм», комічна опера
10. Ф. Свобода: «ОСТАННІЙ МУЖЧИНА», комедія, 26. X. 1922
11. Ф. Свобода: «НІЖ МОЄЇ ЖІНКИ», 13. XI. 1922
12. Квітка-Основ'яненко: «Сватання на Гончарівці», нар. оперета

13. Шенгер: «ЧОРТИЦЯ», драма, 21. XI. 1922
14. М. Старицький: «СОРОЧИНСЬКИЙ ЯРМАРОК», комічна оперета, 15. XII. 1922
15. Квапіл: «ХМАРКИ», п'єса, 21. XII. 1922
16. І. Тобілевич: «ГАНДЗЯ», історична драма, 2. I. 1923 — 40-річний ювілей Заньковецької
17. М. Кропивницький: «Невольник», драма
18. М. Старицький: «ЦИГАНКА АЗА», драма, 19. I. 1923
19. І. Тобілевич: «Мартин Боруля», комедія
20. М. Старицький: «Зимовий вечір», драма; Николаїв: «АРТИСТ», комедія
21. М. Старицький: «БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ» і «ГЕТЬМАН ДОРОШЕНКО» по одній дії, 3. II. 1923
22. М. Старицький: «За двома зайцями», комедія
23. Іван Тобілевич: «Бондарівна», іст. драма
24. І. Тобілевич: «Наймичка», драма
25. М. Кропивницький: «Дай серцю волю», драма
26. М. Гоголь: «ОГЛЯДИНИ», комедія, 17. II. 1923
27. Є. Зіневич: «Пан Штукаревич», комедія
28. І. Тобілевич: «РОЗУМНИЙ І ДУРЕНЬ», комедія, 11. III. 1923
29. В. Винниченко: «ПАННА МАРА», комедія, 16. III. 1923
30. В. Блодек: «В СТУДНІ», опера; Николаїв: «Артист», комедія, 24. III. 1923
31. І. Тобілевич: «Безталанна», драма
32. М. Кропивницький: «ЗАЙДИГОЛОВА», драма, 20. IV. 1923
33. М. Старицький — М. Лисенко: «Чорноморці», нар. оперета
34. Г. Ібсен: «ПРИМАРИ», драма, 28. IV. 1923
35. М. Старицький: «КРУТИ, ТА НЕ ПЕРЕКРУЧУЙ», комедія, 11. V. 1923
36. О. Писемський: «НИКАНДЕР НЕЩАСНИЙ», драма, 17. V. 1923
37. О. Володський: «ПАННА ШТУКАРКА», комедія, 24 (? — 27 ??) V. 1923
38. Т. Шевченко: «Назар Стодоля», іст. драма, 1 дія; КОНЦЕРТ, 24. V. 1923

Отак виглядав репертуар театру — зібраний з рецензій тогочасної преси З.У. Виходить, що 20 прем'єр на протязі 10 місяців приготував наш театр в сезоні 1922/23. Це число потверджує й пізніший директор театру Федір Базилевич, який у статті «Вісім літ праці Руського театру Т-ва «Просвіта» подавав статистику праці театру і там навів, що, крім того, оновлено 13 старих постановок (Календар «Просвіти» за рік 1929, вищезгадана стаття). В нашому списку репертуару прем'єри наведені великими літерами з датою, а поновлені п'єси без дат; на підставі рецензій, є їх не 12, а 18!

Коли приглянемося до цього репертуару, знайдемо, що є там 11 драм, з них 4 історичні, 7 комедій, 1 опера і 1 оперета; крім них, як доповнення до «Зимового вечора» та опери «В студні», приготовлено одноактівку «Артист» Николаєва. З драм є дві музичні («Гандзя» і «Аза»). З поновлених п'єс — 2 опери, 2 народні оперети, 1 жарт, 5 комедій і 8 драм, з них 5 музичних, 3 історичні. Отож, в репертуарі було разом 19 драм, 12 комедій, 3 опери, 3 оперети, 1 жарт. Як бачимо, подібно, як в першому сезоні директорування М. Садовського, тепер також переважав побутовий репертуар. Правда, є вже й кілька інших п'єс, з життя інтелігенції, міщан: чеські «Хмарки» Квапіла, «Останній мужчина» Свободи, «В студні» Блодека, далі «Оглядини» Гололя, «Земний рай» Горста, «Чортиця» Шенгера і «Никандер Нещасний» Писемського тощо, але зі світового репертуару поставлено одні «Примари» Ібсена. Та постановка опери «В студні» не була в плані Садовського. Ініціатива, переклад та здійснення цієї

постановки, це виключна заслуга диригента театру О. Приходька. Ясна річ, що цей репертуар не міг витримати конкуренції з іншими театрами, які грали в ті роки на З.У. Треба однак підкреслити, що трупа була надзвичайно перетяжена; вона мусіла вивчати дві штуки місячно.

В цьому сезоні наш театр був в'язаний постійними гастролями угорського театру в Ужгороді восені. Вже 18. І. гостювала в Ужгороді відома угорська примадонна з Будапешту, Шарі Федак, а тому наш театр мав прем'єри вечером в п'ятницю (інколи в четвер), а репризи давав для учнів, війська або народу завжди після обіду в 2-ій годині серед тижня, народні вистави переважно в неділю. Позатим, театр мусів виїжджати на провінцію.

Відомість про прем'єру першої вистави сезону, «Казки старого млина» С. Черкасенка, помістила «Свобода» (13. IX. 1922): «П'єса з поетичними мотивами ліпше би виглядала перероблена в оперу. Іванова грала й деклямувала «Казку» з драматичною силою. Певний боровся з індиспозицією, але грав добре. В менших ролях добру креацію дали Чугай, Дівнич, Машкевич, Біличенко, Черкасенко, Приемська, Трухлий і Здорик. Левитський свою ролю добре використав. В перервах грало товариство «Hudební sdružení». Диригент пан Складал. Більше про цю прем'єру в пресі немає згадок. Щодо дієвих осіб, то треба сказати, що виступали, очевидно, Ольга Дівнич, Жень Черкасенко, а не їхні чоловіки. Постановка — М. Садовського.

Зараз же після прем'єри «Казки» театр виїхав на гастролі до Мукачеве, Севлюша, Хуста і Тячева з виставами «Ревізор» та «Наталка Полтавка». Давши останню виставу в Хусті (18 вересня), театр повернувся до Ужгороду. 23 вересня показав комедію Г. Цеглинського «Аргонавти» для шкільної молоді. В середу 27 вересня вже йшов фарс Ю. Горста «Земний рай» (в перекладі Павленка), а 29 вересня «Пошилися в дурні» для війська.

Театр почав, очевидно, ще від літа готувати монументальну історичну драму М. Старицького «Тарас Бульба», і тому початком жовтня не находимо згадки про вистави. Далі театр виїхав на гастролі на Словаччину, а 20 жовтня дав четверту виставу сезону «Тараса Бульбу». «Руська Нива» писала про другу виставу цієї драми 14 грудня: «. . . Сама тема знаного автора привабила і цей раз велике число публіки. Головну ролю Тараса як живу особу зображуючу життя, звичаї і боєву завзятість колишніх козаків-запорожців грав сам директор театру М. Садовський. Ужгородська публіка може чутишя щасливою, що бачила цю гру. То був не артист на сцені, але правдивий козацький отаман. Пані Авсюкевич в ролі матері синів Бульби, пан Березовський в ролі жида, пані Іванова в ролі польської шляхтянки показалися добре вишколеними артистами. . . .» Декорації для цієї опери намалював М. Кричевський.⁹

Тут треба також підкреслити, що, крім прем'єр, які наводимо в хронологічному порядку, наш театр поступово обновлював п'єси з попереднього сезону і виставляв їх в Ужгороді і на провінції, що вимагало чимало труду. Як видно з оголошень програми театру на місяці вересень, жовтень, до сталого репертуару належали великі постановки «Запорожець за Дунаєм», «Сватання на Гончарівці», «Ревізор», «Ой, не ходи, Грицю», «Наталка Полтавка», «Пошилися в дурні». Тобто, з новими прем'єрами за ці місяці, вже було в репертуарі театру 12 п'єс. А рівень вистав цінили й чужинці.

26 жовтня театр показав чеську комедію Ф. Свободи «Останній мужчина» в постановці М. Садовського. «Руська Нива» писала 30. XI. 1922: «Треба з радістю привітати проби ставлення у нас нових п'єс — не побутового змісту театральної трупи Т-ва «Просвіта» під управою Садовського в Ужгороді. Остання вистава вказує на безумовний поступ в тім напрямі тим більше, що п'єса «Останній мужчина» не є звичайною

легенькою французькою комедійкою, але має в собі якесь глибше содержание. Слухаючи гри, ми відчуваємо, що тут од комічного до трагічного тільки один крок. Цьому завданню старався по всім зможам відповісти в ролі останнього мужчини пан Левитський. Справа представлення, характеризовання даної автором сільветки залежить від індивідуальності самого актора. Левитський старався подати домашнього тирана . . . своєю живою грою. Левитський зумів оживити перший акт, в якому з-за довгих діалогів майже не було акції. Його протиграрч пан Березовський доповнював дуже зручно його гру. По нім слідна театральна рутинна, спокій панування над ситуацією. З мужчин найслабше випала гра пана Погребного. Чи веселого легководушного студента не можна інакше представити, як тільки в незручних підскаках? Крім пані Березовської, яка з двома першими героями творила зіграний «ансамбль», і легкої гри панни Машкевич, гра жінок була назагал слабша. Пані Іванова не була в своїй елементі. Екзальтованість в рухах і мові, ненатуральність — не відповідали цій ролі. Може ця ролі взагалі не відповідала для неї? . . .»

Постановка першої чеської модерної комедії мала на меті привабити і чеського глядача та впливати на уділення дальшої субвенції театру. Що першу ціль не досягнуто, бачимо з примітки в «Свободі», що «. . . дуже мало чехів було . . .» на виставі; а чи досягнуто другу мету, важко сказати. Театр далі продовжував свою діяльність, тож, мабуть, фінансово ще був забезпечений.

Крім вистав, наш театр час-від-часу влаштував і концерти. Традиційно влаштував концерт 1 листопада щороку на пам'ять Листопадового Здвигу. І в цьому сезоні був такий концерт 1 листопада, як про це згадує «Руська Нива» 26. X. 1922. На жаль, програми концерту не наведено.

29 жовтня, вже в 16-ий раз, відіграв театр оперету «Наталка Полтавка». «Руська Нива» (2. XI. 1922) зазначала, що «. . . вона без змін остається в репертуарі всіх руських театрів, а публіка охочо ходить на вистави її. У наших акторів іде вона дуже гарно, особливо беручи до уваги, що виборного грає п. Садовський, рівного якому в цій ролі майже вже ніколи не буде. Пан Левитський в ролі Вознього дає чистий життєвий тип, повний живого гумору. Легко і красиво лунає голос пана Сайка в ролі Петра. Гарна Терпелиха, пані Дніпрова і весь останній персонал. Диригував пан Приходько. Однак ж, не дивлячись на то, що «Наталка Полтавка» дуже красна оперета, було б дуже бажано, щоб дирекція постаралася про нові речі . . .» Це перший голос рецензентів, які пригадували М. Садовському, що репертуар треба відновляти новішими і модернішими штуками, бо в Ужгороді інші театри приваблювали публіку такими виставами.

Протягом листопада було поставлено фарс невідомого автора «Ніж моєї жінки» (13. XI.) та «Чортиця» («Чорт-жінка») Шенгера в перекладі Стадника. Про першу пресових заміток не знайдено, а про другу «Руська Нива» писала: «. . . Належить зазначити, що ця п'еса випала на прочуд гарно, мимо того, що вона глибоко психологічна і вимагає неабиякого зрозуміння автора й артизму виконавців. Наші артисти — пані Іванова, пан Левитський і пан Березовський — відповіли вповні цій задачі. Пан Березовський, це нова сила нашого театру, здобув собі своєю грою зразу всю публіку так, як і попередні. На цю драму і на гру артистів звертаємо увагу нашій позаужгородській публіці, бо з нею має об'їхати наш театр всі міста Підкарпатської Русі . . .» І дійсно, з початком грудня, коли театр виїхав на гастролі, він показував її в Мукачеві та в Михайлівцях.

Приїхавши з провінції, театр поставив оперету «Сорочинський ярмарок» (15 грудня). Вона викликала досить характерну примітку рецензента Гаваша («Uj Közlöny», 17. XII. 1922). «. . . З цілої вистави одну річ не розуміємо. Чому треба в головному

місті «Русинска» витримувати український театр. Так занємо, що театри є для того, щоб плекати народну мову. Якщо йдемо в столиці «Русинска» на руську виставу, можна б очікувати, щоб промовили до нас підкарпаторуським язиком. Правда, це не ми повинні б згадувати, але де є провідники місцевих русинів, які дотепер ще ніколи не обурювались цим . . .» Помістили вістки про цю виставу й «Свобода» (24. XII.) та «Руська Нива» (28. XII.). Остання зауважила: «. . . Дня 15. XII. одограв Руський Театр «Просвіти» в Ужгороді оперету «Сорочинський ярмарок» Старицького . . . образи прямо приковували публіку. Головно подобався прекрасний сольоспів артистки пані Дівнич, в супроводі дібраного квартету лірників захопив усіх своєю оригінальністю. Усі артисти й співаки вив'язалися з своєї задачі знаменито . . .»¹⁰

Про восьму виставу сезону «Хмарки» чеського драматурга Я. Квапіла (21. XII.) «Свобода» лише коротко подала зміст і зазначила, що в ній приймали участь Іванова, обоє Березовські і Погребний.

«Вперед» (5. I. 1923, ч. 1) помістив «Репертуар Руського Театру Т-ва «Просвіти» в Ужгороді» на січень 1923 р.:

8-го (січня) понеділок: «Ой, не ходи, Грицю», драма на 5 дій, Старицького, о 2.30 г. дня, Ужгород, народна

9-го, вівторок: «Сорочинський ярмарок», оперета на 4 дії, 8 г. вечір, Ужгород

11-го, четвер: «Наталка Полтавка», оперета на 3 дії, Котляревського, о 3 г. дня, Мукачево, народна

12-го, п'ятниця: «Сорочинський ярмарок», о 8 г. вечір, Мукачево

14-го, неділя: «Земний рай», о 2.30 г. дня, Ужгород, народна

16-го, вівторок: «Зимовий вечір», драма на 2 дії, Старицького і «Артист», жарт на 1 дію, Николаєва, о 2.30 г. дня, Ужгород, вистава народна

18-го, четвер: «Невольник», о 8 г. вечір, Велике Березне

19-го, п'ятниця: «Циганка Аза», драма на 5 дій, Старицького, о 8 год. вечір, Ужгород

21-го, неділя: «Мартин Боруля», комедія на 5 дій, К. Карого, о год. 2.30 дня, Ужгород

22-го, понеділок: «Ой, не ходи, Грицю», о 8 г. вечір, Берегово

24-го, середа: «Останній мужчина», комедія на 3 дії, Свободи, о год. 8. веч., Ужгород

26-го, п'ятниця: «Зимовий вечір» і «Артист», о 2.30 г. дня, Ужгород, військова

27-го, субота: «Концерт в Керамічній залі» о 8 г. вечір, Ужгород

28-го, неділя: «Сорочинський ярмарок», о 2.30 г. дня, Ужгород, народна

29-го, понеділок: «Мартин Боруля», о 2.30 г. дня, Ужгород, військова

До цього перегляду треба додати ще не згадану дев'яту прем'єру сезону на 40-річчя М. Заньковецької «Гандзя», історичну драму Карпенка Карого в 5 діях, що була відіграна в Ужгороді 2 січня 1923, о год. 8 вечером в міському театрі, в постановці М. Садовського. Чистий дохід з вистави мав піти на дар ювілянтки. Преса не опублікувала рецензію на цю прем'єру. Чолову ролю грала Іванова.

Великі постановки вимагали доброго хору. Цим можна пояснити, що у «Впереді» (5. I. 1923, ч. 1) появилoся оголошення такого змісту: «Т-во «Просвіта» як власник «Руського Театру в Ужгороді», розписує отцим конкурс на 10 хористів для хору «Руського Театру», котрі, побіч своїх щоденних занять, могли б працювати і в театрі. Потрібно таких голосів: 2 другі сопрано, 2 альти, 2 перші тенори, 2 другі тенори і 2 баси. Платня по умові. Письменні зголошення засилати до 15 січня 1923 до канцелярії Т-ва «Просвіта». Зголошені на конкурс звольте зголоситися дня 17. I. 1923 о 8 год. вечером в залі Т-ва «Просвіти», вул. Капітульна ч. 10 на пробу голосу. За дирекцію «Руського Театру», голова «Просвіти» д-р Ю. Брашайко, в. р., директор театру М. Садовський».

Який був вислід цього конкурсу не відомо, бо в пресі згадки про нього вже більше немає.

Треба тут також навести оголошення в «Свободі» (ч. 3, 28. I. 1923) такого змісту: «Хто хоче бути актором: 1-го лютого відкриється театральний курс в Ужгороді. Приймається 25 членів мужчин і жінок. Уроків буде тижнево 3. Курс безплатний. Голоситися треба: Капітульна 9. Кінцем курсу учні даватимуть театральні вистави.» І так видно подвійне намагання здобути підтримку для театру — конкурс на хористів і курс для аматорів, який став пізніше щорічним явищем і, на жаль, не дуже сприяв більшешенню трупи.

19 січня 1923 р. поставлено «Циганку Азу» М. Старицького в постановці М. Садовського (диригент О. Приходько). Ужгородський щоденник «Uj Közlöny» подав першу рецензію (21. I. 1923): «. . . Вистава, наскільки ми зрозуміли українську мову, була на висоті. Особливо гарні хори під проводом диригента Приходька дали у висліді великий успіх. З дійових людей представниця Ази, пані Іванова створила гарний образ. Поза нею Чугай, Левитський, Березовський, Сайко і панна Машкевич були успішні. Панна Машкевич талановито виконала своїм глибоким альтом з великим почуттям сольові пісні закоханої дівчини. Левитський в ролі сільського дурня створив відповідний персонаж. В цілому тільки те жаліємо, що представлені п'єси виставляють не мовою нашого народу, але по-українськи. Хоч за чотири роки вже мали часу нашу мову вивчити . . .» Останні два речення інакше цінної рецензії прозрадили ментальність автора — Гаваша, оборонця «нашої» мови!! Іронічна заввага рецензента не перешкодила великому успіхові вистави. Виставу відвідало чимало чехів. «Свобода» зазначила, що вистава «Циганки Ази» була відіграна в супроводі військової оркестри. Було замітним фактом, що в цьому сезоні майже кожен музичну виставу в Ужгороді супроводжала оркестра 36-го піхотинського полку в Ужгороді. Це ставило наш театр на рівень з іншими (головно угорським), які мали, хоч і меншу, свою, або іноді також цю військову музику. Ясна річ, що вже на провінцію наш театр не міг возити військову оркестру. Деколи наймав оркестру в Мукачеві, Берегові і в Хусті (45-го полку), але переважно музичні вистави супроводжала клявіристка Ольга Морозова.

Після вистави «Циганки Ази» театр був на гастролях. «Руська Нива» подала 3 лютого велику рецензію: «Руський Театр в Мукачеві», де зазначає:

«. . . Для нас русинів-мукачівців кожний приїзд «Руського Театру» — то ціле свято . . . (Бо все інше йде на московській мові). Так і останній приїзд театру і його дві вистави «Наталка Полтавка» 11. I. і «Сорочинський ярмарок» 12. I. справили нам, як і все, велику втіху. Обі ті вистави випали не однаково.

«Сорочинський ярмарок» було старанніше поставлено, а в «Наталці Полтавці» було видно не таке старання. Чи не тому, що то була денна вистава? В першу чергу належить сказати про гру артистів. Загалом випала вона добре в обох виставах, але в «Наталці Полтавці» п. Левитський (Возний) був далеко не на тій висоті, як в «Сорочинському ярмарку» (Солопій Черевик). Насамперед возний, то є вже старший чоловік, а не 20—28-літній хлопець, яким його представив по своєму характеризуванню п. Левитський. Так само неприємно вражало перебільшування (шарж), котре дозволяв собі артист: завелике підкреслювання нетверезості возного в третій дії і додавання від себе слів, яких в тексті нема: «здається», «видиться», «кажеться», «мниться» . . . і т. д. Того самого допустився і пан Чугай, котрий уживає власних вигадок в роді: «перекапустити», «паприка» . . . Ті слова не прикрашають гри, хіба псують і неприємно ділають на інтелігентних слухачів. Але вже чистою насмішкою над стари-

ми полтавцями — Котляревським, Гоголем, Старицьким, Лисенком, яких твори виставлялися, було характеризування пана Сайка, однакове в обох п'єсах! Ну, де таке видано, де чувано, щоби парубок на Полтавщині в початку-середині минулого століття постригав вуси на англійський образець? . . . Петро і Панько в характеристиці пана Сайка це хіба якийсь Шарль Шаплен в полтавській світці! На ті дрібниці належить звернути увагу режисерові, бо вони псують взагалі добре враження з гри й співу артистів. А як співаки, вони представляються дуже добре.

В першу чергу ще треба сказати про паню Дівнич, котра має повний, доброї школи, красивого і благородного тембру сопран. Всі її сольові виступи вдалися якнайкраще, особливо ж дуже трудне «Ой, у саду на вишеньці» і сольо на тлі квартету в другій дії «Сорочинського ярмарку». Пан Сайко має чистий і приємний тенор, котрим однак не зовсім вміло користується: коли перекрикує, часом детонує. Крім того, він любить надуживати на високих тонах ферматом (короною): «Сонце низенько» й інше. Зато «Ой, не шуми луже» артист виконав так мило, з такою теплотою, як співають лиш в милій батьківщині Котляревського і Лисенка — в поетичній Полтавщині! Пану Березовському простяться і випуски «Гомін, гомін по діброві» і тихонький його спів за його щирю і сердечну, без ніякого шаржу (що так люблять в цій ролі артисти) гру в ролі Миколи. Дуже мило танцює пані Черкасенко. В танцях приємно відзначити відсутність тих акробатичних штук, котрі інколи допускають «малороси». Хоч можна б побажати більше темпераменту танцюристам-мужчинам. Про диригента пана Приходька варт також сказати декілька слів. Темпи всіх пісень в «Наталці Полтавці» у нього вийшли всі однакові — в повільних піснях особливо заскоро. На музичні знаки, як «тихо», «голосно», «прискорюючи», «звільняючи» і т. п. диригент не звертає відповідної уваги. Артисти не можуть самі дати своїх відтінків, коли оркестер грає все однаково скоро, тому що молодий диригент і справжньої диригентської школи не має.

Всі ті хиби згадуємо не в тій цілі, щоб когось осудити, а для того, щоб їх усунуто було на дальший час. А ті дрібні недостатки лиш підкреслюють загальне прекрасне враження, що ми мали від тих гарних вечерів. Сяка гра, як пана Левицького у «Сорочинському ярмарку» може бути справжньою окрасою і для столичних театрів. Інші артисти були на своєму місці. Зокрема треба підкреслити гарну гру пані Авсюкевич (Березовська) (Терпелиха і Хівря), панни Машкевич (жидівка), Кричевського (студент), а на першому місці в обох виставах треба поставити пана Чугая. Гарно випали і гуртові сцени. В хорі чується слабкість чоловічих голосів супроти жіночих, квартет старців міг би бути лучший, і т. п., але повторяємо, все то є дрібниці в порівнанні до того гарного враження, яке лишили обі вистави серед мукачівських слухачів, яких оба рази набралася трохи не повна зала.

Велике спасибі товариству «Просвіта» і панові Садовському за їх труди! А руський народ на Підкарпаттю ніколи не забуде їх заслуг, як не забуде і своїх рідних письменників і композиторів — Котляревського, Старицького й Лисенка, що привітали нас рідним словом з такої далекої, а так близької, рідної і милої нам Полтавщини! Мукачево, 14. I. 1923, Мукачівець.»

Тут навмисно наведено цілу рецензію-лист глядача про ці гастролі, бо він очевидно написаний інтелектуалом-фахівцем, який вміє розібратися і в акторському, і в співацькому, і в оркестральному мистецтві. Всі його спостереження можна віднести, загально, до більшості вистав цього жанру й цього сезону!

З 1 лютого 1923 р. появилася нова газета «Русин», щоденник в редакції Василя Гренджі-Донського в Ужгороді і мала постійну рубрику «Театр і іскусство», де хронологічно й подрібно реферували про діяльність нашого театру.

З «Русина» — з різних чисел від ч. 1 до 12 — подається програма театру на місяць лютий 1923:

- 2-го, п'ятниця: «Циганка Аза», драма в 5 діях М. Старицького, 8 год. вечір
- 3-го, субота: «Богдан Хмельницький» і «Дорошенко» Старицького, 8 год. вечір
- 4-го, неділя: «За двома зайцями», комедія в 4 діях, о 2.30 год. для народу
- 7-го, середа: «Бондарівна», драма в 5 діях К. Карого, о 8 год. в Берегові
- 8-го, четвер: «За двома зайцями», комедія в 4 діях М. Старицького, вечір о 8 год. в Берегові
- 9-го, п'ятниця: «Циганка Аза», драма в 5 діях М. Старицького о год. 8 веч. в Мукачеві
- 11-го, неділя: «Наймичка», драма К. Карого, 2 год. попол. для народу
- 12-го, понеділок: Концерт в Радванці
- 14-го, середа: «Дай серцю волю», Кропивницького, о 8 год. в Ужгороді
- 17-го, субота: «Оглядини», комедія Гоголя, о 8 год в Ужгороді
- 18-го, неділя: «Циганка Аза», драматична оперета Старицького, о 2 год. попол. для народу. (В ч. 7 «Русина» з 15. II. є подано: «Сьогодні в театрі народна вистава «Дай серцю волю» о 2 год. пополудні». Раніше не була заповіжена).
- 25-го, неділя: «Чорт-жінка», народна вистава о 2 год. Шенгера
- 27-го, вівторок: «Пан Штукаревич», комедія Є. Зіневича о 2 год.
- 28-го, середа: «Бондарівна» К. Карого, о 8 год. веч. в Ужгороді

Хоч в програмі театру не уведена, але рецензія в «Русині» з дня 11. III. 1923 (ч. 22) доказує, що 26. II. (понеділок) була учнівська вистава комедії Гоголя «Оглядини». Виходить, що театр дав в лютому 15 вистав, з них 2 прем'єри і один концерт, з вистав 3 на провінції (гастролі). Це констатуємо тільки на підставі повідомлень преси. Що від 18. II. було менше вистав, цього причиною було вивчання чеської опери «В студні». Серед рецензій на вистави театру відгукнувся й «Русин», подавши нотатку про другу виставу «Циганки Ази».

З нагоди 5-ої річниці самостійности України театр дав 3 лютого свою 11-ту виставу, що складалася з четвертої дії історичної драми М. Старицького «Богдан Хмельницький» та третьої дії історичної драми Л. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко». Перед виставою була святочна промова актора М. Певного, а в перерві О. Дівнич виконала дві українські пісні (між ними історичну пісню про Нечая). Згадок про виставу не знаходимо, хоч вона мала великий успіх.

Цього ж місяця (17. II.) театр дав комедію Гоголя «Оглядини» (12-та прем'єра сезону). «Русин» з 25 лютого подав детальний зміст комедії й додав: «. . . Штука була одіграна артистами гарно. Знаменитий тип ледачого, споневіреного старого жениха в ролі штатського совітника представив пан Березовський. Це знаменитий артист, як це ми бачили не тільки в ролях поважних (в «Гандзі» або «Чорт-жінка» і т. д.), але також в ролях характерних.

Левитський в ролі приятеля Кочкарева мав дуже гарні місця, але часом пересадні рухи — не конче добре вражають. При тім треба більше присвячувати уваги при творенню типів, не повторятися. Останню увагу треба віднести і щодо пані Іванової. Пані Приємська в ролі старої тети повинна пам'ятати, що старим людям язик не конче скоро мав би робити. При тім і дикція виходила б гладша. Найлучше з жіночих ролей випала сваха — пані Березовська. В ролях менших — пан Біличенко, Кричевський і

другі добрі були. Цей твір можемо взагалі уважати за добрий набуток для нашої сцени». Підписав цю замітку «Горбатий».

В іншій згадці про цю ж виставу («Русин», 26. II.), коли молода діточа авдиторія спонтанно реагувала на неї, з гіркістю автор зазначав: « . . . Пішли б та подивились ті «друзі народа», які дбають, щоб закрити театр «Просвіти» . . . На жаль, не такою успішною було поновлення вистави «Пошилися в дурні» по прем'єрі «Оглядини», де «Руська Нива» звертала увагу на введення малодосвідчених акторів.

Театр в лютому гостював в Берегові та в Мукачеві, де показував «Циганку Азу». «Русин» (4. III.) опублікував цікаву рецензію, правдоподібно того самого автора, що раніш критикував «Сорочинський ярмарок» та «Наталку Полтавку». Провівши аналіз акторського виконання, цей рецензент писав:

« . . . В залі зібралися найрізномодніші верстви мукачівської публіки. Були тут русини місцеві, чехи і мадяри і емігранти-москалі, була інтелігенція і робітники, старі і молодіж, а особливо багато учеників місцевих шкіл і всі вони з захопленням вітали артистів. То тим приємніше зазначити, що ще недавно тут в Мукачеві не всі охоче йшли до «Руського Театру», а тепер чим далі, то все більше проломлюється лід обивательського рівнодушія й тратить під собою ґрунт безсильна злоба ворогів просвіти руського народу. Вже тепер достаточо видно плоди тяжкої дволітньої праці «Руського Театру» на Підкарпаттю. Ми є певні, що з часом він стане наймогутнішою культурною силою, бо вже й тепер в красній грі не має собі конкурентів!»

Про 13-ту прем'єру сезону («Розумний і дурень») І. Тобілевича згадки не схоронилося. Відомо лише, що там грали Садовський, Іванова, Березовський та Чугай. З перегляду вистав за березень, які подав «Русин», видно, що перша вистава «Розумний і дурень» відбулася 10 березня, а вже 16 березня театр показав 14-ту прем'єру свого сезону «Панну Мару» В. Винниченка.

Першу рецензію про цю виставу подав «Русин» 22 березня, де, з'ясувавши добу написання п'єси (1917 р.), писав: «Деякі артисти вив'язалися знаменито зі свого завдання, от приміром як пан Березовський в ролі студента та пані Іванова в ролі панни Марри. Пан Березовський це артист в тому значенні, який не має манери, але творить все тип, який має представляти. Словом, пан Березовський все дає щось нового, не повторяється. За це, на жаль, знаменитого коміка пана Левицького дали не на своє місце, так що пан Левицький не міг того дати публіці, що він звичайно дає. Гарна була гра пана Біличенка та панни Ніни Машкевич в ролі родичів панни Марри. За це далеко не вдоволяючою була гра пана Кричевського, вічно усміхненого та нахарактеризованого для публіки, а не для ролі.

Вистава загалом випала гарно, було багато гостей, а дирекції можемо побажати якнайкращого успіху та нових штук і в будуччині на сцені її театру.

Подала рецензію й «Свобода», де зазначила: « . . . Підкреслюємо знову, що дирекція театру мусить постаратися о оперети, або по крайній мірі о співучі драми. Бо іншим способом публіку притягати не можна, а прем'єри давати кожного місяця по 2—3 і найбільший театр не всілі.»

З цієї останньої рецензії бачимо, що справа з репертуаром була сталою темою в цей час. Є правдою, що для так званих «народних вистав», які театр давав у неділі чи в свята для селян, війська, студентів, побутові п'єси годилися. А вже для решти публіки вони приїлися, особливо, коли це були малозрозумілі для місцевої публіки (як, напр., «Мартин Боруля», «Чумаки» тощо). Та Садовський цього не розумів, хоч його велику працю преса високо цінила. Ось «Русин» (18. III. 1923, ч. 28) подав таку

оцінку його діяльності: «. . . Погляньмо рік тому назад і побачимо велику різницю, яка сталася з нашим «Руським Театром» в Ужгороді. Коли у неділю давав театр полудневі вистави для народу, то тяжко було видіти наших селян, хоч для них вистава була безплатна. А що видимо тепер? Сьогодні вже видимо на кожній народній виставі велике число селян, як стоять коло каси та просять білет до театру, но вже не даром, але за гроші. І тепер кожний раз, як є народна вистава, театр набитий по самі береги». З того бачимо, що праця для пропаганди театру за рік дала плоди. А хто цей чоловік, що цю працю виконав? Директор М. Садовський. . . . і ми. . . не всилі віддячитись за те, що для нас, підкарпатських русинів, досьгодні він зробив, а можемо тільки від щирого серця бажати йому ще більше успіхів на артистичнім полі і взагалі в організації театру й кличемо йому — Слава!» Тут можна навести уривок листа першого диригента нашого театру, проф. Олекси Приходька, в якому він писав авторові (осінь 1964) свою сумку про цю добу і який то лист пояснює, як дійшло до вивчення першої опери «В студні».

«Як диригент театру не міг я змінити напрямку театру, хоч і розумів, що зміна має бути. Хотів я практично показати Миколі Карповичу, що може дати театру розширення його репертуару. Задумав я поставити чеську оперу. Вибрав відому оперу «В студні» в одній дії. Переклав її на українську мову й почав її вивчати тайно від Миколи Карповича. Коли почули про це місцеві чехи, то запропонували свою поміч; чеські співаки вступили до театрального хору, а мала чеська симфонічна оркестра також запропонувала свої послуги. Тепер треба було дати лад на сцені, режисувати акцію на сцені. Я звернувся до М. К. з готовим фактом, що опера готова, але він передав режисуру своєму помічникові М. Миленкові. Не противився цій новинці, але стояв зовсім в стороні, як би нічого не знав. Вистава мала дуже великий успіх. Театр випродано. Каса: 3500 Кч — звичайні вистави 700 — 800 корон). М. К. сидів у ложі й очам своїм не вірив. Але коли приходили до нього вітати з успіхом, то він бурмотів: «То не я, то не я, то Приходько собі робить». Виставу повторено 5 чи 6 раз, бо мелодійна музика В. Блодка (сучасника Б. Сметани) подобалась».

Ці відомості дуже цінні, бо підкреслюють атмосферу довкола М. Садовського. До фактів у листі О. Приходька тільки малі примітки: трошки неймовірним здається, щоб цілком «тайно» готувалася опера, тим більше, що до хору приєдналися й чеські співаки (з хору «Сокола», про що мусів знати М. К. Уважаємо, що він дійсно «стояв зовсім в стороні, як би нічого не знав». А по друге, випроданий театр в Ужгороді давав 5 857 Кч, як це досвідчує «Звіт Руського Театру» з вистави «Ой, не ходи, Грицю» 15. I. 1921, а не 3500 Кч. Пересічний прибуток з вистав тоді був біля 2000 Кч, як той же звіт свідчить про це; але можливо, що вже в 1923 р. прибутки були пересічно менші, бо ж в рецензіях є часто згадка про слабу участь на виставах. Про повний збір в театрі, очевидно, мало коли можна було мріяти.

24 березня відбулася прем'єра одноактової опери В. Блодка «В студні», де виступав хор театру разом з хором товариства «Сокол» та «Hudební sdružení», а в складі вистави приймав участь чех Е. Паржизек, директор горожанської школи в Ужгороді. Програму вечора доповнював жарт «Артист» С. Николаєва. Першу рецензію приніс чеський тижневик «Слован» (28. III.) в культурній хроніці: «. . . Перша оперна вистава в Ужгороді відбулася заслугою «Руського Театру» Просвіти. . . . Поставлено Блодку комічну оперу в 1 дії «В студні», а перед нею одноактний жарт «Артист» Николаєва. Вистава опери зустрінулася зі всестороннім успіхом. Заповнена зала ясно доказувала, що публіка — з більшої половини чехи — зрозуміла стремління організаторів.

На першому місці відзначився хор, підготовка якого була прямо бездоганна. Також і солісти виконали свої ролі дуже пристойно. Веруна панни Машкевич співом і грою досконала, Янек (пан Паржизек) винагородив визначною грою свою моментальну голосову індиспозицію. Людмила пані Дівничевої була дуже милою появою, голосово, за винятком деяких вищих партій, симпатична. Войтех пана Сайка добрий.

Шкода, що сцена ужгородського театру не дозволяє порядного оформлення, будучи на декорачії дуже бідна, чим спричинено, що одно з найкращих місць опери, вихід місяця, сценічно провалився. До оркестрону місцевого театру можна помістити тільки 16 чоловік, що дуже перешкоджає постановки опер, бо музика місцями здається так порожньою. «Hudební sdružení» було готове всіляко підтримувати «Просвіту» в нелегкому завданню. Оперу підготував і диригував нею пан Приходько; від нього вимагалось би більше темпераменту.

Загально можна сказати, що вечір вдався понад сподівання знаменито. Тільки треба бажати, щоб це представлення не було останнім та щоб і останні, до тепер порізнєні чинники подали собі помічну руку до спільної праці. К. — К.»

Оце була перша — і майже єдина — чеська прихильна критика на виставу нашого театру в цьому сезоні. З неї довідуємося, що програму вечора доповнено жартом «Артист», про якого, на жаль, нема згадки. Однак з афіші, яка заховалася і яку прикладаємо у фотокопії, видно, що ролі були так розділені: Психіатр — М. Біличенко, слуга Карпо — Микола Ручко, пані Стернівська — М. Авсюкевич а її син Сашко — Микола Кричевський. На афіші режисером наведений М. Миленко, чого дотепер протягом двох сезонів не було. Добре пригадую цю виставу, особливо Кричевського в ролі «кандидата» на «артиста». Його розпучливі вигуки «ні, не мені діла творить! . . .» примусили публіку лягати зі сміху.

Прихильні рецензії помістили також «Русин» (29. III.), що поставив на перше місце бездоганне виконання п'єси, але й також прихильно писав угорський щоденник «Uj Közlöny» (24. III.). Скритувавши саму оперу Блодека за розтягнене й слабе лібрето, цей останній зазначив, що «сама вистава значно перевищує провінційний рівень . . .»

Була згадка і в «Руській Ниві» (18. IV.), де автор рецензії констатував, що цією виставою «Просвіта» двигає українську культуру та зближує обі слов'янські культури . . .»

Програму нашого театру на місяць квітень подається переважно з «Русина», який найточніше реферував про наш театр в тому періоді, хоч також не повністю:

1. IV. 2 год. «Сватання на Гончарівці», народна
2. IV. 2 год. «Сорочинський ярмарок», комічна оперета в 4 діях
10. IV. 2 год. «Запорожець за Дунаєм», комічна опера в 3 діях
15. IV. 2 год. «Панна Мара», комедія на 4 дії Винниченка
17. IV. 2 год. «Циганка Аза», драма на 5 дій Старицького
20. IV. 8 год. вечір «Зайдиголова», драма в 5 діях М. Кропивницького
22. IV. 2 год. «В студні», опера на одну дію Блодка
28. IV. 8 год. «Примари», драма в 3 діях Ібсена

Як бачимо, оперу «В студні» виставляв наш театр і в дальших місяцях. Не можна сказати, щоб успіх опери впливав на репертуарну політику М. Садовського. Звичайно, він і надалі готував побутовий репертуар. Можна б сказати, що з цього часу й почалося певне напруження між проводом «Просвіти» і М. Садовським, про яке натякає й кінець нижче наведеної рецензії. «Русин» 11 квітня 1923 р., даючи огляд вистави театру «Сорочинський ярмарок», зазначав: «. . .Директорові театру мусимо дещо ска-

зати. Ми шануємо заслуги пана директора на полі культури руського народу, але мусимо звернути його увагу на те, що театр є секцією товариства «Просвіти», завданням якої є підняття культури нашого народу. То ж за те, що один член театру займається і в другій секції «Просвіти» розвитком нашої заostalої культури, не можна на нього нападати.

Друге, що також мусимо згадати є те, що галицькі русини були ті, які в найтяжчих часах нашої культурної боротьби прийшли нам на поміч і заслугою котрих є існування теперішнього нашого театру.

Тільки догадуємося, що «нападав» М. Садовський на когось із членів театру, хто вже працював і в іншій секції. Може це був М. Певний, який протягом сезону таки вийшов зі складу трупі (бачимо, що в репертуарі не грав), а що на членів театру галичан, колишніх членів Капелі взагалі, Садовський часто нападав, про це свідчать і листи Іванової, яка все з погордою писала про Капелян . . . А ці незгоди зродили опісля ще більші, як це побачимо далі.

Щодо вищенаведеної вистави «Сорочинського ярмарку» додаємо, що в ній грала оркестра 36 пішого полку («Русин», б. IV., ч. 23).

В 46-му числі «Русина» (12. IV. 1923) є дальша рецензія на «Запорожця за Дунаєм» такого змісту: «Руський Театр товариства «Просвіти» 10 квітня мав в репертуарі «Циганку Азу», але по причині хвороби пана Березовського в останній годині треба було її зняти з репертуару. Замість «Циганки Ази», відограв театр комічну оперету «Запорожець за Дунаєм». Хоч артисти вскочили без попередньої підготовки, вистава вийшла знаменито. Вже сам виступ директора театру М. Садовського рувив за успіх вистави. Його виступ є святом в нашому культурному життю, його високомистецька гра цілком очаровує публіку. Достойна йому його партнерка пані Іванова . . .»

16-та прем'єра сезону «Зайдиголова» М. Кропивницького була виставлена 20 квітня. Згадок про неї не знайшлося. Проте, коротко висвітлено успішний перебіг Ювілейного Свята (22 квітня) з нагоди 120 річниці уродин Олександра Духновича. Святочну промову виголосив о. проф. В. Желтвай, виступали солісти театру О. Дівнич, М. Цюкан та І. Сайко, хор театру під диригентурою О. Приходька, хор «Сокола» під управою Е. Паржизека, оркестра товариства «Hudební sdružení» під управою Й. Воски та ще був виступ письменника Василя Гренджі-Донського.

28 квітня Садовський поставив «Примари» Г. Ібсена (17-та прем'єра сезону). Про цю прем'єру нашого театру немає жодної згадки в пресі. А дуже шкода, бо це ж була перша постановка п'єси Ібсена на нашій сцені в Ужгороді. Особливо шкода, що не знаємо обсади дійових осіб. Немає й згадки про репризи цієї драми.

На останні три прем'єри театру склалися п'єси: «Крути та не перекручай» М. Старицького (11. V.), «Никандер нещасний» О. Писемського (17. V.) та «Панна Штукарка» О. Володського (27. V.), але і на них рецензій не було. Перші дві поставив Садовський, відносно останньої немає навіть певних відомостей, хто ставив її. Три дні перед цією останньою виставою (24. V.) театр приймав участь в Шевченківському концерті, де грав першу дію «Назара Стодолі».

Натомість, була порушена інша актуальна справа, а саме конкурс на акторські сили до театру. 10 травня «Русин» присвятив цій справі передовицю Ю. Тищенка-Сірого, зазначаючи, що «тепер є найлучша хвиля для нас навчитися дещо від звісної театральної трупі пана Садовського . . .» Ця стаття викликала на цю тему дискусію в пресі. На цю передовицю відповів С. Черкасенко, пишучи, що: «. . . конкурс на акторів мав головний відділ оголосити, але улаштувати драматичну студію для молоді», а далі радить закладати в кожному селі аматорський кружок, так виявляться таланти

і тих взяти в студію, з яких «постане красний взірцевий національний театр, як постав він на Великій Україні . . .»

На цю, тут скорочену, репліку С. Черкасенка відповів в ч. 84 «Русина» (2. 6. 1923) Ю. Сірий:

«По моїй думці, розвиток «Руського Театру» мислимий тоді, як управа театру вповні зрозуміє тутешні, місцеві обставини. А дорогою до того є в першій мірі віднайти до співпраці місцеві драматичні сили. Якими методами винаходити їх, то друга річ. Тут треба поступати всілякими способами, як тільки можна в даних обставинах. **Дотеперішній директор театру не зрозумів того і та задача лежить тепер перед будучим директором.**

Руський національний театр саме твориться і тому годі придержуватися якихось схематичних формул із становища великої амбіції всезнайства і непомильності одиниць, а треба праці щирої, одвертої і повної посвяти. Створення драматичної студії та й висилання драматичних інструкторів на села чи взагалі сполука театру із аматорськими кружками — то не є ділом «Просвіти», але управи театру. І звідси, здолу, повинна йти вся ініціатива й робота. Театр не є для індивідуальних цілей, а для суспільности. А далі треба знати, що при творенні театру інші були обставини на Великій Україні, інші в Галичині, а інші тут. І тяжко, майже неможливо, поступати тут тими самими методами. Передовсім, театральні одиниці повинні тут раз на все забути на свої особисті амбіції за великих заслуг в минувшині. Руський загал дивиться на теперішність і з того становища оцінює і оцінює правильно. Чоловік з аспираціями великоманії — на заслуги, пошани і т. п., — не є ніяким суспільним діячем.

Не треба ж забувати, що «Руський Театр» оточений зі всіх сторін ворогами — чужими і своїми, — тому для управи театру треба обдумати найменший крок свого поступку, а не накидатися із становища високих котурн; далі і тому, треба суспільність собі щойно творити, виховувати. І для мене конкурс «Просвіти» не є непорозумінням, як для шановного театрала і драматичного письменника з Великої України (при творенню кожного театру таких недорозумінь найдеться більше), — а початком стадії нового життя.»

З підкресленого вище речення виходить, що М. Садовський має відійти з чола театру. З цієї репліки видно, що вже в цьому часі рішилася справа заміни директора.

Вже вище було вказано на напруження між думкою суспільности і дирекцією театру. Багато разів звертали увагу М. Садовського, що треба внести в репертуар європейські штуки, класику і музичні твори, щоб витримати конкуренцію з іншими театрами та здобувати нашого глядача і утримати його. Слідкуючи за перебігом музичних спектаклів, хоч і побутових, протягом двох сезонів під керівництвом М. Садовського, ми бачили, що вся публіка, навіть чужа, горнулася на музичні вистави, а побутова драма і комедія приїдалася глядачам.

Але найкраще буде навести думки сучасника і співробітника за ті два сезони М. Садовського, першого диригента нашого театру, проф. Олекси Приходька, який на наш запит про причини відходу М. Садовського так відповів у листі з осені 1964 р.:

«Чому М. К. Садовський залишив ужгородський театр? Були для того причини характеру суб'єктивного й об'єктивного. Причини суб'єктивного характеру: М. К. Садовський посварився з Миколою Певним, найвидатнішим актором театру і звільнив його з театру. Це мало фатальні наслідки не тільки для М. Певного, але й для М. Садовського. Перш за все, Садовський діяв так, якби це було його власне підприємство; адже театр заснували інші люди, що дали притулок і самому М. Садовському на еміграції. Отже вийшло так, що емігрант М. Садовський позбавляє праці другого емі-

гранта й викидає його на вулицю. У театрі заступає Миколу Певного, досвідченого актора, особа, що зовсім не підготовлена до цієї ролі. Розуміється, що всі члени театру були обурені, як актом першим, так і другим. Ужгородське громадянство не було на стороні М. Садовського та і сам Садовський бачив, що без першого актора його театр падає.

Причини об'єктивні: М. К. Садовський розбудував у Києві клясичний побутовий театр. Члени його київського театру, що хотіли поширити репертуар театру п'єсами новими, не побутовими, п'єсами європейськими, перекладними, попадали в конфлікт із Садовським, сперечалися з ним у пресі, чи просто виступали з його театру (Мар'яненко, Курбас). В Ужгороді М. Садовський дуже скоро вичерпав свій побутовий репертуар. Нових п'єс не було, та М. Садовський їх і не шукав, бо ставився до них негативно. Та не всі наші наддніпрянські п'єси були зрозумілі в Карпатській Україні. В Ужгороді треба було вести не спеціально побутовий театр, але театр з ширшим репертуаром (і європейським) українською мовою, а для цього завдання Садовський зовсім не був підготований своєю попередньою діяльністю. Садовський це зрозумів . . .»

Немає подробиць про сам факт, як і коли точно зрікся М. Садовський і як на це реагувало Т-во «Просвіта». Очевидно, він додержав речинець договору, до кінця липня 1923 р., коли звичайно кінчалися акторські контракти.

В червні і липні 1923 р. наш театр переважно виїжджав на тижневі гастролі в різні напрями краю. В жодних часописах за червень 1923 р. нема програми нашого театру. Він вже не готував дальших прем'єр в цьому сезоні з причини, що Садовський зрікся. 24 червня є згадка в «Русині», що театр відвідав 13 червня Акна-Солотвину, де виставив комедію Карпенка-Карого «Розумний і дурень», де ще Садовський приймав участь. Натомісць, вже в липні він не брав участі. Активність імпрез перейшла до хору артистів «Просвіти» під диригентурою М. Рошахівського. Концерти цього хору були збільшені силами студентів з Праги і вони дали ряд концертів на Підкарпатській Україні. «Русин» з 8 серпня інформував, що концерти руського хору відбудуться у місцевостях: Королево над Тисою, Хуст, Тячів, Бичків, Сигіт, Солотвина, Рахів, Ясиння, Волове, Білки та Довге.

Поїздка Садовського з його акторами була приватною справою. Він поїхав по Закарпаттю ще дещо заробити. З турне театр повернувся вже з концертами і поволі оформлювалася нова трупа, готувався новий репертуар або обновлялися старі п'єси. «Русин» з 9 серпня інформував, що в міському театрі йшов «Запорожець за Дунаєм», а по виставі — комічна опера в одній дії, «Різдв'яна ніч» Гоголя. Але вистава вже йшла в цілковито іншій обсаді (новим диригентом був Ю. Гаєвський), а поруч з Чугаєм, Левитським, Дівничевою, Цьокановою, виступав у партії Андрія — Федір Базилевич.

Після «прощальних» вистав по Закарпаттю, мабуть кінцем серпня, — виїхав М. Садовський до Праги, де сподівався улаштуватися на роботу в кіно. Він оселився в Подєбрадах біля Праги, де була на той час Українська Господарська Академія і велика українська колонія емігрантів. На роботу в кіно він не дістався, адже ж взагалі не знав чеської мови. Щойно тепер собі усвідомив, що в Ужгороді він мав добру платню і любиму театральну працю, а в Чехії лишився б без засобів взагалі, коли б не уділяв йому уряд ЧСР «невеличку субсидію» (В. Василько: «М. Садовський та його театр», Київ, стор. 172).

З ним виїхали також актори: Іванова, Жень Черкасенко, Авсюкевич — Березовська, Березовський, М. Миленко, М. Кричевський, І. Сайко і кожний з них робив різні заходи, щоб примоститися — здобути можливість на працю й заробити на життя.

А це в ті часи не було легко, бо чужинці мусіли мати спеціальний «дозвіл на працю» в ЧСР. Тому що в Празі і в Подебрадах була велика українська колонія емігрантів, тимчасово всі як-небудь улаштувалися і, як побачимо, в осені задумав М. Садовський відкрити український театр в Празі.

Так як і про театр в Галичині, так і про наш театр в Ужгороді М. Садовський висловлювався дуже вульгарно. Він згрідливо відносився і до «капелян» і до «айнів»*, як з Івановою називав місцевих українців на Закарпаттю. В листі до С. Тобілевич з 11 січня 1923 р. М. Садовський писав: «. . . і ось уже другий рік бовтаюсь у цій калюжі, не бачачи вдалині ніякого просоння . . . Роботи до чорта, а толку мало. З неуків треба було зробити акторів і сформувати театр. Тепер він вже є. Правда, прийшлося додати декого з фахівців — тих акторів, що були розсіпані по горах і долинах Польщі і Галичини. Але розгорнути свої крила нема де, тісно . . . літати не може . . .»

Не мусів Садовський узагальнювати, що всі члени нашого театру «неуки», бо там же був актор-режисер Михайло Біличенко, який і у нього виконував чільні ролі і який опісля виховав цілі генерації молодих театралів у нас. Біличенко не втік з «калюжі», поки не вивезли його угорські фашисти з краю! Друга — Марія Приємська-Дніпрова, це ж акторка таки з його театру — і режисувала до його приїзду не одну річ. А ті члени театру, що були його основниками — бувші капеляни — також не були «неуками», бо ж вони несли українську пісню у світ з О. Кошицем і, коли б не вони співаки-співачки, зі своїми «фахівцями» Садовський не міг був ставити великі музичні п'єси, які одиноко приносили славу театрові і йому в Ужгороді! Вся чужа преса визнавала співучі сили нашого театру — чи то була Марина Терпило-Цьокан, чи Ніна Машкевич, чи М. Рошаківський — чудовий хормайстер, чи Р. Кирчів, який, крім того, що був першим управителем новозродженого театру, був теж улюбленим коміком і співаком нашого театру до останніх років його існування . . . Тому, на нашу думку, таке погорджування цими людьми не гідне дійсного мистця! І лишилося плямою на його діяльності в нашому театрі звільнення М. Певного, що й порізило його з суспільністю та проводом «Просвіти».

На іншому місці в книзі В. Василька (стор. 170 — 171) читаємо таке про роботу Садовського в ужгородському театрі:

«Тутешній театр мене зовсім не задовольняє. Розвернутись нема де. Це те ж саме, що колись у 1905 році я мав у Галичині. Приходиться їздити по дірках захолюстя, де нема ані порядної сцени, ані уборних; де актори одягаються часом — і жінки і чоловіки — в одній уборній, а то і за кулісами, бо ніде примоститись. Така праця тільки нервує і нічого більше. Авдиторія складається з обмодячених русинів (українців — В. В.), які ледь-ледь розбираються в українській мові. Інтелігенція більш складається з галичан, але одного сміття, яке з Галичини викинули на цей європейський смітник, тому воно чогось бажає, а чого — й саме не знає!

Вимагають ставити європейські п'єси, а поставивши європейську п'єсу — сплять і другий раз уже ніхто не йде. Через це тратимо силу енергії і часу на постановки, а толку ніякого. Один раз п'єса пройшла, давай другу — це ж просто жах! Де ж набрать тих п'єс і з ким їх грати, коли у тебе в розпорядку якихось три-чотири актори, а то все діти? Отут і покрути головою. Я зовсім знервувався і жду літа, щоб це діло покінчити.»

*Ця згрідлива назва пішла від того, що в закарпатських говірках слово «айно» означає «так».

Аж сумно стає на душі, коли читаєш такі вислови «сміття» Галичини і т. д.! Адже ж більша частина галичан відступали від ворогів-поляків — зі зброєю в руці на Закарпаття! Хоч би навести тут дещо із статті д-р Михайла Брацайка з «Русина» (ч. 49, 15. IV. 23) «Ліквідація української еміграції в Підкарпатській Русі», у якій він виступає проти угорського щоденника «Uj Közlöny», що вимагав ліквідацію 30 000 нібито озброєних українських вояків, бо це постійна небезпека для поляків(!) . . . Брацайко пише:

« . . . Всім відомо, що емігранти, які прийшли сюди вигнані долею з краю, стали для нас щастям у своїм нещастю . . . сталися дріжджем для розвитку українськості. Ці курси українського читання й писання для інтелігенції і селян, ці бесіди з кожним лиш по-українськи, це урядування по-українськи в урядах призвичаювали нашу інтелігенцію, яка під малярським режимом забула говорити і писати як слід по-українськи!! Еміграції завдячуємо дуже багато в праці на полію і культурно-освітнім, і господарським . . . Ми певні, що держава не викине українців з огляду на свій власний інтерес . . . ліквідації еміграції нема чого боятись . . . » Ця наведена дійсність виступає в різкому контрасті до висловів Садовського. Він, назвавши нашу рідну закарпатську землю «європейським смітником», скоро забув, як бідував в безділлі в Галичині весною 1921 року, як тужив дістатися до Ужгороду, де знайшов притулок, добру посаду і можливість творити улюблене мистецтво. Провід «Просвіти» улаштував йому чудове прийняття, відсвяткував урочисто його ювілей і дав майже вільну руку в прийманні акторів, вибору репертуару, просячи тільки, щоб дбав і про інші жанри, не тільки побутові. Та М. Садовський з погордою ставився до всіх побажань проводу чи суспільности.

А все ж таки його шанували, любили. На периферії, у маленьких гірських містах та селах до українського театру ставилися прихильно й відвідували його охоче. Артистка Марта Березовська розповідала мені:

«У Рахові глядачі влаштували Миколі Карповичу урочисте вітання. На виставу приїхали делегації з карпатських сіл. Вони подарували Садовському комплет гуцульського вбрання, топірець та сірий коц (ковдру) власного виробу . . . »

Чи ж треба для мистецької душі більшого щастя, як знати, що рідний народ його любить і шанує?! Ані народ, ані провід «Просвіти» не були винуваті, що приходилось театру їздити по «дірах» — це ж спадщина тисячорічного угорського ярма, з якого тільки пробуджувався наш знедолений народ!

Хочеться ще коротенько рекапітулювати добу М. Садовського в нашому театрі.

Закарпатська Україна після тисячолітнього гнету відроджувалась. Ужгород був малим, провінційним містом, але скоро його населення зростало.

« . . . Було багато урядництва, але що найголовніше — був тут цілий ряд українських середніх шкіл — гімназії, торговельна академія, кілька торговельних шкіл, промислова, деревообробна школа, духовна семінарія, не згадуючи вже горожанські школи, різні курси. Найважливішим глядачем були учні учительських семінарій. Це згадую тому, бо особливо з учительських семінарій та з Торговельної Академії вийшли відтак десятки, ба навіть сотки провідників аматорських театральних кружків, що рознесли культ рідного слова й пісні взагалі по цілій заostalій і занедбаній до тих часів провінції . . . » (Реферат В. Гренджі-Донського: «М. Садовський», з 1941 р., Братислава, стор. 11).

Серед таких обставин виник 15 січня 1921 р. наш «Руський Театр» Т-ва «Просвіти» в Ужгороді. Жертвенність членів «Кобзаря», як ми навели на початку, уможливила

цю ідею здійснити. Знов повторюємо: не М. Садовський заснував театр, а прийшов вже на готове крісло директора!

Коротенько розглянемо тут значення діяльності М. Садовського в нашому театрі, а то з таких аспектів: 1) директора і організатора, 2) режисера і педагога та 3) актора нашого театру.

1) М. Садовський як директор реорганізував першу трупу нашого театру в Ужгороді. Регуляміном, контрактами та своїм великим авторитетом унормував діяльність трупи; боровся за ширші можливості театру, але тяжко розумів, що не він є власником театру, але Т-во «Просвіта», яке даремно звертало йому увагу на місцеві специфічні обставини Закарпаття. Тому так сталося, що репертуар не відповідав місцевим потребам, не витримував конкуренції з іншими театрами, і театр тратив глядача. У відношенню до членів театру не був об'єктивним; відсував на задній фон галичан, а також і «капелян», та скривдив і власних земляків (М. Певний). Мав великі заслуги щодо становлення загального напрямку театру. «Руський Театр» в Ужгороді за його директорування стався дійсно народним театром реалістичного напрямку в традиціях українського класичного мистецтва Щепкіна-Кропивницького. Своїм типом театр за Садовського був музично-драматичним, що вповні відповідало потребам закарпатського глядача. Шкода, однак, що не виходив поза рамки побутових музичних спектаклів. Опера «В студні» показала нові можливості в репертуарі.

2) Як режисер і педагог мав М. Садовський найбільше заслуг на Закарпатті. Він усуцільнив різноманітну трупу в міцний мистецький колектив, з яким, показавши ряд спектаклів в Празі, здобув похвалу й признання столичних визначних критиків. Режисер Садовський ставив спектаклі за принципом акторського переживання. Ансамблевість його вистав — це є друга головна прикмета його режисури. Дуже дбайливо працював з актором, а детально опрацьовував народні, масові (гуртові) сцени. Індивідуально опрацьовані народні сцени були окрасою великих постановок («Тарас Бульба» — козацький табір, «Циганка Аза», «Запорожець за Дунаєм» і т. д.). Як режисер-постановщик надзвичайно дбав про справу матеріального оформлення сцени: декорації, реквізити, бутафорія, меблі, а особливо костюми — він же був знавцем українського історичного костюму — відповідали ідеї й потребам п'єси. І саме тут мав великі труднощі, бо засоби театру в Ужгороді були мізерні для українських вистав, а готувати спеціальні костюми для кожної вистави — фінансово не виходило. Постановки М. Садовського були довготривалими зразками для всіх тих, що пізніше стояли на чолі аматорських драмгуртків на Закарпатті. Як режисер-педагог не визнавав амплу акторів, а вів у кожному спектаклі актора поступово до різних образів, піднімаючи в молодших майстерність на вищий рівень. Треба однак згадати, що його вперта натура інколи доводила його до таких вибухів, що значно скривдив і найталановитіших акторів (особливо лайками). Дальшою його недоліком було те, що не допускав інших режисерів до постановок — ані М. Дніпрової, ані М. Біличенка (крім М. Миленка, який ставив «В студні», бо Садовського ця річ не цікавила).

3) М. Садовський — актор. Садовський створив незабутні образи в нашому театрі: Карась, виборний, Тарас Бульба, Хмельницький, Дорошенко, М. Боруля, Городничий, Бурлака, Цокуль і т. д. Це плеяда чудових креацій. Садовський був дуже талановитим актором — мав всі зовнішні і внутрішні дані для героя-любовника в молодості, а опісля для героїв у старшому віці. Мав приємний баритональний бас, прекрасну дикцію, міміку, жести, пластичність у рухах, стройність у військових ролях, а коли він танцював, то завиділи йому і справжні танцюристи балету! Глибоке почуття в розмові, співі проявлялось і в танцях.

Загально можна сказати, що «сила його перевтілення була безмежна» (Василько: М. Садовський та його театр, стор. 131). Можна твердити, що його акторська діяльність була найкращою школою для молодих акторів трупи, була зразком для всіх майбутніх аматорів Закарпаття.

Крім згаданих трьох моментів, значення діяльності М. Садовського в Ужгороді доповнюємо ще й тим фактом, що часто виступав як декляматор («До живих», «Сон») та викладав на курсах для аматорів.

Населення Закарпатської України віддавало М. Садовському велику пошану і цей факт найкраще підтверджує вірш, присвячений Садовському, написаний закарпатцем. Наводимо уривок з нього:

Великий син своїх степів,
Хоч і любив він їх простори,
Та, вчувши шум гірських лісів,
Він закохавсь і в наші гори . . .

Красою буйною Карпат
Він упивався, як дитина,
І плакав з русином як брат
Коли ридала Верховина.

І для народного добра
Збудив він дух міцний, як криця,
Бо й тут знайшов свого Петра,
Свою Наталку, Йвана й Гриця.

Душі великої дари
Він ніс туди, де диха море.
І чаром пісні, чаром гри
Він заколисував те горе.

Він промовляв в живих словах,
Що ми єдинорідні браття,
І Гриць в безбережних степах,
І Гриць у горах Підкарпаття.

Нам не забути тих хвилин,
Коли йому принесли діти
І вдячність буйних полонин,
І полонинські красні квіти!

Із уст малих — не мудреців
Дістав мистець хвалу й признання,
На дні їх в серці затаїв
І жив тим скарбом до скінчання . . .

(З Державного музею театрального мистецтва УРСР, В. Василько: М. Садовський і його театр, стор. 171—72).

ТЕАТР ЗА ДИРЕКТОРУВАННЯ ОЛЕКСАНДРА ЗАГАРОВА (1923—1925)

Після двох сезонів під керівництвом М. Садовського «Руський Театр» в Ужгороді далі розквітав під дирекцією і режисурою великого митця, вихованця МХАТ-у, Олександра Л. Загарова. На наш погляд, цей період можна назвати найкращим в діяльності нашого театру.

Олександр Леонідович Загаров (справжнє прізвище Фессінг) народився 1877 р. в Єлисаветграді (тепер Кіровоград). Закінчив музично-драматичне училище Московського філярмонічного товариства 1898 р. Сценічну діяльність почав у МХАТ-і, де працював в 1898—1906 рр. Далі працював як актор і режисер в театрах Вільна, Риги, Києва, Москви, Петербурга. Після першої російської революції 1912 р. Загаров був режисером у театрах України, а в 1918 р. очолив «Державний драматичний театр» у Києві. В 1919 р. після проведення радянською владою націоналізації всіх театрів на базі Державного драматичного театру розпочав діяльність Перший державний драматичний театр УРСР ім. Т. Шевченка, а на чолі його став вихованець московського художнього театру О. Загаров. Він пропагував художні принципи школи К. Станіславського. Ставив переважно перекладні п'єси: «Ревізор» М. Гоголя, «Мірандоліну» К. Гольдоні, «Ткачі» Г. Гауптманна. «Примари» Г. Ібсена і т. д.

З 1921 р. працював О. Загаров у «Руському Театрі» в Ужгороді як директор і режисер, опісля якийсь час ще пробував у Чехії, де разом зі Садовським виступав у кількох виставах («Тарас Бульба»), а опісля повернувся до УРСР (в сезоні 1926—27 рр. працював у Театрі ім. Заньковецької, в 1927—28 рр. в Червонозаводському Театрі м. Харкова). Від 1928 р. був режисером в театрах РРФСР — Красноярська, Кірова, Саратова. Крім активної режисури, постійно працював педагогом в театральних школах, інститутах і писав акторські посібники («Мистецтво актора» і т. д.). Помер Загаров в 1941 р. в Саратові.

З цього короткого огляду бачимо, що О. Загаров був надзвичайно агільний, а до того дуже талановитий мистець. Як режисер був педантом, на засадах системи К. Станіславського вимагав від актора глибоке переживання, перевтілення в образ. Як актор створив Загаров плеяду психологічних образів, які назавжди лишилися в нашій пам'яті. Як директор — мав щасливу руку у виборі репертуару, який збагачував європейськими, світовими перекладними п'єсами та великими музичними, оперними спектаклями.

На жаль, не маємо точних даних про сам факт, як і коли саме запрошено Загарова на пост директора й режисера нашого театру в Ужгороді. Як вже було наведено, він працював в українському театрі в Львові і, мабуть, провід «Просвіти» мав з преси, як також від акторів, певні відомості про тяжкі обставини українського театру в Польщі, то ж, звернувшись до О. Загарова, одержав згоду на його приїзд до нашого театру.

Пrawdopodobно Загаров прибув до Ужгороду початком серпня 1923 р., бо вже 16 серпня вітає його «Руська Нива» (ч. 33): «Директуру і режисуру Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді обняв Загаров, один з поміж найліпших артистів української сцени. Ми щиро вітаємо нового директора і бажаємо якнайкращих успіхів у праці для добра руського народу, а «Просвіті» гратулюємо.»

Очевидно, директор Загаров був інформований проводом «Просвіти» про відхід деяких акторів зі складу труп з М. Садовським і тому постарався таки з Галичини з'єд-

нати нові мистецькі сили. Його успішній діяльності в Ужгороді надзвичайно сприяла його дружина й партнерка, драматична героїня Марія Морська. Це було тільки приbrane прізвище, театральне. Її справжнє прізвище було П'єтковичева. Народилася вона 1895 року в Острополі на Волині, гімназію скінчила у Києві. В 1921 р. виїхала а Києва до Галичини і виїшла заміж за Загарова у Львові. Виступивши на сцену у Львові, виявила себе великою акторкою. Очевидно, режисер Загаров протягом 1921—22 рр. дав Морській добру акторську школу, а приїхавши до Ужгороду, коли обняв директуру нашого театру, ангажував і Марію Морську до трупи нашого театру. Вона й стала першорядною силою «Руського Театру» в Ужгороді. Коли Загаров виїхав з Ужгороду до Чехії, і вона виступала з ним у Празі, а коли він вернувся на Україну, Морська виїхала до Варшави, де працювала як учителька в школі англійської мови. Там і померла 1933 р. «Життєпис Морської за «Українським Словом», Ужгород, 15. II. 1933, ч. 4). Морська в найкращому періоді свого молодого життя, коли мала 28—30 років, створила на нашій сцені незабутні образи героїнь не тільки в драмах, але і модерних і класичних комедіях. Перекладала п'єси з англійської мови.

Вже початком літа було відомо, що проф. Олекса Приходько, перший диригент нашого театру в Ужгороді, від вересня переходить вчити до учительської семінарії, а тому провід «Просвіти» запросив з Галичини відомого диригента Юрія Гаєвського, який вже 19 липня 1923 р. представився в Ужгороді з гостинним виступом дружини і пані О. Павленкової у виставі «Циганка Маріула». Рутинований диригент оркестри скоро відновив і оперу «Запорожець за Дунаєм» й успішно диригував 10 серпня 1923 р. в міському театрі в Ужгороді. Загаров здобув так співробітника для музичних вистав, бо Юрій Гаєвський був професійним диригентом оркестри. З його приходом до нашого театру поступово увійшли в репертуар і світові опери та оперети. Крім того, присвятився і теоретичному школенню хористів театру, відкривши при театрі курс хорового співу, теорії, музики й сольфеджіо безплатно. Курс плановано на 8 місяців.

На сезон 1923/24 директор Загаров заангажував до трупи театру таких акторів/акторок і художніх керівників:

Чоловічий склад:

1. Олександр Загаров, директор, режисер, актор драми
2. Юрій Гаєвський, диригент оркестри
3. Іван Романченко, адміністратор, актор-співак (бас)
4. Федір Базилевич, актор-співак (тенор), любовник
5. Бандурович, актор (тенор)
6. Іван Данчак, актор-співак (баритон), герой
7. Микола Коник, декоратор, помічний актор
8. Олекса Левитський, актор-комік (тенор-буффо)
9. Борис Мартинович (Борич), актор-співак (тенор)
10. Іван Мешко, помічний актор (бас)
11. Онопко, актор (тенор)
12. Микола Певний, актор-герой драматичний
13. Гриць Підгірний, актор, 2-ий тенор
14. Арсен Погребний (Юркевич), актор (баритон), танцюрист
15. Микола Ручко, актор-співак (бас)
16. Ярослав Сім'янович, актор-співак (тенор)
17. Іван Тимканич, помічний актор (тенор)
18. Іван Трухлий, актор-співак (бас)
19. Павло Чугай, актор-співак (бас)

Жіночий склад:

1. Андрієвська, акторка (сопрано)
2. Любов Гаєвська, балерина
3. Ольга Дівнич, актора-співачка (меццо-сопрано)
4. Марія Днірова-Приємська, акторка (альт)
5. Катерина Левитська, акторка (альт)
6. Ніна Машкевич-Певна, акторка-співачка (альт)
7. Ольга Морозова, акторка, клявіристка (сопрано)
8. Марія Морська, драматична героїня
9. Августи Анна Мусянович, помічна акторка (альт)
10. Анда Остапчук, співачка (драматичний сопран)
11. Фатима Павленко, героїня, співачка (сопрано) — тільки до жовтня 1923 р.
12. Марія Ручко, акторка (сопрано)
13. Ганна Совачева, актора (сопрано) — від осені 1923 р.
14. Катерина Трухла (Здорик), акторка (альт)
15. Марина Цьокан (Терпило), співачка (ліричний сопран), акторка

Як бачимо з реконструкції складу трупи на підставі рецензій та фотографій з того часу, театр мав 15 акторів (з директором), двох помічних акторів (закарпатців), диригента та декоратора. Треба однак припускати, що трупа мала й сталого суфлера (на загальній фотографії трупи є ще два невідомі чоловіки — на ліво горі перший і третій, і там же бачимо гостя трупи, дир. Е. Паржизка, який гостював в чеських операх «В студні», «Продана наречена» і «Поцілунок».

Крім акторів, що відійшли з М. Садовським (М. Миленко, І. Сайко, М. Кричевський, Г. Березовський, В. Іванова, Ж. Черкасенко, М. Березовська — з яких деякі вернулися до Галичини, як подружжя Березовських), кінцем сезону відійшов ще М. Біличенко, що дістав посаду бухгалтера в Підкарпатському Банку, завдяки чому з того ж сезону стає режисером-організатором аматорських кружків в Ужгороді. Далі відійшов на студії права Роман Кирчів, бувший управитель театру в першому сезоні, який в Празі здобув на протязі двох років докторат.

Оба ці актори були любимцями глядача і пізніше ще вернулися на сцену нашого театру — д-р Роман Кирчів напостійно, а Михайло Біличенко як гість у найтяжчому сезоні театру, 1926 р.

В жіночому складі бачимо аж 15 осіб, однак Ф. Павленко була тільки від літа до жовтня 1923 р. і відійшла, з невідомих причин до Праги, де проявляла чималу театральну діяльність; мабуть, на її гажу ангажовано видатну акторку, перекладачку з французької мови, а в дальших сезонах і режисерку та клявіристку — Ганну Совачеву.

Невідомо з рецензій, чи була до кінця сезону в складі Андрієвська. Остання згадка про неї — а разом і єдина — ще з 13 грудня 1923 р. в рецензії вистави «Дай серцю волю». Може тоді відійшла.

З цих даних виходить, що трупа нормально рахувала 33 — 34 особи, тобто тільки ж, як і в попередніх сезонах. Ясна річ, що великі музичні вистави вимагали збільшення хору-гурту, куди знов входили члени як Руського Національного Хору в Ужгороді (яким керував проф. О. Приходько), так і курсанти драматичної «школи» — курсу, де переважно студювали також учні учительських семінарій в Ужгороді. Також брали участь у виставах і учні Торговельної Академії в Ужгороді та члени «Сокола», особливо в чеських операх.

Треба зокрема підкреслити той факт, що по перше ангажовано до трупи нашого театру балерину — Любов Гаєвську, дружину диригента Юрія Гаєвського. Клясичної танцюристкі в театрі в попередніх сезонах не було, українські народні танці виконували акторки після своїх знань або під орудою колишнього танцюриста в останніх сезонах Ф. Єлєцького. Гаєвська була крижка, ніжна і надзвичайно педантна при виконуванні класичних танців, як також і українських народних чи характерних танців. Вперше представилася в Ужгороді у виставі «Циганка Маріула» (липень 1923), а опісля танцювала у всіх музичних виставах («Майська ніч» Лисенка, «Королева чардашу» Кальмана, «Вечорниці» Ніщинського, «Ноктюрн» Лисенка, «Запорожець», «Продана наречена» і т. д.), при чому переважно сама укладала танці хореографічно і для решти учасників та учасниць танців, що вимагало багато труду. Бо театр не мав танцюристів, а часто танці виконували чи то аматори, чи члени «Сокола» тощо. Її ж сольові номери — циганські чи характерні танці, як також і клясичний балет або «козачки» — приймалися глядачами захоплено і завжди танцюристка мусіла їх повторяти. Подрібніші відомості про її діяльність наведено в рецензіях.

Репертуар театру на сезон 1923—24 складався із творів світових драматургів:

1. Гоголь-Лисенко: «Майська ніч», оперета на 4 дії, 8. IX. 1923
2. В. Винниченко: «Гріх», драма на 3 дії, 22. IX. 1923
3. С. Артемовський: «Запорожець за Дунаєм», опера на 3 дії, 23. IX. 1923
4. Е. Кальман: «Королева чардашу», оперета на 3 дії, 30. IX. 1923
5. Котляревський-Лисенко: «Наталка Полтавка» та «Різдвяна ніч», 7. X. 1923
6. В. Винниченко: «Панна Мара», комедія на 4 дії, 26. IX. і 14. X. 1923
7. Джером-Клапка-Джером: «Місс Гобс», комедія, 18. X. 1923
8. М. Старицький: «Вечорниці», опера в 1 дії, 28. X. 1923
9. П. Ніщинський: «Вечорниці», опера в 1 дії, 28. X. 1923
10. Шенгер: «Чорт — жінка», драма на 5 дій, 2. XI. 1923
11. Ж. Оффенбах: «Заручини при лампашах», опера на 1 дію
12. Й. А. Стріндберг: «Батько», драма, 15. XI. 1923
13. М. Лисенко: «Ноктюрн», опера-хвилька на 1 дію
В. Блодек: «В студні», опера на 1 дію, 29. XI. 1923
14. К. Гольдоні: «Мірандоліна», комедія на 3 дії, 10. XII. 1923
15. Ж. П. Молієр: «Тартюф», комедія, 20. XII. 1923
16. А. Коцебує: «Колотнеча», комедія на 3 дії, 3. I. 1924
17. М. Кропивницький: «Вій», фантастична оперета, 17. I. 1924
18. Б. Грінченко: «Ясні зорі», історична драма на 5 дій, 22. I. 1924
19. К. Чапек: «Р. У. Р.», драма на 5 дій, 8. II. 1924
20. Г. Гауптманн: «Візник Геншель», драма, 15. II. 1924
21. Б. Сметана: «Продана наречена», опера на 3 дії, 3., 4. і 5. III. 1924
22. Різні автори: «Бал маскарад», весела програма о 24 год. 8. III. 1924
23. М. Аркас: «Катерина», опера на 3 дії, 17. III. 1924
24. Т. Шевченко — Л. Курбас: «Гайдамаки», історична поема-драма, 12. IV. 1924
25. Г. Ібсен: «Гедда Габлер», драма, 9. V. 1924
26. Б. Сметана: «Поцілунок», опера на 3 дії, 4. VI. 1924

Ще була поставлена в 1923 р. драма В. Винниченка «Натусь», але в рецензії не подано точної дати («Русин», 25. XI. 23, ч. 223), хоч газета писала, що це була прем'єра. Відбулася правдоподібно біля 20 — 30 листопада.

Вже раніше цитована стаття Ф. Базилевича «Вісім літ праці Руського театру Т-ва «Просвіта» в «Пчілці» наводить статистику, за якою в сезоні 1923 — 24 рр. наш театр

дав 23 прем'єри, а поновлено 10 старих п'єс. Ото ж виходить, що ми виказуємо тільки 21 прем'єру (рахуючи окремо під ч. 10 оперу й комедію), а дві штуки нам бракують; з відновлених виказуємо тут тільки 8 п'єс (знову ж беручи окремо під ч. 12 «В студні»), то ж бракують нам 2 поновлені п'єси.

На перший погляд здається, що ті бракуючі прем'єри могли відбутися в травні і в червні, де ми знайшли тільки по одній прем'єрі. Однак, як побачимо, в тому часі наш театр відбув гастролі в Празі й Подебрадах (мабуть в травні), ото ж не є правдоподібним, щоб готував рівночасно нові постановки. До наведеного репертуару треба тут висловитися з великим подивом: наш театр поставив на ужгородській сцені світового значення різноманітні п'єси: 9 опер, з них 4 європейські, 5 українських; 3 оперети, з них 2 українські; 11 драм, з них 6 українських, з яких дві музичні; 7 комедій, з них 6 світових. А що відноситься до ч. 22 (весела програма), то таких принагідних і концертних програм було більше, хоч і не знайшли ми рецензій про них. Театр виступав чи то з своїми солістами, чи хором на всіх державних урочистостях і також 1 листопада щороку.

Загально можна сказати, що в репертуарі з приходом О. Загарова настала важлива зміна: побутовщина уступила провідне місце творам світових драматургів, що помогло театру витримувати конкуренцію з іншими театрами. Змінився і музичний репертуар театру: крім народних музичних драм, театр почав ставити опери і оперети світових композиторів. Показалося, що театр має можливості здобувати таким чином і чужу публіку. Вже сам факт — участь членів «Сокола» в хорі театру, майже постійна співпраця директора горожанської школи Е. Паржизка в операх «В студні», в «Проданій нареченій» і в «Поцілунку» — примушував і чеського глядача ходити на наш вистави. Коли ж наш театр оголосив, що поставить «Чардашову королеву» (на афішах її назвали «Королева чардашу»), то вже й угорський та жидівський глядач не витримав і хотів бачити, як відіграє український театр їхню популярну оперету. А вже опера Оффенбаха притягла і тих найбільш запеклих ворогів нашого театру, т. зв. стару угорську «шляхту» — лікарів, адвокатів, поміщиків . . . І, як побачимо з рецензій неприхильного до нашого театру угорсько-жидівського щоденника «Uj Közlö-pu», всі признали, що співучі сили нашого театру на високому рівні. Правда, не всі наші актори й акторки мали талан до оперетних танців. Це особливо показалося в «Королеві чардашу». А вже найслабша сторінка нашого театру — це брак справжньої субрети, яка б, крім співу, вміла й добре танцювати. Ніна Певна-Машкевич, знаменита акторка, співала добре, але в ролі Стазі в «Королеві чардашу» ніколи не захоплювала глядача своїм танцювальним мистецтвом. Тому щасливою думкою було ангажувати професійну балерину — пані Любу Гаєвську, яка й поставила чимало балетних вставок до різних музичних спектаклів, танцюючи сольові номери та навчаючи гуртові танці, найчастіше з членками «Сокола» або студентками.

В цьому сезоні театр мав власну оркестру, яка супроводжала всі музичні драми, що їх обновлено з попередніх сезонів, а зокрема театр вивчив нові оперні та оперетні твори під проводом невтомного диригента Юрія Гаєвського. Як поглянемо на репертуар — 9 опер, 3 оперети, 2 музичні драми, — то треба признати, що оркестра, особливо її диригент, мали гарячий сезон. А до того, властиво, кожну річ від початку музиці вивчати, бо ж в попередніх сезонах грала або оркестра «Hudební sdružení», або оркестра 36-го пішого полку, з яких ніхто не був в оркестрі цього сезону. Ясна річ, що всі музиканти, за винятком одиниць, були чехи й інші, бо українців-музикантів тоді ще на Закарпатті для такої оркестри не було. А крім вистав нашого театру, приходилося оркестрі виступати інколи і в інших штуках, напр., з нашим Пластовим дра-

матичним кружком, який ставив музичну драму Спиридона Черкасенка «Вечірній гість» та його ж музичну комедію «Лісові чари» в цьому сезоні в ужгородському театрі. В кількох виставах грала оркестра «Руського Театру».

Четвертий сезон Руського Театру Т-ва «Просвіти» в Ужгороді можна назвати початком кульмінаційної діяльності театру. Чеський щоденник «Pravo Lidu» з 13 квітня 1932 в статті «Руський Театр на Закарпатті» так характеризує цю добу:

«В 1923 р. з новим директором, колишнім режисером московського театру Загаровим, настала нова кульмінаційна доба театру «Просвіти», бо від тематики виключно народної, від оперети та легших п'єс перейшов на репертуар світовий, з поважними драматичними творами й операми. До програми тоді ввійшли: Ібсен, Стріндберг, Мольєр, Чапек, в опері — Сметана («Продана наречена» й «Поцілунок»), Галеві («Жидівка»), Гуно, Блодек, Монюшко, Штраус і інші. З драматичного репертуару можна було тоді високо оцінити зокрема постановку драм Винниченка («Гріх», «Закон»), тобто драм, які були руському глядачеві найближчі. Оперета була заступлена Кальманом, Оффенбахом, Моором та ін.»

Наведений уривок з чеської преси характеризує оба сезони за Загарова. Однак треба тут сказати, що справа зміни репертуару не була така легка, як це б здавалося. Як ми вже раніше згадували, наш театр — а ні міський театр в Ужгороді, тобто сам будинок — не мав декораційного обладнання; наша трупа не мала гардероби до світових штук, як також потрібних добових перук, реквізиту, тощо. До того, єдиний художник, що раніше тут працював, М. Кричевський, відійшов зі Садовським до Праги. В самому ж Ужгороді не було, як це буває у великих містах, декораційних малярів, не було взагалі позичальні костюмів. Приходилось світські, сучасні або історичні костюми позичати аж з Праги (річ дорога), або й давати шити ті найконечніші потреби, що дуже затяжувало працю театру. Тому й не можна дивуватися, що Загаров ставив деякі драми прямо в умовних полотняних декораціях, переважно гнідих («Ясні зорі», тюрма, «Р. У. Р.» й ін.), що в глядача не викликало задоволення в порівнянні з багатими декораціями інших театрів. Але іншого виходу не було. Очевидна річ, що в операх і оперетах декорації мальовано, вони інколи були дійсно чудові, переважно роботи маляра проф. Осипа Бокшая, згодом народнього художника СРСР.

«Русин» з 5. IX. 1923 (ч. 159) повідомляв, що «Руський театр Т-ва «Просвіти» відіграє в честь міністра шкільництва п. Бехіне 8-го цього місяця в суботу комічну оперету «Майська ніч», перероблену на основі Гололя Старицьким; початок о пів 9-ій год. вечір, 12 вересня 1923 р. «Uj Közlöny» помістив таку рецензію на цю святкову виставу:

«. . . Театр з цієї нагоди наповнили урядники та українці. Місцева інтелігенція навіть задля міністра не появилася. Тільки в імені відомого малого гуртка українських автохтонів привітав д-р Юлій Бращайко міністра, який в короткій відповіді виявив свою радість з того, що може подивитись на виставу «Просвіти». Поставлено оперету «Майська ніч». Тому, що з тексту ми мало зрозуміли, бо це чисто український, реферуємо про музику та художність вистави.

Музика п'єси переткана народними мотивами настроєва, милозвучна музика, яка черпає мотиви виключно з народної пісні й не пішла старими вичерпаними шляхами. З мистців на першому місці треба згадати Базилевича, нового героя-любовника, який є гарною появою з приємним голосом. Його тенор не сильний, але чистий і вміє ним орудувати. Актор має ту хибу, що дуже скоро говорить та тихо, що ледви можна його зрозуміти. Його партнерка, пані Дівнич, добра співачка, але слабша акторка. Її голос теплий сопран, який в кожному регістрі гарно звучить. Гумором послужив любимець української публіки Левитський, який виявився добрим актором і талановитим комі-

ком. І решта учасників вистави старалися подати добре виконання з більшим чи меншим успіхом. Оркестра і хори прецизно працювали, що є заслугою диригента, бо дійсно це була єдина цінна частина вечора».

Отак оцінила неприхильна газета «Майську ніч», тобто виставу цієї оперети. Не можемо твердити, чи ця вистава була прем'єрою, хоч так виходило б, бо в попередньому сезоні немає про неї згадки в пресі.

Властиво, відкриття сезону відбулося виставою-прем'єрою драми В. Винниченка «Гір» (22. IX.) На неї «Русин» помістив 25 вересня таку рецензію після вступу та пояснення головних діючих осіб:

« . . . Пані М. Морська сотворила ту постать якнайдосконаліше. Ні одного банального руху, ні слова, ні погляду . . . Була це гра? Ні, це плило саме життя — жива людина . . . Правдивий артист, як Морська, творить, а не «грає»! Жандармський підполковник Сталинський — Загаров це артист, що своєю уявою доповнив уяву самого автора й видвигнув стільки много нових елементів сатанізму, без чого драма була б бліда й безкровна. І це вірно! Кожна роля — це є для артиста лише рамці, щоб виявити свою індивідуальну творчість. Світові європейські сцени можуть завидувати ужгородському Руському театрові, що має п. Загарова. Руку Загарова як режисера можна було зауважити на найдрібніших рухах всіх інших артистів. Оригінальність дикції, вірне підхоплення рухів, доцільне розділення роль, вистудіювання й найменшої ролі до подробиць — цього не запримічвано колись, а лише тепер. Дебютант п. Базилевич в ролі Ангелока несподівано сповнив свою задачу знаменито. Певний прекрасно надається до своєї ролі Чоботаря, здалося б лише більше експресії. Здорик — Ніна замало нагадувала ту розбещену киточку Муфту. Машкевич — Олена Карпівна, Левитський, Серебчик і Чугай-Ніздря відіграли свої ролі з повним напруженням своїх сил, а найбільше підчеркнути треба пані Машкевич. З отворенням нового сезону в Руськім Театрі пожелати б п. директорові Загаровому лише якнайлучших успіхів на будуче . . . » — пише Ю. Сірий.

Того ж самого числа помістив рецензію на цю виставу «Uj Közlöny». Вона мало чим різнилася від рецензії «Русина» за винятком вжитої фрази: «. . . В театрі появилися головно українці, шкода, що актори не вживають російської літературної мови . . . » Це речення навмисно підкреслено, щоб звернути увагу читача на «перлину» рецензії. Скрізь пише газета, що це театр український, грає штуку українського автора, що появилася українська публіка, а нарешті бідкається, чого українські актори в українському театрі для української публіки не грають російською мовою! Але ми, що знаємо злонамірність редактора Гаваша супроти всього, що було українське на Закарпатті, цьому не дивуємося. Це був тільки тихий початок подібних вигуків і нападів, якими опісля впливав цей щоденник на урядових чинників — чеських та русо-фільських, щоб підірвати діяльність театру.

На виставу «Гріх» відізналися також «Свобода» і «Руська Нива». Перша (26. IX.) зазначала, що цією виставою починається період європейського рівня в Руському Театрі на Закарпатті . . . «Руська Нива» (28. IX.), відзначаючи також Загарова, зазначала про саму драму Винниченка, що вона є одною з найсильніших авторових драматичних писань.

Слідом за «Гріхом» відбувалася бистава «Запорожець за Дунаєм» (23. IX.) в новому складі (Левитський, Павленкова, Дівнич, Базилевич, Данчак). Проте вона виявилася прохідною виставою. Після неї й драми Винниченка, 30 вересня 1923 р. було виставлено улюблену угорцями оперету «Королева чардашу» Кальмана. «Русин» писав (3. X.): «. . . Тут треба аристократичного жесту! Режисерія Руського Театру по всіх

своїх силах до цього стреміла. Здивування було велике, бо — при тих артистичних силах — вистава була першокласна. Переживання Сільви-Павленкової, здавалось, містяться в її власній душі й крові. До оперети вона знаменита, мимо слабшої структури свого голосу. Все ж тут незаступима. Левитський (Боні) модус вівенді оперети має великий талан, мусить лише працювати над собою, щоб позбутися своїх старих традицій. Базилевич (Едвін) чарував своїм голосом, лише не рухом. Добре була приділена роля п. Данчакові (Фері-бачі), однак . . . П. Машкевич (Стазі) подобається. Пані Гаєвська виконала свій балет в другому акті пречудово. Її гри, як балетмайстрині, задумую присвятити окремі стрічки».

Інший відгук на «Королеву чардашу» (10. X.) подав «Uj Közlöny», шовіністично зазначивши, що вистава «. . . слаба й годі без примадони робити експерименти з оперетами . . .» Можливо, з заміною іншої акторки на ролю примадонни (пані Павленкова відійшла раптово з театру) й були деякі недотягнення, але вони ніяк не перешкодили успіхові «Королеві чардашу» в провінції, разом з «Гріхом» Винниченка. Незабаром театр ввів до вистави «Королеви чардашу» п-і Андру Остапчук.

Як і «Запорожець за Дунаєм», вистава «Наталки Полтавки» (7. X.) була проходна. Після успіху «Гріха» Винниченка театр повернувся вдруге до цього автора, виставивши «Панну Мару». Рецензент в «Русині», Антін Крушельницький, писав:

«. . . Добір штуки одного з найвизначніших наших драматичних письменників і гра артистів під режисурою Загарова вповні задовольняли». Оскільки ця вистава була виставлена для шкільної молоді, він також додав: «. . . подібні вистави для молоді дуже корисні — вистава приближує дію молоді більше, ніж читання книги, але було б добре зробити на цілий сезон репертуар для шкільної молоді з творів українських класиків та інших слов'янських народів, а також п'єс світового репертуару. Перед виставою треба подати учням пояснення про дану виставу, бо не всі всіли зрозуміти штуку. Нарешті було б добре, коли б Шкільний відділ улаштував шкільні вистави і в інших містах Закарпаття . . .»

18 жовтня театр виставив комедію Джером-Кляпки-Джерома «Місс Гобс». Відмітивши винятково створені образи М. Морською та О. Загаровим, «Русин» зазначає: «. . . Ми вдячні пану директорові Загарову за то, що подає нам п'єси західні, твори світових авторів . . .» Нову прем'єру нашого театру — комедію «Місс Гобс» рецензували й інші часописи. «Uj Közlöny» повідомляв, що театр ма виставити комедію Джерома «Місс Гобс», яка повна комічних ситуацій і своєрідного гумору, а 20 жовтня реферував, що «. . . місцеві українські актори відіграли вчора комедію Джерома «Місс Гобс» у добрій постановці, бо драматичний ансамбль значно кращий, як оперетний . . .» Коротку рецензію на виставу «Місс Гобс» помістила також «Свобода» (24. X.)

Тут треба сказати, що обставини, серед яких працював наш театр початком сезону, були досить сприятливі, бо ще переважав «українофільський» курс серед головних чинників в урядах. Товариство «Просвіта» раніше закупило дім на вулиці Ракоці ч. 20, де сконцентрувала свою адміністрацію-канцелярію, бібліотеку тощо, а де одержав і наш театр приміщення (велику кімнату) для проб, бо в театрі не можна було переводити репетицій, коли там інші трупи грали. Новий напрям репертуару та мистецькі постановки режисера Загарова здобули великі симпатії для нашого театру серед громадянства Ужгороду. Але треба знати й те, що завжди підтримували успішну працю театру й самої «Просвіти» ворожі елементи нашого відродження, передовсім, москвофіли-мадярони із Общества «Духновича», яке всіми способами старалося паралізувати успіх наших установ.

Так сталося, що жупан в Ужгороді, д-р Іван Желтвай — русин, але під впливом ру-

софілів та мадяронів зарядив реквірувати новозакуплений дім «Просвіти» на інші цілі. «Свобода» (24. X. 23, ч. 41) помістила такий «протест»: «Дня 24-го октобра представилася перед жупанатом в Ужгороді велика депутація, котра протестувала проти реквірації новозакупленого дому «Просвіти». Депутація виросла аж на демонстративний похід». Розуміється, що «Просвіта» зробила все потрібне, щоб сіє «мудроє» розпорядженіє пана Яна було уничтожено . . .»

Ото ж бачимо, вже й матеріяльно хотіли шкодити «Просвіті», і то посередництвом таки «своїх незрячих».

Вистави «Ой, не ходи, Грицю» М. Старицького та «Вечорниці» П. Ніщинського слідували за виставою «Місс Гобс» (21 та 28 жовтня). «Вечорниці» відспівав хор «Просвіти» під диригентурою Ю. Гаєвського, а у виставі «Ой, не ходи, Грицю» головне тріо виконували Машкевич, Чугай та Певний при підтримці гумору Левитського.

Коли наш театр показав з успіхом втретє «Королеву чардашу» за участю співачки Анди Остапчук в ролі Сільви, то «Uj Közlöny» від дня 3 листопада реферував так про цю виставу: «. . . талановита акторська трупа «Просвіти» виборола собі в історії театрального мистецтва подив усіх своїм неочікуваним подвигом. Бо вчорашню виставу «Королеви чардашу» протягли від 2 год. по полудні до пів шостої. Не можна вірити, що шляхетні мистці зі засадою «коли вже зле, то принаймні нехай триває довго» випробовували терпеливість нашої публіки. Нам нічого до їхньої публіки, але підносимо слово проти підривної праці «Просвіти» проти угорського театру . . . бо початок угорської вистави не міг відбутися в означений час і мусили п'єси скоротити . . . Впрочім «Просвіта» вчора експериментувала з новою примадонною. Анда Остапчук співала ролю Сільви. Якщо в співі вона була абсолютно добра, то як танцюристка-субрета зовсім слаба. Певна в ролі Стазі гарно співала. Загально українські актори гарно співають, але, з виїмком кількох, слабкі актори.»

В цій рецензії вже зазвучали сильніші тони ворожости до нашого театру. Є правда, що з-за браку технічного персоналу на виставах нашого театру часто були задовгі перерви, чим вистава протяглася і за північ. Гірше було в неділю з пополудневими виставами, бо тоді таке спізнення перешкоджало дальшій програмі — театральній виставі або кіно-представленню. Ото ж, оперета «Королева чардашу» три рази міняла інтерпретку титульної ролі, але ані одна інтерпретка не досягла повного визнання чужої преси й публіки. Ще найбільше признання мала Ф. Павленко, але й їй витикала критика слабій голос. Як побачимо далі, гостювання Анди Остапчук в цій опереті (а зокрема її попередні концерти), але головно її голосові дані, забезпечили їй ангажма в нашому театрі як співачці, передовсім в операх.

Поза урядовою критикою, вся українська публіка й старші учні наших середніх шкіл дуже полюбили музичні вистави, а зокрема «Королеву чардашу» у виконанні нашого театру. Вони раділи, коли бачили наших любимців-акторів у фраках, рукавичках, а акторок у вечірніх туалетах, бо раніш бачили тільки одні чоботи й шаравари та сварливих баб на сцені. Танці Левитського з рештою мужчин до пісні «Красуні, красуні», або «Ми грішники великі» і т. д. поступово ставали легшими, органічнішими та виконані зі знаменито вивченою оркестрою робили дійсно приємне враження на глядача. Природний комізм Левитського, шляхетна елеганція Данчака в ролі «Фері бачі», чудові дуети Едвіна-Базилевича й Сільви, як і танець Л. Гаєвської та хорові чистла нашу публіку захоплювали, приваблювали. «Русин» в порівнанні до «Uj Közlöny» підносив дещо відмінне щодо третьої вистави «Королеви чардашу» та її виконавиці — Анди Остапчук. М. С. писав:

«. . . Перший виступ панни Анди Остапчук як дебютантки ожидаю дуже нетерпеливо. Перший акт: вагання, певна несмілість і зденервування артистки держало

в напруженню публіку. І це напруження через щораз смілівішу гру ступенювалося. В другому акті артистка вже віднаходить себе, і в головному моменті оперети опановує публіку так, що її перемога зовсім явна. Треба признати, що її перемога зовсім явна. Треба признати, що її талант не є повсякденний. Глибина чуття, героїзм, бурхливість, трагізм — це елементи її співу й гри. Що із звичайної оперети зуміла видобути вона стільки драматичної сили, останеться таємницею артистки. Глибоке переживання, артистична поміркованість зливалися в гарну цілість. Одушевлена публіка обдарувала артистку цвітами й прихилилася всіма симпатіями на її сторону. Панна Анда Остапчук досі не находила правдивих прихильників, котрі помогли б її великому талановитому видобутися наверх, до світла. Але надіємося, що недільний вдалий виступ п. Анди Остапчук не лиш надасть їй сили до дальшої праці над собою, але також здобуде для себе доброго провідника в особі директора Загарова для будучої артистичної кар'єри».

8 листопада, як інформував «Русин», театр показав одноактову оперету Ж. Оффенбаха «Заручини при лампах» та одноактову комедію А. Шніцлера «Анатоль перед шлюбом». Обі співачки, пані Дівничева і пані Цюканова своїм виступом в опереті дали доказ, що в певних своїх ролях можуть бути не лише добрими співачками, але й знаменитими артистками. Пані Цюканова нагадає надзвичайно давню славу руську артистку Осиповичеву. Пан Левитський як Анатоль, цей модерний віденьчук-декадент, був все ж таки замало Анатолем. Великий талант Левитського ярко означається в межах чистого комізму . . .»

Милозвучна музика Оффенбаха в «Заручинах при лампах» принесла дальший успіх нашому театру й співакам. «Свобода» (14. XI.) більш критично поставилася до одноактівки Шніцлера: «Анатоль перед шлюбом», на щастя, був одіграний такими акторами як Морська і Левитський. . . Інакше комедія дуже неблагодарна і слабонька . . .»

«Свобода» єдина зареєструвала нову прем'єру «Батько» А. Стріндберга (15. XI.) і то дуже короткою згадкою. Більше позитивно відгукнувся на неї «Русин» (27. XI.), зазначивши, що «. . . постановка Загарова була понята реалістично.» Щодо самого Загарова, що грав назовну роль, М. С. з «Русина» знаходив одноманітність модуляції його голосу в останній, найскладнішому акті, впадання в деклямацію, а М. Морській закинув брак ліричності. Важливий факт саме появи цієї драми в репертуарі театру, за висловом того ж «Русина» (25. XI.), «однієї з найбільше потрясаючих драм у світовій літературі».

Пrawdopodobно 21 листопада театр показав третю драму Винниченка «Натусь». На жаль, «Русин» не подав точної дати її представлення. М. С. писав там: «Натусь» Винниченка є одна із слабших його драм, а передовсім послідній акт. З акторів, крім п. Морської, котра віддавала вірно тип поганої безоглядної «баби», виказала також пані Ніна Машкевич великий хист до м'яко-ліричних типів, хоч при її виступах у різнородних ролях тяжко спізнати її властивий мистецький напрям. Послідну думку можна примінити також до п. Певного. Маленького хлопчика Натуса грала панна Туся Панькевичівна . . .»

24 листопада «Русин» видрукував статтю під заголовком «Народ собі» з нагоди 40-літнього ювілею відкриття «Národního divadla» в Празі. Стаття зазначала: «. . . Соролітні роковини чеського «Национального театру» пригадують нам, що і в нас на Підкарпатській Русі, між іншими починами, розпочалася також акція для сотворення постійного карпаторуського народного театру. Переживана нашим народом доба — це період культурно-народного відродження. Народна сцена, коли її належно поставити, буде дзеркалом народної культури і, до певної міри, школою

життя. Серед інших практичних змагань не забуваймо й цієї важливої культурно-народної справи. Ініціатори театральної справи надіються довести діло до кінця 1925 р. Від жертволюбности всього нашого громадянства буде залежати здійснення цих добрих намірів. Ми віримо в живучість нашої культури і в солідарність нашого народу. Надіймося, що через рік і наш народ здвигне свій храм рідного, слов'янського, карпатського творчества.»

І театр дійсно здвигав. Треба знову підкреслити, що активність нашого театру була щодо випуску прем'єр прямо подивугідна: в листопаді три прем'єри, і то не абиякі! (Оффенбах, Стріндберг і Винниченко! А ця тенденція — давати щораз кращі й визначніші світові речі — не упадала: грудень приніс дальші чудові постановки світових класиків. І не здавалося, що над цим чудовим розвитком нашого театру з'явиться швидко «меч Дамокля», а то з приходом — іменуванням нового губернатора — русофіла! Як би не було, але від заснування нашого театру, хоч і з немалими трудами, вдалося проводити «Просвіти» забезпечити діяльність нашого театру. Не знаємо, на жаль, точної суми, але біля пів мільйона корон субвенції діставала «Просвіта». І весь т. зв. «український» чи «народовецький» напрям міг розвивати активну діяльність, здебільша — читальні, курси, шкільництво і всі наші інші установи (видавництва, часописи тощо) просперували, бо ведучі чинники, головню віце-губернатор Егрнфельд та шкільний реферат на чолі з надрадником Й. Пешекком, були переконані в правильності української «орієнтації» на Закарпатті й, мимо всіх цькувань русофілів та мадяронів, не підривали творчости наших установ.

Все це треба добре зрозуміти, щоб уявити собі, яка загроза висіла над цим розвитком з того дня, коли іменовано д-р Антона Бескида, адвоката з Пряшівщини, другим губернатором Закарпаття. Ледви рознеслася вістка про це, вже появилися тривожні вісті. «Свобода» з 21 грудня 1923 (ч. 45) писала в статті п. з. «Новий губернатор», що д-р А. Бескид «зادумує русифікувати Підкарпатську Русь, викидати галичан і т. д.» І, як вже сьогодні кожному ясно, ці побоювання сповнилися ще «з гаком», бо 10-річна «бездіяльність» цього нездібного лемка, який, приїхавши до Ужгороду, почав свою промову відомими словами: «З великим любовом прішов я ку вам. . .» була спрямована тільки на одне: підривання та негування всього, що було українське, та виявилася в реляціях, подаваних «горі» для придушення української національної свідомости на Закарпатті.

Була це фатальна помилка, чи краще, промах чеської політики на Закарпатті: дати провід до рук русофілів-мадяронів, замість піддержати державотворчі елементи українських чинників Закарпаття. За це поступово доплачували в Празі. Провід «Просвіти» й театру зразу ж хотіли ще запобігти погіршенню відносин і на привітання нового губернатора улаштували театральний вечір оперних вистав, про що реферував «Русин», не знаючи ще, що і його дні пораховані . . .

Вітаючи губернатора Бескида, театр виставив 29 листопада дві короткі опери: імпресіоністичну одноактову оперу М. Лисенка «Ноктюрн» та чеську оперу В. Блодска «В студні» за участю директора Е. Паржизека, чеських і словацьких співаків ужгородських хорів та оркестри театру. «Руська Нива» ще додає, що того вечора були показані ще й «Вечорниці» Ніщинського. На залі, крім губернатора, були віце-губернатор Розсипал, генерал Каstellла та багато інших гостей і закінчує, що артисти доказали, як гарно театр розвивається.

Повертаємося ще до цієї вистави з нагоди привітання нового губернатора. Всі часописи подали повідомлення про неї, але «Руська Нива» ще й додатково подала програму чотирьох загальних зборів товариства «Просвіти» про урочисте посвячення свого

дому на вул. Ракоці ч. 20. Цей дім врятували перед реквіруванням голоси русинів, угорців, жидів і комуністів, що голосували за «Просвіту». Проти «Просвіти», отже за реквірування голосували всі чехи, крім соцдемів, але з ними були й неорусини (Фельдешій, Урам, Жидовський). Треба собі добре протерти очі, щоб людина могла повірити: ті ж чехи, які в нашому театрі разом із своїм «Соколом» виступали в операх, які «дбали» про «слов'янську взаємність» і голосили спільний поступ проти неслов'ян у місті, ті були проти «Просвіти» разом з мадяро-русофілами! Просвіта захоронила свій тяжко закуплений дім голосами, але як видно, акція проти нас почала загострюватися. Про загальні збори «Просвіти» реферувала і «Свобода» (27. XII.).

10 грудня театр дав комедію К. Гольдоні «Мірандоліна». «Русин» (13. XII.) писав: «. . . Вистава «Мірандоліни» Гольдоні доказує, що дир. Загаров чоловік, котрий потребує розмаху, далечі, широкого світа. Хоч через перешкоди, але йде до цілі. Якесь наполеонівська натура міститься в ньому. І як такий, хоче отворити очі руської публіки хоч на частину того світа, що ми називаємо європейською драмою. А де? В Ужгороді на тих тісних дошках городської сцени і при помочі тих артистів, які в тяжких матеріальних обставинах гірко журяться о щоденний хліб. «Мірандоліна» Гольдоні перелетіла всі майже європейські сцени . . . Грати «Мірандоліну» — це значить вистудіювати всі ситуації й рухи до найменших подробиць, бо тут вони більше говорять, як самі слова. І треба признати, що нашим артистам (Загарову, п-і Морській, Левитському й Певному) це зовсім вдалося. Головно п-і Морській (як Мірандоліні). Полудневий темперамент виявляється вже в самому лиці (пані Морська в характеризованню себе — це майстриня!), просту наївність уміла гарно сполучити з підступом — не жінки-аристократки, а жінки-міщанки, яка аристократа ненавидить. Загаров любить героїв з контрастами, або певного рода брутальних. Я певний, що Отелло — це була би одна з геніальних його креацій. У «Мірандоліні» виявив свою трагікомічність зі смаком. Певний як граф держався легко, сміло. При інших обставинах вивисся би він найскорше на найбільшого драматичного артиста. Левитський як маркіз, цей «спірітус мевенс» комедії, замало перестудіював свою роль, хоч сюди надається одинокий. Костюми — з повним зрозумінням . . .»

З цього числа «Свобода» теж про цю виставу зазначала, що глядач навчився пізнавати М. Морську з іншої, ще невідомої сторони. Згадала про виставу «Мірандоліни» і «Руська Нива», зазначивши, що вистава викликала серед глядача повно веселого настрою і сміху.

Наша преса часто звертала увагу відповідних чинників на жahlливий стан міського театру в Ужгороді, що, безумовно, не сприяло піднесенню рівня різних вистав. Вже згадуваній міській театральній комісії «Руська Нива» (8. XI. 1923 р., ч. 45) прямо закидала, що за кожную виставу треба платити високі податки, надмірне найомне за залю театру, а його влаштування занедбане, декорації міські подерті, повні плям, а в гардеробах навіть великого дзеркала немає для акторів . . . Всі ті і дальші недостатки переходили з сезону в сезон. Нам добре відомо, що ця комісія ані пізніше нічого не зробила для покращання умов у театрі . . . А це чимало відбивалося й на праці нашого театру, який не мав такого майна, як, напр., угорська трупа або жидівська «Габімаг» . . .

«Руська Нива» в тому ж числі подала згадку про прем'єру народної драми Кропивницького «Дай серцю волю»: «Народу було повно так, як звичайно буває на недільних представленнях. І не пожаліли, бо гра артистів, як пп. Левитського, Машкевич, Певного, Базилевича й інших виходила, як звичайно, під веденням славнозвісного директора й режисера Загарова, прекрасно. В цій грі звернула на себе увагу публіки ще зовсім незнана на нашій сцені артистка, п-і Андрієвська. Її виступ, з першої хвили не-

певний, в дальшій грі мусів викликувати бурю заслужених оплесків. Її гра, а головню голос каже сподіватися, що її місце є між першими нашими артистками . . .» На жаль, про цю акторку більше не було згадок.

А ось інший голос про наш театр:

«Місцевий український театр відіграв 20. XII. Мольєрову класичну комедію «Тартюф» у парадній постановці. З учасників на першому місці треба згадати п-і Морську в ролі Дарини. Інтелігентна акторка, яка має відмінний орган мови і яка є мистцем визначно типізованих образів. Загаров грав ролю «Оргона» і довів, що він визначний актор. З-поміж других Певний в ролі «Тартюфа» славно креацію створив. Добрі були ще Здорик, Ручко, Базилевич. Ціла вистава старанно була поставлена і добре інсценізована. Вистава відбулася перед порожню залю, доказуючи те, що «русинська» інтелігенція не хоче мати нічого спільного з українською мовою. Бо хоч чиста культура це, що ці мистці продукують, все ж таки нам зовсім чужа і наш нарід не має до неї ніякого відношення . . .»

Отак то кінчає свою дійсно «найпозитивнішу» критику на світову комедію в чудовому поданню наших мистців «Uj Közlöny», тобто пан Гава-Генделлсманн, який, як далі побачимо, стає «державнотворчим» органом чеської аграрної політики режиму Розсипала під покришкою русофільського губернатора Бескида. Він, Гаваш, говорить за «русинську» інтелігенцію, за «наш нарід», який «не має ніякого відношення» до власної української, як він пише, «чистої культури», що продукували наші мистці світового рівня в «Тартюфі»! Це ж і є та перфідність, якою баламутив цей щоденник всіх чинників «на горі» протягом панування розсипалівщини на З.У., що й запровадила зі своїм гідним лакеєм «Podkarpacké Hlasy» — українофобним щоденником, — таку прірву між українське і експоноване чеське урядництво на Закарпатті.

Вершкові виконання наших акторів не знайшли визнання ані в губернатора, ані в розсипалівських урядах. І ці відносини спричинилися до того, що саме в часі розквіту нашого театру — у цім та двох наступних сезонах — він вже був згори засуджений на ліквідацію. Тільки невимовною енергією проводу «Просвіти», на чолі з її головою д-р Ю. Брацкайком, А. Волошином, д-р М. Брацкайком та іншими вдалося цей смертний вирок віддаляти аж до відомої дати 17 січня 1930 р.

Все це з'ясує факт, що 22 березнем 1923 р. заіснувало в Ужгороді «Культурно-просвітительное Общество ім. Александра Духновича», яке ще не мало затвердженого статуту, але з приходом «свого» чоловіка на посаду губернатора все це влаштувалося, і «Общество» скоро виявило великий апетит: хотіло проковтнути і «Просвіту», і наш готовий високомистецький театр! Коли ж цього зразу не можна було здійснити, то почалася підривна робота зі всіх сторін, інспіратором чого сталося це «Общество . . .» За головою о. Євмінія Сабова скривалися Камінський і Фенцик та решта діячів — відступників від національної культури. «Uj Közlöny» 29 грудня написав, що на загальних зборах Общества Духновича м. ін. ухвалено «зорганізувати великоруській оперний ансамбль, в якому тільки руські камерні співаки будуть . . . За два місяці починає він свою діяльність в Ужгороді, Мукачеві і в Берегові . . .»

Як відомо, були це «фантастичні мрії». Проте спільними силами вдалося ім припинити видавання нашого щоденника «Русина», щоб вже більше не виходив взагалі. 31 грудня 1923 р. він припинив свою діяльність, завдячуючи це заходам губ. Бескида та віцегуб. Розсипала.

Про виставу «Тартюф» Мольєра написав М. С. в «Русині» (1. XII. 1923) таке: «. . .Самий той факт є великої культурної ваги, бо вистава «Тартюфа» із постанов-

кою п. Загарова не може постидатися найбільшій європейській сцени. Ужгородська публіка мала змогу побачити великий французький твір з XVII століття в якнайбільшому оригінальному світлі, подивляти вправлену гру артистів: Загарова, Певного, п-і Морської, Машкевич, Здорик і ін. та й пізнати той гіркий усміх Мольєра проти поверховної побожности . . .» Далі подано характеристику творчості й особи Мольєра, «по Шекспірові найбільшого драматурга взагалі». «. . . Осередком твору є дві грандіозні постаті — Оргон (Загаров) і Тартюф (Певний), котрі ясно нагадують тодішніх єзуїтів. Досконалість відтворення цих типів п. Загаровим і п. Певним була подивляюча . . .»

Першою прем'єрою по Новому Році (3. І.) стала комедія А. Коцебу «Колотнеча». На цю прем'єру реагувала «Свобода» (23. І. 1924, ч. 4): «. . . Комедія Коцебу була одіграна з повним успіхом. Творення Певного було першорядне. Дебютантка Совачева здобула повну симпатію публіки. Остапчукова, Машкевич і інтригант Левитський продукували першорядну гру. Ансамбль добре доповнили Ручко і Базилович». З цієї згадки довідуємося, що співачка Анда Остапчук також грала в комедії. Це означає, що педагог Загаров втягнув її і на прозові ролі, щоб допомогти їй в акторському рості. Взагалі, треба сказати, що наші актори — навіть балерина Л. Гаєвська — всі грали у всіх виставах: операх, оперетах, драмах чи комедіях, може за винятком М. Морської, яка в музичних виставах не виступала.

В той час, коли «свої» ганили і підцінювали діяльність нашого театру, інколи чужі вміли об'єктивно оцінити цю працю. Тому цікаво навести тут позитивні слова зі словацької преси: «Руська Нива» (27. XII. 1923, ч. 52) пише: «Не цінять свої, а цінять чужі. Така думка насувається, коли візьмеш в руки «Словенські Віход» (ч. 289) і читаєш там статтю «Руський народний театр»: «Не дається заперечити, що «Руський Театр» грає в народному житті немалою роллю. Слухати матерний язык, образки з життя і з історії народу, ідеї автора, це все викликає у слухаючих одушевлення і любов до свого народу. А руський народ потребує много одушевлення, щоб поконати перепони, які падають йому під ноги в часі народної революції. Тут лежить значення «Руського Театру» в життю руського народу». Автор далі подає історію розвою нашого театру від початків аж до сьогодні і що яку велику працю виконав театр в Ужгороді і по З.У., які перешкоди «падають йому на пути й дивується, що артисти при так малих платнях і при так малій помочі властей виконують так велику працю, бо місячно дає театр 16 — 20 вистав, між тими 4 даром, всі інші за малим вступом . . .»

«Тому апостольському покликанню театру нема належного зрозуміння. Не видимо ще у руської інтелігенції, щоб зіллялася з театром. Русини ще є далеко од того великого сну — самостійна будова руського народного театру. Руські круги мусять пробудитися і тоді найдуть порозуміння у наших властей, які підвищенням субвенцій поможуть піднести працю Руського народного театру. Так пише чужинець, не русин . . .» Той же часопис подав в ч. 52 (27. XII.), що «губернатор Бескид відмовив участі на загальних зборах «Просвіти». . . Зразу пустив фарбу — стався протектором русофільського Общества Духновича . . .»

Дальшою прем'єрою нашого театру була фантастична оперета М. Кропивницького «Вій», про яку знаходимо згадку тільки в щоденнику «Uj Közlönu» (ч. 17): «. . . Місцеві українські актори представили в четвер (17. І.) казку Кропивницького «Вій». Вистава старанно приготовлена і добре інсценізована. Актори виконали гарно особливо чудові мелодії (пісні). Гарно звучав тенор Базиловича. Пів залі публіки . . .» Дуже жаль, що про таку цікаву виставу маємо тільки цих пару рядків. Але це зрозуміле, бо ж ворожо настроєний щоденник не мав інтересу довше розписуватися про штуку,

якої і не розумів (не щодо мови, але щодо теми, напр., життя бурсаків тощо) і не хотів пропагувати. Бо ж далі вже в тому ж числі пропагує гастроль бувшого російсько-царського балету, з якого 19 осіб виступає в Ужгороді.

Про виставу «Вій» ще згадано пізніше в «Свободі» (1. V. 1924), коли було її виставлено 28 квітня під час Великодня. «Вій — це величезний витвір простионародної фантазії. Таким іменем прозивається в українців начальник гномів (духів), у якого повіки сягають до самої землі. По суті живі образи цього чудового зразку народної фантазії дотепно перемішано з реальними картинами тогочасного життя й прикрашені піснями дають ряд цікавих вражень, які з наростаючою силою впливають на глядача аж до кінця п'єси. Дирекція зробила все можливе й не можливе, щоб у місцевих умовах достойно виставити цю чудову п'єсу. . . » Успіх вистави серед нашого глядача перевищив навіть успіх «Сорочинського ярмарку» або й «Гриця», хоч ці мали чи не найбільшу популярність на т. зв. народних виставах в неділю пополудні.

«Свобода» (30. I. 1924, ч. 5) зареєструвала дальшу прем'єру — «Ясні зорі», драму на 5 дій Грінченка, відграну 22 січня 1924 р.: «В головній ролі грали Морська і Певний, натурально першорядно. Базилевич дуже тяжко запалюється. . . . Совачева й інші пересічно добре грали. . . »

Цю виставу добре пам'ятає автор. В ролі Алі баші — М. Певний, Аміна — М. Морська, Фатима — Совачева, Дмитро, молодий невільник — Ф. Базилевич, Олена, його жінка — Н. Певна, Панас, старий невільник — П. Чугай; всі вони творили зіграний ансамбль, як це було завжди в постановках Загарова. Морська чарувала своєю глибоко переживаною грою особливо в останній дії — в тюрмі. Як вже було згадано раніше, деякі дії були в полотнояних декораціях (умовних), м. ін. і ця тюрма. Решта картин мала виразний орієнтальний колорит.

Репризу цієї драми згадує «Руська Нива» (21. II. 1924): «17. II. 1924 р. грав Руський Театр історичну драму Грінченка «Ясні зорі» з життя руського народу в часах воєн з турками. Заля була, як звичайно, в неділю пополудні, повна. Між іншими в театрі виділи міністра уніфікації д-ра Марковича. . . »

В місяці лютому наш театр дав дві світові прем'єри. Про першу, визначну драму К. Чапка «Р. У. Р.» так реферував «Uj Közlöny» (9. II.): «Місцеві українські актори представили вчора вечір (п'ятниця, 8. II.) цю цікаву драму Чапка в добрій постановці. З дійових людей виникали пані Машкевич, Загаров, Певний, Левитський і виконавці двох роботів. Шкода, що суфлер сильно перешкоджав виставі, а ще більша шкода, що по-українськи грали цю штуку. Повна заля без автохтонів. . . » Перша заввага рецензента була слухна: тому, що наш театр давав місячно дві, а інколи й три прем'єри, інколи дуже активно помагав акторам суфлер; адже ж, крім згаданого числа прем'єр, часто обновлювано п'єси зі старого репертуару, відбувано поїздки на провінцію з гастрольями — вивчали нові музичні штуки, що чимало затяжувало наших акторів. Знаємо, що Загаров був строгий і педант як директор, а ще строгіший як режисер, але ані він не міг досягти в цій справі бажаного успіху — кращого знання роль акторами. Тому інколи дійсно було чути суфлера. . . . Заввагу щодо мови в нашому театрі ми вже коментували раніше. Тут скажемо тільки те, що, знаючи становище урядових чинників, особливо з приходом губернатора Бескида та віцегуб. Розспала, «Uj Közlöny» вже стало вживав слово «українські» актори, «український» театр, щоб і тим дразнити всіх, мовляв, то річ чужа, а «автохтони» на неї не ходять. . . .

Фактом лишається, що заля вже наповнялася і без автохтонів (переважно мадярів, як це Гаваш розумів, або мадяронів-русофілів), значить, до нашого театру ходили українці місцеві й емігранти, передовсім, вся наша молодь, а також конструктивні

елементи чеського урядництва. Багато з нас не пропустили жодної вистави нашого театру. Загаров в ролі Доміна, Ніна Певна в ролі Елени і роботки, Базилевич в ролі робота Прімуса, Певний в ролі Фабрі, Романченко як великан д-р Галлемаєр, А. Погребний як робот Маріус, Совачева як нянька — всі вони витворили атмосферу небувалого напруження на нашій сцені, що нам прямо заперало подих. Художнє виконання нашого театру значно перевищало постановку цієї драми в тодішньому угорському театрі (що автор «Нарису» також бачив) і де захопив нас тільки актор Дері Гуго в ролі Маріуса. Драму наш театр грав в полотняних умовних декораціях. Як майже всі, і цю драму з чеської мови переклав Ф. Базилевич.

«Свобода» (21. II. 1924) тільки реєструвала цю прем'єру, але натомість у цьому ж числі подала згадку про 25-ий ювілей артистичної діяльності Павла Чугая. Ювілята привітали публічно всі верстви населення Підкарпатської Русі. Театр саме ставив прем'єру драми Гауптманна «Візник Геншель» (15. II.), де Чугай виконував титульну роль. Про це згадувала «Руська Нива» (21. II.): «. . . В часі, як Павло Чугай виступив на сцену, публіка привітала його довго триваючими оплесками. Потім в часі перерви привітав ювілята в імені товариства «Просвіти» директор Августин Волошин, а директор театру Загаров од трупи, потім відчитано багато привітних писем і телеграм й передано подарунки. Ювілят в грі «Візник Геншел» виказав правдиву силу свого артистичного духа. Наша редакція шле невтомимому працівникові на рідній сцені щирі желання многих і благих літ.»

Поза Михайлом Біличенком, з характерних акторів — співаків найбільше облюбленим був в Ужгороді і на провінції знаменитий Павло Чугай. Тим можна пояснити, що його 25-річчя було наче маніфестацією вдячності всієї публіки за його справжнє глибоке мистецтво. В різних ролях побутового репертуару він завжди переконував глядача, але роля візника Геншеля дала йому нагоду показатися і в світовій п'єсі видатним мистцем. Постановка Загарова була на високому рівні, бо і решта виконавців, зокрема М. Ручко в ролі пастора, створили справжню Гауптманівську атмосферу на нашій сцені.

Якщо в лютому домінували драми в репертуарі нашого театру, то на березень театр підготував дві опери. «Руська Нива» (4. III. 1924, ч. 11) перша анонсувала, що з нагоди 50-річчя директора хлоп'ячої учительської семінарії Августина Волошина 17 березня 1924 р. о год. 20 в міському театрі відбудеться вистава опери на 3 дії М. Аркаса «Катерина». І ще одне оголошення: «Руський театр «Просвіти» в Ужгороді дає дня 3., 4. і 5. III. в свято 100-річного ювілею відомого чеського композитора Б. Сметани опери «Продана невіста» на 3 дії. Опера йде при участі чеських артистів. Хор зложений з 43 людей, балет з 10 людей. Нова постановка, нові декорації, нові костюми. Тут же була дальша оповістка: «Артисти Руського Театру уряджують в Ужгороді 6. III. 1924 р. в залі «Мадярського Касина» Редуту-Бал під маскою під протекторатом Вп. віцегубернатора Розсипала, генерала Костеллі, С. Грабарової, д-р Ю. Брашайкової, мін. радника Й. Пешека, дир. О. Загарова, на який мають честь запросити Вашу всечесність з родиною. О півночі весела програма (правдоподібно на якусь добродійну ціль) з оркестрою Руського Театру . . .»

Про ювілейну виставу «Проданої нареченої» Сметани детальну рецензію дала «Свобода» 13 березня, («Руська Нива» повідомила лише про неї в останньому своєму числі від 8 березня): «. . . Прем'єра «Проданої нареченої» Б. Сметани, безперечно, велика подія в історії нашого театру: по перше — успіх прем'єри здобув симпатії нашому театру і в крузі чеського громадянства, яке високо оцінило музичний і вокаль-

ний рівень нашого театру, а по друге — урядові чинники морально були примушені і далі сприяти діяльності театру уділюванням необхідної субвенції. Вже сама рецензія «Uj Közlöny» показала, що й ворожо настроєна критика капітулювала перед мистецьким рівнем оперного ансамблю нашого театру. Правда, ця критика все приписала режисурі Е. Паржизка, який після участі в опері «В студні» і тут гостював — і в ролі Кецала, і як дежисер, однак опера — це передовсім музика й спів, а це вже заслуга диригента Юрія Гаєвського та наших солістів опери, в першу чергу Анди Остапчук, яка дійсно чудово виконала ролю Марженки, далі родичів — Івана Данчака, Ніни Певної, М. Ручка, Ольги Дівнич, які разом з Кецалом — Паржизком в тяжкому секстеті чудово співали; чистенький тенор і пристійна постать Ф. Базилевича в дуєті з Марженкою — Остапчук прямо приголомшили глядачів. Може голосово слабший, але дуже приємний Вашек Мартиновича і іскристий принципал О. Левитського ніяк не були менше вартісні, але дали виставі настільки облюблену комічну атмосферу разом з Кецалом, який дещо й переборщив — ради своєї публіки, але щиро співпрацював з нашим театром.

Було пошито комплектні чеські народні строї, що довго опісля використовувано, навіть аматорами, зготовлено нові декорації, а сам факт, що театр рішив три дні за собою ставити оперу (як це робив малярський театр з оперетами), є яким доказом гарного розмаху нашого театру в цю пору. В цій опері ще краще показалися голосові дані солістів і хору, як, напр., в опереті «Королева чардашу». Як щойно згадувалося, й «Uj Közlöny» капітулював перед мистецьким успіхом «Проданої нареченої», зазначивши, що режисер Паржизек такі великі маси заняв на сцені, яких ми ще в Ужгороді не бачили. Тим то хори й балет були великого масштабу . . .» (6. III. 1924).

Про другу ювілейну виставу (на честь д-р А. Волошина) опери А. Аркаса «Катерина» «Uj Közlöny» написав найбільше, констатувавши, що композитор «скомпонував цю гарну і милозвучну музику, яка серйозно тематикою і мелодійністю своєю забезпечила авторові Пантеон . . .» А далі про саму виставу: «З дійових людей на першому місці треба згадати пані Цьокан-Терпило, якої срібнозвучний високий сопран нісся неначе на крилах. Її техніка співу ще все не розвинута, хоч, безумовно, значно покращала. Її вимова та грим погані (впрочім, всі зле шмінкуються). Несподівано добре співав Данчак (Іван). Його голос баритон. Має найліпшу вимову. Мав великий успіх. Пані Дівнич в ролі матері була знаменита, а Ручко (звучний бас) співав трагічну партію батька. Роллю тенора співав Базилевич (Андрій). Його голос гарно дзвенів. Мав успіх. Хор і оркестра під проводом Гаєвського виконали добру роботу. Режисура хвалить роботу Загарова. Гарну виставу переповнена зала слухала й аплодувала без кінця.»

«Подвійна похвала, коли ворог хвалить» — говориться, а тут це було на місці! Співати такі партії, як Катерини (всю третю дію без перерви сама співає!), Батька, Івана, або Андрія — це не пісеньку відспівати в «Наталці», або в іншій народній п'єсі. І в «Катерині», і в «Проданій нареченій» треба було солістам майже безупинно співати, а це вимагає голосових фондів і великої музикальності. Цим треба пояснити, що й вороги нашого театру хоч тимчасово мусли капітулювати перед мистецькими досягненнями ансамблю.

Після визначних оперних вистав в другій половині березня театр готував дальшу несподіванку. Маючи два ювілеї в березні, 100-річчя Сметани і 50-річчя Волошина, театр не вспів вшанувати пам'ять Т. Шевченка. Та щоб ця урочистість компенсувала її спізнення, інсценізовано його славну історичну поему за Л. Курбасом «Гайдамаки».

«Свобода» (10. IV. 1924, ч. 15) писала: «Комітет всіх руських товариств Ужгороду

влаштує 12. IV. 1924 р. свято великого руського поета Т. Шевченка. Свято розпочнеться безсмертним «Заповітом» поета . . . промова . . . після того трупкою «Руського Театру «Просвіти» при співучасті Руського Національного Хору, хору мужеської учительської семінарії і оркестри Руського Театру, буде виставлена грандіозна поема-трагедія Т. Шевченка «Гайдамаки». Поема піде в інсценізації молодого талановитого модерного режисера Великої України Леся Курбаса. Ставить поему директор О. Загаров. Трупка енергійно готується до постановки найдорогоціннішої перлини з творів нашого геніяльного поета-мученика. Закликаємо всіх наших читачів прийняти участь у святі й подивитись на цю світову річ». Цей самий анонс помістив «Uj Közlöny» (12. IV. 1924, ч. 8) майже в дослівному перекладі.

Та ж «Свобода» 24 квітня повідомляла, що «. . . інсценізована поема Курбаса «Гайдамаки» була сенсацією театру. На грецький спосіб поставлений хор (конферансьє), а креації хвалять фахову руку директора Загарова . . .» Як відомо, сам режисер приймав участь у виставі «Гайдамаків» Л. Курбаса 1920 р., граючи там ролю Благодійного. На жаль, ані один часопис не зафіксував обсаду ролей та рівень виконання, збереглося лише два фото з вистави театру в Празі.

Але ще до цієї святочної прем'єри мав наш театр і непередбачувані виступи. «Вперед» (18. IV. ч. 14) реферував про академію по бл. пам. В. Тусарові: «В неділю, 6. IV. 1924 устроїла Соц.-демократична партія і «Робітнична академія» в Ужгороді громадянську панахиду по Тусареві . . . В тій панахиді взяли головну і найбільшу участь артисти театру «Просвіти», і лише завдяки їхній великій праці випало то свято так величаво. Хор театру відспівав похоронний марш Бетовена; другі гарні кусники одіграли оркестри театру «Просвіти» та «Združení» . . .

Щоб довести художній ріст Руського театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді, провід театру запланував, як і перед двома роками, гастролі в Празі, де столична публіка та критика могла найкраще оцінити мистецькі досягнення трупи. Крім того, такі гастролі могли значно сприяти боротьбі «Просвіти» за здобуття потрібної державної субвенції, яку з ініціативи нового режиму на Закарпатті почали скорочувати.

Найгарніші точки «Аве Марія» Анди Остапчук і деклямація пана директора Загарова — вірш Тичини «Коло церкви на майдані революція іде» — дуже велике враження викликали . . . Подяка в першій мірі артистам театру «Просвіта», які з так великою посвятою оддалися звеличання пам'яті помершого пролетарського борця, пану директорові Загарову й т-ву «Združení» . . . Цю академію оголосив і «Uj Közlöny» (6. IV. 1924, ч. 81), згадуючи участь членів театру. Як бачимо, без нашого театру не відбувалися жодні урочистості в Ужгороді.

Готуючись до гастролів у Празі, театр дав у травні лише одну прем'єру (9 травня) — «Гедда Габлер» Г. Ібсена. «Свобода» з 15 травня писала: «Драма Ібсена викликала чудове враження. Креація Морської була одна з найліпших. Шкода, що ужгородська публіка не інтересувалася серйозним мистецтвом. Гра Загарова, художньо інтерпретовані ролі Певного й Машкевич дали досконалий ансамбль. Ужгородська сцена рідко видала таку виставу, як була ця 9-го травня . . .» Постановка такої світової драми, як «Гедда Габлер» Ібсена, заслужила, як видно з цієї згадки, більше глядачів, а також подрібнішу рецензію. Шкода, що решта часописів не рецензувала її.

«Právo lidu», щоденник соц.-дем. партії, перший оголосив гастролі нашого театру (11. V. 1924, ч. 111): «В днях 23, 24 і 25 травня ц. р. приїде до Праги «Руський Театр» з Підкарпатської Русі під проводом і режисурою С. Загарова, відомого режисера петроградських, московських і київських театрів. Гратимуться: «Гріх» В. Винниченка,

«Батько» Стріндберга і «Тартюф» Мольєра. Ціни місць: 15, 12, 8, 6 Кч. Заля Народного Дому на Кральовських Віноградах. Початок о 8. год. вечір. Передпродажа білетів в книгарні Лаврова, Прага II, Карлова площа ч. 6 та в пані Тругларжової-Смечки і в Коруні.» Це повідомлення часопис повторяв 16, 20 і 22 травня 1924 р., а тоді ще з таким додатком: «Очікується, що чеська суспільність привітає це культурне підприємство симпатично і що всі три вистави будуть численно відвідані». 23 травня 1924 той же щоденник (ч. 121) помістив статтю «До приїзду Руського Театру з Підкарпатської Русі до Праги.» Спершу у вступі автор наводить, що Підкарпатська Русь потребує в теперішній заostalості систематичну виховну і народнопросвітну діяльність, добре народне шкільництво, щоб впевнити основні елементи своєї рідної народної культури. Це все було знаменитим завданням народного театру у всіх денационалізованих народів, бо ж театр все сприяв відродженню і культурному піднесенню. . . . Підкарпатська Русь щасливою нагодою має такий театр. . .» Проаналізувавши коротко історію театру «Просвіти», включно з періодом останнього року під керівництвом Загарова, що ввів на сцену різні сценічні жанри (включно до сучасної європейської драматургії) та перевівши огляд головних мистецьких сил, критик «Práva lidu» зазначає: «Є зрозумілим, що художнє здійснення так широкого театрального репертуару й програми вимагало й рівночасно художньо добре кваліфікованого ансамблю. І тут треба констатувати, що сучасний театральный ансамбль ужгородського театру в своїй більшості вже не є аматорський і що його ядро творять мистці фахово освічені і з довшою театральною практикою.»

З цієї популяризаторської статті видно, що Прага дивилася на наш театр багато тверезіше й прихильніше, ніж партійні експоненти — місцева чеська адміністрація на Закарпатті. Вона вважала наш театр важливим культурно-політичним чинником, визнавала його чималу діяльність, його художній рівень, мистецькі кадри та європейський рівень репертуару, що було заслугою О. Загарова. На цій підставі автор статті підкреслив потребу не зменшеної субвенції театрові для успішного продовження його діяльності.

Про приїзд нашого театру писали й інші празькі щоденники — «Národní politika», «České slovo» та «Právo lidu». На жаль, їх об'єктом стала лише вистава «Гріх» Винниченка, а «Батько» Стріндберга та «Тартюф» Мольєра не отримали рецензій.

Критик «Národní politiku» (25. V.) Карл Енгельмільлер зазначив, що «політик, повістяр і драматург Винниченко є в «Грісі» тверезіший, як у своїй «Пантері»; ефективність сцен уступила вмисній напруженості, яка однак виразно терпить задовгими діалогами. . .» Всі виконавці ролей отримали у Енгельмільлера добре схвалення.

Довшу рецензію про «Гріх» дало «České slovo» (25. V.): «. . . У своєму виборі мав бадьорий і амбітний пан Загаров ще одну ціль, а зокрема ту, щоб сам міг блиснути як драматичний мистець у великих головних ролях. Друга дія «Гріха» Винниченка, який припав на інавграційний вечір, є майже ціла виповнена слідчим жандармським полковником Сталінським, і то так, що допитувані в'язні майже взагалі не говорять: в розтягнутому третьому акті більше ніж на половину домінує й говорить знову тільки витривалий, невтомний Сталінський і пан Загаров має отже досить нагоди, щоб у тій обширній ролі розвинути своє вміле, вправне мистецтво. Строгість вислуху і примус, гнівна подразненість і гострі докори, іронія і відважна спокуса, — все це має пан Загаров у своєму арсеналі, з урядовим напруженням, або знову з монденною настирливістю, а все ж таки жандарм є жандармом, завжди мусить в ньому бути багато холоду і твердості.

Для останніх акторів групи в «Грісі» не залишилося багато місця, ще найбільше має

М. Морська, яка грає грішницю Марію Лесківську з її трудним та жакливим пізнанням, що «гріх» зі своїми наслідками не є нічим легким й незначним, як це собі вона уявляла. Виконання її ролі, найкраще в частинах вільної усміхненої легковажності, підноситься розважністю й обережністю, яку собі акторка присвоїла. Також пан Певний (відомий з попередніх виступів) і К. Здорик є добрими силами трупи, чи розходиться про бадьорий, веселий рух, або про уперту примху та слізний біль . . .» Рецензія кінчається подивом автора, як багато є в Празі русинів і їхніх приятелів, а особливо сотки молоді, які гучно вітали з глядачами цю першу виставу гастролерів.

«Právo lidu» (27. V.), зупинившись на виставі «Гріху», писало: «. . . Якщо Руський Театр здавався нам при минулому гостюванні якоюсь ретроспективою, то приближається тепер при цих гастролях значно до висоти, яку вимагає культура сучасного театрального смаку».

Повернувшись з Праги, театр вже дав 4 червня свою дальшу прем'єру в Ужгороді, оперу Б. Сметани «Поцілунок». «Свобода» (12. VI.) писала: «Вистава вдалася першорядно. Милый і теплий сопран Анди Остапчук зливався в прегарні дуети з тенором Базилевича. Цим дуєтом переганявся за першенство дует Данчака й Базилевича на початку другої дії. Теплий баритон Трухлого викликав много заслужених оплесків. Не була би повна вистава без рутинованого баса режисера Паржизека. В менших ролях прецизно співали Цьоканова, Дівничева й Мартинович. Пані Цьоканова показує рішучий поступ. Хори й оркестра були приготовлені дуже добре. Це хвалить серйозну й фахову роботу диригента, молодого Воски».

Шкода, що ужгородська публіка не гонорує по заслугі такі серйозні вистави, як була ця. Здається, що в Ужгороді ще не виросла та верства інтелігенції, яка б доцінювала таку серйозну й високу художню музику, як опера безсмертного чеського композитора Сметани. Бо в Ужгороді ще й на мистецтво дивляться люди далекоглядом високої політики.»

«Uj Közlöny» (15. VI. 1924) подав рецензію про репризу: «Оперний ансамбль «Просвіти» вчора вечір відіграв оперу Сметани «Поцілунок» в знаменитім розподілі роль . . .» Автор особливо вирізнив Паржизека, Анду Остапчук та диригента Воску, що вперше замінив на пульті Ю. Гаєвського. «Поцілунок» був останньою прем'єрою сезону. В липні мав театр відпустку, а від серпня улаштовував концерти по Закарпаттю з своїм хором (Мукачів, Свалява, Королево над Тисою, Хуст, Тячів). Часом театру давав концерти з хором українських студентів-емігрантів з Праги (диригент М. Рошаківський).

В серпні 1924 р. (7. VIII.), за повідомленням «Свободи», була виставка в Ужгороді в приміщенні слов'янської школи, присвячена діяльності товариства «Просвіти» в 1920—24 рр. Крім читалень, «Просвіта» за цей час мала 48 драматичних гуртків, 25 хорів, одну оркестру, а театр дав 385 вистав, з них 252 в Ужгороді і 133 на провінції.

Помимо основної діяльності театру «Просвіти» під керівництвом Загарова, сезон 1923/24 рр. був позначений ще двома явищами: 1) діяльність в Празі Українського театру з Великої України під керівництвом М. Садовського та 2) зріст діяльності аматорських театральних гуртків в Ужгороді та на периферії.

Зібрати репертуар і встановити чергу вистав Українського театру з Великої України вдалося тільки завдяки чеській пресі в Празі. Вона лише реєструвала вистави, не даючи на них рецензій. За допомогою Юрка Гривняка, бувшого актора на Закарпатті і в Празі, вдалося навіть дістати зі спадщини Миколи Миленка статут цього театру, що загально являє собою зразок маркової системи (поділ платні поміж акторами), що була популярною в мандрівних трупах побутово-етнографічного театру на Україні.

Ідея заснування цього театру виникла у Садовського після того, коли йому не вдалося влаштуватися в чеському фільмовому мистецтві. Сам він жив з невеликої субсидії, яку отримував від уряду ЧСР. Театр в «Мещанській беседі» було відкрито 2 листопада виставою «Наталки-Полтавки», де, крім колишніх членів театру «Просвіти» (Іванова, Черкасенко, Миленко, Кричевській), допоміжною силою був Український Академічний хор в Празі, а також деякі особи з української еміграції. Правдоподібно брав участь і хор при Українському Педагогічному Інституті, де викладали доцент Нестор Нижанківський та диригентка Платоніда Щуровська-Россіневич.

Після «Наталки Полтавки» було виставлено комедію-жарт В. Самійленка «У Гайхан — бея» та одноактівку С. Васильченка «На перші гулі» (20 листопада). За цією виставою слідували: «Мартин Боруля» І. Тобілевича (2 грудня), «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського (13 грудня), повторено «Наталку Полтавку» з жартом С. Ніколаєва «Артист» (23 грудня), а по новому році було повторено «Запорожця за Дунаєм» (2 лютого) та виставлено «Бондарівну» (13 лютого) та вечір одноактівок («По ревізії» Кропивницького та «На перші гулі» Васильченка — 19 лютого).

За місяці березень і квітень 1924 р. в пресі нема згадок про вистави театру під управою Садовського в Празі. Можливо, що він вже з набутим репертуаром влаштував гастролі в Подєбрадах, де був центр української колонії, та в таборі полонених і інтернованих українців у Йозефові. У святі Шевченка 10 травня він не приймав участі (в ньому приймали участь Михайло Голинський та Нестор Нижанківський) і, правдоподібно, був уже в таборі полонених в Йозефові, де й виставив історичну драму М. Старицького «Богдан Хмельницький» (грудень 1924, за свідченням учителя Степана Яворського), де грав він головну роль.

Головним центром діяльності аматорських гуртків, що згодом виховали з місцевих аматорів акторів та режисерів, став Ужгород, де особливо молодіжна організація «Пласт», опісля «Кирило-Методіївське Брацтво», «Культура», «Марійські конгрегації» та самоосвітні гуртки при школах, а опісля Музично-драматичний кружок «Веселка» проявили дуже інтенсивну аматорську діяльність. Праця сильно активізувалася в сезоні 1923/24 рр. Подібна праця виконувалася і в інших містах З. У., особливо в Берегові («Пласт»), в Мукачеві («Рідна нива» при Державній Торговельній Академії), в Хусті, Великому Бичкові, в Ясію («Пласт») і драматичні гуртки при читальнях «Просвіти» майже у всіх містах і селах, де засновано читальні. Найінтензивнішу діяльність проявив «Пласт» в Ужгороді. Там аматорам сприяли три чинники: 1) вистави постійного професійного театру «Просвіти» — добра школа акторського мистецтва (для багатьох також і вистави інших професійних театрів — угорського мандрівного театру та жидівського «Габімаг», а навіть і деякі вистави доброго чеського аматорського гуртка, опісля й професійного чеського «Східнословачького Театру» з Кошиць; 2) знаменитий організатор і режисер Михайло Біличенко, та 3) прихід до Ужгороду визначного драматурга-поета Спиридона Черкасенка, який написав цілу чергу молодіжних п'єс в Ужгороді.

Спиридон Феодосієвич Черкасенко народився 11 грудня 1876 р. в місті Новий Бук на Херсонщині, його батько — селянин, післяв сина до учительської семінарії і Спиридон 15 років учительював. Писати почав 1904 р. Ми наведемо тут тільки його драматичні твори: його перша п'єса була «Старі гнізда» (1907), дальші слідували в такому порядку: «Хуртовина» (1908), «Жах» і «Повинен» — зв'язані з революцією 1905 р. та її розгромом, «Земля» (1912) з життя шахтарів Донбасу, водевілі «Газетна помилка» та «Аматори» — реалістично-побутові. Його «Казку старого млина» (1913) і трагедію «Про що тирса шелестіла» (1916) поставив наш театр в Ужгороді. Дальші драматичні твори написав вже на еміграції, переважно в ЧСР. В 1919 р. виїхав з України

з трупою М. Садовського до Галичини, а згодом до Відня. В листі з 5 грудня 1921 з Відня до М. Миленка, який вже тоді перебував в Ужгороді в трупі Садовського, м. ін., писав: «... холоду й їсти до зсочу біг-дасть, грошей покищо не маємо, а дорожнеча така, що ніякої змоги пережити нема.» Писав, що живе у приймах у п. Сірого, директора видавництва «Дзвін» у Відні, монтує лібрето до «Шинкарки» (змінено назву ним «В чарах кохання»), повідомляє з листа Вінцовського, що Загаров і Стадник мають виставити цю оперету у Львові в ближчому часі, передає привіт Чугаєві та Левитському і просить, щоб видати його драму «Про що тирса шелестіла».

З цього листа (знайденого автором «Нарису» в Музеї Української Культури в Свиднику 1969 р.) видно, що С. Черкасенко нав'язав контакт з театрами в Ужгороді і з часом перейшов туди та став драматургом Руського Театру в Ужгороді. Там відкрилося для нього нове поле праці; крім драматургії в нашому театрі, міг присвятитися своїй творчості. Його дружина Женя Черкасенко була акторкою в театрі. Там написав (а деякі пізніше в Чехії, куди його з 1 вересня 1929 р. видалила чехословацька поліція як небажаного українського емігранта) такі драматичні твори: драму «Ціна крові» (1931), драматизований роман «Еспанський кабальєро Дон Хуан і Розіта», історичну драму «Северин Наливайко» (Чернівці, 1934), драму «Вельможна пані Кочубеїха» (1936) та комедію «Ювілей».¹¹

Для молоді, передусім пластунів, Черкасенко написав такі твори:

- 1) «Вечірній гість», драматична картина на 1 дію, муз. Я. Ярославенка
- 2) «Лісові чари», пластова комедія на 2 дії, муз. Я. Ярославенка
- 3) «Даремний переполох», діалог пластуна й гнома
- 4) «Нехай живе життя», драматична фантазія на 1 дію
- 5) «Чудо св. Миколая», пластова комедія на 1 дію, 2 картини
- 6) «Сміх», драматична картина
- 7) «Лібуша в таборі», історична п'єса в 2 картинах (дня 28. X.)
- 8) «Страшний професор», комедія з життя шкільної молоді на 3 дії
- 9) «До світла, до волі», картина у 2 діях з життя Т. Шевченка
- 10) «Вигадливий бурсак», комедійка для молоді в 2 діях
- 11) «Бідний Лесько», драматична картина на 1 дію
- 12) «О, хто-хто Миколая любить», драматична картина в 1 дії.

С. Черкасенко писав свої молодіжні п'єси віршом, що надзвичайно сприяло удосконалюванню мови молоді. В той же час ці п'єси вимагали дуже наполегливої підготовки, щоб на сцені зазвучала гарна літературна мова в добрій дикції. Загально всі ці молодіжні п'єси мали дві прикмети: були патріотичні, і тому задовольняли потребу освідомлювати молодь та закріпити її національну свідомість, а притому більшість з них була й романтично-фантастичною, що зацікавлювало і молодих аматорів і приваблювало й молодого глядача. Менша частина з цих п'єс була виключно забавного характеру. Всі ці прикмети п'єс Черкасенка захоплювали аматорів і вони з часом вже нетерпеливо ждали дальшої нової п'єси «пластового драматурга».

Ми вже навели, що з 1929 р. С. Черкасенко мусів покинути Закарпаття. Може завдяки прихильності празьких чинників йому дозволено осісти в Чехії, точніше в селі Горні Черношіце біля Праги, де він в готелі проживав — багато терпів й бідував, голодував аж до смерті 8 лютого 1940 р. Спиридон Черкасенко — один з тих театральних діячів на Закарпатті, завдяки кому широко й глибоко розвинулася аматорська діяльність молоді в 20-их роках цього століття.¹²

Він став драматургом «Пласту» з ініціативи його засновника, проф. Остапа Вахнянина. Сам Вахнянин народився 25 березня 1890 р. в Стрию в Галичині, об'їхав 1919 р.

з українською Республіканською Капелею Європу. В 1920 р. прибув з частиною капелі до Ужгороду, і від січня 1921 р. став членом першої трупи Руського театру, а від 1 вересня 1921 р. актором і адміністратором театру під дирекцією Садовського. Від 7 лютого 1923 р. викладав у державній реальній гімназії в Ужгороді, заснував там Пласт, хоч і театральний гурток при ньому і запросив М. Біличенка на режисера гуртка. Трагічно помер 31 серпня 1924 р.

На пропозицію Вахнянина Черкасенко написав «Вечірнього гостя» та «Лісові чари». «Вечірній гість» було виставлено пластунами в програмі Святомиколаївського вечора 13 грудня 1923 р. разом з «Гостиною Св. Миколая» С. Калитовського.¹³ Рецензію на виставу помістив «Пластун» в ч. 11. (1924): «... Твір написаний таким сердечним теплом батьківського серця, що і мило є дивитись, як перед нами маленькі пластуни виспівують свою тугу за молодечими ідеалами. Все ж ліризм не перевищає, а лише є чудовою краскою для драматичного образу молодих пластунів, що ближаться до природи і свого народу! Ідею поет не накидує. Ідея родиться з образу як символ. Цю картину виставляли руські пластуни в Ужгороді дня 19. XII. в городським театрі при участі оркестри «Руського театру» під вмілою режисурою п. Біличенка. Музику зладив відомий композитор Я. Ярославенко. Оркестрою проводив диригент Гаєвський, який зінструментував пісні. Належитьсь повне признання Шкільному Рефератові, дирекції гімназії, а також організаторові Пласту, проф. Вахнянину за працю в цьому напрямі. Присутня публіка нагородила пластунів за їх удачну гру рясними оплесками і зробила присутньому між глядачами авторові п'єси п. Черкасенкові щирю овацію, до котрої прилучився гурт молодих акторів на сцені. М. С».

На дальші пластові вистави відгукнулася й «Свобода» від 24 квітня 1924 р. В той вечір було показано дві пластові п'єси: «Лісові чари» та «Вечірній гість» Черкасенка. У виставі брала участь оркестра Руського театру, диригував Ю. Гаєвський, «Свобода» підкреслювала серйозну роботу проф. О. Вахнянина. Лише випадково було згадано працю режисера М. Біличенка.

Систематичні аматорські вистави Пласту в Ужгороді стали «колискою» для молодих театральних діячів З. У.

ДРУГИЙ СЕЗОН РУСЬКОГО ТЕАТРУ ЗА ДИРЕКТОРА І РЕЖИСЕРА О. ЗАГАРОВА (1924—1925)

Сезон 1924/25 р. треба вважати найкращим в нашому театрі в Ужгороді без огляду на те, що на початку сезону театр не мав власного диригента. Тимчасово ним був Карл Моор з Праги. Юрій Гаєвський вже не працював у театрі. На жаль, невідомо з яких причин і коли точно він залишив його. Після Моора диригентом був Ярослав Барнич. З Ю. Гаєвським відійшла його дружина, балерина Люба Гаєвська. До трупи приєдналася балерина Соня Кривецька, дружина диригента Ярослава Барнича, а до чоловічого складу прибув визначний актор і співак Іван Рубчак. Склад трупи на сезон 1924/25 був такий:

Чоловічий склад:

1. Олександр Л. Загаров, директор, режисер, актор драми
2. Ярослав Барнич, диригент оркестри і режисер опери, оперети
3. Іван Романченко, адміністратор, актор-співак, бас

4. Федір Базилевич, актор-співак, тенор-герой, соліст
5. Бандурович, актор, тенор
6. Іван Данчак, актор-співак, баритон-герой, соліст
7. Микола Коник, декоратор, помічний актор
8. Олекса Левитський, актор-комік, тенор-буффо, соліст
9. Борис Мартинович (Борич), актор-співак, тенор, соліст
10. Іван Мешко, помічний актор, бас
11. Онопко, актор, тенор
12. Микола Певний, актор-герой драматичний
13. Гриць Підгірний, актор, II-й тенор
14. Арсен Погребний (Юркевич), актор, баритон, танцюрист
15. Іван Рубчак, актор-співак, бас, комік, соліст
16. Микола Ручко, актор-співак, бас
17. Ярослав Сім'янович, актор-співак, тенор
18. Іван Трухлий, актор-співак, бас
19. Іван Тимканич, помічний актор, тенор
20. Павло Чугай, актор-співак, бас

Жіночий склад:

1. Ярослава Барничева, субрета, акторка, сопрано, солістка
2. Ольга Дівнич, акторка, співачка, меццо-сопрано, солістка
3. Марія Дніпрова-Приємська, акторка, альт
4. Катерина Левитська (Бандурович), акторка, альт
5. Ольга Мороз, акторка, сопрано, клавіристка
6. Марія Морська, драматична героїня
7. Августа Анна Мустьянович, помічна акторка, альт
8. Анда Остапчук, акторка, співачка, драматичне сопрано, солістка
9. Ніна Певна (Машкевич), акторка, співачка, альт
10. Марія Ручко, акторка, сопрано
11. Ганна Совачева, акторка сопрано, клавіристка
12. Катерина Трухла (Здорик), акторка, альт
13. Марина Цьокан (Терпило), акторка, співачка, ліричне сопрано, солістка
14. Соня Кривецька, балерина

Виходить, що трупа в сезоні 1924/25 мала 30 акторів (з диригентом 31), диригента, балерину та декоратора; але напевно був у трупі і сталий суфлер і режисер, а може ще дехто, однак зі самих рецензій та з фотографій трупи це важко зреконструювати. Наприклад, в рецензіях два рази згадано балет С. Кривецької, а також школу для навчання молоді, що вона вела, але в іншій рецензії згадано дружину Б. Мартиновича — Пехову (чешку), яка виступала як балерина в опереті «Барон Кіммель» 23. VIII. 1925 р. Не знаємо, чи вона була стало в трупі, або тільки інколи танцювала в деяких виставах. Також слід припускати, що у великих постановках — операх знову виступали в хорі й гуртових сценах аматори, чи то члени Руського Національного хору в Ужгороді, або члени «драматичного курсу», який згадується і в цьому сезоні.

Репертуар сезону 1924/25:

1. В. Винниченко: «Брехня», драма на 4 дії, Ужгород, 11. IX. 1924

2. Б. Улой: «Герої», комедія, Ужгород, 20. IX. 1924
3. К. Моор: «Пан професор в пеклі», оперета на 3 дії, Ужгород, 30. IX. 1924
4. В. Винниченко: «Між двох сил», драма, Ужгород, 11. X. 1924
5. Б. Сметана: «Поцілунок», опера на 3 дії, Ужгород, 16. X. 1924
6. Е. Калман: «Королева чардашу», оперета на 3 дії, 19. X. 1924
7. Б. Сметана: «Продана наречена», опера на 3 дії, 23. X. 1924
8. Арнольд і Е. Бах: «Шпанська мушка», фарс на 3 дії, Ужгород, 25. X. 1924
9. Л. Старицька-Черняхівська: «Останній сніп», драматичний етюд, плюс концерт, 1. XI. 1924
10. Д. Мережковський: «Царевич Олексій», трагедія, Ужгород, 6. XI. 1924
11. Б. Грінченко: «Борці за мрії», драма на 4 дії, Ужгород, 13. XI. 1924
12. О. Островський: «Вовки та вівці», комедія, переклад Г. Совачової, 20. XI. 1924
13. Ніщинський: «Вечорниці», опера, плюс М. Лисенко «Ноктюрн», опера, 22. XI. 1924
14. Й. Штраус: «Циганський барон», ком. опера на 3 дії, Ужгород, 15. I. 1925
15. М. Кропивницький: «Невольник», драма на 5 дій, 25. I. 1925
16. Ф. Лангер: «Верблюду ухом ігли», комедія, переклад Ф. Базилевич, 12. II. 1925
17. М. Кропивницький: «Пісні в особах», опера, Ужгород, 19. II. 1925
18. В. Винниченко: «Закон», драма на 4 дії, Ужгород, 26. II. 1925
19. Т. Кадельбург: «Темна пляма», комедія на 3 дії, Ужгород, 21. III. 1925
20. М. Кропивницький: «Вій», фантастична оперета на 4 дії, 22. III. 1925
21. Ш. Галеві: «Жидівка», опера на 5 дій, Ужгород, 28. III. 1925
22. Б. Сметана: «Продана наречена», опера на 3 дії (нова постановка), 29. III. 1925
23. Геннекен: «Двадцять днів тюрми», комедія, Ужгород, 7. IV. 1925
24. В. Колло: «Барон Кіммель», оперета на 3 дії, Ужгород, 23. IV. 1925
25. Й. Штраус: «Циганський барон», комічна опера на 3 дії (нова постановка) 24. IV. 1925
26. С. Монюшко: «Галька», опера на 4 дії, Ужгород, 28. IV. 1925
27. А. Велисовський: «Бувальщина», водевіль, плюс «На перші гулі» Васильченка, 8. V. 1925
28. А. Толстой: «Золота книжка», фарс на 3 дії, Ужгород, 22. V. 1925
29. Ж. Оффенбах: «Заручини при лампашах», опера, плюс Б. Блодек: «В студні», опера, 23. V. 1925

Отак виглядає на підставі рецензій з часописів реконструкція репертуару, але ужгородська «Свобода», яка пильно реєструвала діяльність театру, не виходила від 20. XI. до 18. XII. 1924 із-за страйку, й тому не маємо зазначено від 20. XI. до 22. XII. 1924 ані однієї прем'єри в нашому театрі, що очевидно не відповідає дійсності. Безумовно, була якась прем'єра або й дві протягом того місяця. Мені вдалося встановити ще дві вистави, що могли мати місце в грудні 1924 р. або на початку січня 1925 р., а саме О. Вайльда «Ернест» та Я. Гордіна «Міреле Ефрос». Першу переклала та грала в ній роллю Гвендоліни Файрфлекс М. Морська, а в другій вона грала назовну роллю. Член театру Базилевич зазначає на цей сезон 24 прем'єри (можливо були відновлені прем'єри). Коли ж ще розглядати число поновлених п'єс (Базилевич наводить 9) та ще додати концерти, то, безумовно, треба подивляти діяльність нашого театру в цьому сезоні, бо ж виставити стільки прем'єр, пересічно по три в місяць, явище неймовірне.

В репертуарі на цей сезон було 10 опер, переважно світових — класичних композиторів, з них 3 українські, 4 оперети, з них одна українська, 6 комедій світових авторів,

8 драм, з них одна трагедія (6 українських авторів), 2 фарси, 1 водевіль і 1 жарт. Очевидно, що в перегляді ще бракує кілька п'єс з цього сезону.

Пляни були ще більші. Як видно з оголошення в «Свободі» (11. IX. 1924) про нові прем'єри, мала йти комедія Краусе і де-Флерса «Поворот», а також кілька опер: «Євгеній Онегін» Чайковського, «Дві вдови» Сметани, «Сільська честь» Масканьї, «Паяци» Леонкавалло, «Кармен» Бізе та «Аїда» Верді, що, на жаль, не було реалізовано. Опері були замінені іншими виставами, оновленими з попереднього сезону, як «Поцілунок», «Продана наречена» та інші.

Першою прем'єрою сезону йшла «Брехня» Винниченка. «Свобода» з 18 вересня подала сюжет драми, але тільки перелічує виконавців (Чугай, Дівчин, Базилевич, Дніпрова, Бандурович). Зазначає успіхи М. Морської та Івана Романченка в ролі інженера. Нема детальної рецензії і на постановку Загарова «Герої» Б. Улой в «Свободі» (24. IX.). Проте, в цьому числі дано оголошення «Просвіти» про курси балетних танців, організатором яких, правдоподібно, була балерина Соня Кривицька.

Третьою прем'єрою сезону була оперета К. Моора. Сам автор ставив її й диригував, а його дружина, співачка, пані Моорова виступила в ролі Маркізи Помпадур. Першу рецензію подав щоденник «Uj Közlöny» (2. X.) зі звичайним ворожим наставленням: . . . «Просвіта» вчора показала оперету «Пан професор в пеклі» в слабій, дуже невдалій постановці. Бо ж до тепер ми бачили від «Просвіти» завжди старанно вивчені вистави зі знаменитим знанням роль, а вчора ж на сцені проходило якесь велике «гапкання» . . . Що відноситься до самої оперети, лібретто слабе, до якого Карел Моор композитор написав відмінно інструментовану, мелодійну музику, повний ритм якої аж тріщить. Із дієвих осіб на першому місці згадаємо співачку Терезу Моор, яка має й добру прозу. Мала великий успіх. З акторів «Просвіти» найбільше подобався Чугай в ролі професора. Його сухий гумор та природний голос винного аромату здобув йому загальне признание. Милу роль студента провалив Борич (Мартиневич). Слабкий актор і злий співак. Добра була коміка Совачевої і Левитського в ролі сільського дяка.

В балетах Маргарита і Меланія Бращайки, Марта Стрипська і їхня майстерка Соня Кривецька призбирали успіхи. Хори прецизні, а оркестра під руками автора виконала знамениту роботу. Публіка особливо аплодувала музиці і задля цієї музики варту подивитися на цю оперету . . .»¹⁴ «Свобода» теж скромно відгукнулась про цю оперету: «. . . Три рази була виставлена оперета одно за другим в головній ролі з Мооровою. Штука скорше ревія, як оперета, бо музика є серйозніша від оперетних мелодій. Сама побудова не є устроена на тему опереток . . .» Тижневик «Вперед» окремо виділив балерину Соню Кривуцьку-Гельтрот.¹⁵

Пані Тереза Моор після «Пана професора у пеклі» дала ще три гастрольні виступи: «Поцілунок» Сметани (16. X.), «Королева чардашу» Кальмана (Сільва, 19. X) та «Продана наречена» Сметани (Марженка, 23. X.). Треба зрозуміти, що гастролі диригента К. Моора і його дружини Терези коштували чимало грошей, а наш театр вже відчував скорочену субвенцію. Тим треба пояснити, що після тих дуже успішних вистав з гастрольними чеськими мистцями настала в нашому театрі довга павза з постановкою оперних вистав, бо не було диригента. Варто також звернути уваги на примітку в «Свободі», що на оперу «Поцілунок» прибуло мало глядачів, дарма, що гостювали двоє чеських мистців плюс виступав хор «Сокола»! Знаючи підривну працю мадяро-русифілів, можна легко повірити, що й агітувалося по місті, щоб чехи не йшли на наші вистави . . . Проте, в контрасті до цього було повідомлення в «Свободі» (23. X.), що Президент ЧСР Масарик дарував «Просвіти» на будову дому

100 000 корон та повідомлення в «Uj Közlöny» (22. X.), що угорський театр запросив до свого хору кілька членів з хору «Просвіти» з добрими голосами . . .

Про виставу прем'єри драми Винниченка «Між двох сил» є лише згадка в «Свободі» від 16 жовтня: «. . . Автор малює мораль большевицького режиму дуже живо, публіка много аплодувала, найбільше подобалася гра Загарова як захопленого народною думкою раніш індиверента, Левитського як циніка-жида комуніста, Н. Машкевич як жертви большевицьких утопій, Романченка як патріота українського і Романченкової (Дніпрової) як матері . . .» За цією драмою в сучасности йшла прем'єра легкого фарсу Ф. Арнольда та Е. Баха «Шпанська муха» в постанові Загарова. «Свобода» (30. X.) особливо вирізняла самого Загарова, Машкевич та Левитського.

Одноактівка «Останній сніг» Л. Старицької-Черняхівської був об'єднаний з концертом. Її ставив Загаров і зрозуміло чому, бо ця одноактівка зовсім не побутова, а своім стилем наближається майже до символістичного шкіцу, близької до творчости режисера. «Свобода» наголосила успішне виконання ролей подружжям Певних та Левитським.

Тому Загаров далі повертається до трагедії «Царевич Олексій» авторства символіста Д. Мережковського. «Свобода» (13. XI.) не стільки звернула увагу на саму трагедію, скільки на прощальний виступ Миколи Певного, що грав у виставі ролю Петра Першого. Голова «Просвіти» д-р Ю. Брашайко дякував акторові за працю в театрі.

Якщо про восьму прем'єру сезону «Борці за мрії» Б. Грінченка є коротка згадка в «Свободі» (20. XI.), то про наступну прем'єру «Вовки та вівці» О. Островського (переклад Г. Совачевої) нічого не збереглося, крім оголошення в тому ж часописі з тієї ж самої дати. Обидві вистави ставив Загаров. До нового року була ще єдина згадка (з'явилася лише в «Свободі» 29 січня), що 22 грудня на пошану міністра освіти й культури, д-р Івана Марковича, відіграно театром «Просвіти» «Вечорниці» Ніщинського та «Ноктюрн» М. Лисенка. В останньому ролі виконували (не згадано Цвіркуна й Цвіркунку): Вахханка (О. Дівнич), Панна з рогою (Анна Остапчук), Офіцер (Іван Данчак).

Десятою прем'єрою була оперета Й. Штрауса «Циганський барон». Навіть таку визначну прем'єру цієї світославної комічної опери не зареєстрували наші часописи і якби не рецензія у ворожому щоденнику, ми б не мали й згадки про неї.

«Uj Közlöny» (17. I. 1925, ч. 13) пише про цю постановку: «. . . Український театр поставив вчора вечір (15. I.) в дуже вдалій інтерпретації вічно славному оперу Й. Штрауса «Циганського барона». Вистава головно з музикального боку була бездоганна.

Душею вистави був новий диригент Барнич, серйозний музикант, мистець, диригує ритмічно, тримає вкупі ансамбль. Декілька сцен трохи прискорив, але випродукував гармонійну виставу. З-поміж учасників мала великий успіх Анда Остапчук у ролі Заффі. Головно співочі номери співала видатно й диспонувано. Мала великий успіх. Партію циганського барона співав Базилевич. Його акторська продукція слаба, музично він був прецизний. Левитський в ролі придворного маршала створив знаменитий образ. Шкода, що не він грав ролю Жупана, бо Данчак цю комічну ролю провалив. Цьокан-Терпило (дочка Жупана Арсена), не дивлячись на її трему, знаменито співала й її голос вже багато розвинений. В ролі циганки-матері пані Дівнич співала гарно. В другій дії Кривуцька танцювала чардаш, і на аплодисменти публіки його повторила.

Вистава, не дивлячись на кілька режисерських хиб (циганський барон замість топірця увійшов на сцену з батоном їздця), була добра . . .»

Отож критик, відомий редактор Гаваш, знайшов єдину хибу у виставі, тобто в режисурі — батіг замість топірця! Тому, що так грали ту ролю угорські трупи, бачив критик у зміні реквізити — режисерську хибу . . . Проте, в одному з ним погоджуємося, що ролю Жупана мали дати краще Левитському, бо Данчак співак-герой, а не комік-буффо. Але згодом цю проблему вирішено: ролю Жупана з приходом Рубчака приділено йому. Коли зважити, що перед виставою «Циганського барона» грала угорська трупа «Графиню Маріцу» Кальмана (можна було зробити порівняння), то треба дуже цінити таке признание ворожого критика Гаваша про прем'єру «Циганського барона».

В «Свободі» (29. I. 1926, ч. 4) є реферат про V-ті Загальні Збори Т-ва «Просвіти» в Ужгороді, що відбулися 25 січня 1925 р. в Керамічній школі. Там читаємо: «. . . Року 1924 було założено 10 нових читалень. Організується 17 нових. Старих є 94 і 52 таких, які мало діяльні. Засновано і четверту філію в Рахові. Було зорганізовано 43 драматичні кружки і 25 хорів . . . Члени театру минулого року всі грали ролі трагічних героїв поза кулісами. Значить, вони задовольнилися місячною платнею від 200—700 корон. За це геройство загальні збори довго і бурхливо демонстрували коло них . . . Драматична школа мала 42 членів, виголошено 160 лекцій і поставила з курсантами «Ревізора». (Руський Національний хор не дістав жодної субвенції, О. Приходько диригент без нагороди)».

З цього звіту багато можна було довідатися: знову почалася фінансова криза, актори мали мінімальні платні, але думка покинути працю була їм далекою. Театральне мистецтво ширилося і між аматорами. Жаль тільки, що ті курси «драматичної школи» не дали ані п'ятох талантів до складу нашого театру . . . У звіті ще була примітка: По відспіванню «Я русин був» присутні пішли на виставу «Невольника», а «Вперед» (21. I. 1925) ще й додав, що на виставу делегати мають вільний вступ. Із вище наведеними платнями серед великої фінансової кризи наш театр досить часто давав і безплатні вистави.

Про 11-ту прем'єру комедії Фридриха Лангара «Верблюду вухом ігли» в постановці Загарова (переклад з чеської мови Ф. Базилевича) була згадка в «Свободі» (19. II. 1925): «. . . Креація Морської є доказом того, що вона у всяких ролях є дома і є артисткою великої рутинності. Її роля й директора Загарова внесли духа до цілої комедії. Совачева першорядно грала стару тещу, Базилевич й інші старалися нам незрозумілу комедію привести до успіху . . .» На початку сезону чеська оперета, а тепер чеська комедія відомого чеського драматурга була даниною режимові: на жаль, ані це не сприяло побільшенню субвенцій для театру.

Про дванадцятую прем'єру «Пісні в лицах» М. Кропивницького рецензій не було жодних. Поставив її Загаров, диригував Я. Барнич.

Театр повернувся знову до Винниченка в своїй 13-ій прем'єрі «Закон», де в чоловічих ролях виступили Загаров і Морська, а їх підтримували Совачева, Певна і Базилевич, як інформувала «Свобода» (5. III. 1925).

Ці коротенькі стереотипні згадки про перебіг прем'єр (між ними й «Закону») в нашому театрі, й до того майже єдині, ніколи не згадували ані оформлення сцени, ані інші моменти з вистави, а вже про другорядні ролі майже не писалося. Тому важко інколи встановити, хто з акторів виступав у даній прем'єрі.

Треба нам усвідомити собі факт, що театр в лютому дав три прем'єри, з них одна народна опера. У кожній з п'єс грали майже ті ж головні актори — напр., Ф. Базилевич грав і в прозових, і музичних спектаклях, ото ж, приходилося протягом одного тижня оволодіти повністю ролею. Це була дуже вичерпуюча праця.

З 1 березня дирекція театру подавала акуратніше репертуарні оголошення до преси. Рівночасно почалися абонаментні вистави на весняний сезон. З оголошень, поданих у «Свободі» (19. III.) та «Впереді» (24. III.) видно, що наш театр грав у міському театрі щовівірка, в суботу та в неділю після обіду (так звані народні вистави по зниженим цінам).

З короткого повідомлення в «Свободі» (3. IV. 1925) про наступну прем'єру (14-ту) комедії Т. Кадельбурга — Р. Пресбера «Темна пляма» можна констатувати, що поява її була прихильно схвалена громадянством, а з акторського складу особливо вирізняв Загарова (він же був режисером) та Левитського.

Постановка опери Ж. Галеві «Жидівка» (15-та прем'єра) викликала рецензію в «Uj Közlöny» (31. III.), що зазначила: «. . . Грала перед переповненою залєю оперу Галеві з пречудесною музикою і силою пульсуючого драматизму. Поділ ролей не вдався. Трагічну ролю Елеазара співав Базилевич, ліричний тенор трупи, який є пильний, певний співак, але в цій невідповідній для нього ролі жалюгідно побивався. Йому треба було доручити ролю ліричного князя Леопольда, бо Мартинович слабкий був у цій ролі.

Найкраще досягли оперного стилю Рубчак, Анда Остапчук і Данчак. Темно забарвлене драматичне сопрано Анди Остапчук від багатьох проб звучало трошки втомлено, але вона співала кожен арію прецизно. Рубчак співав могутню ролю кардинала Броньї. Він добрий актор і добрий співак, який переконливо розв'язав визначене йому тяжке завдання. Його голос металевий бас, якого особливо глибина звучить гарно. Мав великий успіх. Данчак в малій ролі вістуна виявив музичальність і знання. Відмінна була Терпило-Цьокан, яка має гарний голос (співала княжну Евдоцію). Оркестра і хори були добрі. Також режисура загальною відповідала вимогам. Переповнений театр — публіка оцінила велику працю і величала учасників вистави без огляду на наведені хиби.»

Треба ще згадати, що цей щоденник (28. III. 1925, ч. 70) оголосив, що місцеві українські актори покажуть завтра світославну оперу Голеві «Жидівку». Елеазара співає Базилевич, Реху Анда Остапчук, а кардинала Броньї — Рубчак. «На виставу звертаємо увагу наших читачів» — писала угорська газета, на іншому місці якої була примітка, що на вечорі журналістів Загаров деклямуватиме по-українськи.

Оця реклама дійсно допомогла заповнити не тільки прем'єру «Жидівки», але через два дні й реприза була битком набита.

2 квітня 1925 (ч. 13) «Свобода» реферувала: «Опера «Жидівка» на 5 дій відбулася дня 28 березня з дебютом нового баритоніста Рубчака. Дебют вповні вдався. Рубчак є професійним актором. Видно, що виріс в атмосфері сцени. Він там відчувається вдома. Рішучо можемо сказати, що він є великим «плюсом» в нашому театрі. Желаето йому ще много таких теплих вечорів, як 28-го. Анда Остапчук (Жидівка) співала цього вечора прегарно. Дуже відповідну її темпераменту ролю вирішила з повним успіхом. Оплески та китиці були доказами цього твердження. Базилевич (Елеазар) з гарним своїм тенором аж захопив публіку. Здається, що так не вдалася йому ані одна роля, як оця.»

Протириччя видно в оцінці образу Елеазара: ворожий табір осудив його виконання, а наш рецензент мабуть перехвалив. На нашу думку, середина буде об'єктивна. Ми бачили тоді цю прем'єру: Базилевич в ролі Елеазара був дещо молодий, інакше, співав переконливо. Може й справді Леопольд більше йому підходив, але Мартинович був би не подолав Елеазара. Безумовно, домінував в опері Рубчак, який зробив своїм першим виступом на нашій сцені велике враження. Нарешті ми мали співака-

басиста (а не баритоніста, як подала «Свобода»), який витримав конкуренцію всіх театрів, що гостювали в Ужгороді. Ансамбль нашої опери був доповнений, чим відкрилися нові можливості в її діяльності.

Рубчак зараз же представився і в дальших ролях, бо рівночасно увели його до «Проданої нареченої» (29. III.), де в ролі Кецала здобув дальші признання публіки, а також перебрав ролю Жупана в «Циганському бароні» 24. III., чим та знаменита комічна опера піднеслася на вищий рівень в нашому репертуарі.

Про 16-ту прем'єру «20 днів тюрми» М. Геннекена (постановка О. Загарова) жодної рецензії не маємо, крім оголошення в щоденникові «Uj Közlöny». Натомісць, «Свобода» (16. IV. 1925) подала нарис И. З. «Із мистецького життя Ужгорода» В. Безушка, де крім згадки про драматурга С. Черкасенка, літературознавця д-ра В. Бірчака, поета В. Гренджі-Донського, артиста-мистця Й. Бокшая та кількох акторів (Е. Совачева, А. Остапчук, Н. Певна, М. Цьокан, О. Дівнич, П. Чугай, М. Ручко, О. Левитський та нових членів І. Рубчака та Я. Барнича), сказано: «. . . Театр під вмілою режисурою пана Загарова, при диригентурі пана Барнича, який вже за короткий час виставами «Циганський барон» і «Жидівка» записався якнайкраще в пам'яті ужгородської публіки, при сумлінній адміністрації пана Базилевича, молодого артиста, перекладача sztuk, людини надзвичайно працюючої — має успіхи . . .»

17-ту виставу сезону, оперету В. Колло «Барон Кіммель» ставив і диригував нею Я. Барнич. «Свобода» від 30 квітня згадала коротко про успіх акторського ансамблю, а на перше місце поставила коміків І. Рубчака та О. Левитського.¹⁶

Про 18-ту виставу опери С. Монюшка «Галька» (ставив і диригував Я. Барнич), рецензій немає. Партії правдоподібно співали: Галька — Остапчук, Йожек: — Базилевич, Стольник — Рубчак, Януш — Данчак.

Протягом першої половини травня 1925 р. театр грав на провінції (Королево над Тисою, Хуст, Тячів, Рахів, Бичків, Ясіня, Севлюш), де виставляв опери й оперети, за винятком вечора водевилів у Бичкові («Бувальщина» А. Велисовського та «На перші гулі» С. Васильченка). Хоч театр мав на провінції величезний успіх, проте, проти нього робили постійно грізні інтриги, доказом чому є згадка у «Свободі» (7. V. 1925): «. . . Випадково дійшло до нашої відомості, що п. маляр Малкуш закинув нашому товариству, що воно замовляло декорації для «Руського театру» з Мадящини. Отсим заявляємо, що ми взагалі ніколи не замовляли жодних декорацій в Мадящині, але свої декорації робили в Ужгороді нашими силами (маляр Кричевський, професор Бокшай). За головний Виділ Т-ва «Просвіта» — д-р Ю. Брацайко, голова, Степан Ключурак, секретар.»

Про 19-ту прем'єру сезону («Золота книжка» О. Толстого, постановка О. Загарова) лише «Свобода» подала коротку згадку 28 травня. М. Морська грала успішно царицю Катерину. В тому ж числі цей часопис згадує прем'єру оперети Оффенбаха «Заручили при лампашах», до якої було додано «В студні» В. Блодека. Виставу режисерував Паржизек, диригував Барнич. Дівнич, Цьокан та Базилевич виступали в головних ролях.

Ми вже згадали раніше, що з приходом губернатора А. Бескида (1923) всі вороги нашого театру знайшли в ньому «патрона»: Його негативне ставлення до всього українського, особливо ж до нашого театру, давало підтримку всім тим, хто постійно нападав на театр. Субвенції скорочено на мінімум: «Наш Руський Театр має дуже мало державної підпори, около 15 000 Кч на місяць на 30 осіб, а пан Корлат і це завидить . . .» — читаємо в «Свободі» 15. X. 1925 р. Корлат був послом реакційної угорської шовіністичної партії і член міської ради в Ужгороді. Головний відділ Т-ва «Просвіта» мусів переводити санацію театру.

«Вперед» (26. VI. 1925, ч. 10) писав: «Дотепер жертвували на санацію Руського Театру: магістрат Ужгороду — зворот часті люксового податку 4291,86 Кч, Й. Скиба — дар школи з Рахова 1000 Кч, д-р Станько, Хуст, 400 Кч, — інші по 50, 20, 10 і 5 Кч — всього біля 650 Кч — словом до 7000 Кч. За ці датки складаємо найсердечнішу подяку. Дирекція Руського Театру в Ужгороді».

Ще одну згадку маємо з преси: «Щедрий дар на санацію Руського Театру пожертвувала дирекція Балтінових Хемічних фабрик в Перечині в сумі 5000 Кч. Головний відділ «Просвіти» дякує і просить громадянство поспішити з жертвами на цю ціль. Д-р Ю. Бращайко, голова, С. Клочурак, секретар. («Свобода», 9. VII. 1925, ч. 27).

Нам відомо, що сам д-р Михайло Бращайко їздив по селах і містах збираючи декларації — спершу на санацію театру, а за кілька років на санацію «Просвіти», яка задовжилася з будуванням Народного Дому, про що ще буде мова. Але всі ті пожертви й дари не вистачали на покриття боргів театру і ситуація при кінці сезону так погіршилася, що Головний відділ рішив зредукувати персональний склад Трупи театру, припинити великі музичні спектаклі, розпустити оркестру театру, бо всі його зусилля не могли забезпечити на черговий сезон нормальний хід праці нашого театру.

Ці обставини примусили й директора О. Загарова покинути наш театр, складаючи з кінцем сезону (з днем 31. VII. 1925) резигнацію Головному відділу «Просвіти». На запит автора цього «Парису» проф. О. Приходькові про те, що примусило О. Загарова покинути наш театр, чи було якесь тертя з Головним відділом або інші причини, Приходько відписав: «Думаю, що Загаров не мав якогось «тертя», але просто не було забезпечене існування театру . . .» (Прага, 12. VI. 1969).

Ото ж, «заслугою» ворогів нашого театру — освітнього референта в Шкільному Відділі К. Коханого, який завжди неприхильно інформував відповідальних чинників міністерства і якого «інформації» доповнював і підтримував губернатор А. Бескид, віцегубернатор Розсипал та вся ворожа преса (особливо «Русская Земля» Гагатка й Цуркановича, «Русский Вістник» Куртяка-Бродія, «Podkarpatské Hlasy» Свойше і т. д.) — розквіт Руського театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді припинила фінансова криза. Найкращі його мистці на чолі з директором О. Загаровим, І. Рубчак, М. Морська, А. Остапчук, І. Данчак і т. д. втратили надію на існування театру і хотіли покинути трупу. Великим зусиллям Головного відділу однак ще пощастило на певний час забезпечити хоч мінімальні субсидії (посол парламенту А. Волошин) на майбутній сезон, і, крім Загарова та Морської, решта артистів лишилася.

В перших днях червня театр виїхав до Чехії. Треба припускати, що театр побував в цьому часі в Йозефові та Подебрадах, де виставив «Закон» Винниченка за участю в головних ролях О. Загарова та М. Морської. Е. Совачева та Н. Певна доповнювали ансамбль.

АМАТОРСЬКІ ВИСТАВИ В СЕЗОНІ 1924/1925

В той час це були: а) вистави Пласту та б) вистави драматичних гуртків при читальнях «Просвіти».

1. Пластові вистави в цьому сезоні відбувалися систематично під керівництвом проф. Леоніда Бачинського в Ужгороді (також в інших місцях).¹⁷

Проф. Л. Бачинський, що був провідником Пласту в Державній реальній гімназії і Торговельній Академії улаштував 19. XII. 1924 спільну святомиколаївську виставу, що складалася з двох п'єс Черкасенка — «Нехай живе життя» (з життя піонера

бджільництва Петра Прокоповича) та «Чудо св. Миколая». Першу виставили пластуни Торговельної Академії, другу пластуни гімназії під режисурою М. Біличенка.

Дальшими виставами були «Сміх» С. Черкасенка (призначена для наймолодших) та одноактний жарт А. Фредо «Які хорі — такі доктори», виставлена старшими пластунами гімназії і Торговельної Академії. На виставу (з доданням концертом) відгукнулася «Свобода» (15. I. 1925): «. . . Минулого тижня дала молодь з ужгородських шкіл в Керамічній школі концерт і виставу. Заля була повна. Батьки, професори й сторонні посходилися, щоб придивитися на нове українське молоде покоління й переконатися, чи будемо жити, чи будемо спати. Так майже кожний думав вступаючи в залю, але відходячи щасливо кожний усміхався: Можемо бути спокійні . . .»

Праця аматорів на З.У. вимагала інколи не тільки любові до мистецтва, пожертвування часу, грошей, енергії, але часто була для них і ризиком, що прийдеться терпіти за «іреденту» зі сторони влади, головно жандармів аграрного режиму, та від інспекторів шкіл або інших «прихильників» українських культурних установ і їх заходів. Ця молодь, аматори-пластуни стали основою, на якій опирався автор цього «Нарису» при організації першого Драматичного кружка українських студентів у Празі «Верховини» (1927—30) і першого нашого театру на З.У. з назвою «український» — «Українського Театру НОВА СЦЕНА»¹⁸.

2. Драматичні гуртки при читальнях «Просвіти».

Ще перед заснуванням «Просвіти» в Ужгороді було урухомлено читальню. 25 липня 1920 р. її перетворено у філію «Просвіти». Проф. Омелян Бачинський zorganizував хор і театральний гурток, активним членом якого був пізніший актор Михайло Баланчук. 21 листопада 1920 р. засновано читальню в Хусті і при ній був драматичний гурток, 18 грудня 1920 р. у Великому Бичкові, а 26 грудня 1920 р. в Ясіню. До кінця травня 1921 р. вже були 42 читальні «Просвіти» та три філії на Закарпатті, і поступово майже при кожній з них постав драматичний гурток, а також при деяких і хор, які проявляли живу діяльність. Їх число росло з року на рік, а також розрослася діяльність аматорів при читальнях та при школах, особливо при горожанських школах в Хусті (директор Леопольд Балицький, учитель Василь Волошин), у Великому Бичкові, в Ясіню і т. д.

Збереглася афіша з 26. V. 1922, що свідчить про те, що Руський Національний хор в Ужгороді поставив дитячу оперу М. Лисенка «Козу-дерезу» за участю професійних діячів театру . . . «Свобода» (12. XII. 1922) повідомляла, що учителі Іршавсько-Довжанського округу з філією «Просвіти» в Іршаві влаштували виставу «Наталки-Полтавки» з оркестрою учительства, чому сприяла діяльність шкільного інспектора Миколи Цимболінця.

Десятки й сотні різних аматорських вистав та імпрез улаштовували драматичні гуртки читалень та при школах на Закарпатті щороку. Їм допомагала централія «Просвіти» (позичала, а то й дарувала п'єси, ноти, костюми, перуки, шмінки й конечні реквізити — зброю тощо).

В цих роках (1921—23) це були репертуарні п'єси переважної більшості драматичних гуртків. Але поступово репертуар розширився і на більші п'єси, драми й комедії Старицького, Кропивницького, Тобілевича, як, напр., «Ой, не ходи, Грицю», «Дай серцю волю», «Суєта», «Мартин Боруля» і т. д. Особливо систематичні були імпрези драматичних гуртків з нагоди державних свят — 7 березня на уродини президента Т. Масарика, 28 жовтня у річницю постановня ЧСР, 2 грудня на «День свободи» Закарпаття та на роковини Шевченка в березні.

Крім драматичних гуртків, при читальнях та «Пласті» проявляли й чималу діяльність шкільні драматичні гуртки (напр., гурток учнів Державної Торговельної Акаде-

мії в Ужгороді). Вони часто були піонерами української мови серед глядачів. «Свобода» (5. VI. 1924) згадує про таку виставу «Наталки Полтавки» в Тячеві, де українська мова починала проникати в середовище, серед якого було багато угорського населення.

Закарпаття, крім С. Черкасенка, не мало драматурга, який би писав п'єси для театру або принаймні для аматорів. Тому в ті часи зробив спробу писати Віктор Желтвай (директор жіночої Учительської семінарії й редактор «Свободи»). Написав він «оперету» «Борка» на 3 дії під псевдонімом «Підкарпатський». «Є то колекція народних пісень, вставлених в історію теми оперетки, яка взята з життя наших селян. Борка, донька заможних селян, має трьох сватачів, на кінець вибере собі Петра, раненого у війні. Перша дія вдалася авторові дуже добре. Сільські вечорниці, переплітані гарними народними піснями, представлені дуже живо й весело. Друга дія, вечір колядок, потребує доповнення, більше акції, більше фабули, в третій дії особи могли би більше говорити. Сама вистава вдалася дуже добре. Наші учні вжилися в свої ролі, чулися на сцені, як дома. Особливо маємо похвалити прецизність співу й оркестри . . .», — так писала «Свобода» (5. III. 1925). Не знаємо, хто був режисером вистави, але треба зафіксувати цю спробу «першої оперетки» на Закарпатті, хоч це, властиво, була не оперета, а народна п'єса зі вставками народних пісень.

18. червня 1925 р. «Свобода» (ч. 24) занотувала: «Релігійний кружок учнів Ужгородської гімназії Братство св. Кирила і Мефодія улаштував 14 червня милу вечірку в залі Керамічної школи. Відіграли учні комедію «Світ студентів», в якій висмівається бунт учнів. Всі грали дуже добре, чим і заслужили багато оплесків. Хор учнів під диригентурою богослова Петра Мигалки відспівав три пісні, всі удалися дуже добре. Устроєння вечора хвалить труди о. проф. Омеляна Бокшая.»

Відкриття й діяльність театру в Ужгороді, безумовно, мали вплив на поширення аматорського театрального руху і на Пряшівщину між українським населенням, хоч більша частина його інтелігенції тоді помилково вважала себе «руськими». Хоч мова тамошніх драматичних гуртків була жакливо спотворена невміло вимовлюваними російськими словами й фразами та під впливом словацького наголосу, все ж таки переважно грали й там українські п'єси («Ой, не ходи, Грицю», «Наталка Полтавка») та танцювали українські народні танці (коломийку тощо) в приблизно українських строях. Тодішня чеська й словацька преса називала всі ті імпрези «руськими» навіть тоді, коли грали «Гриця» або танцювали «Коломийку». З тодішніх фотографій бачимо, що чоловіки мали український одяг, а жінки не вповні український, але при тому вони вважали ті строї «руськими» . . . Це були перші вистави на Пряшівщині.

ТЕАТР БЕЗ ДИРЕКТОРА — СЕЗОН 1925/1926

Хоч як дивно виглядає, але є фактом, що 6-ий з черги сезон Руський Театр Т-ва «Просвіта» в Ужгороді відбув без директора. Фінансові труднощі були причиною, що після відходу Загарова жодний мистець-директор не хотів братися за керівництво театру, який не мав матеріального забезпечення.

Головний виділ Т-ва «Просвіти» розв'язав справу так, що на чоло нашого театру іменував дирекцію, яка складалася з таких членів:

1. Голова — д-р Юлій Брацайко,
2. Режисер опери й оперети — Ярослав Барнич,
3. Режисер драми — Микола Певний.

Ця дирекція підлягала театральній секції Головного відділу «Просвіти», на чолі якої був Августин Волошин. Як перебіг сезону показав, дирекція виконала максимальну працю для продовження діяльності нашого театру.

Наслідком матеріальних обмежень склад трупі в цьому сезоні значно зменшився. Це принесило з собою дальші труднощі, бо до хору й гурту прийшлося запрошувати аматорів або хористів зі «Сокола» або з Руського Національного хору.

Склад трупі був такий:

Чоловічий склад:

1. Ярослав Барнич, диригент, режисер опери й оперети
2. Микола Певний, актор-герой драматичний, режисер драми
3. Федір Гошовський, актор, співак — тенор, адміністратор театру
4. Федір Базилевич, актор-співак, тенор-герой, соліст
5. Іван Данчак, актор-співак, баритон-герой, соліст
6. Д-р Роман Кирчів, актор-комік, тенор-буффо, соліст
7. Олекса Левитський, актор-комік, тенор-буффо, соліст
8. Леонід Леонов, актор-співак, тенор, суфлер
9. Арсен Погребний (Юркевич), актор, баритон, танцюрист
10. Іван Романченко, актор-співак, бас (глибокий)
11. Михайло Рошахівський, диригент хору (хормайстер), актор, бас
12. Іван Рубчак, актор-співак, бас, соліст
13. Микола Ручко, актор-співак, бас (глибокий), соліст
14. Ярослав Сім'янович, актор-співак, тенор
15. Микола Філик, декоратор, реквізитор, помічний актор
Крім згаданих, гостював у деяких виставах
16. Михайло Біличенко, режисер, актор-співак, бас (глибокий)

На фотографії артистів з 25 травня 1926 р. бачимо ще студента семінарії Шафранка, який, певно як помічний актор, виступав у хорі й гуртах, та ще один студент-закарпатець, що був помічним актором в гуртах і в хорі. І так виходить, що чоловічий склад трупі рахував разом 18 осіб, з них 14 акторів, диригент, декоратор і два помічні актори. Як ми вже згадали, напевно багато екстерних людей виступало в музичних виставах. Ще слід навести, що в одній рецензії згадується пара танцюристів «Єдорів і Єдорова», які мали «визначно виконати балетні вставки» в «Пергачі» («Uj Közlöny», 11. IX. 1925). Дальших згадок про них ніде немає. Може й прізвище «перекручене в угорському щоденнику: міг це бути Єгоров або Федорів? Треба однак припускати, що принаймні на початку сезону був ще танцюрист-професіонал — Федорів або Єгоров — у складі трупі.

Жіночий склад:

1. Ярослава Барничева, субрета, акторка-співачка, сопрано, солістка
2. Ольга Дівнич, акторка-співачка, меццо-сопрано, солістка
3. Катерина Левитська, акторка, альт
4. Ольга Морозова, акторка, сопрано, клавіристка, танцюристка
5. Анда Остапчук, акторка-співачка, драматичне сопрано, солістка
6. Ніна Певна, акторка-співачка, альт, солістка
7. Марія Ручко, акторка, сопрано
8. Ганна Совачева, акторка, сопрано, клавіристка

9. Марина Цьокан (Терпило), акторка-співачка, ліричне сопрано, солістка
10. Федорова (Єгорова?), балерина-танцюристка

Чи мала наша театральна трупа 26 чи таки біля 30 душ в цьому сезоні, не можна точно встановити з преси. Проте ясно бачимо, що трупа мала визначних акторів, переважно співучі сили, які й продукували театральне мистецтво на високому рівні.

Коли дивитися на зміни в трупі, то з останнього сезону відійшли також добрі актори від нас. Не згадуючи Загарова й Морську, що було справді великою втратою для театру, відійшов до Галичини довголітній член трупи, актор-співак, актор драматичних характерів Павло Чугай, якого ніхто не заступив. Відійшов також Гриць Підгірний, актор з гарною постаттю, який, затримавшись у Празі, організував там чимало українських театральних вистав. Можливо, що Бандурович не відійшов з трупи, але ані на фотографії, ані в рецензіях немає його слідів. Те саме відноситься до Онопка. Із жінок не маємо відомостей про Марію Дніпрову-Приемську; не знаємо, чи була вона ще в трупі, чи ні, бо сліду по ній не знайшли. Відійшла з трупи балерина Кривуцька та Анна Августа Мустянович, помічна акторка, хористка.

До трупи вернувся після студій на правничому факультеті в Празі д-р Роман Кирчів, який з цього сезону єдиний лишився у всіх трупах наших театрів в Ужгороді аж до окупації З.У. угорцями в 1939 р. Також вернувся до трупи хормайстер і співак Михайло Рошчаківський, який теж студіював два роки. Новозаангажований член театру Федір Гошовський стався другим амантом-тенором за Ф. Базилевичем, мав приємний ліричний хоч невеликий тенор і гарну струнку постать.

Він перебрав від Я. Барнича на протязі цього сезону адміністрацію театру і провадив її кілька дальших сезонів. Микола Філик як декоратор і реkvізитор виконував цю функцію також кілька років аж до ліквідації театру та згодом виступав також у гуртах і в менших ролях. Льоньо Леонів спершу був суфлером, згодом вибився на актора, ще й співака, особливо в сезонах 1927/28.

Загально можна сказати, що трупа театру в сезоні 1925/26 була так складена, щоб могла виставляти музичний репертуар світового формату. Це і був останній сезон Руського театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді, в якому можна було ставити опери й оперети світових класиків. Слід ще сказати, що в репертуарі менше було драм та комедій світових драматургів, хоч переклади були. Ганна Совачева, пізніше й режисер театру, перекладала чимало драм та комедій з французької мови, а то і з інших мов.

РЕПЕРТУАР ТЕАТРУ В СЕЗОНІ 1925/1926

1. Михайло Старицький: «Маруся Богуславка», історична побутова драма на 5 дій, 1. IX. 1925
2. Микола Аркас: «Катерина», опера на 3 дії, оновлена, 5. IX.
3. С. Біла: «Діти Агасфера» («Гимн нужди»), драма на 4 дії, прем'єра 6. IX.
4. В. Колло: «Барон Кіммель», оперета на 3 дії, оновлена, 8. IX.
5. М. Старицький: «Циганка Аза», музична драма, оновлена, 16. IX.
6. Й. Штраус: «Пергач», оперета на 3 дії, прем'єра, 10. IX.
7. Тогобінний: «Жидівка вихрестка», драма, оновлена, 12. IX.
8. О. Суходольський: «Хмара», драма в 5 діях, прем'єра, 13. IX.
9. Участь у «Концерті», співи, деклямації, 1. XI.
10. Участь у «Концерті Бортнянського», співи, пісні, дуети, 12. XII.
11. Маскані: «Кавалерія рустікана» («Сільська честь»), опера на 1 дію, прем'єра 1. III. 1926

- Оффенбах: «Заручини при лампашах», оновлена опера
12. І. Тобілевич: «Чумаки», комедія на 5 дій, прем'єра, 2. III.
 13. Карло Целлер: «Пташник», оперета на 3 дії, прем'єра, 3. III.
 14. Б. Сметана: «Продана наречена», опера, оновлена, 7. III.
 15. Б. Томас: «Тітка Черлея» («Княгиня Капунідзе»), фарс, прем'єра, 9. III.
 16. Й. Штраус: «Циганський барон», ком. опера, оновлена, 10. III.
 17. Шевченківське свято плюс «Катерина» М. Аркаса, опера, 12. III.
 18. Я. Ярославенко: «Відьма», опера на 3 дії С. Черкасенка, прем'єра, 13. III.
 19. М. Старицький: «Ой, не ходи, Грицю», музична драма на 5 дій, Хуст, 14. III.
 20. Артур Шніцлер: «Забавки», драма на 3 дії, прем'єра, 16. III.
 21. Г. Квітка-Основ'яненко: «Шельменко-денщик», комедія на 5 дій, прем'єра, 18. III.
 22. Ч. Гуно: «Фавст», гранд-опера на 5 дій, прем'єра, 20. III.
 23. Енгел: «Над морем», драма в 3 діях, прем'єра, 25. III.
 24. Ф. Легар: «Циганська любов», оперета на 3 дії, прем'єра, 27. III.
 25. Лисенко-Кониц: «Живі покійники», комедія в 3 діях, прем'єра, 29. III.
 26. Галеві: «Жидівка», опера, оновлена, 30. III.
 27. Е. Кальман: «Королева чардашу», оперета, 3 дії, оновлена, 31. III.

У звіті про цей сезон подано 16 прем'єр: стільки ми знайшли в рецензіях. У вище наведеному репертуарі бачимо 8 опер, з них 2 українські, 6 світових авторів, 5 оперет світових авторів, 4 музичні драми українських авторів, 4 драми, з них дві світових авторів, 4 комедії українських авторів і один фарс світового автора. Отже, наш театр поставив в сезоні 1925/26 понад 23 музичних п'єс. Хоч приготував театр числом менше прем'єр в цьому сезоні, ніж в попередньому, вони ні в чому не уступали щодо мистецького рівня, особливо в музичному жанрі, бо ж треба признати, що для постановок драм і комедій театр не мав режисера такого рівня, як був О. Загаров.

Тому що з 1 жовтня 1925 р. міський театр винайняв «Східнословачський (чеський) театр» з Кошиць, а з 1 листопада зайняв його угорський, наш театр почав сезон з 1 вересня і майже щоденно давав вистави-прем'єри й оновлені прем'єри, які приготував протягом серпня.

«Свобода» (27. VIII. 1925, ч. 34) оголосила новий сезон в Руській Театрі «Просвіти» такою інформацією: З днем 1-го вересня ц. р. починається новий сезон в Руській Театрі «Просвіти» знаменитою історичною драмою зі співами й танцями Старицького «Маруся Богуславка». . . Про виставу цієї драми не збереглися рецензії. Лише відомо, що вона відбулася в міському театрі (режисерував М. Певний). «Свобода» писала далі: «. . . Театр буде давати вистави щоденно й буде змагатися задоволити публіку можливо найбільше. Доказом цього є спрвадження оперових і драматичних сил із Львова, яких публіка буде мати нагоду побачити й почути в найближчих днях. Слідуючі вистави будуть: оперета «Барон Кіммель», народна драма «Хмара», «Хата за селом» («Циганка Аза»), «Пергач» («Гімн нужди») драма з життя жидів, а вкінці Гуно «Фавст» і багато інших. . . Щоб дати змогу ширшому громадянству учащати на вистави, дирекція збільшує число абонаментних вистав і буде змагатися давати якнайкращі п'єси з нашої і чужої літератури, а передовсім опери й оперети. . .»

Дослівно таке оголошення помістив й угорський щоденник «Uj Közlöny» (30. VIII. 1925, ч. 201). З цих оголошень бачимо, що дирекція театру плянувала ангажувати до трупи нові сили, очевидно, співучі зі Львова чи з Галичини взагалі, однак, мабуть невтішний матеріальний стан театру не дозволив цей намір здійснити, бо, крім Ф. Гошовського та може пари танцюристів Федорових, ніхто до трупи не прибув.

Другою прем'єрою сезону була мелодрама Олексія Суходольського «Хмара». Ре-

цензії на виставу не було. Ставив її Левитський, диригував Барнич, в ролі героїні виступала Певна. Нема згадки в пресі і про третю прем'єру п'єси Софії Белої «Діти Агасфера». Лише відомо, що її ставив Левитський і він грав у ній відповідальну роллю Іцька.

Проте на четверту прем'єру «Пергач» («Die Fledermaus») Й. Штрауса відгукнувся «Uj Közlöny» (11. IX. 1925), зазначивши, що оперету відіграно в пересічній постановці і причину цього треба шукати в тому, що «Просвіта» не має досить акторів, окремі ролі не може дати в належні руки. Далі критик констатує неуспіхи Левитського (Ейзенштейн), Остапчук (Розалінда), Романченко (Фрош) і надання тенорової партії Данчакові. Однак ця газета ствердила, що «п'єсу переклав Гренджа-Донський на звучну українську мову». Та ще була злобна примітка, правдоподібно, Гаваша, чому не перекладено на «місцеву мову». . . Є в цій рецензії Гаваша трохи тенденційності відносно Остапчук та Романченка, але той же «Uj Közlöny» помістив 20 вересня ще одну статтю в справі нашого театру під назвою «Театральна декаденція «Просвіти.» Газета з «приятельською» тенденцією заговорила про театр «Просвіти» як чисто українську театральну трупку, яка постала перед роками під головуванням Ю. Брашайка «із наміром плекання русинської культури, зглядно щоб її піднести». «Просвіта» працювала — пише угорська газета — а ми лиш то закидали їй, що це зовсім українська інституція, яка не має жодного відношення до місцевої русинської культури.»

«За Садовського, а опісля за останнього директора деколи та нечислена публіка, яка приходила на ці вистави, бачила і видатні вистави. В оперетах знаходилися один-два добрі співаки та були добрі хори, але тепер не можна пізнати «Просвіту», бо ледве є один-два актори, які дійсно дещо вміють, решта хористи, яким у житті не снилося виконувати головні ролі. Вистави не витримують ані найбільш доброзичливої критики, бо немає акторів. Левитський добрий комік, грає ролі героїв-любовників, Рубчак добрий співак, в драматичних ролях стирчить. А решта: Анда Остапчук, Данчак, Терпило-Цюканова стараються дещо продукувати, але зі слабим ансамблем нічого не можна добре зробити.»

«Не знаємо, де є хиба, але на цей театр шкода витратити субвенції. Нас дійсно не можна обвинувачувати в необ'єктивності відносно «Просвіти», бо ж «Uj Közlöny» був єдиним місцевим часописом, який рецензував вистави «Просвіти» і саме тому чуємося компетентними, щоб вказати на хиби. З цією трупою, з повним браком акторських сил не можна працювати. На неї дійсно шкода викидати громадські гроші. Або нехай згуртується русинська суспільність і складе пожертви для утримування відповідної трупи, або, якщо не всилі, нехай припинять сучасні неможливі обставини.»

«Є в інтересі русинської культури Закарпаття, щоб тут нарешті зроблено серйозний крок. Перше, отже, що слід зробити, постаратися про серйозні акторські сили, бо без них вистави не досягнуть ані дилетантського рівня. Отже, або поставити на ноги, або ліквідувати, бо з такими виставами, як, напр., «Циганка Аза» ще й тих одушевлених людей вищкують з театру, які з любови до культури підтримували цю чужомовну інституцію . . .»

Отак характеризував ситуацію в нашому театрі «об'єктивний» Еміл Гаваш в «Uj Közlöny». Знаючи його вороже становище до всього, що було українське, нас це не дуже дивує. Ці його «поради» дуже брав до серця губернатор Бескид та дальші вороги нашого театру. Але всі вони добре знали, що з такої мізерної субвенції годі утримувати більшу трупку, а її розпустити означало б закопати українську театральну культуру на невідомо як довгий час. Тільки завдяки тому, що в виборах 15 листопада 1925

року дістав посольський мандат голова театральної комісії «Просвіти» А. Волошин, вдалося припинити «ліквідаційні» наміри «приятелів» нашого театру і захоронити його діяльність, хоч і значно обмежену.

Початком жовтня прибув «Східнославацький Народний Театр» з Кошиць до Ужгороду і вже наш театр був відказаний на гастролі по краю. Про виступи в Ужгороді за той час є єдина згадка у зв'язку з участю нашого театру у виставі цього гостючого театру. «Uj Közlöny» (30. X. 1925) подає, що Східнославацький Народний Театр поставив «Продану наречену» Сметани 28 жовтня з хором, посиленням членами «Просвіти», тобто з хору нашого театру. Отже, відсуджений український театр був добрим для того, щоб скріпити дуже слабкий хор словацького театру в опері . . .

Свій осінній сезон наш театр продовжував гастролями на провінції, про що преса не реферувала. «Звідомлення» гімназії в Ужгороді ще подає, що 2 листопада 1925 р. наш театр улаштував для шкільної молоді виставу «Паливода», драму Карпенка-Карого. З цього випливає, що раніше мусіла бути прем'єра цієї драми. Може це і була в черзі п'ята прем'єра в сезоні 1925/26, але точної дати її встановити не вдалося. Це трапилося десь вже в час, коли театр «Просвіти» повернувся з гастролів по різних місцях Закарпаття (Перечин, Ужок, Мукачів, Свалява, Волівець, Берегів, Севлюш, Хуст, Тячів, Бичків, Ясіня).

До кінця лютого 1926 р. преса не реєструвала жодних вистав нашого театру. «Свобода» (25. II. 1926) подала перше оголошення про весняний сезон, що починався виставою опери Маскані «Кавалерія рустікана» та оперети Оффенбаха «Заручини при лампах». Ця шоста прем'єра відбулася 1 березня 1926 і з нагоди 5-річного існування театру. Драматург В. Гренджа-Донський відкрив її урочистою промовою. Тенденційну критику помітив на виставу «Uj Közlöny» (3. III. 1926), де скритикував виконавців та закликавав д-р Ю. Брашайка «реорганізувати трупу, освіжити або розпустити, бо на неї шкода грошей витратити.»

Але другий угорський часопис «Rusinszkói Magyar Hirlap» писав інакше (7. III. 1926): «За виставами театру «Просвіти», а особливо постановками опер слідкуємо постійно з увагою. З нашого слідкування ми зробили такі висновки, що трупа розпоряджає найкращими силами і ті опери, які по-угорськи мав поставити Горват Калман, виставляють члени «Просвіти» якнайдосконаліше. Не можемо оцінювати поодиноких вистав, бо не маємо змоги пізнати виконавців на підставі їхнього таланту. Але вже й тепер можемо констатувати, що як драматичний, так і оперний ансамбль є здібним на найкращі виконання. Публіка слабо відвідує вистави. Так здається, що театральна культура, яку пропагує театр «Просвіти», має в колі русинів мало прихильників. Не наше завдання виносити над цим осуд, хоч ця високого ступня неучасть все ж таки має якесь більше значення, ніж брак зацікавлення виставами трупи . . .»

Відгукнулася на відкриття сезону й «Свобода» (18. III. 1926).

Сьому прем'єру («Чумаки» І. Тобілевича) поставив М. Певний, «Свобода» (11. III. 1926) подала рецензію, де зазначала: «. . . Дивно в уяві слухачів з'явилося старе село чумацьке, розкидане на широких степах, і самі чумаки з їх повільними рухами, в яких відчувається рівновага духа, певність себе і спокійність. Особливо двох повних типів чумаків дали пп. Біличенко і Певний в ролях Хоми і Віталія . . . Другі два жіночі типи скарво були видені пані Совачевою та пані Певною . . .»

Восьмою прем'єрою був «Пташник з Тиролою» К. Целлера в перекладі Я. Барнича і В. Гренджі-Донського. Ставив виставу О. Левитський.

«Свобода» занотувала (18. III. 1926): «Прекрасні співи, мальовничі костюми, живі

сцени, много здорового гумору, сміху, все те захопило публіку і запевнило оперетці великий успіх.»¹⁹

«Свобода» (25. II. 1926) повідомила про вечір, організований «Просвітою» з нагоди 76-ої річниці уродин президента Т. Масарика, що складався з програми: промова д-р Ю. Бращайка, гімн — хор учителів березнянського округу, ода «Каменярь» В. Гренджі-Донського у виконанні самого автора та вистава Руського Театру опери Б. Сметани «Продана наречена».²⁰

Дев'яту прем'єру («Тітка Чарлея» Б. Томаса) ставив М. Певний. В головній ролі виступив О. Левитський. Часописи не відмітили цієї прем'єри. Три дні після того «Комітет всіх руських товариств в Ужгороді» влаштував Шевченківське свято, в програму якого входила промова В. Гренджі-Донського, друга дія опери М. Аркаса «Катерина», сольові виступи, деклямації та хори Руського Театру, Руського національного хору та військової оркестри.

На виставу наступної прем'єри (10-ої), якою була опера Я. Ярославенка «Відьма» за лібреттом С. Черкасенка, широко відгукнулася преса. Прихильну рецензію дав «Uj Közlöny» (16. III. 1926), а «Свобода» з 18 березня писала: «Дня 13-го березня у суботу представив театр «Просвіти» вперше класичну оперу Ярославенка. Лібретто написав відомий поет С. Черкасенко на сюжет Гололя. Давно не чули ми такої чудесної музики, як цим разом у «Відьмі». Публіка зачарувалась навіть, й опера тим подобалась, які завше ворожо відносяться до нашого репертуару. Мелодії на мотиви народних пісень знаменито опрацьовані й Ярославенко доказав, що є виробленим, правдивим поетом музики.

Ця опера може статися одною з найліпших руських опер. До нас, карпатських русинів стоїть вона близько, своя, рідна, немов легенда верховинських гір; і дід нічник-лісовик, і веселі повітрулі-русалки (2-га дія), що танцюють около лісовика, як сон. . . Диригував з чуттям вмілою рукою пан Барнич.

Панна Анда Остапчук (відьма) дуже добре диспонувала голосом. Її теплий, милий вишколений голос і техніка першокласні. Шкода, що на рухи й міміку не звертає більшої уваги. Пани Рубчак і Базилевич в ролі козаків співали знаменито. Добре грали Барничева, Дівничева, Певна, Левитський (жид), Данчак (чорт), Підгірний, Кирчів, Ручко і другі, особливо звернула на себе увагу балетом пані Морозова. Радимо їй в тім напрямі працювати й далі. Хор першорядний.»

Після оцінки вистави «Відьми» рецензент (драматург театру В. Гренджа — Донський) переходить до загальних проблем, що створилися навколо театру:

«Вже із цих перших вистав могли ми пізнати, що маємо театр, яким можемо гордитися-пишатися. Дрібні недостатки технічного характеру не можуть затемнити цієї краси і приємности, яку ми дістали з перших вистав». (Тут далі рецензент лає всіх інтелігентів з високих посад, які на чуже біжать, а до свого театру не ходять). «Так, так — колись історія запише таких «вірних» синів Підкарпатської Русі». (Далі радить учитись від молоді і селян, як цінити й любити рідне слово і культуру). «По селах — заля все повно набита, а по виставах ще дякують селяни за приїзд. І я вам скажу, що наш театр оновлений, доповнений новими силами, це дійсно добрий театр і варта того, щоб прийти і подивитись. Не гірший від тих, що сюди ходять, а в много дечому і ліпший від них. (Прочитайте лиш критики празьких часописів, коли наш театр грав у Празі). Один американець, пан Н., знавець співу й музики сказав, що для Ужгороду є щастя, що пан Базилевич вернувся і знову тут співає. Він захоплений його м'яким і шовковим ліричним тенором. А директор «Виходословенського театру» пан Гурт за-

прошував хор нашого театру для помочі в опері «Продана наречена», дякував, хвалив і просив на виступи в Кошицях. Але і директор Мадярського театру пан Горват казав, що коли б йому стояв до диспозиції такий хор, то він зробив би рекорд. Прекрасні рецензії принесли тепер «Новое время» і «Kelati Ujság» . . .

«Тільки одному писаці з «Uj Közlöny» не любитьсь наш театр і він навіть радить розігнати всіх артистів. Рада розумна — дякуємо сердечно. І Соломон би такого не придумав. Та ми знаємо причину і знаємо ціну таким «критикам». Тим панам любило б ся, коли б щез і театр і ті сотки читалень, хори і драмгуртки і всі ті одиниці культури, які «Просвіта» розсіяла по цілій Підкарпатській Русі для добра руського народу. Так що ж, замалий рот, щоб все проковтнути. А тому ми і тішимось з такої писанини «Uj Közlöny», бо це найкращий знак того, що «Просвіта» працює і ця праця приносить плоди. А авторитетною для нас є і буде думка таких фахових людей і знавців, яких ми вище спом'янули, а не те, що продукують на коліні нефахові критикери. «Не тяжко то пером махати, але тяжко дещо розумного написати» — каже наша народна мудрість.

А тому вітаємо наш театр — нашу гордість і бажаємо йому найкращого успіху.»

А що успіх був наявний, свідченням тому є факт, що за півмісяця (від 16 березня до кінця місяця) театр дав 6 прем'єр та дві оновлені вистави.

Наступного прем'єрою (11-ою) поставлено «Забавки» А. Шніцлера. «Свобода» писала (6. V. 1926): «Дійсно, можна дивуватися, як може наш театр з такими малими средствами давати нам твори з найрізномродніших областей театрального мистецтва. По операх, оперетах, комедіях ми мали нагоду побачити 16. III. ц. р. одну з найкращих драм театральної літератури «Забавки» . . . П'єсу поставив старанно і зі смаком наш режисер М. Певний, який дотеперішніми постановками доказав, що на театральному ділі визнається знаменито і ставиться до нього серйозно і з любов'ю.

Із артистів мусимо відмітити в першу чергу пані Певну, яка грала ролю Христини. Це власне психологічно найтяжча креація, яку виконала знаменито. Пані Барничева захопила своєю молодю безжурністю дівчини модистки (Міці), яка розуміє життя так, як воно є. Пані Дівничева (Біндер) дала прекрасний тип віденської міщанки. Базилевич дуже добре грав ролю Фріца.»

«Забавки» були виставлені 16 березня, а через два дні театр вже показав свою 12-ту прем'єру, комедію Г. Квітки-Основ'яненка «Шельменко-денщик». Подавши характеристику п'єси, «Свобода» писала про саму виставу 25 березня: «Одного такого типа відограв пан Кирчів з красним успіхом. Ми, які виділи його в одній комічній ролі «Пергача», підкреслюємо його здібність особливо до комічних і характеристичних роль. Пози, рухи, миміку і дикцію опанував, а це важне, бо різкі або проковтані вимови перешкоджають індивідуальній аналізі дії. Ролю Шельменка грає пан Левитський знаменито. Він є любимцем театральної публіки в комічних ролях. Досить, щоб вийшов на сцену — вже успіх запевнений. Дуже добре грали пані Барничева, Совачева, Морозова, Погрібний і другі. Цілком без рації оминалося колись паню Барничеву. Констатуємо, що в ролях чи там наївної чи безжурної дівчини, свої ролі видосконалить і то природно, бо веселого дівочого сміху ніколи не треба мішати з карикатурністю, та ще й того не треба забувати, що на публіку часом більше враження зробить постава гарно збудованої дівчини, ніж сама гра.»

Постановка гранд-опери світового масштабу «Фавст» Гуно викликала загальний подив серед суспільности. Угорський тижневик «Rusinszkói Magyar Hirlap» (21. III. 1926, ч. 12) оповістив: «Відколи Руський Театр «Просвіти» звернув більшу увагу на поста-

новки музичних штук, зацікавлення збільшилося. З програми будучого тижня вважаємо за вийняткову виставу опери «Фавст» в суботу й неділю, 20. і 21. III. 1926 на ужгородській сцені. Поперше матимемо нагоду бачити на цій сцені визначний твір великого французького композитора Гуно — «Фавста». Це для Ужгороду справжня сензація . . . Дотеперішні успіхи Руського Театру дають надію, що це сміле підприємство добре вдасться. Публіка проявляє велике зацікавлення вже наперед . . .» В головних партіях 13-ої прем'єри виступали:

Фавст — Федір Базилевич
Мефісто — Іван Рубчак
Маргарита — Анда Остапчук
Марта — Ганна Совачева
Зібель — Ольга Дівнич
Валентин — Іван Данчак
Вагнер — Роман Кирчів.

В менших ролях — Марина Цьоканова, Я. Барничева, М. Ручко, А. Погрібний, який був рівночасно помічником режисера. На виставу відгукнувся «Uj Közlöny», подавши загально позитивний відгук, але наприкінці все ж закинув, що шкода експериментувати з такими поважними операми.

Найбільш детально про виставу «Фавста» написав В. Гренджа-Донський в «Свободі» в чотирьох числах, починаючи від 25 березня 1926 р.:

«Велику сензацію викликала опера «Фавст», яку поставив вперше в Ужгороді пан Барнич. Вистава з великим успіхом пройшла 20. і 21. III. ц. р. Рідко який з провінційних театрів одважиться на такий великий крок, як то зробив наш театр «Просвіти», при теперішніх відносинах. Навіть мадярські театри в Ужгороді не посміли виставляти «Фавста», хоч стояла до їхньої диспозиції, крім усяких засобів, ще й матеріальна піддержка театральної публіки, якою наш театр, на жаль, не може хвалитися, бо жителі головного города Срібної Землі помадяризовані, а решта — разом з другою слов'янською публікою відноситься до театру — з відомих причин — ворожо, або свариться, гризеться, чи той має з бородою ходити, чи без . . .»

Народна просвіта йде вперед, дуже гарно розвивається. Особливо наш театр здобув гарних успіхів, його визнали й ті, які не дуже радо дивляться на розвиток рідної культури. Наш театр, хоч помалу, але всетаки має свою публіку, яка високо цінить діяльність театру. «Фавстом» викликав наш театр сензацію і подив в Ужгороді і цим ступив на найвищу стелінь свого розвитку. «Фавстом» свої успіхи завершив, окоронував. І колись наші внуки, описуючи історію нашого культурного відродження, згадають про день першої вистави «Фавста» в Ужгороді, як про дату найвищого розвою нашого театру, бо за ці дотеперішні три вистави дійсно заслужить наш театр, щоб уважати його за святиню рідної пісні. «Фавстом» наш театр доказав, що працює, змагається і хоче працювати далеко понад рівень пересічних театрів.

Не треба було замовляти спеціальних співаків, як то роблять другі театри, маючи своїх сил . . . Чудесні голоси, яких родять тільки гори і широкі степи руської землі . . . Насамперед мусимо згадати самого режисера, диригента, пана Барнича. Чоловік молоденького вигляду, все з активкою в руках, без капелюха, виглядає на дуже пильного урядника, хіба з його ритмічного ходу можна догадуватися, що це є наш славний диригент і музика театру «Просвіти» . . . скромний занадто. Його мрією було поставити в Ужгороді щось великого, щоб доказати перевагу над всіми й забрати лаври. Це йому цілком вдалося. Всі старання, заходи і вивчення «Фавста» можемо завдячувати тільки пану Барничеві.

Тяжку роль «Фавста» відспівав наш тенор пан Базилевич і відспівав її чудесно. До цієї ролі є спеціальні співаки. Цю роль вчать по 6 років, однак, не зважаючи на те, пан Базилевич удосконалив її першорядно, хоч до вивчення її дуже мало мав часу, через його недавній поворот із Праги. Після твердження першорядних фахівців, людей з закінченими консерваторськими музичними, його голос далеко ліпший, як колись: приємний, м'який, м'якошовковий . . . В своїх дотеперішніх ролях вимоги публіки цілком задовольнив. Співав він найкращі й найтяжчі ролі, як «Циганського барона», у «Вію» Хому Брута, у «Відьмі» Козака і т. д. Є він знаменитий і не тільки як співак і як драматичний артист («Пташник з Тиролю» і другі), а також із західно-європейських мов багато п'єс переклав, між ними і оперу «Кавалерія рустікана».

Роль Мефіста феноменально відспівав наш славний бас пан Рубчак. Вже старша людина, але голос за десятьох . . . Ми чули співати його Кардинала у «Жидівці», Козака у «Відьмі» і других. Тоді ми бачили, що бурхливо плескали йому і мадяри навіть, які не розуміють нашої мови . . . Але почувши його у «Фавсті» в ролі Мефіста, ми дивувались тій силі, що в тих старих грудях і тому голосові. Крім того, міміка й живі рухи молодика. Найславніший співак, якого бачили дошки сцени ужгородського театру! Публіка була очарована і бурхливими оплесками гонорувала спів і гру ветерана наших оперних співаків. Без нього і Базилевича годі було б виставити «Фавста» . . .

Панна Анда Остапчук — типічна гуцулка, хоч сама з бойків. Волося циганське чорне, очі якісь яскраві, глибокі й таємничі . . . Сама вона рухлива як на сцені, так і в життю, неспокійна, мов оживотворена музика. Найкраща її дотеперішня роль — то дочка сотника у «Вію», в чудесних мелодіях тої ролі прямо щебече, як соловейко. Інтересно, що цю роль, в якій публіці вона подобається — вона не любить, а замість неї любить Сільву в «Королеві чардашу», «Циганку Азу», або циганку в «Циганському бароні», які більше відповідають її темпераменту. У «Фавсті» з великим успіхом співала Маргариту. Її голос милий, приємний, широкий і розвинутий, а крім того і найбільше вишколений. Такими співаками може наш театр бути гордим.

В ролі Зібеля виділи ми пані Дівничеву. Це її найкраща роль взагалі. А що найважливіше, ця роль найліпше відповідає її голосу (меццо-сопрано), грала знаменито, з гарним успіхом. Валентина співав з великим успіхом наш баритон, пан Данчак. Він і пан Рубчак найбільш подобались малярській публіці, бо в них баритонів і взагалі скупо. Вагнера гарно співав пан Кирчів.

Крім згаданих, знаменито співала наша найліпша співачка пані Цьоканова Марина, яка тільки зза висоти голосу не грала головнішу роль, маючи голос високе сопрано. Дуже добре грали: пані Совачева, пані Барничева, пп. Ручко, Погрібний і другі. Останній як помічник режисера своїм старанням і сценарською та іншими клопотами також причинився до великих успіхів. У «Фавсті» брала участь вся театральна група, декотрі члени «Веселки» і члени «Сокола», які гарно відтанцювали вальс. Хори першорядні. Нові декорації. Спеціальні костюми замовлені з Кошиць і Праги. З огляду на колосальні успіхи «Фавст» буде повторений, а також представлять його в Пряшеві, Кошицях, Мукачеві, Берегові і в Хусті, щоб цим дати змогу нашій публіці насолодитися тою світославною оперою Гете — Гуно.»

Ще є тут такий додаток: «Хоч бодай при сяких виставах можна б видіти поодиноких з наших патріотів, які б'ються в груди за руськість, а вчинками того не доказують і стоять далеко . . . Є тут у нас професори (їх платня не дуже різниться від платні директора гімназії, який завжди ходить на вистави), є у нас аптекарі, всякого роду доктори, директори, панове з сесії, радники з лісової дирекції . . . яких платня о 10 раз більша, як тих чужинних урядників, з яких складається наша театральна публіка. Ці панове цілком безпечно могли б жертвувати місячно 100 — 200 Кч на театр, респек-

тивно приходити на вистави. Бо не досить вихваляти нашу культуру і славити наших поетів при шклянці пива, але треба їх і підпирати.»

Прем'єру «Фавста» рецензував і часопис «Новое Время» (25. III. 1926), що звертав увагу на те, що дирекція театру зовсім не варто пускатися до таких серйозних постановок, критикував Базилевича (Фавст) та робив зауваження, що в оркестрі відчувається гострий брак скрипкових інструментів. Відгукнувся і тижневик «Kágrátalja» в угорській мові (28. III. 1926), підсумовуючи, що «театр Просвіти заслуговує, щоб ужгородська публіка підтримала його в найбільшій мірі».

І ще одне цікаве повідомлення помістив «Uj Közlöny» (30. III. 1926) про гастролі в «Фавсті» баса Захарія Д'Арін Бельвяніна в партії Мефіста. Цьому російському співакові цей же часопис попередньо зробив величезну рекламу. Але виступ його був невдалий через хворобу, а дирекція театру, шкодуючи долю емігранта, не замінила його Рубчаком.

Про 14-ту та 15-ту прем'єри (драми Енгеля «Над морем» та оперету Ф. Легара «Циганська любов») не знаходимо критики. Першу ставив М. Певний. Про другу відомо, яким був склад її виконавців:

Драгутін — І. Рубчак
Зоріка — Марина Терпило-Цьоканова
Йожі — Федір Базилевич
Волеску — Іван Данчак
Ілона — Анда Остапчук
Йолан — Я. Барничева
Кастан — Роман Кирчів.

Грали ще Совачева, Дівнич, Ручко, Погребний, Левитський та інші. Вистава ця мала гарне оформлення, стилеві костюми, а в балеті мала успіх О. Морозова.

Останньою прем'єрою театру в сезоні 1925/26 була комедія Лисенка-Кониша «Живі покійники» в режисурі М. Певного, а останньою виставою сезону (31. III. 1926) була оновлена оперета І. Кальмана «Королева чардашу».

Цією виставою скінчився весняний сезон нашого театру в 1926 р. Тут хочеться навести думки рецензента у «Свободі» (13. III. 1926) після «Чумаків» і «Пташника», що їх адресував акторам нашого театру:

«Ще до вас звертаємося, панове артисти: раді ми Вам, невтомні робітники культурного розвитку народу. Ми знаємо, при яких тяжких умовах приходиться вам працювати, цінімо вашу незламну енергію і самопосвяту народному ділу. Не зневіряйтеся ви і не падайте духом, коли тут в Ужгороді часом не весь театр є заповнений. Хто хилиться туди, куди вітер віє, той завжди відступиться від свого рідного, будь яке воно прекрасне й дороге. Сміливо ж далі несіть з піднесеною головою своє тяжке завдання! Ще декілька років і молоді сили ввіллються у ваші ряди й підтримають вас!» Підписав цей щирий заклик псевдонім «Ужгородець».

БОРГИ «ПРОСВІТИ» — ФІНАНСОВА КРИЗА, ВИСНОВКИ

Ще з початком сезону 1925/26 було видно, що театр мав труднощі і «Просвіта» переводила санацію своїх боргів. Неприхильні реляції урядових чинників знизу загрожували і ту малу субвенцію, яку наш театр діставав. Як подавав неприхильний мукачівський часопис «Свободное Слово» (II, 1926), наш театр, тобто «Просвіта» діставала місячно біля 14 000 корон, отже річно 168 000 корон. А при кінці сезону 1926 виявилось, що і такої суми не діставатиме на сезон 1926/27. То ж наша дирекція, бачу-

чи малу надію на субвенції й покриття боргів, рішила знизити стабільне число членів трупи і припинити музичні спектаклі в новому сезоні.

На кінець 1925 р. в Празі опинилися і М. Садовський, і О. Загаров. Це використали студенти-емігранти і на користь цих видатних корифеїв сцени було зіграно драму Старицького за Гоголем «Тарас Бульба». Вистава відбулася 16 листопада. Ставив Садовський, помічником режисера був М. Миленко, а у самій виставі приймав участь О. Загаров. Крім того, приймали участь акторки М. Морська, В. Іванова, Г. Совачева, актор Ф. Базилович та колишній актор і декоратор в часах Садовського в Ужгороді М. Кричевський. Вистава мала високий рівень і чи не єдина, де приймали участь одночасно Садовський і Загаров. Обое виїхали 1926 р. на Україну. Садовський виїхав до Харкова, а Загаров з'єднався з театром ім. Заньковецької у Дніпропетровському.

ТЕАТРАЛЬНІ І ХОРОВІ СТРЕМЛІННЯ МОЛОДІ

В сезоні 1925/26, коли наш театр піднявся до вершин своїми прем'єрами, піднялася і діяльність аматорів як в театральних, так і в хорових гуртках по цілому краю. Вплив театру і Руського Національного Хору в Ужгороді був великий.

Драматичний гурток ім. Франка при Пласті під проводом режисера Михайла Біличенка готував в осені 1925 р. нову п'єсу С. Черкасенка «Лібуша в таборі». Це була пластова комедія в одній дії зі співами й танцями (8. X. 1925). В головних ролях грали: Маргарита Бращайко, Августин Геґедиш та Юрій Шереґій, а крім того ще приймали участь Маруся Комаринська, Славка Бірчак, Марта Стрипська, Ол. Галас, О. Борканюк, Є. Шереґій і інші.

Слідом за «Лібушою в таборі», М. Біличенко підготував з пластунами два інші твори С. Черкасенка: «Лісові чари» та «Чудо св. Миколая» (19. XII. 1925), де, крім щойно згаданих пластунів, фігурує і З. Веселий. Але головною виставою Пласту з Біличенком була 3-актова комедія Б. Грінченка «Нахмарило» та одноактівка «Він не заздрисний», поставлена у міському театрі, де, крім названих раніше, ще виступали І. Осиський, М. та К. Медвідь, І. Чисарик.

Одночасно з виставами Пласту автор «Нарису» був ініціатором драматичного гуртка при Братстві св. Кирила і Методія. За згодою патрона Братства, проф. О. Бокшая, С. Черкасенко написав комедію з життя студентів і професорів під назвою «Страшний професор», яку й почав готувати з «братчиками» М. Біличенко. Її було поставлено у міському театрі 21 листопада 1925 р., а «Свобода» зазначала (3. XII. 1925): «. . . Ставилася нова річ С. Черкасенка «Страшний професор». Ця річ із шкільного життя інтересна сама по собі, але в гарнім виконанні молодими студентами зробила чаруюче враження. Студент Ю. А. Шереґій у ролі страшного професора тримався так вільно, що йому могли б позавидувати й настоящі артисти. Дуже гарний тип виявила студентка Маргарита Бращайко. Але й маленька Єва Бокшая так чудесно показала настирливість дитини, сміливість і відвертість її, так незалежно почувала себе на сцені, що просто треба було дивуватись . . . Взагалі можна сказати, що провели свої ролі всі дуже добре. Крім того, приємно вразила мова артистів. Так чисто по-українськи можуть говорити лиш ті, що вже цілком відродились національно . . . Хай же ростуть і творяться такі Кирило-Методіївські Братства все більше й більше . . .»

І так Братство улаштувало 6 своїх, а дві вистави в рамках вистав «Культури» в 1925/26 шкільному році, у яких аматори мали добру школу режисера М. Біличенка. Головою «Братства» був С. Гомічко, писар А. Чургович, скарбник А. Гегедиш, бібліотекар І. Чисарик, виділові Ю. А. Шерегій, І. Куклишак.

В колишній бурсі «Алумнеум» на Капітульній вулиці ч. 10 в Ужгороді відбувалися у великій залі (колись столова) проби театру «Просвіти», а також товариства «Культура», патроном й душею якого був директор жіночої учительської семінарії Віктор Желтвай, редактор «Свободи». Там щонеділі й св'ята були принагідні «вистави» різних аматорів, шкільної молоді, для селян, міщан і молоді без вступного два рази підряд від 14 і 16 год. пополудні. 23 січня 1926 р. автора «Нарису» представив дир. В. Желтвай секретареві «Культури» В. Дам'яновичеві з тим, щоб міг надалі брати участь у «виставах», які інколи мали свою генеральну пробу в чоловічій учительській семінарії, а в «Культурі» репрізи. Отак почалися й вистави, які вже сам автор цього «Нарису» вивчав зі своїми шкільними товаришами з гімназії. А що тут вже можна було проявити власну ініціативу, то я стався автоматично і «режисером» декількох «вистав». В «Культурі» поставлено «Совіт студентів» (21. II. 1926) та «Тайну скрині» (21. III. 1926). Часопис «Kárpátalja» (28. II. 1926) зазначав: «. . . Тяжку ролю режисури виконали два спритні студенти — О. Галас і Ю. Шерегій».

Ресумуючи, треба сказати, що всі ті аматорські кружки своїми виставами будили свідомість молоді, активізували її в культурному напрямі, удосконалювали українську мову молоді, вчили її любити, любити пісню та свій танець, рідну музику і відкривали майбутні театральні таланти. З них вийшли професійні актори та режисери аматорських гуртків на селах, читальнях і школах З.У.

В шкільних роках 1923/24, 1924/25 і 1925/26 було в Ужгороді 34 імпрез аматорів, з них Пласт улаштував 20, «Братство» 6, а товариство «Культура» 8, отже, по 11 імпрез на шкільний рік, при чому це були тільки ті, в яких автор «Нарису» сам був заінтересований.

Наведемо ще «Веселку», аматорський гурток при «Просвіті» в Ужгороді, який організовано кінцем літа 1925 р. в Ужгороді з «доручення Т-ва «Просвіта» і запрошено на режисера М. Біличенка. «Веселка» дала вже 20 грудня 1925 р. в міському театрі першу свою виставу «На перші гулі» С. Васильченка і «На Верховині» Єфремова. «Свобода» (1. IV. 1926) писала: «Всі молоді адепти (говорючи про виставу «На Верховині») театрального мистецтва з великим старанням провели свої ролі. І молоді дівчатка-щобетушки Анна і Марія Карбованці, Олена Дюриня і хлопці-молодці: І. Мигалка, В. Станько, Й. Іллиш, М. Баланчук, М. Менькев, Ю. Шуфрин, Керецман, Гавашій, Мірявевць і другі . . . У другій п'єсці «На першій гулі» ролю Савка прецизно провів п. Гренджа-Донський, це прекрасний артист-резоньєр. Знаменитний був теж п. Куриленко (Тиміш) . . . Найбільше праці вложили до підготовки голова «Веселки» й її душа п. Гренджа-Донський та режисер вистав п. М. Біличенко . . .»

Аматорські гуртки на З.У. розрослися з року в рік так, що годі було задовольнити їхні потреби гардеробою, реквізитами тощо, що дуже старанно пробувала робити централь «Просвіти» в Ужгороді. Отак би слід згадати драматичні гуртки в Ясіню — під проводом братів Климпушів; у Великому Бичкові — Миколи Водоноса, директора горожанської школи; у Дубовому — М. Буркацького; в Хусті — Ю. Шутка, В. Волошина, Л. Балицького; в Іршаві — І. Васька; в Берегові — І. Гриця, К. Заклинського; у Голубинному — А. Бучину; у Великих Верецьких — Л. Дем'яна й І. Григу; в Мукачеві — О. Приходька, кружок «Рідна Нива»; в Перечині — П. Яцка, І. Деху.

Діяльність театру — українського театру — неможлива без хору, ото ж і аматор-

ські гуртки на провінції не могли обійтися без хору, бо пісня є органічною частиною майже всіх українських народних п'єс.

Національні хори закладали учні першого організатора хорів в Ужгороді, О. Приходька, яких він вишколив в 1921—25 рр. і пізніше. Ці його учні-учителі заклали перші селянські «національні хори» в таких місцевостях: Степан Куцин при «Цегольні» в Ужгороді, О. Мешко в Копиньовцях і Медведьовцях, Андрій Миньо в Йовродермі, Ю. Палюх в Грабовцях, Федір Повхан в Кальнику, Іван Тимканич в Егрешію, Петро Світлик у Білках, Федір Шимоновський у Гойдоші.

Треба ще згадати Робітничо-селянський хор з Перечина, який заснував і ним диригував Іван Романченко, співак-бас театру «Просвіти»; він же заснував і вів також «робітничо-селянську» оркестру в Зарічові і в Перечині в тому часі. А з ініціативи «Братства св. Кирила і Методія» при гімназії в Ужгороді постав там також мішаний хор, яким керував диригент Петро Мигалка, богослов в Ужгороді 1924—26 рр.

Всі ці і дальші хори на Закарпаттю плекали у своєму репертуарі передовсім твори українських класиків та народні пісні в обробках Лисенка, Леонтовича, Степового, Стеценка, Давидовського, Кошиця і т. д., і для їхнього скорого росту визначно причинився консультативний спосіб допомоги диригента О. Приходька, який керував працею всіх хорів на Закарпаттю.

В сезоні 1925/26 рр. по Закарпаттю відбувалися змагання хорів. Першу оцінку одержав хор з Великого Бичкова (диригент 16-тирічний Микола Підмалівський), друге місце здобув вишківський селянський хор (диригент Гегедиш) а третє місце — селянський хор з Великого Раківця (диригент парох Никифор Гебей). Про це довідуються з «Свободи» (18. III. 1926). 1. IV. 1926 оголошено в «Свободі» з'їзд національних хорів в Ужгороді, а 17 червня 1926 р. там вже писалося, що на сцені міського театру «співало 600 душ з величезним успіхом три спільні пісні, а кожний зокрема свої . . .» Таким могутнім, величавим акордом скінчився сезон 1925/1926 рр. і на полі хорового мистецтва.

ВИСНОВКИ ЗА ДОБУ ВІД 1918 ДО ПОЛОВИНИ 1926 Р.

Від часів Ф. Корятовича З.У. була безправною колонією Угорщини. Проблески відродження в 1848 р. коротко тривали. «Вісник Русинів» із 1851 р. згадує про вистави в кількох народних школах п'єси О. Духновича «Добродітель перевищає багатство». Михайло Лихварчик свідчить про постановку школярами й селянами сіл Страняни і Тополяни, яка відбулася в селі Земплині в 1850 р. (О. Казимиров: «Український аматорський театр», Київ, 1965, стор. 83—84). Це покищо найдавніші відомості про аматорський театр у нас. Від 1867 р. не маємо вістей про жодні вистави аж до 1919 р.

Після прилучення З.У. до ЧСР (1919) постає в Ужгороді перше вогнище культури «Руський Клуб» 27 квітня 1919 р., а 25 грудня 1919 — «Руський Культурно-просвітний комітет» в Ужгороді, в яких гуртується українська інтелігенція З.У. і підготовляє підвалини заснування Т-ва «Просвіта» 9 травня 1920 р., що було першою умовою для створення свого театру. При згаданому комітеті постав у грудні перший драматичний гурток на З.У., який увійшов у склад «Просвіти» і дав 7 липня 1920 р. першу українську театральну виставу в Ужгороді — «Наталку Полтавку» в міському театрі силами аматорів.

З Української Державної Республіканської Капелі, яка об'їхала Європу в 1919/20 рр. виділяється група під назвою «Кобзар» і в липні 1920 р. приїжджає на З. У., де дає концерти по краю. 14 вересня 1920 р. Драматичний Кружок аматорів при «Просвіті»

спільно з «Кобзарем» улаштує виставу «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», народну драму М. Старицького, наслідком чого постала думка заснувати постійний театр. Головний відділ «Просвіти» не находив для здійснення цього середників, і тоді члени «Кобзаря» устами голови Романа Кирчева віддалися до диспозиції «Просвіти» без жодних умов. Це уможливило Головному відділові «Просвіти» 27 грудня 1920 р. заснувати постійний Руський Театр Товариства «Просвіта» в Ужгороді, або коротко «Руський театр в Ужгороді», який 15 січня 1921 відкрито святочною виставою «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» в міському театрі. Першим управителем театру був Роман Кирчів (до 31. III. 1923), першим диригентом проф. Олекса Приходько (до 31. VII. 1923). Перший сезон від 15. I. 1921 до 31. VIII. 1921 був під знаком добровільної праці акторів за мінімальні гонорари. 31. IV. 1921 прибув режисер Борис Кривецький (працював до 31. VIII. 1921).

Перший фонд одержав театр від президента Т. Масарика літом 1921 р. в сумі 250 000 Кч. Це уможливило поставити театр на цілком професійну базу. В дальших роках театр діставав все меншу й меншу субсидію, що часто викликавало кризи в його діяльності. Пересічна субвенція вносила до 14 000 Кч місячно — 188 000 Кч річно. Тому «Просвіта» згодом заборжилася з театром і кінцем 1925/26 р. зредукувала склад трупи й музичні вистави.

Добу М. Садовського (1921 — 1923) характеризує побутово-історичний репертуар українських класиків. Домагання публіки задовольнив О. Загаров у 1923—1925 рр. репертуаром світових класиків в драмі та світовими музичними спектаклями. Це стремління успішно розвинено в сезоні 1925/26 під орудою диригента Ярослава Барнича, режисера музичних вистав, і М. Певного, режисера драми. Вершом цього сезону була постановка гранд-опери Гуно «Фауст», що й вороги признали «сензацією» в Ужгороді. Цей розквіт нашого театру кінцем сезону припинили політичні тенденції та скорочення субсидій.

Діяльність нашого театру впливала на поширення аматорської праці по цілому краю. Росли драматичні кружки (18. III. 1926 було при читальнях «Просвіти» 32 драматичні гуртки, крім шкільних та пластових), національні й робітничі хори, оркестри, самоосвітні гуртки, діяльність яких піднесла загальний рівень культури, свідомість, упевнила народну гордість населення. Появилися перші талани між аматорами — майбутні актори, режисери, диригенти хорів та оркестр і організатори кооператив для поліпшення долі народу. Негативне відношення деяких чинників — ворогів нашого театру й «Просвіти» до її діяльності («Podkarpatské Hlasy») уважали український напрям за «іреденту!» — привело «Просвіту» до фінансової кризи. Ізза боргів, затягнених на театр, вона не могла проявити максимальної діяльності на провінції. Тому «Просвіта» приступила до санації боргів.

СТАТИСТИЧНИЙ ОГЛЯД ДІЯЛЬНОСТІ ТЕАТРУ ВІД ЙОГО ПОЧАТКУ ДО РОЗКВІТУ:

1-ий сезон: 15. I. 1921 — 31. VIII. 1921

Було прем'єр:	Поновлено (старих):	Всіх вистав разом:	Управа театру:
20	—	45	Управа Руського Театру: Голова: Р. Кирчів. Адміністратор: О. Вахнянин. Режисери: М. Біличенко і М. Приємська-Дніпрова; від 1. IV. Б. Кривецький. Диригент: О. Приходько Скарбник: Л. Безручко

2-ий сезон: 1921/22

Прем'єр:	Поновлено:	Всіх разом:	Управа театру:
18	4	86	Директор і режисер: М. К. Садовський. Адміністратор: О. Вахнянин Диригент: О. Приходько

3-ий сезон: 1922/23

20	13	127	Ті самі, що і в другому сезоні.
----	----	-----	---------------------------------

4-ий сезон: 1923/24

23	10	116	Директор і режисер: О. Загаров, Адміністратори: І. Романченко, потім Ф. Базилевич. Диригенти: Ю. Гаєвський, потім Я. Барнич
----	----	-----	--

5-ий сезон: 1924/25

24	9	123	Ті самі, що і в четвертому сезоні.
----	---	-----	------------------------------------

6-ий сезон: 1925/26

16	14	157	Театральна дирекція: Голова: др. Ю. Брашайко Адміністратори: Я. Барнич, потім Ф. Базилевич Режисери: Я. Барнич (опери й оперети), М. Певний (драми)
----	----	-----	--

Разом: 121 прем'єра, 50 оновлених п'єс, разом 654 вистави.

ЧАСТИНА II.

УПАДОК І ЛІКВІДАЦІЯ РУСЬКОГО ТЕАТРУ
Т—ВА «ПРОСВІТА» В УЖГОРОДІ
(1. VIII. 1926 — 31. XII. 1929)

Сезони:

1926/27, 1927/28, 1928/29, 1929/30

ВСТУП

Український Театр в Ужгороді переживав на протязі свого існування часто різні кризи, особливо через недостатні субвенції, але мабуть найбільш критичне було положення на порозі сезону 1926/27.

Тому що не було матеріяльного забезпечення, Головний виділ Т-ва «Просвіти» в Ужгороді мусів значно зредувати театральну трупу, розпустити оркестру і взагалі обмежити діяльність театру. Обставини в краю були досить важкі. «Свобода» (24. VI. 1926, ч. 25) під заголовком «Страшна судьба Підкарпатської Русі», між іншим, описує голод та нужду населення. Але цензура і тут засягла. А речники аграрного режиму в газеті «Podkarpatské Hlasy» жахливо нападали на все, що відносилось до української культури. Треба було орієнтуватися тільки на власні сили, а свідомість місцевої інтелігенції ще не доросла до того, щоб самим витримувати свій театр. Ось, як її критикували сучасники: «До нашої інтелігенції! Свого часу був відосланий нашій інтелігенції заклик вступити в члени «Дружества Руського Театру», але констатуємо, що наші русини не дуже змагаються удежувати наш одинокий храм культури. Де є наші русини від галицьких братів! Галичани удержують рідну школу, гімназії, театр . . .»

Далі в статті вказано на угорців, які заснували товариство «прихильників театру» і наклали «податок» на кожний заможний дім і, без винятку на кожного інтелігента, який платиться кожного сезону. А у нас цього нема. Хоч наша інтелігенція з десяти, двадцяти тисяч корон платні могла б безпечно жертвувати на театр . . . Один пай до «Дружества Руського Театру» вносить тільки 200 Кч, і це можна сплачувати місячно протягом одного року.

Борги «Просвіти» на удержування театру вимагали санації. Щоб рятувати театр, основане «Дружество, яке було записане судовою столицею в Ужгороді з обмеженою порукою» і зареєстроване до торговельних товариських фірм. Паї й рати можна було сплачувати на біжучий рахунок Дружества в Підкарпатському Банку в Ужгороді або в філіях у Мукачеві і Хусті» («Вперед», 1. XI. 1926, ч. 8).

Кінцем сезону 1925/26 покинули наш театр визначні мистці: диригент Ярослав Барнич і його дружина Ярослава. Він поїхав до Берліну на дальші музичні студії («Свобода», 7. X. 1926, ч. 40), а пізніше був диригентом в театрах Галичини аж до сорокових років. Також покинули наш театр співаки: Іван Рубчак та Іван Данчак, співачка Анда Остапчук, Марина Цьоканова-Терпило, Катруся Трухла-Здорик, Іван Романченко, Марія Дніпрова-Приемська, Павло Чугай. З них Рубчак, Данчак і Чугай поїхали до Галичини, М. Цьокан-Терпило на Україну, Романченко закладав і вів оркестри та хори у Великому Бичкові, Перечині й інде, Дніпрова працювала з ним же. Анда Остапчук і К. Трухла лишилися також на Закарпатті. Також виїхав до Галичини Ярослав Сім'янович.

Федір Базилевич у своєму звіті за 8 літ праці театру («Пчілка») так характеризує ситуацію: «З кінцем сезону з театру виступило багато артистів і це боляче відбилосся на положенню театру в новому сезоні 1926/27, коли дирекцію перебрав п. М. Певний, так що цей сезон не міг виявити належної діяльності та розмаху.»

Як ми вже згадали, театр розпустив свою оркестру, лишився і без диригента. Директор Микола Певний мав такий склад трупи:

- Чоловіки: 1. Микола Певний, директор, драматичний герой, режисер
2. Микола Аркас, актор-співак, баритон (від 1927)
3. Федір Базилевич, актор-співак, амант, тенор

4. Пилип Гошовський, актор-співак, тенор, адміністратор
5. д-р Роман Кирчів, актор-комік, тенор-буффо
6. Олекса Левитський, актор-комік, тенор-буффо
7. Леонід Леонів, суфлер, помічний актор
8. Василь Мурашко, актор, баритон
9. Микола Ручко, актор-співак, глибокий бас
10. Петро Федорів, гардеробщик, помічний актор
11. Микола Філик, реkvізитор
12. Михайло Біличенко, актор-співак, глибокий бас (як гість)

- Жінки:**
1. Надія Аркасова, акторка (від 1927)
 2. Ольга Дівнич, акторка-співачка, меццо-сопрано
 3. Марія Мороз (Гошовська), помічна акторка, альт
 4. Ольга Морозова, акторка, сопрано, клявіристка
 5. Ніна Певна (Машкевич), акторка, альт
 6. Ганна Совачева, акторка, сопрано, клявіристка
 7. Марія Ручкова, акторка, сопрано
 8. Довганьова (?)

Реконструкція трупи виказує 20 душ, з них 8 акторів плюс один гість (М. Біличенко), суфлер, реkvізитор і гардеробщик, а 8 жінок-артисток, однак Аркаси вступили до театру тільки початком 1927 р. Цим зниженим станом трупи треба пояснити і значно обмежений репертуар, хоч можна припускати, що в побутових п'єсах виступали ще як члени драматичного гуртка «Веселка», так і аматори з учительської семінарії і з Руського Національного Хору в Ужгороді.

У вище згаданій статті-статистиці Ф. Базилевича при кінці наведено, що в цьому сезоні наш театр поставив тільки 6 прем'єр, а обновили з попередніх сезонів 14 п'єс. Подати точний список цих прем'єр є для нас майже неможливим, бо цієї осені (1926) автор «Нарису» відійшов на студії до Праги, отже, сам не міг уже слідкувати за виставами в Ужгороді, як раніше, а тогочасна преса подавала дуже мало вісток про цей сезон. Але фактом лишається, що наш театр грав уже від початку сезону в Ужгороді, а також і на провінції, хоч вісті про вистави дуже скупі в пресі.

РЕПЕРТУАР

1. Г. Квітка-Основ'яненко: «Шельменко-денщик», комедія на 5 дій, 14. XII. 1926, в Мукачеві, міський театр, 14 год. попол.
2. І. Котляревський — М. Лисенко: «Наталка Полтавка», укр. опера, 3 картини, в Мукачеві, міський театр, 20 год.
3. Д. Дмитренко: «Кум мірошник», водевіль на 1 дію плюс А. Велисовський: «Бувальщина», водевіль на 1 дію, в Мукачеві, 5. XII. 1926, в міському театрі.
4. Лисенко-Конич: «Живі покійники», комедія на 3 дії, в Мукачеві, 5. XII. 1926, в міському театрі, 20 год.
5. Габрієл Драгель: «Добре пошитий фрак», комедія на 4 дії, в Ужгороді, 16. XII. 1926, в міському театрі.
6. Л. Фульда: «Дурень», комедія, в Ужгороді, 14. III. 1927, в міському театрі.
7. С. Артемовський: «Запорожець за Дунаєм», ком. опера на 3 дії плюс П. Ніщинський «Вечорниці», на 1 дію, 18. V. 1927 в Ужгороді, міський театр.
8. М. Старицький: «Як ковбаса та чарка», водевіль на 1 дію, дата? в Г. Йоврадерма.

9. О. Сухомлинський: «Хмара», драма на 5 дій, співи, танці.

Тому, що про початок сезону 1926/27, згідно про прем'єри на початку сезону нема в пресі жодних згадок, треба вважати, що директоріві М. Певному було тяжко приготувати зі зменшеним складом трупи відповідний репертуар; тому й прем'єри відбувалися пізніше. Але відомо, що наш театр дав протягом сезону 10 різних вистав для учнів гімназії та інших шкіл в Ужгороді. З того факту видно, що театр вже відновив із зменшеним складом трупи кілька п'єс, а очевидно також їздив з ними на гастролі на провінцію.

Перша згадка в сезоні в «Свободі» про працю нашого театру походить з 16. XII. 1926 (ч. 50). Там подано, що Руський Театр Т-ва «Просвіти» з Ужгороду перебував на гостині в Мукачеві і там поставлено чотири вистави: 4. XII. 1926 «Шельменка-денщика», комедію на 4 дії Г. Квітки-Основ'яненка; вечером того ж дня «Наталку Полтавку», народню оперету на 3 дії І. Котляревського; 5. XII. о год. 2 попол. «Кума мірошника» і «Бувальщину», комедії на 1 дію Дмитренка і Велисовського; а о год. 9 вечером «Живі покійники», комедію на 3 дії Лисенка-Конича. «Всі чотири вистави відбулися при досить великій участі мукачівських русинів і при дуже частих оплесках. Перед виставами носили тамошні руські хлопці білети до розпродажі по родинах і урядах.»

В тому ж часописі є оголошення, що в четвер 16. XII. о год. 8 вечером відіграє Руський Театр «Просвіти» в Ужгороді в міському театрі «Добре пошитий фрак» Габрієла Драгеля. «Свобода» писала, що це «славнозвісна комедія на 4 дії. Ця комедія була грана на всіх визначніших сценах Європи. Участь бере 25 осіб». Оце й була мабуть перша нова прем'єра в сезоні, бо не хочеться вірити, щоб преса не згадала інших прем'єр. Правда, наша преса мала в ті часи важливіші турботи, дозрівала тоді так звана «реформа адміністрації», на основі якої хотіли нам взяти Ужгород, а центром зробити Мукачів. А це викликало велику боротьбу. А мабуть тим треба пояснити, що не було згадки про перебіг вище наведеної прем'єри. Що прем'єра відбулася, про це свідчить така нотатка в часописі «Ruszi szókői Magyar Hirlap» (26. I. 1927): «В цьому сезоні «Просвіта» дає тільки прозові штуки, тому з досвіду минулого взяла до репертуару і твори угорських авторів. «Просвіта» замовчала угорське походження п'єси, ще й титул та прізвище автора викривила. Мова про «Добре пошитий фрак» Габрієла Драгеля, що правильно є Drégely Gábor а титул оригіналу «Szerencse fia» («Син щастя»). Впрочім, постановка п'єси була добра і публіка добре побавилася».

Крім вистав в Ужгороді, театр мав гастролі на провінції, бо в жовтні грав в Ужгороді «Східнославацький», а від листопада угорський театр чотири місяці. Крім них прибув і жидівський театр «Габімаг», що з 21 листопада 1926 р. грав 6 тижнів у Ужгороді в «Короні», даючи 3 — 4 вистави тижнево. А треба знати і те, що урядові чинники хотіли взагалі припинити діяльність нашого театру, а дати концесію і допомогу «Східнославацькому театру» на все Закарпаття. Про це пише «Свобода» (3. III. 1927, ч. 10): «Новий замах на наше культурне життя. Газета «Лідове Новини» (ч. 39, 19. II.) пише, що Кошицький «Східнославацький Народний Театр» переговорює вже довгий час про заснування своїх «місцевих філій» на Підкарпатській Русі, і то не лиш в Ужгороді, але і по інших містах Підкарпатської Русі, де свою діяльність має почати вже 1 квітня ц. р. Як видимо, панове централісти і їх експоненти пхають до нас все своє, а нашого не хочуть визнавати. Коли подивимося, скільки театрів має лиш сама Прага, тепер їх повно на Чехах, Моравії, в Слезії, на Словащині, а скільки вони підтримки дістають від держави. Цілий кошицький театр має більше, як 100 людей, які дістають платню від 1000 — 4000 корон місячно, зате у нас на Підкарпатській Русі не може бути ані один руський народний театр, а навіть тих 12 — 16 душ руських арти-

стів, які дістають ту милостиню, на котру приходиться їм кілька місяців ждати, коле очі панів централістів і їх експонентів. Тому на той новий замах мусить ціла наша руська публіка сказати всім з «Družství Východoslovenského Národního Divadla» і їх експонентам своє рішуче слово. Спершу, панове, наше, а пізніше ваше! Спершу наше — руське, своє, а пізніше ваше — чуже!» На жаль, наш протест тільки віддалив цей замах, але не припинив.

Однак годі не признати, що свідомість на Закарпатті росла. Саме в тих часах (16. XII. 1926) мав проф. Олександр Колесса вступний виклад на Карловому університеті в Празі про літературну діяльність Івана Франка і тим датується початок української катедри в Празі. Автор цього «Нарису» і ще кілька одиниць із Закарпаття (С. Петрашко, К. Медвідь і ін.) були його першими слухачами. Не диво, що вже «Свобода» (17. XII. 1926, ч. 12) відважно писала п. з. «Русин чи русняк»? . . . «Панові Свойшові скажім всі як один: Ми не русняки, але українці!» (Свойше був редактор «Podkarpatských Hlasů» в Ужгороді, який був на службі аграрного режиму і найбільше шкодив нашому театру і українській культурі в ті часи.)

Дальшу прем'єру нашого театру згадує «Свобода» (24. III. 1927, ч. 13): «Дня 14. III. відограв Руський театр «Просвіти» комедію «Дурень» Л. Фульди. Актори використали свої ролі досить добре. Найкращі дві ролі (Американка і Юстус) грала пара Певних. Їхне настудіювання гри заслужило повне признання публіки. Совачева грала свою роллю звичайною своєю рутинною. В менших ролях грала Левитський, д-р Кирчів, Морозова і інші, також добре підготовано. Перший виступ Аркасових зробив на публіку добре враження.»

Цікаво буде тут навести такий випадок з праці нашого театру: Руський Театр «Просвіти» приїхав на гастролі 9 квітня 1927 до Радванки з народною виставою, та вистава не відбулася, бо проти театру велася агітація, зривали афіші і не пустили чехи на сцену акторів, бо там був їхній ляльковий театр (а також музиканти «Hudební združení»), експоненти аграрного режиму шкодили театру.

«Свобода» (26. V. 1927, ч. 22) писала: «Руський Театр дня 18. V. 1927 виставив в ужгородському театрі оперу «Запорожець за Дунаєм» (в ній були нові виконавці: Карась — М. Аркас та Султан — В. Мурашко). Всі актори грала чудово, музика Т-ва «Гудебні здружені» також була дуже добра. На виставі появилася значне число публіки, але то дуже вразило нас, що в рядах гостей чехів майже не було. Так то було і на днях в Королеві, де русини на 1. V. 1927 також мали театральну виставу, на котрій ані один чех не появилася. В перших роках особливо музичні вистави нашого театру могли хвалитися і чеською публікою, а тепер постала така пропасть між нами. Що тому причина? Легко вгадати. То таку братську любов до нас викликають лише русиножерські статті «Podkarpatských Hlasů», котрі ширять ненависть і презріння проти всього, що є наше. Що з того виходить шкода для всього слов'янства, тим редактори не журяться. Вони від носа далі не видять . . .» На жаль, це все, що ми знайшли в пресі про перебіг цього сезону. Але треба констатувати, що театр протягом сезону дав таки більше вистав (переважно на провінції), як напр., в сезонах за директорства М. Садовського або навіть О. Загарова. В червні, як завжди, наш театр виїжджав на гастролі по краю, а в липні мали актори літні ферії. Микола Певний, після тяжкого сезону, не бачив вже можливості далі стояти на чолі театру, якому і ту мінімальну субвенцію вже дуже не акуратно виплачувано й зрікся директорства та виїхав на Волинь в Польщу, де незабаром створив свою трупу. Певному треба подивляти, як наш театр подолав велику кризу в сезоні 1926/27 і, дещо оновлений, зміг продовжувати діяльність в 1927/28 і дальших сезонах.

ВИСТАВИ УКРАЇНСЬКИХ АКТОРІВ В ПРАЗІ І ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

З діяльності групи «Спілки Українського Театру в ЧСР» відомо, що по від'їзді М. Садовського до УРСР режисерську працю на себе взяв М. Миленко і поставив дві вистави: десь в другій половині 1926 р. «Запорожця за Дунаєм» (збереглася афіша без зазначення дати), та «Ой, не ходи, Грицю» (20. III. 1927). В цій останній, як видно з афіші, переважали аматори за винятком В. Іванової-Верес та М. Самойловича. Автор «Нарису» догадується, що вони поставлені були в Празі і в Подебрадах.

Група «Київської оперети» під проводом Юрія Гаєвського та Фатими Омелянович-Павленкової дала теж дві вистави. Виставлено того-ж самого «Запорожця за Дунаєм» (8. IX. 1926) та циганську оперету під назвою «Циганка Маріула». Ця оперета з багатьома романсами та танцями дала можливість ефектно виступити Ф. Омелянович-Павленковій в назвній ролі, а Л. Гаєвській виконувати циганські танки з Калістою Гай. «Запорожця за Дунаєм» група грала для президента Масарика; Ю. Гаєвський зладив чеський переклад, а у виставі (партію Андрія) співав оперовий співак Василь Тисяк. «Запорожця» в чеській мові поставлено і чеським театром в Подебрадах вже 12 жовтня 1925, в тамошньому театрі ще в часі, коли там перебував М. Садовський.

Можемо ствердити, що обі групи українських акторів в ЧСР зробили певну прислугу українському театральному мистецтву, пропагуючи його серед чехів та словаків в ЧСР.

ДІЯЛЬНІСТЬ ДРАМГУРТКІВ

Наш театр мав великий ріст діяльності аматорів на З.У. Цікаво тут навести, що в 1925 р. Руський Театр Т-ва «Провісти» в Ужгороді дав 136 вистав, з них 69 в Ужгороді, а 67 на провінції в 16 місцевостях, а саме: 24 драматичних вистави, 9 комедій, 50 опер, 52 оперети і один концерт. З того виказу бачимо, що провінція на рівні з столицею пізнавала всі роди театральної штуки. («Свобода», 27. V. 1926).

Ясна річ, що драмгуртки закладали передовсім учителі, які дістали театральний вишкіл в Ужгороді як на курсах, так і у висліді у виставах театру, або як члени Руського Національного Хору в Ужгороді. Систематичні аматорські вистави в Пласті відбувалися, як раніше, і в цьому сезоні. Згадаємо хоч декілька імпрез в різних місцевостях: Мукачів — 28. X. 1926; Берегове — 7. XI. 1926; Ужгород — 21. XI. 1926; Великий Бичків — 6. I. 1927; Берегове — 10. IV. 1927; Ужгород — 1. V. 1927). В Празі автор «Нарису» (осінь 1926) з Пластом Української реальної гімназії в Ржевницях поставив «Чудо св. Миколая» Черкасенка в залі Малостранської Бесіди.

Драмгурток «Братства св. Кирила і Методія» дав кілька вистав при ужгородській гімназії, між ними «Учителя» І. Франка (15. V. 1927, режисер М. Біличенко). Драмгурток учительської хлоп'ячої семінарії в Ужгороді поставив (7. VI. 1927) «Ой, не ходи, Грицю».

Праця в аматорських гуртках читалень «Просвіти» розросталася з року на рік. Подібну інтензивну працю виконували й інші аматорські гуртки читатель, чи то в Білках, чи в Росішці, Золотареві або у Великих Лучках. Скрізь зростало зацікавлення молоді драматичними виставами та хорovým співом. Крім державних свят та прина-

гідних вистав, стали традиційними і так звані «Маланчині вечори», де, зустрічаючи Новий Рік, молодь виступала з веселими жартами-одноактівками, колядками й щедрівками.

Дуже активним був хор і драмгурток при «Просвіті» в Берегові, де систематично влаштовувалися різні імпрези, напр., 1. III. 1927 українська молодь влаштувала в Касині академію-концерт. Хором диригував проф. О. Бачинський, була промова проф. К. Феделеша, деклямації, солоспів пані Павли Бачинської, фортеп'янові номери і т. д. В угорському оточенні ця культурна праця мала пропагандивне і освідомлююче значення. В селі Егреші, що біля Севлюша (тепер Виноградово), заснував читальню «Просвіти» й хор та драмгурток учитель Іван Тимканич, колишній актор нашого театру в Ужгороді.

І на Пряшівщині проявлявся вже жвавіший культурний рух. 7 червня 1927 р. відкрито у Пряшеві «Першу Українську Народну Культурну Виставку», а «в театрі дали пряшівські семінаристи театральну виставу, яку на загальне бажання другого дня повторили. Френетичні успіхи здобув собі ужгородський «Національний хор» під вмілою рукою проф. О. Приходька, який відспівав службу Божу і дав один концерт. Пряшівчани були дуже вдоволені, писала «Наша Земля» (15. VI. 1927).

Хоч студенти-емігранти в Празі заснували мистецький гурток ще 15 червня 1923 р., але від 1926/27 шкільного року, крім них, влаштовували різні культурні імпрези також українські студенти із З. У., які зорганізувалися в «Союзі Соціальної Помочі Підкарпатських Руських Студентів» у Празі. Автор цього «Нарису», як також і інші його товариші, що прибули на студії до Праги 1926 р., ніяк не могли погодитися з фактом, що статuti товариства не припускали культурної діяльності. Вдалося провести зміну статуту 4 березня 1927 р. на загальних зборах товариства. «Союз Підкарпатських Руських Студентів у Празі» обрав тоді головою товариства Ю. А. Шерегія, а секретарем С. Петрашка. Так почалася нова сторінка — культурно-мистецька — в діяльності товариства. («Свобода», 24. III. 1927, ч. 13).

Літом 1927 р. Пласт ужгородської гімназії та пластуни-студенти з Праги влаштували в Турі Реметах літній пластовий табір. В таборі перебував М. Біличенко і він з молоддю підготував виставу комедії О. Фредра «Які хорі — такі доктори». Участь у виставі приймали: С. Бірчак, Галя Сподарик, Ю. Шерігій, В. Панькевич, Іванна Гір-на, Кость Кулаченко, Іван Чонка та Василь Мирявец (замордований пізніше угорцями).

На закінчення 1926/27 сезону треба ще раз пригадати жадливо тяжкі обставини, в яких працювалось тоді на Закарпатській Україні: аграрний режим з «Podkarpat-skými Hlasy» постійно атакували все, що було українське. З березня 1927 р. цей часопис жалівся, що угорський театр Полгара переживав «кризу» і домагається, щоб місто Ужгород відступило від оплат за світло й топлення в театрі. А вже 22 лютого 1927 р. той же часопис (ч. 43) нарікає, що влада видала на театр «Просвіти» досьгодні майже 2 мільйони крон. Театр, пише чеська газета, грає по-українськи перед майже пустою залєю, а пересічна кількість плачених місць глядачами 10—15. Театр є перед ліквідацією. Ми чули, що влада дає «Просвіті» на цей рік 250 000 Кч . . . Але всю правду написав голова театральної комісії А. Волошин в «Lidových listech» 16. і 17. II. 1927 п. з. «Жупна новела і Підкарпатська Русь». У продовженні, м. ін., автор писав: «Позашкільна освітня діяльність є партійна і тенденційна. Нищить наш театр, який не може діяти із-за великих труднощів та стоїть перед ліквідацією в часі, коли угорський просперує, а кошицький чеський театр дістав 80 000 Кч субвенції і концесії кін в Ужгороді та Мукачеві.»

8-ИЙ СЕЗОН ТЕАТРУ «ПРОСВІТИ» ЗА Ф. БАЗИЛЕВИЧА (1927—1928)

В 1927/28 сезоні перебирає директорство Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді від Миколи Певного, який виїхав до Польщі, Федір Базилевич, який, будучи довгі роки адміністратором театру, мав найбільше досвіду у веденні театру. Добре володів французькою і німецькою мовами. Щоб удержати театр, артисти самі добровільно знижують собі платні. Найбільша заплата тоді виносилася 750 Кч — директорська; хористи і початкуючі актори одержували, починаючи від 150 до 450 Кч місячної заплати, а найкращі актори животіли із 500 — 600 Кч. Однак і ця самопожертва артистів не помагала. Федір Базилевич був ентузіастом, кинувся до праці з великим захопленням. На його пропозицію запрошено нові мистецькі сили до трупи і він перший почав ангажувати і місцеві кращі аматорські сили до складу театру. Референтом в театральних справах до Головного відділу Т-ва «Просвіта» обрано було Василя Гренджу-Донського, якого пізніше змінив Спиридон Черкасенко. По відході М. Певного в сезоні 1927/28 директор Ф. Базилевич повірив режисуру Ганні Совачевій і Миколі Аркасові.

Склад трупи в 1927/28 сезоні був такий:

Чоловіки:

1. Федір Базилевич, директор, тенор-співак, амант
2. Микола Аркас, режисер, актор, співак, бас-баритон
3. Пилип Гошовський, адміністратор, актор, тенор
4. Михайло Баланчук, актор
5. Михайло Біловарій, помічний актор, тенор
6. Василь Довнар-Мурашко, актор, баритон
7. Долгань, помічний актор
8. Роман Кирчів, актор-комік, тенор-буффо
9. Микола Кричевський, художник, актор характерів, тенор
10. Леонід Леонів, суфлер, актор
11. Микола Ручко, актор-співак, глибокий бас
12. Микола Самойлович, актор, співак, бас-баритон
13. Юрій Соколович, помічний актор
14. Петро Федотів, гардеробщик, помічний актор
15. Микола Філик, ревізитор-декоратор, помічний актор
16. Іван Холодний, актор характерів, тенор
17. Костик, помічний актор
18. Кривопусков, танцюрист, помічний актор

Жінки:

1. Ганна Совачева, режисерка, акторка, сопрано, клявіристка
2. Надія Аркасова, акторка
3. Маргарита Брацайко, помічна акторка (від січня 1928)
4. Марія Вроновська (пізніше Кукурузова), помічна акторка, сопрано
5. Ольга Дівнич, акторка, співачка, меццо-сопрано, солістка
6. Іванна Синенька-Іваницька, співачка, ліричне високе сопрано, солістка
7. Валентина Іванова-Верес, драматична героїня, сопрано (від січня 1928)
8. Марія Мороз, помічна акторка, альт, танцюристка

9. Ольга Морозова, акторка, сопрано, клявіристка, танцюристка
10. Олена Нічик (Самойловичева), акторка
11. Ніна Певна, акторка, співачка, альт, солістка (до 1. XII. 1927)
12. Марія Ручкова, акторка, сопрано
13. Євгенія Черкасенко, акторка, альт (від січня 1928)
14. Клавдія Шульцова, помічна акторка, альт (виступала добровільно, без зарплати)
15. Е. Якубчикова, помічна акторка, альт (від травня 1928)

І так, на основі рецензій в часописах, ми зреконстрували склад трупи нашого театру в 1927/28 сезоні. Виходить, що театр мав 18 акторів і 14 акторок, тобто разом 32 мистці, з яких деякі прийшли серед сезону; від січня 1928 р. вернулися до нашого театру Валентина Іванова-Верес і її сестра Євгенія Черкасенко, які восени 1923 р. відійшли з М. Садовським до Праги; від травня увійшла в трупу Е. Якубчикова, 1. XII. 1927 відїхала за своїм чоловіком до Галичини Ніна Певна-Машкевич. З нових мистців заангажовано Миколу Самойловича, його дружину Олену, роджену Нічик, Івана Холодного і, передовсім, абсолювентку консерваторії в Празі, співачку пані Іванну Синеньку-Іваницьку, далі баритона Василя Довнара-Мурашка і Михайла Баланчука. З рецензій виходить, що початком сезону виступав в нашому театрі і Микола Кричевський, який також відійшов із М. Садовським 1923 р. до Праги, але чи був він цілий сезон в трупі, нам не відомо.

Із місцевої аматорської молоді заангажовано до трупи Марію Вроновську (Кукурузову) від початку сезону, Михайла Біловарія, а від січня 1928 р. Маргариту Бращайко та пані Катерину Мурашкову (яка, мабуть, тільки пару разів виступала 9 січня 1928 і пізніше в «Контрольору спальних вагонів»); тому в склад трупи її не зараховуємо. Нарешті, треба згадати Марію Мороз, яка вийшла заміж за Пилипа Гошовського. Правдоподібно в різних виставах театру виступали ще й інші люди-хористи й танцюристи, як згадані вище Долгань, Костик, Кровопусков та інші, яких в рецензіях не згадано, бо наші побутові і музичні драми вимагали завжди великого складу учасників — хору і танцюристів. Треба припускати, що, як члени Драматичного гуртка «Веселка», так і члени Руського Національного Хору та учні хлоп'ячої учительської семінарії часто доповняли гуртові сцени вистав.

На основі рецензій та оповісток в сучасній пресі за 1927/28 сезон подаємо такий репертуар театру:

1. С. Черкасенко: «Страшна помета», драма на 4 дії за Гоголем, зі співами, 1. IX. 1927
2. Чорсе-Геннекен: «Пані і її похресник», комедія на 3 дії, 3. IX.
3. Л. Яновська: «Серденьку золотому — від серденька щирого», жарт на 1 дію; А. Аверченко: «Кінець любові», жарт на 1 дію, і Рені: «Сузі», оперетка в 1 дії — разом «Вечір мініятюр», 4. IX.
4. С. Артемовський: «Запорожець за Дунаєм», комічна опера на 3 дії, 17. IX. в Перечині
5. «Свадьба з перешкодами», комедія в 3 діях, 22. IX.
6. Р. де Флер і Г. А. Каявс: «Буріданів осел», комедія в 3 діях, 1. X.
7. С. Васильченко: «Свекор», жарт на 1 дію; А. Аверченко: «На Волзі», жарт в 1 дії, і Франчін: «Щасливчик Беппо», оперета в 1 дії; поставлено всі три у «Вечорі мініятюр», 2. X.
8. М. Старицький: «Сорочинський ярмарок», комічна оперета на 4 дії, 5. X.
9. Еркманн Шатріан: «Польський жид», драма на 3 дії, 5 відслон, 6. X.
10. М. Кропивницький: «Дай серцю волю, заведе в неволю», драма, 5 дій, 29. X.

11. І. М'ясицький: «Детектив», комедія в 3 діях, 4. XI.
12. А. Біссон: «Контрольор спальних вагонів», комедія, 9. I. 1928
13. М. Старицький: «Ой, не ходи, Грицю», драма на 5 дій зі співами і танцями, в Мукачеві, 21. I.
14. М. Старицький: «Циганка Аза», музична драма, в Мукачеві, 22. I.
15. Р. Леонкавало: «Паяци», опера на 2 дії, 24. I.
16. П. Ніщинський: «Вечерниці», опера на 1 дію, В. Васильченко: «Свекор», жарт на 1 дію, 30. I.
17. Е. Минович: «Графиня Ельвіра», шарж на 2 дії, і Фр. Легар: «Весела вдова», оперета на 3 дії, 15. III.
18. О. Шатковський: «Кума Марта», п'єса на 5 дій, співи, танці, 16. III.
19. К. Ванченко: «Запорозький скарб», народня оперета на 3 дії, 28. III.
20. І. П. Котляревський: «Наталка Полтавка», українська опера на 3 дії, в Богдані, 20. IV.
21. Концерт театру в Хусті, 1. V.
22. А. Аверченко: «Суєта суєт», жарт і «Весела вдова» Фр. Легара, оперета на 3 дії, в Хусті, 2. V.
23. М. Гоголь: «Одруження», комедія на 3 дії, 23. V.

В 1927/28 сезоні наш театр поставив 13 прем'єр, з них дві опери, одну українську класичну («Катерина»), одну світову («Паяци»), дві музичні драми («Страшна помста» і «Кума Марта»), 5 комедій («Пані і її похресник», «Свадьба з перешкодами», «Буріданів осел», «Детектив» і «Контрольор спальних вагонів»), одну драму («Польський жид»), два «Вечори мініатюр» — в них по три одноактівки: 4 жарти і дві оперетки, а одну світову оперету («Весела вдова») з додатком шаржу («Графиня Ельвіра»). З тих прем'єр сім було музичних, а шість прозових-драматичних. Треба тут зразу сказати, що такий поділ відповідав бажанню публіки, яка радше ходила на музичні вистави, як на драматичні (без музики). Обставини, брак фондів та і кадрів — примушували дирекцію вкладати і легкі жанри в репертуар, які не вимагали великого художнього оформлення та видатків на костюми.

Щоб хоч трошки приблизити обставини, серед яких починався цей сезон, наведемо тут пару фраз із щоденника «Podkarpacké Hlasu» — органу аграрного режиму Розсипала, що вічно цькував проти всього, що було українське на З.У., фальшиво інформував верхівку про працю та значення нашого театру і незвичайно ворожо ставився, особливо, до емігрантів-українців в нашому театрі і поза ним. 20 серпня 1927 (ч. 188) — п. з. «Театр і театральництво на Підкарпатській Русі», між іншим, читаємо, що «Просвіта» дістала два мільйони на театр(!), але театр не сповнив сподівань, грав «bezvýznamné archaické hry» (незамітні архаїчні п'єси), хіба за Загарова мав театр рівень. Театр цей грав по-українськи, а звали його «руським», грали українські емігранти . . . , тому краще створити філію «Східнословачького Народного Театру» з Кошиць для Закарпаття, а то з місцевих «руських» і чехів та давати вистави «обох напрямів», і дати для цієї цілі 200 000 Кч субвенції . . . »

На це нахабство була і репліка в тому ж часописі (12. IX. 1927, ч. 207) п. з. «Нові напрями в Підкарпатському театральництві», де, між ін., констатовано, що «попередня стаття має позитивний відгук», що це «єдина можливість заспокоїти театральні потреби слов'ян Подкарпатської Русі», що більше, «. . . оба напрями симпатично прийняли цей план . . . ». Очевидно, це тільки так приснилося редакції україножерного щоденника! Без огляду на цю атмосферу, наш театр почав 1927/28 сезон бадьоро. Про діяльність театру подавали вичерпні вісті «Свобода», «Новое Время»

та інколи й «Uj Közlöny» й інші часописи, однак чим далі, тим було менше цих доброзичливих згадок.

Сезон відкриває театр драмою зі співами Черкасенка (за Гоголем) «Страшна помста» 1 вересня о год. 8.30 вечером в Ужгороді в міському театрі. «Свобода» (8. IX. 1927) занотувала: «Руський Театр І. ІХ. відіграє фантастичне оповідання, перероблене на сцену під назвою «Страшна помста». Характеристикою п'єси є патріотизм і глибока релігійність . . . На виставі було слідно оновлену амбіцію наших артистів. Ми з їх працею зовсім вдоволені. Певна, Аркас, Ручко і Кирчів та всі артисти оплески дійсно заслужили». «Новое Время» (9. IX. 1927) ще похвалило працю М. Аркаса як режисера.

Другу прем'єру сезону «Пані і її похресник» Генрі Де Горсе і Моріса Геннекса (переклад з французької комедії «Madame et son filleul») ставила Г. Совачева. Вона теж переклала комедію. «Свобода» (8. IX. 1927) зафіксувала згадку, що смішні положення своїх ролей добре використали Холодний (Маржолен), Морозова (Жоржетта), Певна (Люсія), Базилевич (Дамбрісе), Аркас (полковник Де-Серван) і Ручко (Брішу).

Третьою прем'єрою сезону був «Вечір мініатюр», що склався з жарта Л. Яновської «Серденьку золотому — од живого серденька», «Кінця любові» А. Аверченка та одноактівки угорської оперети Рені «Сузі». Оминаючи русизми мови «Нового Времени», часопис залишив більше згадки про цю виставу, аніж «Свобода». Він писав щодо жарту Яновської: «. . . Ганна Совачева як Серафима Купріяновна і Холодний як Нікандер Нікандрович визначно вміли вжитися у ролі стариків, згадуючих минулу повну любови молодість і вкінці яких спогадів Н. Нікандрович своїм подарунком «золотому серденьку» дуже удачно посмішив публіку. Друга п'єса А. Аверченка «Кінець любові» була Г. Совачевою, Кирчевим, Н. Певною і В. Довнарем виконана знаменито. Актори «недостижно» зобразили гротескні і смішні фігури комедії на сцені. Третя п'єса «Сузі», оперетка в 1 дії від Рені, була по змісту дуже пуста і тільки завдячити слід М. Аркасові, Певній, Дівничовій і Базилевичеві, що з тієї беззмістовної оперетки могли щось «приятельного» витовчити. Театр був повний.»

Четвертою прем'єрою була опера «Катерина» М. Аркаса, а рецензію на неї написав В. Грещжа-Донський в «Свободі» (15. IX. 1927): «Дня 6. VIII. ц. р. виступила перший раз в ужгородському театрі Т-ва «Просвіта» в опері Аркаса «Катерина» в титульній ролі пані Квасницька, абсолювентка празької консерваторії. Голос дуже приємний, м'ягенький і злегка досягає всі найвищі скалі сопрана. Партію добре відспівала, особливо в 3-ій дії мала гарний успіх, що вказує на вишколений голос і добру підготовку.

Сама техніка і рухи на перший раз випали досить добре. Роль свою дуже добре відспівав наш відомий тенор, управитель театру пан Базилевич (Андрія), батька — пан Аркас (він же і режисерував славу оперу свого батька), пані матку — знаменита наша артистка Ніна Певна, а Івана (москалика) — пан Довнар.

Хори були заслабі, але це оправдується місцевими новими, ще не виробленими силами, яких щойно втягнуто до складу театральних сил.

Як на попередніх трьох виставах, так і тепер публіці було досить, бо навіть чеська і мадярська публіка на цей раз поцікавилася нашим театром і не розчарувалась, а була вдоволена і за гарний спів гонорувала оплесками».

Відгукнулося на виставу і «Новое Время» з типовою мовою «мадяронів»: «Хоч ця опера дуже подобалася і була хорошо представлена . . . не була зовсім щасливо вибрана до репертуару. «Дышашая в ней ненависть против «москалів» не привабить публіку «другої» орієнтації, яка б також із задоволенням відвідувала театр — коли б не була в своїх «убеждениях затрогивана . . .»

Про поставлену п'яту прем'єру сезону, «Весілля з перешкодами», не схоронилося ні рецензії, ні імени автора. Ставила виставу Г. Совачева. Є лише примітка, що це комедія «з тутешнього життя». Краще занотовано шосту прем'єру Роберта Де-Флер і Гастона Каяве «Буріданів осел». Писала «Свобода» (6. IX. 1927): «. . . Це поважна п'єса, більше аналіза психіки легких характерів, ніж комедія. Для акторів надто тяжка і завдала чимало праці до її вивчення. Коли б не були ефекти і першорядна гра наших артистів, то занадто була б нудна, особливо її довгі діалоги. Головну роль Жоржа відіграв дуже добре п. Базилевич, роль шансонетки — п. Дівничева, а Мишлену — п. Н. Певна. В дальших ролях брали участь: пп. Холодний, Ручко, Аркас, далі Вроновська, Морозівна. Гарно виконала роль Фердинанди пані Шульцова, яка добровільно приголосилась — без жодного гонорару брати участь у виставах нашого театру.» Далі тут же поміщена така примітка про «Буріданового осла»: «Просимо постаратися, щоб в нашому театрі не виставляли нудних французьких історичних п'єс, бо чоловік дійсно не знає, що чи не публіка сама має щось думати про себе, коли примушується дивитися на такі штуки, як «Буріданів осел». Підписано: заслане».²² Чи це треба вважати загальним поглядом глядачів, важко сказати.

Успіх в Ужгороді та в провінції першого вечора мініатюр змусив театр показати й другий вечір мініатюр (7-ма прем'єра), що складався з жарту С. Васильченка «Свекор», жарту А. Аверченка «На Возлі» та двоактової оперети Франчіча «Щасливчик Беппо». В. Гренджа - Донський у «Свободі» (6. X.) писав: «Свекор» Васильченка: головну роль виконав не хто інший, як мала 9-ти річна дівчинка Маруся Дівнич. Така мила, така смілива і відважна, що публіка добре насміялась. «На Волзі» — комедія на 1 дію Аверченка з циганськими танцями і співами при гітарі. Власне скажучи, дурничка, але дала гарну побутову картину російського приморського життя. Роль Капітоші дуже добре відіграв п. Леонів. Людина дуже здібна, треба йому давати і більші ролі.

В дводієвій гарній оперетці Франчіча, «Щасливчик Беппо», несподіванку нам зробила панна Маруся Вроновська, яка, так би мовити, деб'ютувала в ролі Вірджини. Її початком цього сезону втягнуто до складу театральної трупи, а дотепер брала участь в менших ролях. Голос дуже приємний, милий, але і саму драматичну гру виконала дуже добре. Рухи певні, по сцені ходить, як дома. Гарна, молода дівчина, ще з таланом, зробила на публіку враження тим більше, що вона тутешня, а нашою політикою в театральних справах було завше те, щоб при помочі наших братів емігрантів витворити театр з місцевих сил. Її цей перший виступ приніс їй гарний успіх, а ми маємо надію, що в короткому часі буде з неї першорядна артистка. В ролі Беппо знаменито грав і насмішив публіку п. д-р Кирчів, в ролі любовника (Гуро) дуже добре грав п. Базилевич. В дальших ролях дуже добре грали п. Совачева (баронесса), п. Холодний (Луїджі). Танець дітей (два рази викликано на сцену) вивчила пані Морозова і виконала разом з панною Морозівною; то випало щонайкраще.

Хоч автор цих рядків не вважає мініатюри виховуючими, однак спеціально ужгородській публіці подобалися, і їх можна продовжати дальше, а останні безперечно можна дати і на провінції.

Бажаним було б текст афіші поділити на мови в колонах, бо збито все до купи, траить перегляд.»

Восьмою прем'єрою театру була вистава «Польський жид» Еркмана-Шатріяна (ставила Г. Совачева і вона ж робила переклад). З нагоди цієї вистави та оновленої оперети М. Старицького «Сорочинський ярмарок» з'явилася в часописі «Новое Время» (14. X. 1927) полемічна стаття про виставу «Польський жид», «Сорочинський яр-

марок» та про театр взагалі під псевдонімом «Верховинец». Автор писав у статті «Театр і критика»: «Від самого заснування театру Товариства «Просвіта» в Ужгороді можна було чути про наш театр лиш односторонню критику, а то зі сторони своїх критиків. Звичайно, чужі критики подавали більш речеві критики, аніж свої, а то вже з огляду на свою односторонність, чи то із злости, чи просто із політичних поглядів. Найліпша критика була поміщена в чеських часописах на гастролі театру в історичних землях чи то в Празі, чи в іншому місті. Досьгодні залишилася та ж сама своєрідна критика, яка нічого не говорить, хіба лише те, що вона інакше не може, чи не вміє, або й не знає що писати.

Звичайна річ, що кожний критик є односторонній у своїм розумінню і підходить до критикування даної штуки з якоюсь метою, вже раніше задуманою. І я признаюся, що підходжу до цього також з метою, та не тому, щоб критикувати лиш для критики, але тому, що, на мою думку, цього вимагають перш за все обставини, а потім світило тієї цілі, для якої театр є поставлений.

Починаю від вистави «Сорочинський ярмарок». Підготовка народної оперети вимагає солідности та підбору відповідних сил на ролі. Цього на цей раз не доставало. З браку місця в часописі обмежуюся лиш на короткі замітки, а саме: в ролі Хіврі пані Совачева слабенька. Вгагалі, для таких ролей в народному репертуарі треба її замінити. Аркасова в ролі Мокрини: приходить ся махнути рукою і йти далі. Як артистка не має здібностей ані за макове зерно. Лишити її можна на ролях статистки. О. Дівничева в ролі Хотини вив'язалася, як звичайно, дуже симпатично, хоч було помітно в деяких місцях слабу підготовку. Груня циганка — Н. Певна доказала вже не перший раз, що у всіх ролях потрапить подати взірцевий тип даної ролі. Вона незаступна артистка. Солопій Черевик — Р. Кирчів, мистець. Радимо йому не лише копіювати типи, але й старатися творити їх самостійно. Хвенько, циган — М. Ручко, годі знайти рівного йому. Панько — Базилевич, слабенька підготовка. Могло бути зовсім добре. Афанасій, семінарист — І. Холодний, новий артист, продемонстрував своєю грою повне зрозуміння ролі, і вив'язався досить добре. Більше старанности. Цибуля — М. Аркас, добре даний тип, та не грав старанно. Стась, парубок — Довнар, годиться більше для салону, аніж на сцену народних оперет. Хори і гуртові сцени в будуччині слід приготувляти солідно, щоб не помічалося хаосу, як у співі, так і в поодиноких гуртових сценах.

«Польський жид», 6. X. 1927, п'єса на 3 дії і 5 одмін. Надзвичайно захоплююча п'єса сильного змісту, моральної вартости, допорується якнайщиріше. Ганс Матіс — В. Довнар на цей раз вив'язався досить задовільно, але одноманітна гра всіх ролей помічається і тут. Християн Брем — М. Ручко, хоч не в своїй ролі, виявив своїми намаганнями, що уміє виконати дані обов'язки артиста. Валтер, селянин — І. Холодний, в гармонійному веденні сцен зі Шмідтом, та лісничий — М. Баланчук, вповні заслуговують на признання і дають надію на успіхи в будуччині. Останній виступив вперше у відповідальній ролі і несподівано вив'язався вповні успішно із своїх зусиль. Голова суду — П. Лісний(?) грав досить добре, мало старанно. Гіпнотизер — Гошовський, грав якби наперекір, а своєю грою псував все гармонійне пов'язання поодиноких сцен. Зовсім вже попсувала всі сцени, ведені Шмідтом і Вальтером з Катериною, Н. Аркасова. Виглядало досить смішно бачити таку велику різницю настроїв Катерини, так що, мабуть, і Шмідтові та Валтерові зовсім не хотілося сміятися. Не рекомендується ніколи режисерові ставити на таку головну роль неартисток. Пані О. Морозова зовсім гарно була б заграла Катерину, а Аннинхен надала ролі зовсім неправдивий характер.

Останні менші ролі виконані досить пристійно без великих недомагань, які заува-

жено у «постановці» «Сорочинського ярмарку». Заслугу в цьому треба приписати пані Г. Совачевій як черговому режисерові та замітити, що таку режисерську силу годі легковажити для модерного репертуару. Зовсім на місці було б для неї взагалі покинути гру в народньо-побутовому репертуарі, а зайнятися виключно модерним репертуаром. Режисерство побутового репертуару потребує безумовно фахового ведення діла. Народньо-побутовий репертуар необхідний для існування театру, який має так велику ціль, як піднесення народної освіти. Звертається увагу компетентним чинникам, що ніколи не треба вдовольнятися тим, що зараз є, а завжди треба мати на увазі, що те, що є сьогодні, завтра може вже не бути. Тому діяльність театру треба обмежити виключно для цілей, які Т-во «Просвіта» поставило вже при заснованні театру. Вистачить для нашої публіки в Ужгороді, коли театр відіграє в місяць 4—6 вистав, і то вже досить, бо звичайно більшість публіки скоріше йде на добре вино або на чорну каву. Зрозуміння громадянської гордості за свій театр знаходимо заледви в одного процента всієї нашої інтелігентської публіки.

Досить інтересно, що в останньому часі при нагоді гастролів нашого театру в Ясіню доказано, що гуцули випередили наших інтелігентів і творять тепер 99 % публіки на театральних виставах. Відносно чужинців не можу нічого сказати, бо з тієї сторони помітна вже від довшого часу відома нам не лише на культурному, але і на всіх полях нашого розвитку заїла ворожість, яку не знаходимо навіть у наших сусідів великоросів, які в останньому часі досить похвально відносяться до нашого театру. То ж з огляду на те, що праця театру є дуже комплікована, є на часі міцно придержуватися програми, а всі перешкоди по-можливості енергійно усувати для поліпшення справи. Рекомендуємо пошукати фахового режисера для побутового репертуару і в тому напрямку постаратися про напругу. Підписав «Верховинець.»²³

У відповідь на «Театр і критика» Верховинця знаходимо репліку в «Свободі» (27. X. 1927) під заголовком «В оборону Руського Театру»: «Перемінати корчми в театральні залі, нести прекрасні сценічні образи в ті глухі закутки руських сіл — на це варта витратити і час і гроші! «Просвіта» це добре розуміє і вперто кує ліпшу долю свого краю, заховуючи ось вже сьомий рік в цих дуже несприятливих обставинах свій театр. Будучи по цілях товариства чисто народним, театр прекрасно виконує своє завдання, даючи переважну частину своїх вистав на двометрових сільських сценах, але положення його комплікується тим, що він мусить задовольняти культурні потреби міських, треба признати, не дуже уважних до театру, інтелігентів, виступаючи на великих сценах Підкарпатської Руси.

Звідси огромный сценічний діапазон: «Наталка Полтавка», «Сорочинський ярмарок», «Катерина», «Мартин Боруля», «Чумаки», «Страшна помста», «Гріх», «Добре пошитий фрак», «Польський жид», «Тартюф», «Продана наречена», «Сузі», «Р. У. Р.» і т. д. . . Драма, комедія, фарс, оперета, опера, а при тому який букет побуту! Скільки історичних епох! Подумайте, якої гнучкості треба артистові, щоб заграти сьогодні маркіза, завтра Черевика, далі Шпоньку, потім, заспівати арію із опери, ще відтанцювати «еволуції» в опереті і різати гопака в народній опереті, закінчивши все це одною з трагічних ролей психологічної драми! Стільки різноманітних образів і перетворень не під силу і великому таланту, а тому годі сподіватися від Руського Театру рівної і все доброї гри. А особливо зараз, в час режисерського інтеррегнум, коли компліковані обов'язки режисера виконують в силу конечної необхідності талановитіші і більш в сценічному мистецтві вправлені особи в порядку чергової режисури.

Проте, звичайно, театр мусить ретельно підготовляти кожну штуку, а театральна критика в такому його стані дуже вітана і корисна. На щастя, критика в останньому

тижні відгукнулася більше уважно, аніж помічалось то раніше. В той час, як попередні критичні зауваження характеризували кожного артиста і штуку «було то красно», пан Верховинець в «Новому Времені» з енергією яструба на здобич, накинувся на «Руський Театр», зарання обмовившись, що він має безпристрасний інтерес критичного підходу в ім'я, так можна розуміти, розвитку театру. Артисти зустріли такий підхід загальною радістю, але зразу були неприємно розчаровані, не знайшовши поучаючих зауважень в статті «Театр і критика». Не досить сказати артистові «більше старання», як любить уживати п. Верховинець, але, в чому саме потрібно старання, в яких місцях п'єси і чи в техніці зображення певного типу (в руках, міміці, манерах триматися), чи в мові (дикція, сила голосу, тембр), чи в передачі афекту? Очевидно через цю лаконічність критичних зауважень п. Верховинець подав, на наш погляд, далеко неправдиву оцінку відграних ролей в останніх виставах.

Продовження цієї статті в «В оборону Руського Театру» слідує в «Свободі» з 3 грудня 1927:

«Почнемо з пані Совачевої. Хіба ця талановита артистка така вже зла в побутовому репертуарі, що п. Верховинець радить їй попроситися з побутовими п'єсами? А тип Терпелихи в «Наталці», матері в «Суєті»? Нам здається, що на руській сцені не багато було серед заслужених артисток талантів, які з такою тонкістю зуміли передати складні психологічні нюанси в тих тяжких ролях. І коли пані Совачева зовсім успішно справилася з ними, та дала захоплюючий тип Вусті в «Грицю», чому ж так невблагано суворий присуд виносить автор статті «Театр і критика»? Думаємо, що п. Верховинець дійсно має мету, але не ту, за котру він неясно в довгому вступі говорить. Ми не згадуємо тих осіб, яких п. Верховинець хвалить. Артист завжди перебуває в невидимому контакті з театральною залєю і прекрасно відчуває оцінку своєї гри публікою. Тому то похвальна критика правдиво трансформується самим актором, із котрої він сам нехай виводить висновки. Ми хотіли б тільки, щоб критик і похвалу розкладав на окремі елементи гри, з чого б витягли науку для себе не тільки самі об'єкти критики.

Не хвалить також далі п. Верховинець і п. Довнара. Стоячи близько до цього артиста, ми не вважаємо із етичних міркувань зручним вступати з п. Верховинцем в полеміку, але на другий раз таким складним ролям, як роля Матіса в «Польському жидові» треба би було присвячувати більше місця й уваги. П. Верховинець пише: «П'єса захоплююча.» Щож власне захоплювало автора, коли вся п'єса тяжить на Матісі, а п. Довнар «вив'язався досить задовільно . . .», хоч і тут помічалось «повторення в ролях». В яких і в чому саме? Проте, не дивлячись на слабу штриховку, а тим самим і малу користь для театру статті «Театр і критика», ми маємо першу оцінку сценічного мистецтва, ждемо дальших зауважень цього характеру, але сподіваємося, що в оцінці гри дамського персоналу трупі критика буде більше джентльменською. Такі вислови, як «махнути рукою та йти далі», або «таланту ні на макове зерно» — від них віє тяжким примітивізмом виховання і грубою образою для артисток.»

Єдину згадку (крім оголошень) про дев'яту прем'єру театру, комедію «Детектив» Івана М'ясицького, помістила «Свобода» (10. XI. 1927): «Актори грали з амбіцією і так ми забули, що не маємо трупі Садовського. Режисерові можемо щиро погратулювати за підготовку. Совачева і Холодний в своїх ролях заслужили дійсно оплески, чим гонорувала їх публіка.

Однак, говорячи цілком предметово, ми мусимо просити цілу трупу про слідує: вони в нас виповнюють місію. А місіонер мусить докладно пізнавати всі-всі нюанси язика і звичаїв того району, до якого йде на місію. Щиро просимо уважати на дикцію. Бо ролю не лише переживати треба, але й знати інтерпретувати. Просимо наших ак-

торів дуже поволі говорити і тоді о 100 %-ів більше вартости будуть мати в Ужгороді. Це є і їх власний інтерес».

Після прем'єри театру виїхав на гастролі по краю. В грудні від театру відійшли Ніна Певна та О. Дівнич, але від січня 1928 р. до трупи прийшли знову В. Іванова-Верес та Євгенія Черкасенко, а крім того заангажовано місцеву силу Маргариту Бращайко.

Третього дня Різдва 9 січня 1928 р. театр дав свою 10-ту прем'єру «Контролер спальних вагонів» Олександра Біссона (*Le controleur des wagons-lits*). В цій виставі, крім основних сил, як Аркас (Жорж Готфруа), Базилевич (Альфред Готфруа), Кирчів (Монпенен), Ручко (Разл де-Сен Медар), Совачева (мадам Монпенен) та Довнар (Лабордар) виступили також нові сили, як Катерина Мурашкова-Довнар (Люсі Готфруа), Олена Нічик (мадам Шарбоно), Марія Вроновська, Ольга Морозівна, допоміжні актори Костик і Долгонь.

До того часу, поки прийшло до нової (11-ої) прем'єри («Паяци» Р. Леонкавало) театр дав виставу «Циганки Ази» М. Старицького за участю В. Іванової-Верес в назовній ролі. Це був її перший виступ після її повернення. Її партнером був Аркас (Василь), а Ручко грав Акрама. «Оперу «Паяци» публіка добре оцінила і переповнила театр» — писала «Свобода» (2. II. 1928) й додала:

«Що до самого виконання, то треба сказати, що взагалі до цього часу в Ужгороді лиш «Просвіта» досягла такого успіху з операми. Перший виступ героїчного баритона п. Миколи Самойловича в ролі Тоніо був сердечно привітаний і високо оцінений публікою. Артист має на рідкість сильний, а в той же час і надзвичайний приємного тембра голос. Володіє ним цілком вільно, завдяки чому може давати легко багату нюансировку. Пан Базилевич (Каньо) дуже добре справився зі своєю надзвичайно тяжкою партією. Знамениту свою центральну арію в 1-ій дії провів з глибоким трагізмом, доказавши ще раз свої великі здібності і як артиста-трагіка, і як співака.

Із молодих починаючих сил треба відмітити пані Іваницьку (Недда) і пана Довнара. Молода співачка студювала спів у Празі, має хоч невеликий, але симпатичний голос, і подає великі надії статися першорядною артисткою. Теж саме треба сказати про пана Довнара, приємний голос якого вже не раз тішив нашу публіку.

Слабшим місцем являються хори, особливо жіночий. Наша інтелігенція показала б великі послуги рідній культурі своєю співучастю в праці театру, особливо в хорі. Не можна мовчати і відносно режисури. Лиш чоловік знайомий з оперним ділом може собі уявити, яку колосальну працю поклала як режисерка пані Совачева. Оркестра «*Hudební združení*», вивчивши на скору руку оперу, спричинилася до загального успіху. Пан Воска добре диригував. Тішимося, що «Паяци» не будуть останньою оперною постановкою, бо ходять вперті чутки про постановку «Демона» і «Євгенія Онегіна».

З початком березня 1928 р. театр більшість часу проводив на провінції, де давав концерти та окремі вистави, з яких занотовані «Запорожець за Дунаєм» (50-ий раз на сцені Театру) та «Циганка Аза» з Івановою-Верес в назовній ролі. В цій виставі також виступила з успіхом нова сила з аматорів Маргарита Бращайко в ролі Галі, а дохід з цієї вистави (10. III.) призначив театр на Чехословацький Червоний Хрест. З решти мистецьких імпрез відбулися концерти національних хорів у Мукачеві та концерт Анди Остапчук.

12-та і 13-та прем'єри (двоактовий шарж білоруського драматурга Євстигнея Мировича «Графиня Ельвіра» поєднаний з оперетою Ф. Легара «Весела вдова», та драма О. Шатковського «Кума Марта») залишилися без рецензій. Занотовані успіхи В. Іванової-Верес в назовних ролях «Веселі вдови» та «Куми Марти», а також Ф. Базилевича в першій (Данило) та Р. Кирчова (Пафнуцій) в «Кумі Марти». Значно біль-

шою подією стався Шевченківський концерт (17. III.) в міському театрі Ужгороду, влаштований руськими товариствами. В програмі звертає на себе увагу рідко виконане трію К. Стеценка «В ночі на могилі» (співали Ф. Базилевич, М. Самойлович та Р. Кирчів).

Проте, останні дві прем'єри, як «Графиня Ельвіра», «Весела вдова», а також «Кума Марта» (та й поновлені «Циганка Аза» й «Запорожець за Дунаєм») причинилися до статті в «Свободі» (22. III.) В. Мурашка й викликали відповідь дирекції театру. Мурашко писав:

«Преса — головний засіб ширення культури . . . другий дуже практичний спосіб — театр . . . Та нехай він сам скаже за себе. Саме по сезони Руського Театру «Просвіти» в марті місяці. Ось репертуар: «Циганка Аза», «Запорожець за Дунаєм», «Кума Марта», «Графиня Ельвіра» та оперета «Весела вдова». (Літературна вартість — слаба, «Куму Марту» переробив М. Аркас; «Циганок Аз» є дві — певна річ, що одна з них плагіят, але котра саме?). Ідея: батька інстинкт любови до дитини змушує вернутися в свою родину. І коли б ця ідея не топилася в атракціях диких танців халандри, терпеливий глядач виніс би бодай крихту позитивного враження сцени. А вже чому халандрою звать добре виконаний козачок пані Івановою та п. Кровопусковим, або темпераментно одтанцьовані танці на (взір?) модерної оперети панями Морозовою та Морозівною — це є секретом творчости першої пари та мадярського балетмайстра Латабара і нізащо продуктом народної циганської культури.

«Запорожець за Дунаєм» йшов 50-ий раз. Ювілейні вистави організуються інакше і в інших умовах життя. Центральна фігура — п'яниця-гуляка. Якщо театр хотів пишатися музикою і співом, міг би знайти іншу п'єсу, щоб дати місце двом особам: п. Самойловичеві та пані Іваницькій, голоси яких чистотою звука, тембром і високою культурою просто вимагають опери. Нарешті в хлами давно забутих білоруських дешевих публікацій, знайшов «Руський Театр» «Графиню Ельвіру». Чому не замінив цього твору номером, скажемо, французької боротьби? Хосен був би куди більший; в наш час культу фізичної сили публіка це любить.

Пішла в сезони «Весела вдова». Загально кажучи, оперета не личить театру культурно-освітнього товариства. Цей театральний напрям сприяв ширенню тієї хвороби, яка в Ужгороді стає інфекційним явищем сексуального «ізвращения». Виконання слабе. В кіно буває куди цікавіше. Театр не диспонує відповідними туалетами, артисти до оперети не надаються. Заповіджені окремою припискою в плакатах танці — не вдалися. Сумно стає, що талановиті сили театру бабраються в таких невдалих пам'ятниках далекої давнини, в котрих гаситься іскра Божа, безслідно щезає енергія, а приємна служба мистецтву обертається в прикру професію слуг сучасного Вандала культури.»

Ця стаття викликала відповідь директора театру Ф. Базилевича («Свобода», (29. III.):

«Не рахую потрібним входить в полеміку з автором статті, бо стаття продиктувана антипатіями автора з персональних причин, а через те не об'єктивна, та ще й до того написана в недостойному тоні. Тільки відносно напрямку театру, як теперішній управитель, вважаю необхідним для освідомлення ширшої публіки подати до відома, що при даних обставинах Підкарпатській Руси напрямом, який взяв Руський Театр, є єдино можливий, бо театр тут не може мати на увазі лише саме мистецтво («мистецтво для мистецтва»), але мусить служити інтересам публіки, зацікавлювати її, стягати до театру і т. п. А що театр наш не є прикований до одного місця, а мусить давати вистави і по інших містах, місточках і селах, — отже, мусить при такій різноманітній публі-

ці та смаках мати і різноманітний репертуар, і поважний, і веселий, і співочий, народний і європейський, в чому, розуміється, можуть попадатися і речі з більшою чи меншою літературною вартістю. І напрямком цей абсолютно оправдав себе, доказом чого є збільшення публіки на виставах та брак дефіциту, чого раніш не було.

Впрочім, з діяльності театру подаються звіти на засіданнях Головного відділу, та ним же ця діяльність апробується. А щодо постановки шаржу «Графиня Ельвіра» на сцені ужгородського театру, то ця п'єса не була замінена «французькою боротьбою» з тих причин, що в трупі Руського Театру нема «чемпіонів»; єдиний «чемпіон», яким би театр ще міг диспонувати, незадовго перед тим виступив зі складу трупи.»

Перед своїм від'їздом на гастролі по провінції театр показав оперету К. Ванченка «Запорізький скарб» для учнів шкіл Ужгороду (в головних ролях: М. Аркас, М. Ручко, І. Синенка-Іваницька, В. Іванова-Верес та П. Гошовський). Її театр показував кілька раз на гастролях. Взагалі, на гастролях театр дав 15 вистав і один концерт. Поставив 9 різних п'єс — 3 опери, 3 оперети і 3 комедії. В Хусті виставив «Веселу вдову», але замість «Графині Ельвіри» показав жарт А. Аверченка «Суєта суєт».

Повернувшись в травні до Ужгороду, театр дав останню виставу сезону для шкільної молоді — «Одружіння» М. Гололя. В «Свободі» (31. V. 1928) з'явилася згадка про виставу:

«Давно вже наша молодь не мала такої прекрасної вистави. Повний по береги театр — доказ того великого інтересу, який має наша молодь до свого театру. Треба висловити дирекції театру найщирішу подяку за виставлення п'єс класичного репертуару, які вимагають від режисури й артистів великої праці. Безсмертна комедія Гоголя «Женитьба» пройшла з великим успіхом, доказом чого були бурливі оплески захопленої молоді. Панове Базилович, Аркас, Холодний і Ручко виявили глибоке порозуміння своєї ролі і інтелігентну інтерпретацію її. Пані Совачева дала викінчений тип свахи (рухи, інтересна міміка, бездоганий грим), цілком певно вела свою ролю пані Якубчикова (тітка), велике враження зробила на публіку пані Нічик в ролі Агафії Тихоновни, виявивши свої великі здібності: прекрасний і гнучкий голос, пребагату міміку, уміння і в дрібницях додержати «стиль» своєї ролі, а це свідчить про велику пильність артистки і її небуденний талант. В менших ролях пп. Самойлович, Федотів і пані Морозова були цілком на своїх місцях і своєю грою доповнили загальне прекрасне враження від вистави. Надіємося, що це не остання вистава для молоді в цьому сезоні.» Про дальші вистави театру в червні преса не згадувала.

Кінцем сезону 1927/28 наш театр, а з ним і всі його артисти, опинилися в безвихідному положенню. «Свобода» (19. VII. 1928, ч. 29), констатувала: «На ювілейний рік записи історія Підкарпатської Руси одну дуже смутну обставину. Є то ліквідація одинокого Руського Театру. Вже і в минулих роках почули ми подув того студеного вітру, який походить із сфер пана Розсипала і його слуг. Преса, підтримувана ним, відносила до наших артистів не лиш студено і несправедливо, але і ворожо, не признавала жодного успіху невтомної праці і самопосвяти наших артистів, абсолютно ігнорувала організацію театральних кружків, які поставали на околицях, як результати праці нашого театру.

О «культурнім референті» і не говорім. Сей пан не раз розписувався в «Podkarpat-ských Hlasoch» проти нашого театру, обвинивши невинних слуг правдивої культури нелояльністю, навіть іредентизмом. А тайні реляції його про діяльність театру були б смутними документами русиножерського напрямку нинішнього режиму, коли б колись із темряви урядової тайни висвободилися і увиділи світ. Є то стале атакування на «русінське дівадло» і вручає підтримування експозитури «Východoslovenského divadla».

Що урядові реляції використали і напади кацапів і кацапствуючих мадяронів проти нашого театру, це само собою розуміється. При таких обставинах екзистенція театру вже в перших початках Розсипалівського режиму була загрожена. Коли і празькі театри потребують державної підпори, коли на словацькі театри держава видає рік-річно мільйони, тоді легко порозуміти, що одинокий Руський Театр, який не має ще своєї вихованої публіки, без державної підпори жити не може. А та державна підпора була нам уділювана дуже скупо. Кацапи стало кричали, що наш театр дістає мільйони, а поправді лише один раз, в році 1922, був в бюджеті прелімінований на зарядження Руського Театру один мільйон корон, але і з того мільйона забрав б. міністер шкільництва д-р Шробар для покриття частки дефіциту словацького театру 800,000 Кч і так осталося нам на зарядження лише 200,000 Кч. Тих забраних 800,000 Кч і досьогодні не вернули нам, навіть і дефіциту театру не покрили, який за вісім років наріс до 250—300 тисяч корон, за який довг річно мали ми платити високі проценти.

Хто пізнає діяльність і доходи театрів, особливо таких просвітнянських, як наш, який працює для культури, дає представлення по зниженим цінам війську, народові й учням і який ходить по околиці, той напевно буде дивуватися тому, що наш театр протягом 8 років зробив лиш 250—300 тисяч корон непокритого довгу. Міністерство дозволило, щоб із заощаджених позицій бюджету цей довг був заплачений і наш театр був санований, але Розсипал і Коханий скоріш підтримали приходячих для зарібку артистів, як наш театрі так санація пізнить і досьогодні. (Мова про трупи угорську, жидівські та Східнославацький Народний Театр з Кошиць, які дістають щороку дотації.) Крім того, і державна підпора на удержування персоналу була знижувана до таких мір, що найліпші артисти могли діставати по 500—600 Кч місячно платні, і це не раз 2—3 місяці пізніше.

Словом, пан Коханий напевно лиш із приказу пана Розсипала систематично відбирав можливості екзистенції Руського Театру. Мусимо тут примітити, що міністерство відносилося все прихильно до нашого театру, так і цього року. Хоч п. Коханий предложив міністерству, щоб не дало нам на цей ювілейний рік ні галера субвенції, міністерство відписало, що інформувалося із інших джерел і рішило дати підпору, разом і асигнуючи покищо 30,000 Кч. Це і є остання й одинока підпора на ювілейний рік. Що то є для театру з персоналом в 20—30 людей! Пан Розсипал наперед не сказав відкрито, що театр не дістане підпори, і так з артистами договори були заключені. А тепер представте собі тяжку ситуацію заряду театру!

От так виглядає культурна праця на Підкарпатській Русі в ювілейнім році. Мусить упасти одинокий Руський Театр наслідком переслідування зі сторони тих, які мали б підпирати його. Рішучо твердимо, що причиною евентуальної ліквідації Руського Театру є головно неприхильне ставлення теперішнього режиму. Нехай світ знає і судить, чи можлива консолідація на Підкарпатській Русі під такою русиножерською диктатурою! Розсипал і Коханий підготовляють нам смутний ювілей, який поставить для них в серцях всіх свідомих русинів смутний ювілейний пам'ятник.»

ДРАМАТИЧНИЙ КРУЖОК «ВЕРХОВИНА»

Коли 1927 р. «Союз соціальної помочі підкарпатських студентів у Празі» реорганізовано, властиво, розширено його статуту і щоб під назвою «Союз Підкарпатських Руських Студентів у Празі» міг проявляти і культурну діяльність, з ініціативи автора цього «Нарису» і кількох членів «Союзу», які раніш виступали в середніх школах

в аматорських виставах «Пласту» і інших товариств, зорганізовано при «Союзі» Драматичний Кружок, який спершу належав до культурної референтури «Союзу», а згодом стався автономною одиницею «Союзу» зі своїм регуляміном. Драматичний Кружок «Верховина» при Союзі П. Р. С. у Празі почав свою діяльність восени 1927 р. під керівництвом автора «Нарису», якого на загальних зборах «Союзу» вибрали головою товариства.

До основників «Верховини» належали її найдіяльніші члени: Семен Петрашко, Михайло Русинко і Славка Бірчак. Метою «Верховини» було згуртувати свідомих високошкільних студентів-аматорів у Празі в драматичний кружок для підготовки вистав, з якими б ширили рідне слово, пісню й танець серед народу на Закарпатті, а в Празі пропагувати українське мистецтво серед чеської публіки. Вистави мали сприяти також збільшенню фонду на «обідову акцію» для немаєтних студентів, яким «Союз» і надалі помагав соціально.

Щоб виклопотати собі продовження дозволу на побут на Закарпатті, кілька місяців перебував у Празі Михайло Біличенко, колишній режисер і актор нашого театру в Ужгороді. Його перебування у Празі сприяло першим крокам «Верховини». Ми запросили його режисерувати якусь п'єсу з нашими аматорами, на що він радо згодився. Він був першим режисером «Верховини» в сезоні 1927/28. Другим, і також учасником вистав «Верховини», був також актор нашого театру в Ужгороді, Гриць Підгірний, який в тих роках вже перебував у Празі. Нав'язати контакт «по знайомству» і запросити його режисерувати було для нас самозрозумілим фактом. Будучи адміністратором кіна, Гриць Підгірний уможливив нам часто відбувати проби «Верховини» в фойє кіна «Сібірж», що було для нас великою вигодою, бо за залю на проби в «Студентському» домі на Албертові мусіли платити найомне за кожную годину, а наші фонди були мінімальні. Були й такі випадки, що він продавав у касі квитки, а автор «Нарису» сидів біля нього й коли не було покупців, він читав з нами, інтонував текст ролі . . . Підгірний нас часто розвеселяв, але М. Біличенко будив у нас інші почуття, коли часто деклямував нам щось зі свого багатого репертуару: «Осії глава XIV», «Мені однаково», «Розрита могила» і т. д. І в університеті, тобто, на студіях у Празі ми радо слухали його чудові інтерпретації.

Третій режисер «Верховини» — Микола Аркас, також випадково став нам до помічі. Після ліквідації нашого театру в Ужгороді в 1930 р. він перебував у Празі, думаючи, що може там зорганізує якусь українську театральну трупу серед еміграції. Трупу ще можна було зліпити, але для її діяльності не було фондів. Отак то ми запропонували фірму і адміністративну поміч нашої «Верховини» для влаштування вистави «Жриця Вогню».

Члени Драматичного Кружка «Верховини» в Празі зобов'язалися, що будуть добровільно ходити не тільки на проби п'єс, але й на гастролі з виставами по Закарпаттю навіть тоді, коли б на це мали пожертвувати свої рідзвяні чи інші ферії. Кошти подорожі в часі гастролів покривала «Верховина». Її управа постаралася також про безплатні нічліги і, здебільша, про прохарчування членів громадянами місцевости, де гастролювали. Також управа «Верховини» старалася про потрібні костюми, резквізити, перуки, декоративне оформлення сцени тощо для кожної вистави. Все те визичала в Празі від фірми «Аза Нуйкова», а на Закарпатті з Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді, тут безплатно, а в Празі за оплату. Автор цього «Нарису» сам або з допомогою секретаря-адміністратора С. Петрашка розписував і ролі учасникам даної п'єси, і ходив визичати все, словом, переводив всю підготовчу працю до вистав, включно з реклямою, передпродажею квитків тощо.

Всі аматори з мистцями, разом душ 55—60, спричинилися до здійснення 45 різних вистав на Закарпатті, в Празі і Подєбрадах на протязі трьох років. Це в історії українських студентів в ЧСР, але і загальній історії української культури, унікальна подія!

Першою виставою «Верховини» була комедія А. Коцебу «Заколот», виставлена в залі «Карпатії» в Ужгороді 20 грудня 1927 р. Ставив М. Біличенко. В складі дійових осіб були:

Т. Ходачовський — Юрій Августин Шерегій
Його жінка — Славка Бірчак
Дора, їхня дочка — Наталка Балицька
Тетяна, своячка — Ольга Стахура
Селиковський — Михайло Русинко
Полковник, батько Тетяни — Микола Медвідь
Нічний сторож — Августин Чичура
Добродійка Крик — Микола Цуперяк
Селяни, перший і другий — Кость Медвідь і М. Цуперяк

Журнал В. Гренджі-Донського «Наша Земля» (25. XII. 1927) занотував: «Можна тільки радіти, що організація нашого студентства дісталася в певні енергійні руки та що Закарпатська Україна зможе побачити наших студентів при праці на тій ділянці, на якій студентства досі не було.»

«Свобода» ж (5. I. 1928) помістила привіт предсідника «Союзу» й автора «Нарису» до глядачів на виставі: «Високоуважані гості! Ваша присутність показує, що наша справа вам не є байдужа, що робота, яку ми виконуємо для добра нашого краю й народу звернула на нас увагу громадянства, якому лучша доля рідного краю й народу є найважнішою проблемою сучасної доби . . . з дня на день росте число людей, які позитивною працею, походячою зі щирого патріотизму стараються про піднесення нашого рідного краю, культурно-морального і господарського стану нашого народу! І тоді, коли тут дома ведеться безупинна боротьба, щоб все те досягнути, коли наших найбільш заслужених ведучих переслідують за те, що сміють свій голос піднести в обороні нашої екзистенції та запитати не компетентних «Квоускве тандем», тоді настала наша година! Ми, студенти, згуртовані в Союзі Підкарпатських Руських Студентів у Празі, видячи, що самолюбство, темнота і жадоба грошей завели многих у ворожий «общерусский» мадяронський табор, які шукають мамку у мачохи, ми сини 40 мільйонного українського народу й будуча інтелігенція нашого краю відкинули особисті примхи й постановили стати в обороні наших найсвятіших прав! Тут в серці нашої Підкарпатської Русі обіцяємо ніколи не відступити від нашої цілі; не лякає нас нічого, бо ми сини українських матерей! Свідомий українець не відречеться свого 40-мільйонного народу, його культури та історії. А «Юда» знайде свою галузку! Вітаючи вас, високоповажані гості, в імені Союзу П. Р. Студентів в Празі тут на нашому скромному представленню, прошу вас: не забувайте, що переживаємо рішачі часи, що краща доля всіх сьогодні ще в ваших силах!»

Перша вистава «Верховини» (із-за гастролів угорського театру не могла відбутися в міському театрі в Ужгороді) навіть до далекої «Карпатії» привабила чимало нашої публіки. Учасників вистави розібрали на мешкання і харч свідомі українські сім'ї; подорожні кошти покривав кожний учасник сам, бо ж їхав з Праги додому на різдвяні ферії. Потрібні до вистави костюми позичено з Руського Театру в Ужгороді.

Другою прем'єрою «Верховини» було «Украдене щастя» І. Франка в залі міського театру (25. III. 1928) а режисурі М. Біличенка та в складі дійових осіб:

Микола Задорожний — Ю. А. Шерегій

Анна, його жінка — С. Бірчак

М. Гурман, жандар — О. Галас

Бабич, сусід — С. Петрашко

Настя, його жінка — О. Стахура

Війт — К. Медвідь

Шльома, шинкар — М. Русинко

Далі грали: Н. Балицька, А. Гегедиш, П. Добровський, М. Попович, М. Цуперяк, А. Чичура й інші. В адміністрації помагали в Ужгороді Є. Шерегій і В. Федак. На клявірі супроводжала пісні й танці Ольга Морозова. Суфлер — М. Біличенко. Детальної рецензії не збереглося.

Третьою прем'єрою був «Мартин Боруля» І. Тобілевича в залі міського театру (23. VI. 1928) в режисурі М. Біличенка та в складі:

Мартин Боруля — Ю. А. Шерегій

Палажка, його жінка — О. Стахура

Марися, їхня дочка — Маргарита Бращайко

Стьопа, син — М. Русинко

Націєвський — М. Русинко

Омелько — М. Медвідь

Гервасій — В. Комаринський

Трандалев, аблакат — А. Чичура

Пеньонжка — М. Цуперяк

Микола, син Гервасія — П. Добровський

Матвій Дульський — А. Гегедиш

Трохим — В. Остапчук

«Наша Земля» згадувала: «Сама вистава допала дуже гарно. Особливо К. Медвідь знаменито відіграв ролю слуги Омелька, далі роллю М. Борулі голова Союзу А. Шерегій, що якраз у 25-ий раз виступає на сцені. Прекрасно відіграли свою роллю панна М. Бращайко та панна О. Стахура. Інші так само не в перший раз виступали на сцені й також добре грали.»

«Мартин Боруля» була дійсно одна з найкращих вистав «Верховини» і її пізніше ще два рази відновлено і виставлено.

Але ще перед виставою «Мартина Борулі» Верховина гастролювала в Мукачеві з комедією «Заколот» Коцебу. «Наша Земля» згадувала (25. VII. 1928), що «вистава мала успіх, якого навіть самі студенти не сподівались. Публіка була дуже вдоволена. А що цієї публіки не було дуже багато, можна пояснити, з одного боку тим, що Мукачів — це місто здебільш жидівське, а жидів не цікавить наш театр, з другого боку тим, що вже від трьох днів перед виставою снувалися по Мукачеві «возрожденці». Нема сумніву, що чола їм пріли від агітації проти наших студентів. Та хоч Мукачів є центром «общерусскости» на Закарпатті і, здавалося, що там нема ні одного українця, все-таки найшліші свідомі народовці, що вийшли на зустріч підкарпатським студентам і то, як з моральною, так і з матеріальною допомогою . . .»

До четвертої вистави «Верховини», яку дала в Іршаві, було запрошено двох гостей — І. Іваницьку-Синеньку та М. Балтович, що виконували ролі Наталки та Терпелихи в «Наталці Полтавці» Котляревського з музикою М. Лисенка. В решті ролей виступали:

Петро, Наталчин любий — Михайло Біловарій
Микола, далекий свояк Терпелихи — Михайло Фушич
Тетерваковський, возний — Ю. А. Шерегій
Макогоненко, виборний — Петрашко

Хоч виставу режисерував М. Біличенко, але помічним режисером був автор «Нарису», а диригував Євген Шерегій, що вивчив музику з циганською капелюю із Довгого. Після вистави було поставлено одноактовку-комедію «Він не заздрісний», яку режисерував автор «Нарису» та сам виконував ролю Цюка з партнерами С. Петрашком, С. Падоляком та гостем Марією Горзо.

«Свобода» двічі зверталася до цієї вистави (16. VIII. 1928 — стаття учителя з Білок Петра Світлика, та 5. IX. 1928), вихвалюючи не тільки акторів-гостей, але й студентів, зокрема автора «Нарису». Але ця вистава мала ще своє велике громадське значення. «Наша Земля» (25. VIII. 1928) писала: «Публіка майже кожний виступ на сцену вітала оплесками та веселими окликами: «Слава!» Хай живе!» Заля була так переповнена, що багато гостей, які сюди приїхали, не могли поміститися. По опереті «Наталка Полтавка» слідували співи, танці та товариські забави аж до рана. Все відношення публіки до студентів доказало, що народ стоїть за своїм народним студентством і додав цим студентам нової сили в боротьбі за своє. Хай «Русській Вестник» скаженіє репертуючи на все українське, хай редактори злостяться на народний рух, нічого не поможе! «Не тратьте куме сили, спускайтесь на дно!»

Ця вистава «Верховини» зробила її досить популярною серед громадянства, а крім того, і матеріально спричинилася до росту Союзу. Кілька одиниць з її членів (С. Петрашко, Є. Шерегій та інші) з автором «Нарису» помандрували пішки до Мукачеве і там 28 серпня як «пластуни» асистували на Чернечій горі, як «почесна сторожа» під час відпусту.

Назагал, «Верховина» в серпні 1927/28 рр. дала 5 прем'єр (всього 9 вистав), з них три в Ужгороді, одну в Мукачеві, дві в Іршаві, дві в Хусті та одну в Воловому. Глядач і преса дійсно позитивно оцінили діяльність аматорів-студентів.

Театральні гуртки аматорів на З.У. відіграли в сезоні 1927/28 велику роллю. Захоплення театром виявилось в постановці аматорами «Теребленського весілля» в Празі. Проте, вони повного успіху не мали. Більшу вартість мали систематичні вистави театральних гуртків при читальнях «Просвіти», в Пласті та школах. Серед таких був дуже активний театральний гурток у Великому Бичкові Івана Микитина та в селі Росішка біля Великого Бичкова (керівник Микола Грицак.) Пластуни в Ужгороді дали (19. XII. 1927) дві вистави: «Злодій» Ноеля і «Чудо св. Миколая» Черкасенка. Загальні збори «Просвіти» (22. I. 1928) зазначали, що товариство мало 44 театральні гуртки і 21 хор.

Аматорський український гурток у Празі виставив (29. IV. 1928) драму Кропивницького «Невольник» і в цьому ж сезоні доцент теорії музики, д-р Нестор Нижанківський разом з режисером Борисом Кривецьким з рамені Українського Вищого Педагогічного інституту ім. Драгоманова і при допомозі державної субсидії виставив одноактову імпресіоністичну оперу Миколи Лисенка «Ноктюрн», де в танцях «Золоті сні» виступали С. Бірчак, О. Шимановська, Д. Козицький та автор «Нарису», доповнюючи професійних солістів. Були й окремі концерти (пам'яті О. Духновича), а від червня 1928 р. почав діяльність Центральний Руський Національний Хор в Ужгороді (диригент Олекса Приходько).

Напередодні нового сезону 1928/29 рр. доля театру «Просвіти» опинилася в дуже

тяжких обставинах. Хоч держава приділила театрові «Просвіти» 170.000 Кч субвенції, але гроші в березні ще не дійшли до проводу «Просвіти» (видно з листа В. Іванової-Верес до М. Миленка до Праги). З цього ж листа видно, що поліція вислала суфлера театру закордон . . . Але, поминаючи все, звіт, поданий директором Ф. Базилевичем зазначає в сезоні 1927/28, що театр «Просвіти» дав 163 вистави.

9-ИЙ СЕЗОН — 1928/1929 РР.

Сезон 1928/29 приніс дві великі події, які впливали на діяльність нашого театру: святочне відкриття Народного Дому Т-ва «Просвіти» в Ужгороді і 10-ти річчя існування ЧСР. Тому дирекція нашого театру вже від серпня зорієнтувала працю над репертуаром до цих двох подій. Однак обіцяна субвенція ще не прийшла, а актори від червня без заплати, і тому важко було укладати й переводити підготовну працю до нового репертуару.

У Народному Домі була побудована і кіно-заля, яку спершу плановано відкрити вже 2 вересня 1928 р., щоб і так поліпшити матеріальний стан товариства, але саме брак матеріальних засобів і спричинив відкладення відкриття кіна «Уранія». Також оголошено початок сезону театру на 1 вересня 1928 р. постановкою «Марусі Богуславки» М. Старицького, але пізніше відложено на 4 вересня 1928 р. з незалежних від управи театру причин («Свобода», 30. VIII. 1928), з чого бачимо, що було багато клопотів в діяльності театру на початку сезону. Це пояснює й нотатка в «Свободі» (23. VIII. 1928, ч. 34). «Проти нашого театру найгостріше веде боротьбу пан Коханий, пришедець жид із Бесарабії, а тепер «культурний референт» Підкарпатської Русі. Вирази статтей «Русского Вістника» дуже подібні до виразів органу п. культурного референта! Така сама ненависть у одного, як у другого. В числі «Русского Вістника» з дня 9. VIII. просить «приняти участь в панахиді по безвременно угасшем Руськом Театрі!» В своїй високій спритності ця газетка «не требує осинового кола на могилу усопшого театра, не требує поддержки новому театру, але лиш містним театр. кружкам будь вони чеськіє, мадярськіє, русськіє или даже украинськіє . . .»

«Зоря», орган Коханого і бродіївський «Вістник» передчасно похоронили наш театр . . . Жертвенність акторів на чолі з директором Ф. Базилевичем і боротьба Голownого відділу «Просвіти» покищо зберегли театр на цей сезон.

Склад трупи в сезоні 1928/29:

Чоловіки:

1. Ф. Базилевич, директор, амант-тенор, режисер
2. М. Аркас, актор-співак, баритон, режисер
3. М. Біловарій, помічний актор, тенор
4. Пилип Гошовський, актор-співак, тенор, адміністратор
5. д-р Р. Кирчів, актор-комік, тенор-буффо
6. М. Кричевський, художник декорацій, актор-комік, тенор
7. Л. Леонів, суфлер, помічний актор, баритон
8. М. Ручко, актор-співак, глибокий бас
9. М. Самойлович, актор-співак, баритон
10. П. Федотів, гардеробщик, помічний актор
11. Микола Филик, реквізитор-декоратор, помічний актор
12. Іван Холодний, актор характерів, комік-тенор
13. Микола Чирський, балетмайстер, актор

Жінки:

1. Г. Совачева, режисерка, акторка, співачка, сопрано, клявіристка

2. Надія Аркасова, акторка, альт
3. М. Бращайко, помічна акторка
4. М. Вроновська (Кукурузова) акторка-співачка, сопрано
5. М. Гошовська (Мороз), акторка, альт, танцюристка
6. І. Іваницька-Синенська, співачка, ліричне високе сопрано
7. В. Іванова-Верес, драматична героїня, сопрано
8. О. Морозова, акторка, сопрано, клявіристка, танцюристка
9. Олена Нічик-Самойловичева, акторка
10. Марія Ручкова, акторка, сопрано
11. Євгенія Черкасенкова, акторка, альт
12. Клавдія Шувльцова, помічна акторка, альт (виступала без заплати)

Виглядає, однак, що театр офіційно мав 25 душ акторів, а то 13 чоловіків і 12 жінок, що дуже неправдоподібно, бо завжди буває більше чоловіків. З трупи, очевидно, вийшов Олекса Левитський, який сім років працював у нашому театрі і був любимцем публіки. Як бачимо, кінцем січня 1929 р. покинула наш театр і Ганна Совачева. Треба припускати, що після її відходу знов працювала в нашому театрі Е. Якубчикова, про яку немає згадок у пресі, але від травня 1928 р. була в трупі, хоч і немає її на фотографії. Хоч і «Свобода» і «Новое время» згадують прийняття «нових молодих сил» до театру, ми, як наведено вище, не знайшли, крім М. Чирського, нікого нового в складі трупи. Може в цих згадках мається на увазі молодих взагалі (які вже були в трупі минулого сезону), як М. Вроновську, М. Гошовську, М. Бращайко, М. Біловарія. Характеризуючи склад трупи в цьому сезоні, треба сказати, що вона, хоч і невелика, мала акторів і до музичного, і до прозового репертуару. Тому й відважився директор Ф. Базилевич взяти до репертуару також опери та поважні драми. Нам вже відомо, що заплати акторів були такі мінімальні, що ледви давали можливість існувати — 300—600 Кч, але ще гірше, що їх від червня не виплачувано; актори дістали кредит від Т-ва «Просвіти» до кількох магазинів і там купували необхідне для життя.

РЕПЕРТУАР НА СЕЗОН 1928/1929

23 серпня 1928 р. «Свобода» (ч. 34) повідомляла: «Театр «Просвіти» відкриває свій сезон п'єсою М. Старицького «Маруся Богуславка» в новій постановці режисера М. Аркаса. Балет готує новозаангажований балетмайстер М. Чирський, абсолювент танцювальної школи В. Авраменка та балетної школи маестра І. Костина. В другій дії п. Чирський виконає муринський танець. По відкриттю сезону в Ужгороді театр від'їде на провінцію, а то 6. IX. — Волосянка; 7. IX. — Ставне; 8. IX. — Кострино; 10. IX. — Велике Березне; 11. IX. — Перечин; 12. IX. — Кам'яниця.

На день посвячення Руського Народного Дому в Ужгороді (7. X.) готується до постановки п'єси С. Черкасенка «Про що тирса шелестіла», музика Стеценка. Третя дія, в котрій запорожці пишуть лист до турецького султана, буде поставлена по зразку відомої картини російського маляра М. Рєпіна, та представляє великий інтерес. Із нових постановок намічується святочні вистави з нагоди 100-их роковин з дня народження Л. Толстого «Власть тьми» та Г. Ібсена «Ворог народа»; з нагоди 100-річчя смерті Ф. Шуберта — оперета «Дім трьох дівчаток», зложена виключно з пісень композитора; в дії оперети введений сам Ф. Шуберт. З нагоди 10-річного ювілею ЧСР обновлюється опера Б. Сметани «Продана наречена». До згаданих постановок нові декорації малює маляр М. Кричевський. До театру заангажовано кількох нових членів».

Як побачимо, і в цьому сезоні не вдалося здійснити ці пляни в репертуарі, головню із-за хвороби Ф. Базилевича деякі відпали, або були замінені іншими п'єсами.

1. Михайло Старицький: «Маруся Богуславка», історична побутова драма, 5 дій, 4. IX. 1928.
2. В. Васильченко: «На перші гулі», жарт в 1 дії з хорами В. Кліцпера: «Комедія на мості» в 1 дії (з чеської мови), прем'єра А. Адама «Ляльки Віолети», фантастична оперета в 1 дії, прем'єра, 5. IX.
3. К. Ванченко: «Запорізький скарб», народна оперета на 3 дії, 16. IX.
4. О. Володський: «Хатня революція», комедія, прем'єра, 23. IX.
5. Б. Сметана: «Продана наречена», опера на 3 дії, 27. X.
6. Б. Сметана: «Поцілунок», опера на 3 дії, 28. X.
7. Ал. Біссон: «Пан директор», комедія на 3 дії, прем'єра, 31. X.
8. М. Старицький: «За двома зайцями», комедія на 4 дії, 21. XI.
9. Л. Толстой: «Живий труп», драма на 6 дій, 12 картин, прем'єра, 28. XI.
10. Константинов: «Хамка», комедія на 4 дії, прем'єра, 8. XII.
11. В. Валентинов: «Жриця вогню», оперета-мозаїка на 3 дії, прем'єра, 17. I. 1929.
12. М. Старицький: «Зимовий вечір», драма в 2 діях, 25. I.
13. Березовський: «Білі ночі», мозаїка на циганські романси в 1 дії, прем'єра, А. Аверченко: «Павлик», комедія в 1 дії, прем'єра і Оффенбах: «Нянька», оперета в 1 дії, прем'єра, 3. III.
14. М. Кропивницький: «Пошилися у дурні» народна оперета на 3 дії, 11. III.
15. І. Котляревський – М. Лисенко: «Наталка Полтавка», українська опера на 3 картини.
16. М. Старицький: «Ой, не ходи, Грицю», народна драма на 5 дій, на Різдво 1929.
17. «Спадкоємець», комедія, прем'єра.
18. С. Черкасенко: «Про що тирса шелестіла», трагедія в 4 діях, прем'єра.

Вистави без дат (15–18) наводяться на підставі різних згадок. Коли вважати всі згадки в пресі правдивими, то ми маємо тут точно наведених 10 прем'єр, з них є два вечори «мініятюр», з яких перша — жарт «На перші гулі» — відновлена прем'єра.

У «Впереді» (1. IX. 1928) оголошено, що 7 жовтня буде «святочна вистава в міському театрі «Про що тирса шелестіла» С. Черкасенка, а вже 1 жовтня оголошено як святочну виставу «Наталку Полтавку». Як знаємо, ані одної з тієї нагоди не виставлено, але вони були в репертуарі. «Наталку Полтавку» грало на провінції, а акторка М. Гошовська переслала фотографію М. Аркаса в ролі Сірка в п'єсі «Про що тирса шелестіла». Це і є доказом, що театр цю драму в цьому сезоні поставив.

Про вистави «Гриця» і «Спадкоємця» згадує в листі до Миленка В. Іванова. Треба далі припускати, що ще інші п'єси були відновлені зі старого репертуару («Циганка Аза», «Кума Марта», «Одруження» і ін.), а вже безумовно опера С. Артемовського «Запорожець за Дунаєм», про що згадує в листі В. Іванова до Миленка з 1 жовтня 1928 р.

Можна підсумувати, що навіть серед важких обставин наш театр мав на цей сезон в репертуарі 10 прем'єр, з них дві музичні драми, одну драму, чотири комедії, одну оперету — мозаїку, два вечори мініятюр, з них дві комедійки, дві оперетки по 1 дії, та одна мозаїка на циганські романси. Відновлено три опери («Продана», «Поцілунок», «Запорожець за Дунаєм»), три народні оперети, одну музичну драму, одну комедію, одну драму, тобто разом 9 п'єс. Але, як ми вже згадали, було їх напевно більше. Наш театр не мав свого диригента і оркестри, тому музичні вистави або йшли під оркестру 36-го полку, або оркестру «Гудебні здружені», а на провінції в супроводі фортеп'яно. в Ужгороді диригував Воска молодший.

ВІДКРИТТЯ СЕЗОНУ 1928/1929

Крім наведених анонсів, ще й афішами заповіджено відкриття сезону двома прем'єрами в днях 4 і 5 вересня 1928 р. в міському театрі в Ужгороді. Перша прем'єра — «Маруся Богуславка» М. Старицького, історично-побутова драма зі співами й танцями в 4-х діях з прологом. Постановка: Микола Аркас, диригент Воска мол., балет розучив М. Чирський. З афіші бачимо, що крім наведених акторів у драмі виступали ще й інші: нам невідомий С. Сухар, І. Василець та А. Блакитний — псевдонім студента Олекси Галаса, члена «Верховини».

Про прем'єру читаємо в «Свободі» (13. IX. 1928): «4. IX. театр «Просвіти» одкрив сезон виставою «Маруся Богуславка» Старицького. Ця вистава, а також вистава дня 5. IX. трьох мініятюр заслуговують, щоб, говорячи про них, не обмежитися стереотипним «пройшла дуже гарно», але поговорити більш докладно. Цілком даремно вороги руської культури говорять про якийсь нібито упадок «Руського Театру», про те, що немає артистів і т. п. Як видно з двох визначених вистав, театр не упадає, але навпаки, широко розвинув свою працю й досягає блискучих вислідків. Цілком помилково гадають деякі особи, що лиш старі артисти «добрі». Це великий і нічим не оправданий консерватизм. Виходить так, що коли із складу театру виступають старі сили, часто вже і на відпочинок, то театр від того ніби має гинути. Життя на місці не стоїть і кличе до творчої праці нові сили. Так і з нашим театром. На зміну старим акторам прийшло декілька нових, які з не меншим, а то і з більшим успіхом заступають тих, що відійшли. Перші дві вистави якнайкраще це доказали. Старанна і продумана праця режисерів (пп. Аркас і Базилевич) в повному контакті з працею артистів, доповнена розкішними декораціями талановитого маляра п. Кричевського, дали блискучі вислідки. Бурхливі оплески публіки — чеської, руської і російської, яка заповнила до краю театр, являються живим доказом вище наведених слів і були заслуженою моральною нагородою артистам.

Між виконавцями в обох виставах виникали: пп. Аркас, Базилевич, Кирчів, Ручко, Самойлович і Холодний. Пан Самойлович з його надзвичайно багатим голосом може служити прикрасою кожного театру. В жіночих ролях з успіхом виступали: поважана і улюблена пані Совачева, пані Іванова, котра на цей раз на добро собі залишила занадто перегнану афектацію; мила співачка пані Іваницька і пані Нічик. Односно пані Нічик констатуємо з великою радістю, що в її особі наш театр здобув дуже багато. Ідеальна дикція, глибоке розуміння ролі, вроджена інтелігентність служать доказом таланту молододі артистки і являються гарантією повного успіху. Крім того, виділи ми на сцені і декілька молодих сил із нашої молододі генерації. Сердечно їх вітаємо і бажаємо успіху на полі рідної культури. Нарешті треба пригадати ще й про здобуток театру в особі п. Чирського. Його балетні постановки, як прекрасно проведений танець одалісок (пп. Морозова і Морозівна), а також і танець мурина, в котрому виступав сам п. Чирський, заслуговують повного визнання і гратуляції. Будемо сподіватися, що і в дальшому наш театр матиме не менший успіх. А що торкається передчасних панахид по «Руському Театру», то гадаємо, що виголошувалися вони занадто скоро. Живе тіло смерті не може, а ті, які хотіли б упадку театру, показують лише своє моральне убожество».

Цю річеву рецензію написав Юрій Сірий-Тищенко. Автор цього «Нарису» мав нагоду бачити виставу «Марусю Богуславку», як також і другу прем'єру — мініятюр, і вповні згідний з думкою Сірого: наш театр успішно стартував до нового сезону.

Друга прем'єра, «Вечір мініятюр» в постановці Ф. Базилевича 5. IX. 1928 була також

позитивно оцінена у наведеній рецензії. Ми хотіли б ще згадати, що в оперетці «Ляльки Віолети» надзвичайно гарно провела свою роллю пані І. Іваницька-Синенька; її співи, як також Самойловича і Базилевича були на високому рівні. Але ворожі часописи набрали води в уста, «Новое время», що раніше часто писало навіть дуже прихильно про наш театр, тепер мабуть на вищий наказ тільки згадало: «Театр «Просвіти» 4 ц. м. відкрив свій осінній сезон в Ужгороді в міському театрі. В складі театру багато молодих театральних сил». (13. ІХ. 1928, ч. 39). Ніхто не визнавав великої й тяжкої праці нашого театру.

Незважаючи на велику діяльність, вороги дали рили. «Свобода» (5. ІХ. 1928, ч. 36) написала в статті «Питання театру»: «Пан культурний референт помістив з підписом «Бувший просвітянин» статтю в крайньо-опозиційному часописі Куртяка-Камінського «Рускім Віснику», в якій остро виступив проти театру Товариства «Просвіти» й бажає передати організацію театру Товариства «Просвіти» в руки Общества імені А. Духновича, котре би не організувало сталого руського театру, але замість того заклало й спомагало б драматичні організації по селах . . .» В дальшій часті статті є запит, чи свідомий автор того, що містить статтю в опозиційній газеті, що напав і «ганьбит» правительственного посла, чи п. посол постарається, щоб віддалили цього «пана культ. референта» з освітою 1 кл. уч. семінара; далі ще читаємо: «Театр «Просвіти», може не має такого успіху, якого б мав мати, але лиш в головнім місті Підкарпатської Русі в Ужгороді, де є мало русинів. Але підїть на провінцію, коли там дає «Просвіта» свої представлення. Увидите, що «Просвіта» має табор, великий табор війська, яке за неї спосібне на все. Драматичні організації не можуть провести й доказати того, що переведе й докаже театр «Просвіти». Без відповідних сил, декораций, організації не можна довести театральне мистецтво до такого розкиту, як порядно, відповідно до всіх вимог зложений театр . . . Сигма».

Дискусія в пресі велася гостро, але без вислідку; субвенція не приходила. «Просвіта» була в боргах і за театр, і за будування Народного Дому, а актори грали й ждали . . .

«Свобода» 13. VIII. 1928, ч. 37 оголосила, що в неділю, 16. ІХ. о год. 2 попол. Руський театр «Просвіти» відиграє оперету на 3 дії «Запорізький скарб». Оперета ця, дякуючи гарним співам і танцям, користується великим успіхом і в минулім сезоні пройшла на провінції 54 рази. В Ужгороді представлення відбудеться як народне по знижених цінах. До цього ще треба додати, що великий успіх цієї оперети слід приписати дуже майстерно виконаній ролі знаменитого «Буця» незрівняним мистцем актором Миколою Ручком.

Третьою прем'єрою в сезоні 1928/29 стала комедія О. Володського «Хатня революція» в режисурі Г. Совачевої (23. ІХ. 1928). Про цю прем'єру згадано в «Свободі» (4. X. 1928), що добрі креації створила Нічик, Аркас, Кричевський, Гошовський і сама Совачева при виповненому публікою театрі.

З нагоди відкриття Народного Дому Т-ва «Просвіти» йшла «Маруся Богуславка», яку попередив напередодні виступ в концерті національних хорів. Чехи не були присутні, хоч відкриття Народного Дому і святкування 10-ліття ЧСР «Свобода» подала зміст промови д-ра Ю. Брашайка (11. X. 1928), що підкреслив зменшення урядової допомоги та безпідставні наклепи на Т-во «Просвіти» ворогами народовецького напрямку.

Готуючись до святочних вистав з нагоди 10-ліття ЧСР після офіційного відкриття Народного Дому, «Свобода» оголосила (25. X. 1928) святочні вистави: 27. X. пополудні вистава для шкільної молоді в міському театрі «Продана наречена»; в год. 20 святочна вистава в міському театрі «Продана наречена»; дня 28. X. пополудні о 14 год. вистава для війська в міському театрі «Продана наречена»; о год. 20 — святочна вистава опери «Поцілунок». Оголошення помістив і часопис «Новое время», але, на жаль, ані один з часописів не подав дальших подробиць про ці святкові вистави. Є лише окремі передбачення, хто саме міг грати. Найголовнішим лишається той факт, що театр серед тяжких умов міг поставити дві великі опери Сметани.

Про тяжкий фінансовий стан театру свідчить лист (1. X. 1928) акторки В. Іванової-Верес до М. Миленка до Праги: «. . . у нас в театрі діло неважне, бо грошей з іюня (червня) не плачено нам, а дають лише скрізь кредит і в молочарні, і в столовці, і в легіонарів. . . «Просвіта» вже якось сама викручується, але оце зараз Брацайко пише до Праги, що привезе якісь гроші і пише, що взагалі підпора буде на цей сезон. Я вже ніяк не дочекаюся тих грошей, бо за квартиру вже третій місяць не плачу. . .»

Про четверту прем'єру сезону 1928/29 рр., комедію Олександра Біссона «Пан директор» (31. X. 1928) рецензії часопис «Свобода» не подав. «Новое время», не згадаючи, хто кого грав у виставі, зазначало у виконавців ролей невідповідний грим і неохайність в костюмах (8. XI. 1928). По цій виставі театр побував на провінції (24. XI. в Кострині, 25. XI. у Волосянці, 26. XI. у Ставному), а 28. XI. в міському театрі показав свою наступну прем'єру «Живий труп» Л. Толстого. Перед цією п'ятою прем'єрою Юліян Ревай дав доповідь про діяльність письменника (на честь 100-ліття його народження).

Вистава пройшла з великим успіхом, про що повідомляла «Свобода» (6. XII. 1928): «Головну роль грав п. Аркас (Федір Протасов). Роля тяжка і треба мати много психологічного чуття й інтелігенції, щоб дати правдивий образ безпольного, доброго, чесного, а в той же час і повного різних противоріч Феді. Все це повелося п. Аркасові в повній мірі. Із інших виконавців дуже правдивий образ дав п. Кирчів (Александров), а також п. Федотів — слідчий, Ручко — Каренін і Самойлович — князь Абрезков. Добра була в ролі циганки Маші пані Черкасенкова. Цілком на своїх місцях були пп. Нічик і Шульцова. Пані Іванова, видно, не досить добре зрозуміла свою ролю, що було особливо помітно в першій дії. Мати, стурбована хворобою своєї дитини, жінка покинута мужем не може бути такою кокетливою й так сяяти, як це було з Лізою Кареніною в першій дії. Деякі масові сцени пройшли трохи в'яло, але загальне враження було дуже велике. Ще раз вітаємо високоповажану папі Совачеву, дякуємо їй за працю, але одночасно й прощаємося з нею, бо як ми довідалися з певних джерел, пані Совачева назавжди залишає наш театр і відїздить зовсім з Ужгороду. Бажаємо їй на новому місці много успіху й щастя, а за ту велику й тяжку працю, яку вона поклала в нашому театрі — сердечно їй спасибі!»

Шостою прем'єрою сезону була комедія Константинова «Хамка» (13. XII. 1928), яку оголошено як прощальний виступ Г. Совачевої. Микола Чирський в «Свободі» писав (20. XII. 1928):

«. . . З 1923 р. папі Совачева працювала в нашому театрі й за цей час здобула в широких кругах публіки велику симпатію, а між тов. артистами велику любов і пошану. За 5 років своєї діяльності в театрі «Просвіти» пані Совачева об'їздила з театром майже всі і найглухіші кути Підкарпаття, вносячи всюди свій живий гумор, або глибоку сердечну теплоту. Пані Совачева відома нам не лише як талановита артист-

ка, але і як письменниця, котра завдяки знанню чужих мов значно збагатила репертуар театру перекладами чужих авторів.

На свій прощальний виступ виставила комедію Константинова «Хамка», в котрій з великою тонкістю й почуттям провела ролю Настасюшки.

Взагалі, вся п'еса, в постановку котрої п. Совачева як режисер вложила всю свою душу, пройшла дуже й дуже добре. Не можна не відмітити п. Холодного, котрий у ролі Домацького дав досконалий образ. Правдивий був у своїй ролі п. Ручко (Боровський) і тонкий в контрастах п. Аркас (Реретерський); п. Чирському роля гімназиста Гліба теж удалася якнайліпше, що також треба сказати й про пана Кирчева (Іван). По першій дії голова «Просвіти» д-р Ю. Брацайко теплою промовою привітав на прощанні пані Совачеву, передавши їй подарунок. Артисти піднесли адресу й подарунок. А нарешті привітав її і представник молоді руської генерації студент-гуцул, котрий в імені студентства дякував п. Совачевій за її культурну працю . . .»

Наш театр був у розпучливому положенні; субвенція не приходила і вигляди на покращання обставин були мінімальні. Тому не треба дивуватися, що не бачучи перспектив у нас, Г. Совачева рішилася податися до галицьких театрів. Однак Г. Совачева ще до кінця січня 1929 р. працювала в нашому театрі. В тому ж часі марно лікувався Ф. Базилевич, хвороба його прямо нищила. Майже всю агенду нашого театру провадив М. Аркас, як адміністратор.

Обставини тієї пори ілюструє лист В. Іванової до М. Миленка з дня 5. І. 1929, де вона зазначає, що «театр наш кінчає існування, нам Брацайко офіційно заявив, що театр існує лише до липня, до кінця літнього сезону. Отже, не знаю, що його потім робить. Аркас хоче з трупою їздити самим десь по Словаччині, потім грати, але я думаю, що без підропи навряд щоб тут якийсь театр міг існувати . . . Базилевич і досі у санаторії лежить хворий . . .»

Криза в театрі викликала й фантастичні вісті, як ось в «Новому времєні» (17. І. 1929, ч. 4): «Згідно з деякими чутками, театр Т-ва «Просвіти» з 1-им червнем ц. р. припиняє свою діяльність . . .» А далі такі комбінації: « . . . Тому що і Общество Духновича зі своєю секцією не може ставити спектаклі — зродилась думка організувати із більше-менше професійних осіб цих двох театральних секцій одну трупу, яка б ставила російські і українські спектаклі в Ужгороді, й таким чином було б вирішене питання постійного російського, зглядно українського театру. Нова театральна трупа надіється одержати засоби від уряду.»

Ось бачимо ясно, які мрії леліяли вороги нашого театру в серці! І ця їхня мрія не вмирала, бо ще навіть 1938 р., як побачимо, хотіли таке двомовне чудо створити в Ужгороді.

Сьомою прем'єрою театру була оперета Валентина Валентинова «Жриця вогню» (17. І. 1929). «Свобода» (24. І. 1929) писала про виконавців:

« . . . Пан Кирчів в ролі старого раджі і п. Ручко в ролі начальника поліції були, коротко кажучи, чудесні. Цілком добре справилася зі своєю ролюю (Анжелі) п-і Іванова. Правдивий і зворушливий образ жриці Нери дала п. Іваницька. У вокальному відношенню була вона бездоганна. Але центральною фігурою для критики має бути п. Самойлович — Брамін Гудха. Слухати його спів — велика насолода. Дуже симпатичний був у ролі Люсьєна п. Гошовський. Артист має приємний ліричний тенор, але ми дозволили б собі порадити йому запобігати одкритих звуків. Пан Холодний навіть в маленькій ролі сторожа храму дав закінчений і милий образ. Ролю молодого раджі Бангура ефектно виконав п. Аркас, котрому ще і як режисерові цієї оперетки належить повне признание. Дуже удачно був переведений балет паном Чирським. Оркестрою диригував Ярослав Вильгельм. Публіка була дуже задоволена виставою, щиро

вітала артистів, обдаровуючи їх квітами. Дивні ви люди, панове артисти «Просвіти!» Дивуюся вам! Ходять чутки, що ви вже 10 місяців не дістаєте платні (а наслідки від цього уявити цілком легко), а в той же час у вас стільки енергії, стільки живучости, творчости й любові до праці! — Сірий».

Доказом відношення урядових чинників до театру є й дальша стаття у «Свободі» (7. II. 1929) під назвою «Як підпирають у нас руську культуру»: «До якої міри отруїв Свойшизм і Розсипалізм²⁴ дух публічного урядування, це смутно доказують от і ці новіші факти. Місто Мукачово уділило із культурної підпори 10,000 Кч мадярському театру, 5,000 Кч чеському і 5,000 жидівському, а прохання Руського Театру відкинуло, не зважаючи на те, що Руський Театр там більше раз грав, і що Мукачово має до 6,000 руських мешканців. Шкільний Реферат із державної субвенції на театри аж до кінця 1927 року давав одну третину, то є 170,000 Кч Руському Театрові. В 1928 році вже лиш на політичну інтервенцію дістав Руський Театр замість 170,000 Кч два рази по 30,000 Кч, а із останку дав через «Союз», створений п. Коханим так, щоб там руські інституції не були відповідно заступлені, лиш 30,000 Кч. Руському Театрові, 30,000 Кч дав кошицькому чеському театрові, котрий має свою державну підпору на Словащині, а 30,000 Кч Т-ву Духновича, котре театру і не має і котре вже перед тим дістало 30,000 Кч. Чи не видно в тому відкрити тенденцію: нищити руське культурне діло? І ту страшну несправедливість і провокацію проти русинів одобрєє шкільний реферат! Яким принципом може собі перед совістю потолкувати п. референт Шімець то, щоб Підкарпатська Русь підпорувала театр Словащини, коли Словащина не підпорує Руський Театр? Якою мірою справедливости роздає п. Шімець підпору «діваделніцтва» (театральніцтва) товариствам, що не мають театру? . . .»

Шукаючи виходу з тяжкого становища, театр на початку березня виїхав на гастролі по провінції, відвідавши 12 місцевостей (Берегово, Севлюш, Хуст, Великий Бичків, Ясіня, Рахів, Богдан, Заріча, Білки, Добре, Свалява, Воливець), переважно з побутовим репертуаром. Дав 28 вистав, маючи лише один день відпочинку. Про гастролі не було відомостей у пресі. Проте, ще перед ними театр дав свою восьму прем'єру, що складалася з мініатюр: «Білі ночі» — мозаїка на циганські романи в одній дії Березовського; «Павлик», комедія в одній дії А. Аверченка і «Нянька», оперета в одній дії Ж. Оффенбаха в режисурі М. Аркаса. В пресі про цей вечір мініатюр згадок не було.

Театр повернувся з гастролів готувати дальшу прем'єру, а між тим боротьба за утримання театру продовжувалась. У «Свободі» (4. IV. 1929) була примітка: « . . . Празький Народний Театр буде державною інституцією, т. є. всі видатки буде покривати держава.» (Досі держава давала на той театр 10 мільйонів крон, тепер буде більше . . . «Коли б республіка лиш той один чеський театр підпорувала, на Руський Театр припало б річно 800,000 Кч. Але п. Розсипал і тих 170,000 Кч забирає для других інституцій, бо це так приписує Свойшизм, щоб «bagani ne měli vůbec divadla» («отупілі люди взагалі не мали театр»).

Всі ці статті й інші заходи не приносили поліпшення положення театру. Серед таких обставин деякі члени трупи вже покидали наш театр. В листі В. Іванової до М. Миленка від 4. IV. 1929 вона повідомляє, що Іваницька залишила театр і поїхала до Праги.²⁵

Тимчасом 21 квітня 1929 р. відбулася дев'ята прем'єра сезону, «Спадкoємці» польського автора, яку ставив М. Аркас на сцені «Словацької Матиці» в честь 50-ї річниці д-ра Юлія Брацайка. Від комітету свята вітав ювіляра посол Волошин. В імені театру п. Аркас прочитав адресу меценатові-ювіляру. В. Гренджа-Донський продеклямував

власний вірш на це свято «Борці ідей». Прочитано телеграми від студентів з Праги, з Ясіня і т. д. Вистава «Спадкоекмі» не була занотована пресою. Так само не занотовано в пресі, коли саме відбулася остання прем'єра сезону 1928/29 рр., трагедія С. Черкасенка «Про що тирса шелестіла».

Вистави «Верховини» на Закарпатській Україні і в Празі в сезоні 1928/29 р. були дуже успішні. Прибули й нові члени, провід набув багато практики й тому вже восени почались гастролі. Ще з дому з'їхалися члени кружка до Хусту, де 15 вересня 1928 р. поставили комедію І. Тобілевича «Мартин Боруля» в залі «Слов'янського Дому» о 20 год. Всі ролі виконували ті ж, що і на прем'єрі. Режисер і суфлер М. Біличенко. Таки з Хусту поїхали студенти до Волового, де 17 вересня 1928 р. поставили комедію Коцебує «Заколот» в залі Штурзи. Обсада, як на прем'єрі, тільки ролю Міші грав М. Русинко, а Селиковського — О. Галас. Режисер і суфлер М. Біличенко, адміністрація С. Петрашка та інспектора Добровського. Він же прийняв у себе на квартиру всіх аматорів і небуденно їх гостей.

В «Свободі» (6. XII. 1928) була стаття про загальні збори Союзу Підкарпатських Руських Студентів в Празі, де зазначено: «Духовенство в Америці на чолі з еп. Такачом жертвувало на обідову акцію студентів 10 000 Кч, а прихід зі забав, жертв та чисті доходи з вистав принесли «Союзові» 5 000 Кч. Тому уділено в 1927/28 шк. р. 300 безплатних обідів та 7 000 Кч позичок студентам. Улаштовано, крім вистав, 3 академії, 6 відчитів і 4 вечірки з танцями.»

17 грудня 1928 р. о год. 8 вечером улаштувала «Верховина» в Миському театрі в Ужгороді виставу драми в 4 діях Ф. А. Костенка «Батраки». Режисер М. Біличенко. Виконавці роль:

Степан Гаврилович, трунар — Ю. А. Шерегій
Хотина, його жінка — Н. Балицька
Василь, їх син — О. Галас
Маруся, їх наймичка — С. Бірчак
Юрко, її брат, босяк — М. Русинко
Герасим, робітник Степана — С. Петрашко
Чоловік-злодій — М. Попович
Інспіцієнт — Яків Шепель

Про прем'єру є згадка в «Свободі» (20. XII. 1928): «. . . Є то малюнок робітничого життя . . . Всі дуже добре знали свої ролі і грали їх з великим порозумінням. Від аматорів була то гра надзвичайно добра. Чистий дохід обернений на обідову якцію . . .» Виставу «Батраки» повторено в Перечині (19. XII. 1928).

Зимомо відновлено в Празі комедію І. Тобілевича «Мартин Боруля», яку режисерував Гриць Підгірний. Вистава відбулася 5 лютого 1929 р. в залі «Palác Česká Koguna» на Віноградах о 20-ій годині.

В обсаджєнні роль настали такі зміни:

Марися — С. Бірчак
Гервасій — О. Галас
Націєвський — Г. Підгірний

Омелько — Б. Алиськевич. Решта, як 26 червня 1928 р. в Ужгороді. Цю виставу повторено в квітні в Подебрадах.

5 вересня 1929 р. відновлено комедію Коцебує «Заколот» (режисер Г. Підгірний) і виставлено її в Празі в залі «Česká Koguna» вечером о 20 год. В обсаді ролей були такі зміни: Тетяна — Магда Гриць, Селиковський — С. Петрашко, полковник — О. Галас, Дора — О. Стахура. Вистава мала серед української публіки великий успіх. Адміністратором був С. Петрашко.

Голова «Верховини» Ю. А. Шерегій перебував у постійному контакті з Руським Театром в Ужгороді. На гастролі по З.У. з театру позичав потрібні костюми тощо. Договірившись з режисером театру М. Аркасом, улаштовано в часі Великодних ферій дві спільні вистави «Верховини» з Руським Театром Т-ва «Просвіти» в місті Мукачеві: 1 квітня 1929 р. в міському театрі поставлено «Жриця вогню» В. Валентинова та оперету-мозаїку на 3 дії. Режисер М. Аркас, диригент Я. Вильгельм.

Дійові особи:

Геквар, індуський магараджа — Ю. А. Шерегій

Бангур, його син — М. Аркас

Люсьє Боме, його приятель — П. Гошовський

Анжель, сестра Люсьєна — В. Іванова-Верес

Гудха, найстарший брамін — М. Самойлович

Нера, жриця вогню — М. Кукурузова

Мальхар, начальник поліції — М. Ручко

Бабу, храмовий сторож — І. Холодний

Браміни, жриці, баядерки, народ (хор).

Адміністрацію вистави, як і другої в Мукачеві, разом з адміністраторами театру — Юрієм Сопком, П. Федотівом і М. Филиком (з допомогою офіцера Дзямки) переводив Ю. А. Шерегій. В тому часі було важко заповнити театр в Мукачеві на наші вистави, тому М. Аркас просив членів «Верховини» допомогти і спільно улаштувати дві вистави.

2 квітня 1929 р. в Мукачеві виставлено спільно з «Верховиною» другу виставу Руського Театру з Ужгороду, М. Старицького «Марусю Богуславку» о 20 год. в міському театрі. Режисер М. Аркас, диригент Я. Вильгельм, танці й балет М. Чирський. Грав на обох виставах оркестр з Ужгороду «Hudební združeni».

Дійові особи:

Ганна з Богуслава — Н. Аркасова

Маруся, її дочка — В. Іванова-Верес

Степан, її брат — Ю. А. Шерегій

Сахрон Мальований, її наречений — М. Аркас

Охрім Колій — П. Федотів

Леся, Марусина подруга — Є. Черкасенко

Гірей мурза, потім паша — М. Ручко

Ахмет, євнух — І. Холодний

Наташа, Михайлова жінка — М. Гриць

Сорокотисячников, батько Наташі — Ф. Мелешко

Демид Короленко, сільський учитель — (?)

Терешко Сурма, багатий козак-хлібороб — М. Русинко

Матюша, його син, 12 літ — С. Ліндофорс

Сергій Гупаленко, багатий козак-хлібороб — Б. Алиськевич

Тарас Гупаленко, небіж, унтерофіцер — М. Тобілевич-Садовський

Акіла Акілович — С. Петрашко

Тарабанов, повар — Я. Шепель

Паша, кухарка — С. Бірчак

Дарина, покоївка — Є. Іваненко

Офіціант — К. Медвідь

Ваня, послугач — В. Бень (?), С. Петрашко (?)

Директор гімназії — А. Чичура

Гості.

Режисер Гриць Підгірний виконав велику роботу; не за цілий місяць зразково приготував велику прем'єру, на якій голова Союзу М. Русинко привітав Ювіляра та передав йому гарний букет квітів від «Верховини». І інші установи з Праги та Подєбрад привітали Ювіляра чи то адресами, чи подарунками. Вистава всіляко випала дуже гарно та і матеріяльно була дуже успішна.

На цей раз створено міжорганізаційний комітет, який старався розпродати квитки на виставу раніше. Після вистави була вільна товариська забава. На тій же забаві автор нової драми Ф. Мелешко запросив деяких членів «Верховини» взяти участь у прем'єрі, яку мали готувати з рамені спілки українських інвалідів під назвою «Трьома шляхами», в трьох діях.

Вистава «Трьома шляхами» відбулася в середині червня 1929 р. в тому ж Палаці «Česká Koguna» в Празі. Режисер — Гриць Підгірний. З членів «Верховини» грали: С. Бірчак, О. Галас, М. Русинко і Ю. А. Шерегій (ролю жида, на інші вже не пам'ятаємо). Грав і сам автор, але, загалом, вистава не мала великого успіху.

Кінцем червня 1929 р., їдучи на літні ферії додому, члени «Верховини» поїхали на гастролі. На З.У. улаштували такі вистави: В Мукачові (в міському театрі), в Хусті (в Словацькому Домі) і в Великому Бичкові (заля Господарського дружества) поставлено «Батраки» А. Костенка. У Бичкові ще, крім вистави, на другий день улаштували й товариську вечірку з молоддю. Всі вистави були успішні. (Великий клопіт був із позикою труни, яку прийшлося в Хусті самим нести через вулиці, — і то була справжня реклама виставі).

В серпні улаштувала «Верховина» в Рахові виставу комедії А. Коцебу «Заколот», а 31 серпня 1929 р. в Зарічу біля Іршави ту ж комедію спільно з аматорами читальні «Просвіти», про що є згадка в «Свободі» з 26. IX. 1929: «Театральне представлення в Зарічу . . . Перед представленням була коротка промова С. Петрашка . . . Представлення було зовсім природно, що краще бажати не можна . . . Поділ роль:

Ходачковський — Ю. А. Шерегій

Його жінка — М. Балтович (з місцевої читальні)

Дора — Є. Баранівна (чит.)

Міша Гурський — Євген Шерегій

Полковник — М. Фущич

Тетяна — Магда Балтович (чит.)

Селиковський — С. Петрашко

Добродійка Крик — Г. Шпаківна (чит.)

Нічний сторож — Т. Гнідак (директор школи)

Гнат — В. Федак

Зала була переповнена публікою . . . На кінці вистави о. В. Балтович подякував студентам за їх тяжку працю, особливо Ю. А. Шерегієві, бо вправді він найбільше заслужився для цього прекрасного діла й просив їх загостити до Заріча і на другий раз. Дохід з вистави передано касі читальні «Просвіти».

Тут слід згадати, що члени «Верховини» (5 душ) цілими тижнями ходили пішки з сусідних сіл (Сільце, Кам'янське, де літом перебували) до Заріча на репетиції, які переводив як режисер Ю. А. Шерегій (костюми позичено з Руського Театру в Ужгороді). Місцевий парох Вартоломій Балтович, свідомий українець і прегарний співак-баритон, багато спричинився до піднесення рівня читальні в Зарічу, а студентів завжди радо гостив на репетиціях. Сам він часто виступав на різних концертах.

Рекапітулюючи діяльність «Верховини» за 1928/29 шкільний рік треба сказати, що цей гурток дав чотири рази комедію «Заколот» (з того раз у Празі), три рази комедію «Мартин Боруля» (з того раз у Празі, раз у Подєбрадах), 5 раз «Батраки», один раз

«Суєту» в Празі, дві спільні вистави з Руським Театром в Мукачеві, одну зі Спілкою Інвалідів у Празі; разом усіх вистав 16, з них 12 сама «Верховина», а 4 спільні. Діяльність гуртка робила йому і рекламу. Цікаво навести тут уривок з листа В. Іванової до М. Миленка з 4. IV. 1992 р.: «. . . Я чула від студентів, що Миколка (Тобілевич-Садовський) там з студентами і з Підгірним ставлять якісь вистави і Нижанківський там з ними. Цікаво нам з Женею, що то там за трупа? . . .» Виходить, що люди, навіть професіонали, цікавилися роботою гуртка. Що така аматорська праця наших студентів вимагала від них чимало самопожертви, часу й труду, репетицій та адміністративних старань, не треба доказувати. Свідомість росла, характери кристалізувалися, люди працю визнали.

Вже було традицією, що драматичні гуртки Пласту щороку влаштували декілька театральних вистав, особливо на державні свята 28 жовтня і 7 березня, як також на Миколая та на свято Шевченка. Так драматичний гурток Пласту при державній гімназії в Ужгороді виставив 18 грудня 1928 р. в постановці М. Біличенка «Чудо св. Миколая» С. Черкасенка; керівник гуртка Є. Шерегія.²⁶ При Пласті він же заложив 12-ти членну оркестру («салонув»), з якою улаштував ряд публічних виступів. Зі звітності далі відомо, що в Пласті вчила танці й ритміку балетмайстер Кривуцька, в яких визначилися Єва Бокшай, Маруся Мороз, М. Задор і інші, а з найменших Люба Устиянович, Сільва Кривуцька; і деякі з них пізніше активно працювали в театрі.

Подібно росла діяльність драматичних гуртків Пласту по цілій Закарпатській Україні, а також в українському Пласті в Празі-Ржевничах. Зі шкільного звітності цієї гімназії за 1928/29 шкільний рік читаємо, що 15. XII. 1928 відбулася вистава «Добрі діти» і концерт, українські народні танці, декламації; 7. I. 1929 улаштував Академічний Хор в Празі концерт колядок; 8. I. 1929 вечірка під ялинку; 30. I. 1929 — свято 5-річчя Українського Педагогічного Інституту Драгоманова в Празі. . . . І так можна згадувати десятки імпрез, що улаштували чи то школи, Пласт або інші товариства.

Драматичний гурток читальні «Просвіти» в Зарічу засновано тільки 8 січня 1929 р., але вже тоді була й святочна академія з промовами та з виставою комедії Фредро «Які хорі, такі доктори»; режисер Т. Гнідяк, монолог Є. Шерегія, танці й заключне слово адміністратора Руського Театру з Ужгороду — Ю. Сопка. Інший член «Верховини», інж. М. Біловарій хотів заснувати в Ужгороді Руську філармонію з метою підвищити нашу музичну культуру, але зголосилося замало тих, що хотіли безплатно грати. . . .

Зі всіх драматичних гуртків при читальнях «Просвіти» візьмемо, напр., до уваги діяльність гуртка у Великому Бичкові. Щоліта влаштовувалися більші вистави в часі літніх ферій, коли молодь зі шкіл була вдома. 26 серпня 1928 р. виставлено драму М. Кропивницького «Дай серцю волю». 17 лютого 1929 р. на загальних зборах читальні звітували так: оркестра, заснована у вересні 1927 р. І. Романченком, кол. членом нашого театру, виступала вже 22 рази, хор має 40 членів і дав 13 концертів, а драматичний кружок відіграв 9 представлень.

18 серпня 1929 р. на Народному Фестивалі в Яснію драмгурток читальні «Просвіти» з Королеви над Тисою поставив у залі «Корони» драму Б. Грінченка «Степовий гість» («Вперед», 15. VIII. 1929).

Нову сторінку в історії співацької культури на З.У. почав в 1928/29 сезоні молодий Краєвий Хор Підкарпатурського Учителства в Ужгороді під диригентурою проф. Олекси Приходька. Хор цілий рік готувався до своїх перших виступів, що здійснив аж восени 1929 р. З великим успіхом виступав у сезоні хор і оркестра читальні «Про-

світи» в Перечині. Можна б так характеризувати: Перечин і Великий Бичків були постійними конкурентами в культурно-освітній праці; драмгурток, хор і оркестра в обох селах працювали під проводом І. Романченка та його дружини Марії Дніпрової-Романченкової.

На основі «Зорі» (15. VI. 1929), на Закарпатті за 1928 рік було читалень «Просвіти» 101, бібліотек — 103, оркестр — 9, театральних драмгуртків — 43, хорів — 15, лекцій відбулося 447. Але вже на дальших сторінках подано, що читалень «Просвіти» є 137, а 12 в підготовці, отже, разом 149 і 4 філії. Треба сказати, що «Зоря» ніколи не писала правду про стан діяльності «Просвіти». Противники «Просвіти» видали спеціальні формуляри, як замінити читальню «Просвіти» на читальню Общества Духовнича. Це вони й переводили в практику. Часто прямо знімали вивіску з написом читальні «Просвіти» і вивісили на її місце напис: Читальня А. Духовнича . . .

Якщо навіть візьмемо, що на З.У. було тільки 43 драмгуртків «Просвіти», а з них тільки третина дала по дві вистави в рік, то і це дає нам пів сотні вистав; але знаємо, що були драмгуртки, що давали річно 5 до 9 вистав. Цей гарний розвиток аматорського театральництва був безумовно заслугою нашого театру.

З приходом нової генерації на високошкільні студії до Праги, Брна а опісля до Братислави, вона чим далі, тим свідоміше забирала слово у всіх національно-культурних питаннях Закарпаття. «Союз» студентів виставами «Верховини» став дуже популярним на З.У. і в свою чергу високо цинив допомогу громадянства. «За поміч при наших театральних виставах на Підкарпатській Русі в часі вакацій рішили загальні збори 4. XI. 1928 вислати подяку пані Іваницькій, пані Морозовій, п. Біличенкові, о. Шерегієві в Кив'яджі та п. Дубровському у Воловому. Союз тоді очолював М. Русинко, а секретарем був П. Добровський, («Свобода», 6. XII. 1928).

Як статтями в пресі, так і резолюціями зборів боролася молода генерація за культурні права Закарпаття. Вважаючи себе тим, «в чийх руках наша будучність», представники молоді, напр., в статті «100 %-им автохтонам на совість» вимагали від послів і представників краю, щоб стали в оборону рідної культури, передовсім, народного театру Закарпаття й вимагали для театру «Просвіти» належну субвенцію («Свобода» 6. і 13. VI. 1929). Коли ж резолюції й статті не помагали, «Союз» заініціював I-ий З'їзд української молоді Закарпаття, що й відбувся 7 червня 1929 р. в Ужгороді з участю 2000 делегатів, де молодь проголосила: «Ми українці — ми тут, наше слово — голос народу!» Винесено ряд резолюцій, між ними, головні в оборону народної культури й рідного театру, вимагаючи негайної субвенції для акторів, які 11 місяців працювали без заплати! Проголошенням єдності українського народу I-ий З'їзд української молоді Закарпаття стався історичною подією. Відкинено плащик штучного «русинізму» й проголошено ясно, що закарпатський народ є частиною великого українського народу! Так здійснилися мрії про єдність народу, які спочатку тихо проклямував Союз студентів у Празі на загальних зборах 12 грудня 1929 р., засуджуючи штучну русифікацію нашого шкільництва, а на пропозицію А. Шерегія винесли загальні збори резолюцію впровадити «українську мову до всіх шкіл Закарпаття і зорганізувати перший національно-культурний з'їзд молоді», де вже публічно проголошено ці резолюції.

Може ще історія доцнить значення цього першого здвигу української молоді — селян, робітників та студентства Закарпаття, наслідком чого українізувалася і старша генерація. Напр., «Свобода» перейшла 1 січня 1930 р. на фонетичний правопис; українці виступили з «Народопросвітного Союзу» й заснували свій український (9. V. 1930), «Учительська Громада» ясно визначилася за українську мову в школах, і т. д.

Але про це ще буде мова далі. І це загальнонародне відродження — виступ і домагання своїх прав, ясне українське становище в питаннях культури треба також приписати заслуженій діяльності нашого Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді, бо він розніс по всіх закутинах З.У. перші проміння народної свідомості!

Тут треба зробити такі висновки. На порозі 10-ліття нашого театру його матеріальне положення було катастрофальне. Замість належної субвенції, «Просвіта» діставала малі подачки, з яких чи ледве могла покривати проценти заборгування, взятого на кошти театру і побудований Народний Дім. Наслідком того Головний відділ мусів приступити до ліквідації театру. Актори поступово відходили з театру, при чому не мали найменшої надії денебудь приміститися й забезпечити собі прожиття. А крім того, як далі побачимо, за смілі резолюції на з'їзді молоді, почалися поступово переслідування зі сторони аграрного режиму; емігрантів виселювано закордон, місцевих переносувано з місця на місце (учителів, службовців, тощо). Почалася гостра боротьба за рідну культуру, а це загартувало молоду генерацію Закарпаття. Серед таких обставин прийшов останній (пів) сезон нашого театру — 1929 (осінь, зима) й ліквідація театру.

ЛІКВІДАЦІЯ РУСЬКОГО ТЕАТРУ

Ще весною 1929 р. була якась надія, що може вдасться врятувати театр і в тій надії він взяв активну участь у ювілейному святкуванні головного міста Ужгорода 9 травня 1929 р. в міському театрі (10-річчя прилучення Закарпаття до ЧСР), де, м. ін., співав і хор Руського Театру в супроводі оркестру. Костюми й інтерпретація Руського Театру викликали бурхливі оплески публіки . . . («Свобода», 16. V. 1929). Але ані активна діяльність театру, ані всі резолюції і з'їзд молоді не досягли зміни у відношенні урядових кіл до долі театру.

Навпаки, ось які були наслідки: «Мстяться за з'їзд молоді . . . Найновіше вивопіли нашого заслуженого поета Черкасенка із Підкарпатської Руси, за ним також його дружину, артистку театру «Просвіти», далі професора гімназії Бачинського, організатора Пласту, директора і організатора кіна «Просвіти» п. Дівничка з родиною, артиста театру «Просвіти» Самойловича, професора Пачовського з Берегівської гімназії, Балицького зі Свалявської горожанської школи . . .» («Свобода», 29. VIII. 1929). Це ще раніше згадав і часопис «Новое время», подаючи свій коментар: «Професор Бачинський вивопіджений за кордон . . . експеримент українізації викликав українську іредентистичну проблему . . . Директор кіна «Уранія» А. Дівнич виїхав з ЧСР, був хороший спеціаліст, по ньому перебрав провід кіна М. Русинко . . .» (25. VII. 1929). Єдиною «іредентою» в промові Л. Бачинського була вжита ним назва «Закарпатська Україна», що тоді аграрний режим уважав протидержавною «іредентою»! Провідні чинники «Просвіти» мали багато клопотів, щоб захоронили кого тільки було можливо. Так наразі лишилися ще Є. Черкасенкова, М. Самойлович і Дівничова. Серед таких обставин починався останній сезон нашого театру.

Обіцні субвенції приходили в останні сезони все скупіше, але бюджет театру був однаковий, як і раніше. З цього неакуратного виплачування признаних субвенцій театр задовжився позичками, платив великі відсотки і в кінці не виплачував заробітної платні артистам, які, голодуючи, виступають, щоб якось удержати театр. І всі заходи не були в стані запобігти матеріальній кризі, яка зв'язувала руки режисерам при виборі й укладанню репертуару. Ото ж, від касового стану залежали всі постановки, що дуже шкідливо відбивалося на мистецькому рівні. З цього постали й суперечки між членами Головного відділу, які вмішувалися до театральних справ, не маючи поняття

про адміністрацію театру. Напр., закидали, що при кожній виставі («Гриця») розбивають глиняний горщик, чому розбивають його зразу на першій виставі, чому не вживають його на кількох виставах? Такі дрібнички спричинювали заколот у проведеному театру. Фактично, тільки надія на санацію театру утримала його ще й на 1929/30 сезон, хоч, як знаємо, вже зимою було сказано директорам, що після 1928/29 сезону «Просвіта» театр зліквідує. Серед таких обставин директорство нашого театру перебрав Микола Аркас після від'їзду Ф. Базилевича.

СКЛАД ТРУПИ В СЕЗОНІ 1929/1930

Професійний склад трупи на цей 10-ий сезон був мінімальний: 10 душ — 5 чоловік і 5 жінок. Позатим, директор М. Аркас за потребою приєднував до участі у виставах відповідну кількість аматорів обох статів.

Багато з колишніх акторів театру ще літом покинули наш театр; їх можна поділити на три групи:

1. Не бачучи матеріального забезпечення в театрі, виїхали М. Чирський (до Праги); Ольга Морозова — з концертами т. зв. «Русскої капели», в якій грали самі українці (але та назва уможливила їм діяти по ЧСР; між музикантами був І. Серговський, який пізніше грав з нею і в «Новій сцені»); Микола Ручко з дружиною Марією (як Іванова писала в листі, «кудись до хору в Німеччині»).

2. Були видалені з ЧСР Пилип Гошовський, який виїхав до Галичини, за ним виїхала 1929 р. восені і дружина Маруся Гошовська-Мороз, про що вона так писала до автора цього «Нарису» 20 вересня 1964 р. «. . . Я працювала з чоловіком у школі, в аматорських гуртках, дитячих садках, народних хорах . . .» Влада намагалася видалити і М. Самойловича, Ольгу Дівнич (з чоловіком), але на інтервенцію проводу «Просвіти» вони ще лишилися; Самойлович грав як гість в «Гейші», а Дівнич увійшла у склад трупи. Також виїхав, але тільки до Праги після відмови йому права перебувати на Закарпатті, кол. драматург театру С. Черкасенко, а його дружина Женя ще лишилася в трупі. Л. Леоніва також видалено.

3. Лишилися поза театром в Ужгороді, знайшовши собі якесь інше матеріальне забезпечення, М. Кричевський (малював і з 8 вересня 1929 р. мав виставку своїх творів в Ужгороді), Марія Вроновська 22 червня 1929 р. вийшла заміж за Павла Кукурузу, адміністратора «Пчілки», Маргарита Брацайко студіювала, інж. Михайло Біловарій пішов вчитися до Білок до горожанської школи. Нарешті, відійшла з трупи і Клавдія Шульцова («добровільна акторка») і, якщо був ще в трупі і М. Баланчук, він працював писарем в канцелярії.

Враховуючи раніший відхід з трупи І. Іваницької і Ф. Базилевича, наш театр покинули 15 душ акторів; лишилося душ 10 професіоналів.

Чоловіки: 1. М. Аркас, директор, актор-співак, баритон, режисер

2. д-р Р. Кирчів, актор-комік, тенор-буффо

3. Петро Федотів, гардеробщик, актор

4. Микола Филік, реkvізитор, актор

5. І. Холодний, актор характерів, тенор

Жінки:

1. Надія Аркасова, акторка

2. О. Дівнич, акторка-співачка, меццо-сопрано, солістка

3. В. Іванова-Верес, драматична героїня, сопрано

4. Олена Нічик-Самойловичева, акторка

5. Євгенія Черкасенко, акторка, альт

Ще в сезоні 1928/29 перебрав адміністрацію театру від Гошовського Юрко Сопко. Внаслідок хвороби Ф. Базилевича Гошовський мусів заступати його в усіх ролях і тому не співав. А Ю. Сопко, який, будучи закарпатцем, мав «ліпше око» у влади . . . Не був актором-мистцем, але як член редакції часописів, мав певну практику в адміністративних справах (подавати заяви про вистави, полагоджувати цензуру п'єс, лагодити дозволи, друк і експедицію афіш тощо). Ото ж, треба б, властиво, коригувати стан членів у театрі так, що в його складі були директор-режисер і актор М. Аркас, 9 акторів та адміністратор, які усі працювали за дуже незначні місячні заплати тільки від серпня до 31 грудня 1929 р.

Із аматорів гуртка «Веселка» в Ужгороді, а також з-поміж інших аматорів М. Аркас доповняє ансамбль театру, особливо хор та гуртові сцени, хоч того й не було треба, бо театр, як побачимо, мав малий репертуар і мало грав. Для повнішого огляду в «Нарисі» треба тут зафіксувати, що вже в цьому сезоні заіснувала добра співпраця між М. Аркасом, Ю. Сопком та Євгеном Шерегієм; останній, працюючи в канцелярії, виступав також у всіх виставах театру. Також активно співпрацював з театром як клявірист Дезидер Задор, пізніший композитор Закарпаття. Його мати Йосифа добровільно виступала в театрі.

РЕПЕРТУАР СЕЗОНУ

Укласти репертуар серед таких обставин на сезон 1929/30 було твердим горіхом для М. Аркаса. Що грати з десятичленною трупкою та може з 16—20 різними аматорами-добровольцями, яких навіть дисципліна театру не в'язала?

В тексті ролі д-ра Р. Кирчева з оперети «Гейша» Вун-чхі є дата 23. VIII. 1929 р. з підписом Кирчів — М. Аркас. Звичайно, в театрі записували, кому роль приділена і дату передачі; від того ж дня артист мав за певний час вивчити текст ролі. Отже знаємо, що починали вивчати цю річ з того дня. З преси ми могли встановити тільки дві назви п'єс, які готував наш театр цієї осені: 1) С. Джонс «Гейша», оперета на 3 дії за О. Холл та Г. Грінбенк, постановка: Микола Аркас, в Ужгороді в міському театрі 24. X. 1929, о 20 год. Диригент: Ярослав Вильгельм. 2) С. Біла: «Старі гріхководники», комедія-фарс на 3 дії, постановка: М. Аркас. Прем'єра в пресі не занотована, але вистава була в Хусті 13 листопада 1929. Чи театр ще щось поставив протягом цього сезону (до січня), тяжко сказати, бо в пресі згадок немає, а в тому часі певно б згадали і ту найменшу штуку наші часописи.

В «Гейші» в головних ролях виступали:

Маркіз Імарі — І. Холодний

Ферфакс, англ. моряк — М. Аркас

Леді Констанція — Н. Аркасова

Місс Моллі — В. Іванова-Верес

Джультета, перекладчиця-француженка — Є. Черкасенкова

Вун-чхі, господар чайної — Р. Кирчів

Мімоза-Сан, гейша — О. Дівнич

Кумін Гам, лейтенант — Є. Шерегій

Інші ролі виконували різні аматори, а в хорі також виступали переважно семінаристи.

Про прем'єру «Гейші» є згадка в часописі «Новое время» (27. X. і 3. XI. 1929), де, між іншим, читаємо: «Відкриття театрального сезону Руського Театру Т-ва «Просвіти» в Ужгороді відбулося 24 жовтня ц. р. в міському театрі відомою оперетою «Гей-

ша» Джонса. Оперета була відіграна дуже вдало при участі «багаточисленної» публіки. Між іншими присутні були пані Розсипалова — жінка крайового президента, пані Бескидова, генерал Прхала з жінкою та інші . . .»

Цікаво тут констатувати, що ця оперета приваблювала повні залі глядачів, а угорці, які в статті «Щирим словом» (23. I. 1929) закликali всіх своїх одноплемінців бойкотувати кіно «Просвіти» — Уранію, щоб ані корони не видали на неї, тепер заповняли залю театру на цю оперету. Виходить, що крім самої оперети і рівня постановки мусіло їх привабити виконання акторів. В тому ж органі згадувано, що Східнословачський Народний Театр з Кошиць в Ужгороді пізніше (в травні) скрашував, і має чверть мільйона боргів! А нарешті, той же орган (27. X. 1929) повідомив, що «Просвіта» дістала 20 000 Кч субвенцій, а Східнословачський Народний Театр 60 000 тисяч!

«Свобода» (7. XI. 1929) і «Новое время» (10. XI. 1929) помістили однакове оголошення про те, що Руський Театр Т-ва «Просвіти» в Ужгороді гратиме на провінції: в Берегові 10. XI. 1929, в Севлюші 11. XI. 1929, а в Хусті 12. XI. 1929, оперету Джонса на 3 дії «Гейша», яка при відкритті театрального сезону мала в Ужгороді колосальний успіх; особливо визначається вона оригінальними костюмами, декораціями та японськими танцями. Крім того, Театр 13. XI. в Хусті відіграє комедію в 3 дії «Старі гріховодники»; те саме гратиме театр 14. XI. в Королеві над Тисою . . . А ще 28. XI. 1929 «Свобода» помістила, що дирекція Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді висловлює щиру подяку паням Деревлянній і Юськовій за зорганізування вистав дня 12. і 13. XI. в Хусті. В пресі ми ніде не знайшли більше згадок про евентуальні вистави нашого театру цієї осені. Проте, є згадки про його ліквідацію.

Для точности ще наведемо тут згадку угорського щоденника «Uj Közlöny» (26. X. 1929) про прем'єру «Гейші»: «Український Театр «Просвіти» показав вчора вечір оперету «Гейша» в досить добрій постановці. З виконавців роль відзначилися Дівничова і Самойлович зі значними співацькими здібностями. Про добрий настрій постарався Кирчів смачною креацією. Штуку режисерував Аркас, який добре виконав і головну чоловічу роль. Знаменита праця хорів та оркестри хвалить уміння диригента Вільгельма. Була повна зала.»

Ця «ворожа» похвала й визнання й була лебединою піснею нашого театру . . .

ПРЕМ'ЄРА «НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ»

Ще в час літніх вакацій задумав автор цього «Нарису» разом зі своїм батьком Мироном Шерегієм написати сучасну комедію з життя селян і інтелігенції на Закарпатті зі співами. Бажаючи в п'єсі виявити сучасні стремління нової генерації та її боротьбу із заostalістю старшої верстви, автор у співпраці з батьком, який помагав у написанні діалогів між старшими в типічному «язичію», штучній мішанині з церковно-слов'янськими словами та з цитатами із св. Письма, старався зобразити критично старшу генерацію селян та дяка. Цим автор п'єси наче проклямував ідеї першого Конгресу закарпатської молоді, й назвав її «Нова генерація». Рівночасно запросив свого брата Євгена написати музику до пісень у п'єсі. Кінцем серпня розіслав ролі членам «Верховини», а у вересні сконцентрував їх в Ужгороді на репетиції під режисурою М. Біличенка.

17 вересня 1929 «Верховина» поставила в міському театрі в Ужгороді нову п'єсу Шноримгрома «Нову генерацію», народну комедію зі співами й танцями на 3 дії. Режисер: М. Біличенко, диригент і автор музики Євген Шерегієв.

Дійові люди: Михайло Васильчук, багатий газда — А. Чичура²⁷⁾

Олена, його жінка — М. Стрипська

Іван, їх син, богослов другого року — В. Федак
Одотя, їх донька, абітурієнтка гімназії — С. Бірчак
Гафія Маріїнчук, селянська дівчина, її товаришка — М. Кукурузова,
гість
Дяк — С. Петрашко
Юрій Волощук, учитель — Ю. А. Шерегій
Гриць Цапляк, недолугий парубок — М. Фущич
Абрум, корчмар — Т. Баконій
Поштар — А. Чичура

Студенти «Верховини» й гість, кол. акторка нашого театру, Маруся Кукурузова, з великим еланом вивчили ролі, і таким чином праця режисера М. Біличенка увінчалася успіхом. «Свобода» (26. IV.) згадує про Виставу наших студентів 17 вересня 1929. «Дня 17-го вересня 1929 р. в Ужгородському театрі вечером одіграли п'єсу «Нова генерація». Ми не допускаємося до критикування п'єси, тільки хочемо написати наші враження з приводу вистави. Організатори вистави передовсім постаралися о то, щоб дієві особи п'єси, сам оркестр та навіть диригент були всі-всі наші молоді студенти з університету. Хлопці Шерегії (здається один з них і автор п'єси) та їхні помічники з Союзу постаралися і про публіку. Рідко коли буває так повний наш театр на наших виставах, як то було того дня. А публіка вдячна аж дрижить, щоб вистава пішла добре. Стільки оплесків, як то одержали цього вечора Бірчаківна, Стрипська, Шерегій (головний актор) та ще дяк, а передовсім «Грицько», могли б з подякою квітувати артисти будь котрого театру . . . Видно, що в нашої молоді є багато енергії, яку вона вложила до цієї вистави . . . Довжезна п'єса не стала скучною якраз для тієї публіки, яку вони зорганізували собі на цей вечір. Ми радіємо, що наша молодь має в собі такі благородні прикмети». (Далі висловлено надію, скорочена п'єса сподобається і «найгіршим критикам»). Сьогодні можна відкрити псевдонім автора — Шноримгрім, (якщо читати назад — Грім Мирон(ович) Ш(-ерегій). Так треба було забезпечитися перед прем'єрою, бо, звичайно, до першої п'єси студента не мала б публіка довіря . . . Довідуємося, що тоді ще та комедія була задовга (майже 3 години тривала вистава), але мала велику популярність серед публіки, а після скорочення — ще більшу!

І ворожа преса — «Русская Земля» (29. IX. 1929), яка все, що було українське, завжди тільки ганила, знайшла в п'єсі і щось позитивне: «Нова генерація» — під таким заголовком увиділа Божий світ нова карпаторуська п'єса — комедія в 3 діях, написана молодим студентом, членом Руського (Укр.) Союзу і цього тижня була поставлена на ужгородській сцені. Брак досвіду і слаба знайомість початкуючого письменника з принципами будови п'єс сильно проявилась в багатьох її навіть кардинальних недотатках, але окремі місця уривками схоплені «недурно». Одно можна признати вповні вдалим — вірну передачу деяких особливостей карпаторуських діалектів і виконавцям цих ролей, зокрема «Грицеві» дісталось від численно зібраної публіки багато заслужених овацій і бурхливих аплодисментів.

Особливому моральному і навіть матеріальному успіхові вечора сприяла напевно й та обставина, що п'єса написана з означеною політичною тенденцією і «спещена невкусним рекламованим українських «народовецьких» учрежденій . . .»

Коли б не останнє речення, людина б ані не вірила, що це помістила «Русская Земля»! Але на цей раз замість неї «зрубали» нашу виставу «Podkarpatské Hlasy» (21. IX. 1929), які поспішили заявити свою тезу: «Повторна українська провокація! Дня 17. IX. відіграв драматичний гурток високошкільних студентів «Верховина» п'єсу «Нова ге-

нерація» в міському театрі . . . «Нову генерацію» невідомого автора можна вважати прямо за українську агітацію і продовження напрямку по-українськи орієнтованої молоді («Хай живе народовецька молодь» — було кілька разів повторювано). Мова п'єси є мішаниною всіх діалектів Підкарпатської Русі. Молодий учитель Юрко говорить чистою галицькою українською мовою, Одтя ужгородським діалектом, стара мішаниною, а жених Грицько діалектом від Хусту, вживав «лем», що знаходимо на східній Словаччині. Тверезий чоловік, слідкуючи за мовою всієї п'єси, вкінці переконався, що напрям, пропагований народовцями, є прямо смішний. Слова «Дойде, ай-бо, коби я бив знав, читаво» і под. належать прямо до гумору. Актори грали під критику, окрім молодого Грицька, який грав справді знаменито. Публіка складалася чисто з української колонії в Ужгороді. Партер був слабо обсаджений, галерія була переповнена учнями греко-католицьких шкіл, які між собою говорили виключно по-угорськи».

До цього треба додати деякі поправки: вигуки з чарками в руках були два рази «хай живе свідомо молодь», а два рази «хай живе нова генерація». Згаданого в рецензії вигуку в п'єсі немає. Щодо мови п'єси, як сказано вже на початку, ніхто з осіб не вживає «лем», але «лиш»; на Свалявщині говорили «на» — «бери» і «коби» (літературно «коли б»), або «читаво» — («здорово»).

Дві інші рецензії інакше оцінили гру amatorів; ще добре, що хоч «Гриця» хвалили «Насу». Але для нас найважливіше в рецензії це те, де признають, що в Ужгороді «чисто українською» публікою заповнено театр, бо раніше того не визнавали. Глупо писати, що молодь говорила «виключно» по-угорськи: всім відомо, що тоді вже селянська молодь вчилася в середніх школах, а та не вмiла по-угорськи. Зі всіх рецензій випливає факт, що нова п'єса принесла щось нового на сцену — не провокацію, але свідомість національної гордості молоді. Дальша історія Закарпаття це оправдала!

Друга прем'єра «Нової генерації» відбулася в Празі 4. грудня 1929 р. в Палаці «Česká Koguna» на Віноградах. Режисером був Гриць Підгірний, при фортеп'яні В. Балтарович, а адміністратор С. Петрашко. Після скорочення вистава комедії тривала дві години з чимось і стала динамічною. Празька прем'єра мала великий успіх і навіть чехи — присутні на виставі — прийняли її з великим зацікавленням. Знавець і критик закарпатської літератури, д-р Антонін Гартл особисто gratулював авторові «Нової генерації» й пізніше написав про неї дуже позитивну оцінку. Костюми до прем'єри замовила управа «Верховини» з Вишніх Верецьок (від Івана Григи, Луки Дем'яна і інших свідомих просвітян), знаючи, що в часі різдвяних ферій гурток поїде туди на гастролі з «Новою генерацією».

Якщо на прем'єру в Празі вдалося приєднати для виконання жіночих роль — Олени студентку Ізабелу Сабад, а Гафійки — інж. Стефу Стахуру, то на гастролі по З.У. вони не могли поїхати, й тому від 5 до 13 грудня ролю Олени мусіла вивчити О. Лаврикова, а на ролю Гафійки запросити кол. акторку нашого театру з Ужгороду, Е. Якубчикова чи потім М. Кукурузову. Також наново вивчив ролю Івана М. Лелекач. Ці репетиції вже переводив Ю. А. Шерегій без участі Г. Підгірного.

Не будемо описувати тут гастролей «Верховини» по Закарпатті, але містимо оригінальні спомини про цю культурно-освітню діяльність гуртка учасника поїздки Михайла Штефуци, що мусів вискочити в ролю Абрама по відмові Т. Баконія.²⁸

12 грудня 1929 оголошено в «Свободі» гастролі «Верховини» по З.У. з комедією «Нова генерація» — від Вишніх Верецьок по Ясіня від 15 до 26 грудня 1929 р.

СПОМИНИ М. ШТЕФУЦИ (З «АЛЬМАНАХУ СОЮЗУ ПІДКАРП. УКР. СТУДЕНТІВ У ПРАЗІ»)

Снігом, болотом, потягом, автобусом і возом та пішки по Підкарпатті (Моменти з культурно-освітньої поїздки «Верховини»)

«Верховина», котра дала на Підкарпатті пів сотні вистав, уладила в місяці грудні 1929 р. велику подорож з театральними виставами по Підкарпатті. Під час цієї подорожі відіграно 10 вистав по різних місцевостях Підкарпаття.

Два члени виїхали два дні перед початком подорожі на Підкарпаття, щоб зайнятись деякими справами щодо адміністрації подорожі та набуття реквізиту, одягів і ін. Решта членів-учасників подорожі покинула Прагу 13 грудня 1929 р. Потяг нісся під веселий спів та сміхи, повні втіхи «Верховинців», які раділи з нагоди, коли зможуть заглянути в різні закутини рідного Підкарпаття та провести час від 14 до 27 грудня між рідним українським селянством Підкарпаття. Радість наша збільшувалась з тим, як наближався потяг до кордону Підкарпаття.

* * *

14. XII. Свалюва! Потяг спинився, ми на місці. Тут має розпочатись наша подорож відігранням прем'єри «Нова генерація» Шноримгрома. Плякати, порозвішувані навкруги, це всім голосять. Але, що це? Перед очима тих, що мають на другий день вечером виступати на сцені, якась погана братія здирає ті плакати і товче в болото. Та й природа їм сприяла. Дощ лив, як вісім днів перед створенням світа. Болото сягло майже по самі вуха. Та все те нас не відстрашувало.

15. XII. На другий день (неділя) «Верховина» співала в церкві Службу Божу. Після Служби Божої розговорились ми із селянами, яким дехто зі свалювських кацапів наговорив, що ми сміємося зі селян (у п'єсі самій, та й інакше). Селяни, може, й повірили, але під час розмови з нами вони пізнали правду та признали, що їх підвели, що їм набрехали щось неможливого злі язика тих, що старались перешкодити нам у розпочатій праці. Та слабо їм це вдалося, бо селяни зрозуміли, «куди коза лиса», їх очі відкрилися і вони стали на стороні правди. Найкращим доказом цього була заля битком набита від краю до краю. А по скінченні вистави колеги і одностудентів тих самих, що на нас болотом кидали, що топтали наші плакати, прийшли нам гратулювати та виправдувались. Загально признали, що ще ні на одній виставі не було стільки публіки. Та це ще не все!

Після вистави ледви могли розгримуватися, бо селяни вже чекали, і всі ми пішли в залю казина, де з Просвітянами провадилась жива гутірка. Заля сміялась щирим сміхом радости, вікна дзвеніли від звуків рідної української пісні до пізньої ночі.

* * *

Рано, 16 грудня ніс потяг учасників подорожі до Волівця, де чекало на двірці кілька селян нашого приїзду. Учасники подорожі, котрих було немало, бо крім 10 осіб, що грали, везли ми зі собою сталого суфлера, сценаріюса, фахівця до ставлення та роблення куліс та сцен і музиканта — всі ми сіли на два вози і рушили до Вишних Верецьок. Ще живо пам'ятаю, як жалив вітер наше обличчя, але на то ніхто не звертав уваги. Всі були веселі.

В селі Вишні Верецьки вже ждало на нас зверх пів сотні селян-просвітян, які щиро вітали нас, зняли наші речі та ще й «артисткам» помогли позлазити з возів. Трохи що

не несли нас до теплої хати голови читальні «Просвіти» пана Ів. Григи, де провели ми вільний час аж до вечора, коли прийшли адміністратори і заявили, що сцена поставлена та що пора іти одягатись. Брели ми до шкільної салі в невеличкому снігу та болоті; та вже тепер ми ледви добились до сцени. Заля переповнена. По скінченні вистави селяни не хотіли навіть іти із залі. Хотіли, щоб грали знову. Після вистави знова гу-тірка, щирі розмови та промови, жарти та співи. Час від часу дехто вийшов подивитись «на ясні зорі», та й вернув вдоволений до залі. Пізна ніч, пора спочити. Порозмі-щувано учасників подорожі та не без того, щоб мусіли спати по два, а навіть по три в однім ліжку. А як вигідно спалось; коли хотіли повернутись, один із них числив: раз, два, три! На три, повертались нараз всі. «Спали під команду».

* * *

17. XII. Ранком знайшли один віз, на котрий навантажили всю гардеробу і реквізит, теж сіли пані та дівчата, а хлопці пішком снігом по коліна, котрий вспів за ніч нападати. Попрощались з Верецьками. Вже ми у Волівці. І знова потяг мчить з нами в долину поміж красні гори Веречанської Верховини.

* * *

Нарешті ми вже на двірці в Горонді. Аж страшно було подивитись на дорогу, котрою мали ми іти до села. Була це не вулиця, але річка болота. Але без довгого вагання подались ми вперед. По коліна в болоті брели та нарешті знайшли одну хату, де могли ми трохи відпочити. В хаті зимно, не топлено, підлога глиняна, а ми промок-ли до костей. Ноги так і танцюють самі. Тут приїхали ми двох наших членів, що їздили до Страбичова по сцену. Вони ще в ночі приїхали до Горонди (і не спали), що-би тут бсе приготувати. Та дарма старались. Тутешні інтелігенти «настоящіє карма-то-угроросси» старались і тут нам перешкодити. Пан «гаспадин» управитель школи не хотів дати нам школи, а дошки, які принесено на сцену, він замкнув. Та ми були трохи хитріші: взяли дозвіл від намісника (бо то була церковна школа) і від пароха і він не міг не дати кляси. Без огляду на те, що ще коло шостої години не було постав-леної сцени, удалося зачати виставу вчас, як було на плакатах оголошено о 7 год. веч. Вже темно, а по селу роздається голос бубна; голосить, що у вечері о год. 7 театраль-на вистава. А між тим нам двох артистів зімліло з холоду та перестуди і може ще від дечого. А від чого? Щоб дати на це відповідь, необхідно згадати, що приїхали ми та не мали харчів. Тоді взяли бульбу, скоро начистили на горшок, зварили самі (пласто-ві вмілості придались!), трохи помастили, цибулькою приправили та їли, кому смаку-вало. Але були і такі, особливо поміж дамами, що не дуже добрі наслідки мав для них цей обід без теплої зупи. Та все таки до вистави стали всі, як один. Людей була повна-повнісінька зала так, що артисти насилу пробрались на сцену. А сцена була широка всього кільканадцять сантиметрів понад метер. Та вистава минула, ми хоч і в холод-них хатах, та якось виспались і ранком знова «плавали» болотом на двірці.

* * *

18. XII. Вже ми в потязі. Нарікань ніяких не було. Всі були вдоволені та тишилися, що і тут одні з найтяжчих перешкод ми поборолі і осягнули бажаний успіх. Знов розв'язав наш «дяк-пиворіз» свій мішок з анекдотами та загадками, якими годував, обвеселював та розгрівав він перемерзлу публіку в Горонді.

В Берегові вже ждав нас один із студентів VIII класи тамошньої гімназії та заявив, що все приготовлено, тільки сцену мусіли ми самі ставити, шукаючи куліси в пивниці . . . Після вистави («Нова генерація», бо ми лише ту грали всюди), св. о. Миколай роздавав дарунки. Іншого Миколаївського вечора тут не влаштовано.

* * *

19. XII. На другий день ми поїхали до Королева над Тисою, де, завдяки нашим жезличарам і іншим прихильним людям, вистава красно вдалася. Моральний успіх був тут, на мою думку, найкращий. Публіка була дуже вдоволена, розуміється, теж і учасники подорожі. Останні ще і не були невдоволені, хоч багато перешкод вже прийшлося їм поконати. Так, так . . .

* * *

20. XII. А ось ми вже у Хусті. Тут ані слова не може бути про якийсь неуспіх. Було все приготовано за виїмком клявіру. А без музики не можна. Для того ж ми везили зі собою музиканта з Праги, щоб вистави виглядали так, як належить, як автор собі уявляв. Та вдалось порадити. Адміністратори визичили фортепян від чехословацького «Сокола». Самі переносили містом. Аж спинигнули під тягарем. Але не можна і без цього. Щоб гарно випала вистава, варто потерпіти та до того прикладали ми всі наші сили. Очевидно, і успіх був не гірший від того, який ми ждали від Хуста.

* * *

21. XII. На другий день ранком поніс нас потяг до Бичкова. Вже зарані тишилися учасники поїздки на Бичків та на красну Гуцульщину. Ідемо! Дзвенить пісня, лунає сміх, сиплються загадки та сміховинки. Цікаві, що ще не були в Бичкові (бо були між учасниками такі, що перший раз були в тих містах та селах, де відбувалися вистави), розпитували про все, що чули про Бичків, про Гуцульщину — ту найкращу частину Підкарпаття.

От ми вже приїхали. Ми не злізали з потягу, але скакали в обійми тих, що нас зустрічали. Ніхто з нас не знав, де його речі, де гардероба-реквізит. Все порозбирали, все понесли. Та, коли би були не відпрошувались, ще й нас були б занесли чи завезли. Але ми пішли пішком, щоб краще приглянутись всьому, що в Бичкові ми зустрічали. А он товариш «кулісомаз» вже знайшов якусь жертву — якогось чоловіка та заговорює його на смерть. Певно про кріликів говорить. От, якраз спитав: «А скажіть мені, з ласки своєї, як ви задивляєтесь на розплоджування расових кріликів? . . .» А чоловік-жертва дивиться і не знає, що і відповісти. Бідний чоловік! А Сашко в свою чергу сміється тільки, бо гардеробу понесли, його руки вільні, а він не знає, що йому робити, де порожні руки подіти.

Вечір. Заля наповнена до неможливості щирою селянською публікою. Та було й пару панів та «гаспод», які із заздрости та ненависти хотіли нам перешкодити. Та от що сталося. 23. XII. На другий день ранком всі ми в супроводі деяких наших людей з Бичкова поїхали до Требушан. Тут ми тишилися недовго спокоем та красою околиці, як серед веселого сміху й жартів, мов грім з неба, явилася звістка, що ідуть жандарми, які дійсно за кілька хвилин явилися та заявили, що ми граємо річ «protitstatní» (протидержавну). Такі інформації дістали вони від «мадяро-русских гаспод із Бичкова — прим. автора), то вони на приказ окружного начальства прийшли то все розсліди-

ти, та на коли не буде все так, як вони собі бажають, то «*My máme právo Vám nedovolit hrati. To si my ještě vyprosíme, že by zde žil nějaký ukrajinský národ!*» — заявили нам ці панчуки. (Цікаво, відки вони то знають, коли ще не так давно сюди дісталися на наше Підкарпаття! — прим. автора). А коли ми і надалі твердили, стояли на своїм, вони вигрожували ув'язненням: «*Rékněte to ještě jednou, ihned vas zatknú!*» (Чуєте голос найвищої сили, що має стояти в обороні правди, а за правду ще й самі представники тої сили вигрожують в'язницю! — прим. автора). Списали протокол, всіх по черзі нас висповідали і пішли; а ми продовжали розпочату працю, не з меншим гумором, як раніш. Що сталося, для нас воно байдуже! Та за короткий час прийшов і нотар до хати, де ми сиділи та зажадав примірник п'єси до переглянення-цензури. (На Підкарпатті не вистачає цензура Шкільного Відділу Краєвого Уряду в Ужгороді і Поліційної Дирекції в Празі! Це все для п. нотаря нуля. Він мусить перевести цензуру сам! — прим. автора). Дали йому. Він переглянув, старався знайти щось «*protistátního*», але, коли нічого такого не знайшов, віддав книжку, при чім заявив, що нічого такого не знайшов.

А у вечір під час вистави сиділи ті, що протокол здіймали, що тюрмою вигрожували, в першій ряді: уважно слухали, та ще відважились після вистави прийти до нас GRATULOVATI та вибачатись за те, що сталося після обіда. Але було їм сказано, що їм належало, і вони зажурені вийшли. «Правда побіджає» — і ми поставили на своїм.

* * *

24. XII. Слідуюча вистава має бути в Богдані. Сюди ми попали на римо-католицький святий вечір. З огляду на це ми не грали того вечора, але колядували на «Народний Дім Просвіти» в Ужгороді. Гарно випала коляда, а на другий день зайнялись ми виставою. Цілий день малював товариш Кулісомаз куліси, а Сашко помагав — розводив фарбу. На вечір куліси готові, сцена грає новонатертими кольорами. Вистава при повній залі почалась вчас. Після вистави куліси подаровано місцевій читальні Т-ва «Просвіта».

* * *

26. XII. З неабияким задоволенням вирушили ми автобусом до Ясіня зглядно до Рахова, а звідти потягом до Ясіня, де вже нас чекали на двірці «Січовики» з возами та навіть автами. Завезли нас на місце, нагодували, а відтак пустили на сцену грати. А сцена у них чудова. Заля цвіте гарними кольорами гуцульських кожухів, запасок, хусток і ін. А наступний день — день прощання! Зі сльозами в очах прощались ми з Гуцульщиною, з жалем прощались Верховинці між собою. Настав час розлуки. Кожний іде додому. Сам? Ні, — не сам, але з багатими споминами, що залишились назавжди в наших серцях. Коли де зійдеться двох із учасників тої подорожі, ще й сьогодні живо згадують все навивпередки, і лица їх щиро сяють згадкою про щасливі хвили, пережиті разом.

В снігу, в болоті, під час їзди в потязі, в авті, автобусі чи на возі, все на думку приходить нам найбільша подорож «Верховини» в грудні 1929 року.

Для оцінки гастролів «Верховини» з «Новою генерацією» по селax наводимо допис зі «Свободи» (2. I. 1930):

«Дня 16. XII. відбулося представлення драматичного кружка «Верховина» у Вишніх Верецьках. Було представлено комедію «Нова генерація» зі співами. Це представлення цілком заслужило ті бурхливі оплески і глибокі признання зі сторони публіки. Щось подібного наша «Верховина» дотепер не виділа. Це свідчить про те, що наші студенти найвищих шкіл, наші будучі провідники нашого народу вложили не мало праці й труду до цього святого діла, щоб освідомлювати наш народ. Мимо всяких

труднощів, як подорож із Праги, лиха погода, напади зі сторони наших таки народних яничарів (у Сваляві) — цей гурток таки не боявся заглянути в найдальший кут нашого милого Закарпаття, до Вишніх Верецьких, щоб показати так достойний результат своєї невтомної і безкорисної праці і самопожертвування в освідмленню свого народу. Бо ж весь зиск із вистави цей гурток дарував на викінчення будови Народного Дому Т-ва «Просвіта» в В. Верецьках.

Але нема села без болота . . . Здається, що прокляття, яке впало на людський рід за гріх праотця Адама, і його посередник диявол — будуть тяжити на цьому світі до його кінця. Мимо того, що майже все населення Великих Верецьок навіть із Лазів, а один чоловік із Волівця, ба навіть всі жиди появились на виставу, а учитель не появився. Дарма що секретар читальні «Просвіти» особисто приніс йому безплатний білет першого місця аудиторії, він «не мог» явитись на виставу.

Мимоволі наступають на очі оті гарячі сльози нашого найбільшого поета Тараса Шевченка:

*Україно, Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодії
Чорнилом политі,
Московською блекотою . . .»*

Та нам про це байдуже! Обходились наші предки без таких «інтелігентів культурних» за тисячу літ, то і ми обійдемося без них.

Найліпшу науку одержала публіка в ролі «пустодяка, цебто півцодяка, як його ословлював «Гриць». На жаль, таких пустодяків найдеться досить велике число і нині в Свалявському окрузі, що за «божественное питіє» і «малолітне свиніє» готові продати душу свого ближнього.

Роля «учителя Юрка» і «студентки Одоті» привела публіку прямо до екстазу. Їх ключий шлях у взаємній любові і в любові до свого народу, їх золоті мрії — все те, як в зеркалі, відбилося в новій нашій генерації цього часу. Публіка ясно розуміла зміст вистави, головню тому, що була дана нашою рідною мовою. Слава вам, наші молоді борці!

«Ми вас ждемо, у вас наша надія!» Підписав Василь Селинець, селянин із Лазів».

Інакше цинили виставу «Podkarpatské Hlasu» (4. I. 1930): «Між новостями широко розписалися про виступ т-ва «Верховина» в Хусті . . . про комедію «Нова генерація». В тій комедії автор похвально агітує за народну свідомість, але і за вірність до республіки. Між іншими виступає там один поштовий слуга, що калічить свою українську мову чехізмами, та за це його партнер запитує його, чому не говорить чисто по-своєму. За ту одиноку невинну примітку накинувся дописувач «Hlasu» на наших студентів, обвинює їх за іреденту, зраду республіки і под.

Та що це? Чи дозволена така дика реакція в нашій демократичній республіці? Та це заслужили наші студенти за їх щиру народну працю? Чому не любиться панам із «Podkarpatských Hlasu» та освітня праця? Самій тій статті дали заголовок «Такої молоді генерації . . . не хочемо». Правду писали «Podkarpatské Hlasu», вони хотіли б такої генерації, яка б нічого не робила, щоб «gusin-bagan» зістався глупим слугою панів, або такої, що нищить народні і культурні скарби українців. «Podkarpatským Hlasum» миліший мадярон, як щирий народовець-українець! Але проти такої дикої ненависти передовсім самі чехи мали б протестувати, бо їм наносить найбільше шкоди і сорому та дика реакція і терор. Під статтею написано псевдонім «Rusin». Ясна

річ, що тої блюватини не написав «Русин», бо такого безочливого денунціатора не зловить собі п. редактор і між найзагорілішими кацапами. Так видно, що за ту гидоту не сміли «П. Гласи» взяти на себе відповідальности й тому шукали штромана». (Свобода, 16. I. 1930).

Ясна річ, що порядні і серйозні чехи зовсім інакше ставилися до п'єси й праці «Верховини». Наводимо наукове становище знавця закарпатської літератури й критика д-ра Антоніна Гартла, який на особисте запрошення автора «Нової генерації» був на її прем'єрі в Празі 5. XII. 1929 та і пізніше переписувався з ним.

Ось, що писав Антонін Гартл в праці «Десять років підкарпатського письменства, 1920 — 1930», «Slovanský přehled» збірник, р. XXII, Прага 1930, ст. 433: «. . . Характер драматичної творчості українського напрямку можна добре пізнати з комедії «Нова генерація», яку заграв у Празі 1929 р. драматичний гурток Союзу Підкарпатських Студентів. Автор — це псевдонім Шноримгрім (власним ім'ям Ю. А. Шерегій, студент філософії на чеському університеті в Празі, народився 16. січня 1907 р. в Душині в свалаявському округу).

«Нова генерація» — це п'єса, яка хоче виконати місію народного освідомлення за таких умов, які мали наші драматурги в першій половині 19-го століття: без великих сцен, без театральної публіки, яка щойно тепер виховується, без мистецької, літературної і драматичної традиції, озброєна тільки патріотичним натхненням, без великих мистецьких аспірацій, але з конкретними освідомлюючими цілями. Тенденція «Нової генерації» є агітувати за читальнями, за народне усвідомлення і проти алькоголю. Це п'єса із села і про село. Дія відбувається в знайомих для простолюття обставинах, тому люди її розуміють. Тому й зацікавлений цією п'єсою народ, що щойно тепер відроджується. П'єса повна свіжості й оптимізму, яка не бачить ніяких перешкод, сполучає любовну іділю з патріотичною.

Проблема освідомлення народу не має нічого спільного з виборчими правами, або з комплікованою справою господарського життя чи подібними речами. Це просто виховування людей і навчання їх до народної солідарности. Молода пара, яка зазнає різні перешкоди у своїй любові, обіцяє собі: будемо працювати для народу і любитися . . . Чи це не є наставлення наших власних будителів, які розділили своє серце між дівчиною і своєю батьківщиною? Ця аналогія підкреслюється ще більше, як пригадаємо собі лібретто «Проданої нареченої» та деяких типів цієї нашої опери. Гра переплетена музичними вкладками, які від народної пісні переходять до веселих куплетів. Молода генерація тут говорить голосом серця, а аргументи розуму і розважностю передані генерації батьків, головню дядькові, який говорить церковно-слов'янщиною».

Автор правильно інтерпретував п'єсу, вилишив тільки один намір автора — це «державотворчі» аспекти, ідею єдності українського народу, яку проклямує «Нова генерація» устами її представників.

І ще раз оцінив «Нову генерацію» той же критик А. Гартл вже 1936 р. (Збірник «Podkarpatská Rus», зложив д-р Ярослав Затлоукал, видав Клуб Приятелів Подкарпатської Русі, Братислава, березень 1936, стор. 181): «Зі сторони української є тут тільки кілька п'єс про молодь . . . це недруковані п'єси Гренджі-Донського, Ірини Невицької, А. Ю. Шерегія, якого «Нова генерація» здобула собі своєю патріотичною тенденцією значну популярність, головню на студентських виставах. Цією тенденцією зближена до неї п'єса «Марійка Верховинка» Андрія Верховинського (псевдонім А. Волошина)». У тому ж збірнику на ст. 201 в статті д-р В. Бірчака «Сьогоднішній стан підкарпатської літератури», м. ін., читаємо: «З молодших авторів виступив

Юрій Августин Шерегій (нині учитель горожанської школи), який написав патріотичну гру з життя інтелігенції й селян «Нова генерація».

Відкидаючи навмисний напад «Podkarpackého Hlasu», можна констатувати, що «Нова генерація» була першою патріотичною п'єсою. Для прикладу, тут наводимо три уривки з неї:

Дія 1-ша, Ява 7-ма. Гриць і Одотя

ОДОТЯ: . . . Я чула, що твої мамка любили б Гафійку. Чи правда? То багата дівчина.

ГРИЦЬ: (крутить головою). Овва, я тоту не хочу, бо дуже горда на свої гроші, а мені її грошей не треба. Я буду мати доста, бо мамка мені дадуть. Лиш коби у ня жона трібна. Айно . . .

ОДОТЯ: . . . Твої мамка добре тобі радять, коли тебе до неї посилають. Лиш ти послухай свою мамку. (Гриць крутить головою). Тобі це не любиться? То скажи мені, котру б ти хотів?

ГРИЦЬ: (мнеться). Я бим повів, айбо ти мене висмієш — та ганьблюся казати . . .

ОДОТЯ: (відвертається — удає серйозну). Глянь — я вже відвернувся, щоб ти не соромився. Ну, говори!

ГРИЦЬ: (шупається, мнеться й зітхнувши говорить). Но, та еге . . . та я ти повім: я бим еге — тебе любив! . .

ОДОТЯ: (повернувшись до Гриця). Ой — говори, Грицю, Богородицю, а я буду Отче наш! Не дозволять тобі твоя мамка мене взяти. Тобі багачку шукають. Тому наказали тобі Гафійку сватати.

ГРИЦЬ: (зажурений). Та тогди што буде з моім поросятю, котроє я пообіцяв пану дякови за тебе? . . .

Дія II-га, Ява 5-та. На сцені всі

МИХАЙЛО: Та ото правда, пане дяче, что ви були монахом?

ІВАН: А ви, татку, хіба не знали? Ой наш пан дяк був і монахом, але якось показалось, що з комори зникають шинки й тому пенсіонували його . . .

УЧИТЕЛЬ: Покинь, Івасю, злі жарти, а краще скажи, як там Петро? Чую, вже ветеринар?

ІВАН: Так, скінчив з відзначенням і призначений до Хусту.

ГРИЦЬ: А што ото ветеринар? Я ищи такое не видів. Свинар є у нас, але ветеринар . . .

ДЯК: О, окаянний во словесі. Григорію! Ветеринар, сиріч скотоврач, то — дохтор, сиріч лікар, которий уболічить, то есть гоїть скоти, якоже суть: воли, корови, свині і — прочая братія моя.

ОЛЕНА: (повчаючи). А пан Петро є якраз таким ветеринарьом.

ГРИЦЬ: Овва! Та я думав, што Питя паном буде, а вижу, што не доучився . . .

Дія III-тя, ява 5-та, Учитель і Одотя

УЧИТЕЛЬ: . . . Вся недоля старої генерації нашого народу в тому, що неграмотні . . . В деяких селах, на жаль, ще й тепер нема читальні . . . Я не можу зрозуміти тих учителів, які на користь свого народу жаліють і ту найприємнішу роботу в читальні.

ОДОТЯ: Бо не всі думають, як ти, любий Юрку! На жаль — многі з них і не при-

знаються до свого народу, соромляться його мови, звичаїв. Забувають, що кожне село таке, який його вчитель! Всюди можна досягти успіху. Чому зумів ти, наприклад, втягти в наш хор і старих? Бо ти знав, як треба їх зацікавити.

УЧИТЕЛЬ: Яка ти гарна, люба Досе, коли так з захопленням говориш! Щасливий я з тобою і щасливий наш край, що вже діждався нової генерації, яка душею й тілом за народом стала!

ОДОТЯ: Любий ти мій! . . . З тобою не боюсь ані найтяжчих перешкод . . . Наші думки, наші цілі однакові. Я донька великого українського народу, я горда на своє походження й не соромлюсь своїх батьків, хоч — на жаль, вони ще дуже темні . . .

УЧИТЕЛЬ: Так, люба Досю — нас злучила велика ідея: праця з народом, праця для народу! Я вірю, що наша щира любов промостить собі дорогу до серця твоїх батьків, і ми поберемось. От тоді, моя голубонько, ми будемо найщасливішими людьми на світі!

ОДОТЯ: Будемо любитись і працювати! Яка гарна будучність: любов і праця! Ці два слова людину наповняють охотою до життя.

УЧИТЕЛЬ: . . . і вірою в кращу долю нашого народу.

ОДОТЯ: А коли б ти зневірився, коли б тебе всі відцурались, то знай, що є одно серце, яке б'ється тільки для тебе.

УЧИТЕЛЬ: А це серденько?

ОДОТЯ: Моє!

УЧИТЕЛЬ: (обнімаючи). Ні, моє! (Цілує, оркестра грає вступ до дуету).

— — —

Аматорські вистави на З.У. продовжувалися в сезоні 1929/30. Не дивлячись на виселення з Закарпаття проф. Л. Бачинського, аматори Пласту дали (19. XII. 1929) в міському театрі в Ужгороді виставу «Серед квітів» К. Лукашевичевої та «Гостину св. Миколая» І. Франка. «Братство св. Крила і Методія» при ужгородській гімназії 1 листопада 1929 поставило дві п'єси: «Лунатик», «Совіт студентський», 2 березня 1930 — вистави «Підозріла скриня» і «Нова метода», а 10 квітня 1930 разом з Пластом гімназії дали концерт та виставу «Вицедиректор». Всі імпрези в Пласті в Братстві ставив М. Біличенко. Він же режисерував виставу «На перші гулі» С. Васильченка в драматичному гуртку «Веселка» при «Просвіті», де сам виступав як актор поруч з Якубчиковою, Теслевичівною та Є. Шерегієм. «Свобода» (13. III. 1930) зазначала про виставу, що «при такій солідній праці можемо надіятися свого театру — своїми силами . . .»

Були дуже активні драматичні гуртки «Просвіти» поза Ужгородом. Так гурток у Великому Бичкові поставив «Заколот» Залеського (8. XII. 1929), «Нахмарило» Б. Грінченка (7. I. 1930), «Розумний і дурень» І. Тобілевича (8. I. 1930), а влітку (20. VII. 1930) навіть інсценізував уривок з «Гайдамаків» Шевченка; гурток в Росішці ставив «Сто тисяч» І. Тобілевича, а драмгурток при читальні в Невицькому (6. і 9. I. 1930) дав виставу «Депутат з Відня» М. Глума та «Кару Божу» М. Вайди; в Ізках і інж. М. Біловарій поставив (31. XII. 1929) «Комедію на мості» Кліцпери; режисер Ю. Білинець в Білках — виставу «Арендар в клопоті»; драматичний гурток в Рахові поставив під режисурою автора «Нарису» «Батраки» Ф. Костенка (5. VII. 1930); в Тересві драматичний гурток під управою Б. Жидовича поставив «На перші гулі» С. Васильченка та «Бувальщину» А. Велісовського; і навіть у Празі аматорська театральна секція під

керівництвом Г. Підгірного при Спілці Українських Інвалідів поставила (22. X. 1929) в залі Палацу «Česká Koruna» комедію Ю. Горста «Земний рай», де приймав участь і автор «Нарису».

Загальну картину жвавої діяльності аматорських театральних гуртків підсилював Краєвий Хор Підкарпатурського Учителства в Ужгороді під диригентурою О. Приходька. Хор дебютував у Хусті 9 листопада 1929, а перший концерт в Ужгороді дав 9 березня 1930 р.

— — —

При кінці 1929 р. в грудні місяці виплачено акторам належну їм платню і тим довершено цілковиту ліквідацію Руського Народного Театру на З.У. Причиною його остаточної ліквідації стали такі факти: 1) уряд зменшував, а потім не давав належної допомоги для утримання театру; 2) вороже ставлення аграрного режиму («Podkarpatské Hlasu»); 3) цілковито неприхильне, а то й вороже ставлення т. зв. «Народопросвітнього Союзу», головню культурного референта Коханого.

Ми вже навели вище, що навіть найменшу суму, яку раніше діставав наш театр на діяльність — 170 000 Кч, вже в сезоні 1928/29 уряд не виплатив. Відомо з першого сезону нашого театру, що первісно в державний бюджет взято для утримання нашого театру 1 000 000 Кч, але вже тоді тільки 200 000 Кч одержав наш театр, а 800 000 Кч забрав словацький міністер для санації театру в Братиславі і тих грошей не повернено. Від тоді вже субвенції постійно скорочували, аж до згаданих 170 000 Кч річно. Ясна річ, що без того екзистенційного мінімуму годі було утримати театр. Ба що більше, із за тієї малої субвенції «Просвіта» попала в борги, мусила зі своїх фондів доплачувати на театр, а ці борги зросли до 1928 р. до 1 000 000 Кч. Доказом цього послужить вийняток з тексту резолюцій 10-літніх ювілейних загальних зборів Т-ва «Просвіта» з 29 червня 1930 р., що їх помістив щоденник «Uj Közlöny» (1. VII. 1930, ч. 144) «Просвіта» доплатила досі 1 000 000 Кч на Руський Театр . . . з жалем констатує, що 1 січня 1930 ліквідовано театр, бо уряд не дав допомоги. Вимагає мільйон Кч для покриття дефіциту і дальшої допомоги, яка за територіяльним принципом нашого народу належитья . . .» Подібно про це пише і «Свобода» (3. VII. 1930): «Ювілейні загальні збори смутно констатують, що Т-во «Просвіта» було примушене розпустити дня 1. I. 1930 наш одинокий національний театр, а упадок цього так важного культурного чинника приписує неприхильності дотичних компетентних урядів. Збори жадають, щоб правительство провело санацію довгів театру в сумі за цілих десять літ не більше, як 1 000 000 Кч і так забезпечило і для нашого народу таку державну підпору, яка нам, відповідно нашій території і числу, належитья . . .»

Ми вже часто вказували на вороже становище аграрного режиму і його підголоска «Podkarpatkých Hlasů» до всіх стремлінь українського населення Закарпаття. «Podkarpatské Hlasu» перші поспішили з повідомленням, що «ліцитація» Народного Дому «Просвіти» має бути 16. січня 1930 . . . Той же часопис признав на своїх сторінках, що до дефіциту «Просвіти» спричинився головню театр, бо уряд не давав регулярно субвенції (25. I. 1928).

Хто ознайомлений з обставинами на Закарпатті в 1920—30 рр., той і розуміє, що аграрний режим підтримував радше мадяронсько-русофільський напрям, ніж український. «Українська іредента» — це був коник «Podkarpatkých Hlasů», на якому шовіністи безпощадно виступали проти всього українського, а також і проти театру. Творили завжди ворожу опінію, інформуючи неприхильно громадянство та тим поглиблювали провалля між нашим та чеським народами.

Про культурного референта Коханого ми вже писали раніше: він безумовно дуже пошкодив неправдивими інформаціями про наш театр перед вищими чинниками. Його підпорою був ворог число 1 української культури й народу д-р Степан Фенцик, що опинився на чолі т. зв. Народно-просвітнього Союзу в Ужгороді. Про це читаємо в «Свободі» (20. III. 1930): «Та із такого Союзу наша культура користі не буде мати . . . Союз лиш на то був добрий, щоб поміг знищити наш театр, бо підпори державні розділював так, що Руському Театрові не дали дихати, а гроші приділили товариствам, які театру не мають, як напр. «Обществу Духовича». Констатуючи це, українці Закарпаття виступили з «Народопросвітнього Союзу» і 9 квітня 1930 р. заснували «Краєвий Союз руських народопросвітних товариств на Підкарпатській Русі», до якого увійшло 12 членів-товариств: «Просвіта», «Педагогічне товариство», «Шкільна Матка Русинів», «Жіночий Союз», «Учительська Громада», «Краєва Пластова Старшина», товариства «Культура», «Надія», «Товариство Січ», «Краєвий Учительський Хор», «Дружество Руський Театр», Товариство «Унію». Головою став А. Волошин, заступниками — Ф. Ревай і д-р М. Бращайко. Ясна річ, що це товариство вже не могло врятувати наш театр, хіба демонструвати проти узурпації всіх прав «Народопросвітнім Союзом» Коханого-Фенцика.

Крім цих причин ліквідації нашого театру, були ще й інші, може менші, але вони також «приложили свою руку до діла» . . . Наприклад, вислужна діяльність «Руської Землі» — чехофільського органу москвофілів-емігрантів, що безупинно ганив усе українське на Закарпатті і сів ненависть не лише між українцями й чехами, але й між українцями та росіянами, між якими інколи були і об'єктивні прихильники нашого театру. Але нехай говорить сам часопис. В статті «Кінець Руського Театра Просвіти», між іншим, читаємо, що «давно відомо, що українофільське Т-во «Просвіта» є в фінансовій кризі і зараз настала кульмінація. Як довідуємося, актори «Руського Театру» дістали від «Просвіти» з 1 січня 1930 повідомлення про звільнення, що свідчить про таку злу ситуацію, що «Просвіта» мусить випустити з рук свій головний козир, т. е. «Руський Театр». Ми не думаємо радуватись чужому нещастю . . . бо «Просвіта» попала у «вузьке політиканство» . . . і тому, хвала Богові, що ця опіка над театром кінчається. Але сам по собі «Руський Театр», що мав до розпорядження добрі і навіть видатні сили і зробив протягом 10 років велику культурну працю, заслужив собі, без сумніву, признання хоч би вже за те, що він пробудив у нашому простому народові любов до мистецтва. Деякі, блискуче поставлені ним, українські п'єси залишили по селах глибокий слід. Тому думаємо, що кінець Руського театру «Просвіти» не повинен бути кінцем самого театру, котрому тільки треба дати другий напрям, так щоб він зробився нашим «загальнокарпатським» театром і задовольняв би культурні потреби всього нашого, безперечно, єдиного народу. І українська п'єса, і п'єса на російській літературній мові поставлена на зміну на нашій сцені, пов'язали би всю нашу громадськість, що любить мистецтво, з таким театром непорушно назавжди». Факт ясний, навіть вороже настроєний орган визнав величезну заслугу нашого театру для Закарпаття.

І орган Крамаржа (народних демократів) «Podkarpatská Rus» в Ужгороді, вічно виступав проти всього українського, не визнаючи взагалі українського народу як такого, вже 14 серпня 1928 тишився в статті «Конец ukrajinské Prosvity». Між іншим, газета пише, що «Свобода» лле сльози, що мовляв «одинокий руський театр Підкарпатської Русі, ліквідується». А далі, що ліквідацію треба вважати справою природною і організувати «справжній руський театр».

Цікаво буде ще тут навести, що на ліцитацію Народного Дому, що була виписана на 16 січня 1930, і вже в останній день не встигли її відкликати, появився єдиний заці-

кавлений клієнт: д-р С. Фенцик, голова «Народопросвітнього Союзу» і ділопроизводитель» Общества Духновича . . .

— — —

Актори, доставши свої гроші, нарешті в грудні 1929 р. опинилися без праці, тобто, без можливості далі заробляти, бо на це потрібний був тоді окремий дозвіл. Кожний робив, що міг: одні в канцеляріях наших адвокатів (д-р Кирчів, М. Баланчук — у д-ра М. Бращайка), Ручко виступав з аматорами (в Лучках) і так прожив якийсь час; Самойловичі поїхали до Праги, Холодний поїхав учителювати на Верховину. М. Аркас виїхав до Праги зимою і шукав можливості зорганізувати там якусь труппу, хочби мандрівну. Однак створити українського театру в Празі йому не вдалося і він готував з драматичним гуртком «Верховина» за співучасті українських акторів та членів Академічного Хору в Празі оперету Валентінова «Жриця вогню» під фірмою «Верховини», яка могла це робити на фонд «обідової акції». До співпраці вдалося запросити і диригента Юрія Гаєвського з жінкою Любою.

Адміністрацію — передпродажу квитків на прем'єру «Жриці вогню» перевів дуже успішно С. Петрашко. Місця до театру «Na Slupi» були випродані і з приходу за квитки управа «Верховини» дала мінімальні гонорари гостюючим акторам у виставі, М. Аркасові, Ф. Омелянович-Павленковій і М. Самойловичеві. Кошти за позику костюмів та винаймлення театру були великі, на «обідову акцію» не багато лишилося . . . Гоноровано і диригента Ю. Гаєвського і балетмайстерку Любу. Але «Верховина» знову доказала, що можна згуртувати кращі мистецькі сили українців у Празі. Вистава мала широкий відгомін, але зза великих видатків не можна було її повторити. В тому ж часі — вже не знаємо точної дати — влаштували знову українські мистці в Празі виставу драми М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю», якою керував диригент Ю. Гаєвський і Ф. Омелянович-Павленкова, яка грала ролю Марусі. Також не пригадуємо вже, чи М. Аркас брав у ній участь.

На загальних зборах Союзу Підкарп. Укр. Студентів у Празі 1929 р. восени рішено нав'язати співпрацю із студентами з Галицької України. Вислідом цього було запрошення від студентських організацій у Львові, що прибуло 4. VI. 1930, поїхати до трьох міст Галиччини — до Перемишля, Львова і Станіславова, при чому «Верховина» мала відограти там комедію «Нова генерація». (За «Альманахом» з нагоди 10-річчя Союзу, стор. 11).

Тому що деякі з дійових осіб не могли їхати, настали такі зміни в ролях:

Васильчук — А. Чичура

Олена, жінка — І. Сабад

Одотя, їх дочка — С. Бірчак

Івась, їх син — М. Лелекач

Учитель Волощук — О. Галас

Дяк — Ю. А. Шерегій

Гафійка — С. Стахура (згодом відмовила)

Грицько — К. Медвідь

Абрум — Є. Шерегій

Листонош — А. Чичура

Нові особи (К. Медвідь і Є. Шерегій) ролі вивчили і останні репетиції мали відбуватися з гостюючою Гафійкою на місці. Костюми брав кожний зі собою і також найконецніші реквізити. Для участі аж із Ужгороду викликано Є. Шерегія, бо, хоч крім вище згаданих, ще три студенти їхали з нами, але на ролю Абрума не годився ані один з них.

Група з двох студенток і дев'ятох студентів 20 червня 1930 р. виїхала з Праги через Богумін-Петровице-Краков до Перемишля. Однак всі ми були наївні, коли думали, що поляки дозволять нам — чужинцям давати українську виставу в Польщі. Навіть інтервенції українських послів у Львові не могли здобути для нас дозволу на виставу. І так, без гастролей провели ми у Станіславові до 26 червня 1930 р., коли вернулися через Ясіня додому, тобто прямо на ювілей «Просвіти».

Гастролі в Галичині не можна було здійснити, бо українці там в тому часі були під гнітом польської реакції пільсудчиків. Що більше, за привіт, виголошений головою Союзу, що, мовляв, закарпатці стоять за єдністю українського народу і Карпати не розлучать на завжди нас, прийшлося місцевим українським послам «вяснювати» на поліції «необдуману» фразу «недосвідченого» студента! «Інцидент» вдалося якось затушувати . . .

В Ужгороді ж на ювілейних загальних зборах в 10-ліття «Просвіти» святочну виставу влаштував драматичний гурток читальні «Просвіти» з Ясіня, який відіграв 29 червня 1930 р. в міському театрі в Ужгороді драму Корженьовського «Верховинці». Смутно було на душі, що Закарпаття не має свого театру . . . З'їзд «Просвіти», на який прибуло до 5000 людей-делегатів, «також домагався відновлення Руського Театру» («Вперед», 1. VII. 1930).

За своєю традицією «Верховина» літом 1930 р. улаштувала кілька вистав на З.У. Маючи костюми (з В. Верецьок) ще з поїздки до Галичини, автор цього «Нарису» запросив до своїх батьків кінцем липня учасників комедії «Нова генерація» до Кив'яжду та, обновивши її, «Верховина» дала вистави:

1. VIII. 1930 у Вишніх Реметах, заля читальні «Просвіти»;

2. VIII. 1930 — з нагоди 10-річчя читальні «Просвіти» в Білках. У виставі взяли участь всі ті аматори, які були на гастролях зимою 1929 р.: Якубчикова, Кукурузова — як гості, а члени «Верховини» С. Бірчак, А. Чичура, С. Петрашко, М. Фушич, М. Штефуца, М. Лелекач і Ю. А. Шерегій, який обновив її як режисер. На фортепіяні грала Ольга Морозова як гість. Про виставу в Білках читаємо в «Свободі»: «. . . При виставі заля була так набита, що не можна було рушитись . . .» Всі учасники вистави 31. VII. і 1. VIII. 1930 були гостями сім'ї Шерегієвих, а у Вишніх Реметах — І. Фірцака.

Ще в Білках запросили «Верховину» з «Новою генерацією» делегати філії «Просвіти» з Рахова на «Народний Фестин» товариства «Січ». Ото ж 10. VIII. 1930 відбулася вистава «Нова генерація» (15-та реприза) в Рахові в залі Шмерлера о 8-ій год. вечора. Учасники — всі як раніше, в ролі Одоті — Олена Сидор (замість хворої С. Бірчак). Організатором і адміністратором вистави в Рахові був М. Штефуца. Вистава у всіх цих селах мала великий успіх. Закарпаття вже не мало свого театру, і тому на всі більші народні свята тепер запрошували активну «Верховину», яка єдина була загально-закарпатською групою аматорів.

Загально за час від 1. VIII. 1926 до 31. XII. 1929 Руський Театр «Просвіти» дав 420 вистав, поставив 31 прем'єру та поновив 36 вистав. Об'єктивну оцінку праці театру подав пізніше (13. IV. 1932) чеський щоденник «Právo lidu», який ствердив: «1926 р. настала для Руського Театру доба кризи і недостатків. Підтримки, які уможлилювали діяльність театру, були припинені, а невеликі краєві субвенції були невисітальні . . . Доходимо до культурної аномалії; руське населення не має в головному місті Підкарпаття театральної сцени, яка б його репрезентувала. Треба однак сказати, що проти театру «Просвіти» уживалися різні інтриги, які мали його дискредитувати перед суспільністю. Є це, передовсім, страхіття т. зв. українізму, кличі, які голосила аграрна преса, злучуючи те з видуманою іредентою . . .»

З цього уривка нам ясно, що припинення державних субвенцій в 1926 р. привело наш театр до кризи і поступово до його ліквідації.

Оцінюючи діяльність нашого театру на протязі дев'ятох чи десятих сезонів, треба зафіксувати таке:

1. В історії З.У. Руський Театр Товариства «Просвіти» в Ужгороді був першим професійним народним театром. Всі вистави виставляв українською літературною мовою.
2. Завдяки жертвенній самопожертві основників театру з товариства «Кобзар», Т-во «Просвіта» могла 15 січня 1921 р. почати перший сезон театру святочною виставою «Ой, не ходи, Грицю» в постановці М. Біличенка в Ужгороді.
3. З того часу до 31 грудня 1929 р. наш театр здійснив ще дев'ять сезонів, протягом яких улаштував вистави на всіх, навіть найменших сценах Закарпаття, та гастролі в Празі, Подєбрадах і на Словаччині. Більшість вистав для народу і шкіл грав безплатно, або за мінімальне вступне, чим визначно спричинився до піднесення національної свідомості і культурного рівня нашого народу, плекаючи в народі любов до всього рідного.
4. Від заснування до ліквідації наш театр був синтетичний; ставив усі жанри — прозові й віршовані драматичні твори, як також музичні драми, опери, оперети і балет та пантоміми, концерти своїх і світових авторів, в супроводі оркестри або принаймні клявіру.
5. Директорами першого театру були д-р Р. Кирчів, М. Садовський, О. Загаров, М. Певний, Ф. Базилевич і М. Аркас. В сезоні 1925/26 діяла дирекція, а її головою був д-р Ю. Бращайко.
6. Диригентами театру були проф. О. Приходько, Ю. Гаєвський, Я. Барнич. Як гості диригували найчастіше мол. Воска (чех), К. Моор і Я. Вільгельм.
7. Адміністраторами театру були О. Вахнянин, І. Романченко, Ф. Базилевич, Я. Барнич, П. Гошовський і Ю. Сопко.
8. Балетмайстрами театру були Л. Гаєвська, С. Кривуцька, Мартиновичева-Пехова, М. Чирський.
9. В режисурі мінялися М. Біличенко, М. Дніпрова-Приємська, Б. Кривецький, М. Садовський, М. Миленко, О. Загаров, Я. Барнич, М. Певний, Г. Совачева, О. Левитський, Ф. Базилевич і М. Аркас.
10. Корепетиторами-клявіристами були М. Рошаківський, О. Морозова, Г. Совачева, М. Аркас, а також принагідно найняті клявіристи, як Мавроматті й інші.
11. За дев'ять літ, десять сезонів прем'єр було 152, поновлених п'єс 86 (?), вистав (нами зареєстрованих) біля 1102, але на підставі промови А. Волошина на Всеукраїнському З'їзді 17 жовтня 1937 р. в Ужгороді, можна сказати, що їх було понад 1200 (Календар «Просвіти» на р. 1938, стор. 72).
12. Пересічно театр давав понад 133 вистави річно.

ЧАСТИНА ІІІ.

СПРОБИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ
НА ЗАКАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ

«Нова Сцена»

**Земський Подкарпатурський Народний Театр (ЗПНТ)
Театр на окупованому Закарпатті**

СПРОБИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ НА З. У. (1930—1934)

Ліквідацію самотнього українського театру З. У. дуже швидко відчув увесь Закарпаття. Театр «Просвіти» переважно обслуговував провінцію і населення вже його полюбило. Хоч на селах не мав прибутку, але мав завжди великий моральний успіх серед селян та робітників.

«Робітники і селяни Підкарпатської Русі дуже боляче відчувають втрату того самотнього нашого театру» — писав «Вперед» (15. V. 1930), і вже 29 червня 1930 р. Ювілейний З'їзд «Просвіти» в Ужгороді «домагається відновлення Руського Театру» («Вперед», 1. VII. 1930).

«Ще в часі існування Руського Театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді р. 1926 організовано Дружество «Руський Театр» на паях. Це дружество фактично мало перебрати функцію Руського Театру Т-ва «Просвіта». Також в часі існування просвітянського театру організовано драматичний гурток «Веселка» в Ужгороді під веденням відомого ідейного артиста-режисера Михайла Біличенка. Цей кружок давав вистави в Ужгороді і на провінції, було декілька вистав в ужгородській міській лікарні, а по ліквідації просвітянського театру цей кружок сяк-так піддержував культурне життя. Однак це все було замало та дуже від'ємно впливало на любителів театрального мистецтва брак сталого нашого театру». (М. Баланчук: Спомини про театр, «Свобода», 8. X. 1936, ч. 21). П'ятий Конгрес Соціал-демократичної партії Закарпаття 24 серпня 1930, між іншим, схвалив резолюцію: «Домагаємося дати можливість для зновузаснування Руського Народного Театру» («Вперед», 1. IX. 1930, ч. 17—18). Але урядові чиники мали інші пляни: хотіли створити дво- або тримовний театр (російсько-українсько-чеський), а голова «Народнопросвітнього Союзу» д-р С. Фенцик зі своїми прихвостнями хотів тільки російський («Вперед», 15. V. 1930).

Таким чином, З. У. і її столиця — Ужгород — залишилися без театру. «Верховина» була визнана за всекрайовий драматичний гурток і тому на всі важливіші імпрези в краю її запрошували. Правда, була, як згадано вище, в Ужгороді «Веселка», але в цьому часі ще не проявляла такої діяльності, щоб могла репрезентувати театральне мистецтво принаймні на аматорському рівні.

Автор цього «Нарису» в червні 1930 р. абсолютував студії на філософському факультеті в Празі і головою «Верховини» був обраний М. Русинко. Однак ще літом і в вересні автор «Нарису» виступав у виставах «Верховини» та навіть їх організував. Ще літом запрошено «Верховину» на посвячення й відкриття Народного Дому Т-ва «Просвіта» у Вишніх Верецьках. 14 вересня 1930 р. влаштувала «Верховина» там виставу «Мартин Боруля», комедію І. Тобілевича на 5 дій. Обсада роль була така ж, як у Празі, тільки Націєвського грав М. Русинко. Студентів-аматорів розібрали на нічліги й харч місцеві селяни, на чолі з Іваном Григоєм, братами Дем'янами, які разом з учителем Г. Баланчуком полагодили адміністративні формальності у зв'язку з виставою. «Свобода» (18. IX. 1930 та 6. XI. 1930) два рази згадує цю виставу; між іншим там написано, що «. . . від Союзу празьких студентів промовляв Ю. А. Шерегій . . . за драматичний гурток студентів «Верховина» — М. Русинко. Пополудні наші студенти відіграли красну п'єсу «Мартин Боруля» . . . Не можна забути ту прекрасну добу, коли посвячувався «Дім Просвіти» у В. Верецьках . . . Хвилини ангельського життя, щибетання солодкого витання празьких студентів із селянами, із всіма гостями . . .» Вистава «Верховини» мала великий успіх.

Приближався 25-ти літній ювілей письменницької діяльності Ірени Невицької і но-

ва управа «Верховини» рішила поставити її нову п'єсу «Огонь». Автор цього «Нарису» ще писав письменну працю з української мови і тому перебував восені у Празі. Помагаючи поставити п'єсу, побачив, що вона задовга і статична; просив авторку перепрацювати і скоротити, але вона майже нічого не зробила і підготував вистави не була акуратна. Щойно перед самою прем'єрою два дні з рана до ночі муштрував аматорів запрошений Михайло Біличенко в Ужгороді, як режисер-гість. І пісні — народні — не були як слід вивчені. Так сталося, що ця вистава «Верховини» не була на рівні з попередніми виставами. В пресі оголошено, що 14 грудня 1930 «старанням драматичного кружка «Верховина» з Праги відбудеться в міському театрі в Ужгороді о 8 год. веч. театральне представлення — новина І. Невицької «Огонь», народна п'єса на 3 дії зі співами з верховинського життя . . . Та сама вистава відбудеться в понеділок 15. XII. 1930 о 2 год. по обіді для студентства по зниженим цінам . . .» («Свобода», 11. XII. 1930).

Обсада головних ролей була така:

Дідо — Михайло Фущич

Маруся — Елеонора Мацевич, як гість

Анця — С. Бірчак

Степан — М. Штефуца

Мисько — А. Чичура

Суддя — Б. Алиськевич

Жид — Є. Шерегій

Дівчата: Г. Манжула, І. Товтин і ін.

Музична співпраця і диригент — інж. Михайло Біловарій, оркестра Пласту гімназії в Ужгороді, суфлер — Ю. А. Шерегій.

В рецензії на цю виставу читаємо: «Драматичний кружок «Верховина» відіграв п'єсу . . . досить інтересну, в ній виведені типи, яких наші драматурги, навіть в Галичині, ще досі не зачепили. Правда, подекуди слабкі зв'язки, а занадто довгі діалоги, особливо судового розслідування, що тягнеться протягом двох дій . . . тільки для інтерпретовання потрібно добрих акторів . . . Коли це є, то справді бачимо психологічну аналізу села. Драматичний гурток «Верховина» з виставленням п'єси знову доказав, що справу бере серйозно і готовий поставити і тяжку п'єсу. «Огонь» з драматичного боку виконано бездоганно, тільки співи ніяк не вдалися. Як видно, тільки 1—2 проби з оркестрою замало . . . Справді ситуацію врятував п. Є. Шерегій в ролі жида і цю роль виконав знаменито, хоч подекуди і шаржував. Одного з найкращих типів дав п. Чичура (Мисько). Ролю заграв без пересадження так природно, що перед нами став немов той виродок села . . . Доброго типа дав також п. Фущич (дідо), суддю — п. Алиськевич, любовника (Степана) — п. Штефуца.

В жіночих ролях: Анця — п. Славка Бірчак, примадонна «Верховини». В ролі Марусі мали щастя ми бачити пані Мацевич, що інтерпретувала такого гарного типа селянської дівчини. Грала з повним запалом. Про панну Манжулу те саме можна сказати. Миле враження зробив перший виступ панни Товтин . . .»

Згадано вище, що вистава — з об'єктивних причин — не була як слід приготована (особливо вокальна частина), але другого дня реприза для молоді вже йшла бездоганно. А все ж таки добрі стремління «Верховини» злотно висміяв якийсь «Недонський» в «малому фейлетоні» п. н. «Пожежа» у тій же «Свободі» (25. XII. 1930, ч. 52), де, між іншим, наплів такі нісенітниці: «. . . хиблять ще три дієві особи. Одна не вродилася, друга спізнилася, а третя померла. Беріться до діла. Ти, Петре, — будеш грати Степана, а ти, Павле, Івана, а ти, Марусе, Катрусю. Сідайте всі і кожний хай переписує свою роль . . .» Чи ж могла серйозна людина такі нісенітниці написати?! Сьогодні

дивно, що редакція «Свободи» помістила такий ганебний «фейлетон», пускаючи воду на млин нашим противникам . . .»

17 грудня 1930 р. улаштувала «Верховина» в селі Дравці виставу в шкільній залі; відіграно комедію Шноримгрона «Нова генерація». У виставі виступали ті самі, що й літом у Білках: С. Бірчак, Е. Якубчикова, М. Кукурузова, А. Чичура, М. Лелекач, Ю. А. Шерегія, С. Петрашко, М. Фушич, М. Штефуца. На фортеп'яні супроводжала Ольга Морозова. Це була 16-та реприза цієї комедії у виконанні членів «Верховини», якій вона завжди приносила признання публіки. 18 грудня 1930 р. члени «Верховини» взяли участь у програмі «Миколаївського вечора», що його влаштував Жіночий Союз в «Корони»: В програмі були солоспів тенора, почесного члена «Верховини» інж. Михайла Дуди, танець-балет «Гавот» п. н. «Усміх», виконаний Е. Мацевич, веселі куплети Є. Шерегія, що викликали щиру бурю веселости». Перед північчю члени «Верховини» виставили жарт на 1 дію «Мале непорозуміння». Учасники: Е. Мацевич, С. Бірчак, Є. Шерегія і С. Росоха — «цілком жилися у свої ролі». («Свобода», 1. I. 1931). Це були останні вистави «Верховини».

Хоч на загальних зборах Союзу Підкарп. Руських Студентів у Празі заповіджено, що в ювілейному році Союзу — за нагоди 10-річчя — будуть різні виступи на З. У. і відбудеться цілий цикл «ювілейних вистав», цього не зроблено. Чому? Не стало ініціаторів, які б продовжували діяльність «Верховини».

Автор цього «Нарису» вже не був членом гуртка, не перебував у Празі, а його брат Євген Шерегія з 10 січня 1931 р. вже учителював у селі Довгому. Між рештою членів «Верховини» не було нікого, хто б хотів брати на себе важкі обов'язки організатора театральних вистав. Тим треба пояснити, що театральна ділянка Союзу з нового року не оновились. «Верховина» на протязі 1927—30 рр. поставила 11 самостійних прем'єр, з них 3 драми, 4 комедії, 2 оперети і 2 жарту. Взяла участь у 4-ох спільних виставах, з них по одній — історично-побутова драма, драма, комедія-жарт і оперета. Разом улаштувала в Празі і на З. У. 46 вистав, з них чотири спільні. Було сім вистав у Празі, одна в Подебрадах а 38 на З. У. Пересічно на рік давала «Верховина» 15 вистав на протязі трьох років її діяльності.

Після Різдва 1931 р. автор цього «Нарису» поселився в Ужгороді (щоб на машинці переписувати свою письмову працю «Іван Тобілевич і його драматургія»), де тоді дуже відчувався брак нашого театру. Микола Аркас перебував здебільша в Празі, інші колишні актори шукали різних можливостей прожиття, а в Ужгороді після гастролів угорського приїжджав гостювати чеський, т. зв. «Východoslovenský» театр. Це нас молодих прямо обурювало. Коротко і ясно: я задумав створити принаймні сталий музично-драматичний кружок, щоб в Ужгороді та по краю давати українські вистави. Хотів систематичною працею, з допомогою режисера М. Біличенка, створити кадри аматорів, які б, попри своє заняття, виступали в кружку.

І Микола Аркас не покидав думки відновити якоюсь формою діяльність Руського Театру — може як «дружество» (спілку) з допомогою місцевих аматорських сил. Вже раніше, 4 серпня 1930 р. писала В. Іванова до М. Миленка в листі: «. . . А тут ініціативна група, себто Кирчів і компанія, я чула, збиралися висилати гроші Аркасові на дорогу до Ужгороду, то так і не знаю, чи вислали, чи ні; Кирчів думає, що як приїде сюди Аркас, то може скорше підштовхне справу з театром, бо, як видно, вже зовсім охолоділи «Айни» до театру, а тому і не стараються щось робити . . .» (Іванова не дуже-то чемно «Айнами» називала закарпатських українців).

Автор цього «Нарису» був ініціатором заснування Музично-драматичного гуртка «Веселка» в Ужгороді. Здійснити плян помогла та обставина, що знайомство зі сім'єю фахового учителя і диригента Руського Народного Хору на Цегольні в Ужго-

роді, Степана Куцина, який мав кілька швагринь, з них дуже талановиті Варка та Йоланка Тесловичі, і наречений останньої фах. учитель Євген Вереш, великі любителі театрального мистецтва. Це уможливило зразу створити ядро та ініціативний комітет для майбутнього гуртка. До цих треба зарахувати ще співмешканців автора «Нарису», Костя Кулаченка і Федора Саса — добрих театральних аматорів, як також інших добрих знайомих аматорів, а саме С. Петрашка і К. Медвідя з «Верховини», М. Стрипську та Н. Романівну з Пласту гімназії. Значить, було досить тих, які хотіли жертвувати свій вільний час для «Веселки». Автор «Нарису» випрацював для гуртка своєрідний статут-регулямін (на основі статуту і правильника театру), в якому визначив ціль, середники, членство та діяльність кружка, порядок на пробах, виставах, гастролях тощо Всю працю мали аматори виконувати без гонорару, тільки подорожне гастролів мав покривати гурток. Членів зобов'язано систематично доповняти свої знання про акторську творчість та мистецтва взагалі. Ці кадри мали статися основниками майбутнього театру З. У. з місцевих сил.

5 лютого 1931 р. «Свобода» (ч. 6) помістила оголошення такого змісту: «Подается до відома всім, кого цікавить, що дня 7. II. ц. р. в суботу о 18 год. відбудуться основуючі загальні збори товариства Драматично-музичного кружка «Веселка» в Ужгороді, в залі засідань в Народному Домі Т-ва «Просвіта». Порядок дня: 1) Відкриття зборів, 2) Пояснення й прийняття статуту, 3) Вибір Управи, 4) Вільні внесення. Всіх, хто цікавиться вищенаведеним кружком, проситься появитись на означену годину. Ініціативний Комітет.»

Знаємо, що й раніше існував в Ужгороді драматичний гурток «Веселка», але без визначення «музичний», який в останньому часі якось не був діяльний. Ініціатор хотів, щоб гурток ставив і музичні спектаклі; але і вся молодь хотіла, щоб Ужгород не лишився без українських музичних вистав.

12 лютого 1931 р. «Свобода» (ч. 7) повідомляла про те, що 7 лютого 1931 р. відбулися установчі загальні збори Т-ва Драматично-музичний кружок «Веселка» в Ужгороді. В залі засідань Народного Дому «Просвіти» зійшлося на означену годину до 30 душ — пани і пані, наші свідомі молоді працівники, які одушевлено заявили бажання заложити постійний аматорський гурток. Після вибору голови, секретаря зборів і двох товаришів протоколу зачитано проект статуту «Веселки», який одногослосно прийнято. Зразу зголосилося з присутніх на зборах 25 душ в члени кружка; на внесення комісії-матки одногослосно вибрано управу кружка і то: голова — фаховий учитель Степан Куцин, місто голова — Ю. А. Шерегій, секретар — учитель М. Карбованець, скарбник — фаховий учитель Ф. Агій, адміністратор — Ю. Сопко, два заступники управи — панни К. Надь і М. Стрипська. Далі вибрано надзірну раду в складі: голова — Ю. Пазуханич, секретар — Є. Вереш і член ради панна Н. Романівна. Після вільних внесень голова закрав збори.»

Так зродився перший постійний драмгурток в Ужгороді. Завдяки тому, що адміністратор гуртка Ю. Сопко був членом редакції «Свободи» в тому часі, можна було всі оголошення гуртка «Веселки» поміщати в пресі.

Автор цього «Нарису» виклопотав залю для репетицій, кімнату проб колишнього Руського Театру в старому будинку «Просвіти» на вулиці Ракоція. Всі члени «Веселки» хотіли «чим скоріше грати» — вічна туга аматорів; чим скоріше на сцену, тому не довго вибирали, але рішено поставити успішну комедію зі співами на три дії Шно-рیمгрома «Нову генерацію». П'єса вже була значно скорочена й перероблена для празької прем'єри і автор «Нарису» приступив до режисерування штуки. Управа рішила запросити на сталого режисера «Веселки» відомого режисера М. Біличенка, але аж на дальшу п'єсу, а цю приділено авторіві штуки.

Подаємо неповний склад активних членів «Веселки», бо деякі хотіли тільки в адміністрації помагати, як Ф. Агій та М. Карбованець.

Чоловіки:

1. Степан Куцин, голова, комік, тенор
2. Ю. А. Шерегій, режисер, другий тенор
3. Юрій Сопко, адміністратор, актор
4. Євген Вереш, комік-простак, баритон
5. Василь Йосипчук, актор характерів, батько, бас
6. Кость Кулаченко, актор характерів, бас
7. Кость Медвідь, актор, баритон
8. Семен Петрашко, актор інтригант, баритон
9. Василь Федак, актор, тенор
10. Федір Сас, актор, герой-любовник, баритон

Жінки:

1. Йолана Верешова-Теслович, драматична акторка, альт
2. Катерина Надь, акторка характерів, альт
3. Наталка Роман, наївна-акторка, меццо-сопрано
4. Марта Стрипська, акторка-інженю, сопран, клявіристка
5. Варка Теслович, акторка-амантка, співачка сопрано

Це було основне ядро активних членів «Веселки», якими можна було обсадити ролі на перші прем'єри. Обсада «Нової генерації» була така:

Михайло Васильчук, господар — В. Йосипчук

Олена, його жінка — К. Надь

Одотя, їх дочка — Теслович

Іван, їх син — В. Федак

Гафійка, товаришка Одоті — Й. Вереш-Теслович

Гриць Цапляк, парубок — Є. Вереш

Дяк — С. Петрашко

Учитель Юрій Волощук — Ю. А. Шерегій

Абрум, корчмар — С. Куцин

Поштар — В. Йосипчук

Проби відбувались переважно вечорами, бо більшість мала в день заняття. Актори відносно скоро вивчили п'єсу; здається, Марта Стрипська корепетувала пісні з дієвими особами. Про оркестру тоді годі було мріяти, бо ж «Веселка» не мала жодних фондів, і ролі переписував їм автор цього «Нарису». А перші афіші дав друкувати адміністратор Ю. Сопко «по-знайомству» в друкарні, в надії на прибутки з вистав . . . Як пізніше показалося, всі дійові особи знаменито зрозуміли свої образи і рішено грати «Нову генерацію» спершу на провінції, а щойно після зіграння декількох репріз представити молодий ансамбль «Веселки» в Ужгороді.

Аж о місяць по прем'єрі — 26 березня 1931 р. повідомляла «Свобода» п. з. «Наші аматори на селах»: «Дня 22. П. ц. р. загостив недавно заснований Драматично-музичний кружок «Веселка» в Ужгороді до села Йовра-Дерма, де гурток молодих аматорів виставив веселу народну комедію Шноримгрома «Нова генерація». Агільні аматори не жаліли ні часу, ні труду, щоб підготувитись як слід. День за днем відбувались проби, часом до пізньої ночі. В день вистави панував у Йовра-Дермі великий рух: «Прийдуть грати з Ужгороду!» Коли автобус з аматорами став перед читальнею «Просвіти», читальняни десятками збирались біля учителя Андрія Миня, щоб забезпечити білет на виставу.

Завдяки старанням пана учителя до вистави все було приготовлено і на його бажан-

ня аматори радо заграли одну дію для дітей, яких зібралось більше пів сотні. О пів 9-й почалась вистава для дорослих, яка вдалася, як матеріально, так і морально знаменито. Публіка Йовра-Дермська щиро сміялась, або уважно слідувала за кожною явою, взглядно думкою й постановою представників нової генерації — Одоті, учителя чи Івася та гучно оплескувала всі співи грачів. Аматори задоволили цілком публіку, яка зрозуміла п'єсу, завдання аматорів та ціль їхньої праці: «З народом для народу» — як співала Одотя. Хай запанує ідея «Нової генерації» між Йовра-Дермською молоддю, яка свідомо своїх завдань.»

Фактично це була перша прем'єра «Веселки» на селі, яке мало багату аматорську традицію. Вистава «Нової генерації» з музикою Євгена Шерегія випала дуже гарно: особливо чудово звучали пісні Одоті — Варки Теслович, яка вже тоді була знаменитою співачкою. Очевидний успіх мав дяк С. Петрашко та Гриць — Є. Вереш, діалоги яких викликали бурі сміху та оплесків серед публіки. Але всі учасники вистави дали гарні, зіграні й щиро переживані моменти, може тільки Гриць Є. Вереша не дорівнював першому інтерпретові — М. Фушичові.

В тому ж числі «Свободи» була дальша згадка: «Ту ж п'єсу відограли аматори «Веселки» 1. III. ц. р. в Перечині, де завдяки старанням «Просвіти» і «Січовиків» вистава випала дуже гарно. Аматорам, які не полінувались навіть «фісгармоніум» везти зі собою, щоб до співів був акомпанемент, та які не лякались болота і дощу, треба висловити щире признання за добрий початок культурно-освітньої праці між народом, і побажання, щоб управа «Веселки» і на далі влаштовувала заїзди з такими п'єсами, які освідомлюють, забавляють і повчають не тільки селянську публіку, але й інтелігенцію (особливо несвідому й недіяльну).

Аматори, молодіже! Жваво до дальшої праці! На Підкарпатті вас скрізь щиро привітає свідоме населення!»

Дальшою репрізою «Нової генерації» була вистава в Доманинях, дати якої вже точно не пригадаємо.

«Свобода» (2. IV. 1931) оголосила, що Драматично-музичний гурток «Веселка» з Ужгороду влаштовує у Великому Березному 4 квітня в залі «Сокола» виставу «Нова генерація».

Наш перший великий успіх скріпив трупу «Веселки» й ми шукали дальшу п'єсу для постановки. Тоді «Веселка» ще не могла виставити якусь більшу музичну чи історичну п'єсу, бо не мала жодних фондів для її оформлення; прибутки з вистав вистачали тільки на покриття коштів гастролів. Саме тому вибрано було і «Нову генерацію», бо мала тільки одну декорацію — подвір'я, що майже кожна заля мала на Закарпатській Україні, отже ми не мусіли нічого везти зі собою, крім найпотребніших реквізитів та костюмів, що ми легко дістали зі складу колишнього театру «Просвіти».

Такі обставини примусили управу «Веселки» вибрати для дальшої постановки, може не найщасливіше, бадьору міщанську комедію «Весілля з перешкодами» на три дії. Штуку одержали з колишньої бібліотеки театру «Просвіти». А що розписані ролі були також в архіві, це ще прискорило рішення управи; дійових осіб було небагато і саме для цього була достатньою трупа активних членів «Веселки»; декорація — кімната, костюми міщанські — модерні, ото ж, нічого «добового» не треба було здобувати до п'єси. Крім того, взято до уваги й те, що села наші вже були «ситі» побутовщиною. Ті, що запрошували «Веселку» до себе, не хотіли все тільки шаравари та чоботи бачити на сцені з «гопаком та торілкою», а вимагали вже п'єс з модерного життя. Правда, автор «Нарису» студював й інші модерні штуки, як «Сімнадцятилітні» Драєра, «Гедду Габлер» Ібсена, але ще не відважився їх поставити з новими аматорами. Сьогодні нам ясно, що було треба тоді ставити прогресивніші штуки, але брак фондів

у всьому перешкоджав. І так силою обставин, другою прем'єрою була комедія «Весілля з перешкодами».

Готувати почав з трупю автор «Нарису», але пізніше, коли мусів почати працю як допоміжний викладач в Хустській гімназії (15. IV. 1931), режисером запрошено Михайла Біличенка, який і поставив прем'єру. «Свобода» (21. V. 1931) згадує, що «Весілля з перешкодами» Драматично-музичний кружок «Веселка» відіграв в Ужгороді 16 травня 1931 комедію на три дії «Весілля з перешкодами». «По виконанню гри видно, що наші аматори і режисер дуже уважно ставляться до своєї праці . . . Добре виконали свої ролі: Оряся (В. Теслович), Богач (К. Кулаченко) та пан нотар (Є. Вереш). Приємно відіграли Кіт (Ф. Сас) та Аморський (С. Петрашко). Слабо справилися зі своїми ролями слуга (В. Йосипчук) та Гарбуз (С. Куцин). Неприємно вражала на виставі відсутність нашого старшого громадянства. Публіки було мало. Особливо це відноситься до наших заслужених громадян. Сподіваємося, що врешті устанowitzься такі тісніший зв'язок старших з молоддю. Працівникам «Веселки» бажаємо успіхів . . .»

Ту саму комедію ставив колись наш театр «Просвіти», а тому публіка не була так зацікавлена її постановкою та ще аматорами поза театром. Тут треба ще згадати, як вже вище сказано, що автор «Нарису» силою обставин мусів зайняти посаду в гімназії в Хусті, то ж далі не міг бути членом і «спірітус мовенс» «Веселки». Відходячи з Ужгороду, просив голову гуртка С. Куцина, щоб разом зі всіма членами трупи не дали «заспати» молодій «Веселці», та обіцяв зорганізувати початком нового сезону гастролі «Веселки» в Хусті. Члени «Веселки» неначе відчували долю гуртка, щиро жаліли відхід автора «Нарису» з Ужгороду.

Треба вважати самозрозумілим, що «Веселка» до літа хоч кілька разів ще грала комедію «Весілля з перешкодами» на провінції (про що, на жаль, автор «Нарису» не знайшов у пресі згадок), і тому вистава була на високому рівні, а в «Свободі» (9. VII. 1931) д-р М. Брацайко оцінив виставу студентів з признанням і подякою. Треба вважати безперечним успіхом, що «Веселка» таки не розпалася, але ще і восені далі працювала. Коли б автор «Нарису» не відійшов до Хусту, напевно знайшов би був платформу для того, щоб знайти спроби відновлення театру в Ужгороді. М. Аркас пов'язався вже з діяльною «Веселкою», а це могло зовсім інакше спрямувати долю нової проби професіонального театру в Ужгороді.

М. АРКАС ЗАКЛАДАЄ «РУСЬКИЙ ТЕАТР»

Бувші актори просвітянського театру в Ужгороді чекали прибуття з Праги Аркаса, щоб підняв справу постійного театру. Цілий 1930 рік в Ужгороді не було української професійної театральної вистави взагалі. Правда, на 1 листопада 1930 р. в Ужгороді українська еміграція влаштувала академію «в пам'ять поляглих», в якій взяла участь хор з диригентом, колишнім актором І. Романченком, деклямував М. Біличенко (і Яцко Остапчук); сольоспіві виконала Анда Остапчук та деклямувала ще і В. Іванова-Верес («Свобода», 6. XI. 1930). Одначе з листа В. Іванової-Верес до М. Миленка з 24 грудня 1930 р. видно, що М. Аркаса ще в Ужгороді не було. Зі «Споминів» М. Баланчука («Свобода», 8. X. 1936) довідуємося, що він приїхав у січні до Ужгороду й вирішив відновити діяльність театру.

Декілька одиниць уможливило М. Аркасові добитися до Ужгороду і зараз по приїзді М. Аркас бере на себе завдання відновити діяльність театру. Управа «Дружества Руський Театр» дає всі права директора, але грошей жодних, з услів'ям, що борги також платити не буде . . .

«Задля браку засобів прийшлося зготовити різноманітний репертуар, щоб таким чином зацікавити й чужу публіку нашим театром . . . І треба було подивляти цю енергію, з якою М. Аркас взявся за відновлення театру. Без сотика капіталу зачав організацію театру. Створив малий кадр плачених артистів, а при цьому заучував місцеві молоді сили.» («Спомини» М. Баланчука). Серед таких умов запросив М. Аркас до співпраці бувших акторів просвітянського театру, які ще перебували в Ужгороді, а щоб догодити і урядам, запросив і кілька кращих аматорів з-поміж чехів та і із місцевих наших аматорів, щоб не закидували про участь самих емігрантів у трупі.

Склад трупи весною 1931 р. був такий:

- Чоловіки:
1. Микола Аркас, директор, режисер, актор-співак, баритон
 2. Юрій Сопко, адміністратор
 3. Юрій Гаєвський, актор, баритон
 4. д-р Роман Кирчів, актор комік, тенор-буффо
 5. Степан Куцин, член «Веселки», баритон, як гість
 6. Борис Левченко, актор, тенор
 7. Еман Паржизек, бас, як гість
 8. Іван Холодний, актор характерів, тенор другий (тільки на першій виставі)
 9. Юрій А. Шерегії, член «Веселки» (від другої вистави «Гейші»), другий тенор, як гість
- Жінки:
1. Надія Аркасова, акторка, альт
 2. Валентина Іванова-Верес, героїня, сопрано
 3. Марія Лічманова, сопрано, як гість
 4. Євгенія Черкасенкова, акторка, альт
 5. Венгриновичева, альт, як гість
 6. Черник, танцюристка, як гість
 7. Єфрозинія Якубчикова, акторка, альт

Реконструкція трупи зроблена на основі рецензій про вистави «Гейша» та «Король бавиться». Припускаємо, що ще були й інші члени цієї першої трупи «Дружества Руський Театр», напр., Михайло Баланчук і ін. Однак, видається правдоподібним, що тих «плачених» акторів було п'ять з адміністратором та чотири акторки, разом 10 душ, а решта була гонорована або добровільно виступали як гості, як це було і з членами «Веселки» та іншими аматорами. Та й тоді слід ще сказати, що навіть тим десятиєм «плаченим» акторам не було з чого платити, хоч напевно мали мінімальні зарплати — може 300—500 кч.

Репертуар за перший сезон весною 1931, яким диспонував «Руський Театр» (на основі рецензій) ось такий:

1. Сідні Джонсон: «Гейша», оперета на 3 дії, прем'єра 3. III. 1931
2. Рудольф Нельсон: «Король бавиться», оперета на 3 дії, прем'єра, 7. V. 1931 в міському театрі в Ужгороді.

Обі ці оперети ставив М. Аркас. Окрестрою «Hudební Sdružení» диригував І. Воска. До кінця весняного сезону 1931 р. ніде немає згадки про інші вистави, то ж треба вважати, що в репертуарі інших не було.

Вистава «Гейші» відбулася 3 березня. Часописи «Hlas Východu», «Новое время» та «Вперед» помістили відгуки. Зокрема, останній писав (15. III. 1931): «. . . Бувший директор Руського Театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді п. М. Аркас, котрий по розпаду Руського Театру перебував у Празі, зробив Ужгородові милу несподіванку. Неожидано появився в Ужгороді, зібрав тих членів бувшого театру «Просвіти», що лишилися

на Закарпатті, доповнив трупу аматорами українськими і чеськими й оголосив виставу «Гейша» на 3. III. ц. р. Заля заповнена без різниці націй — це радісна річ. Гасне світло. Заграв оркестр — хор гейш, пізнаємо давних знайомих, є і незнайомі. Костюми гарні, настюдіювання добре, спів гарний. Яка це радість! Проїшов перший акт, другий, третій. А ще хотілось слухати і дивитися. Всі були «кращі і ліпші» . . . М. Лічманова, д-р Кирчів, дир. М. Аркас, вічно мила Іванова-Верес, п. Черкасенкова, п. Якубчикова, п. Холодний, п. Гаєвський і всі . . . і найвибагливіші були задоволені . . . Виставу повторено 8. III. ц. р. при випроданій залі . . . Сподіваємось, що добрі люди допоможуть збудувати М. Аркасові знов сталий театр для народу Закарпаття.»

Отак то тишилися всі відновленому театру, але сама радість не дала організаторові потрібних фондів. На 19 квітня скликано загальні збори «Дружества Руський Театр в Ужгороді» для перевибору дирекції, але і то не принесло сподіваної допомоги. Є фактом, що М. Аркас згуртував біля кількох акторів всіх кращих аматорів в Ужгороді і багатьом дав відповідні ролі; захворів якомсь після прем'єри І. Холодний; ролю Маркіза Імарі, губернатора, доручив і підготовив за чотири дні з автором цього «Нарису», і вже 8 березня 1931 р. грав, співав і танцював цю велику ролю поперше в Ужгороді, а пізніше в Мукачеві і в Хусті.

«Свобода» (30. IV. 1931, ч. 17) оголосила другу прем'єру: «7. V. 1931 «Руський Театр» грає прем'єру «Король бавиться», оперету на три дії Рудольфа Нельсона. «Оперета, — пише газета, — що прем'єрою йшла в світових столицях ще перед світовою війною, до цього часу не сходить зі сцен великих європейських міст. Постановка цієї оперетки зовсім відрізняється від постановок інших режисерів, а то тому, що п. Аркас перетворює дану оперетку на сатиру і тим самим творить з оперети не лише забавний образ, але виводить перед публіку в легкім і приємнім виді наші хибі і наші смішні сторони.» На жаль, ні одна газета не подала рецензію на прем'єру цієї оперети в Ужгороді. Коли театр виїхав на гастролі до Мукачева, появилась в «Свободі» (11. VI. 1931) стаття «Замість рецензії». 9 і 10 травня ц. р. Мукачево мало приємну несподіванку — дружество «Руський театр» із Ужгороду виставило в Мукачівському міському театрі дві оперети: «Гейшу» та «Король бавиться». (Про «Гейшу» було в ч. 11, тому пишемо про оперету «Король бавиться»). «Ця п'єса належить до старого передвоєнного репертуару, але в постановці «Руського Театру» вона була в достатній мірі змодернізована. Маєстро Воска своїми музикальними доповненнями і режисер театру п. Аркас вдалою по думці постановкою кабарету дуже й дуже прикрасили оперету. Сольоспіви пані Лічманової, пані Іванової-Верес, пані Венгриновичевої, дуже темпераментний танець панночки Черник в кабареці викликали довгі оплески. Жива і викінчена гра пана Кирчева теж багато сприяла до успіху оперети . . . На жаль, мукачівська публіка не відгукнулась, нема що ждати москвофілів, але чехи не прийшли. На закінчення: І жаль, що зза того, щоб самому утримуватись, Руський Театр примушений «ставати на шлях виставлювання оперет», бо так здобуває засоби. Між тим на Підкарпатті треба б театру для поширення позашкільної освіти — драми, комедії . . . Треба запобігти дефіцитам і домагатись, щоб уряди та просвітні організації забезпечили Руському Театру потрібні матеріальні засоби . . .»²⁹

Про вислід праці театру подав дир. М. Аркас такий звіт у «Свободі» (16. VII. 1931): «Руський Театр зареєстроване дружество з обмеженою порукою в Ужгороді під дирекцією п. Миколи Аркаса, почавши від місяця березня до 4 червня 1931 р. відіграв 10 вистав, а то три шкільні вистави, одну військову та шість публічних. Зі всіх вистав одержано зі вступного 12 175,50 Кч. Збірка на театр в Ужгороді принесла до 1. V. 1931 р. 1 135,00 Кч, в Хусті 215,00 Кч, в Мукачеві 235,00 Кч. Разом приходу було 13 760,50. Вдатків за десять вистав було всього 18 926,50, отже, дефіцит 5 166,00 Кч. Подаючи

це до загального відома, адміністрація Театру підчеркує, що на покриття дефіциту не одержує жодних субвенцій. Ціле підприємство веде сам директор М. Аркас на власне ризико.»

Отак скінчилася перша спроба відновлення театру в Ужгороді. Сам факт, що театр мав дефіцит, не здивує нікого. Одначе «Новое время» (15. III. 1931, ч. 11) подає: «Жидівський театр «Гамібаг» — порожня заля, театр не має чим виїхати на дальші гастролі, директор Франкос просить допомогу . . .» Отже, не тільки наш театр був у кризі.

Той же часопис 28. VI. 1931 р. подає, що краєвий Виділ в Ужгороді уділив на покриття дефіциту Ужгородського «Руського Театру» 3 000,00 Кч. Той самий Краєвий Відділ на своєму засіданні нарешті вирішив, що «Російський Краєвий Театр» від 1. IX. може зачати сезон . . .» (Новое время», 17. V. 1931). Такого театру ще не було тоді, але видно, що урядові чинники вже готовили його організацію. А тому їм не залежало на відновленню українського театру.

Думку про відновлення нашого українського театру в тому часі підняло і «Педагогічне Товариство Підкарпатської Русі» в Ужгороді на своїх шостих річних загальних зборах в резолюції: «Приймаючи на увагу величезну роллю театру, як позашкільного освітньо-виховуючого чинника, жадаємо: 1) Асигнування урядами відповідних сум спеціально на утримання сталого театру на Підкарпатті, 2) оскільки театр для успішного виконання хосенної ролі і мовою і репертуаром мусить бути як найближчим народом, серед якого він працює, піддержка повинна бути признана театрові українському в першій мірі, 3) «Дружество Руський Театр» в Ужгороді, що має достатні сили і досвід у театральній роботі на Підкарпатті, які воно виказало в своїй праці без жодної помочі з будь-якого боку, повинно бути використано як основа при утворенню згаданого сталого театру. Гол. Виділ. Підписали А. Волошин, А. Штефан, О. Маркуш, Ю. Ревай, С. Куцин і ін.»

Отже, ці резолюції також потверджують, що уряд вже готував організацію постійного театру на З. У. очевидно, неукраїнського!

Роблячи висновки з цієї спроби М. Аркаса — відновити театр в Ужгороді, ми є того погляду, що при своєму найкращому намірі він зробив одну кардинальну помилку: хотів відновити старий театр з емігрантів замість того, щоб пробувати заснувати новий театр з місцевих сил, хоч би й аматорів, та з допомогою старших акторів, і намагатися їх систематично вишколювати. Так сталося, що адміністративна верхівка тут бачила знову тільки театр еміграції, і почали організувати свій, на жаль, «карпаторуський», а не український. Автор цього «Нарису» з тією метою закладав «Веселку» як постійний аматорський гурток в Ужгороді, що стався б основою постійного театру з місцевих сил, очевидно, з допомогою старших професіоналів. Ми припускаємо, що коли б автор не відійшов до Хусту, може знайшов би порозуміння з М. Аркасом для цієї мети, а тоді українці були б здійснювали організацію нового постійного закарпатського театру, а не ті урядові чинники, які скерували цю річ на «карпаторуський» напрям і на русифікацію українського театральництва Закарпаття.

Із екзистенціальних причин всі театральні чинники з української еміграції на З. У. дуже дбали, щоб тільки вони керували і творили театральне мистецтво в Ужгороді, бо, мовляв, місцевих сил немає! А було вже в цьому часі ясним, що талановитих аматорів тоді вже було чимало (адже багатьох із них ангажували у великих ролях різні режисери, як, напр., Марію Вроновську-Кукурузову, Маргариту Брацайко, Михайла Біловарія, Юрія і Євгена Шерегіїв, Михайла Русинка, Олексу Галаса, Євгена Вереша та інших). Також був цілий ряд талановитих аматорів, з яких можна було вже організувати кандидатів на акторське звання: Варка Теслович, Йоланна Теслович-Верешова, Степан Куцин, Федір Сас, Наталка Роман, Катерина Надь, Марта Стрипська,

Семен Петрашко й інші. Треба було тільки поставити справу як програму на майбутнє, а не брати місцевих як помічників для утримання театру з емігрантів.

Чого не зробив тоді Аркас і наші українські компетентні чинники з «Просвіти», то поклали собі за мету противники українського театру. Тими ж місцевими силами організували театр, але не український! Всі дальші старання М. Аркаса відновити старий театр через це провалювались. Не допомогла ані участь кількох чеських аматорів у трупі, ані принагідне прибирання місцевих сил до старої трупи емігрантів. При всій жертвенній праці цим М. Аркас утруднив утворення дійсно українського місцевого театру на З. У.

ІНШІ ІМПРЕЗИ НА З. У.

Початком сезону 1930/31 серед аматорів на Закарпатті створилися відносини під знаком протесту проти розпорядку Краєвого президента Розсипала з 9 червня 1930 (ч. 68 004/III-30) «вживати чехословацький язык в урядових актах». Протест проти цього підписали всі руські (українські) партії Закарпаття («Свобода», 18. III. 1930, ч. 38). Аматорам на селах тяжко було писати подання про дозвіл на виставу чеською мовою. Це значно спинювало театральну діяльність драмгуртків, однак її не припинило. В Перечині драмгурток «Січі» поставив 26 серпня 1930 драму М. Гункевича «Кроваві перли» в п'ятьох діях, повторену у Великому Березному. Організував Василь Деха. Учні народної школи в Кив'яжді улаштували Різдваний вечір: колядки, пастирська гра і комедія «Пан Франц із замку», режисер учитель Василь Сопко. У Великому Бичкові 8 січня 1931 р. драмгурток «Просвіти» поставив нову народну п'єсу зі співами на три дії Василя Йосипчука «Таки діждалися свого» і 14 січня повторив її у Требушанах з велим успіхом. «Братство св. Кирила і Методія» при гімназії в Ужгороді поставило 1 лютого 1931 р. з концертом дві комедійки «Симулянт» і «Пес кусає». Пласт при гімназії в Ужгороді поставив 19 грудня 1930 р. в міському театрі «Серед цвітів» К. Лукашевичової і «Гостину св. Миколая» І. Франка. Автор цього «Нарису» оживив діяльність Пласту в Хусті при гімназії. Початком травня 1931 р. поставив проф. Михайло Самойлович з учнями 8-ої класи «Наталку Полтавку» вперше в гімназії російського напрямку! Ю. А. Шерегія помагав і суфлював.

«Нлас Východu» (14. V. 1931) згадував, що учні хустської гімназії грали 6 травня 1931 р. в залі Слов'янського Дому оперету І. Котляревського «Наталка Полтавка». «Як перша їхня вистава, — писала ця газета, — виявила акторські таланти, відвагу і надпересічне виконання роль. Учень Сливка в ролі Возного цілком добре пародіював урядничу пиху. Трагіку Петра ніжно подав Бора, Фаркашова (Наталка) зробила враження не тільки природною грою, але й гарним та приємним голосом. Режисура проф. М. Самойловича була надзвичайно зручна. Молодь показала свій інтерес до театру». В Хусті поставив автор цього «Нарису» з гуртом молоді при «Просвіті» 19 серпня 1931 р. «Гріхи молодости», Руська кухня і Червоний хрест в Ужгороді улаштували 14 березня 1931 концерт трьох мистців — співачки Анди Остапчук, знаменитого драматичного тенора Михайла Дуди і клявіриста Г. Мавроматті. Концерт мав великий успіх, — пише «Нлас Východu» (19. III. 1931). Також драмгурток гімназії в Ржевничах улаштував свято Т. Шевченка.

Як ми вже раніше подали, багато читалень святкували цього року своє 10-ти річчя, між ними і читальня у Великому Бичкові, де з цієї нагоди 28 серпня 1930 р. улаштували святочну академію; виступав хор, оркестра, були деклямації, а драмгурток поставив жарт «На перші гулі» («Вперед», 1. IX. 1930). Літом 1931 р. подібне свято 10-ти річчя влаштувала читальня у Веряці, де виставив драмгурток «Сватання на Гончарівці»

Квітки-Основ'яненка 2. VIII. 1931 (за «Свободою»). Багато різних імпрез преса не зафіксувала.

В сезоні 1930/31 двома різними дорогами прямували М. Аркас і Ю. А. Шерегій — Дружеством Руський Театр в Ужгороді та Драматично-музичним гуртком «Веселка» до тієї ж мети — дати Закарпаттю український театр. А в той час д-р С. Фенцик з своїм «Народопросвітительним Союзом» планував «руско-венгерский театр»: 240 вистав річно, а з них 80 угорських мав би грати мішаний ансамбль. («Kárpáti Magyar Hírlap», 4. III. 1931). Але і цей часопис назвав той плян таким, який «має багато перешкод» . . .

Світлим моментом був перед кінцем цього конгрес Учительської Громади в Ужгороді 2 травня 1931, на якому свідомі 483 члени-учителі прокламували, що «наша мова українська», під громи оплесків. З цього часу можна говорити про культурно-мистецьку працю на Закарпатті з виразною боротьбою за українську мову, що раніше тільки Союз студентів прокламував на Першому З'їзді молоді Закарпаття.

В надії, що витривала діяльність «Дружества Руський Театр» в Ужгороді виборє собі належну субвенцію від уряду, М. Аркас відважно продовжував працю і в сезоні 1931/32. Що більше, постарався доповнити ансамбль театру дальшими мистцями.

Ось склад трупи і репертуар в сезоні 1931/32:

Чоловіки:

1. Микола Аркас, директор, режисер, актор-співак, баритон
2. Юрій Сопко, адміністратор
3. Євген Вереш, член «Веселки», як гість
4. д-р Роман Кирчів, актор-комік, тенор-буффо
5. Степан Куцин, член «Веселки», баритон, як гість
6. Василь Мурашко, актор-співак, баритон
7. Борис Мартинович, актор-співак, тенор
8. Микола Ручко, актор-співак, глибокий бас
9. Ф. Шінделарж, героїчний тенор, як гість

Жінки:

1. Надія Аркасова, акторка, альт
2. Венгриновичева, альт, як гість
3. Марія Лічманова, сопрано, як гість
4. Марія Кукурузова, акторка, співачка, сопрано
5. Аранна Кремницька, танцюристка, як гість
6. Анда Остапчук, співачка, драматичне сопрано
7. Фатима Омелянович-Павленкова, прімадонна, сопрано
8. Євфрозинія Якубчикова, акторка, альт

Список не є цілком точний; з рецензій тяжко відтворити точний склад трупи. Навозні виходить, що було 5 акторів і адміністратор, 5 акторок, отже 11 душ, як і в попередньому сезоні; це були плачені сили. Крім них, три чоловіки як гості з аматорів (може було їх більше), та три жінки як гості. Ясна річ, що в хорі та гуртових сценах брали участь ще дальші аматори, бо ж вистави цього сезону вимагали великих гуртів, а в одній рецензії згадується про 40 учасників («Запорожець за Дунаєм» у Михайлівцях). Є різниця в складі трупи в цьому сезоні й попередньому: відійшов із-за хвороби І. Холодний, прибув до трупи М. Ручко; тим самим, мабуть, вже не гостював бас Е. Паржизек. Б. Мартинович, А. Остапчук, В. Мурашко і Ф. Омелянович-Павленкова значно піднесли співацький рівень трупи. Не знаходячи в рецензіях імен В. Іванової і її сестри Є. Черкасенко, треба припускати, що в цьому сезоні вони не були в трупі. Знову увійшла в трупу М. Кукурузова, а також кілька дівчат танцюристок, як Чер-

ник та інші, бо ж трупа, як далі побачимо, ставила «балет». Можливо, що в трупі були і М. Баланчук, Левченко та Гаєвський з минулого сезону (за «гонорар»).

До репертуару в цьому сезоні вносимо тільки ті вистави, про які є згадка в пресі, в рецензіях, хоч М. Баланчук у своїх «Спогадах» наводить високе число вистав у цьому сезоні. Крім нище наведених, ми не знайшли згадок про інші п'єси.

1. В. Валентінов: «Жриця вогню», оперета мозаїка на 3 дії. Постановка М. Аркаса, в Ужгороді, 17. XI. 1931, в міському театрі.
2. С. Артемовський: «Запорожець за Дунаєм», комічна опера на 3 дії. Постановка М. Аркаса, диригент Ярослав Вильгелм як гість, Ужгород, 14. I. 1932 в міському театрі.
3. Е. Кальман: «Королева чардашу», оперета на 3 дії. Постановка М. Аркаса, диригент Я. Вильгелм. В Михайлівцях, 14. II. 1932, а 20. II. 1932 в Ужгороді — «бенефіс» М. Аркаса, міський театр.
4. М. Старицький: «Циганка Аза», народна драма зі співами й танцями на 5 дій. Постановка М. Аркас, диригент Я. Вильгелм.
5. П. Маскані: «Кавалерія Рустікана» — опера в 1 дії плюс балетний фрагмент «Вальсе тристе». Режисери опери М. Аркас і Л. Кайгл, він же і диригент як гість, в Ужгороді, 5. IV. 1932, міський театр.
6. Т. Шевченко — М. Аркас: «Катерина», — опера, друга дія в рамках Шевченківського свята, постановка М. Аркаса, диригент Л. Кайгл (?).

Як бачимо, в репертуарі самі музичні штуки — опери й оперети, одна музична драма і фрагмент — «балет». Серед тодішніх обставин це було аж занадто багато, однак не віриться, щоб, крім тих п'єс, театр не грав ще й інші. Якщо театр виїжджав на провінцію, а це було кінечним, то не міг там ставити ці масові п'єси, бо учасники хору та гуртових сцен не могли з Ужгороду виїжджати на кілька днів, хіба на суботи й неділі. Ото ж, ми віримо, що в репертуарі були й менші п'єси, як, напр., «Запорізький скарб», «Наталка Полтавка» тощо, з якими легше було виїжджати на довші гастролі. Є цілком правдоподібним, що театр почав працю від серпня, коли велася підготовка нового репертуару, а між тим у вересні й жовтні їздив на провінцію з гастролями. Обставини, серед яких велася праця, не були найкращими. Хоч в б'юджеті Закарпаття на 1932 р. із 41 мільйонів кч було для театрів та драматичних гуртків преліміновано 130 000 кч («Свобода», 27. VIII. 1931), не було надії на постійну субвенцію від уряду.

Урядові чинники мали інші пляни з театром на З. У. Ось «Новое время» (18. X. 1931, ч. 42) оголосило конкурс Земського Уряду в Ужгороді, під ч. 106 688/2 а 31. а 30. IX. 1931, при чому написано, що прийматимуться «лица карпаторусской народности» від 18 років життя. Заінтересовані мають до заяви долучити документи: 1) свідоцтво про чехословацьке громадянство, 2) шкільне свідоцтво, 3) життєпис до 15. XI. 1931, адресовані до Шкільного відділу Крайового управління. «Комісія імієт право кого либо из оферентов принять или исключить.» Таке ще було додано, а підписав це повідомлення д-р Славік. Ось тут є початок організації т. зв. «земського» курсу для майбутнього «Подкарпаторусского» театру . . .

22 листопада 1931 р. читаємо в «Новому времени» звіт Л. Кайгла, освітнього референта Крайового Уряду про вислід конкурсу: зголосилося більше 60 осіб із ужгородського і мукачівського округів та зі Східньої Словаччини. Це переважно сільські інтелігенти, які пишуть «на русском і словацкому языках». Організатори конкурсу оповіщали, що перестудіюють ці заяви-прохання і назначать «агільного організатора», або «директора» і дадуть проект Крайовому правлінню, щоб від нового року почати діяльність «Карпаторусского Народного Театра» в Ужгороді, додано, що «соотвіт-

ственна матеріальна підтримка» потрібна. З цього видно, що годі було М. Аркасові сподіватися якої-небудь підтримки зі сторони уряду. Але Аркас не уступав. Навпаки, придумав оригінальну «принаду» для глядачів: улаштувати 10-літній ювілей акторської діяльності д-р Романа Кирчева, любимця публіки, 17 листопада 1931 р. Ювілейну виставу першим оголосив часопис «Hlas Východu» (5. XI. 1931, ч. 43): «Дружельну Руський Театр в Ужгороді» грає у вівторок, 17. листопада на честь свого заслуженого члена д-ра Кирчева оперету Валентинова «Жриця вогню». Бере участь славнозвісна субрета пані Ф. Павленкова, пп. дир. Аркас, Мурашко, Мартинович. Закликаємо нашу суспільність, щоб підтримала дружество численною участю у виставі і задемонструвала своє зацікавлення найвідповіднішим шляхом — прямою допомогою театрові».

Обсада головних роль була така:

Геквар, магараджа — Р. Кирчів

Вангур, його син — М. Аркас

Люсієн, його приятель — Б. Мартинович

Анжель, його сестра — Ф. Омелянович-Павленкова

Гудха, головний жрець — В. Мурашко

Нера, жриця Вогню — А. Остапчук

Мальхар, начальник поліції — М. Ручко

Бабу, сторож храму — Є. Вереш

Танцюристи — А. Кремницька і Л. Черник

Знаючи добре цю оперетку, ми свідомі того, що, крім головних осіб, виступали індуци, браміні, баядерки, храмові танцюристки-жриці, словом хор і гурт, в якому брали участь члени «Веселки», а також старші учні учительської семінарії. У «Впереді» (1. XII. 1931) була згадка про «великий успіх українського театру в Ужгороді»: «Дня 17. XI. Т-во Український Театр в Ужгороді поставило на сцену оперету Валентинова «Жриця вогню». Представлення влаштовано з нагоди 10-ої річниці театральної діяльності д-ра Р. Кирчева, який є визначний артист, комік, доктор прав та філософії, талановита, мила людина, що виконала багато праці в інтересі нашої української культури на Закарпатті. Міський театр був переповнений, багато було і чеської публіки.»

Дирекція «Дружества Руський Театр в Ужгороді» з цією виставою добре калькулювала: сезон почався повним збором у касу театру.

На виставу відгукнулася майже вся преса: «Свобода» (12. XI. 1931), «Руський вестник» (19. XI. 1931), «Hlas Východu» (19. XI. 1931), «Новое время» (22. XI. 1931), і навіть коротку замітку дали «Podkarpatké hlasy» (25. XI. 1931). Найбільше признання діяльності д-ра Р. Кирчева висловив В. Гренджа-Донський, зазначивши, що «він перший був з тих, що як член капелі Кошиця запропонував заснування сталого театру» («Свобода» 12. XI. 1931). Всі часописи найбільше зупинилися на Р. Кирчеву, і лише «Свобода» (26. XI. 1931) згадала про решту учасників «Жриці вогню».

Другою прем'єрою Руського театру в сезоні 1931/32 була опера «Запорожець за Дунаєм», поставлена як бенефіс для М. Аркаса, що співав у виставі партію Карася. Однак, вищі кола українського громадянства не підтримали тетру і на виставу не з'явилися. Про саму виставу писала «Свобода» (21. I. 1932): «. . . Поява Одарки в особі відомої артистки пані Омелянович-Павленкової присутню публіку очаровувала через цілий час гри. Гарне виконання ролі Оксани (пані Кукурузова) так в сольових партіях, як і в дуетах (з Андрієм — М. Мартиновичем) своїм милим голосом вповні задовoliло сподівання публіки. Типичний Карась в особі п. М. Аркаса не легко найшов би суперника. Рівно ж виконання дальших роль чоловічих зустрілися з повним визнанням. Хорові виконання на цей раз випали знаменито». Підписав Бурлака.

Можна доповнити інтерпретів дальших роль: султана співав В. Мурашко, Іманна — післанця султана — М. Ручко, Селіх-ага — Р. Кирчів.

Не дивлячись на статтю д-ра М. Гращайка («Свобода» 21. I. 1932), де він констатував оживлення театру, становище театру було тяжким. Театр шукав підмоги в провінції: дав у Михайлівцях дві вистави (13 і 14 лютого 1932), оперети «Жриця вогню» та «Королева чардашу». Останню вже давав 2 лютого 1932 р. як другий бенефіс Миколи Аркаса (третя вистава сезону) в складі:

Сільва — Ф. Омелянович-Павленкова

Едвін — М. Аркас

Боні, його приятель — Р. Кирчів

Стазі — М. Лічманова, як гість

Фері-бачі — В. Мурашко.

Далі виступали М. Ручко, Е. Якубчикова й інші. Вистава викликала «Малий фейлетон» Бурлаки (М. Баланчука) з наклепом на Ф. Омелянович-Павленкову, назвавши її «королевою цибулі», а не «чардашу», за що редакція «Свободи» мусіла вибачитися «за недогляд в пресі». Цікаву деталь в цій виставі подав «Uj Közlöny». Він тенденційно похвалив аматорку Лічманову, щоб знизити рівень українських професійних акторів.

Четвертою прем'єрою сезону 1931/32 була «Циганка Аза» М. Старицького, виставлена в рамках ювілейного святкування з дня уродин президента Т. Масарика. «Свобода» (17. III. 1932) писала: «Приймаючи на увагу невідрадне становище нашого театру, нам треба цю велику посвяту, яку вкладає наш невтомний директор і режисер М. Аркас, признати. Його вмиле ведення сценічного діла є просто майстерне. Можна було це бачити і на цій виставі. Переходячи мимо всіх учасників гри, треба застановитися над правдивими мистцями, котрі мимо того, що живуть в найгірших обставинах, які для них склалися, показали своєю грою повну перемогу духа. Дух мистецтва просто полонить глядача і примушує переживати все, що артист подає. Хто ж міг більше відзначитися, як відома артистка пані Ф. Омелянович-Павленкова. Поминаючи трохи неясну дикцію, мистецьке виконання ролі Ази являється незрівняною креацією, яку доводилося нам видіти. Василь, відома нам креація многих Василів, нагадує нам добрі часи нашого театру. За це виконання, можна сказати безсторонньо, не повстидався б і найславніший артист, а тому ми, маючи такого мистця в особі директора і режисера М. Аркаса, можемо завидувати йому. Те само можна сказати про збірні сцени і хори; треба подивляти енергію нашого режисера. Загальне враження дала вистава вповні вдоволяюче». З решти головних ролей Апраша грав М. Ручко, Лопуха — М. Мурашко, старосту — Р. Кирчів, Гордилю — Е. Якубчикова, а Галю, дочку Лопуха — М. Бращайко.

П'ятою прем'єрою була (5. IV. 1932) вистава одноактової опери Р. Маскани «Сільська честь» («Кавалерія рустікана») з додатком фрагменту «Смутний вальс». В головних партіях виступали А. Остапчук (Сантуцца) та чеський співак Ф. Шінделарж. Тому що почав виходити часопис «Українське Слово», там була поміщена стаття В. Гренджі-Донського «Український театр» (15. IV. 1932), де автор, зазначивши про дуже скрутний стан українського театру на З. У. писав: «. . . На днях була вистава. Своя рідна, українська вистава. Давали оперу «Селянська честь» (Кавалерія рустікана). А знаєте, що то значить дати виставу в Ужгороді? Знаєте, скільки поту, скільки труду треба вложити тому бідному режисерові, поки підучить більшість трупи: аматорів, щоб випустити їх на сцену? Це тільки драматична часть, а до співу? Де танці? Скільки біганини до директорів, щоб пустили молодь на репетиції, скільки ласкавих прохань, щоб дали власники до диспозиції освітлену й отоплену залю на проби. А де

ще проби з оркестрою? Це тільки про це. А де ще готові видатки? За театральну залю треба заплатити, потрібні також і опалення, електричне світло, всякі причандали реквізитні, доповнення гардероби, гриміровка і т. д., а ще що найбільше коштує: оркестра, бо як кажуть «і гріб Христа не стерегли задармо». І от, вложивши стільки видатків, стільки труду, всі автори нетерпеливо очікують публіки. Завіса піднесеться, а тут тобі заля! Правда, цей раз була гарна публіка, але інколи не то, щоб заробили, а ще, як шило з мішка, вилізає дефіцит. Іноді повторити годі, коли і сама прем'єра дає такий результат. І от знову почнеться те саме, а ми собі сидимо дома.

Є нас вже, слава Богу, в Ужгороді досить, щоб підперти тих справжніх героїв, працівників нашої рідної культури, що, голодуючи і ні на кого не нарікаючи, напружують всі свої сили, щоб врятувати для нас святиню рідної культури, яка безперечно спричинилася до нашого національного відродження в минувшині і спричиниться і в майбутньому.»

Поки нашу провідну інтелігенцію треба було будити подібними статтями про значення театру, урядові чинники робили своє. От читаємо в тому ж числі «Українського Слова»: «Шкільний реферат розписав конкурс на місце директора — шефа краєвого театру, який би мав бути відкритий початком осіннього сезону цього року. Рефлектанти мають подати найпізніше до 15. V. ц. р. просьбу Шкільному реферату, доложено: 1) свідоцтвом про державне горожанство, 2) свідоцтвом про образования в театральній школі, або більшелітню практику на сцені при декотрому театрі, 3) свідоцтво, що володіє народною мовою. Звертаємо увагу всіх рефлектантів на те, щоб негайно предложили просьби Шкільному реферату Краєвого уряду в Ужгороді.» Відомо, що вже збиралися відкрити краєвий театр початком минулого сезону, потім з нового року, а зараз оголошують на початок осіннього сезону. Як відомо, ані тоді не відкрито театр, бо не було з ким. Але ці стремління були причиною ігнорування діяльності «Дружества Руський театр», який продовжував свою працю.

«Українське Слово» (1. V. 1932, ч. 6) писало про гастролі так: «7. IV. ц. р. звітав Український Театр з Ужгороду до Мукачеве. На цей раз вже не з оперою, як досі, але з коротеньким, добре проведеним балетним фрагментом «Вальсе трісте» і оперою «Сільська честь» Масканьї. Виступ театру треба на цей раз оцінити як надзвичайно вдалий і можна вважати його музичною подією сезону. «Сільська честь» з її напруженістю в акції, музиці та аріях і з артистичного і музичного боку проведена блискучо. Анда Остапчук, як «Сантуцца», з прекрасним партнером-гастролером п. Шінделаржом «Туріддо», давали таке відтворення своїх поль, що робило би честь хоч якій більшій сцені. Пані Лічманова, вже знана в Мукачеві з оперети «Гейша», як і все, дала гарний і докінчений образ у своїй невеличкій ролі (Лола). Хори звучали свіжо і зіспівано, оркестрі бракувало хіба лише інструментальної повноти. Загальне диригування належало п. Кайглові і йому належить повне признання. Залю була майже цілковито випродана, але серед публіки бракувало (за невеликим числом вийнятків) представників місцевого, т. зв. «руського» товариства, що і на нині ще мабуть займаються забагато політикою в мистецтві. Виступ Українського Театру спільно з чеськими гастролерами треба вітати, як справжню культурну роботу високої артистичної вартости, а до того ж, і піонерську працю для розбудови здорових українсько-чеських взаємин. Шкода лише, що обмежені матеріальні засоби Українського Театру не дозволяють йому широко використати здібності артистичних сил і хист проводу театру. Чи не час би відповідним чинникам підперти вартісну культурну працю, а не піддержувати мертворождені москвофільствующі кволі культурні установи?»

Шостою прем'єрою в сезоні 1931/32 рр. була вистава другого акту опери «Катерина» М. Аркаса на Шевченківському святі-концерті 17 квітня 1932. В опері виступали

Катерина — А. Остапчук, батько — М. Аркас, мати — Е. Якубчикова, Андрій — Б. Мартинович. «Українське Слово» помістило досить гостру рецензію (1. V. 1932), де зазначало, що «свято не було на тій висоті, яку вимагала б хвиля й той, в чию пам'ять було це свято». Рецензія лише зазначала, що найліпшою точкою свята була промова В. Гренджі-Донського.

Більше відомостей в пресі про цей сезон немає, за винятком згадки М. Баланчука, що театр на провінції (Михайлівці) ставив з великим моральним та матеріальним успіхом «Запорожця за Дунаєм».

Однак те все не вистачало на покриття видатків на гардеробу, декорації та платні артистів. Правда, була обіцяна субвенція від крайового правління. Отже, в надії на цю субвенцію артисти з самопосвятою працювали в згоді з дирекцією театру. Всюди, куди театр приїжджав, зустрічався з великими симпатіями публіки. Заля на провінції все була битком набита. Також і шкільні та народні вистави проходили з великим успіхом. Лише столиця Підкарпаття — Ужгород не потрапила гідно поставитися до змагань нововідродженого «Руського Театру». Бувало так, що пополуднева шкільна або народна вистава погашувала дефіцит вечірньої вистави. Публіка, як і раніше, ставила різні вимоги, однак зі своєї сторони не намагалася нічим підтримати тяжкий почин М. Аркаса. Отже, залишалася одна надія на рятунок — обіцяна субвенція.

За 1931-ий сезон театр відіграв, починаючи з березня місяця, а відтак в 1931/32 сезоні до кінця травня 280 вистав, в цьому числі шкільні та народні вистави. Обороти в першій частині сезону сягнуто понад 100 тисяч Кч. По всій провінції М. Аркас старався додержувати народний напрям театру, ідучи за девізою М. Садовського, що театр має освідомлювати та впоювати любов до свого побуту та історії. Тому «Запорожець за Дунаєм» з репертуару не сходив на провінції ніколи. Також «Наталка Полтавка» і багато інших побутових п'єс і одноактовок. На це одержав театр всього 5 000 Кч субвенції. При таких умовах тяжко було вести далі театр в тому напрямі, як було намічено.

Реасумуючи, ми робимо такий висновок: «Дружество Руський Театр» в Ужгороді під дирекцією М. Аркаса виконало велику жертвенну працю без фінансових засобів на Закарпатті в надії на підтримку уряду, в чому однак всі надії завели М. Аркаса і він кінцем сезону 1931/32 припинив цю форму діяльності театру. Можемо припускати, що крім нами наведених дев'ятьох (з «Наталкою Полтавкою» разом) прем'єр, «Дружество Руський Театр» давало ще й інші вистави, побутові та одноактівки й число прем'єр може досягало 10—12 постановок за півтора сезону діяльності. Тому тим більше треба оцінити ці спроби відновлення нашого театру в Ужгороді Миколою Аркасом.

ДІЯЛЬНІСТЬ АМАТОРСЬКИХ ГУРТКІВ

Сезон 1931/32 рр., коли автор «Нарису» учителював у Хусті, виявився плідним саме в цьому місті. Музично-драматичний гурток «Веселка» дав дві вистави («Весілля з перешкодами» та «Нова генерація»). Остання була відіграна з особливим успіхом. В складі її акторів приймали участь: Дося — В. Теслович, Гриць — С. Вереш, дяк — С. Петрашко, Гафійка — Й. Теслович, Олена — К. Надь, Абрум — С. Куцин та Васильчук — В. Йосипчук.

Одночасно автор «Нарису» та його брат Є. Шерегії організували хор Пласту (перший молодіжний хор у Хусті), яким диригував Є. Шерегії. Співав хор і в церкві. Але і тут були перешкоди, що яскраво відображають обставини. «Українське слово» 15. IV. 1932 писало: «... Дня 20. III. 1932 застав двері до хорів церкви замкнені. Мимо вся-

ких заходів ключів не можна було роздобути. Хор не співав. По богослуженні проф. Юрій Шерегій звернувся до о. пароха Івана Бокшая із запитом, чому не впущено співаків на хори. Дістав, м. ін., таку відповідь в мадярській мові: «До мене не говоріть по руськи, в моїм домі говоріть зі мною по мадярськи . . .» Коли про це пишемо . . . не для реклами, а щоб показати, що хто є головою комітету, що має урядити «день русской культуры» в Хусті . . .» Дещо пізніше уряд епархії з Ужгороду написав парохів в Хусті, щоб не робили перешкоди участі пластового хору на богослуженнях . . . («Hlas Východu», 7. IV. 1932).

Хор співав і на гастролях у Пряшеві 19 — 20 червня 1932 р. на святі «540-річного ювілею приходу князя Федора Корятовича».

У Великому Бичкові Пласт поставив 1 червня 1932 р. двохактівку «Свято матері» (режисер Миколая Божук), а в Білках студенти при «Просвіті» поставили 8 серпня 1932 р. «Запорозький скарб» Ванченка. В Ужгороді (3. X. 1932) разом з хором виступали курсанти Андрія Кістя в десятих народних танках (кращі танцюристки Ірина Іванчо, Христя Сподарик, Ольга Гупаловська, Аліса Гренджа — Донська, Люба Устіянович, Люба Кирчівна, Куцин, Желтвай). Сам А. Кість вже від 1930 р. вів курси танців по різних місцевостях З. У. найчастіше в Ужгороді. Значення курсів українських народних танців під проводом хореографа А. Кістя в тому, що вони переходили рямки аматорства. Багато його учнів досягли високого рівня в танцювальному мистецтві, як, напр., Іванка Гірна, О. Гупаловська, А. Гренджа-Донська, Михайло Цірікус, Імре Кардашинець, Олекса Пойда й інші, з іменами яких ще зустрінемося пізніше. Деякі з них виступали згодом в наших театрах. Знаменний був і той факт, що молодь-курсанти мусіли собі поступово придбати (вишивати) український народний стрій, що дуже підвищувало рівень публічних імпрез.

Важливою культурною подією була в цьому сезоні поява українського часопису в Пряшеві «Слово Народа» під редакцією письменниці Ірини Невицької, де реєструвалися важливіші культурно-мистецькі імпрези. Ось деякі з них:

У Вишніх Полянках відбулася 7 березня 1932 вистава драми «Безталанна», 13 березня повторено її в Бехерові, режисер управитель школи Ф. Рожек. В Руськім 7 березня поставлено шкільну виставу «Малий коваль», режисер учитель Шенкірик. Драматичний кружок читалень «Просвіти» в Крайній Бистрій і в Нижнім Комарнику спільно поставили 6 і 14 березня 1932 в обох селах виставу «Як ковбаса та чарка» і «Сатана в бочці», «Коломийка», виступав також хор шкільних дітей; режисери о. Т. Пришляк і учит. І. Лисий. В Пряшеві 5 травня 1932 драматичний гурток «Просвіти» відіграв в міському театрі оперету «Сватання на Гончарівці» Квітки. В ролях виступили: Уляна — Н. Неделкова, Олексій — М. Рішко, Одарка — М. Чорновицька, Прокіп — О. Андрейкович, Стецько — Т. Чисарик, Скорик — Патевський, Кандзюба — П. Невицький, сватач — Т. Вітів. «Аркан» і «Козачок» учив інж. Трильовський. «Ціла гра була жива і мила, о 15 і 20 годині в Пряшеві, а 7. V. 1932 повторено її в Сабінові.» («Слово Народа», 15. V. 1932). До цієї гарної діяльності «Просвіти» в Пряшеві ще додамо, що одна із академій була 20 березня 1932 присвячена Т. Шевченкові.

Навіть досить інтензивна діяльність «Дружества Руського Театру» в Ужгороді не принесла очікуваної субвенції і М. Аркас кінцем 1931/32 мусів припинити працю. Вже появились різні «конкурси» від уряду, який збирався організувати свій «карпаторуський театр для З. У. Дуже інтензивна була діяльність усіх родів аматорського мистецтва в цьому сезоні; драмгуртки, хори і курси танців будили свідомість і підносили культурний рівень народу.

Поza Ужгородом витворилися нові культурні осередки, де принаймні аматорська

діяльність жвавіше розвивалася. Це Мукачєво, де філія «Просвіти» вперше влаштувала свято Т. Шевченка, зорганізувала свій хор, поживався пластовий кіш при Торговельній Академії тощо. Другим центром став Хуст, де, як при «Просвіті», діяв драмгурток «Молодь», який на пластовому святі 6 травня 1932 дав виставу «Сучасні діти» в режисурі автора цього «Нарису», яка дала виставу «Пан Писар» на Миколая — 19 грудня 1931 в старім кіні і при Пласті почалася жвава діяльність. Хоровий спів веде диригент Є. Шерегії, драмгурток Ю. А. Шерегії. Академії, концерти і гастролі на провінції оцінила й преса, як вже було вище згадано.

«Треба відмітити, що в Хусті дібрався гурток щирих працівників, які жертвують свій час молоді. Маємо на думці брата директора Л. Балицького, д-ра М. Гулаловського, двох братів Шерегіїв, сестер Парканієву, Балицьку та інших.» («Українське Слово», 1. VI. 1932). Ми до тих «інших» зараховуємо також діяльність Йосипа Січа, тоді студента, Анну Шерегії, Єлисавету Станькову, голову Жіночого Союзу. Так, напр., Жіночий Союз в Хусті також улаштував виставу «Марко Спотикайло», комедію на 3 дії, в постановці Ю. А. Шерегія, в якій виступали: Є. Станькова, М. Чедриківна, А. Парканієва, Федьків, Остап З'єлик, Ю. А. та Є. Шерегії. Виставу з успіхом виставлено в Хусті і в Великому Бичкові кінцем сезону 1931/32. Другий цікавий приклад. В російській гімназії (таку марку мала державна гімназія в Хусті) автор цього «Нарису», крім українського Пласту, зорганізував і драмгурток, з яким поставив кінцем шкільного року комедію Б. Грінченка «Нахмарило» в 3 діях українською літературною мовою.

Поява українських часописів «Українське Слово» та «Слово Народу» багато сприяли в цьому сезоні розвитку української культурної діяльності на З. У. і на Пряшівщині. Студенти-академіки в Братиславі й Празі та Краєвий Хор учителів репрезентували наше мистецтво поза Підкарпаттям — на Словаччині і в Чехії. Не дивно, що всі ці стремління викликали реакцію зі сторони ворогів української культури.

ДРУГА СПРОБА ВІДНОВИТИ ТЕАТР В УЖГОРОДІ

В спогадах М. Баланчука («Свобода», 5. XI. 1936) читаємо, що М. Аркас осягає самостійну концесію на «Руський Театр» і зачинає сезон 1932/33 вже на всестороннім репертуарі, щоб таким чином здобути матеріальні засоби для вдержання театру. Однак запорук не було жодних. Та актори все ж мали довір'я до М. Аркаса, сподівалися, що дістане субвенцію й відродить діяльність театру.

На сезон 1932/33 власник концесії директор М. Аркас заангажував до Руського Театру в Ужгороді мале число професійних акторів, а ядро трупи доповняв кращими аматорами з місцевих сил. Очевидно, актори мали умови на певну зарплату (мінімальну), а аматори може деякий гонорар діставали (якщо було з чого давати). Склад артистів:

- Чоловіки:
1. Микола Аркас, директор і режисер, актор-співак, баритон
 2. Михайло Баланчук (Бурлака), актор, помагав в адміністрації
 3. Баратов, актор-співак, баритон, як гість
 4. Д-р Роман Кирчів, актор-комік, тенор-буффо
 5. Юрій Лацанич, аматор, бас
 6. Микола Ручко, актор-співак, глибокий бас
 7. Федір Сас, аматор, з «Веселки»
 8. Микола Чирський, балетмайстер-актор
- Жінки:
1. Надія Аркасова, акторка -альт
 2. Маруся Кукурузова, акторка, сопрано

3. Валентина Іванова-Верес, героїня, сопрано
4. Е. Ручкова, акторка, сопрано
5. Олена Струк, драматична акторка
6. Євгенія Черкасенкова, акторка, альт
7. Євфросинія Якубчикова, акторка, альт

Відтворення складу трупи (на основі рецензії і програмки) вказує, що було в трупі 15 душ постійних членів, з них шість акторів, два аматори, сім акторок, до яких мусимо зарахувати ще танцюристок, що виступали в оперетах, а саме:

8. О. Ладанівну
9. М. Липчаківну
10. Аранку Кремницьку
11. А. Комарівну
12. М. Улановську.

Тому, що на знімках є і М. Лічманова, треба її рахувати за гастролерку. Ото ж, вся трупа мала 21 особу, або й більше. Ми гадаємо, що й надалі виступали, в разі потреби, члени «Веселки» та студентська молодь — співаки, співачки в хорах тощо. Нема ніде згадки про те, чи адміністратором був і в цьому сезоні Юрій Сопко, але припускаємо, що так. Певним є тільки те, що зарплату діставали тільки професійні члени трупи, отже, душ 12, а Баратов, що виступав тільки в одній штуці, був мабуть одноразово гонорований. В цьому сезоні виконував роллю свого рода драматурга М. Чирський, бо написав для цієї трупи кілька п'єс. Шінделарж гостював мабуть тільки в «Кавалерії».

Репертуар прийшлося «шити» на трупу, в якій, до речі, не було тенора-любовника. Коли М. Чирський написав дві музичні штуки, то композитор музики М. Аркас написав музику для баритона-любовника, якого в одній він сам грав, а в другій згаданий Баратов.

Прем'єр було в сезоні чотири, а може п'ять. («Останній монарх» не potwierджена прем'єра).

1. С. Біла: «Діти Агасфера», драма в 4 діях. Постановка — М. Аркас, Ужгород, міський театр, 18. 9. 1932 о 20 год.

2. Вечір мініатюр — В. Гренджа-Донський: «Сотня Мочаренка», епізод на 1 дію з повстанських часів 1919—20 рр.

В. Васильченко: «На перші гулі», жарт на 1 дію і

А. Чехов: «Медвідь» комедія на 1 дію. Постановка М. Аркас, Ужгород, 1. X. 1932 в міському театрі.

3. Микола Чирський: «Неофавстіяда», ревіяльна оперета в 5 відслонах з прологом і епілогом. Музика: М. Аркас і В. Балтарович, постановка М. Аркас, Ужгород, 9. X. 1932 в міському театрі о 20 год. Диригент Ярослав Вильгельм, як гість.

4. Микола Чирський: «Місяць і зоря», оперета з арабського життя в 3 діях. Музика: Микола Аркас, постановка: М. Аркас. В Ужгороді, 12. V. 1933 в міському театрі. Диригент Я. Вильгельм.

Хоч в рецензіях ніде не знайшли ми згадки, але в проекті репертуару є і Маскани «Кавалерія рустікана», опера на 1 дію, а також згадана там і «Русалка» Антоніна Дворжака, опера на 3 дії; якщо першу може й грав театр, то не здійснено постановки «Русалки», бо не було ані фондів, ані людей до неї.

Також не відомо, чи мав театр в цьому сезоні ще й інші п'єси в репертуарі, як, напр., «Наталку» тощо. Припускається, що може ще грав театр «Королеву чардашу» з попереднього сезону.

Умови праці на початку сезону були дуже погані. Не було жодних грошей. Читас-

мо в українській пресі: «Коли б це не на Підкарпатті, а в іншій частині українських земель, то так напевно ніхто б не здивувався, що такого то місяця зложили громадяни такого то села чи міста стільки і стільки корон на піддержку рідного театру. На жаль, на Підкарпатті і тут, всяке діло, що пов'язане з жертвенністю нашого громадянства, викликає велике здивування . . .» В дальшій частині статті автор закликає свідомих громадян складатись по грошу «на свій рідний театр», який «з 5 вересня 1932 зачне свій сезон і для цієї цілі потребує хоч мінімальної піддержки грошевої . . . вже роками не дістає наш театр жодної субвенції, хоч обіцянок багато . . . На цей новий сезон дирекція театру заангажувала наймолодшу артистку Олену Струк, абсолювентку празької консерваторії і декілька нових артистичних сил . . .» Знову закликає жертвувати на театр і допомогти відкрити сезон. «Жертви, хоч і найдрібніші, приймає д-р Михайло Бращайко, адвокат в Ужгороді, площа Корятовича 7 . . . Якщо нинішній заклик останеться без успіху, то театр загине . . .» Автор статті М. Бурлака («Українське Слово», 1. VIII. 1932). Театр не міг почати сезону 5 вересня, а через фінансові труднощі розпочав тільки 8 вересня.

Першою прем'єрою в сезоні 1932/33 була драма «Діти Агасфера» С. Білої 1 вересня 1932 в міському театрі в Ужгороді в складі:

Феня — О. Струківна

Соня — Є. Черкасенкова

Сара — Н. Аркасова

Берта — Е. Ручкова

Покоївка — М. Улановська

Давид — Ю. Лацанич

Кан — Р. Кирчів

Лейзер — М. Бурлака

Цек — М. Чирський

Минський — Ф. Сас

Директор-режисер — Микола Аркас.

В «Українському Слові» (15. X. 1932, ч. 17) є така рецензія: «Український Театр дня 18. IX. 1932 розпочав сезон. Щоб однак шановне громадянство не думало, що одержано субвенції, чи підпори, ні! А зібралися щирі працівники й рішили, що буде чи не буде матеріальна допомога, а без театру ми не сміємо зістатися. Вироблено програму, зроблено багато репетицій, от тепер черга на громадянство . . . Мусіло пройти багато років, щоб на сцені виступили в головних ролях місцеві сили. Є заслугою директора Аркаса, що він ґрунт підготовив, товкся місяцями, поки з «любителів штуки» викресав досить добрих акторів. Бо ця п'єса була дебютом не тільки панни Гальки Струківної, що абсолювувала празьку драматичну школу, з якої вийшла готовою артисткою, але дебютували в цій п'єсі і місцеві сили, що рекрутувалися з аматорів, як, напр., Лацанич, Сас і інші.

В цій драматично занадто сильній п'єсі панна Галя Струківна показала неабияку здібність. Бачили ми її молодого безжурною дівчиною, бачили її, як сміялася і бачили, як ридала. Ці переходи підкреслені в неї ефективно, зразу помітно, що празька драматична школа зробила своє. Діялоги її альтовим голосом добре виходили, дикція знаменита. Другим дебютом можна вважати перший виступ в більшій ролі Лацанича. До цієї ролі підготовився знаменито, ролю добре вивчив, його гра публіці подобалася. На сцені добре презентується. Помітна була невеличка трема на сцені, але це мине. Дальше виступив і пан Сас в ролі любовника. Можна йому закинути, що не ходив на проби і через те бракувало йому на сцені того запалу до дівчини, який він має в життю. Інакше є це з п. Лацаничем, він найліпший наш грач, на котрого покладає-

мо надії. Добре враження зробила видосконалена гра п. Баланчука в ролі жида, а також добрий тип дав п. Чирський. Про вже звісних наших артистів пані Аркасову, п. д-р Кирчева і пані Черкасенкову й інших не будемо говорити, бо вони є майстрами на полі мистецтва. Мусимо однак навчити нашу «галерку», що драма — не є комедія. Серед найбільше напружених моментів вони сміються, а це дENERVУє публіку, котра яву на сцені нервами переживає . . . Нині молодь не має почуття до нужди. Подібні сильні моменти повинні викликати сльози, а не сміх».

Не хочемо сперечатися, але коли актор дійсно переживає свої драматичні моменти на сцені, то і «галерка» з захопленням приймає його гру. На нашу думку, велика помилка була приділити трагічну роллю Іцка танцюристові Чирському.

Дуже прихильні рецензії подав часопис «Пчілка». На жаль, рецензія С. Довгала там з'явилася лише в жовтні. Другий рецензент (сам учасник вистави) М. Чирський подав дуже вагомий підсумок: «. . . Найближчі вистави в цьому сезоні будуть іспитом не лише новим силам, що зросли з тутешнього ґрунту під впливом старого нашого театру, але й нашому громадянству на амплу публіки, яка або розуміє важливості цього нового явища, або і надалі буде байдужа до всього, що стосується до сцени. Коли на Підкарпатті створиться свій театр із своїм молодим місцевим проводом, це буде ознакою поступу театрального життя.»

З голосів ворожого табору варто згадати замітку «Русского Вестніка» (20. X. 1932): «Пару вистарілих артистів проваленого Українського театру «Просвіти», доповнивши трупку аматорами-автохтонами русинами і мадярами, деколи грають на ужгородській сцені. То все кінчиться дефіцитом, а Шкільний Відділ все покриває. Минулої неділі ця трупа не доплатила, грала драму «Діти Агасфера». У виставі вперше представилася Гелена Струк — «одушевленно торжествували молодю артистку. Її місце в більшому театрі, а не на любительській сцені Аркаса . . .»

Це звісний Андрій Бродій рецензував драму, підчеркнувши, що трупа доповнена «автохтонами русинами і мадярами». Коли б і не було ініціалів «а. б.» під згадкою, можна його відкрити на підставі згаданого тексту . . . Відомо ж, що особливо залежало йому на мадярах, їхні вистави консеквентно рецензував «Рускій Вестник», але для нашого театру не мав місця, хіба ж на подібні примітки.

Другою прем'єрою був «Вечір мініатюр» 1 жовтня 1932 р. в міському театрі в Ужгороді о 20 год. Постановка М. Аркаса:

- а) В. Васильченко: «На перші гулі», жарт на 1 дію,
- б) В. Гренджа-Донський: «Сотня Мочаренка», епізод на 1 дію з повстанських часів року 1919/20,
- в) А. Чехов: «Медвідь», комедія на 1 дію.

Найширшу рецензію про цю циставу подав С. Довгаль в журналі «Пчілка» (жовтень 1932), зазначивши, що «вся програма була два рази виконана — пополудні для шкільної молоді й вечером для дорослих . . . Щодо гри, то всі три п'єски були значно ліпше виконані перед шкільною молоддю, ніж увечорі. Бракувало енергії, панувала кваліть, яка вганяла публіку в сонливу байдужість. А щодо постановки «На перші гулі», то слід сказати, що п'єса була поставлена недбало. Навіть костюми не відповідали реальності, бо Василина зі своєю дочкою вийшли на призьбу посидіти, а були одягнені наче на весіллі. Трехи оживилась сцена в час виконання «Медведя». Пані Іванова володіє виразністю мови й пластичністю гри. Свою роллю вона виконала помистецьки. Добрим партнером їй був п. Аркас, хоч він занадто чомусь поспішав і кидав у залю снопи звуків, з яких не завжди можна було сформувати слова.»

Ще кілька слів про «Сотню Мочаренка» з цієї рецензії: «. . . Була виставлена вперше, а сам автор виконував головну роллю. Авторіві пощастило вивести патріотичну

постать сотника, що намагався боронити країну від нападів хижих сусідів. Треба признати, що п'єса більше надається до читання, ніж до вистави на сцені. Тому, що вона написана віршом, вимагала б кращої модуляції та виразности тону мови в часі гри. Крім того, в ній бракує акції. Довгі монологи з патріотичним забарвленням нагадують «моралізаторські» п'єси пуритан, в яких завжди правда перемагала.» Нарешті автор радить п'єсу перепрацювати так, «щоб було більше руху, чину та гнучкості в дієвих осіб і більше звернути увагу на характеристику одягів . . .»

Третьою прем'єрою в сезоні була оперета-ревю «Неофавстіяда» Миколи Чирського (9. X. 1932), виставлена в міському театрі в режисурі М. Аркаса та з його ж і В. Балтаровича музикою. Диригував як гість Ярослав Вильгелм. В обсаді були:

Маргарита — Е. Черкасенкова

Марта — В. Іванова-Верес

Господиня — Н. Аркасова

1. Бонна — Е. Ручкова

2. Бонна — А. Кремницька

3. Бонна — М. Улановська

4. Бонна — А. Комарівна

5. Бонна — М. Липчаківна

Панна — О. Ладанівна

Фавст — М. Чирський

Мефістофель — М. Аркас

Зібель — Р. Кирчів

Велентин — Ю. Лацанич

Поліцай — М. Бурлака

Гість — Ф. Сас

Танці: Кремницька, Улановська, Липчаківна, Комарівна і маленька Соня Здвожачкова.

Про цю прем'єру були відгуки в різних часописах: «Свобода», «Вперед», «Наш Вýchоду» й «Пчілка». Зокрема в «Свободі» (20. X. 1932) знаходиться така рецензія: «Неофавстіяда» М. Чирського є модерною штукаю ревіяльного стилю. Автор взяв за основу оперного «Фавста» і переселив його героїв у сучасні обставини. Автор використовував «Фавста» лише як засіб для накреслення типів сучасности, при чому в нерівній ступені, бо головніші типи — Фавст і Мефісто — вийшли невиразні. Можливо, ця невиразність і штовхнула автора в бік штучної розв'язки свого твору, коли фабула п'єси вже була розв'язана в монологі Фавста «Товариші» і в поході «Лавами». Але думається, що це через те, що авторові не так залежало на фабульній стороні п'єси, як на виведених у нього персонажах . . . Великий принцип «в малому сказати багато» автор особливо мав би затримати в комплектуванні своїх персонажів із самого «Фавста» і не вводити персонажів з-поза нього, бо замість «Неофавстіяди» чи не може через це зродитися «Не-фавстіяда»? . . .»

«Але поминаючи ці, часом дуже дрібничкові завваги, «Неофавстіяда» цікава вже тим, що автор відважився позбавити оканонізовані персонажі Гунода їх канонічності тим, що урухомив сценічні типи, наблизив їх до тих прообразів, з яких взяли і автори фавстівських середньовічних романів і через цих геніяльний Гете. Це дуже цінно в нашу добу, котра так парадоксально все виводить за дужки, все вбирає в різного роду формули, а часом звичайну реальність окутує мрякою «містицизму». Тексти співів грішать часом на той самий гріх, що і проза. Музика легка і відповідна до п'єси. Ансамблева гра і спів були не вирівнані, деякі пари дуже гарні. Індивідуальне виконання не потребує завваг, хіба що треба відзначити нового і дуже здібного співробітника те-

атру в особі пана Лацанича. В інтересі безсумнівних дальших представлень і в Ужгороді, і поза ним, хотілося би, щоб автор уникнув деяких жартів в устах своїх героїв і не закидав присутнім грівів неприсутніх . . .»

Автор цього «Нарису» пізніше сам виступав у «Неофавстіяді», то ж добре її знає й тому хочеться додати до цих рецензій ось що: «Неофавстіяда» не оперета, але пародія не на «Фавста», але на все, що є в людині добре і благородне — на дружбу, любов і т. д. Багато в штуці вульгаризмів, багато нетактовних виразів, про що вище вже була мова. Не маючи концепції, автор розв'язував фабулю непотрібним епілогом, якого ми пізніше вилишили і тим сама п'єса виграла. Дуже влучна музика робила «Неофавстіяду» цікавою і приваблювала глядача. Правда, без голосів годі грати навіть цю річ.

Дотепно характеризує цю річ рецензент з «Українського Слова» з (1. XI. 1932): «Дня 9. X. грав наш театр другу прем'єру «Неофавстіяду», ревіяльно-музичну комедію М. Чирського. Як вже назва речі вказує, була це сумішка сумішок. Була там і сатира на театральну побутовщину, були й парафрази популярних українських пісень, була там і комедія, були там і поважні заклики, щоб до бою бути готовим, були там речі смачні, були й несмачні. Відомо, рев'ю, до того музичне рев'ю, а разом рев'юально-музична комедія. Публіка нагороджувала акторів бурєю оплесків тим більше, що річ була нова й місяцями дотепно написана й відіграна, а при рев'ю це й найважливіша річ. При цій нагоді треба підчеркнути, що хоч давано прем'єри, отже, речі, що свідчать про розвій нашої культури, люди, які б образилися, коли б їх не названо патріотами, не прийшли. Хто ж має підтримувати й фінансувати розвій нашої культури, як не ми самі?»

Четвертою прем'єрою в сезоні 1932/33 була екзотична казка-оперета з арабського життя «Місяць і зоря», лібретто М. Чирського, музика й режисура М. Аркаса, диригент Я. Вільгелм (12. V. 1933). В «Українському Слові» (1. VI. 1933, ч. 11) є така згадка-рецензія: «Дня 12. V. відіграв театр прем'єру молодого українського автора М. Чирського «Місяць і зоря». Оригінальні, прекрасні мелодії зробили сензацію в Ужгороді і сама мадярська преса цим твором прямо захоплена. Цій живій, бадьорій опереті критики віщують велику будуччину. Наскрізь оригінальну екзотичну оперетку публіка приняла з одушевленням, викликаючи акторів декілька разів.

Головну роль з чуттям відіграла наша найбільша артистка пані Іванова, її партнером був сам композитор оперети пан Аркас. В епізодичній комічній ролі бачили ми знаменитого д-ра Кирчева і любувалися його грою. Прекрасно відспівав і відіграв свою роль знаменитий баритон пан Баратов. Своєю досконалою грою зробила пані Ручкова несподіванку. Оригінальні танці вивчила і продемонструвала панна А. Кремницька. Оперета пройшла з повним успіхом, її конче треба повести на провінцію, вона ширшого формату, заслуговувала б на більшу сцену.»

Надзвичайно прихильно оцінив щоденник «Uj Közlöny» (18. V. 1933) музику оперети М. Аркаса: «. . . Український Театр дав у неділю вечір оперетну прем'єру. Лібретто оперети наївне і без значення. І за виставу нема що говорити. Але супроти цього музика оперети чудова. Велику несподіванку викликали давно нечувані гарні мелодії, вибушно-ритмічні танці, знамениті арії, що вуха ласкають. Треба присвятити увагу музиці Аркаса з добрим лібреттом — оперета, якої ми давно не чули . . .»

Про цю дійсно вдалу прем'єру й оперету-казку, на жаль, в нашій пресі немає більше згадок, хоч стала такою популярною, що її переклали і на чеську мову.

Треба ще згадати, що, крім наведених прем'єр, в сезоні 1932/33, театр готував і комедію-сатиру М. Чирського «Останній монарх», однак ніде ми не знайшли згадки про

прем'єру цієї штуки. Не хочеться вірити, щоб таку постановку нової п'єси не згадала наша преса.

Театр протягом сезону робив і гастрольні вистави, мабуть, короткі по суботам і неділям, бо ж аматорів не можна було затруднити серед тижня. Маємо згадку, напр., у «Світлі» (Мукачів, травень-червень 1933): «20. V. загостив до Мукачева Український Театр з оперетою М. Чирського «Місяць і зоря». З жалем треба ствердити, що артисти замалу увагу звертають на чистоту мови, малоросійщиною годують публіку . . .» Про інші гастролі немає в пресі згадок, але треба вірити, що протягом цього сезону також виїжджав театр на провінцію, хоч і не так часто, як раніше.

Сам директор М. Аркас мав побічне заняття — учив спів і диригував хором в Жіночій учительській семінарії. Знаючи, що М. Аркас учив спів і вів хор семінаристок та komponував музику, спершу до «Неофавстіади» (частинно, бо більшість музики була В. Балтаровича), а опісля до «Місяця і зорі», зрозуміло, що йому важко було ще більше працювати з театром. Він не мав ніяких матеріальних середників для його діяльності. Голова кооперативи «Руського Театру» д-р М. Бращайко і секретар В. Гренджа-Донський скликали 5 лютого 1933 р. надзвичайні загальні збори до залі засідань в Народному Домі в Ужгороді, де звітували за діяльність та вибрали нову управу, але фінансово це нічого не дало театрові; всі клопоти з утриманням трупи й підготовкою репертуару переводив сам М. Аркас, ризикуючи з кожною виставою. А в Ужгороді конкуренція була велика, бо лиш угорський театр дав у 1932 р. 133 вистави із цілого числа 265 вистав, як подає виказ магістрату. А де були ще вистави Східнословачького театру з Кошиць та жидівського «Габімаг»?

Поза діяльністю театру, в сезоні 1932/33 значно росла і аматорська праця в драмгуртках і хорах. Найбільшу активність проявляв в цьому сезоні Пласт при школах у Хусті. Крім улаштування традиційного Миколаївського представлення 18. XII. 1932 (режисер учитель Василь Волошин) учнями горожанської школи, головну увагу звернено на підготовку до участі українського Пласту на світовому Джемборі літом 1933 в Геделле в Угорщині, де ми хотіли довести, що молодь і культура Закарпаття вже українська. Автора цього «Нарису» Краєва Пластова Старшина в Ужгороді 5 лютого 1933 р. повірила підготовкою програми. Вибрано 35 хлопців і 22 дівчини, пластунів і пластунок з цілого Закарпаття, що мали в Хусті 15 сходин, проби співу та багато театральних репетицій, на які з'їжджалися з усіх кінців Закарпаття на власні кошти. Всі пошили собі українські національні — полтавські костюми. Для репрезентації нашої театральної штуки приготовлено оперу С. Артемовського «Запорожець за Дунаєм» в 3 діях з танцями. Режисерував Ю. А. Шерегій, диригував Є. Шерегій, танці підготував Андрій Кість. Вперше в історії Закарпаття виставлено оперу власними силами!

24 червня 1933 р. поставлено «Запорожця за Дунаєм» в Хусті; третю дію з нього було показано в Мукачеві (2. VII. 1933), 22 липня його виставлено в Полянні біля Сваляви, а 29 липня в самій Сваляві. І, нарешті, 5 серпня 1933 р. в Геделле біля Будатешту показано третю дію на світовому Джемборі. Про цю виставу була згадка в «Українському Слові» (15. VIII. 1933): «. . . Найбільше старань та найбільше праці в приготуванні вложив Ю. А. Шерегій, проф. гімназії в Хусті та його брат Євген . . .» Про вдалі виступи українського Пласту на світовому Джемборі писали й інші часописи.

В «Запорожці за Дунаєм» ролі виконували:

Іван Карась — Ю. А. Шерегій

Одарка, його жінка — Маруся Шерегій
Оксана, їхня небога — Ольга Шпірій
Андрій, чорноморець — Ю. Шпірій
Сультан, інкогніто — І. Сас
Селіх-Ага — Е. Сидор
Ібрагім-алі, імам — Й. Дубай
Гассан — Й. Ондьол.

В танцях виступали С. Бойчук, І. Гірна, Хр. Сподарик, А. Шерегій, М. Цірікус, О. Пойда, С. Бокотей, П. Цендра, І. Кардашинець, І. Гайович, Л. Устіянович, Н. Петрович, і т. д.

Серед інших аматорських імпрез драмгурток читальні «Просвіти» у Великих Лучках від 1932 р. влаштував вистави: «Які хорі, такі доктори» в 1 дії, «Живі покійники» комедія на 3 дії, «Пан писар» на 3 дії, «Наталку Полтавку», «Невольника» за допомогою читальні із Страбичева, «Іцка свата» і «Пана Франца із замку» режисерував учитель Михайло Пуглик, разом за рік 6 прем'єр. Драмгурток в Малім Бичкові влаштував 18 квітня 1933 р. виставу «Нахмарило» Б. Грінченка (режисер Соше Бойчук) з великим успіхом. Драмгурток «Січі» в Ясіню влаштував 11 червня 1933 р. Шевченківське свято і виставив драму «Назар Стодоля». Численні хори і народні танці в концертах — від Ужгороду до Братислави — доповнювали картину зросту культурних стремлінь українського народу на З. У.

Сезон 1932/33 показав, що противна сторона поступово робила своє, виривала ініціативу з рук українців; росіяни, угорусини й чехи йшли разом проти української культури. На засіданні театральної комісії Крайового відділу 26 жовтня 1932 (голова д-р В. Славик, члени — М. Демков, А. Попович і Я. Машата) вирішено організувати Карпаторусский Народний Театр. Раніше ще «Kárpáti Magyar Hirlap» (11. X. 1931) агітував «Хто хоче бути членом Русского Народного Театру?» й подавав, що Краєвий Відділ схвалив 30 000 Кч на цей театр, а український театр мусив сануваи сам директор М. Аркас . . .

— — —

Маючи сяку-таку екзистенцію, М. Аркас учив співу і був диригентом в Жіночій учительській семінарії в Ужгороді. Він і надалі не покидав думки про утримання Руського Театру в Ужгороді. Один чех, письменник Іван Ольбрахт, добре розумів долю й недолю З. У. і ці жажливі обставини увіковічнив у своїм творі «Земля без імені», а також у своїх інших творах щиро трактував положення нашого Закарпаття. Але урядові експоненти аграрів не цікавилися потребами української культури нашого краю і нишком готували проєкт урядового «Карпаторусского театру».

В задушливій атмосфері приходилось М. Аркасові починати сезон, який мало радости приніс йому, але приніс зародок «Нової Сцени».

СЕЗОН 1933/1934

Важко нам подати точний склад трупи на цей сезон, бо ж театр дав вже тільки дві прем'єри; більше згадок про його діяльність немає в пресі. Не було ніякої фінансової бази, ото ж сумніваємося, щоб взагалі ангажував М. Аркас акторів на нормальних умовах. Скоріш можна припускати, що директор обіцяв їм певний гонорар за участь у виставах. Та ще й те, що єдина прем'єра в осені була бенефісом, потверджує наш здогад. З програми і рецензії реконструємо склад трупи:

- Чоловіки:
1. Микола Аркас, директор-режисер, актор-співак, баритон
 2. Михайло Баланчук, актор, адміністратор
 3. А. Жіхович, помічний актор
 4. Роман Кирчів, актор-комік, тенор-буффо
 5. Кость Кулаченко, актор, баритон
 6. Юрій Лацанич, актор, бас
 7. М. Мариничів, помічний актор
 8. Микола Ручко, актор-співак, глибокий бас
 9. Петро Скіра, помічний актор
- Жінки:
1. Надія Аркасова, акторка, альт
 2. Маруся Кукурузова, акторка, сопрано
 3. Валентина Іванова-Верес, драматична героїня, сопрано
 4. Е. Ручкова, акторка, сопрано
 5. Євгенія Черкасенко, акторка, альт
 6. Е. Якубчикова, акторка, альт
 7. К. Пштросова, помічна акторка

Взагалі не згадано в пресі про Олену Струк, М. Чирського, Ф. Саса з минулорічного сезону, то ж не відомо, чи були вони в трупі в цьому сезоні. Як гість, очевидно, виступав ще Баратов у «Місяці і зорі», бо цю оперету ще грав театр. А в гуртових сценах виступали ще й інші, перш за все, в танцях — дівчата Кремницька, Черник та інші. Все ж таки здається більш правдоподібним, що плаченими були тільки кілька осіб: з чоловіків Кирчів, Баланчук і Ручко, а з жінок — Іванова, Ручкова, Черкасенкова та Якубчикова, решта діставали гонорар за виступи. Що лише декілька душ діставало зарплату, згадує в своїх споминах М. Баланчук. Автор цього «Нарису» особисто знав, напр., А. Жіховича, який ніколи в театрі не виступав, але в потребі запросив його М. Аркас, бо був сценічний тип . . . Ми знову вважаємо великою хибкою М. Аркаса, що ще і в цьому сезоні «латав» свою трупу аматорами зі старої еміграції, а не з місцевих закарпатців; тим давав велику зброю в руки ворогів нашого театру.

В репертуар театру на цей сезон увійшли фактично тільки дві прем'єри, бо в пресі немає згадок про інші, а, властиво, друга була тільки оновлена прем'єра.

1. В. Винниченко: «Чорна пантера і білий ведмідь», п'єса на 4 дії, постановка М. Аркаса. На 20-літній ювілей акторської діяльності В. Іванової-Верес 16 грудня 1933 в міському театрі в Ужгороді, о 8 год. вечером.

2. М. Чирський — М. Аркас: «Місяць і зоря», екзотична казка-оперета на 3 дії з арабського життя, оновлена прем'єра 6. II. 1934 в Ужгороді, міський театр о 8 год. вечером. Постановка — М. Аркас, диригент Я. Вільгельм як гість.

В Ужгороді 1 жовтня 1933 р. з'явилося таке дивне оголошення: «Підкарпатський Слов'янський Театр повідомляє, що в найближчій часі відбудеться з нагоди 20-ти річної сценічної праці бенефіс артистки Валентини Іванової-Верес. Докладно в афішах. Готується до постановки «Мотря», історична драма в 5 одмінах». («Українське Слово», 1. X. 1933). Чому театр названо дивовижним «слов'янським»? Чи дійсно готував театр на ювілей «Мотрю»? Дуже можливо, бо ця річ тоді була дуже успішно виставлювана в театрах Галичини; але коли режисер переконався, що для художнього оформлення сцени і на костюми не здобуде грошей, то зрікся свого наміру. Адже ж для тієї п'єси треба було чимало костюмів для вельмож, але і велику кількість акторів, яких не було. Ото ж, до «репертуару» можна причислити «Мотрю» Меріям-Дужницького на підставі повісті Б. Лепкого, але поставлена вона не була. Для ювілею, який показався доброю принадою, вибрано п'єсу В. Винниченка «Чорна пантера і білий ведмідь» на 4 дії, яку можна було поставити силами театру.

Рецензію на ювілейну прем'єру поміщено в «Українському Слові» (4. I. 1934, ч. 1): «16. XII. 1933 відбулася в міському театрі в Ужгороді з нагоди ювілею 20-ої річниці сценічної праці артистки театру М. Садовського, пані Валентини Іванової-Верес, вистава п'єси В. Винниченка «Чорна пантера і білий ведмідь» . . . Надзвичайно цікава п'єса з її різними психічними тонкостями ставить великі вимоги до граючих осіб, голвно до героїчної Чорної пантери. Виставлювано її також вже більше разів на праських сценах в чеськім перекладі. Ювілантка пані В. Іванова-Верес віддала свою роль з правдивим артизмом, вказуючи на свій небуденний драматичний талан і високо артистичні почування. Не знаємо, чи під цю пору знаходиться на якійсь іншій українській сцені рівновартна представителька Чорної пантери. Її партнером, малярем Білим ведмедем, був пан М. Аркас, який вмло достосувався до гри героїні. Інші ролі, Сніжинка Н. Аркасова, мати — п. Е. Якубчикова, Штіф — п. Р. Кирчів, Мулен — п. Ю. Лацанич, Мімі п. К. Пштросова й інші вийшли також, як належить до цілоти. Вистава була совісно підготовлена і дала численно зібраній публіці правдиву артистичну насолоду».

В листі з 12 січня 1934 р. до М. Миленка В. Іванова-Верес описує свій ювілей: «. . . Дуже дякую Спиридонові Федосієвичу (Черкасенкові) і тобі за ваше так дороге мені привітання на моім ювілею. Подякуй від мого імені дорогого Спиридона і скажи йому, що я йому також зашлю свою фотографію, але іншу трохи на пам'ятку. А тобі засилаю ювілейну знимку. Моя вистава відбулася загалом дуже помпезно. Театр був повний різної публіки: і української, і росіян, і чехів було багато. Дістала я багато привітань від всіх інституцій, від «Просвіти» в Ужгороді і провінцій, від драматичного гуртка «Веселка», від робітничих академій, від всіх редакцій наших і російських, від всіх шкіл . . . » З другого листа з 25 січня 1934 теж до М. Миленка вона зазначає, що театр має їхати з «Пантерою» до Мукачева . . . Можливо, що крім Мукачева театр був на гастролях з «Чорною пантерою» і в інших містах, але в пресі немає про це згадок.

Певну вістку маємо тільки про другу (оновлену) прем'єру в Ужгороді. В «Українському Слові» (1. II. 1934, ч. 5) читаємо: «Руський Театр влаштує дня 6. II. 1934 о 8 год. вечір в міському театрі в Ужгороді представлення оперети «Місяць і зоря» Чирського на користь Окружної опіки для молоді. Окружна опіка для молоді просить оцим, щоб громадянство своєю участю спричинилося до осягнення гуманної цілі. Чистий зиск буде обернений на притулок занедбаних і покинутих дівчат.»

Ювілей В. Іванової-Верес був однією, а потреби Окружної опіки для молоді — другою нагодою, щоб для вистави забезпечити публіку, а передовсім, щоб одержати залю театру, бо в ці часи не легко винаймали театр: угорська, жидівська або східно-словацька чеська трупа обсаджували театр на весь сезон.

Більше не знайдено в пресі згадок про які-небудь вистави театру в цьому сезоні. Брак фондів не дозволяв готувати дальші вистави.

Дефіцитами не можна утримувати театральну трупу й тому весною вже не проявляв театр жодної діяльності. Як згадує М. Баланчук у відомих споминах («Свобода», 5. XI. 1936): «Рівно ж і тепер театр опирався на обіцянках в субвенції. Одначе по скінченню сезону було асигновано знову тільки 5000 Кч. Звичайно, ця сума не вистачала ані на покриття біжучих витрат театру. Про борги театру, респективно директора театру ніхто вже далі не турбувався і він мусів сплачувати, а ще до нинішнього дня сплачує театральні довги. Бо ж відома річ, що артистам мусів виплатити, як не в цілості належність, то частинно, після можливостей осягненого нового кредиту. Дальше вести театр з бюджетом 5000 Кч було неможливо і артисти, що ще залишилися були, тепер вже на добро покинули дальше животіння театру . . . »

Актори шукали можливість заробити на щоденний кусень хліба. Так, напр., М. Ручко, визначний актор нашого театру, гастролював у драмгуртку читальні «Просвіти» в Страбичові в ролі Хоми у виставі «Ой, не ходи, Грицю» М. Старицького, яку там поставив учитель Д. Остапчук 7 березня 1934, в ролі Марусі — учителька В. Теслович, оркестрою диригував І. Романченко, колишній актор нашого театру. (За «Українським Словом», 29. III. 1934). Отак скінчилися дві спроби М. Аркаса в справі відновлення театру в Ужгороді. Хоч мав він вільну руку у виборі репертуару, хоч використовував всі можливості, бенефіси тощо, театр не міг утриматися, бо в очах урядових чинників це був «театр чужинців» і Крайовий Відділ належної субвенції не дав. Треба однак сказати, що існування і цих провізорно творених труп в часі від 1931 аж по 1934 р. мало велике значення, бо не перервалася діяльність театру, той зв'язок попереднього театру з наступним.

Чим менше діяльності проявляв наш театр в Ужгороді, тим жвавішою стала діяльність аматорських театрів на Закарпатті. Вже раніше було сказано, що в Хусті концентрувалася сильна група аматорів при Пласті, а від серпня 1933 р. автор цього «Нарису» оселився у Великому Бичкові (де вчив у горожанській школі, а дружина в народній школі). Тут реорганізував Пласт, а також в драмгуртку читальні «Просвіти» заініціював жвавішу діяльність. В Хусті ж продовжував активну працю з молоддю брат автора «Нарису». Євген Шерегії, з яким разом стреміли до утримання тих аматорів, які представилися на гастрольях зі «Запорожцем» і на чужині.

Великий Бичків мав щастя; його відродженню сприяли визначні культурно-освітні діячі української еміграції, як учитель Кухтин, що перший організував там хор і аматорський гурток, далі Йосип Костів (Недоля), диригент хору, режисер драмгуртка і актор, якому сприяли директор М. Водонос, учитель Б. Заклинський, згодом І. Устіянович, директор горожанської школи а з 1933 р. Гнат Стефанів. З оркестрою працював там І. Романченко; він підучив у хоровому ділі місцевих молодих диригентів М. Підмалівського та Юру Кузьмика. Діяльності всіх цих одиниць дуже сприяв відділ читальні «Просвіти» на чолі з визначним патріотом, аматором і співаком Михайлом Марущаком і секретарем Василем Йосипчуком (що був і скарбником у сільському уряді аж до окупації Закарпаття угорцями).

Початком сезону 1933/34 увійшли в склад драмгуртка і Юрій та Анна Шерегії; режисер Г. Стефанів відважився на велику драму С. Білої «Діти Агасфера» у 5 відслонах, що її поставив 30 вересня 1933. Головні ролі виконували: Сара — В. Марущакова, Давид — Ю. А. Шерегії, Феня — Н. Стефанова, Іцко — І. Телегазій, Соня — В. Коперльос, Леві — Г. Стефанів, Кан — М. Марущак, Берта — Анна Шерегії, Мінський — І. Коперльос. «Наша, чеська і мадярська публіка одноголосно заявила, що так вдалої, так відіграної вистави в Бичкові ще ніколи не бачили.» («Свобода», 17. X. 1933). Виставу повторено. На Різдво поставив Великий Бичків дві музичні вистави: 8. I. 1934 — «Ой, не ходи, Грицю», а 9. I. 1934 — «Вечорниці» Нішинського плус «Кохання в мішках» за М. Старицьким, по 1 дії. Режисерував І. Стефанів і його дружина Наталія, співи навчив Ю. Кузьмик, на фортеп'яні супроводжувала учителька Марія Андрейкович. Всі аматори мали своє власне українське убрання, що «надавало виставі виразний український характер». («Українське Слово», 25. I. 1934).

6 травня 1934 був хор з Великого Бичкова на гастрольях у Сиготі в Румунії, куди запросив його представник українців румунської Мараморощини, д-р Іван Одовічук. В румунському Марамороші було за національністю 19 293, а по мові 17 840 українців в округах Сигітській і Вишівській. Концертом пісень диригував Ю. Кузьмик, з українських танців найбільше подобався «Гонивітер» (Василина Коперльос). «Селянство майже з усіх сіл було прямо очароване, коли почуло свою рідну пісню і побачило

свої народні танці. Заїзд організував Г. Стефанів.» («Українське Слово», 31. V. 1934). 17 червня 1934 Жіноча секція читальні «Просвіти» в Великому Бичкові влаштувала День української матері з програмою: промова, співи, деклямації, драматизація — живий образ і дві комедії: «Мовчи язичку» і «Жінка горою». Чоловічі ролі грали жінки. Режисерувала учителька Соня Бойчук. Виступали Олена Тафійчук, Н. Стефанова, В. Микитинова й інші («Українське Слово», 5. VII. 1934). Преса зареєструвала п'ять великих імпрез у виконанні аматорів Великого Бичкова в цьому сезоні. Ця жвава діяльність сприяла росту аматорів, з яких багато увійшло згодом у склад «Нової Сцени».

Крім читальні «Просвіти», велику активність проявляв Пласт у Великому Бичкові. Автор цього «Нарису» запросив до співпраці учителів, старших пластунів Соню Бойчук і Василя Ткачука. В. Ткачук зорганізував з пластової молоді хор, а С. Бойчук з іншими працювала в драмгуртку під режисурою Ю. А. Шерегія.

2—4 грудня 1933 р. свято 10-ти річчя Пласту в Великому Бичкові влаштував драматичний гурток за співучасті старших пластунів-аматорів із Хусту 3. XII. 1933 о 13-ій годині генеральну пробу (для молоді) а о 19-й год. вечора святочну виставу опери С. Артемовського «Запорожець за Дунаєм». Режисер і в ролі І. Карася — Ю. А. Шерегія, диригент: Є. Шерегія, при клявірі О. Морозова, Одарка — М. Шерегія, Оксана — О. Шпірій, Андрій — Ю. Шпірій, Султан — І. Сас, Селіх-ага — І. Шутко, Імам-Ібрагім-алі — Й. Дубай, Гассан — В. Йосипчук, мол. Хор пластунів з Великого Бичкова і хустські старші пластуни виступали в хорі і танцях. 4 грудня 1933 р. відбулася о 16 год. «Кабаретна програма» там же в залі Господарського Дружества: співи, танці, скечі, жарти, сценки в трьох частинах. «Як напередодні «Запорожень», так і «Кабарет» випав дуже гарно; різноманітна програма захопила численну публіку. . . » («Свобода», 18. I. 1934).

Дальшою театральною імпрезою місцевого Пласту у Великому Бичкові був Миколаївський вечір 19 грудня 1933 в залі Господарського Дружества. В програмі були жарт на 1 дію «Дракони»; діалоги «Конюхар на суді» і «Револьвер», містерія на 1 дію «Дарунок св. Миколая», українські народні танці «Козачок» і «Катерина». «В цьому місяці це вже третє пластове представлення в Бичкові і, мимо кризи, дописало несподівано. . . » («Свобода», 4. I. 1934). Режисером свята був Ю. А. Шерегія, при клявірі О. Морозова. В часі Святоюрського таборування у Великому Бичкові драмгурток Пласту улаштував 13 травня 1934 р. в залі Господарського Дружества для публіки і таборуючих виставу-прем'єру «Слово і серце», образи з пластового життя на 3 дії зі співами й танцями Юрія Грома; режисер — Ю. А. Шерегія, при клявірі О. Морозова. В головних ролях виступали С. Бойчук, О. Тафійчук, Й. Жегора, В. Степанченко, В. Йосипчук ст., В. Павлюк, Ю. А. і Є. Шерегії (останній як гість з Хусту). Про виставу була згадка в «Пластуні» (1. IV. 1934).

— — —

Крім театральних вистав нашого театру в Ужгороді, відбувалися й аматорські імпрези по цілому краю. Вдалося зібрати матеріал з понад 15 місцевостей по З. У., де відбувалися якщо не театральні вистави, то різні концерти з нагоди різних свят (Коляда, Свято-миколаївські вечори тощо). Деякі драматичні гуртки були дуже активні, наприклад, у Воловому, де поставлено таку поважну виставу, як «Бурлака» І. Тобілевича. В концертах приймали участь члени професійного театру в Ужгороді (напр. в кінозалі «Уранія» виступали зі співами М. Кукурузова, Е. Якубчикова, В. Мартинович). В Братиславі (13. II. 1934) був українській концерт по радіо, де виступала Анда Остап-

чук-Науменко з творами українських композиторів. Численні концерти хорів на провінції були в 1933/34 рр. типовим явищем по виставах. Різних аматорських імпрез було в цьому сезоні понад сотню.

В Мукачеві відбувся 1 липня 1934 р. Другий З'їзд української молоді (9650 душ в поході!), а з цієї нагоди о 16 год. народний фестин на площі під монастирем. В програмі — хорові співи, оркестри (11 оркестр — 150 душ музикантів), диригент І. Романченко; грали різні народні пісні, народні танці під керівництвом Андрія Кістя (визначне соло «Подільського козачка»: Іванна Гірна і А. Кість). Ясінська «Січ» виконала «Аркан», а о 20.30 відбулася в театрі вистава комедії «Нахмарило» (Свобода, 12. VII. 1934). Збори молоді винесли низку резолюцій, в тому і про театр. У виставі драмгуртка філії «Просвіти» в Мукачеві «Нахмарило» головні ролі виконали В. Куриленко, Є. Кузьма. Л. Романюк, В. Кухар і Я. Головацький. («Вперед», липень 1934).

Ще одну подію в житті аматорів З. У. треба згадати. В цьому ж сезоні накручено перший звуковий фільм Закарпаття, «Марійку зрадницю», лібретто Івана Ольбрахта, режисур В. Ванчури, сценарій д-р К. Нового, музика словака Богуслава Мартіну. В головних ролях виступали: Петро — А. Кість, Марійка — А. Шкелебей з Вишньої Бистрої біля Колочави, Данило — М. Скіра з Синевуру, керон Мішка — керон М. Дербак з Колочави, решта — всі колочавські селяни, лиш жидівка Хава Бек з Праги.» («Вперед», 1. II. 1934).

До різних імпрез, які мали вплив на культурно-мистецьке життя Закарпаття слід ще зарахувати й Перший З'їзд народовецького (українського) жіноцтва Підкарпаття в Ужгороді в 27—28 травня 1934 р., на якому об'єдналися такі організації: «Жіночий Союз», Жіноча секція Т-ва «Просвіти», жіночі відділи Пласту і «Марійська конгрегація». З'їзд скликали й вели Ірина Невицька, Ірина Волошинова, Аврелія Реваєва і Марія Долинаєва («Свобода», 5. IV. 1934). Під час з'їзду був народний фестин на площі Ужгородського Атлетичного Клубу з ритмічними вправами (проф. Мартиновичова), народними танцями (учні А. Кістя). Також слід згадати п'ятий учительський конгрес Закарпаття 27 травня 1934 р. в Ужгороді, на якому зареєстрований 781 учасник, всі українські учителі, членів Учительської Громади, яких від дружества «Руський Театр» привітав д-р М. Брашайко, а від аматорів Пласту — Ю. А. Шерегій («Українське Слово», 31. V. 1934). В резолюціях поставлено вимогу навчання української мови у школах й утримання українського театру.

ЗАСНУВАННЯ «НОВОЇ СЦЕНИ»

Відомо, що вже в 1931 р., після ліквідації Руського Театру Т-ва «Просвіти» в Ужгороді, постановив Ю. А. Шерегій заснувати театральний гурток аматорів, з якого б поступово можна вишколювати кадри майбутнього українського театру для Закарпаття із місцевих уродженців. Тоді він заснував з іншими вже відому «Веселку» в Ужгороді, але з відходом на посаду до Хусту його намір не здійснився. Коли ж в 1933 р. пощастило йому разом з братом Євгеном зорганізувати гастролі аматорів-пластунів зі Закарпаття на світове Джемборі в Геделле в Угорщині, успіхи з оперними виставами «Запорожця за Дунаєм» та хоровими піснями й народними танцями впевнили двох братів, що є чимало талантів серед учасників тих гастролів і треба б з них, прибравши й інших талановитих аматорів-співаків, заснувати постійний аматорський гурток, який би власними силами дав початок майбутньому українському музичному театру З. У. Автор цього «Нарису» мав згоду передових культурних діячів Закарпаття (як зі сторони Т-ва «Просвіта», так і зі сторони проводу Пласту), і разом з братом Євгеном шукав тільки форму, як здійснити свій плян.

Належить уточнити наміри ініціатора тим, що не малося на думці зразу заснувати повний театр, бо ж для цього не було жодних даних — ані фінансових засобів, ані фахових місцевих сил, ані приміщення для діяльності товариства. А тому рішено заснувати спочатку при Пласті Краєвий Хор з драматичною секцією. Хор мав готувати співучий репертуар і входить би до музичних спектаклів та гуртових сцен за потребою, а кращі солісти могли б після відповідного вишколення виступати в операх чи оперетах. Також відповідно переводилося б вишколення майбутніх танцюристів-танцюристок та рівночасно мала заснуватися і оркестра для потреб драмгуртка.

Попередний досвід із організування участі на Джемборі, як також десятилітня практика на аматорській сцені (в Пласті, «Братстві», «Культурі», «Верховині», «Веселці» та й гастролі в Руському Театрі) помагали обидвом братам Шерегіям забезпечити для свого пляну довір'я як відповідних чинників, так і майбутніх членів «Нової Сцени». Союз Пластунів Підкарпатської Руси в Ужгороді мав статут і можна було при цьому Союзі заснувати наш гурток, який, щоб зразу не колоти очі тим, хто міг би негативно ставитись до нашого почину, вирішено називати покищо Краєвим хором пластунів, а при ньому створити секції — драматичну, танцювальну і оркестральну.

Такий плян вимагав послідовно й те, щоб принаймні першими членами гуртка були члени Пласту. Ми ж свідомо хотіли також цього самого, бо в Пласті гуртувалася тоді вибрана найкраща свідома молодь Закарпаття. Кожний пластун і пластунка підлягали зразковій дисципліні, а для участі в нашому гуртку потрібно було дуже дисциплінованих людей, щоб не скрахувала наша діяльність. Ми базували всю свою діяльність на жертвенності членів, які самі покривали б конечні кошти на подорожжя і харчі, їдучи на репетиції чи гастролі, а саме таких ми думали знайти в рядах пластової молоді.

В час вистав «Запорожця за Дунаєм» ще з т. зв. «джемборістами» ми часто говорили вже тоді, що шкода буде, щоб наш гурток після повернення додому розпався. З тією метою учасники Джемборі взяли участь з виставою в Перечині й у Великому Бичкові. І саме там у Великому Бичкові договорилися остаточно засновники «Нової сцени», брати Ю. А. і Євген Шерегії, Ернестин Сидор, Юлій Шпірій, Маруся Шерегій, Іван Сас, Іван Шутко, Ольга Шпірій, Соня Бойчук, Анна Шерегій, Василь Ткачук, Михайло Попадич та інші, що скличуть основуючі загальні збори на 4 лютого 1934 р. до Хусту для заснування Краєвого хору пластунів при Союзі Пластунів Підкарпатської Руси в Ужгороді, що мав виконати автор цього «Нарису» з братом Євгеном, а також здобути на це згоду проводу Пласту в Ужгороді. Це було узгоднено 2—4 грудня 1933 р. у Великому Бичкові, а згодом почали готуватися до загальних зборів.

Більшість учасників цих розмов були гостями Ю. А. Шерегія у Великому Бичкові і дали йому мандат на пляновану роботу. Юлій Шпірій був членом Краєвого Хору Учителів в Ужгороді, але згодився раз у місяць приходити і на проби нашого хору. Ще постановили, що нічліги завжди забезпечимо для учасників у наших громадян.

Членами-основниками «Нової Сцени» в першій сезоні 1934 р. (зима, весна, літо) були:³⁰

1. Михайло Біловарій, інженер, учитель горожанської школи, Білки
2. Василь Йосипчук, ст., учитель, Горонда
3. Василь Йосипчук, мол., учень горожанської школи, В. Бичків
4. Микола Куцин, музикант, Великий Бичків
5. Микола Медвідь, учитель, Вишня Апша
6. Семен Петрашко, фаховий учитель, Білки
7. Євген Поляк, учитель, Великий Раковець
8. Михайло Попадич, учитель, Чорний Ардів

9. Іван Сас, учитель, Нересниця
10. Ернестин Сидор, учитель, Берлебаш
11. Василь Ткачук, учитель, Малий Бичків
12. Яків Шепель, учитель, Рахів-Лазі
13. Юрій А. Шерегій, учитель горожанської школи, Великий Бичків
14. Євген М. Шерегій, учитель, Хуст
15. Юлій Шпірій, учитель, Хуст
16. Іван Шутко, учитель, Тячів
17. Микола Шутко, учитель, Горінчово
18. Йолана Балог, студентка, Хуст
19. Соня Бойчук, учителька, Малий Бичків
20. Василина Йосипчук, студентка, Великий Бичків
21. Єлисавета Йосипчук, студентка, Великий Бичків
22. Варка Лакатош, студентка, Росвигово
23. Маруся Марко, учителька, Хуст
24. Маруся Мороз, студентка, Великий Бичків
25. Олена Павлюк, студентка, Великий Бичків
26. Олена Павлюк («Хитра»), студентка, Великий Бичків
27. Віра Сидор, учителька, Горінчово
28. Христина Сподарик, учителька, Нересниця
29. Маруся Ткачук, студентка, Великий Бичків
30. Анна Шерегій, учителька, Великий Бичків
31. Маруся Шерегій, учителька, Хуст
32. Ольга Шпірій, учителька, Хуст

Серед основників були 22 учителі і 10 студентів з 14 різних міст і сіл З. У.

Українська преса реєструвала заснування «Нової Сцени». «Новий Час» із Львова (16. II. 1934) повідомив що: «За почином скавтмайстра Юрія Шерегія з Великого Бичкова заложено на Закарпатті Краєвий Пластовий Хор. До хору вписалося нараз 46 членів, які своїм коштом будуть з'їжджатися зі всіх сторін Закарпаття на проби, які відбуватимуться все в іншій місцевості. До заложення багато спричинився своїм даром єпископ Стойка, який дарував для хору Кч 500.»

Провід Пласту в Ужгороді дав згоду на плян праці під фірмою Союзу Пластунів Підкарпатської Русі в Ужгороді і без великого розголошення скликали письмово тих аматорів-співаків з молоді, яких ми добре знали і вірили, що не заведуть нас. Остаточну справу Краєвого Хору Пластунів при Союзі Пластунів Підкарпатської Русі в Ужгороді брати Шерегії санкціонували проводом 3 лютого 1934 р. на з'їзді провідників Пласту в Ужгороді, де про організаційну справу реферував Ю. А. Шерегій, а секретарував Євген Шерегій . . . («Українське Слово», 15. II. 1934).

На основуючі загальні збори, які були скликані в приміщенні Державної народної школи в Хусті (Ізьке поле), де вчили тоді як учителі Маруся і Євген Шерегії і де опісля регулярно відбувалися по черзі репетиції, з'явилося декілька десятків молоді, з яких 46 приголосилися в члени Краєвого Пластового Хору «Нової Сцени» на тих умовах, які ми уклали в окремий регулямін. Там наведено, що члени добровільно з'їжджаються раз в місяць (а по згоді і другий раз) на репетиції все до іншого міста в районах від Севлюша по Великий Бичків на власні кошти, тобто, покривають самі подорож і харчування, але управа гуртка постарається про безплатні нічліги для всіх. Якщо гурток матиме вже власні фонди, то безробітним і студентам, що не мають власного заробітку, або селянській молоді покриватиме кошти подорожі. Коли ж гурток матиме вже достатні фонди (з есентуальних субвенцій, приходів з імпрез чи дарів), то по-

криватиме всім всі кошти в час гастролей. Члени гуртка повинні точно приходити на проби, які оголосить управа в пресі, або поштівкою на адресу члена; далі члени мають пильно вивчати тексти пісень чи ролей; евентуальну недугу слід вчасно виправдати та обов'язково подбати про власний український народний костюм (полтавський — як жінки, так і чоловіки), включно з чоботами.

У висліді вияснень і дискусії регулямін прийняли присутні одногосно і на його основі вибрано першу управу «Нової Сцени»:

Голова управи — Юрій Шпірій, державний учитель в Хусті, секретар товариства — Юрій А. Шерегій, учитель горожанської школи у Великому Бичкові, диригент Краєвого Пластового Хору — Євген М. Шерегій, учитель в Хусті.

Рівночасно рішено після обіду того ж дня зробити репетицію опери «Запорожець за Дунаєм» та поставити першу виставу «Нової Сцени» вже 17 лютого 1934 в Тячеві, що і буде першою зустріччю всіх у Тячеві, а організацію цього пляну повірено І. Шуткові, учителям в Тячеві.

Ініціатива Ю. А. Шерегія і однодумність основників увінчалася першим успіхом. Знайдено ідейну молодь, яка зрозуміла потребу жертвувати час і гроші на діяльність «Нової Сцени», і на зло всім недругам та ворогам, поступово завойовано належне місце товариства, що, як відомо, згодом розбудувалося у справжній театр!

Проби поступово відбувалися в Хусті (адміністрував Є. Шерегій, з дружиною, які переважно харчували тих, що не могли самі собі покрити харчування); в школі багато з учасників і ночували (на сінниках на підлозі — в одній клясі чоловіки, а в другій жінки, а частина у господаря); далі в Севлюші, де адміністрував Я. Шепель (пізніше і Єлизавета Ревай з батьками) в центральній школі, в Тячеві, де улаштував все у школі І. Шутко, та у Великому Бичкові, де за всіх опікувався Ю. А. Шерегій з дружиною. Там проби відбувалися переважно в залі Господарського Дружества, де була й сцена до диспозиції. Якщо приходилось членам ночувати, розміщено їх у громадян, котрі часто і прохарчувували їх.

Треба ствердити одне: всі порядно з'їжджалися на проби і виступи, так і ніколи не бувало, щоб хтось не появився (без поважної причини) на пробу чи виставу. Бувало, що учасник вистави (це вже пізніше) спізнив останній поїзд, яким мав прибути на імпрезу; тоді наймав таксі, заплатив 80 корон, але прибув на час, щоб не відкликувати вистави! Поступово всі переконалися, що їхня праця приносить користь рідному народові і тому зразково дотримували дисципліну.

У першій виставі під новою фірмою Краєвого Пластового Хору в Тячеві 17 лютого 1934 р. в залі «Сокола» о 14-й год. для учнів шкіл, а о 20-й для публіки — в опері «Запорожець за Дунаєм» виступали в ролях:

Іван Карась — Ю. А. Шерегій
Одарка — М. Шерегій
Оксана — О. Шпірій
Андрій — Ю. Шпірій
Султан — І. Сас
Селіх-ага — І. Шутко
Ібрагім-алі, імам — Й. Дубай
Гассан — хлопчик з Тячева.

Крім цих, співали у хорі: Х. Сподарик, О. Павлюк, В. Сидор, М. Ткачук, М. Марко, В. Лакатош, М. Ігнатишин, І. Сабо, Е. Сидор, М. Шутко, М. Попадич, В. Ткачук, М. Медвідь й інші студенти. Диригентом був Є. Шерегій, всіх виступало 36 душ. Всі учасники, крім оркестри, їхали і харчувались на власні кошти. Покрито всі видатки, прихід передано читальні «Просвіти», а нам на поточні видатки лишилось 660 Кч.

Треба ще сказати, що заснування власної нової організації міцно впливало на всіх учасників вистави в Тячеві. Якщо й раніше признавали критики добрий рівень нашого представлення опери «Запорожець за Дунаєм», то треба на цей раз підкреслити, що це була чи не найкраща репріза тієї штуки. Реакція мішаної публіки була знаменита; ми здобули її симпатії й на будуче. Чималий успіх мали танці в другій дії і «Запорізький герць» в третій дії.

Щомісяця відбувалися нормально проби все в іншому місті так, що всі з'їхалися в суботу після обіду, проба до ночі, в неділю до обіду, а після обіду також: під вечір роз'їжджалися хто куди, щоб у понеділок рано бути на роботі. Отак відбулися репетиції в Севлюші 18 верезня 1934 р. в центральній школі, у квітні в Великому Бичкові, в травні в Тячеві, в червні в Хусті і на тих репетиціях розучувано пісні, доповнювано хор до «Запорожця». Члени управи порадились, що по-можливості всі підуть на пластовий табір на цілий липень до Вишньої Апші («Гуцульський табір»), де будуть також відбувати проби, і що на той час виберуть дальшу музичну п'єсу, щоб підготувати новий репертуар на осінь.

Багато членів гуртка й прибуло до табору і з його рамені влаштовано 28 липня 1934 р. у Солотвині виставу опери «Запорожець за Дунаєм» у залі купелів. З родинних причин не всі могли таборувати.

Зміни в обсаді ролей були такі: Одарку співала Наталія Стефанова як гість, Оксану — Оленка Тафійчук (нова членка), Андрія — Михайло Біловарій, Султана — Е. Сидор, Селіх-агу — О. Павлюк з Великого Бичкова, Імана — М. Куцин, Гассана — В. Йосипчук, мол. В Хорі виступали 24 таборовики. Диригент — Є. Шерегій, режисер — Ю. А. Шерегій, а при клявірі була Ольга Морозова.

Учасники з табору до Солотвини йшли пішки, колами, дехто поїздом, харчі — таборові. Вступне по 2 Кч, приходу було 352 Кч, а видатків 342,50 Кч (за залю й музикантам).

Отак скінчився перший «півсезон» нашої «Нової Сцени». На осінь рішено готувати оперету В. Колло «Барон Кіммель» та комедію Вебер-Геннекена «Пані і її хресник», бо ці п'єси не потребували великих коштів на постановку.

Коротко можна б і так сказати, що в сезоні припинив свою діяльність наш Руський Театр як концесія на ім'я М. Аркаса, а почала свою працю «Нова Сцена» — покищо дуже скромно, як Краєвий Пластовий Хор, оперою «Запорожець за Дунаєм». Але слід і те пригадати, що переломові тридцяті роки значно піднесли свідомість молоді на З.У., бо з'їзди, конгреси і фестини раз-у-раз збільшували народну гордість населення, яке вже свідомо вимагало для себе українську школу, культуру, мистецтво. Доказами цього була велика кількість різних аматорських імпрез — театральних і хорових. А що відчувалася вже сила українських чинників на Закарпатті, пожвавилася і реакція зі сторони мадяронів і русофілів, які готували вже ґрунт для створення якогось «карпаторусского» театру.

— — —

Дописувач «Lidových povín» (10. VIII. 1934) зазначає, що на Підкарпатті постійний театр має лиш угорська меншість. При уділенню нової концесії запитують, — а де є слов'янський театр? Крім угорців в цім напрямі ніхто нічого не робить, ані русини, ані чехи. Далі автор пише, що був театр, доки цьому сприяли чеські урядові чинники, даючи допомогу для удержання театру Т-ва «Просвіти». Були добрі режисери, директори й актори . . . Кривецький, Садовський, Загаров і інші . . . Під їх керуванням дав наш театр велику кількість різнородного репертуару, і то не лише своєї літератури,

але й європейської. «Продана наречена» Сметани була виставлена 5 разів у всіх містах та навіть в деяких селах.

Добре ім'я нашого театру та його жертвенна праця серед тяжких життєвих обставин (іноді не було середників на приличну гардеробу) не подобалися тодішньому культурному референтові при Шкільному Рефераті. Починаючи від 1925 р. зменшували допомогу, а про це зменшення звичайно повідомляли при кінці року, коли на conto сподіваної й обіцяної субвенції вже зроблено довг, що перевищав удвоє допомогу. Так велося через чотири роки, поки Т-во «Просвіта» не зліквідувала театр зовсім із втратами пів мільйона корон, котрі нині вже майже подвоїлися. Всякі прохання до уряду санувати той культурний стан залишилися без наслідків. Правда, нині маємо очевидні моральні наслідки театральної діяльності Т-ва «Просвіти» і театральні гуртки постали майже в кожному селі.

А чи можна воскресити нині колись квітучу інституцію? Урядові кола вели ясну культурну політику: на місці нашого театру зміцнити словацький театр! З початку те вдавалося, але цей театр вдоволяв лиш кола чеської інтелігенції, котра, як виявилось, не годна була при великих субвенціях удержати цей театр. Помимо всього, ще й нині серед загальної кризи можна б ще повести театральне діло в нас. Маємо людей, а це найважливіше! Вони готові й нині жертвувати себе, жертвувати своєю працею, не за гроші, а за совість. Взятися б знову до тієї праці, але треба підтримки урядових чинників і театр знову зацвів би у нас, як то було ще недавно . . . Людей до праці маємо готових.

Заворушення навколо театрального питання викликали три фактори:

а) стремління й старання М. Аркаса відновити театр в Ужгороді за всяку ціну, б) початок т. зв. театральних курсів з-рамені чеських чинників для підготовки «карпаторусского» театру, і в) скромна, але витривала діяльність «Нової Сцени», тобто пластової молоді, яка поступово голосилася до слова на Закарпатті в питанні театральної діяльності. Тому з цього часу всі ці стремління пішли трьома різними шляхами до тієї ж мети — дати театр Закарпаттю. Треба однак жаліти, що, як і раніше, М. Аркас не скомунікувався зразу ж із «Новою Сценою», що могло мати більший успіх, ніж заснування «Театру М. К. Садовського», без фінансових перспектив. Правда, Аркас таки пристав до «Нової Сцени» по двох роках, але тоді вже приходилося боротися — конкурувати з фінансово вповні забезпеченим курсом «Карпаторусского театру.»

РУСЬКИЙ ТЕАТР ІМ. М. САДОВСЬКОГО (1934—1936)

У відомих споминах М. Баланчука («Свобода», 5. XI. 1936) п. з. «Руський Театр ім. М. К. Садовського», м. ін., читаємо: «. . . Молоді сили, що перейшли такий знаменитий вишкіл в театрі за часів М. Садовського, О. Загорова, М. Певного, Ф. Базилевича і М. Аркаса, не могли сидіти бездільно і під проводом досвідченого колишнього адміністратора Ю. Сопка створюється Руський Театр ім. М. К. Садовського . . . До зорганізування цього театру прийшли після довгих нарад та приготувань. Були закиди при попередніх веденнях театру, що це ведуть самі чужинці, артисти не з Підкарпаття. Отже, через те, й субвенції не уділювано, як другим домашнім театрам. Через те нинішній театр мав повну запоруку, що при уділюванню субвенції буде наділений як справжній рідний син, а не пасерб. Отже, з новими силами пішла і нова праця . . . Склад театру зіставлений виключно з домашніх сил за винятком двох артистів професіоналів, в тому числі М. Аркас, який був запрошений разом з М. М. Біличенком на режисерів.»

Склад трупи в сезоні 1934/35:

- Чоловіки: 1. Юрій Сопко, директор
2. М. Аркас, режисер, актор-співак, баритон
3. М. Біличенко, режисер, актор-співак, глибокий бас
4. М. Баланчук, актор
5. Р. Кирчів, актор-комік, тенор-буффо
6. Кость Кулаченко, актор, тенор
7. Василь Куриленко, актор
8. Юрій Лацанич, актор, баритон
9. Федір Шимановський, актор, тенор
- Жінки: 1. Надія Аркасова, акторка
2. Йолана Верешова, акторка, драматична героїня
3. О. Рихлова, акторка, альт
4. Варка Товт-Теслович, акторка, сопрано.

Із рецензій тяжко встановити, хто ще був в складі трупи.

У вже згаданих споминах М. Баланчука читаємо далі таке: «. . . В репертуар театру, крім побутового репертуару, входять також модерні драми. Звичайно на провінції грається народні та шкільні вистави з репертуару побутового. Публіка зустрічає нововідроджений наш молодий театр дуже прихильно . . .»

При реконструкції репертуару знайдено такі вистави:

1. М. Лисенко — І. Котляревський: «Наталка Полтавка», українська опера, 25. XI. 1934
2. С. Біла: «Старі гріховодники», комедія на 3 дії, 11. XI. 1934
3. Л. Гарцер: «Морфій», драма на 3 дії, 22. XII. 1934
4. В. Катаєв: «Квадратура кола», комедія на 3 дії, 27. I. 1935

З цього репертуару бачимо, що готовлено переважно камерні штуки з малим числом дійових осіб.

В «Свободі» (11. X. 1934) М. Баланчук помістив статтю «Театр і національне відродження (З приводу відкриття Руського Театру ім. М. Садовського).» У статті згадує минувшину нашого театру, вираховуючи всіх директорів, а далі читаємо: «. . . Праця попередніх директорів театру залишила за собою своїх вишколених молодих піонерів і ось саме в часі, як наші браття в Галичині святкують 70-ліття створення українського театру, у нас в Ужгороді один із цих піонерів відкриває Руський Театр ім. М. К. Садовського, директором якого являється Юрко Сопко. Довголітній досвід його як бувшого артиста і адміністратора театру та його молодецький енергійний хист в цій ділянці запевнює повний успіх. Відкриття театру відбудеться дня 25. X. 1934 в рамках ювілейного святкування річниці 28-го жовтня — постановня Чехословацької республіки».

Першою прем'єрою була «Наталка Полтавка», опера на 3 дії М. Лисенка — І. Котляревського в постановці Михайла Біличенка в міському театрі в Ужгороді, 25. X. 1934, о 20-ій год. Дійовими особами були:

- Наталка — В. Теслович
Терпилиха — О. Рихлова
Петро — Ф. Шимановський
Микола — Р. Кирчів
Возний — К. Кулаченко
Виборний — М. Біличенко

«Українське слово» (1. XI. 1934) рецензувало: «Дня 25 ц. м. відкрив Театр ім. М. К. Садовського в Ужгороді свій сезон. На першу виставу призначили «Наталку Полтав-

ку» . . . (Спершу рецензент висловлює побоювання, думав, що покажеться на виставі і втече . . .) «. . . Але я пішов і лишився з радістю та вдовolenням до кінця. Грала дуже добре і от це мене не пустило втекти додому. Наталку грала панна В. Теслович, молода уроженка тутешньої землі, але грала як правдива полтавка. Піднести особливо треба, що п. Теслович поведилася на сцені як стара артистка, свобідно, вільно, природно. Її вимова виразна, голос милий. Виборного грав Біличенко, грав гарно і на сцені побачили ми розумного хитрого сільського дипломата. Гарно грала і п. Рихлова стару Терпилиху, грала із серцем. Возного грав п. Кулаченко. Возний — все-сильний, всемогучий пан на селі, у відтворенні п. Кулаченка вийшов трохи скарикатурений. Петра грав п. Шимановський, грав ще несвобідно — п. Шимановський ставив перші кроки на сцені. Миколу відтворював п. Кирчів. Пан Кирчів грає завжди дуже добре, постать Миколи, яка є в опереті другорядною, стала першорядною і притїнила першорядну постать Петра. . . . Я з приємністю висидів до кінця і не жалую. Публіки було досить. Управі нового театру бажаємо всього найкращого. Як зачуваємо, управа приготовляє нову річ, яка буде милою несподіванкою для всього громадянства».

Яка це була «нова річ»? Можливо, що мова тут про «Квадратуру кола».

У «Свободі» (8. XI. 1934) під з. «Наш театр» читаємо замітку про цю виставу М. Балачука: «. . . Вітаємо нову культурну інституцію, а то тим більше, що на підмостках майже поперше у відповідних ролях бачимо наші молоді, надійні сили . . .» Відгукнувся позитивно й угорський щоденник «Uj Közlöny» (28. XI. 1934).

Про другу прем'єру «Старі гріховодники» нам не вдалося знайти згадки з поданням учасників. Треба вірити, що це була постановка М. Аркаса і мусіла бути початком листопаду, бо вже пізніше були з нею на гастролях. В «Свободі» (22. XI. 1934) читаємо: «В цьому сезоні недавно заснований Театр ім. Садовського проявляє досить жваву діяльність. 25. X. відбулася в Ужгороді учнівська вистава «Наталка Полтавка», 11. XI. в Перечині, а 21. XI. в Середньому з надзвичайним успіхом пройшла комедія «Старі гріховодники». Театр готує цілий ряд нових постанов, серед яких варта зазначити нову актуальну сатиричну комедію «Квадратура кола», та «Морфій», «Молодість» Гальбе, «Бурлаку», «Запорожця за Дунаєм» і багато інших. В середині грудня театр має вибратись на довше турне по містах і селах Підкарпаття». Мабуть і гастролі театру по Закарпаттю «в середині грудня» не відбулися, бо ж Театр ім. Садовського влаштував 18 грудня в залі «Просвіти» в Ужгороді Миколаївський вечір . . .

Третя прем'єра в сезоні 1934/35 була драма Л. Гарцера «Морфій» в 3 діях. Переклад В. Гренджі-Донського, постановка — М. Аркаса в міському театрі в Ужгороді, 22 грудня 1934 р.

Дійові особи: Він — М. Аркас
Вона — Й. Вереш
Лікар — Вартовий (?)
Старий слуга — Клепачівський (?)

Ціла драма побудована властиво на двох образах — Він і Вона, а тимто й дуже важкі ці дві ролі. В «Українському Слові» (27. XII. 1934) є така рецензія: «Дня 22. ц. м. відіграв Театр ім. Садовського драму Людвика Гарцера «Морфій», в перекладі В. Гренджі-Донського. П'єса цікава по думці, спосіб писання короткими, сильними мазками та тонкими душевними переживаннями захоплює глядачів. Героя драми ввів п. Аркас. Свою роль продумав докладно, з надзвичайно сильними моментами і його гра дорівнювала грі відомого артиста Берегія³¹. А що він заразом і режисерував цю драму, то успіх треба йому приписати. Симпатичне враження зробила пані Ве-

решова, що в цій драмі дебютувала. Зразу помітна режисерська праця і можна сказати, що з аматорів ні одна їй недорівнює, дарма була поставлена урядом «русская» драматична школа. Треба звернути на неї увагу, бо перед нею велике драматично-мистецьке завдання. Поява симпатична, дикція добра, вимова виразна. Голос, правда, гейби трохи заслабий, але м'який і приємний. А що найважливіше, у своїй грі була природна. Мені з двох останніх дій здається, що того рода ролі не належали б до її репертуару. Вартовий і Клепачівський в своїх коротеньких ролях теж були на місці. Артисти зробили своє, але наші меценати, професори та доктори зісталися дома і вистава понесла дефіцит . . . Як тоді, панове любі, працювати?»

Четверта прем'єра — «Квадратура кола» В. Катаєва, комедія на 3 дії. Постановка — Михайло Біличенко, в міському театрі в Ужгороді, 27 січня 1935 р.

В комедії вперше подав наш театр сюжет з тогочасного життя в СРСР. В «Українському Слові» (31. I. 1935, ч. 4) є така рецензія: «Дня 27. I. ц. р. дав місцевий театр ім. Садовського виставу російського автора «Квадратура кола» . . . Багато комічних ситуацій, публіка знаменито бавилася. Пані Аркасова, пан Баланчук виконали ролі першорядно. Наші молоді сили Тесловичівна, Лацанич, Товт, Куриленко, це не аматори, а справжні артисти. Але публіка і цим разом зістала дома . . . замість підперти своє, наші ужгородські патріоти гейби навмисно не прийшли. Вину несе і адміністрація Театру, що нічого не зробила, навіть не повідомила газети, щоб опублікувати прем'єру. Хто тоді довідається?»

Все та сама хиба рецензентів; не подають, хто яку ролю виконував. З двох жіночих ролей — Кузнецову і Людмилу — першу грала Н. Аркасова, а другу В. Теслович. Решту тяжко визначити — хто з чотирьох чоловік грав Абрамчика, хто Василя, хто поета і хто Дядю. А шкода, бо це ролі знамениті. Рецензент Гренджа-Донський цілком слушно закинув недбалство адміністрації, знаємо, скільки зусиль було потрібно, щоб дістати публіку до театру, однак ми в «Новій Сцені» це зробили послідовно і ніколи не грали перед пустою залею . . . А не дати навіть анонсу в пресі — це дивацтво!

В цьому сезоні більше прем'єр, ані вистав преса не занотувала.

Висновки за цей сезон такі: В співучім репертуарі вибивається на перше місце в ролі Наталки панна Варка Теслович, а в драмі в «Морфію» в ролі Артистки — пані Верешова. З чоловічих сил вибивається в ролях амантів пан Юрко Лацанич. Але й цілий склад театру продемонстрував добрі сили нашого театру. Театр обслуговує так, як і давніше, головню провінцію. Тут треба признати, що в таких часах, як початок сезону 1934/35 ніяк не покращав прибуток театральної каси. Навпаки, по селах люди зовсім збідніли і не можна від них жадати заплати вступу . . . Театр не мав жодного матеріального забезпечення, а мимо того, утримував плачених артистів. Звичайно, що управа театру не могла в такій ситуації додержувати своїх грошових зобов'язань. Треба було вишукувати різні джерела, щоб для культурної цілі призначали відповідні субвенції. Були розслані на різні місця прохання про субвенції для продовження культурної праці самотнього народного театру на Підкарпатті. Треба дійсно подивляти, з яким запалом провадив місцевий уроженець тяжку працю.

Єдина надія була — субвенції. На провінції грав театр шкільній молоді безплатно. Давніше Народопроектні ради покривали режієні видатки. Тепер цього вже не було. Управа театру мусіла шукати сама відповідних засобів, чи то позикою в банку, чи приватно й покривати дефіцити. Коли ж взяти під увагу, що за короткий час одного сезону театр дав лише народних вистав понад 30, а вечерових до 20, не рахуючи вже шкільних, то це осягло числа 40 вистав. І ось сталося велике чудо: управа театру

одержала відповідь на одне із своїх прохань, що субвенція для театру буде уділена в сумі аж . . . 5 000 Кч! (Сума не вистачала ані на покриття режії десятих вистав). Цим треба пояснити, що весною 1935 р. театр вже не дав жодної прем'єри.

Цю ситуацію з'ясує стаття у «Українському Слові» (21. III. 1935) «В обороні рідного національного театру». Автор статті закидає, що мало опікується преса і громадянство своїм театром, а між тим цей театр зробив більший крок вперед, ніж театральна школа. Як і т. зв. «Земский курс», і цей наш театр «. . . почав працювати майже з самими молодими силами і показав, що при вмілому й пильному веденню можна досягнути успіхів; останні вистави «Морфій» і «Квадратура кола» показали, що театр наш має право і мусить існувати . . .» Далі автор порівнює «Женитьбу» Гоголя в поданні школи і нашого театру перед роками, та закидає тій школі «аматорщину й слабу режисуру». Не вміючи виховати добрих сил, «. . . тягнуть до себе сили, сформовані в нашій театрі (панну Теслович, Лацанича)! . . . Боляче для нас, що членів нашого театру перекидають з місця на місце і тим унеможливають регулярну працю в театрі. Театр же забезпечити солідної гажі не може . . . бо субвенції не дають . . . навіть і прохання про субвенцію не посилають до Краєвого Виділу. Як же працювати?» Нарешті закликає все громадянство, щоб не дало нищити те, що всім дороге й рідне . . .

Цією статтею вичерпується все, що в пресі було про Руський Театр ім. М. Садовського в Ужгороді за цей сезон.

ТЕАТРАЛЬНИЙ КУРС КРАЄВОГО УРЯДУ В УЖГОРОДІ ЛІТОМ І В СЕЗОНІ 1934—1935

Треба тут зразу констатувати для історії нашої культури, що з початком театральних курсів Краєвого Уряду в Ужгороді почалася урядова русифікація театральництва З.У. Наше твердження доводитимемо поступово фактами на підставі преси й документів. Хоч на протязі 14 років наш театр в Ужгороді називався офіційно «Руським», він був все ж таки українським і по змісті репертуару, і мовою спектаклів. Але з урядовим театральним курсом внесено в розвиток нашого театру в Ужгороді історичну помилку. Тим самим і зміцніла боротьба за свій український театр на Закарпатті.

Спершу навіть централія «Просвіти» в Ужгороді сподівалася, що ці курси можуть бути корисними для розвитку театральництва на З. У. і видала такий заклик: «Закликається Молодь голоситися на безплатний підготовчий театральний курс, котрий влаштує Шкільний Реферат в Ужгороді в августі місяці ц. р. Запис найпізніше до 25 ц. м. Вписове Кч 10 мусить бути одночасно заслане». («Українське Слово», 21. VI. 1934). Там же далі читаємо: «Краєвий Відділ Підкарпатської Руси дозволив рішенням з дня 16. V. 1934 улаштувати одномісячний театральний курс для тих, що цікавляться театральним мистецтвом. Курс буде від 1 до 31 серпня ц. р. в Ужгороді, а для учасників, оскільки вони цього наперед забажають, постарается управа курсу о дешеву страву і помешкання. Крім того, для учасників з провінції буде забезпечена 50 % знижка на залізниці.

На курсі будуть викладати фахівці дикцію, деклямацію, міміку, історію театру й театральну літературу, театральне мистецтво, режисерство, по нім способи сценірування, освітлювання, звукові ефекти, технічні театральні вимоги, театральну залю і сцену, декорації й маскування (гримірування). Учасникам курсу видасть управа свідоцтва, а найбільш здібним слухачам покриє частинно видатки, зв'язані з курсом . . .» В «Свободі» (14. VI. 1934) на кінці того ж повідомлення ще читаємо: «. . . Бажано було б, щоб якнайбільша кількість наших людей могла скористатися цим курсом».

Члени «Нової Сцени» читали ці оголошення. З-поміж нас рішив Е. Сидор (без сім'ї,

літом вільний), що зголоситься й піде на курс — що там буде? А опісля зреферує нашій управі. Він та Варка Лакатош пішли на курс.

Нема потреби в нашому «Нарисі» подрібно реферувати про перебіг цих курсів, але використаємо листи В. Иванової-Верес до М. Миленка, в яких вона дуже точно, цікаво та «самокритично» сповіщала його про різні фази й праці на обох курсах в цьому сезоні.

Про початок самих курсів яскраво промовляє листівка В. Иванової-Верес до Миленка (9. VIII. 1934): «. . . Тут в цих курсах хотіли обійтись без українських переподавателів і запросили Алексева з Праги, артиста Московського Художнього Театра, а Куфтіну на підмогу, але учні українці, що складають більшу кількість курсантів за протестували й через те мусіли запросити й мене, щоб по-українськи з ними практично занималась, а також і деклямації їх навчила, бо вони по-московськи нічого не розуміють . . .»

В «Українському Слові» (13. IX. 1934) читаємо: «Зразкові театральні представлення в Ужгороді . . . Першого дня відграно «Кандидата» Бобульського, тутешньою українською мовою, «Барнулю» Гузенного вавилонським волап'юком російського емігранта і зведену до одного акту «Женитьбу» Гоголя — чистою московською мовою (гнали майже виключно російські емігранти). Другого дня «на Верховині» Єфремова, «На перші гулі» Васильченка і «На сіножаті» Яновської — українською мовою. Зразкові представлення дають міцну запоруку, що Підкарпатська Русь має добрі кадри для свого національного театру. Правда, багатьом довелося грати ролі не після своєї вдачі, переводити дуже ризиковні кунштюки, як сідання на стіл у хаті доброї газдині, говорити одночасно кількома мовами, вимовляти незрозумілі слова цілий акт («Женитьба»), грати до залі, котра п'єси не розуміла через мову, «контролювати» з-за завіси перед початком вистави публіку на залі, тримати цілий акт бороду, котра не хотіла приростати і т. д. . . . Але все ж таки праця за місяць пророблена велика і хочеться вірити, що це є добрий початок для доброго дальшого. А в дальшому треба лиш одне мати на увазі, що наш народ потребує лиш свого театру».

А далі? Ось що: «Краєвий Комітет Підкарпатської Русі в Ужгороді на основі успішного докінчення одномісячного театрального курсу в Ужгороді рішенням з дня 26. IX. 1934 дозволив устроєння дальшого 6-місячного театрального курсу (драматичної школи) в Ужгороді, як приготовку для заснування Підкарпаторуського народного театру, під веденням і дозором просвітнього відділу Шкільного Реферату в Ужгороді. Курс відкритється дня 10. XI. ц. р. й подержить до 10. V. 1935 в Ужгороді. Учебні години: теоретичні предмети — 8—12, практичні — 15—18 год., практичне маскування при штучнім світлі і студії ігор — 19—21 год. щодня. Приголошення з належними документами (шкільне свідоцтво, опис життя) заслати до кінця жовтня ц. р. просвітньому відділу Шкільного Реферату Краєвого Уряду в Ужгороді. Начальник Шк. реферату Кліма». (Укр. слово, 18. X. 1934). Те саме оголошення було і в «Свободі» та інших часописах.

В листі з 9. X. 1934 В. Иванова-Верес повідомляє М. Миленка, що театральний курс починається 1. XI. 1934, але кого запросять з викладачів, ще невідомо: певні Алексєв і вона. А відносно Куфтіної (російська викладачка), ще не відомо, «як буде і Куфтіна, то прийдеться мені з нею поділитись і годинами і платнею . . . Тепер Федір Ревай дуже напірає на Кайгя за Аркаса і «Андульку», він пре бодай на одну годину за 300 корон місячно, щоб вона давала лекцію співу. Аркаса зовсім Кайгль не хоче, хоч дуже за ним Ревай розпинається . . .».

Протягом двох років писала В. Иванова Миленкові, з одного боку, вербувала його голоситись за лектора, а з другої сторони, попереджала його, мовляв, чи варта поки-

нути певну службу в Празі за непевну, а на Закарпатті без громадянства іншої праці не знайде . . . Миленко не спішив на посаду лектора, проте Івановій безкорисно завжди помагає. На кінці цитованого листа мова про заснування Руського Театру М. Садовського в Ужгороді, якого директором стався кол. адміністратор Юрко Сопко. З дальших листів В. Івановій видно, що вона завжди недоцінювала зусилля місцевих українців, навіть тоді, коли й сама мала з того користь.

З листа Івановій до Миленка (20. X. 1934) видно, що послові Реваєві вдалося прийняти Х. Кононенко як лекторку історії мистецтва, а Анду Остапчук як лекторку співу. Щодо неї самої, то в листах до Миленка вона відверто признається, що не вміє читати деклямації, але «поласилась на гроші» і тому взялася за несвою працю. Вона, навіть, не певна, які саме ідеї стали основою драм І. Карпенка-Карого «Безталанної» та «Суєти» . . .

Нав'язуючи до листа В. Івановій-Верес-Стахуровій, вона подає, що зі старих курсантів (38) приголосилось до дальшого курсу на студії тільки 6. Відпали всі учителі³², бо вони мали надію, що могтимуть студіювати на театральному курсі і не втратять своєї учительської платні та місця. Однак, як нижчий документ свідчить, їм треба було зректись з платні. Цитуємо з обіжного листа Земського уряду для Підкарпатського краю в Ужгороді, ч. 165 076/20—34, 5 листопада 1934: «Відносно Вашого зголошення на шестимісячний театральний курс повідомляємо вас, що платної відпустки ви не зможете одержати, бо тільки безплатна є дозволена і то тільки тоді, якщо на це дасть дозвіл міністерство шкільництва і народної освіти в Празі.

Якщо б ви бажали навідувати вище наведений курс, то подайте зараз-же урядовою дорогою прохання до міністерства шкільництва і народної освіти на безплатну відпустку для відвідування шестимісячного театального курсу в Ужгороді». Підписав освітній реферат шкільного реферату в Ужгороді, Л. Кайгл. Так відпали всі учителі з курсу.

В листі з 20 грудня 1935 р. до Миленка Іванова пише: «10-го мая курси наші закінчуються. Я приготвила дві п'єси: «Безталанна», друга «Як сади зацвітуть» Гренджі-Донського і водевіль «Радости майстра Фулярдино» Невицької: це весела модерна ревія. На закінчення курсу мабуть я поставлю «Безталанну». Алексеев ставить «Вуйка із Америки» (дурна комедія). А. Куфтїна ставить «Марусю» Сильвая . . . Так от з осені відкривається з наших курсантів уже справжній тутешній Карпаторуський Театр Державний Народний! Буде об'явлений незадовго конкурс на режисера, хоч зачуваю, що головним режисером таки здається остане Алексеев — по лінії карпаторуської (з русским проізношенням), а другим режисером (з українським проізношенням) намічається лишити мене . . . Тебе тут напевно взяли б за режисера, бо кращого напевно і не знайдуть, а я могла б упертись у цей театр просто за артистку, бо з курсантів ще дуже слабонькі «героїні» . . . Отже, ще далеко було до справжнього театру³³. Пізніше в листі до М. Миленка (11. VII. 1935) Іванова ще раз підтвердила, що «курсанти ще мало отесані для того, щоб бути вже артистами . . .». Згадує про відкриття в осені театру з «двома прозношеннями», але пізніше справу відкриття відложили на наступний рік.

Протягом цілого сезону ми дістали автентичні інформації про перебіг, труднощі й недостатки на театральному курсі з наведених листів В. Івановій-Верес-Стахуровій. Крім того, ці листи часто відзеркалювали закулісні інтриги курсу, деякі інші театральні справи на Закарпатті, образ життя деяких кол. акторів нашого театру, особливо важке животіння М. Миленка в Празі чи в Черношицях разом з С. Черкасенком, яким час-від-часу Іванова помагала харчами тощо. Вона і про себе часто самокритично виявила все те, чого б ми ніколи не знали без її листів: її слабу теоретичну теат-

ральну освіту та водночас певний режисерський хист в її постановках на курсі, що переважно визнавала й неприхильна їй преса. Дуже жаль тільки, що вона так занадто різко відносилася до всіх, що були уродженцями Закарпаття — починаючи тими ж курсантами (яких всіляко називала), і взагалі її висловлювання про всіх місцевих чинників, не шануючи навіть своїх найближчих співробітників. Скромність прикрашує великих мистців, про Іванову цього годі сказати . . . В кожному разі багато з її «сповіді» з'ясувало різні питання довкола курсів взагалі. Дані з її листів куди цінніші, ніж десятки статей з різної преси, які були завжди до певної міри затушовані, тенденційні.

ТЕАТРАЛЬНІ КУРСИ КРАЄВОГО УРЯДУ — ВИСНОВКИ

Провід театральних курсів не витяг науки з досвіду з російською виставою у Великих Лучках, де 8 вересня 1934 р. театр директора Сарова (з російських емігрантів) дав виставу: «Ревність» Арцібашева, «Ведьма» Чехова і «Голод і тетка», наприкінці якої публіка сказала: «Ми нічого не розуміли . . .» («Українське Слово», 15. IX. 1934). І на курс приголосилися переважно селяни й кілька учителів, а що викладачів російських не розуміли, то через більшість українських курсантів приділено, крім В. Іванової-Стахурової, ще викладачів Анду Остапчук-Науменкову і Харитю Кононенко. Було абсурдне, щоб російські емігранти завели для нашого села російський театр, адже ж і драмгуртки читалень Общества Духновича грали у нас тільки українські п'єси, але ніколи російські!

«Українське Слово» (14. III. 1935) писало: « . . . Ще існував театр ужгородської «Просвіти», а вже краєвий посол Демко запропонував заложення т. зв. «Карпаторусского Театру». Це був його улюблений коник, на якому їздив роками, аж досяг своєї цілі: субвенцію «Просвіти» на театр застановлено, а вже щось другий рік асигнують гроші на ведення «Карпаторусской драматичної школи» . . . Як директор (Алексєєв) завів і лектуру московських п'єс, то учні відмовилися від участі і вимагали українські п'єси, інакше . . . покинуть школу. Це вже не можна було не брати під увагу і . . . шкільний відділ вирішив справу так, що в драматичній школі не будуть ні українські, ані московські п'єси . . . тільки карпаторусські».

Так почали рівночасно нападати на курс і українці і росіяни, які хотіли чути літературну мову зі сцени . . . І хоч між курсантами було 5—6 дійсних талантів (Гривняк, М. Пілцер, В. Лакатош, О. Батько, В. Бідяк і Д. Цугорка), на такій неіснуючій мові вони не виростуть, а державні гроші марно витрачують на курси. Це була думка всіх конструктивних елементів. Після закінчення курсу й показних вистав люди питалися: «Чи це справді театр? Ні! Це якась фабрика поліглотів, або дивоглядна школа неіснуючих мов, або просто зловісний експеримент на живому організмі народу й наруга над всякою культурою!»

Коли ж курсанти почали гастролі по Закарпатті, показалося, що не мають для кого грати . . . Рекляма не плакатами, але обіжниками «екс оффіціо» для всіх урядів, шкіл, освітніх рад тощо раніше вимагала повну участь всіх на цих виставах. А на ділі? « . . . Блестящий успех абсолютенентов Краевого Театрального курса в Хусті» — писав «Русській Народний Голос» про виступ драматичного курсу в Хусті 9 і 10 червня 1935, але рівночасно стаття признає, що ані учителі не були в повному числі, ані шкільну молодь не привели, ба і «протектора представлений, ни их заместители на спектаклях не присуствовали . . . Неудивительно поэтому, что спектакли не прошли с желанным финансовым успехом . . .» Є там ще заклик, щоб «провинившихся привлечь к ответственности . . .» («Українське слово», 20. VI. 1935).

От так успіх! Спершу грозили, щоб була участь, а далі вели слідства, чому хтось не прийшов на вистави — навіть з «протекторів»! І так було скрізь і надалі. Та на покриття дефіцитів для цієї справи було грошей досить! Але і провід курсів побачив, що ще не зрілі курсанти в мистецтві, щоб з осені 1935 вже відкривати театр, як це первісно хотіли, й тому рішили ще літом, що курс продовжать на дальших 6 місяців.

Репертуар театральних курсів в сезоні 1934/35 був такий: Літом на одномісячному курсі приготовлено й поставлено такі п'єски:

29. VIII. 1934: А. Бобульський «Кандидат», комедія в 1 дії, режисер: — П. Н. Алексєєв. Чуж-Чуженина «Барнуля», комедія в 1 дії, режисер: О. А. Полуктова-Куфтина. М. В. Гоголь: «Женитьба», на 2 дії, режисер: П. Н. Алексєєв. Першу грали діалектом, другу українською мішаниною, третю по російськи, бо грали майже самі емігранти; мова-виговір добрі, і гра була, але на залі — гробова тиша, місцева публіка не розуміла мови й тому не реагувала як спід на комедію.

30. VIII. 1934: Е. Єфремова: «На Верховині», режисер — О. А. П. Куфтина. В. Васильченко: «На перші гулі», 1 дія, режисер і дальшої комедії на 1 дію «На сіножаті» Л. Яновської — В. Іванова-Стахурова.

При кінці шостимісячного курсу дали такі п'єси:

28. V. 1935: «Сирота» І. Кейпази, драма в 4 діях, режисер — П. Н. Алексєєв (примітивна п'єса). «Німая невіста», комедія в 1 дії А. Бобульського, режисер як вище.

29. V. 1935: «Маруся» Сіон Сильвая, комедія на 4 дії, режисер — О. А. П. — Куфтина; «Радощі майстра Фулярдино», жарт-рев'я І. Невицької в 1 дії, режисер — В. Іванова-Стахурова (українською мовою).

30. V. 1935: «Безталанна», драма І. Тобілевича на 5 дій, режисер — В. Іванова-Стахурова. Ця вистава мала відносно найбільший успіх.

З цим останнім репертуаром були курсанти на гастролях, на яких глядачі обох напрямів через язичіє відвернулися від штучного театру.

«НОВА СЦЕНА» — ДРАМАТИЧНА СЕКЦІЯ КРАЄВОГО ПЛАСТОВОГО ХОРУ, СЕЗОН 1934/1935

Від вересня 1934 р. автор цього «Нарису» розписував ролі до вибраних двох п'єс — оперети В. Колло «Барон Кіммель» та комедії Вебера-Геннекена «Пані і її похресник», а брат Є. Шерегій розписував партії пісень до оперети. Управа прийняла дальших членів, що зголосилися в міжчасі до гуртка, і так склад «Нової Сцени» в сезоні 1934/35 був такий:

Чоловіки: 1. М. Біловарій, 2. А. Жидович, учитель (Бедевля), 3. В. Йосипчук ст., 4. В. Йосипчук мол., 5. М. Куцин, 6. М. Медвідь, 7. С. Петрашко, 8. Є. Поляк, 9. М. Попадич, 10. Ю. Симкович, учитель (Севлюш), 11. Е. Сидор, 12. І. Тарканій, учитель (Севлюш), 13. В. Ткачук, 14. М. Фущик, учитель (Волове), 15. І. Цегла, учитель (Севлюш), 16. М. Цірікус, учитель (Буштино) 17. Я. Шепель, 18. Ю. А. Шерегій, 19. Є. М. Шерегій, 20. І. Шутко, 21. М. Шутко.

Жінки: 1. Ю. Балог, 2. С. Бойчук, 3. В. Йосипчук, 4. Є. Йосипчук, 5. М. Марко, 6. М. Мороз, 7. М. Павлюк, студентка (Великий Бичків), 8. О. Павлюк (Хитра), 10. Є. Ревай, учителька (Севлюш), 11. В. Сидор, 12. А. Шерегій, 13. М. Шерегій, 14. М. Карпати, студентка (Королево над Тисою), 15. М. Корадіні, студентка (Требушани).

Отже, ансамбль «Нової Сцени» мав в своєму складі 21 чоловік, 15 жінок, разом 36

осіб постійних членів. Виступили й відпали з попереднього сезону: Ю. і О. Шпірії, І. і Х. Саси (з дому Спорадик), В. Лакатош (вступила на театральний курс), М. Ткачук; виступило разом 6 душ, нових вступило 10.

Оскільки Ю. Шпірій від осені не був активним, його функцію голови заступав до загальних зборів 24 березня 1935 р. Ю. А. Шерегій. Тоді вибрано таку нову управу:

Инж. М. Біловарій — голова, М. Фуцич і С. Бойчук — заступники голови, Ю. А. Шерегій — секретар, Я. Шепель — адміністратор, В. Ткачук — скарбник, Є. Шерегій — диригент.

Репертуар:

1. С. Артемовський: «Запорожець за Дунаєм», опера в 3 діях.
2. П. Вебер, М. Геннекен: «Пані і її похресник», комедія в 3 діях.
3. Галлер-Вольф: «Барон Кіммель», комічна оперета на 3 дії, музика В. Колло, переклад Я. Барнича і В. Гренджі-Донського.

Умови діяльності були такі ж, як і в минулому сезоні; всі члени з'їжджалися вже переважно до двох міст — до Хусту і до В. Бичкова щомісяця раз, деколи й два три рази за потребою на власні кошти, тільки незаможним подорожні кошти покривала управа. Репертуарні п'єси, згідно ролі висилалися додому членам раніше, опісля на зустрічах були аналізовані образи, дома вивчали ролі, а при дальших репетиціях аранжовано дію чи поодинокі сценки з дій. Учасники оперети мали корепетиції при клявірі (в Хусті при «фуггармонії») з клявіристкою О. Морозовою, або клявіристом Л. Яником, учителем з Ясіння, під наглядом диригента Є. Шерегія. О. Морозовій управа покривала кошти подорожі й харч (у Хусті) та діставала вона мінімальний гонорар за дводенні проби (від 25—30 Кч). Л. Янікові тільки подорожне і харч покрила управа, корепетиції виконував даром. Танці — еволюції в опереті, які були її укладу, навчала учасників Маруся Мороз при клявірі; солові танці — балетні числа виконувала вона. Українські народні танці чив танцюристів учень А. Кістя, Михайло Цірікус, який дуже спритно танцював. Обі прем'єри і оновлену прем'єру «Запорожця за Дунаєм» поставив в цьому сезоні Ю. А. Шерегій. Суфлювали «Запорожця» і «Б. Кімсе-ля» С. Петрашко, а «Пані і її похресник» п. О. Павлюківна (Хитра).

Цілу осінь аж до січня готовано репертуар, що серед таких умов не була легка річ. І «Запорожця» прийшлося знову поставити з новими людьми.

Перша прем'єра відбулася 13 січня 1935 р. в Королеві над Тисою (зала «Сокола» о 15 і о 20 год.) оперою «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського в такій обсаді: Іван Карась — Ю. А. Шерегій, Одарка — М. Шерегій, Оксана — Юлія Гола-Грицев як гість, Андрій — М. Біловарій, Султан — Е. Сидор, Селіх-ага — І. Шутко, Іман — Є. Шерегій, Гассан — В. Йосипчук мол.; постановка Ю. А. Шерегія, диригент Є. Шерегій, при клявірі О. Морозова, адміністратор Г. Мельник.

«Українське Слово» (31. I. 1935) в статті «Краєвий Хор Союзу Пластунів у Королеві» писало: «Дня 13. I. 1935 загостив до нас краєвий хор Союзу Пластунів Підкарпатської Русі з оперетою «Запорожець за Дунаєм». Найбільша в Королеві зала «Сокола» була в день дітьми і вечером дорослими набита в повнім значенню цього слова. Загальний одзив глядачів на гру: «Такого в Королеві ще не було». На сцені не було кваліфікованих артистів. Дещо в одежі й у голосах їм бракувало, але аматори були так красно підготовлені й зіграні, що їм могли б позаздрити навіть кваліфіковані артисти. Провідники А. і Є. Шерегій й усі члени хору багато вложили своєї праці й грошей, щоб дійти до так високого ступня досконалости в грі. Я від душі бажаю, щоби Краєвий хор Союзу пластунів найшов можливість об'їхати з «Запорожцем» всі найдальші й найменші українські закутки в ЧСР і вірю, що своєю грою всюди залишив би таке красне враження, як і в Королеві над Тисою . . .»

В хорі й гуртах виступали: Й. Балог, Є. Бараній, В. Йосипчук, Є. Йосипчук, М. Йосипчук, А. Лагош, А. Шерегії, Мельник, Вайда, М. Бокотей, В. Йосипчук ст., І. Лях, Медвідь, Й. Ондьол, М. Петровцій, П. Пойда, Й. Симканич, І. Тарканій, М. Попадич, П. Центра, О. Чаповців і інші. Всіх разом виступало 35 душ.

Друга прем'єра комедії П. Вебера-Генкенна «Пані і її похресник» (переклад Г. Совачевої) відбулася у Великому Бичкові 16 грудня 1935 в залі Господарського Дружества о 19.30 год. в обсаді:

Маржолен — Е. Сидор (брат Заяць), Жоржета, його жінка — М. Шерегії (сестра Віоліна), Люсьєна, її приятелька — Й. Балог (сестра Чіпка), Лямбріссе, її муж — С. Петрашко, Де-Серван, полковник, дядько Жоржетти — Є. Шерегії, Брішу, вояк, хрестник Жоржети — Ю. А. Шерегії, Зелі, покоївка у Маржолєнів — О. Павлюк, Пеншон, архітект — М. Біловарій.

Режисером був Ю. Грім (Ю. А. Шерегії), а суфлером М. Шпак (М. Попадич). Комедію «Пані і її похресник» поставлено також і в Кобилецькій Полянї в залі читальні «Просвіти», куди учасники поїхали на санях. Про цю виставу була згадка в «Землі і Волі» (18. IV. 1935), а про виставу у Великому Бичкові писало «Українське Слово» (28. II. 1935): « . . . 16-го лютого гурток старших пластунів під проводом Ю. А. Шерегія відіграв у Бичкові знамениту комедію «Пані і її похресник». Вистава вдалася дуже добре . . . »

23 лютого 1935 р. гастрював наш ансамбль у Білках, де в залі «Прінца» поставлено о 14 год. для учнів шкіл, а о 20 год. для старшої публіки оперу С. Артемовського «Запорожець за Дунаєм» в 3 діях. Виконавці були ті самі, що і в Королєві н/Т., тільки Імама співав Й. Дубай, а Гассана грав хлопчик із Білок. Диригент Є. Шерегії 12 лютого 1935 поїхав туди вивчити музику зі скрипачами-учителями І. Ляхом, П. Світлицом і А. Петрашком; з ними грала на клявірі О. Морозова. Адміністрували С. Петрашко і М. Біловарій, який вивчив з учнями горожанської школи всі хорові пісні, а також гуртові сцени і танці. Починаючи цією виставою, гостювала в «Новій Сцені» в ролі Оксани Юлія Голла (роджена Гріцов), учителька з Великого Бичкова, співачка «красного хору учителів.»

Третьою прем'єрою в сезоні була оперета Вальтера Колло «Барон Кіммель» (текст Галлер-Вольфа, переклад Я. Барнича і В. Гренджі-Донського), що відбулася 23 березня 1935 в Севлюші в залі «Роялю» о 20 год. в обсаді:

Віллі, багатий приват'єр — М. Біловарій, Гільда, його жінка — Й. Балог, Віндіш, фабрикант маргарини — Ю. А. Шерегії, Зерліна, його жінка — А. Шерегії, Софія, їх дочка, студентка — М. Мороз, Жайворонок, вуличник — Е. Сидор, Філько, його приятель — М. Попадич, Барон Кіммель — І. Тарканій, Радник — А. Жидович, Аптекарь — І. Шутко, Лікар — Є. Поляк, Фризієр — В. Ткачук, Жандарм — Ю. Симкович, Портієр — В. Йосипчук ст., Кетхен, покоївка — Є. Ревай, Франц, льокай — І. Цегла, Лісничий — Є. Поляк, Кухар — І. Тарканій, Кухарка — О. Павлюк (Хитра), Ключарка — М. Карпаті.

Сольо-танець в другій дії виконала М. Мороз. Танець «Боббі» відтанцювали В. Сидор і С. Бойчук. Суфлер — С. Петрашко, режисер — Ю. А. Шерегії.

В «Пластуні» (1. IV. 1935) була така згадка про виставу: «Дня 23 березня ц. р. заготовив до Севлюша Краєвий хор Пластунів із виставою комічної опери «Барон Кіммель». Оперета солідно підготовлена і відорана на повне вдоволення добірної публіки Севлюша. Грала 14-членна військава оркестра 45-го «Румунського» полку з Хусту. Дуже гарно вив'язалися в своїх ролях зосібна брати Сидори, Юрій Шерегії, Біловарій і сестри Балог, Мороз і Анна Шерегії. Добре опанував великою оркестрою брат Єв-

ген Шерегія (Горішок) . . . (В Закарпатському Пласті пластунів називано «братами», а пластунок «сестрами»).

Після вистави-прем'єри всі учасники ночували у Севлюші, де їх розібрали наніч громадяни. Перша модерна оперета в репертуарі «Нової Сцени» принесла їм поступову велику популярність та багато признань. Безумовно, найбільше причинилася до успіху знаменита зіграність цілого ансамблю, добре підготовлені мелодійні пісні та й хори та жваві танці. Оформлення сцени — сальон і подвір'я, як також і костюми (включно до фраків та жакетів) були на відповідному рівні. Кожний виконавець ролі мусів сам собі постарати належну гардеробу, включно до манжет і циліндрів. Але режисер мав дбати про всі реквізити й замєблювання сцен, бо ми ще не мали технічного персоналу, а ставлення куліс, зміна декорацій і т. д., все те лежало на наших плечах.

13 і 14 квітня 1935 «Нова Сцена» дала в Хусті три вистави — дві вистави «Запорожця» та одну «Барон Кіммель». Був доповнений хор,³⁴ але новиною була власна сальонова оркестра з 12 осіб, до якої диригентові Є. Шерегієві вдалося приєднати кілька учителів-музикантів, а до них завербував ще й інших, навіть кількох чехів.³⁵ Цікавим був відгук угорського тижневика «Verhovina» в Хусті, що зазначав (20. IV. 1935): «. . . Не находимо слів, щоб як аматорів-акторів, так і членів оркестри належно і заслужено похвалити. Їхня продукція така, якої ми ще від аматорів не бачили. Їхня пильність і здібність переживати були такою несподіванкою, що заскочену публіку довели до екстази. Та публіка не залишилася невдячною, бо зробила їм такі овації, яких в залі «Корони» навіть актори й музиканти з покликання мало коли одержували. А коли ще взяти до уваги, що виконавці роль та музиканти рекрутуються з різних районів Підкарпаття й походять з різних місцевостей, то тільки тоді можемо належно оцінити ту велику пожертву, яку вони приносять для свого народу і його культури . . . Руський народ може гордитися тим, що в рядах його інтелігенції є такі свідомі культурні люди, як учасники цих вистав.»

Вистави привабили максимальне число глядачів і дали разом 1847 Кч, але великі видатки за залю, світло, а особливо на пошиття деяких костюмів пожерли майже весь прибуток. Однак залишилося фактом, що ці вистави принесли «Новій Сцені» дуже велике признання з усіх сторін, бо між глядачами були й урядові кола і вистави йшли під протекторатом Окружної народнопросвітної ради в Хусті.

Після успішних вистав у Хусті автор цього «Нарису» підготував гастролі з оперетою «Барон Кіммель» на 30 квітня 1935 у Великому Бичкові, де в залі Господарського Дружества о 2 год. вистава відбулася дуже успішно під протекторатом Народнопросвітної комісії Великого Бичкова. Вдалося завдяки протекторові обійти оплату податку з забави й за виставу, а тим із 1381 Кч прибутку лишилося в касі 574 Кч. На харчі і нічліг розміщено всіх учасників у громадян, найбільше у Ю. Шерегія. Подорожне частинно покрито (музикантам все покрито). Ролі виконували ті ж, що і в Хусті, грала власна оркестра «Нової Сцени». Були друквані афіші.

Вистава мала великий успіх. Де б не виступала «Нова Сцена», мала вже добру рекламу, до того ж, у всіх містах, де ми виступали, жили й наші члени, які завжди вміли зробити відповідну рекламу серед громадянства.

Управа «Нової Сцени» ще в час вистав у Хусті намітила репертуар для вивчення літом у пластовому таборі й на осінь, щоб було з чим починати новий сезон, а саме:

Музичні п'єси: «Пергач» Й. Штрауса, оперета на 3 дії, «Сватання на Гончарівці» К. Стеценко — Г. Квітка-Основ'яненко, народна оперета на 3 дії; «Флірт і кохання» Юрія Грома, сучасна комічна оперета на 3 дії, музика Є. Шерегія.

Драми: «Хмара» А. Суходолського, народна драма зі співами на 5 дій, «Криваві перли» Д. Гункевича, драма на 4 дії.

Комедії: «Останній монарх» М. Чирського, фантастична комедія на 3 дії, 5 відслон; «Одруження» М. Гоголя, комедія на 3 дії.

Це був оптимальний плян, залежний від фінансових засобів і від участі членів у таборі і на дальших репетиціях. Що з цього здійснено, наведемо своєчасно.

5 травня 1935 р. з нагоди Свято-Юрського всекрайового пластового таборування в Севлюші о 20 год. вечора була вистава в міському домі драматичної секції Краєвого Пластового Хору, народна опера «Запорожець за Дунаєм» при режисуванні Ю. А. Шерегія, а диригуванню Є. Шерегія («Пластун», 1. VI. 1935).

Згадку про виставу помістив часопис «Szöllesi Ujság» угорською мовою: «. . . В неділю вечір аматорський відділ пластунів відомо грав в постановці Євгена і Юрія Шерегіїв чудово-мелодичну народну оперету Артемовського-Гулака «Запорожець за Дунаєм» в переповненій великій залі міського дому . . .» (11. V. 1935). У виставі виступали ті ж дійові люди, що і в Хусті, та цілий хор. Грала власна сальонова оркестра. Учасники ночували або в пластовому таборі, або в громадян (жінки), адміністраторові помагав Е. Сидор, який постарався про реквізити. Крім вистави виступив вперше і Краєвий Хор Пластунів пополудні на концерті, в якому брали участь також пластові хори з Білок (диригент М. Біловарій), з Берегова, Севлюша, Королева, Великого Бичкова (диригент В. Ткачук). «Українське Слово» повідомляло, що табір відкрив комендант Ю. А. Шерегія. Пополудні були ритмічні вправи, концерт хорів та вистава «Запорожця за Дунаєм». Табір було відкрито 4 травня 1935, а 11 травня «Нова Сцена» дала з великим успіхом оперету «Барон Кіммель» і, згідно з «Українським словом» (30. V. 1935), все вийшло так вдало, що деякі сцени були повторені.

В час «Зелених свят» вибралася управа, тобто М. Біловарій, Є. і Ю. Шерегії, С. Петрашко та Е. Сидор до Ужгороду «як делегати в справі перенесення кількох наших членів-учителів ближче до Хусту», де хотілося концентрувати нашу діяльність. Рівночасно порозумілися з надійними чинниками про гастролі «Нової Сцени» на конгресі Учительської Громади в Ужгороді. Щоб урядовим чинникам показати нашу виставу, ми запросили як протекторів нашої вистави губернатора Підкарпатської Русі Константина Грабара (який дістав іменування на цей репрезентативний пост від президента 22. II. 1935) і шефа Шкільного відділу Віктора Кліму. Оба запрошення прийняли, а Кліма дуже цікавився діяльністю «Нової Сцени», ще не знаючи її рівня. Отак, маючи протекторів, ще взяли й фірму Народнопросвітнього Союзу в Ужгороді (щоб не платити податку), ми готувалися до виступу. Видрукували спеціальні афіші і по п'яťох виставах оперети, 7 липня поставили ми «Барона Кіммеля» з 28 учасниками та власною повною оркестрою у міському театрі в Ужгороді о 20 год.

Вистава йшла в рамках конгресу Учительської Громади, а тим самим заля театру наповнилася найбільш критичним глядачем — педагогами та, завдяки протекторів, і представниками урядових кіл. Всі учасники вистави розуміли вагу цієї вистави і вона пройшла дійсно надзвичайно гарно. Ніхто з тих, які ще не бачили вистав «Нової Сцени», не уявляли собі, що рівень цих вистав буде такий високий: діалоги, спів солістів, хори, танці — солістки М. Мороз і чвірки з балету «Боббі» (М. Мороз, С. Бойчук, М. і О. Павлюк), як також власна оркестра, костюми й декорації — все це творило органічну цілість. Зіграний ансамбль своїм ритмом і темпом прямо заскочив глядачів. Це був наслідок наполегливої праці в кінці сезону.

— — —

Не можна не згадати хоча б інші визначніші аматорські театральні вистави в З. У. і в ЧСР в цьому сезоні. У формі кооперації з «Новою Сценою» драмгурток «Просві-

ти» з Великого Бичкова дав у Рахові 12 серпня виставу «Запорожець за Дунаєм». У Дравцях драмгурток «Просвіти» з Гайдоша відіграв 28 серпня 1934 «Наталку Полтавку». В Доманинцях драмгурток «Просвіти» з Невицького дав 28 серпня 1934 п'єсу Б. Грінченка «Нахмарило». В Кобилецькій Полянці місцеві учителі виставили драматизацію «Не дамо» та жарт «Тік-так». Теж у Драгові (10. XI. 1934) йшли дві одноактівки «Бурлаки» і «Чорт, не жінка». В Хусті молодь «Просвіти» подолала складну драму І. Франка «Учитель» (18. VIII. 1934). В Синевірі (17. XI. 1934) відбулася вистава «Просвіти» «Чорт, не жінка» та «Які хворі» (режисер учитель М. Субота). В Новоселиці «Просвіта» (режисер дир. І. Сас) дала 21. XI. 1934 виставу «Депутати до Відня» та «Іцко-сват». В Рахові-Берлебаш (11. XI. 1934) Е. Сидор поставив два одноактні жарти «Жінка горою» та «Пильнуй своєї хати». В Берегові драмгурток «Просвіти», крім одноактівок, виставив «Сватання на Гончарівці». В Рокосові 19. I. 1935 «Просвіта» виставила «Ой, не ходи, Грицю» та «Марусю» (за Квіткою-Основ'яненком), режисерував Г. Легеза. В Требушанах 10. IV. 1935 «Просвіта» відіграла п'єсу «Данило-чарівник» (режисер І. Ткач). В Нересниці (9. III. 1935) виставлено «Назара Стодолю» з вєчорницями Ніщинського (дир. і реж. А. Буркацький). Були театральні вистави також в Королеві над Тисою, у Воловім, Іршаві, Зарічу. Нарешті філія «Просвіти» в Празі влаштувала 9. III. 1935 в залі «Husův zbor» на Виноградах виставу «Брехні» В. Винниченка, де в головній ролі виступала Наталя Дорошенко, кол. акторка Державного Драматичного Театру в Києві.

Крім цього, аматори Самоосвітнього гуртка при хлоп'ячій Учительській Семінарії поставили в гімнастичній залі в Ужгороді в режисурі М. Біличенка 26. V. 1935 несподіванку — прем'єру п'єси А. Волошина «Маруся Верховинка», сюжетом якої є боротьба за рідну школу. В головних ролях виступали: Маруся — В. Теслович, жид — І. Дерда, й інші. 6. VII. 1935 виставу повторено з нагоди конгресу Учительської Громади в Ужгороді в міському театрі «з прекрасним успіхом . . .» («Українське Слово», 18. VII. 1935).

Цей короткий і неповний огляд аматорських зусиль показує, як зросла на Закарпатті любов до рідного театру, рідної культури і ці вистави, одні кращі, інші ще примітивні, заповнювали прогалину, що постала з браком свого постійного театру, бо ані Руський Театр ім. М. Садовського, ані «Нова Сцена», а ще менше урядова театральна школа, на могли часто відвідувати всі закутини краю.

— — —

Руський Театр ім. М. К. Садовського в Ужгороді без жадної фінансової допомоги таки пробував розпочати свій сезон, але преса не подала жодних рецензій про його діяльність. Можна лише згадати повідомлення з «Українського слова» (29. VIII. 1935) про те, що театр мав виставляти п'єсу М. Чирського «Отаман-Пісня» 12 вересня. З часопису «Вперед» (15. IX. 1935) відомо, що вистава мала бути перенесена на 21 вересня. Але ніде нема згадки, що вистава відбулася. Тому, правдоподібно, з цією датою Театр ім. Садовського припинив своє існування.

— — —

ПІДГОТОВКА РЕПЕРТУАРУ «НОВОЇ СЦЕНИ» ЛІТОМ 1935

Управа «Нової Сцени» запропонувала членам приїхати до пластового табору до Вишньої Апші в липні, щоб «лучити приємне з корисним» та приготувати й обновити

репертуар на осінній сезон, живучи на «лоні природи». Замовлено О. Морозову як постійну, а Л. Яника як помічного клявіриста. На жаль, не всі члени прибули до табору, багато з них оправдалились. Спершу корепетовано оперету Й. Штрауса «Пергач», але не було досить людей для великого хору в опереті, та ще й виявилось, що за три тижні не встигне вивчити цілу річ, яка музично була важкою. Щоб не марнувати часу, за останній тиждень підготовлено легеньку, хоч правда, плитку фарсу-оперетку І. Зубенка «Горе баблям» у трьох діях, при чому на початку другої дії вміщено кабаре-тну програму з конференсьє з різних музичних, співочих та танцювальних номерів; співали Маруся Шерегія, Йолана Балог, танцювали Маруся Мороз «Халяндру» і «Зачароване коло». М. Цірікус сольовий танець «Степовик» та інше. Оба наші клявіристи мали роботи по вуха та й режисер вистави Е. Сидор і управитель С. Петрашко терпеливо суфлював.

Крім згаданої п'єси, повторювано і партії з поточного репертуару, а особливо працювалося над ролями до майбутньої прем'єри оперети «Флірт і кохання» Ю. Грома і Є. Шерегія, з якої вже деякі співочі номери увійшли в сценку «кабарету».

Треба сказати, що побут в таборі значно вплинув на дружню співпрацю та родинне співжиття всіх членів «Нової Сцени», які, особливо при вечірніх ватрах (або на «масковому балю») мали змогу навіть імпровізованими номерами брати участь у програмі й розширювати свою акторську творчу фантазію. Між тим, адміністратор підготував виставу у Великому Бичкові і 1 серпня там відбулася прем'єра фарс-оперети І. Зубенка «Горе баблям» в залі Господарського Дружества в 20 год. в обсаді: Віталій, молодий адвокат — Е. Сидор, Ната, його дружина — Й. Балог, Аркадій, молодий адвокат — І. Шутко, Мурка, його дружина — Марія Шерегія, Карло, старий гарсон — І. Тарканій, Кнот, барон — М. Шутко, Шпрот, банкир — Ю. А. Шерегія, Піяніст — Є. Шерегія.

Сольо-танці виконували М. Цірікус і М. Марко, а танці уклала М. Мороз. При клявірі — О. Морозова; режисер Е. Сидор, музику аранжував Є. Шерегія; адміністратор — Ю. А. Шерегія, суфлер — С. Петрашко.

Вистава фарс-оперети «Горе баблям» у Великому Бичкові була перша в сезоні 1935/36 і вдалася краще, ніж ми сподівалися; знаменито виконали свої ролі М. Шерегія, Й. Балог, І. Шутко і Е. Сидор, але й менші ролі були на мистецькому рівні; сценка «кабарету» внесла свіжість і шик до цілої постановки Е. Сидора. Було літо, публіки небагато та при низьких цінах таки понад сотню корон заробила «Нова Сцена», покривши видатки вистави і шиття костюмів.

Ще в таборі були румунські гості-пластуни зі Сиготу, які, бачивши програми при ватрі і на «масковому балі» у великій «колибі» запросили весь ансамбль на гастролі до Сиготу, а звідти до їхнього табору в Бая Спріє.

Біля 30 душ вирушило з наплечниками (в яких несли і народні та інші костюми для виступу) через міст на Тисі з Великого Бичкова до Сиготу і далі до Бая Спріє. Туди прибули після важкого походу під вечір і там 7 днів таборували, даючи щодня при ватрах різні причинки до програми, передовсім пісні сольові, хорові та українські народні танці. Наш побут і програма при ватрах зробили нам добру рекламу і командант табору Коконец запросив нас на наступне літо на румунське Джемборі.

Щодня ще були репетиції програми до Сиготу і 9 серпня вирушили ми з табору до Сиготу в супроводі провідників. В Сиготі розквартирували у громадян на нічліг і харч, чим вже зайнялися згаданий Е. Савкулич та місцевий греко-католицький папрох у Сиготі.

10 серпня 1935 в залі Католицького Клубу в Сиготі дали першу програму під прокторатором префекта міста д-ра Петра Мігалія для румунської публіки, при чому

конферували спільно Є. Шерегій по-українськи, а Шроф — по-румунськи. 11 серпня 1935 о 21 год. ту ж програму дали ми для сигітських українців. Програма мала неочікуваний успіх, що занотував єдиний угорський часопис в Сиготі «Márámoros» (18. VIII. 1935): «. . . минулої п'ятниці повернулися українські пластуни із пластового свята з Бая Спріє під проводом проф. Шерегія і в суботу вечір улаштували в Кат. Ключі вечірку з багатою програмою під протекторатом старости-префекта д-ра П. Мігалья. Перед програмою мав промову проф. С. Петрашко на румунській і українській мовах. В програмі уведено першу дію славної української опери «Запорожця за Дунаєм», далі м. ін. чоловічі танці «Аркан» і «Запорозький козак», «Гаївку», «Чумака», «Катерину», «Коломийка», «Подільський козачок», українські народні танці та українські народні пісні. Хором прецизно диригував Є. Шерегій, а його дружина своїм гарним голосом здобула успіх. Балетні числа дивною легкістю виконала пластунка Муха (Маруся Мороз) і дуже заслужений успіх здобули своїми танцями Михайло Цірікус і В. Йосипчук мол. В неділю виставу повторено в руському інтернаті, румунським конферансієром був Степан Шроф». Згадка про ці вистави була занотована також в «Свободі», українському щоденникові в Джерзі Ситі в Америці (ч. 241, 16. X. 1935).

«НОВА СЦЕНА» В СЕЗОНІ 1935/1936

Літня підготовка репертуару «Нової Сцени» з трьома виставами була вже вступом до нового сезону, який приніс багато змін в діяльності «Нової Сцени».

Наші заходи, щоб дістати ближче деяких членів-учителів до Хусту, не увінчалися успіхом й тому деякі члени зрезигнували. Так зрікся членства керівник інж. М. Біловарій, відігравши останні вистави у Вишкові. Тому 23 вересня 1935 вибрано нову управу, до якої увійшли: С. Петрашко, керівник, Е. Сидор, заступник керівника і скарбник, Ю. А. Шерегій, адміністратор і режисер, Є. М. Шерегій, господар і диригент, І. Шутко, член управи.

Для легшого контакту з адміністратором, містоголовою залишено ще Соню Бойчук (з Малого Бичкова), бо секретаріят-адміністрація була у Великому Бичкові (квартира Ю. А. Шерегія).

Через віддалі виступив також М. Фущич, Є. Поляк і Я. Шепель. А з жінок виступили О. Павлюк (Хитра), Є. Ревай (ще грала у Вишкові), М. Карпатій і В. Сидор (в половині сезону). У висліді дальших зусиль управи «Нової Сцени» зголосилися нові члени і трупа ще зросла. Її склад був такий:

Чоловіки: 1. А. Жидович, 2. І. Гриць, учитель (В. Апша), 3. І. Держа, учитель (В. Апша), 4. В. Йосипчук ст., 5. В. Йосипчук мол., 6. І. Коперльос, робітник (В. Бичків), 7. Й. Кузьмик, учитель (В. Апша), 8. М. Куцин, 9. М. Медвідь, 10. С. Петрашко, 11. М. Попадич, 12. Е. Сидор, 13. І. Тарканій, 14. Ю. Симканич, 15. В. Ткачук, 16. І. Цегла, 17. М. Цірікус, 18. Г. Ченгерій мол., учитель (В. Бичків), 19. Ю. А. Шерегій, 20. Є. Шерегій, 21. І. Шутко, 22. М. Шутко, 23. С. Яцкович, управитель нар. школи (В. Апша).

Жінки: 1. Й. Балог, 2. С. Бойчук, 3. В. Йосипчук, 4. Є. Йосипчук, 5. Є. Коворданій, учителька (Хуст), 6. М. Марко, 7. М. Мороз, 8. В. Павлюк, студентка (В. Бичків), 9. М. Павлюк, 10. О. Павлюк, 11. А. Русин, учителька (Вишково н/Тисою), 12. А. Шерегій, 13. М. Шерегій, 14. М. Шпиток, учителька (Малий Бичків), 15. Е. (Міці) Корадіні.

В складі трупи було 15 жінок і 23 чоловіки, разом 38 душ. Але треба згадати, що А. Русин зимою вибула з трупи, а І. Коперльос не завжди брав участь в хорах і гуртах.

Безумовно, найбільш жертвенна була участь в діяльності «Нової Сцени» її членів з Вишньої Апші, бо мусіли завжди пішки ходити яких 10 км до поїзду у Великому Бичкові, що особливо зимою і вночі (повертаючись із гастролів) було часто небезпечно для здоров'я.

Із-за малої участі членів у таборі в час літньої підготовки перервано започаті корепетиції плянованої оперети Й. Штрауса «Пергач» і вивчено камерну штуку «Горе баб'ям», бо також другої оперети «Сватання на Гончарівці» не було можна обсадити; отож, на початку сезону репертуар був такий:

1. Іван Зубенко: «Горе баб'ям», фарс-оперета на 3 дії,
2. С. Артемовський: «Запорожець за Дунаєм», опера на 3 дії,
3. П. Вебер — М. Геннекен: «Пані і її похресник», комедія на 3 дії,
4. Геллер-Вольф-В. Колло: «Барон Кіммель», комічна оперета на 3 дії,
5. Вечір мініатюр: Є. Шерегії: «Воєнопонений», драма, Ю. Грім: «Рафі-Мафі, божок гніву», ревіяльний скеч на 8 картин з музикою й танцями, Концертний відділ — соля, дуети, куплети й ін. Ю. Грім: «Голодний», трагікомедія на 1 дію,
6. Ю. Грім — Є. Шерегії: «Флірт і кохання», сучасна комічна оперета на 3 дії,
7. М. Гункевич: «Криваві перли», драма з робітничого життя на 4 дії.

Відхід деяких членів з ансамблю «Нової Сцени» змінив намічений раніше репертуар; з новими членами треба було знову вивчити музичні штуки. А поки це зроблено, минули місяці. Зі слабою фарс-оперетою «Горе баб'ям» не виступала «Нова Сцена» більше, бо це не було б принесло їй визнання. Цілу осінь вивчав ансамбль нову оперету «Флірт і кохання» та «Вечір мініатюр», а на провесні драму «Криваві перли». Рівночасно почалась праця над «Земним раєм».

Вистави і гастролі в сезоні 1935/36:

1. VIII. 1935, В. Бичків — «Горе баб'ям» І. Зубенка, фарс-оперета на 3 дії, зала Господарського Дружества.
2. 10. VIII. 1935, Сигіт — «Запорожець за Дунаєм» С. Артемовського, перша дія плюс концертний відділ — хорові, сольо-співи, танці, скечі, балет
3. 11. VIII. 1935, Сигіт — повторення попередньої програми
4. 21. IX. 1935, Вишково н/Тисою — «Барон Кіммель», оперета В. Колло на 3 дії
5. 22. IX. 1935, Вишково н/Тисою — «Запорожець за Дунаєм».
6. 10. XI. 1935, В. Бичків — Вечір мініатюр плюс концерт, три часті
7. 10. XII. 1935, Рахів — «Барон Кіммель»
8. 18. I. 1936, Тячів — «Вечір мініатюр», 4 різні п'єски
9. 19. I. 1936, Бедевля — «Запорожець за Дунаєм»
10. 2. II. 1936, Ужгород — «Флірт і кохання» Ю. Гріма — Є. Шерегія, сучасна оперета на 3 дії
11. 11. II. 1936, В. Бичків — «Флірт і кохання»
12. 12. II. 1936, Требушани (Ділове) — «Барон Кіммель»
13. 14. III. 1936, Хуст — «Флірт і кохання»
14. 15. III. 1936, Хуст — «Вечір мініатюр»
15. IV. 1936, Тячів — «Флірт і кохання».
16. IV. 1936, Тересва — «Запорожець за Дунаєм».
17. IV. 1936, Хуст — «Криваві перли» Д. Гункевича. Прем'єра
18. 30. V. 1936, Ясіня — «Барон Кіммель»
19. 31. V. 1936, Ясіня — «Запорожець за Дунаєм»
20. 31. V. 1936, Ясіня — «Пані і її похресник»

Отже, в цьому переходовому сезоні, який ще пішов під фірмою драматичної секції

Краєвого Пластового Хору до кінця грудня 1935, а опісля вже під фірмою «Нової Сцени» при філії «Просвіти» в Хусті, — було 20 вистав.

Вистави у Вишкові н/Тисою ішли під фірмою Народнопросвітньої комісії села та драматичної секції Краєвого Пластового Хору в залі Культурного Дому. Засадничих змін в головних ролях не було, у першій виставі виступало 22, в другій 26 душ, оркестра власна. Адміністрація: управитель школи М. Седлак і учитель Івегеш; суфлер С. Петрашко. Більшість учасників ночувала у громадян, решта в захоронці на соломі. Оркестра діставала харч, решта були на своїому. Подорожнє, крім оркестри і танцюристок, всі самі покривали.

Літом і восени написали брати Шерегії, крім оперети «Флірт і кохання», ще одноактівки: Ю. А. Шерегій ревіяльний скеч «Рафі-Мафі» і трагікомедію «Голодний», а Є. Шерегій драму «Воєннопоненний». Першу і третю вже виставлено разом з концертним відділом 10 листопада 1935 у Великому Бичкові під назвою «Вечір мініатюр» (різноманітна великоміська програма) у співучасті Жіночої секції «Просвіти».

Вистава йшла в залі Господарського Дружества о 19.30 год., а тому, що це була неділя, то її виповнили глядачі по береги. Про спектакль була згадка в «Українському Слові» (21. XI. 1935): «. . . В склад програми входили сольо-співи, дуети, балети, деклямації та короткі три одноактівки. Найцікавішою точкою програми була одноактівка «Рафі-Мафі». . . В цій ревії — в оригінальних одягах та з оригінальними танцями почула публіка мелодії (музику) з 15 держав. Успіх, як моральний, так і матеріальний був знаменитий. . . » Конферував Є. Шерегій, музичний супровід — Ольга Морозова. Вперше залунали тут деякі пісні-шлягри з нової оперети «Флірт і кохання», яку ансамбль тоді вивчав.

Останньою виставою під старою фірмою була оперета «Барон Кіммель» в Рахові, яку адміністрував Е. Сидор. Вистава відбулася дня 19. XII. 1935 в залі Туристичного Дому о 19.30 год. разом із забавою філії Жіночого Союзу в Рахові. Правда, раніше було багато проб з новим членом Г. Ченгерієм, який вивчав ролю Вілли в опереті і хоч легко її засвоїв і заграв, таки надалі приділено цю ролю І. Шуткові. Замість Є. Ревай ролю Катхен виконувала дуже успішно М. Мороз. Вперше не прибув І. Тарканій на ролю Б. Кіммеля і його заступив також успішно З. Веселий. Всіх виступило 22 осіб з власною оркестрою. Суфлював С. Петрашко. Крім оркестри і танцюристок, всі самі покривали кошти подорожі і харчів.

Про зміну нашої фірми згадано в «Українському Слові» (12. XII. 1935) в статті п. з. «Новий просвітнянський театральний гурток». Газета писала: «Члени дотеперішньої драматичної секції при Пласті в Хусті-Бичкові рішили увійти у склад хустської філії Т-ва «Просвіти». Рамки пластової організації, що має свої окремі завдання, були затісні й члени драматичної секції були у своїй театральній діяльності до певної міри в'язані. Театральний гурток ведуть агільні брати Августин та Євген Шерегії. Вже дотепер дали 24 вистави. . . . Касовий звіт з тих 24-ох вистав дав чистого прибутку 2203,40 Кч. . . . Гурток має 30 членів. . . » Стаття ще згадує репертуар, але писаний давніше, а тому вже неактуальний: репертуар прийшлося пристосовувати до нових обставин. Відділ філії «Просвіти» в умові з проводом «Нової Сцени» зафіксував протоколярно, що не покриватиме жодних есентуальних дефіцитів і що за всю фінансову сторінку «Нової Сцени» відповідає особисто кожний член управи, що ми їй підписали: С. Петрашко, Е. Сидор, І. Шутко і Ю. А. та Є. Шерегії.

Головою філії «Просвіти» був тоді учитель Юрій Шутко і тому сприяв нашим плянам: його троє дітей виступали в «Новій Сцені», а саме Маруся (Шерегій), Іван і Микола, але цілий відділ «Просвіти» дав нам повне довір'я з умовою, що кожного чвертьроку дамо йому усний звіт про діяльність «Нової Сцени». Зі свого рамені відділ філії

прирік щороку вимагати принаймні від окружної адміністрації грошеву допомогу для «Нової Сцени», і то мінімум по 500 Кч.

«НОВА СЦЕНА» — ЄДИНИЙ ТЕАТР ЗАКАРПАТТЯ

«Нову Сцену» назвали ми театральною дружиною, а не прямо театром. Саме й тому вибрано назву «Нова Сцена», бо вона вже сама неначе означала театр. На діяльність учасників дуже позитивно вплинула ця зміна з нового року (1. І. 1936). Провід Пласту в Ужгороді був задалеко, печатки ми для драматичної секції не мали, мусли давати пластову печатку краєвого звітодавця (ще щастя, що автор цього «Нарису» був саме тим звітодавцем і міг вживати свою печатку). А з новою назвою театр більше усамостійнився; зготовлено печатку «Нова Сцена» при філії «Просвіти» в Хусті — і пристосовано на старий регулямін до нових обставин. Кожний член вже відчував, що крокуємо ближче до мети — створити свій український театр! Бо після припинення діяльності Руського Театру ім. М. Садовського в Ужгороді — Закарпаття опинилося знову без свого театру. Нам ніяк не шкодили всі форсовані урядові театральні курси, бо ми знали одне: з їхньою мовною орієнтацією серед нашого народу їм не поведе . . . Майбутнє нас оправдало! Друга обставина, яка нас підбадьорила, це успішна підготовка нової оперети місцевих авторів, з якою ми готувалися до Ужгороду.

Час назрівав для виступів у Хусті і в Ужгороді. Пошили костюми солісткам і танцюристкам (для всіх не було можливості шити), і відбули генеральну репетицію в Хусті для війська, наче виставу, щоб учасники мали контакт з глядачем. Вже раніше вислано до Ужгороду члена управи, щоб замовив міський театр, повіз афіші й зарядив перепродаж квитків та забезпечив для учасників нічліги, бо і там ще роблено генералку в декораціях. «Нова Сцена» ще не мала змоги готувати до нової прем'єри «Флірту й кохання» нові декорації, і тому режисер Ю. А. Шерегій раніше попросив декоратора міського театру в Ужгороді, українця Гриця Баланчука, щоб з декорацій міського театру приготував належне оформлення до оперети, що він радо і знаменито виконав.

Генеральна репетиція і в Хусті, і в Ужгороді (в міському театрі) випала надійно; оркестра, солісти, хор танцюристок, танці і балет були зіграні, костюми також «сиділи» добре, а передпродаж квитків, на диво, заповідав повну залю. Боялися тільки одного: скажуть, що річ задовга. А це могло статися, тим більше, що, як звичайно, в міському театрі переміна декорацій завжди тривала задовго, чим протяглася й наша вистава.

Прем'єра «Флірт і кохання» поставлена в Ужгороді 2. II. 1936 була в такій обсаді:

Галя Рівненко, багата вдова — Є. Ковордані, Петро, її син, інженер, власник «Гуцулки» — А. Жидович, Кость Нікіфор Райдак, агроном, приятель Петра — Е. Сидор, Гриць Чубатий, старий вдовець — М. Попадич, Нюся і Туся, його дочки — М. Шерегієва і М. Морозівна, Марта Требушанська, фільмова артистка — С. Бойчуківна, Гаврило Бук, директор фільмових фабрик з Чікага — С. Петрашко, Портієр в пансіоні «Гуцулка» — С. Яцкович, Кельнер в барі «Гуцулки» — І. Тарканій, Тренер на пляжі «Гуцулки» — В. Ткачук, Катря, покоївка в пансіоні «Гуцулка» — Ю. Балогівна, покоївки, панни — В. Йосипчуківна, В. Павлюківна, М. Павлюківна, О. Павлюківна.

Лібретто — Юрій Грім; музика — Євген Шерегій; іструменталія — Й. Воска; режисер — Ю. А. Шерегій; диригент — Є. Шерегій; танці — Маруся Морозівна.

Першу рецензію про виставу помістив «Východ Republiky», чеський часопис із Кошиць, який мав в Ужгороді свого дописувача. В числі за 5. II. 1936 він писав: «2 люто-

го ц. р. відбулася в міському театрі в Ужгороді прем'єра першої підкарпатурської оперети «Флірт і кохання», тема якої взята з підкарпатського життя і яку написали підкарпатські русини . . .

В день прем'єри ужгородський міський театр був переповнений. Прийшли і підкарпатські урядові чинники. Тихо в цілому будинку, публіка з напруженням чекала, що побачить. Є. Шерегії почав — завіса відкрилася — публіка заскочена гарною сценою аплодувала. Почалась вистава. Аплодисменти багато разів повторялись. Підкарпатська молодь виграла. П'єса перемогла. Актори й акторки грали захоплено. Є це імена, яких ще сьогодні не знають, але вони будуть дуже скоро відомими на Підкарпатській Русі. Шлягри оперети, які є оригінальні-підкарпатурські, будуть загальнопопулярними. «Нова Сцена» є на хорошій дорозі і за кілька місяців всюди перемаже!

За гарне виконання роль та жертвенність заслуговує похвалу Є. Ковардані з Хусту, А. Жидович з Бедевлі, Е. Сидор з Берлебашу, М. Попадич, М. Шерегієва з Хусту, М. Мороз з Великого Бичкова, С. Петрашко з Білок, Яцкович з Вишньої Апші, С. Бойчук, В. Йосипчук, О. Павлюк, М. Шпитак з Великого Бичкова, а Й. Балог з Хусту. В програмі «Нової Сцени» заплановано грати десь кожної неділі і в свято, то значить, що мешканці підкарпатських міст дістануть щось, що їм бракувало довгі роки. Членам «Нової Сцени» бажаємо багато щастя».

А «Українське Слово» (13. II. 1936) додало: «. . . Ця вистава мусіла найперше, як туга за красою, туга за мистецтвом, зродитися в душі авторів. Ця туга була така сильна, що найшла вислів у слові й музиці і найшла енергію перемогти всі перешкоди й зродитися на ділі. Ця туга за красою й мистецтвом зродилася в ділі без жодних субвенцій і заплачених тенденцій, без жодних санацій та боніфікацій, а зродилася й живе своєю власною силою життя! Ця туга доказує чудес. Учителі з Великого Бичкова, Хусту, Берлебаша, Лугу, Рахова й ще інших сіл Мараморощини з'їздяться на свої кошти на проби, вчаться, вправляються і доказують, що може бути свій театр!

Ужгород має драматичну школу за державні гроші і грає «як» і «как», і «дякую» і «благодарю вас», і «батько» і «атець» і чорт зна ще як, бо, — душі, душі, цього найважливішого немає! А тут з Бичкова, з Рахова, з Берлебаша — ну, з цілої Мараморощини, із самого споду виросла душа, душа з тугою за своєю рідною красою. Зродилася, виросла, станула на свої власні ноги, скочила на залізницю й до Ужгороду, й тут Ужгородові . . . Люблю тебе, Ужгородо, столице Підкарпаття, але, їй богу, не можу скрити своєї радості, що цим разом трохи тебе набили. Не гнівайся, але таки сердечно тішуся. А ще коли та нова, молода душа виросте, скріпиться, повчиться трохи, набере сил, тоді, о, тоді напевно прозриш і ти, гордий Ужгородо, із своїм «як» і «как»! Тому подвійно тішуся!» Підписав «Н. А. Коліні». А на 4-ій сторінці того самого часопису була більш речева рецензія, в якій, м. ін., читаємо: «В неділю дня 2. II. ц. р. відбулася в Ужгороді прем'єра нової підкарпатської модерної оперети «Флірт і кохання». Вивела її «Нова Сцена» при філії «Просвіти» в Хусті. По «Новій генерації», це вже друга річ Ю. Грома з ділянки театрального мистецтва. Зміст оперети легкий і рішучо задовгий. Зрештою, признав це по виставі і сам автор. Та це не біда. Кожну річ можна скоротити . . . а тоді вона на цьому лише виграє . . . По . . . малих виправленнях і скороченнях оперета стане цінним набутком нашого репертуару. Щодо музичної частини, то Євген Шерегії, і як аматор-композитор, і як диригент справився знаменито. Музика витримана в оперетковій силі. Це перша більша річ Є. Шерегія . . . Орхестровка А. Воски виказала руку мистця.

Щодо грачів, то мусимо висловитися з повним признанням. Треба зважити, що це люди, що живуть на десятки кілометрів один від одного, то ж можна собі уявити, які труднощі мусіли вони побороти, щоб вивчити цю оперету. В першу чергу мусимо зга-

дати панну М. Морозівну, що не лише танці уложила, вивела гарно, але і як артистка грала першорядно. Маруся Шерегієва визначалась співом. С. Петрашко виступає на сцені дуже добре. Ролью Чубатого загравав першорядно М. Попадич. Це першорядний талант і на нього треба звернути особливу увагу, бо він на характеристичні ролі надається. Е. Сидор добрий комік. Жидович, як на перший раз, виказався не зле. В менших ролях треба ще згадати С. Бойчуківну, Й. Балогівну, М. Шутка, Є. Коворданівну й інших.

Заля була набита ущертъ, і то нашою публікою. Чехів бачили ми дуже мало. Це свідчить про те, що і нашої театральної публіки є досить, щоб власними силами підтримати добрий театр. Хоча вистава затягнулася поза північ, але публіка була дуже задоволена і приємно перебула цей вечір. Гру артистів нагороджувала гучними оплесками, а при кінці вистави викликано обох авторів». Автором рецензії був Василь Гренджа-Донський.

Отак дивилися рецензенти на постановку першої закарпатської української модерної оперети. Всі без різниці визнавали велику працю і жертвенність членів «Нової Сцени», їхню ініціативу і здібність ставити модерні музичні штуки. Як автор штуки, признаюся, що негайно скоротив текст лібрета, особливо вилишено другі строфи дуєтів, що значно скоротило п'єсу, а прискоривши перемини декорацій, вистава тривала дві і пів години. Тим-то вона сталася ще більш привабливою. Є фактом, що вся закарпатська молодь співала тоді модні танга з оперети: «Маю один спомин» і «Як весна настане» . . . (Ще й тридцять літ пізніше, 1966 р., почали колишні ужгородчани в Братиславі в товаристві співати в присутності автора танго «Як весна настане» . . . Видно, не забули . . .)

Хочеться тут підкреслити, що успіх вистави, опереточний стиль її треба завдячувати передовсім музикальності головних осіб на чолі з М. Шерегієм в ролі Ньюсі (пісні: «Говерля», «Житейськеє море», «Маю один спомин», «Зеленая Верховино», «Як весна настане», й інші), та комічній субреточній парі — М. Мороз в ролі Тусі й Е. Сидорові в ролі Нікіфора, які органічно вжилися у свої ролі й виконали пісні («Емансипація», «Місячна нічка», «Кожна зручна баба», «У двадцятому столітті», «Щоб лиш тільки повинчатись» і т. д.) разом з танцями-еволюціями оголомшили публіку, яка саме цього не сподівалася, бо це, звичайно, бачили тільки у визначних танцюристів угорських професійних театрів. Шармантність Є. Ковордані в ролі Галі, якій ще не чужі спомини про першу любов до несподівано прибулого Чубатого (М. Попадича), який заскочив своїм «якщо не помиляюся» й милим комізмом всю публіку, дали цілій опереті теплоту, а інтригантські витівки фільмовиків Бука (С. Петрашко) та Требушанської (Соня Бойчук), піднесли виконання штуки на великоміський, напружуючий рівень. Естетичне й модерне оформлення сцени, скромні, але з смаком виготовлені костюми, але передовсім несподівано милозвучна мелодійність всіх пісень та музики, зіграність оркестри — принесли як для публіки, так і для учасників вистави велику сатисфакцію. Адже і ми маємо нарешті щось свого, зробленого з глибини душі, як дуже влучно написав «Н. А. Коліні», а він був найсуворіший критик тих часів, д-р Володимир Бірчак. А ми дуже добре знаємо, що не мав він в особливій ласці нас, закарпатців . . .

Як раніше наведено, «Нова Сцена» була ще в січні на гастролях: 18. I. 1936 в Тячеві дала «Веріш мініатюр» — 4 одноактівки, а 19. I. 1936 в Бедевлі — «Запорожця за Дунаєм», в якому вже Андрія співав І. Шутко. Обі вистави мали у публіки великий успіх. Учасники, як звичайно, їхали на власні кошти, окрім музикантів і танцюристок. Нічліг дістали всі у громадян. Перша репріза оперети «Флірт і кохання» відограна вже 11 лютого 1936 у Великому Бичкові, де зробила ще більший розрух, як раніше «Ба-

рон Кіммель». Заля Господарського Дружества трищала — публіки по береги, а аплодисменти наче гурагани гриміли і при відкритій завісі. Другого дня, 12 лютого 1936 було свято і тому виставлено в Требушанах оперету «Барон Кіммель», в ролі Віллі виступав голос І. Шутко, який виконував її дуже елегантно, а співав своїм гарним ліричним голосом знаменито. Між тим, в час гастролів, скрізь відбувалися репетиції драми «Криваві перли», яку ставив С. Петрашко. 14 березня показала «Нова Сцена» в Хусті оперету «Флірт і кохання», а 15 березня 1936 «Вечір мініатюр» там же в залі «Корони».

«Východ Republiky» (13. III. 1936) знову писав про «Нову Сцену»: «. . . Нова Сцена — театр молодих карпатських русинів. Ми вже писали про аматорське товариство «Нова Сцена» та його успішну діяльність на полі культури Підкарпатської Руси. Її члени, переважно молоді підкарпатські учителі, з надзвичайним еланом ширять театральну культуру на провінції. Товариство поставило з великим успіхом першу підкарпатську оперету «Флірт і кохання» Ю. А. Шерегія і Є. Шерегія 2 лютого ц. р. в Ужгороді, 12 лютого ту ж штуку в Великому Бичкові. «Нова Сцена» тепер вже поставить цю оперету 14 березня у великій залі готелю «Корона» в Хусті. Про те, що їхнє мистецтво є на високому рівні, свідчить факт великого зацікавлення виставою серед громадян. Бере участь у ній оркестра 45-го «Румунського» полку в Хусті під диригентурою автора музики. 15 березня «Нова Сцена» відіграє одноактівки: трагікомедію «Голодний» Ю. Грома, комедію «Артист» Ніколаєва, драму з воєнних часів «Полонений» і, нарешті, ревію Ю. Грома «З Хусту до Абисинії» у 8 картинах. «Нова Сцена» звернула на себе велику увагу в карпаторуських колах, а це є доказом того, що карпатська молода генерація займає позиції в житті».

Між тим вже закінчено вивчення дальшої штуки, на цей раз драми, і в квітні (не маємо точної дати) відбулася в залі готелю «Корони» в Хусті четверта прем'єра цього сезону: «Криваві перли» Д. Гункевича, драми з робітничого життя на 5 дій. Постановка С. Петрашка.

Виступили в ній як дійові особи: Котлин, фабрикант — С. Петрашко, його дружина — Є. Ковордані, їхня донька — Й. Балог, Ірена — А. Шерегія, Вдова — М. Шерегія, її син — І. Гриць, Барон — С. Яцкович, Управитель — Є. Шерегія, 1-ий робітник — Е. Сидор, 2-ий робітник — В. Ткачук.

Вистава випробувала сили «Нової Сцени» в драмі, і виявилось, що актори вміють глибоко відчувати людські страждання. Зокрема треба підкреслити гарні образи Котлина, Ірени, вдови й її сина, у яких С. Петрашко, Анна Шерегія, М. Шерегія і І. Гриць віддали суггестивні переживання. Але й дальші учасники вистави спричинилися до її великого успіху. Суфлював Ю. А. Шерегія.

В місяці травні загощила «Нова Сцена» до Ясіня, де дала 3. V. 1936 оперету «Барон Кіммель», а 31. V. «Запорожець за Дунаєм» і комедію «Пані і її похресник». «Východ Republiky» (28. V. 1936) анонсував ці вистави — оперети «Нової Сцени» в Ясіню. З нагоди святодушних свят в рамках гуцульських торжеств та екскурсії лікарів влаштує театральна дружина руських учителів «Нова Сцена» з Хусту дві вистави оперет в Ясіню в днях 30 і 31 травня в залі готелю «Корона». В суботу вечір оперета Галлер-Вольфа «Барон Кіммель» з музикою В. Колло. В неділю після обіду 31-го дає найгарнішу оперу С. Артемовського «Запорожець за Дунаєм» . . . Квитки в книгарні Галаца в Ясіню». Додаймо ще, що 31 травня вечером ішла комедія «Пані і її похресник». Цими виставами скінчила «Нова Сцена» свій сезон і управа з членами домовилася, що з 1-го до 21 липня всі з'їдуться до Великого Бичкова на підготовку нового репертуару. В червні приготував Ю. А. Шерегія інсценізацію роману Л. Валлеса «Бен-Гур», драму на 5 дій і розіслав ролі членам. Ще на нараді філії «Просвіти» в Хусті 30 квітня

1936 зреферував Ю. А. Шерегій перебіг діяльності «Нової Сцени» від січня: було 10 вистав з добрим успіхом, за цілий сезон 1935/36 — 20 вистав, пересічно дві на місяць.

— — —

Вже згадувалося, що театральна школа шкільного реферату ще не дала змоги занувати театр і тому Краєвий відділ Підкарпатської Русі на засіданні 18 червня 1935 рішив, щоб був улаштований другий шестимісячний драматичний курс в Ужгороді в сезоні 1935/36 від 1 вересня 1935. Зголошуватися треба було до кінця вересня до освітнього реферату в Ужгороді. Абсольвенти першого курсу з 1934/35 приймалися без документів («Свобода», ч. 20, 15. VIII. 1935). Три тижні пізніше В. Іванова-Стахурова в листі до М. Миленка (7. IX. 1935) повідомляла про прийняття на курси 34 осіб і про склад викладачів на чолі з режисером Алексеевим. Одначе, вже в листі з 18. IX. 1935 вона повідомляє Миленка, що Алексеева вигнано з курсів 16-го вересня, і тепер настануть зміни в складі викладачів.

Цю подію посвідчує ще й спомин кол. курсанта Юрія Гривняка, який отак згадує: «. . . З моїм відходом з театального середовища Алексеев знову почувався паном ситуації. Дехто з українців скаржився мені, що він при репетиціях грубо поводитьсь й очікують, хто буде його першою жертвою. А цією мала стати моя сестра Маруся. Повернувшись з праці до Ужгороду, я зустрічаю заплакану сестру, що виходила з театальної проби. На мій запит оповіла мені про поведження Алексеева, мовляв, його нахабство вже переходить всі межі. Заспокоївши її, я спішив до Шкільного реферату та по дорозі зустрів краєвого посла Ф. Ревая, якому розказав про все і він охоче пішов зо мною. Начальник реферату В. Кліма прийняв нас, хоч і не був урядовий день. Коли я йому сказав про все, дав негайно покликати до себе проф. Л. Кайгла і я знову оповів, що сталося. Надрадник Кліма тоді сказав проф. Кайглові: «Кожне ваше рішення в цій справі апіорі акцептую.» Проф. Кайгл проголосив: «Зіпсув п. Алексеева добрий хлібець, в понеділок відпускаю його до години з нашого колективу». Ми подякували їм і вийшли. В понеділок дійсно був там проф. Кайгл, і звільнив Алексеева до години зі служби».

Ці свої спогади Юрій Гривняк прислав мені літом 1970 р. на моє прохання.

От такі-то були порядки на державному курсі! Коментар написало і «Українське Слово» (3. X. 1935) п. з. «Із-за куліс Театального курсу»: «Як відомо, Шкільний реферат поставив на управляючого Театального драматичного курсу Алексеева. Та пан Алексеев так управляв курсом, що Шкільний реферат був примушений звільнити його з цієї посади . . .» Реагуючи на оборону в «Руському Народному Голосі», що хотів в тому бачити політичні інтриги, «Українське Слово» далі писало: «. . . Ні, панове, політики тут жодної нема. Запитайте лише курсанток-дівчат, з якими списано протоколи й дізнаєтесь, що є причиною звільнення пана Алексеева . . . Сподіваємося, що Шкільний реферат буде обережніший при підборі нового управителя курсів . . .»

«Гордійський вузол» мовного спору на драматичному курсі уряд розв'язав у свою користь: поставили на чоло школи-курсу чеського актора на пенсії Франтішка Главатого, який взагалі не знав мови нашого народу і почав ставити чеські п'єси на жахливому жаргоні. В листівці з 3. XI. 1935 Іванова писала: «На місце Алексеева приїхав чех, бувший артист-комік Виноградського театру пан Главатий. Готує переклад із чеської п'єси «Маріша». А я готую «Суету» і «Дві сім'ї» . . . А з її листа з 9. XI. 1935 довідуємось, що життя української еміграції ускладнилось, бо «. . . дозвіл на працю» вже не є дійсний, а горожанства Миленко не має. Іванова дорікає йому, чому не ста-

рався раніше про те. Просить через нього С. Черкасенка, щоб переклав для неї і сестри Жені різні пісні. «. . . На курсах у нас тепер іде більше практика, себто підготовка п'єс, Главатий дуже добрий режисер, як кажуть його прихильники, готує «Марішу», чеську п'єсу, «Отець», також чеську на русинсько-карпатській мові і «Квадратуру круга». . . . В її листі з 24. I. 1936 говориться: «. . . 11-го січня відбулася перша вистава наших курсантів, «Маріша», під режисурою Главатого; пройшла так собі середнім числом, навіть можна сказати добре, а 8-го лютого іде наша «Суєта», думаю, що пройде ще краще! Після паски наші курсанти поїдуть з «Марішою» і «Безталанною» до Праги, тільки не знаю, чи поїду і я, чи може тільки один режисер Главатий. . . .»

З наступного листа Іванової (28. II. 1936) відомо, що ще не було вирішено, чи візьмуть до Праги її постановки «Безталанної» та «Суєти» і, на її думку, перешкодою є український текст і успіх останньої 8 лютого 1936 перед глядачем. Проте, все ж листівка до Миленка з 28 березня 1936 повідомляла, що Іванова іде до Праги, де буде виставлена її «Безталанна».

Прем'єра «Маріші» братів Мрштків в Ужгороді (14. II. 1936) в перекладі на «русинську» мову показала, що драматичною школою (не дивлячись на належну пресову рекламу) глядач не зацікавлений. «Українське Слово» (27. II. 1936) устами Гренджі-Донського констатувало, що в нинішній формі драматична школа нічого доброго не принесе через брак української мови та українського режисера. Але іншої думки були урядові чинники і 11 березня 1936 вони заснували «Дружество Земського Подкарпаторусского Народного Театра» (ДЗПНТ) в Ужгороді.

«Свобода» (18. VI. 1936) помістила «проголошення» про заснування цього дружества, яке має на цілі організувати та удержувати Краєвий Народний Підкарпаторуський Театр для цілого краю. Після багатьох банальних вступних фраз, як «не сумніваємося, що заложення й побудування Краєвого Народного Підкарпаторуського Театру буде важним історичним і документарним ділом Підкарпатської Русі і певно з радістю будемо його вітати», — звернулися до «всіх і вся» — корпорацій, районів, міст і одиниць, щоб вступали в члени Дружества, членська акція раз на все Кч 25 а Кч 5 записного. «Акції можуть закупити корпорації або одиниці в будь-якій кількості». Заклик кінчається заохотою: виповнити ще сьогодні приголошення і післати Дружеству на руки «діловодчика» проф. Л. Кайгла, Шкільний реферат. За Дружество підписали: К. Грабар, В. Кліма, А. Волошин, А. Кекус, В. Сулинчак, Й. Каминський, А. Сулинчак, А. Штефан, П. Сидор, М. Демко, М. Попович, д-р Васовчик, В. Батин, В. Шпелник, А. Мешко.»³⁶

Протеговану драматичну школу з титулом ЗПНТ відослано до Праги, де в дні 1. — 3. IV. 1936 дала три вистави («Маріша», «Фуріанти» і «Безталанну» К. Карого). Перші дві перекладені чеські п'єси на т. зв. тарабанщину. На виставу змобілізовано всіх чинників; прибули през. Едвард Бенеш, члени уряду на чолі з головою д-р М. Годжою й інші репрезентанти держави. 2. і 3. IV. школа дала авдицію в радіо («Українське слово», 2. IV. 1936).

Не треба дивуватися, що посипалися в пресі рецензії з суперлативними похвалами на цю «дитину» урядових кіл. І «Українське Слово» (9. IV. 1936) дало гучний заголовок «Нова фаза в історії нашого театру». Автор статті констатує, що перші курси для сільських amatorів принесли згодом ідею вишколити кадри для оновлення театру на Закарпаттю, що В. Кліма, здобувши фонди від Краєвого Відділу, уперто здійснював. Виславши курсантів на гастролі до Праги під назвою ЗПНТ, де в Віноградському театрі виступили перед елітою Праги, найкраще пописалися «Безталанною», про яку критик з «Lidových Novin» (5. IV.) писав: «Підкарпатські гості в п'ятницю показали са-

мі себе, загравши свою домашню, хоч українську, драматичну працю — п'ятиактову драму К. Карого «Безталанну» . . . Також інші празькі критики підкреслили якраз українську п'єсу, в якій артисти найкраще почувалися, а ужгородський «Русській Народний Голос» просто заявляє: «. . . Тріумфом виступів наших гастролерів виявилася «Безталанна» К. Карого . . .» Речева й гарна, прихильна критика була поміщена в «Українському тижневі» (12. IV. 1936), яку на прохання В. Іванової-Стахурової написав М. Миленко, де, між іншим, писав: «. . . Такі мистецькі, без тіні фальші й аматорства, креації, які подано було, наприклад, паннами М. Пільцеровою (Варка), М. Гривняковою (Софія), В. Лакатошовою (стара свекруха Ганна) й панами В. Левкуличем (Гнат), В. Бідяком (Іван) та іншими юнаками-курсантами, — не забудуться ніколи . . .»

З листа В. Іванової-Стахурової до М. Миленка з 23. IV. 1936 відомо, що курсантів театральної групи розпустили на місяць. Після відпустки 10 травня були формальні іспити курсантів, а 4. VI. 1936 Дружество ЗПХТ в Ужгороді заключило перші контракти з абсолютвентами курсу на сезон 1936/37. Акторів вибирали з курсантів обох річників.

Другий семимісячний курс скінчили: В. Бідяк, Г. Щербинская, В. Мересій, В. Лакатош, Е. Сочка, М. Лугош, А. Ладані, М. Гривняк, С. Кочаник, П. Кормош, П. Попович, М. Бировчак, В. Грабар, М. Пильцер, Ю. Вишняй; всі вони були і на першому курсі. Тільки другий курс скінчили: М. Мацик, Ф. Довбак, А. Крайняй, І. Фенцик, В. Левкулич, Ф. Маланка, Ю. Грицюк, В. Маляр, М. Цимрикович, Е. Мезей і І. Качур. З цих першими акторами ЗПНТ стали: В. Бідяк, Г. Щербинская, В. Лакатош, Е. Сочка, М. Лугош, А. Ладані, М. Гривняк, П. Кормош, М. Попович, М. Бировчак, В. Грабар, М. Пильцер, Ю. Вишняй, І. Фенцик, В. Левкулич, Ф. Маланка, Ю. Грицюк, І. Качур. Добрано ще курсантів П. Гоцу і О. Батько та М. Боролича. Пізніше прийняли ще В. Чеха і В. Зінча. Всіх було 23, але з них М. Пильцер дістала ангажма в Празі з тим, щоб далі студіювала, а тому в першу трупу не увійшла. Отже, ЗПНТ мав 7 жінок і 15 чоловіків, директором і режисером був затверджений Ф. Главатий, а акторів прийняли до Союзу чехословацьких артистів в Празі.

Репертуар ЗПНТ на сезон 1935/36 складався з таких речей:

1. А. і Ф. Мрштіки: «Маріша», драма в 4 діях, режисер Ф. Главатий
2. Л. Строупежницький: «Впертюхи» («Твердоголовые»), комедія в 4 діях, режисер Ф. Главатий
3. І. Тобілевич: «Безталанна», драма в 5 діях, режисер В. Іванова-Стахурова
4. В. Катаєв: «Квадратура круга», комедія в 4 діях, режисер В. Главатий
5. Карпенко-Карий: «Суєта», комедія в 4 діях, режисер В. Іванова-Стахурова
6. А. Ірасек: «Войнарка», драма в 5 діях, режисер Ф. Главатий
7. В. Лакатош — М. Пильцер — В. Грабар: «Свадьба», сцена в 1 дії, режисер В. Грабар
8. «Червона каркулька», дитяча п'єса в 1 дії, режисер Ф. Главатий³⁷

В місяці червні був ЗПНТ на перших гастролях по краю; урядовий апарат обіжниками забезпечував участь на виставах, яка однак не дописала. Загально, російські круги нарікали, що грають «русинською» мішаниною й до того чеські п'єси, а українські грають в оригіналі. Українці відсудили мовний хаос «перекладених» п'єс, протестували проти калічення рідної мови народу. Збиралися хмари над стучино витвореним «дітищем» уряду, які вже тоді загрожували його існуванню. Але гроші були: 15 червня Краєвий Відділ в Ужгороді на своєму засіданні ухвалив для Дружества ЗПНТ 40 000 Кч. («Українське Слово», 25. VI. 1936), отже, можна було експерименти продовжувати . . .

— — —

Аматорські сили драматичної секції самоосвітнього гуртка «Рідна школа» при Торговельній Академії в Мукачеві в сезоні 1935/36 проявили широку діяльність і до кінця шкільного року поставили ряд п'єс. Черга вистав була така:

1. 19. X. 1935 — «У Гайхан-бея» В. Самійленка, комедія-сатира на дві дії
2. 16. XI. 1935 — «Комедія про чоловіка, що редагував Хлібороба» Г. Тімора (на основі М. Твейна), комедія на 2 дії
3. 1. XII. 1935 — та ж вистава в Чинадієві
4. 14. XII. 1935 — «Миротворці» Б. Грінченка, комедія на 1 дію, «Настоящі» О. Бобикевича, комедія на 1 дію
5. 18. I. 1936 — «Свідки» М. Курцеби, жарт на 1 дію і Концерт Колядок у виконанню Хору Торговельної Академії, диригент Іван Трухлий
6. 4. IV. 1936 — «Назар Стодоля» Т. Шевченка, драма на три дії плюс «Вечорниці» Петра Ніщинського, опера на 1 дію, Хор Торговельної Академії, диригент І. Трухлий
7. 17., 18. та 19. IV. 1936 в Мукачеві і в Ужгороді в міських театрах — «Ревізор» М. Гоголя, комедія на 5 дій на 100-річчя комедії
8. 30. V. 1936 — Радіопрограма — уривки комедії М. Гоголя «Ревізор»

Драматична секція «Рідної Ниви» від початку шкільного року працювала над образами «Ревізора» з режисером всіх наведених вистав, проф. О. Приходьком. Ювілейні вистави мали великий успіх в Мукачеві (17. і 19. IV.) і в Ужгороді (18. IV. 1936). Місцева преса віднеслася до вистав «Ревізора» дуже уважно і писала про гру учасників дуже прихильно. Рецензії були в часописах — «Вперед» (1. V.), «Земля і Воля» (23. IV.), «Русский Народный Голос» (21. IV.), «Учительський Голос» (1. V.), «Свобода» (23. IV.), «Uj Közlöny», «Українське Слово» (23. IV.). Протекторат над виставами мали чільні чинники краю.

В обсаді ролей «Ревізора» були: А. А. Сквозник-Дмухановський, городничий — Д. Галай, Ганна Андріївна, його жінка — Г. Божук, Марія Антонівна, дочка — Г. Гав'юк, Лука Лукич Хлопов, директор школи — К. Ледвар, Амос Ф. Ляпкин-Тяпкин, суддя — Й. Дубай, Артем Пилипович Земляника, опікун добродійних установ — М. Бандур, Іван Кузьмич Шпекин, почтмайстер — Д. Цугорка, Петро Іванович Добчинський, місцевий громадянин — В. Куриленко, Петро Іванович Бобчинський, дідич — Ю. Сопко, Іван Олександрович Хлестаков, урядовець з Петербурга — І. Дулас, Йосип, його слуга — В. Шмуляк, Степан Іванович Уховйортов, пристав — Ю. Попович, Свистунов, Держиморда (поліцаї) — В. Костак, П. Маньо, Абдулін, купець — В. Пецер, Хаврона П. Пошльопкіна, жінка слюсаря — М. Голишівна, Жінка Коробкіна — М. Ігнатишин, Жінка Хлопова — Г. Білаківна, Мішка, слуга городничого — В. Мочарій, Слуга в гостинниці — Ю. Корж, Жандарм — П. Маньо.³⁸

«В той час, коли Театральний курс в Ужгороді калічив рідну мову, «Рідна Нива» під проводом О. Приходька принесла на сцену «чисте природне рідне слово» — писала «Свобода» (23. IV. 1936).

— — —

Освітні чинники Чехословацької фінансової поліції у Великому Бичкові часто сприяли культурній діяльності драмгуртка «Просвіти» (і «Новій Сцені»), граючи безплатно в оркестрі на виставах. Так витворилася певна співпраця, яка в 1936 р. мала свій вершок у постановці чеської оперети Швандового театру в Празі «Кукачки», яку поставили у Великому Бичкові 20 травня 1936 в залі Господарського Дружества, при чому оперету режисували спільно Карел Бок, голова Народопроектної комісії села,

і Ю. А. Шерегій, який частинно переклав її на українську мову; половина учасників — чехи грали по чеськи, а українці — на українській мові. В головних ролях виступали з українців: М. Куцин, Ю. Голла, Ю. А. Шерегій, О. Павлюк, а в хорі — молодь українського драмгуртка. Співи корепетувала Ольга Морозова, оркестрою диригував Є. Шерегій як гість. Про спільну мистецьку діяльність аматорів у Бичкові були в пресі дуже прихильні відгуки («Východ Republiky», 29. IV. 1936), а вистава мала надзвичайний успіх. На всі дальші українські вистави масово приходили й чеські глядачі, а члени оркестри фінансів грали всі безплатно. Також безплатно зичив чеський драмгурток свої куліси, а К. Бок завжди маскував (гримував) українських аматорів.

— — —

На загальний настрій в українських культурно-мистецьких стремліннях мав великий вплив той факт, що 20 червня 1935 «увінчалися успіхом довголітні старання о державну підмогу» Т-ва «Просвіти» в Ужгороді і «держава перебирає поруку за позику Т-ва у Краєвім Банку у висоті 2 мільйонів чеських корон» . . . Тим була забезпечена санація довгів «Просвіти» («Українське Слово», 29. VIII. 1935). Там же читаємо, що «Просвіта» має 8 філій, 235 читалень, 146 театральних колективів, 21 оркестру, 98 хорів і т. д. . . . На санацію жертвували 1363 особи 439.864 Кч, з яких готівкою дотепер внесено 211 690 Кч.

«Укр. Тиждень» подає, що Бретіслав Когоушек, кол. диригент Українського театру ім. Т. Шевченка у Києві на Шулявці, готує до вистави в Празі восени ц. р. відому оперу М. Аркаса «Катерина» чеською мовою («Українське Слово», 4. VII. 1935). Чи вистава дійсно відбулася, в пресі немає згадок. Той же Б. Когоушек з аматорським гуртком «Humanita» в Празі 2. XI. 1935 виставив у залі «U mlínářce» на Сміхові оперету М. Аркаса мол. «Лев Абісінії» («Місяць і зоря»), лібретто М. Чирського («Українське Слово», 12. IX. 1935).

В Ужгороді на державне свято 26. X. 1935 українські організації дали Академію в Народному Домі «Просвіти». Деклямували М. Біличенко, В. Гренджа-Донський, були сольоспіви Анди Остапчук-Науменкової, Миколи Самойловича. Виступали пластовий хор — диригент О. Мешко, хор «Бандурист» — диригент Платоніда Росіневич-Щуровська («Українське Слово», 24. X. 1935). 1 листопада 1935 в кіно «Радіо» відбувалася академія, у якій виступили хори «Бандурист», стрілецький і діточий, диригенти Щуровська і Д. Петрівський; сольоспіви А. Остапчук, Е. Якубчикової; деклямації М. Біличенка й діточі. Драмгурток Учительської семінарії поставив 4. XII. 1935 нову п'єсу А. Волошина «Без Бога ні до порога», режисером якої був М. Біличенко, а в головних ролях виступили Л. Устиянович, М. Медвідь, Фірцак («Українське Слово», 12. XII. 1935). В Ужгороді 15 грудня 1935 Жіночий Союз і секція жінок «Просвіти» дали з нагоди дня сиріт Академію в кіно «Просвіти», на якій виступав хор Учительської семінарії — диригент М. Аркас, Хор «Бандурист»; були деклямації, сольоспіви — Контратовичева й інші. Також в Ужгороді 19 січня 1936 хор «Бандурист» влаштував концерт колядок і щедрівок в міськім театрі («Свобода», 30. I. 1936). 28 березня 1936 відбулось в Ужгороді Шевченківське свято в залі «Радіо» з програмою хору «Бандурист», сольоспівами М. Кукурузової, Е. Якубчикової, Варки Товт-Теслович, Ю. Лацанича, деклямації М. Біличенка, Аліси Гренджі-Донської, В. Галаса. Заля була переповнена («Українське Слово», 2. IV. 1936). В радіо співала на слова Т. Шевченка А. Остапчук-Науменкова (там же, 19. III. 1936).

У Великому Бичкові була академія (28. X. 1935), було виставлено три одноактівки (С. Бойчук) та танці (М. Мороз). 28. III. 1936 Шевченківське свято, в якому брали

участь хор «Просвіти» (диригент Ю. Кузьмик), Хор Пласту (дир. В. Ткачук), виставлено п'єсу Жіночої секції під режисурою Н. Стефанової; реферат про творчість Т. Шевченка виголосив Ю. А. Шерегій, виголошено деклямації.

В Празі 25. І. 1936 Жіноча Національна рада влаштувала «Ялинку для дітей» з п'єсою, танцями, «балетну сценку укладу Л. Гаєвської», з музикою Юрія Гаєвського, «Світ лялок» («Українське Слово», 20. ІІ. 1936).

В Ужгороді влаштувало 28 травня 1936 Співацько-музичне т-во «Бандурист» в залі міського театру на уродини през. Е. Бенеша концертну виставу опери С. Артемовського-Гулака «Запорожець за Дунаєм» в трьох діях. Диригент — Платоніда Россіневич-Щуровська, режисер — Михайло Біличенко, хореографія Мартиновичевої.

Дійові особи: Іван Карась — Ю. Лацанич, Одарка — В. Товтова-Теслович, Оксана — М. Кукурузова, Андрій — Б. Мартинович, Султан — В. Мурашко (Довнар), Селіх-ага — д-р Р. Кирчів, Імам, посол — М. Біличенко.

Співав хор т-ва «Бандурист».

Платоніда Россіневич-Щуровська в листі з 20. VII. 1970 до автора «Нарису» писала: «. . . Постановка «Запорожець за Дунаєм» відбулася в рамках моєї концертної діяльності. Цей концерт у вигляді театральної вистави був спрямований на те, щоб ознайомити наше суспільство зі звучанням нашої історичної опери-оперети в такому вигляді, в якому її написав сам композитор, і ви про це знаєте, бо вневдовзі по концерті самі відвідали Ужгород з своєю трупою і поставили цю річ в традиційній постановці . . . Подати вам документальні дані з приводу того урочистого свята я не маю найменшої можливості . . . »

Виставу-концерт «Запорожець за Дунаєм» відіграв «Бандурист» і в Мукачеві 20. VI. 1936 в міському театрі зі симфонічною оркестрою з Ужгороду.

Наведемо кілька уривків із рецензій: «. . . Нині виступали між старими артистами нові молоді місцеві сили. Ролю Одарки виконувала відома талановита на сцені пані В. Теслович-Товтова . . . всякий мусів капітулювати перед її здібностями, за що була нагороджена гучними оплесками. Шкода, що не посвячується всеціло сцені . . . Оксана . . . М. Кукурузова . . . симпатична поява на сцені . . . Всі ми добре знаємо її талант, який вибивався в різних ролях на сцені Руського Театру Просвіти й других наших театрів . . . В ролі Карася ми вперше побачили молодого багато надійного Ю. Лацанича . . . дає нам своїм виконанням справді найтяжчої ролі в нашій опері — Карася — повне задоволення . . . Пан Б. Мартинович в ролі Андрія, п. Довнар в ролі Султана, п. Чорниченко (Біличенко) в ролі Імама і д-р. Кирчів в ролі старшини султана своїм артистичним виконанням створили при участі добре зіспіваного хору містецький справжній твір нашої безсмертної опери. Танцями, які приготувала пані Міла Мартиновичева, публіка була захоплена. В підготовці цієї опери має велику заслугу відома вже у нас диригентка пані проф. Россіневич-Щуровська. Режисер М. Біличенко заслуговує на повне признание в цій постановці. Мило вражав глядачів вид гарних чистеньких мальовничих українських уборів . . . » («Свобода», 4. VI. 1936).

Українська драматична студія в Празі під режисурою відомої української акторки Наталії Дорошенко поставила «Лісову пісню» Л. Українки 15. II. 1936. В ролях виступали: Лукаш — Макаренко «не був тим, яким його накреслила авторка . . .»; Лукашова мати (Л. Вигодівська) «. . . не має порозуміння для синової гри»; Калина (В. Гавриленкова) «. . . була надто реалістична сільська баба, більш загруба ніж за п'єсою має бути . . .»; Гарний був Перелесник (В. Коваль), вдалий образ Русалки (М. Антонович) — добра дикція. Ролі Лісовика (В. Змієнко) та дядька Льва (Павло Лисенко) виконано не зле . . .»; Русалка Польова — Л. Манжула, Куць — В. Безсоннів, Доля — Г. Манжула, «Той, що в скалі сидить» — М. Павлічук. «Мальовничі декорації, що

їх спеціально написала Галя Мазепа, дуже прислужилися виставі. Режисура, здається, в цілій виставі не придивлялася до феєрії більш, як до драматичних моментів п'єси». («Український тиждень», 24. II. 1936).

В радіо співала українські пісні 28. V. 1936 з Кошиць Анда Остапчук-Науменкова, м. ін., «Полонину» на слова В. Гренджі-Донського з музикою М. Аркаса («Українське Слово», 28. V. 1936).

В радіо з Праги висилано концерт — присвяту Т. Шевченкові 17. V. 1936: співав Український хор, диригент пан Ступка, деклямації, вступне слово проф. Їржі Горака . . . «до цього часу українською програмою нас празька станція не тишила . . .» («Свобода», 4. VI. 1936).

В Тячеві Окружний учительський хор і оркестра поставили 16. VI. 1936 в залі «Корони» оперету К. Ванченка «Запорозький скарб», диригент А. Буркацький («Свобода», 18. VI. 1936).

І цей коротенький огляд важливіших аматорських імпрез в сезоні показує, що культурно-мистецькі стремління українців на З. У. в ЧСР росли з року на рік; на чолі театральництва стає виразно «Нова Сцена» в Хусті, а до Краєвого Хору Підкарпатських учителів приєднується в мистецьких пошуках хор «Бандурист» та інші районів українські хори. В дальшому періоді нашого «Нарису» лишається з'ясувати мистецьку «конкуренцію» з державою фінансованим ЗПНТ, який стояв на противній плятформі.

«НОВА СЦЕНА» В СЕЗОНІ 1936/1937

Цей сезон приніс перші визнання «Новій Сцені», що без субвенції мусіла витримати «конкуренцію» з ЗПНТ. Нічого не маючи, «Нова Сцена» несла з собою правду в питанні мови в театрі і в питанні народної приналежності її членів. Ансамбль вже міг ставити музичний репертуар з таким же успіхом, як і драматичний. Не на останньому місці була й велика свідомість членів театру, які охоче жертвували час, гроші й свою працю для розбудови свого українського театру.

Управа «Нової Сцени» послідовно продовжала свою діяльність. Автор цього «Нарису» з'єднав за мінімальні гонорари, харч і мешкання — до співпраці під час літньої підготовки репертуару кол. директора наших театрів М. Аркаса, який згодився прибути до Великого Бичкова, куди запрошено всіх членів ансамблю від 1 липня 1936 р. на три тижні. Також з'єднала управа до співпраці як постійну клявіристку О. Морозову, яка вже й раніше помагала. А тому що мешкала вона у Великому Бичкові, то доставала тільки мінімальний гонорар за репетиції. «Українське Слово» (18. VIII. 1936) так звітувало про діяльність театру: «. . . Члени «Нової Сцени» при філії «Просвіти» в Хусті і літом не відпочивали. Від 1-го до 20-го липня з'їхалися на проби до В. Бичкова, щоб на осінь приготувати новий репертуар. Не жалючі ні заслужених ферій, ні коштів (подорожні видатки, харч, житло на 20 днів у Бичкові), ці молоді піонери української сцени працюють без перерви. Проби відбувались щодня в годинах 8—11, 14—17 і 19—22.

Репертуар (новий і оновлений) був такий:

1. Л. Валес — Ю. Грім: «Бен-Гур», історична драма на 5 дій, 22 картини з танцями
2. М. Старицький: «Маруся Богуславка», історично-побутова драма на 4 дії з прологом, співами й танцями
3. М. Лисенко — І. Котляревський: «Наталка Полтавка», українська опера на дві дії, 3 картини (підготовлено літом)
4. М. Гоголь: «Одруження», комедія на 3 дії

5. А. Суходольський: «Хмара», народна драма на 5 дій зі співами.
6. Ю. Горст: «Земний рай», комедія на 3 дії
7. М. Старицький: «Ой, не ходи, Грицю», народна драма на 5 дій зі співами й танцями (готовлено протягом сезону).
8. Різні автори: «Вечір мініатюр», 4 одноактівки
9. Галлер-Вольф, В. Колло: «Барон Кіммель», ком. оперета на 3 дії
10. С. Артемовський: «Запорожець за Дунаєм», опера на 3 дії

Спільно з кол. членами Руського Театру М. Садовського в Ужгороді виставлено раз драму «Морфій» Л. Герцова у Великому Бичкові. Хоч в репертуарі була й оперета братів Шерегіїв «Флірт і кохання», із-за материнської відпустки М. Петрашкової-Мороз в цьому сезоні вона не була виставлена. Також не виставлено комедії «Пані і її похресник» і драми «Криваві перли». Отож у сезоні 1936/37 в репертуарі «Нової Сцени» було 12 багатоактових п'єс і «Вечір мініатюр», з них дві опери, дві музичні драми, дві історичні драми, три комедії, дві оперети і чотири одноактні штуки (драма, дві комедії, ревія), одна драма.

Автор цього «Нарису», здраматизувавши роман Л. Валеса, мав на меті додати до репертуару «Нової Сцени» штуку світового значення, щоб без різниці всіляка публіка приходила на її вистави. Крім цього, була це знаменита школа для членів «Нової Сцени», бо вчилися виступати в сучасній штуці, грали деякі і більше ролей і звалили до модерної обстановки й стилю.

До «Нової Сцени» приголосилися нові члени: Золтан Зіман, учитель з Ясіня, Василина Коперльос, учителька з Вишньої Апші і Василина Куперльос (Біла), студентка з Великого Бичкова. Дещо пізніше зголосилися Маргарита Обручар і Ірина Пилип, студентки з Хусту. Часто виступала вже в сезоні як гість Ольга Морозова, а згодом і Микола Аркас. А зимою приголосилися ще учителі Іван Баняй, Юрій Свереняк та студент з Великого Бичкова Микола Наливайко, а як сценієр «Нової Сцени» (і інспіцієнт) приступив добровільно фаховий учитель Іван Багаченко з Бичкова. Протягом сезону відійшли С. Яцкович, І. Коперльос, А. Жидович і Ю. Симкович; із жінок: Є. Ковордані, М. Марко, В. Йосипчук, М. Шпитак, а М. Петрашкова мала відпустку. Отже, стан був такий: 21 чоловік (бо ще пізніше відійшли І. Цегла й М. Шутко), а жінок 14 — разом 35 душ, але М. Петрашкова мала відпустку. Як гості входили до трупи О. Морозова і М. Аркас та доброволець І. Багаченко, всього разом 38. Ця група артистів зуміла здійснити постановку великих історичних і музичних драм у цьому сезоні.

Першою прем'єрою була «Бен-Гур» (Л. Валес — Ю. Грім), історична драма на 5 дій і 22 картини з танцями. Режисерував Ю. А. Шерегій; танці — М. Петрашкова і О. Морозова, при клявірі — О. Морозова. За технічне ведення відповідав І. Багаченко. Прем'єра відбулася у Великому Бичкові 11. VII. 1936 в залі Господарського Дружества о 20. год.

Як дійові особи виступали:

Грек Каспер — М. Цірікус, Естера, його дочка — В. Йосипчук, Індієць Мельохір — Й. Кузьмик, Мальх, його слуга — Й. Кузьмик, Єгиптянин Балтазар — Є. Шерегій, Ільдерім, шейк араб — І. Гриць, Йосиф з Назарету — В. Ткачук, Римський трибун — І. Тарканій, Марія, його наречена — Й. Балог, Гессій — Г. Ченгерій, 1-ий пастух — М. Медвідь, Амра, рабиня турків — В. Коперльос, Ірод, цар — Е. Сидор, Іван Хреститель — І. Дерда, Юда-Бен Гур — І. Шутко, Ісус Христос — З. Зіман, Тірза — Анна Шерегій, Юда Іскаріот — І. Дерда, Первосвященик — М. Попадич, Молодий Ісус — З. Зіман, Жид — І. Дерда, Квінт Арій — І. Гриць, Сімінід — Е. Сидор, Ангел — А. Шерегій, Чоловік — М. Медвідь, Іван євангелист — І. Гриць, Нічний сторож — Г. Ченгерій, Сотник — В. Йосипчук.

Виступали ще в масових сценах пастухи, римські вояки, танцюристки (О. і М. Павлюківні), галерники, прокажені, жиди, народ.

Інсценізацію роману скінчив Ю. Грім 19 червня 1936 р. і зразу ж розіслав ролі, щоб актори ознайомилися з текстом. Щоб здійснити бібліюну і належну сучасну гардеробу, здобуто спеціальні фонди (дари) і запрошено кількох учителюк до пошиття костюмів за проектами режисера під доглядом Анни Шерегії. Також закуплено матерії: червону, зелену й гніду для оформлення сцени в полотнах. Виготовлено переносний хрест (для Голготи) і всю столярську працю виконав безплатно Григорчук, столяр у Великому Бичкові. Репетиції були виснажливі, захоплення велике, зацікавлення у громадян росло з дня на день. Крім прем'єри відіграно штуку ще два рази за собою у Великому Бичкові, кожен раз в ущертъ заповненій залі.

В «Українському Слові» (27. VIII. 1936) читаємо: «. . . Дня 11 ц. м. Виставила «Нова Сцена» у Великому Бичкові інсценізацію Валласового «Бен-Гура», яку вдало провів Ю. Грім. Між поодинокими картинами конферансьє подає в двох-трьох реченнях перебіг доби від попереднього образа . . . Ціла драма має 5 дій і 22 картини. Питання декорацій вирішено мудро: деякі важніші задники спеціально намальовано, а більшість картин грається в чотирьох різнофарбних завісах . . . Між картинами нема жодних павз. Техніка виведення, як одяги, грим, обстановка, а також і ефекти такі вдалі, що й на великих сценах не може бути краще. Дієвих осіб — маса, типи підібрані знаменито. Задля браку місця не наводжу всіх, тільки згадаю тих, що своєю грою зачарували публіку. Христос — п. Зіман, в ролі матері Бен Гура — пані М. Шерегії показала, що і в тяжкій драмі постоїть. Також Тірза (А. Шерегії) зробила вражіння на публіку. Комік Сидор визначився в подвійній ролі Ірода й Сісоніда. Є. Шерегії у ролі Балтазара дав типа релігійного фанатика. І. Шутко (Бен-Гур) докладно настановлював свою роллю. Також пописався в ролі Арія й Ільдеміра п. І. Гриць. В ролях Юди й І. Хрестителя п. І. Дерда, а ролі Діви Марії — Й. Балогівна була чудова, в ролі Гессія — п. Г. Ченгерій.

Взагалі треба сказати, що ця п'єса була дотепер найкраще виставлена з усіх п'єс, поставлених «Новою Сценою». Режисер Ю. Шерегії вложив важку працю. Ця вистава є доказом, що «Нова Сцена» бере своє завдання поважно й чим далі, тим краще виводить свої вистави. Лише трохи задовго . . . Бажаємо, щоб чим скорше могли ми знов побачити в Бичкові «Нову Сцену» . . . Конферував спершу М. Савчук (студент), згодом С. Петрашко.»

Загальний відгомін по прем'єрі приніс «Новій Сцені» нові стимули до праці. Правда, були й великі витрати (матерії на костюми куплено на борг), але й прибуток давав цей спектакль всюди. Дуже сприяли здобуттю фондів деякі громадяни, на чолі з місцевим деканом М. Мочкошом. Вистава «Бен-Гур» поставила «Нову Сцену» на ноги. Члени набули рутини в маскуванні, швидкому переодяганню, гарній дикції, глибокому переживанню (сцени з прокаженим, Голгота, і т. д), та й поліпшила матеріяльний стан нашої каси. А моральний успіх на гастроях вніс велику дисципліну до творчої роботи акторів. Після трьох вистав «Бен-Гура» у Великому Бичкові, «Нова Сцена» поїхала на гастролі до Ясіня: 12. IX. 1936 і 13. IX. 1936 пообіді поставили «Бен-Гура», а вечір дали «Вечір мініатюр» в залі «Корони».

19.—21. IX. 1936 гостювала «Нова Сцена» в Хусті; там в залі «Корони» була друга прем'єра в сезоні: «Наталка Полтавка» М. Лисенка — І. Котляревського, українська опера на дві дії і 3 картини. Диригував Є. Шерегії, режисерував Ю. А. Шерегії. Грала власна оркестра, доповнена музикантами з військової оркестри. Декорації М. Рудої, адміністрацію вистави 19. IX. 1936 перевів Є. Шерегії. В обсаді були: Наталка — М. Шерегії, Терпелиха, її мати — О. Морозова, як гість, Петро — І. Шутко, Микола

— Е. Сидор, Возний — Ю. А. Шерегій, Виборний — М. Куцин, були ще гурт і танцюристи.

Виставу повторено 21. IX. 1936 о 14. год, для учнів і народу. На прем'єрі був присутній міністер Я. Нечас. 20. IX. 1936 гостювала «Нова Сцена» в Королеві над Тисою з «Бен-Гуром».

Вистава «Наталки Полтавки» подобалася в Хусті, та не сподобалася вона дописувачу з Хусту, який в «Українському Слові» (5. XI. 1936) так реферував: «... Дня 19. IX. 1936 «Нова Сцена» давала «Наталку Полтавку» в честь приїзду міністра Я. Нечаса... Треба завважити, що п'єса не була приготовлена так, як це ми звикли при постановках «Нової Сцени» бачити. Ціни місць були міністерські, але гра не зовсім тому відповідала. Публіки було повнісінька зала...»

В часі вистав у Хусті були репетиції «Барона Кіммеля» з новими хористами й новими членами. Також були проби драми «Хмари» і «Земного раю».

10 жовтня 1936 гостювала «Нова Сцена» в Тячеві; в залі «Корони» поставила драму «Бен-Гур» о 20 год., а повторила для народу 11 жовтня 1936 там же о 15 год. при знижених цінах. Вечір йшла «Наталка Полтавка». Всі учасники — як раніше, була власна оркестра, диригент — Є. Шерегій. Адміністрував І. Шутко. 12 жовтня 1936 були репетиції в Хусті. 13 жовтня 1936 дала «Нова Сцена» в Королеві н/Тисою в залі «Сокола» оперету «Барон Кіммель» з власною оркестрою, яко диригував Є. Шерегій. Повернувшись до Хусту, 14 жовтня 1936 була вистава драми «Бен-Гур» о 15 год. і вечером о 20 год. Вистави «Нової Сцени» мали всюди великий успіх. Дістала запрошення на гастролі до Севлюша, де в залі «Роялю» поставила 24 жовтня 1936 о 15 год. для шкіл і народу, а вечером для публіки історичну драму «Бен-Гур», а 25 жовтня там же о 20 год. йшли одноактівки — «Вечір мініатюр». 7 листопада 1936 грала «Нова Сцена» в Требушанах драму «Бен-Гур» в залі Фроймовича о 19 год. Тут стався цікавий епізод; автор цього «Нарису» чув, що в село прибув «стовп» мадяро-русофілів д-р С. Фенцик агітувати й, побачивши, що висять афіші «Бен-Гура», напоминав на зборах людей, щоб не йшли на «вікраїнську» виставу. Мабуть люди не послушали його, бо так заповнили залю, що сам Фенцик мусів вилізти на лаву, щоб бачити сцену. Побачивши його, ми хотіли зробити йому місце, а він, засоромлений, вибіг із залі...»

В листопаді відіграла «Нова Сцена» наступні вистави: 14 листопада в суботу вечером о 20 год. у Великому Бичкові в залі Господарського Дружества «Морфій», драму на 4 дії Л. Герцова в перекладі В. Гренджі-Донського. Там же був гостинний виступ артистів Руського Театру в Ужгороді з участю М. Аркаса, Й. Вершової та М. Баланчука. 15 листопада в неділю вечером там же о 19 год. відіграла «Нова Сцена» 24-ий раз славну оперу «Запорожець за Дунаєм»; ролю І. Карася виконав як гість дир. М. Аркас. Сальонова оркестра, диригент Є. Шерегій, історичні і турецькі костюми.

Загостила «Нова Сцена» і до Ужгороду, де й відіграла 5 театральних вистав. 20. XI. напередодні св. Михаїла — інсценізацію роману Л. Валлеса з часів Ісуса Христа «Бен-Гур», історичну драму на 5 дій. До сцени адаптував цю річ Ю. Грім. Цю драму відіграла «Нова Сцена» з небувалим успіхом вже дев'ять разів (Великий Бичків, Ясіня, Тячів, Хуст); критика прийняла її дуже прихильно, а єпископський ординаріат в Ужгороді тепло допорунав виставляти цю драму скрізь, де тільки можна. 21. XI. в суботу по обіді повторено цю п'єсу для шкільної молоді, а в неділю 22. XI. пообіді для народу й селянства довкільних сіл.

21 листопада вечером в суботу о 20 год. був «Вечір мініатюр»: 1. «Голодний», трагедія на 1 дію з сучасности, режисер Ю. А. Шерегій, в обсаді: Голодний — Ю. А. Шерегій, Характерний пан — З. Зіман, Грубий пан — І. Шутко, Нервовий пан — І. Дер-

да, Поет Є. Шерегій; 2. «Артист», комедія на 1 дію С. Николаєва, режисер Ю. А. Шерегій, в обсаді: Пані Стернівська — п. О. Морозова, як гість, Славко, її син — І. Дерда, психіатр д-р Бачинський — Ю. А. Шерегій, Корнило, його слуга — В. Йосипчук, слуга Петро — Й. Кузьмик. 3. «Воєннополонений», драма з повоєнних часів на 1 дію, переробка Н. Гени, режисер Є. Шерегій, в обсаді: пан нотар — І. Гриць, Іван Мельник — Є. Шерегій, Марта, його жінка — С. Бойчуківна, Василько, Маруся — їх діти, Степан Петренчук — Е. Сидор, Олена, покоївка — Й. Балогівна; 4. «З Ужгороду до Абіссії», або «Рафі-Мафі, божок гніву», ревіяльний скеч на 1 дію, 8 картин Ю. Грома, режисер Ю. А. Шерегій, в обсаді: професор — Ю. А. Шерегій, Іруся, його дочка — Й. Балогівна; Степан, її наречений — Е. Сидор, Павлович, етнограф — М. Цірікус, льокай — М. Попадич; Рас Гарафа — Й. Кузьмик; Раджа Нудга — І. Гриць, Боб, мурин слуга — В. Йосипчук мол., японка — А. Шерегієва, індуска — В. Коперльосівна (Чорна), єгиптянка — С. Бойчуківна, туркиня — Є. Йосипчуківна, тагітянка — О. Павлюківна, абіссинка — М. Корадініївна, гість в залі — В. Йосипчук, диригент — О. Морозова, суфлер — Є. Шерегій, робітник — В. Ткачук, тіролянка — В. Павлюківна.

А останньою виставою в Ужгороді була ювілейна (70-та) вистава «Нової Сцени»; грав наш театр 25-ий раз 22. XI. «Запорожця за Дунаєм» з гостинним виступом директора-режисера М. Аркаса в ролі І. Карася. Нова постановка, сальонова оркестра, диригент Є. Шерегій. Виставу могла відвідати шкільна молодь. В обсаді головних ролей: Одарка — М. Шерегієва, Оксана — Юлія Голійова, султан — Е. Сидор, Андрій — Іван Шутко, Селіх-ага — А. Ю. Шерегій. Ця вистава пройшла з гарним успіхом. Велика гімназійна зала виявилася малою. Білети всі продані, а навіть багато публіки повернуло назад, бо не було місця. Подібно було й на інших виставах. «. . . Взагалі «Новій Сцени», а зокрема братам Шерегіям можна тільки гратулювати, що з невеличкою аматорського гуртка, без субвенцій, без допомоги, своїми силами втворювали вони театральну групу не аматорів, але справжніх мистців. Сподіваємося, що «Нову Сцену» побачимо незадовго знову в Ужгороді і приймемо її з таким самим захопленням, як тепер . . .» — писало «Українське Слово» (26. XI. 1936).

Другим признанням успішної діяльності «Нової Сцени» по гастролях в Ужгороді була стаття проф. д-ра Івана Панькевича п. з. «Ще про «Нову Сцену» в Ужгороді: «Нова Сцена» це гурток театральний, зложений з учителів, що сходяться на проби до Хусту, починаючи від Білок, кінчаючи на Бичкові, а душею цього молодого театру є два браття Шерегії. За час короткого побуту в Ужгороді «Нова Сцена» дала доказ великої любові до рідного слова, заглушуваного всякими протинародними тенденціями останніх часів, починаючи від «театру на експорт» аж до нових підручників. Рідне слово плило з уст кожного артиста у своїй красі і чистоті, мов та хрусталева марамороська полонинська вода. Не лише те, але артисти й режисера показали, що вміють передати в стараннім виконанні речі великих розмірів, інсценізуючи чи радше драматизуючи славу повість «Бен-Гура» . . . Далі радить, замість одноактівок, брати до репертуару речі цінніші, бо «. . . це дасть можливість видержувати конкуренцію з другим, а то краєвим театром . . .»

У «Свободі» (3. XII. 1936) була також подрібна, дуже прихильна рецензія про гастролі «Нової Сцени» в Ужгороді. Зокрема високо оцінені образи жінок Анни і Марусі Шерегієвих та І. Шутка в ролі Бен-Гура. На початку тієї рецензії є згадка про вистави «Морфій» і «Запорожця» 14 і 15 листопада 1936 у Великому Бичкові при заповненій залі та про успіх Й. Верешової зокрема у п'єсі «Морфій». Ці дві вистави були наче відповіддю на слабо відвідувані гастролі урядового ЗПНТ, що раніше там гостював,

бо «публіки було дуже мало і коли б не чеські урядовці, то виглядала б ця вистава дуже сумно . . .» На виставу «Морфія» і «Запорожця за Дунаєм» прибуло стільки народу навіть з околиці, що в двох залах не можна було помістити. (За «Українським Словом», 24. XII. 1936).

Третьою прем'єрою сезону була комедія Гоголя «Одружіння» (13. XII. 1936) в Хусті в залі «Корони». Режисером був гість Василь Куриленко (а потім вводив нових акторів Ю. А. Шерегії) при обсаді ролей: Агафія Тихоновна — А. Шерегії, Орина Пантелеймовна — С. Бойчук, Текля, сваха — О. Морозова, як гість, Подкольосін — С. Петрашко, Качкар'юв — Ю. А. Шерегії, Шевакін — І. Шутко, Анучкін — І. Багаченко, Яєшня — В. Йосипчук ст., Купець — Й. Кузьмик, Стьопа — В. Ткачук, Дуня — В. Павлюк. До вистави управа «Нової Сцени» дала пошити належні костюми для всіх дійових осіб. На прем'єрі появились люди з усіх національностей в Хусті і вона мала великий успіх. «Українське Слово» (24. XII. 1936) зазначало, що «Одружіння» Гоголя «було відіграно в Хусті при випроданих місцях і привітаннях якнайбурливішими оплесками та при повнім задоволенню публіки. А ще треба признати, що в Хусті публіка була дуже строката. Одна третина була «русских». Нас так щиро Хуст привітав, бо кожний знав наперед, що Гоголів твір будуть грати в народній українській мові, а не в якимсь сорокатім жаргоні. От в чім наша сила! Чиста українська народна мова, національна свідомість і добре зрозуміння драматичного мистецтва. Коли цих трьох точок будемо притримуватися, то, на мою думку, за короткий час постане з нашої нині ще невеликої драматичної трупі правдивий національний, ні від кого не залежний театр, котрий не буде боятися конкуренції ніяких штучно піддержуваних театрів. При кінці й не треба додавати, що віримо, що як досі, так і далі українське громадянство буде нас підтримувати».

Освітньо-господарський часопис «Світло» (ч. 5—6, листопад-грудень) в Мукачеві помістив ґрунтовну статтю В. К. «Наш правдивий Краєвий Театр «Нова Сцена», яку закінчував словами: «. . . Слава вам, Шерегії, Петрашки, Сидори й весь учительський актив, згуртований у «Новій Сцені!» Слава вам, молоді піонери нашого підкарпатського театрального мистецтва! Тримайтеся міцно! Збільшуйте репертуар, стреміть до його удосконалення! Пам'ятайте: те, що ви зробите для Підкарпаття, тут і залишиться; а таке «Земське Дівадло» дуже недовговічне, бо штучне . . .»

Четвертою прем'єрою сезону була нелюдрама «Хмара» О. Суходольського (9. I. 1937) з нагоди Конґресу Учительської Громади в Ужгороді, в залі хлоп'ячої учительської семінарії о 20-ій год.; режисура Ю. А. Шерегія; в обсаді ролей: Кузьма — Ю. А. Шерегії, Кулина — О. Морозова як гість, Настуся — В. Коперльос (Біла), Андрий — І. Шутко, Семен — І. Гриць, Горпина — С. Бойчук, Слідчий — Є. Шерегії, Израїль — І. Дерда, Грицько — М. Куцин, Соцький — М. Цірікус. Пісні вивчив Є. Шерегії, танці — М. Цірікус. «Українське Слово» (21. I. 1937) в статті «Новій Сцені» на увагу закидалося про невідповідний вибір п'єси, повної москалізмів. Але далі зазначалося: «. . . Щодо мови й вимови добровільні артисти «Нової Сцени» зробили великий поступ, а це особливо, коли порівняти їх мову з дивовижною мовною саламахою ЗПНТеатра.» Далі звертає рецензент увагу на досконале володіння чужою мовою, коли вона є в п'єсі, що є фактично доказом того, що при зусиллях наш український актор опановує точну вимову чужої йому російської мови; тому то вживає ЗПНТ «здешнього проізношеніє». «. . . Нам відомі труднощі, з якими «Н. С.» мусить боротися . . . Подаючи згадані зауваження, не маємо на думці зменшувати мистецьку вартість «Н. С.» . . . Треба тут навести, що у виставі витворили дуже переконливі образи, крім Кулини О. Морозової, яка професійним рівнем створила свою На-

стусю (В. Коперльос); показалося, що вона друга наша героїня. І. Гриць віддав добре образ Семена, С. Бойчук — Горпину, І. Шутко — Андрія, І. Дерда — Ізраїля й, судячи по реакції глядача, й сліпець Ю. А. Шерегія мав сугестивний характер.

П'ятою прем'єрою сезону була комедія «Земний рай» Ю. Горста у Великому Бичкові (початком лютого 1937); режисером був Ю. А. Шерегій при обсаді роль: Казначевський — Ю. А. Шерегій, Тітка — А. Шерегій, Сузанна — С. Бойчук, Павлович, її муж — І. Шутко, Скромниченко — Е. Сидор, Мирович — І. Багаченко, як гість, Аня — М. Корадіні, Маргарита — Є. Йосупчук, Слуга — В. Ткачук. Ансамбль цієї комедії здобував на кожній виставі колосальні аплодисменти і в залі лунали хвили сміху. Згодом Аню грала М. Шерегія.

Майже одночасно з прем'єрою «Нової Сцени» грали «Одружіння» у Великому Бичкові, у Бедевлі (12. II. 1937), у Білках (13. II. 1937). В Буштині (3. IV. 1937) «Нова Сцена» грала «Бен-Гура», а 4. IV. 1937 «Хмару».

Шостою прем'єрою сезону була народна драма М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю», виставлена в Ясіню (10. IV. 1937); режисер-гість М. Аркас, диригент Є. Шерегій з власною оркестрою, танці — М. Петрашкова і М. Цірікус, декорації М. Руда. В обсаді ролей: Вустя — В. Павлюк, Охрім — І. Дерда, Маруся, їхня дочка — М. Шерегія, Грицько — І. Шутко, Дарина — В. Коперльос (Біла), Хома — І. Гриць, Дмитро — Е. Сидор, Галина — М. Петрашко, Степаніда — А. Шерегія, Ворожка — І. Обручар. В хорі й гуртах виступав цілий ансамбль у складі 36 осіб. Виставу повторено для народу (11. IV. 1937) вдень, а ввечері виставлено «Земний рай».

В травні «Нова Сцена» давала вистави в Севлюші, Ужгороді, Великому Березному, в Кошицях з репертуаром «Земний рай», «Хмара», «Ой, не ходи, Грицю» та «Запорожець за Дунаєм». В останньому роллю Оксани співала В. Товтова-Теслович як гість, В. Павлюк грала роллю Галини (в «Ой, не ходи, Грицю») замість М. Петрашкової. На всіх виставах грала оркестра 14-го пішого полку в Кошицях, диригував Є. Шерегія. Видатки на оркестру були такі великі, що на зворотну подорож не вистарчало грошей і члени управи позичили свої.

В «Українському Слові» (13. V. 1937) була нотатка про вистави. Про «Запорожця», між нішим, згадано так: «. . . М. Аркас своєю знаменитою грою заслужив на повне признание та збирав гучні оплески . . . слід відмітити п-і Шерегію (Одарка) за ніжний голос і темпераментну гру, п-і В. Товтову-Теслович (Оксана), що очарувала публіку своїм прекрасним голосом, та п. Івана Шутку, аманта «Нової Сцени» в ролі Андрія. Велике захоплення викликали в присутніх народні танці . . . В «Ой, не ходи, Грицю» . . . головні ролі були віддані теж високо над рівнем аматорських дружин. У Марусі — п-і Шерегієвої — гра обличчя, дикція та наглі зміни, від кохання через заздрість до божевілля, дійсно мистецькі, а Хома — п. І. Гриць, дав теж доказ непересічного таланту та здібности переживання своєї ролі. І. Шутко в ролі Гриця подобається своїм милим ліричним тенором і бадьорим виступом, а гуртові сцени виконані також бездоганно. Крім того, відспівала «Нова Сцена» 9. V. в радіо для Підкарпатської Русі вибрані партії з «Запорожця» із влучним вступним словом і поясненнями п. Ю. А. Шерегія . . .»

Весняний сезон «Нова Сцена» почала з 18 різними назвами п'єс та 36-членним ансамблем. «. . . В 1936 р. відграла «Нова Сцена» в 16 селах і містах Підкарпатської Русі разом 45 вистав, а з попередніми — всіх 72 вистави. Покриваючи всі свої потреби виключно з прибутків, «Нова Сцена» змоглася і на закуплення власного інвентаря в ціні 7440 Кч, а то куліси, одяги, п'єси, ноти, партитуру, оркестровки, перуки, грим, реквізити і т. д. Загалом 1936 рік зміцнив «Нову Сцену», яка здобула симпатії громадянства, доказом чого були випродані залі на її виставах (крім одного випадку в Тячеві),

та низка прихильних рецензій в різних часописах . . .» (Українське Слово», 22. IV. 1937). Навіть теплими словами писали про «Нову Сцену» й «Новости». Рецензент признає, що «Нова Сцена» вибилася серед скромних обставин до ролі замітного і дуже корисного культурного чинника тим, що ширить рідне мистецтво в чистій, невикривленій рідній мові по цілім Підкарпатті, а навіть може вже репрезентувати нас гідно перед чужими . . .» Рецензент висловлює подив ідейності і завзяттю всіх членів «Нової Сцени», що без субвенцій серед службових своїх обов'язків, виключно власними силами, «своєю посвятою створили зав'язок поважного, справді народного будучого театру . . .»

Протягом літа 1937 р. «Нова Сцена» давала вистави у Великому Бичкові, в Лузі біля Бичкова, в Буштині. В Рахові 18 червня 1937 у залі Туристичного дому «Нова Сцена» дала свою соту виставу. Театр давав «Одружіння» Гоголя. Про виставу писав видавець Юрій Тищенко-Сірий: «. . . Я видів перед собою прекрасно організований театр і знав і знаю, яке колосальне значення має він для національного пробудження нашого народу. Знав і знаю, що «Нова Сцена» затрачує сили, розізджаючи по краю зі своїми виставами. Знаю, що всюди має вона величезні успіхи, знаю, нарешті, що забезпечена вона морально тими успіхами й на будуче; . . . Вже тепер «Нова Сцена» мусіла б застановитися над тим, що сучасний склад її не довготривалий, що тільки тоді вона стане на твердий ґрунт, коли утворить трупу з постійних артистів-професіоналів. А тому там, де буде осередок «Нової Сцени», мусить бути заснована студія «Нової Сцени». Вона має підготувати собі наступників, вона мусить утворити наш справжній народний мистецький театр. На те все треба, безперечно, в першу чергу коштів, і то коштів великих. Але для такої справи громадянство повинно піти на жертвенність і я вірю, що при певній агітації воно піде і на Підкарпатській Русі і поза її межами . . .»

Останньою виставою сезону була комедія «Земний рай» (3. VII. 1937). Отож, за сезон «Нова Сцена» дала 59 вистав, з них одна спільна з руським театром ім. М. Садовського. Управа «Нової Сцени» помістила спеціальні подяки в пресі учительці-мистцеві Марії Рудій за намалювання нових куліс, відділові «Просвіти» в Кошицях за переведення гастролів (голови І. Чобанові, пп. Ярошеві, Ластовецькому і Пуйові) та голові «Слов'янських жінок» у Кошицях, Свободовій.

ЗПНТ В УЖГОРОДІ — СЕЗОН 1936/1937

Як вже було згадано, весною 1936 р. засновано ЗПНТ в Ужгороді, заангажовано з курсантів 22 особи до трупи, залишено директором і режисером Ф. Главатого і розпущено всіх на плачені літні ферії. Так почалася «нова ера» в театральництві З.У., яка вперше в історії краю вносила русифікацію українського населення. В президії Дружества ЗПНТ в Ужгороді лишилися і на цей сезон ті ж особи, що їх вибрано в березні: предсідник — губернатор К. Грабар, заступники — В. Кліма і А. Волошин, секретар (фактично диктатор цілого театру) — Л. Кайгл, скарбник — В. Батин і директор (на ім'я якого видана ліценція) — д-р Й. Камінський. В управі також лишилися ті ж особи, що їх вибрано весною. І так, на чолі ЗПНТ стояв як режисер чех Ф. Главатий, ним диригував референт освіти Л. Кайгл, також чех, а адміністратором гастролей театру був також чех Чейка.

Склад трупи на сезон 1936/37 такий: чоловіки — В. Бідяк, М. М. Бировчак, М. Бороліч, П. Гоца, В. Грабар, Ю. Грицюк, В. Зинич, Ю. Качур, П. Кормош, В. Левкуліч, М. Лугош, Ф. Маланка, М. Попович, І. Фенцик, В. Чех; Жінки: О. Батько, Ю. Нишняй, М. Гривняк, А. Ладаній, Варвара Лакатош, Емма Сочка, Галина Щербин-

ська. Разом чоловіків 15, жінок 7, всіх разом 22. Від січня 1937 р. прибула назад з Праги Марія Пілцер і увійшла до трупи як восьма жінка. В цьому складі працювала трупа до кінця сезону 1936/37.

Репертуар театру був різноманітний. В цьому сезоні спершу виставляв театр п'єси з минушого сезону: «Марішу», «Твердоголовые» та «Безталанну», «Свадьбу» і «Червону каркульку». Нові постановки були такі: «Гроза» А. Н. Островського, драма в 5 діях; «Та — третя» В. Крилова, комедія в 3 діях, обі режисерував Ф. Главатий; «Украдене щастя» І. Франка, драма в 5 діях зі співами й танцями, режисер В. Іванова-Стахурова; «Зачарований принц», дитяча п'єса в 4 діях, режисер Ф. Главатий. Обновлено «Марусю» С. Сильвая, комедію в 4 діях, режисер В. А. Грабар; «На дні» М. Горького, п'єса в 4 діях, режисер Ф. Главатий; «Орач» Л. Кайгла, сцена в 1 дії, режисер Л. Кайгл. «Грозу» й «На дні» грав театр на «карпаторусском» діалекті, в перекладі П. Федора, подібно як і «Зачарованого принца» та «Орача». На українській мові йшла єдина драма «Украдене щастя» та з попереднього сезону «Безталанна».³⁹

Стотисячні субвенції з державного і крайового б'юджету дали міцну фінансову базу ЗПНТ. Актори мали платні від 500 до 900 Кч на місяць; було досить грошей, але дух в театрі не був здоровий, він був чужий.

З кількох листів В. Іванової-Стахурової до М. Миленка видно, що єдиним режисером театру ЗПНТ став Главатий, що театр мав грати в середині листопада в Празі, але вже без неї, що театр бойкотують і українці, і росіяни і, нарешті, що головну драматичну акторку Марію Пільцерову «вже нагнали з Праги назад до Ужгороду . . .» (Лист з 6. II. 1937).

ЗПНТ відбув гастролі у вересні й жовтні по Закарпатті, а що тут вже не мав далі що робити, повезли його на Моравію, де гостював у Брні, Оломовці, Простейові, Їглаві, Пржерові й Моравській Остраві. Це була політика Л. Кайгла, секретаря «Дружества», який «фактично був директором і вперто провадив свою лінію, відмінну від намагань спірних сторін і від намагань предсідника, що довіряв йому». (Е. Н. «Угросускій театр», стор. 74). Предсідником був губернатор К. Грабар. Гостював театр у Білках (26. — 27. IX. 1936), в програмі «Твердоголовые» і «Та — третя», грали в довжанських строях; інтелігенція прийшла, але селян не було. («Світло», ч. 3—4, за вересень-жовтень 1936). Коли ж в днях 10 і 11 вересня загостив ЗПНТ й вивісив афіші російською мовою, свідоме населення «зняло до того театру негативне становище», бо між п'єсами «не було ні одної української, а тільки переклади чеських на «карпаторусское наречіє». В Перечині, де самі селяни в «Просвіті» дають такі речі, як «Наталка Полтавка», «Ой, не ходи, Грицю», «Невольник» і т. д., це викликало сміх. «Але коли протектор вистав «Сокол» мав дефіцит, почалися слідства жандармами . . . закон «на охорону республіки, 14-ий параграф — і почалися пересекції . . . (За «Українським Словом», 22. X. 1936). «Законом примушують ходити до Краєвого театру . . . Сумно й дивно виглядає такий театр, такий його репертуар, таке ширення культури, коли за неучасть на ньому грозять жандармерією й законом (на охорону республіки . . .)» («Земля і Воля», 15. X. 1936).

В тожу ж часописі (26. XI. 1936) читаємо про гастролі ЗПНТ в Мукачеві в першій половині листопада: «. . . вже на першій виставі слаба участь і то переважно шкільна молодь . . . Артисти старалися передавати свої ролі добре, але скалічена вимова псувала весь ефект і тих, що являються талановитими. В «Маріші» виступили вони в гарних гуцульських строях. Публіці зірвався терпець . . . сподівалася, що вчує від цих «гуцулів» чисте народне слово, яким говорять гуцули, але почула не існуючу мішанину мов, значно просякту чехізмами (у Находа, подвод, кус світа, сім а тридцять годов, кравал) й інших чудернацьких слів, як «зажигатель», «фріштк», «кедь»,

«спрашивайте» і т. д. . . . мелодії чардашу, замість рідних мелодій . . . публіка зачала масово протестувати, домагаючись від артистів говорити рідною мовою» . . . Настала й бійка — куртяківець Михайло Демко кинувся на невинного студента й почав його бити, бо був обурений, що на виставі самі українці . . .»

Підсумовуючи всі смутні випадки в Перечині і т. д., автор статті констатує: «. . . Ведуть його чужі люди, які, живучі тут довгі роки, не навчилися нашої мови, не знають духу народу, чужа їм його психологія, духовне життя, стоять вони від нього дуже далеко . . . Ми від початку пильно слідкували за розвитком театру, любувалися в талановитості наших молодих артистів-ок, але ведення театру, як бачимо, має якісь дивні й інші цілі . . . вводить примітивні діалекти, дезорієнтує наше населення, а коли хтось проти цього ставиться, намагається лякати поліційними карами . . . Проти цього ми всі, не тільки українського, але і великоруського напрямку якнайрішучіше протестуємо!» Далі вимагає стаття інше ведення для театру, «наших людей», які «люблять свій народ, його культуру, його звичаї . . .» Апелює до проводу, щоб зробив порядок — ставити п'єси по-українськи, а як десь бажають, то чисто «по-великоруськи» . . .

Почалася боротьба за мову, за душу і майбутнє українського театру. Всі гастролі (у Бичкові, в Хусті і т. д.) кінчалися подібними протестами глядачів. ЗПНТ погорів у Кошицях — на першій виставі було 139 душ у великому Народному театрі, а на другій виставі була майже порожня зала. 5. XII. 1936 там грали «Марішу», а 6. XII. «Твергоголовые». А 7. XII. 1936 вистава в Пряшеві не відбулася, бо окружний начальник боявся демонстрації. 8. XII. в Кошицях запропоновано квитки по 50 % ціні, щоб «уникнути нового провалу», танці «Гопак», «Аркан», «Гаївка», «Гречаники» по виставі «Свадьба» принесли бурі оплесків танцюристам («Українське Слово», 17. XII. 1936). Не помагали ані рекліями в газетах «Azet», «Slovenský Východ», ані солодка промова Л. Кайгла по радіо до сердець кошицької публіки . . . Так і залишилася правдою вище згадана стаття «Фіяско Карпаторуського театру в Кошицях . . .» З самими чеськими і російськими виставами ЗПНТ не смів виступати, бо народ їх не розумів, і тому робив експерименти на язичіях, які бумерангом упали на провід; вже й росіяни були проти цього! Загальні збори «Дружества ЗПНТ» 28 лютого 1937 р. в Ужгороді не принесли поліпшення. Весною Главатий зрікся.

З листа В. Іванової-Стахурової до М. Миленка (10. VII. 1937) видно, що ЗПНТ вже візник нічого не грав, але всі гроші отримували.

29 травня 1937 р. відбулися «Скандальні загальні збори Дружества ЗПНТ» в Ужгороді в залі жупанату, на які фенциківці і куртяківці прийшли організовано. Посередництво посла Ю. Ревая й інших, гостра критика В. Гренджі-Донського на оборону української мови і т. д., нічого не помогли; форсоване голосування дало вислід 64 проти 43 в некористь українців, і мадяро-русофіли запропоновану співпрацю зігнорували. Після скандалу 50 українських делегатів демонстративно покинуло залю . . . Хоч і вибрали двох українців знову до президії (тих самих А. Волошина і В. Батина), тою участю в управі українці не були задоволені . . . Не знати, чи ті члени вибір приймуть або ні . . . («Українське Слово», 3. VI. 1937).

Сезон 1936/37 скінчився в користь «Нової Сцени». Вона показала гарний репертуар різних жанрів, всі вистави йшли українською літературною мовою. Без державних субсидій дано 60 вистав на З. У. та в Східній Словаччині. А над ЗПНТ показали зловісні хмари. Свідоме селянство, робітники й інтелігенція хотіли чути свій театр живою народною українською мовою . . .

З інших імпрез (помимо діяльності театрів) заслуговують на згадку хори хлоп'ячої учителької семінарії та хор «Бандурист». Зокрема останній zorganizував в Ужгороді

концерт колядок (17. I. 1937). Там же (21. III. 1937) виступав на Шевченківській академії, де приймала участь українська оперова співачка Марія Сокіл, композитор Антін Рудницький та деклямував М. Біличенко. В Хусті хор Пласту виступав під орудою Є. Шерегія і там же учительський хор дав концерт (14. II. 1937). На Шевченківському концерті там же (12. III. 1937) співала М. Сокіл, деклямував Є. Шерегій, приймав участь учительський хор під орудою М. Самойловича. В Малому Бичкові гурток режисера С. Бойчук дав чотири одноактові вистави («Отче наш», «Без Бога ні до порога», «Наймичка», «Десятник Люлька»). І, нарешті, зі шкільного реферату відійшов начальник В. Кліма і його заступив Я. Бондрачек. ЗПНТ з відходом В. Кліми осиротів. Краєвий Відділ Підкарпатської Русі 19 листопада 1936 р. схвалив для «Просвіти» на 20 років річно 30 000 Кч і тим врятував її фінансово. 1 січня 1937 р. А. Розспал пішов на пенсію, з чого постали кращі перспективи для української культури на З. У. на майбутнє.

«НОВА СЦЕНА» В СЕЗОНІ 1937/1938

Цей сезон починався в загальному піднесенні; готувався великий Всепросвітнянський з'їзд в Ужгороді (спершу плянований на 26 вересня 1937 р., але із-за смерті президента Т. Г. Масарика його перенесено на 16—17 жовтня 1937), на який запрошено «Нову Сцену» з виставами. З'їзд проголосив у своїх резолюціях «Нову Сцену» Краєвим Народним Театром Закарпаття. Відбувся ще інший позитивний крок; з 8 жовтня почалася здійснювати двадцять років обіцювана автономія З.У. Нарешті, вирішено готуватися на поїздку до т. зв. історичних земель — до Чехії, на Моравію й до Праги, щоб і тим піднести престиж «Нової Сцени». Але найважливішим була витривала праця «Нової Сцени», яку вона почала підготовкою репертуару літом.

Початком липня управа «Нової Сцени» дала оголошення до преси, що приймає нових членів-членок до трупи на добровільних засадах (власні кошти, як і раніше) й закликала старих членів прибути між 25 липня і 15 серпня 1937 р. на підготовку репертуару до Великого Бичкова, де в залі Господарського Дружества під фаховим проводом постійного режисера «Нової Сцени» М. Аркаса відбуватимуться репетиції нового і оновлюваного репертуару. Члени-учителі самі покривають кошти побуту на пробах (харч і помешкання), а членам, що є без посади, покриває управа «Нової Сцени». Управа постарається про дешевий харч для всіх (8—9 Кч за обід і вечерю), а також забезпечить нічліги всім. Вже 24 липня о 18 год. відбулася нарада управи й сходина членів для обговорення праці в сезоні. Ще раніше адміністрація вислала старим членам ролі з нових п'єс. На будуче рішено, що члени повинні раз у місяць покривати кошти у зв'язку з гастролями й пробами, а два-три рази у місяць покриє всі кошти управа «Нової Сцени».

Початком сезону управа була та сама, що й раніше. Після захворіння заступника управителя Е. Сидора 15 жовтня 1937 р. на основі регуляміну покликано в її члени: Іван Гриць, управитель, Ю. А. Шерегій — заступник і скарбник, Є. Шерегій — господар, Дмитро Цугорка — адміністратор, абсольтент Торговельної Академії, член управи — І. Шутко. Д. Цугорка був першим членом «Нової Сцени», який одержав платню в сумі 300 Кч місячно плюс мешкання і харч в ціні 300 Кч. Шефрежисер М. Аркас був запрошуваний на наради управи, а за свою працю діставав невеликий гонорар (харч, мешкання і 5—600 Кч в місяць), а за виступ в ролях — кошти подорожі, харч, мешкання та від 50 до 100 Кч. Добровольцем працював на власні кошти І. Багаченко. Клявіристка О. Морозова діставала гонорар, як і раніше, а Л. Яник діставав харч і подорожні кошти. «Нова Сцена» і в цьому сезоні утримувала оркестру на дав-

ніх умовах. Після резигнації з функції заступника управителя Е. Сидора 30. IX. 1937, до 15. X. 1937 заступав управителя Ю. А. Шерегій. Тоді заангажовано адміністратора Д. Цугорку. Тим, що новий управитель І. Гриць учив уже в Лузі біля Великого Бичкова, співпраця цієї трійки була куди краща, бо Д. Цугорка мешкав у Ю. А. Шерегія.

Склад трупи в сезоні 1937/38 був такий: Чоловіки: М. Аркас, як гість, І. Багаченко, І. Баняй, В. Бернар, І. Гриць, І. Держа, З. Зіман, В. Йосипчук ст., В. Йосипчук мол., И. Кузьмик, М. Куцин, М. Наливайко, С. Петрашко, М. Попадич, Ю. Свереняк, Е. Сидор, В. Ткачук, М. Цірікус, Д. Цугорка, Є. Шерегій, Ю. А. Шерегій, І. Шутко. Жінки: О. Морозова, як гість, С. Бойчук-Грицева, Є. Йосипчук, В. Коперльос (Біла), В. Коперльос (Чорна, померла 30. III. 1938), М. Корадіні, М. Куцин, В. Павлюк, М. Павлюк, О. Павлюк, І. Пилип, М. Петрашко, М. Обручар, О. Тафійчук-Фіріщєкова, А. Шерегій, М. Шерегій, М. Шпитак.

А про репертуар треба сказати таке. Із восьми нових прем'єр чотири приготовлено літом у Великому Бичкові, а чотири протягом сезону на репетиціях і в часі гастролей. Крім того, поступово відновлено старі п'єси і пізніше, увісми замість тих, що відійшли, нові особи. Особливо відхід Йоланни Балог відчувся сильно (виступила з родинних причин); не можна було скоро її заступити, і так «Барон Кіммель» відпав з репертуару. Ось репертуар в цьому сезоні:

1. М. Аркас — В. Балтарович, М. Чирський: «Неофавстіяда», ревіяльна оперета на 5 картин
 2. Є. Шерегій — В. Гренджа-Донський: «Як сади зацвітуть», народна оперета на 3 дії з гуцульського життя
 3. М. Кропивницький: «Пошилис в дурні», жарт-оперета на 3 дії
 4. М. Старицький: «Маруся Богуславка», історико-побутова драма на 4 дії з прологом, танцями, балетом і співами
 5. В. Катаєв: «Квадраттура кола», комедія на 3 дії
 6. Є. Шерегій — Ю. Грім: «Флірт і кохання», сучасна оперета на 3 дії
 7. М. Гоголь — М. Старицький: «Сорочинський ярмарок», народна комічна оперета на 4 дії
 8. М. Аркас — М. Чирський: «Місяць і зоря», оперета-казка на 3 дії
- Оновлені п'єси:
9. Ю. Горст: «Земний рай», комедія на 3 дії
 10. М. Старицький: «Ой, не ходи, Грицю», народна драма на 5 дій
 11. С. Артемовський: «Запорожець за Дунаєм», опера на 3 дії
 12. М. Гоголь: «Одружіння», комедія на 3 дії
 13. Л. Валлес — Ю. Грім: «Бен-Гур», історична драма на 5 дій

Були ще корепетиції оперети Легара «Весела вдова», але поїздка до Праги припинила працю над нею. Пляновано і драму Драєва «Сімнадцятилітні» та комедію М. Куліша «Мина Мазайло», але цих не поставлено в цьому сезоні.

Підготовка репертуару від 25 липня 1937 р. переводилася у Великому Бичкові. Першою прем'єрою сезону була народна оперета з гуцульського життя «Як сади зацвітуть» Є. Шерегія та В. Гренджі-Донського (8. VIII. 1937), режисура — М. Аркас, диригент Є. Шерегій, танці — М. Цірікус; в обсаді ролей: Остап — В. Бернар, Одотя — М. Шпиток, Марійка — М. Шерегій, Андрій — І. Шутко, Василина М. Корадіні, Степан — Е. Сидор, Барановський — Ю. А. Шерегій; були ще гуцули-дарабаші, гуцулки, народ. У хорі й гуртах — танцях виступала вся трупа.

Цю п'єсу В. Гренджі-Донського виставлено з музикою Є. Шерегія. Легка й дотепна фабула з мелодійною народною музикою й прегарними хорами сподобалася глядачам, які багато сміялись при сценах дяка — Барановського. В гуцульських костюмах

вистава була мальовнича. М. Шерегій і І. Шутко вибивалися своїми піснями, а гуцульські танці (коломийки, «Аркан», дрібушки) приходилося повторювати. Але великий клопіт виникав для адміністрації з позиченням гуцульських костюмів з Ясіня; селяни боялися зичити дорогі киптарики, і тим вистави не можна було в сезоні більше раз давати, а без гуцульських строїв годі було її грати.

Другою прем'єрою був жарт-оперетка на 3 дії «Пошились у дурні» М. Кропивницького в постановці М. Аркаса, диригент М. Шерегій, корепетитор Л. Яник (і О. Морозова), танці — М. Цірікус. Оперетка була поставлена у Великому Бичкові 15. VIII. 1937 в залі Господарського Дружества. Дійові особи: Кукса — Ю. А. Шерегій, Оришка — М. Петрашко, Антін — І. Шутко, Дранко — М. Аркас, Горпина — М. Корадіні, Нечіпор — Є. Шерегій, Василь — М. Куцин, Писар — І. Гриць. Згодом грали ролю Дранки — Є. Шерегій, Оришки — В. Павлюк, Горпини — М. Обручар, Нечіпори — Д. Цугорка (він же інколи грав й Василя), а Писаря — С. Петрашко. Вистава йшла переважно під акомпанементом фортеп'яна з О. Морозовою. Не можна не згадати бурі сміху й оплесків при відкритій картині в цій виставі, особливо в сценах Дранко-Кукса в другій дії. Величний Дранко і дрібний Кукса викликали сальви реготу сценою в лісі. Гарно звучали пісні молодих пар та фінали.

В час літньої підготовки приготовано й «Марусю Богуславку», пошито костюми, зготовлено декорації та рішено її поставити кінцем літа, коли у Великому Бичкові був «празник». Всі члени «Нової Сцени» згодилися прибути ще раз раніше до Великого Бичкова, щоб як генералку дати 25 серпня «Неофавстїяду» та також з генералками поставити прем'єру «Марусі Богуславки».

Ще на закінчення репетицій 16 сепня 1937 поставлено в Лузі біля Бичкова «Пошились у дурні» М. Кропивницького для народу. Там то провірено, як реагуватиме глядач села на вистави цього жарту-оперетки.

Третьою прем'єрою в сезоні була «Неофавстїяда» М. Аркаса — В. Балтаровича — М. Чирського, ревіяльна оперета на 5 картин. Постановка М. Аркаса, диригент — Є. Шерегій, танці — М. Петрашко, технічне ведення — І. Багаченко, декорації — М. Руда, корепетиторки — О. Мороз, Л. Яник. Прем'єру поставлено у Великому Бичкові 25 серпня 1937 р. в залі Господарського Дружества.

В обсаді ролей були Маргарита — М. Петрашко, Фавст — І. Шутко, Мефісто — М. Аркас, Марта — М. Шерегій, Валентин — Ю. А. Шерегій, Зібель — Е. Сидор, 1. Бона — М. Корадіні, Поліцай — М. Цірікус, Хазяйка — М. Шпиток, 2, 3, 4, 5 Бони — В., М., О. Павлюк і М. Обручар. У хорі й гуртах — вся трупа. Грала оркестра «Нової Сцени», поширена членами оркестри фінансової служби у Великому Бичкові. Прем'єра мала великий успіх у публіки, особливо пари Маргарита й Фавст, Марта й Мефісто, 1-а бона та Зібель викликали грімкі оплески. Місцями публіка вибухала ураганами сміху й примушувала пісні повторятри. Знаменито звучала арія про «золото» у виконанні М. Аркаса і його актуальні куплети «на злобу» дня.

Четвертою прем'єрою в сезоні була «Маруся Богуславка» М. Старицького, історично-побутова драма на 4 дії з прологом; постановка М. Аркаса, диригент — Є. Шерегій, танці О. Морозова і М. Петрашко, корепетиторка — О. Морозова, декорації — М. Руда. Драма була поставлена у Великому Бичкові 28 серпня 1937 р. в залі Господарського Дружества в такій обсаді: Ганна з Богуслава — М. Шпиток, Маруся, її дочка — М. Шерегій, Софрон — І. Шутко, Степан — І. Гриць, Леся — С. Гриць-Бойчук, Охрим — М. Цірікус, Хаїм, шинкар — Е. Сидор, Ахмед, євнух — Є. Шерегій, 1-ий шляхтич — Є. Шерегій, 2-ий шляхтич — М. Куцин. Татари, козаки, дівчата, одаліски, діти Марусі, невольники, турки, і т. д. Балет одалісок танцювали Маруся і Олена Павлюк, в хорах і гуртах виступала вся трупа.

Виставу-прем'єру «М. Богуславки» супроводжала цікава оказія; жандармерія у Великому Бичкові нам заявила, що окружний уряд не дозволяє з цензурних причин прем'єру «Марусі Богуславки». Річ багато разів грана театром в Ужгороді, а раптом — заборона! Управа «Нової Сцени» вислава телеграму губернаторові К. Грабарові до Ужгороду і на протязі двох годин він телеграфічно доручив дозволити прем'єру. Ціле містечко переживало з нами, і своєю радість з дозволу виявило ущерть наповненою залєю та безчисельними бурями оплесків при відкритих картинах і по виставі. Це вже був свого роду тріумф з нових прав губернатора (хоч ще дуже обмежених). «Драму відіграно артистично, присутні були до глибини зворушені. І найтвердіші мужчини відходили з вистави зі сльозами в очах . . .» — писало «Українське Слово» (30. IX. 1937). «Свобода» (2. IX. 1937) реферувала про літню підготовку репертуару «Нової Сцени», про приготовлені п'єси й відновлення кількох п'єс з минулого сезону, все під проводом М. Аркаса. « . . . Крім того, улаштувала «Нова Сцена» і 5 вистав в часі підготовки, а то 4 у Бичкові, а одну в Лузі . . . 28. VIII. 1937 виставлена була «Маруся Богуславка», історична драма з нагоди 900-літнього ювілею проголошення Матері Божої Царицею українського народу князем Ярославом Мудрим . . . Як видно, «Нова Сцена» поважно бере своє завдання . . . і нині вже видно, що свою задачу добре виконує. Доказом цього є всестороння підтримка всього нашого громадянства . . .»

З початком осіннього сезону «Нова Сцена» оголосила плян гастролей по краю: 11. IX. 1937 в Тересві «Пошились у дурні»; 12. IX. 1937 у Бедевлі «Земний рай»; 18. IX. та 19. IX. 1937 в Ясіну «Неофавстіяда» та «Маруся Богуславка»; 27. IX. 1937 (вдень) з Хусті «Пошились у дурні», а ввечері того ж дня там же «Маруся Богуславка»; на Всепросвітянському з'їзді в Ужгороді 16. I. 1937 «Маруся Богуславка», 17. X. 1937 «Неофавстіяда» та 18. X. 1937 (вдень) для шкіл «Маруся Богуславка».

«Українське Слово» 21. X. 1937, повідомляючи про 15-титисячий з'їзд, писало: « . . . 16. X. ввечері просвітянський театр «Нова Сцена» дала святочну виставу «Марусю Богуславку». Найбільша зала в Ужгороді (кіно «Радіо», Нар. Дім) була наповнена по береги. Багато стояло в коридорах, а багато відійшло без білетів. Бачили ми тут селян, що любувалися рідною виставою, слідкуючи за кожним словом. Наш селянин вже не той, що був перед тим. Він прагне культури, готовий на жертви, щоб чути, щоб побачити щось гарне, рідне, своє . . .» Реферуючи про похід, газета згадує: « . . . Нова Сцена» — деякі члени були одягнені в історичні козацькі строї . . .»

На з'їзді, між іншим, винесено одностайну резолюцію про театр: « . . . Всепросвітянський з'їзд констатує, що т. зв. «Карпаторусский театр» не виконує свого завдання, ігнорує рідну мову й рідне мистецтво, ширить хаос, калічить мову та гальмує національне освідомлення та культурне піднесення народу. Як не станеться українським театром, то його існування злишне, ба навіть шкідливе, і тому протестуємо проти уділювання субвенцій на шкідливі нам інституції . . . Всепросвітянський з'їзд стверджує, що із-за браку сталого українського народного професійного театру заступає той театр виключно «Нова Сцена» при філії «Просвіти» в Хусті. Закликаємо українське громадянство Підкарпатської Русі і Пряшівщини всесторонньо і стало підтримувати «Нову Сцену» і вступати в члени Допомогового комітету «Нової Сцени» в Ужгороді . . . Всепросвітянський з'їзд апелює до Краєвого Уряду в Ужгороді, респективно до Краєвого заступництва, щоб «Нова Сцена» дістала субвенцію, відповідну її діяльності . . .»⁴⁰

І в іншій пресі були рецензії на вистави «Нової Сцени», стверджуючи надзвичайно високий мистецький рівень й побажання, що «урядові кола при призначуванні субвенцій не повинні б оминати цю так вартісну інституцію . . .» («Земля і воля, 29. X.

1937). Але тимчасом це були побажання, і «Нова Сцена» знову гастролювала по краю з незмінним успіхом. 6. XI. 1937 була виставлена в Рахові народна драма «Ой, не ходи, Грицю» а 7. XI. 1937 в Требушанах поставлено вдень «Запорожця за Дунаєм», а ввечері «Неофавстіяду».

Від літа готувала група «Нової Сцени» у Великому Бичкові комедію В. Катаєва «Квадратура кола» в режисурі Ю. А. Шерегія й М. Аркаса і в обсаді: Абрамчик — Ю. А. Шерегія, Кузнєцова — В. Павлюк, Василь — Д. Цугорка, Людмила — М. Корадіні, поет — М. Куцин, дядя — М. Наливайко. Вистава прем'єри відбулася в Ясіню в залі «Корони» 11. XI. 1937 вечером. Пізніше ролю Людмили грала М. Петрашко. Вистава мала добрий успіх і члени «Нової Сцени», що прибули на дальшу виставу, були заскочені успіхом групи з Бичкова. Деб'ют Д. Цугорки в цій і дальших виставах, був дуже владний. 12. XII. 1937 там же в Ясіню поставлено «Пошились у дурні»; в ролі Дранка — Є. Шерегія, в ролі Нечіпора — Д. Цугорка, в ролі Оришки — В. Павлюк.

4. XII. 1937 гостювала «Нова Сцена» знову в Требушанах з виставами «Пошились у дурні» (вдень) та «Ой, не ходи, Грицю» (ввечері). Рецензент у «Землі і Волі» (19. XII. 1937) обширно пише про «героїчну витривалість на полі служби рідному мистецтву» цього молодого театру, який «. . . добровільно поклав собі на плечі великий тягар і несе його терпеливо до наміченої мети . . . Не може пройти спокійно мимо «Нової Сцени» той, хто мав нагоду хоч раз бачити пані М. Шерегієву, п. Шутку, п. Гриця, пп. Шерегіїв і взагалі цілу трупку . . .» Рецензент високо оцінює роботу трупи, яка будить народ до нового життя, відтягнувши його від «погарчика з корчми» . . . Ще одна вистава в грудні «Ой, не ходи, Грицю» була у Великому Бичкові, а в Косівській Полянці показано «Пошились у дурні».

В часі різдвяних ферій скликала управа членів «Нової Сцени» на репетиції, щоб відновити оперету «Флірт і кохання» з новою обсадою роль, та щоб почати працю над великим полотном Гоголя та М. Старицького «Сорочинським ярмарком». Першу річ режисерував Ю. А. Шерегія, а другу М. Аркас. Прем'єра «Флірту і кохання» — (шоста в сезоні) відбулася в Берегові 12. I. 1938; постановка Ю. А. Шерегія, диригент — Є. Шерегія, танці — М. Петрашко; корепетиторка — О. Морозова, технічне ведення — І. Багаченко. Ролі в такій обсаді: Галя Рівненко — В. Коперльос (Біла), Петро — І. Шутко, Нікіфор — Ю. А. Шерегія, Чубатий — М. Попадич, Нюся — М. Шерегія, Туся — М. Петрашко, Марта — О. Тафійчук, Бук — С. Петрашко, портієр — Д. Цугорка, кельнер — І. Гриць, тренер — В. Ткачук, Катря — В. Павлюк, 2-а, 3-я, 4-а і 5-а покоївки — нанні М. Обручар, М. і О. Павлюк, М. Корадіні.

Це вивчення п'єси було досить докладне, хоч автор цього «Нарису» не дорівняв образів, що його створив у тій ролі Е. Сидор, який зрезигнував з гастролів із-за хвороби. Дуже добре справилася з ролею Марти струнка й гарна О. Тафійчук, в ролі Галі В. Коперльос, знаменитим був Петро (І. Шутко) і в співочій, і в прозовій частині, та дуже темпераментна була Катря (В. Павлюк). Виконавці з першої обсади — Чубатий, Нюся, Туся й Бук — були ще кращі, як на перших виставах 1936 р. Особливо дуєти Нюсі з Петром та темперамент Тусі піднесли рівень вистав.

На велику поїздку зимою поїхав з трупою і М. Аркас. Вистави були раніше пропаяні афішами і в пресі. Квитки були всюди випродані. Трупа відвідала Берегово, де протягом одного дня дали три вистави, Королево над Тисою, Волове. Всюди вітали «Нову Сцену» як найкраще. «. . . Ця поїздка принесла великий моральний і добрий матеріальний успіх. Управа склала щиру подяку за організаційно-підготовчу працю в Берегові В. Гримутіві, голові читальні «Просвіти» і решті його співпрацівників, а у Воловому п. Скірі та Шурові, державним учителям та їх співпрацівникам . . .»

(«Українське Слово», 24. II. 1938). 30 січня 1938 в Кобилецькій Полянці поставили «Пошились у дурні», адміністрував управитель школи Д. Остапчук. Заля і тут була переповнена.

В час від 30. I. 1938 до 6. II. 1938 (піврічні ферії) знову з'їхалися члени «Нової Сцени» до Великого Бичкова, де режисер М. Аркас приготував з ансамблем по черзі сьому прем'єру в сезоні — «Сорочинський ярмарок» М. Гоголя — М. Старицького, комічну оперету на 4 дії. Постановка — М. Аркас, диригент — Є. Шерегій, танці — М. Петрашко і М. Цірікус; корепетиторка — О. Морозова, Л. Яник, декорація — М. Руда, технічне ведення — І. Багаченко. Поставлена у Великому Бичкові 6. II. 1938 в залі Господарського Дружества в обсаді роль: Солопій Черевик — М. Аркас як гість, Хівря — О. Мороз як гість, Хотина — М. Петрашко, Цибуля — І. Гриць, Мокрина — А. Шерегій, Панько — І. Шутко, Стасть — М. Цірікус, Хвенько — Ю. А. Шерегій, Груня — В. Павлюк, Афанасій — Д. Цугорка, Баба з гускою — Є. Йосипчук, Хазяїн — М. Куцин, Кацап — Й. Кузьмик, Порощик — В. Йосипчук ст. В хорі і гуртах виступав весь ансамбль «Нової Сцени». Успіх прем'єри перевищив усі сподівання: Аркас, Морозова, М. Петрашко, Гриць, Анна Шерегій, Шутко і Цугорка створили галерію чудових типів, зразково маскованих, а вокальна справа була разом із оркестрою на високому рівні. І найменші ролі Сивої шапки (В. Ткачук) або сліпців були детально випрацьовані.

В лютому гостювала «Нова Сцена» з цією виставою в Ясіню. Дальші вистави були в березні: в Тересві (дві вистави «Флірту і кохання» 12. III. та 13. III.), в Бедевлі «Квадратура кола» (вдень) 13. III., в Ясінню 19. III. ранком йшло «Одружіння», ввечері «Флірт і кохання», а 20. III. (вдень) знову повторено «Одружіння». На радіомовленні в Кошицях 2. IV. 1938 дано трагікомедію Ю. Грома «Голодний», а 3. IV. 1938 півгодинну передачу другої дії драми «Ой, не ходи, Грицю».

Але все це не розв'язало матеріальної проблеми «Нової Сцени», а тому управа рішилася на два важливі кроки по дорозі до мети. Маючи запрошення від Союзу Українських Підкарпатських Студентів на гастролі в Празі, управа хотіла це здійснити вже під фірмою театру, а рівночасно по дорозі до Праги гостювати і в Брні, Оставі, Оломовці і Пардубицях. Тому автор цього «Нарису» поїхав від управи до Ужгороду і умовився з головою кол. Дружества «Руський Театр в Ужгороді», д-ром Михайлом Бращайком, щоб невикористану фірму й концесію дружества передати «Новій Сцені» з тим, що в найкоротшому часі зміною статуту зміниться назва на Український Театр «Нова Сцена», реєстроване «дружество з обмеженою порукою» в Ужгороді, і вже під тією фірмою «Нова Сцена» мала б продовжувати свою діяльність, отже, й гастролі в Чехії і на Моравії.

План переведено усно. Був в Ужгороді з нами і Є. Шерегій, і М. Аркас; д-р М. Бращайко все зрозумів. Як адвокат, однак, сказав, що зміну статуту має схвалити членство «Дружества», отже, скличе загальні збори, а поки що «Нова Сцена» може вживати стару назву. Нам то «руський» не дуже було по душі, але зрозуміли konieczність законного поступу. Домовились, що з датою 24. IV. 1938 скличуть загальні збори, які й схвалять: 1) зміну назви в статуті, 2) приймуть до відома рішення президії відносно «Нової Сцени», 3) виберуть нову президію. «Українське Слово» 28. V. 1938 писало: «. . . домовились, що з 1. V. 1938 «Нова Сцена» при філії «Просвіти» в Хусті стала дружественним театром на основі умови з дня 24. IV. ц. р. з дирекцією дружества й трупа продовжує свою діяльність до часу, поки вдасться перевести зміну назви в статуті дружества, під фірмою «Руський Театр Нова Сцена, реєстроване дружество з обмеженою порукою в Ужгороді». Констатуємо потішаючий факт: за короткі

чотири роки гурт молодих ідейних людей самотужки вибудував на Підкарпатті український театр. Нарешті українське Підкарпаття діждалось свого рідного народного театру . . .»

Так сповнилася перша частина нашої мети. Раз є назва «театр», можна їхати на гастролі до Праги! Автор цього «Нарису» поїхав на два дні свят до Праги і договорився з відділом Союзу Підкарпатських Українських Студентів у Празі про гастролі на початок червня. Маючи малі фонди, найнято скромний театр «Акрополіс» у Жіжкові.

І почалася з новою енергією праця — і гастролі вдома, і репетиції на гастролі до «історичних земель», і кореспонденція з магістратами — Народопроектними радами Пардубиць, Оломовця, Острави (в Празі все робив Союз студентів), і прохання до шкільного реферату про відпустку для учителів-членів на гастролі до Праги. Готовились нові декорації, шилися костюми, та ще й останню прем'єру дороблювано в сезоні. Добре працювалося з управителем І. Грицем; адже він такий фанатик й ентузіаст театру, як і адміністратор Д. Цугорка, а зрештою, вся управа була така.

10 квітня 1938 р. дала «Нова Сцена» (ще з старою фірмою) у Великому Бичкові пообіді, для народу й молоді, а вечером для публіки, історичну драму «Бен Гур» на бажання бичківців. Нам дуже пригодився в такий час невеликий прибуток. Деякі ролі вже було змінено: Діву Марію грала В. Коперльос (Біла); Василюк Коперльос (Чорна) в цей час вже не була між живими: роллю І. Дерди, який в час мобілізації був покликаний до військової служби, приготовано Д. Цугоркою (Трибун, Іван Христитель і Юда), Амру грала М. Корадіні, Сидор ще приїхав на ці вистави, Гессія грав В. Бернар, сторожа М. Наливайко. Але в день вистави приїхав з гарячкою З. Зіман, що не міг виступити в ролі І. Христа, а зала на обі вистави випродана! Управа рішила його заступити тим, хто роллю знає — і прийшлося авторів цього «Нарису» заступати його . . . Добре знаючи роллю й власну режисуру, погодився, але завжди відчував, що не мав тої ролі грати, бо ростом не підходив . . . Але не було ради; управа не хотіла втратити майже півтора тисячі корон і нагоди виступати перед прем'єром . . .

Повернувшись із Ужгороду, члени управи поїхали 25. IV. 1938 прямо на гастролі до Тячева, де востаннє грала «Нова Сцена» штуку «Пошилися у дурні», як тоді влучно хтось сказав, при філії «Просвіти», яка нам нічого не давала, а ми їй ширили славу по краю! Але ми раділи, бо вже на запрошення Спортивного гуртка хлоп'ячої учительської семінарії в Ужгороді 6 травня 1938 виступав Руський Театр «Нова Сцена», реєстроване дружество з обмеженою порукою» в Ужгороді в залі кіно «Радіо» з виставою «Сорочинський ярмарок», як із своєю першою виставою під новою фірмою! Для нас це було дуже вигідно, бо могли свої справи порушити в Ужгороді і мали добру «генералку» з «Ярмарком» перед Прагою . . .

Повертаючися, дали в Хусті оперету «Флірт і кохання» і мали ряд репетицій нової оперети, яку М. Аркас ще в час піврічних ферій почав готувати з нами, як восьму прем'єру в сезоні — «Місяць і зоря», оперета-казка на 3 дії з арабського життя. Музика М. Аркаса і його ж постановка, лібретто М. Чирського, диригент Є. Шерегій, танці — М. Петрашко, декорації — М. Руда, технічне ведення — І. Багаченко. Поставлено її в Бичкові 28. V. 1938 на день уродин президента Е. Бенеша в залі Господарського Дружества — вже під новою назвою в обсаді: Гамід — І. Шутко, Джокер — Ю. А. Шерегій, Кізім-Мура — М. Аркас як гість, Алі — Д. Цугорка, Аліса — М. Шерегій, Вікторія — М. Петрашко, Заїра — М. Павлюк. В хорі і гуртах виступав увесь ансамбль театру. Власна оркестера доповнена музикантами з фінансової сторожі.

Чи композитор і режисер вистави М. Аркас був щасливіший, чи ми, учасники

вистави, — важко сказати, але настрої був такий, що вистава прямо захопила дуже вдячну публіку. З огляду на свято президента, прийшла вся еліта і з Лугів, і Кобилецької Поляни і ін., ото ж, оплескам не було кінця, все приходилося повторяти, чи то пісні, чи танці. М. Аркас був чудовий в ролі шейка, а мала Маруся Петрашко прямо чарувала публіку чи то в дуетах з ним, або при сварках з Джокером. Дуети Гаміда й Аліси, пісні «Ген-ген, на небі зірка», «Чудова ніч» і т. д. сталися опісля улюбленими молоддю скрізь, де їх почули. Правда, тоді нам не снилося, яка буде осінь . . . і коли знову гратимемо цю, навіть ворогами хвалену, мелодійну казку-оперету. Не знали ми й того, що її вже й М. Аркас не гратиме . . . Восьма прем'єра в сезоні, під новою фірмою, дописала й матеріально, понад дві тисячі корон!

«НОВА СЦЕНА» В ПРАЗІ

З днем 1 травня 1938, як було згадано, здобуто нову назву «театру». Тепер можна було сповнити другий наш намір: поїхати в гастролі, щоб там на місці, перед найвищими чинниками, показати, що Закарпаття має свій український театр, який може ставити не тільки драму й народні речі, але й музичні та модерні штуки. Управа рішила, що візьмемо такий репертуар на гастролі: 1) «Марусю Богуславку», як українську історично-побутову штуку; 2) «Сорочинський ярмарок», бо штука за Гоголем зацікавить чехів і буде розваговою; на кожний випадок, ще готували «Ой, не ходи, Грицю» або «Запорожця за Дунаєм», залежно від того, що вибере Союз студентів у Празі, чи то для Праги, чи для української молоді в Модржанах, де була українська гімназія і велика наша громада.

Ці штуки обсаджено найкращими силами, включно з гостями М. Аркасом та О. Морозовою. Після вистави «Місяця і зорі» у Бичкові, протягом трьох днів робили генеральні проби аж до виїзду 1 червня. Мали денно по три репетиції кожної штуки на цілу ширину залу Господарського Дружества, щоб звикнути до більших розмірів сцени. Все йшло як слід, але із Шкільного реферату не приходив дозвіл на звільнення учителів на десять днів . . . Побоюючись, що дозволу не буде, управа відмовила три моравські міста та Пардубиці, хоч всі вони були зацікавлені в наших виступах.

Автор цього «Нарису» з братом Євгеном пропонував управі поставити в Празі й модерну сучасну закарпатську оперету «Флірт і кохання», щоб, по-перше, показати першу нашу оперету, показати трупу в модерній штуці в «смокінгах», а не тільки в шароварах, в туалетах, а не лиш у запасах, та щоб такою штукою привабили більше публіки. Управа в цьому питанні була однозгідна, крім управителя І. Гриця, який форсував «Ой, не ходи, Грицю». Ми «на око» відступили, але таки забрали з собою до Праги і нотово-оркестральний матеріал оперети, і всі костюми, бо вірили, що таки оперету там поставимо.

На наші домагання шкільний інспектор з Рахова (чех Шкарпішек) нас повідомив останнього дня перед від'їздом, що телефонічно вимагав — і нарешті дістав — із шкільного реферату в Ужгороді дозвіл для всіх учителів на поїздку до Праги з театром від 1 до 8 червня 1938 р. Це прийшло 31-го травня! На другий день ми мали їхати.

Трупа — 28 осіб і дві технічні сили, разом 30 душ, прибула до Праги 2. VI. вечером о 21-й год., де на Вільсоновім двірці привітали артистів представники різних організацій, члени організаційного комітету, серед них голова Союзу Бреза, голова Товариства прихильників українського мистецтва, інж. Красноніс та інші. Але офіційне привітання відбулося аж в залі «Чехословацько-української дружби», де представники різних товариств щиро вітали «Нову Сцену» в Празі.

Всіх членів театру розмістили на мешкання і харч до українських громадян. Щодня дообіду були репетиції на сцені театру «Акрополіс», головню задля оркестри, яку нам позичила дирекція цього театру. Організаційний комітет наших гастролей оголосив такі вистави: 3. VI., п'ятниця вечером — «Маруся Богуславка» М. Старицького, 4. VI., субота вечером — «Сорочинський ярмарок» Гоголя — Старицького;`обі вистави під протекторатом посадника столиці, д-р П. Зенкла. На третій день була вистава в Модржанах у великій гімнастичній залі для українців і студентів «Запорожець за Дунаєм». Лишалось відкритим питання четвертої вистави. Нам вдалося переконати організаторів на таку зміну: дати 4. VI. модерну оперету «Флірт і кохання», бо це субота, а «Сорочинський ярмарок» дня 7. VI., бо 6-го театр не був вільним. З передпродажі виглядало, що буде добра участь на перших виставах. Ми радше готували «Гриця» на 7. VI., але організатори вважали комічну річ більш адекватною, а дві драми — було забагато. День 6-го залишили нам вільним для оглядання Праги тощо, а ввечері в ідальні «Українська хата» відбулася заходом празьких організацій товариська вечерея, де на привітання представників організацій відповів член «Нової Сцени», який у своїй промові мальовничо розповів про умови праці артистів. (За «Українським Тижнем», Прага 12. VI. 1938.) Промовляв управитель І. Гриць.

Про перебіг і досяг вистав наводимо далі уривки з празьких рецензій. Ми тільки згадаємо комічні епізоди перед двома виставами. Хоч ми взяли все до оперети «Флірт і кохання», наші «покоївки» не рахувалися з виставою і не мали чорних панчіх до строю. Це виявилось в суботу в обід, коли вже закривали магазини; ну й було клопотів, аж нарешті закуплено, за протекцією, із вже закритого магазину п'ять пар панчіх . . . А другий епізод: ми плянували поставити «Гриця», то ж до «Ярмарку» не взяли «хлівчика» до 4-ої дії. Тут колишній помічник режисера М. Садовського Микола Миленко пустився до роботи і, з допомогою наших техніків, за півдня хлівчик був готовий, навіть помальований . . .

Та всі зусилля організаційного комітету були замалі для того, щоб покрити з прибутку за квитки великі кошти позиченої оркестрі (краще було привезти нашу власну, дешевше б вийшло і певніше!) та за оплату зали театру, що не було домовлено раніше письмово. Показалось, що мимо великої участі глядачів на всіх виставах (в Модржанах вступне було мінімальне), після покриття всіх видатків, управа мусіла зорганізувати десь майже тисячу корон, щоб вистачило на поворот додому . . . Справу полагодив управитель І. Гриць з організаційним комітетом і про це знали тільки члени управи, щоб не псувати настрою тим, які стільки жертвували в дні гастролей та на їх підготовку. Навіть ця матеріальна недостача не могла затушувати великої радості з невимовного морального успіху гастролей, що ясно доводила кожна рецензія празької преси.

Приїхавши додому, управа театру помістила в пресі «Подяку» Союзові Підкарпатських Українських Студентів і Союзові Українських Організацій в Празі за допомогу в час перебування театру в Празі.

Рецензії про гастролі театру помістили: «Národní politika» (2. VI. 1938); «České slovo» (8. VI. 1938), «Národní listy» (8. VI. 1938), «Lidové noviny» (5. VI. 1938), «Venkov» (8. VI. 1938), «Právo lidu» (9. VI. 1938). Були і в інших, яких нам не пощастило зібрати. Містимо фотокопію рецензії з «Českého slova», бо відомо, що цей часопис був завжди прихильником російського напрямку. В рецензії добре написано, що «Нова Сцена» хотіла показати в столиці свою діяльність і напрям праці, однак, рецензент пише, що артисти грають «з глибини русинських душ»; він ще не вважав потрібним назвати нас українцями. Це сталося аж кінцем того драматичного року . . . А саме

тому їхав наш театр на гастролі до Праги, щоб вже продемонструвати національність нашого театру й населення.

«Venkov», подаючи характеристику «Марусі Богуславки», м. ін., писав: «... Це народна гра в найкращім розумінні того слова. Те, що в ній найліпше, має народне походження; це є українські народні пісні, вивчені диригентом Є. Шерегієм, народні танці (пані Морозова), гарні народні строї. З артистів визначилися М. Шерегій в ролі Марусі Богуславки та А. Шерегій в ролі жидівського шинкаря. Решта пересічні... Постановка Миколи Аркаса, колишнього директора театру «Провісти» в Ужгороді, артиста українського державного театру в Києві. «Нова Сцена» відіграла в театрі «Акрополіс» ще два спектаклі — в суботу оперету Є. Шерегія «Флірт і кохання», а у вівторок «Сорочинський ярмарок» М. Старицького на сюжет Гоголя... Вдалий виступ «Нової Сцени» в Празі напевно послужить глибшому пізнанню Підкарпатської Русі, що дуже потрібне...»

«Národné osvobození» подає короткий зміст оперети «Флірт і кохання», а потім додає: «Купелеве, готелеве середовище дає справжню опереткову атмосферу, потрібні постаті (воротар, свіженький гурт покоєвих дівчат), досить еластична музика, самозрозуміло, вигідно черпає з джерел підкарпатських народних пісень. В солях і хорах музичне виконання сильне. Серед артистів трупи визначається, передусім, темпераментна, жартівлива, спокуслива Петрашкова в ролі Тусі, а також в ролі балерини. Голосово в співі найвище стоїть М. Шерегієва як Нюся з м'яким, чистим, сильним і добре плеканим голосом. Попри них, артистично ліпше, ніж голосово, вибиваються панове Шутко і Шерегій у ролях молодих чоловіків. Попадич маскує свого старого Чубатого трохи провінційною комікою, але публіка нагороджує його оплесками. Мала роль воротаря (Цугорка) не проходить непомічено, а п'ять жвавих дівчат-покоївок танцює з великим темпераментом і прецизно. Ціла постановка відає свіжий елан і безпосередність, що їй надає милої атрактивності й окраси, і яка також знайшла дуже вдячну публіку, що домагалася аплодисментами повторювання окремих номерів. Це молодий і з амбіціями театр, здатний до гарного мистецького розвитку...»

«Právo lidu» п. з. «Український Театр у Празі» вітає найсердечніше «Нову Сцену» і підкреслює, що вона зродилася, властиво, як аматорський театр, але своїм рівнем є це підприємство цілком мистецьке, яке могло б бути взірцем для деяких артистів і для деяких визнаних сцен. Культурна висота, якої тут досягнуто, впливає з того, що театр будують жертвенні працівники-учителі й селяни-письменники, що не йдуть за несмачним дешевим успіхом, але посвячуються для свого духовного поклонання. Отже, бачимо, що прийшов не тільки небувалий успіх у містах та на провінції серед громадянства, яке відкидає спроби театральних підприємств, що грають у незрозумілих йому мовах, але й офіційні чинники розуміють добру й важливу діяльність цієї народної сцени...»

«Národní politika» оголосила, що «до Праги приїжджає мистецький колектив «Нова Сцена» з Ужгороду, яка відіграє в театрі «Акрополіс» на Жіжкові історичну драму Старицького «Марусю Богуславку» та оперету «Сорочинський ярмарок» за Гоголем. Підкарпатське українське суспільство було по ліквідації театру «Провісти» без постійного театру. Тільки перед чотирма роками заснували молоді театральні «Нову Сцену», яка поширила свою діяльність на цілий простір Підкарпатської Русі. В останніх двох роках відіграла вона 168 різних театральних вистав. Члени Підкарпатської «Нової Сцени» приходять до Праги з єдиним бажанням: заспокоїти своїм мистецтвом вибагливу пражську публіку та познайомити її з своєю діяльністю...»

Серед голосів українських рецензентів найбільш детальну критику помістив в «Українському Слові» М. Сирецький (15. VI. 1938). Його критика аналізує виставу «Сорочинський ярмарок». Найголовніше в ній, це реакція неукраїнського глядача. «... Живість гуртів і сцен — пише Сирецький — захоплювали не тільки нашу, але й чеську публіку, а головний режисер Народного Театру п. Достал, до якого я був придільений для пояснення, висловився, що постановка п'єси досягає високого культурного рівня й вказує на високу культурність та величезний сценічний досвід режисера. Приматор міста Праги, п. д-р Зенкл, під протекторатом якого відбувалися вистави «Нової Сцени», настільки захопився грою артистів, що лишився до кінця вистави, не дивлячись на те, що первісно заповів свій приїзд тільки на 10—15 хвилин . . .»

Празькі гастролі «Нової Сцени» принесли багато втіхи українцям у Празі. Знову почули свої пісні, кохалися прегарними народними строями, весело сміялися, а то й засумували за рідним краєм. Артисти з'єднали собі загальну симпатію. Особливо подобалися, розуміється, ті з них, що мали більш відповідальні ролі, як то Маруся Шерегієва, Маруся Петрашкова, Ольга Морозова, Василина Коперльосівна, Юрій Шерегій, Іван Гриць, Іван Шутко, Михайло Попадич, Семен Петрашко, але й виконавці менших роль виконали їх гарно, з повним чуттям і розумінням. Прегарно танцювала п'ятка дівчат, що їх вела жвава, ціла — порив молодости, Василина Павлюківна. Балет в «Марусі Богуславці» належав до кращих місць першої вистави 3-го цього місяця. Весела оперета «Флірт і кохання» братів Шерегіїв, що її заграли 4. VI., мала великий успіх. Поруч з іншими виставами побутових п'єс, вона довела, що «Нова Сцена» володіє потрібними засобами для виставлення п'єс модерного репертуару та зуміє їх як слід представити. Третя вистава, 7. VI., була й прощальною: це «Сорочинський ярмарок» . . . До значного успіху дуже причинився сам режисер М. Аркас, що грав роль Черевика.

Крім цих офіційних вистав в жіжківському театрі «Акрополіс», «Нова Сцена» відвідала українську гімназію в Модржанах, де виставила «Запорожця та Дунаєм» (5. VI. 1938), а «Українське Слово» (29. VI. 1938), підсумовуючи візиту «Нової Сцени» в Празі, писало: «. . . Як з цитованих рецензій видно, підкреслюють вони мистецький рівень гри «Нової Сцени» і значення таких гастролей, з одного боку для нас, а з другого, для чеського громадянства . . . Та ще одну велику заслугу має «Нова Сцена»: спричинилася через гастролі в Празі до правильної орієнтації в наших культурно-національних справах неінформованого чеського громадянства. Показала, що під Карпатами живе український народ, який має свою власну культуру й чужої не потребує . . .» («Українське Слово», 29. VI. 1938).

Гастролі в Празі позитивно вплинули на всю громадскість і на наших провідних чинників; театр визнала Прага, мусів це зробити і Ужгород. Не знаючи про наш плян з гастролями, дирекція нашого Дружества в Ужгороді була заскочена голосами преси. 29. VI. 1938 «Нова Свобода» повідомляла, що «А. Волошин виступив із Дружества «Карпаторусській Театр», бо його працю не поважав корисною для нашого народу й відродження. За цим фактом мають керуватися свідомі українці у відношенні до цього театру . . .» За ним виступив і В. Батин, і так куртяківці вже не репрезентували весь народ, тільки себе.

30. VI. 1938 «Нова Свобода» заявила: «. . . Карпаторусській Театр не виконав свого завдання . . .» І назвавши «Нову Сцену» нашим театром, домагається для нього субвенцій . . . В тому ж числі газета писала, що . . . «Нова Сцена» стала Краєвим Українським Театром . . .» Надзвичайні загальні збори «Дружества Руський Театр» відбулися під головуванням предсідника д-р Михайла Брашайка в присутності всіх

членів і представників труп. В програмі була зміна статутів, на основі чого дружество від ниви має таку урядову назву: «Український Театр «Нова Сцена», рестроване дружество з обмеженою порукою в Ужгороді . . . Далі збори вислухали звіт представників труп і постановили дальшу програму театру: від 7 липня почнеться драматична школа (7 тижнів) для членів труп під веденням фахівців; після закінчення школи переведуться іспити; далі рішено домагатися краєвої й державної субвенції для цього садинокого Українського Театру на Підкарпатті. Під час загальних зборів приступило багато нових членів-пайщиків. Редакція цією дорогою взиває громадянство вступати дальше в члени дружества й всебічно матеріально й морально підтримувати наш театр . . .»

Це було другим тріумфом «Нової Сцени»; ми досягли урядово визнання від своїх, ми маємо «Український Театр», перший з тією назвою на З. У.! Це історична дата і автор цього «Нарису» вважає її важливішою від дати, коли восені того ж року Український Театр «Нова Сцена» в Хусті стався державним театром, бо ж то було природним фактом у своїй державі, а тут ми вибороли визнання себе тим, чим ми були, нашою килькарічною працею.

В тому ж числі газети було вже й оголошення про «Театральний курс та літню підготовку репертуару» у Великому Бичкові від 6. VII. 1938 до 21. VIII. 1938 із закликом до членів, щоб прибули всі, «бо лектори замовлені». Управа театру вже раніше запросила шефрежисера Східньословацького Народного Театру в Кошицях, Ярослава Скалу, щоб з нашим же головним режисером М. Аркасом та з іншими лекторами викладав на курсі.

В «Новій свободі» (7. VII. 1938, ч. 17) читаємо звернення проводу нашого «дружества» до українського загалу п. з. «Справа нашого Українського Театру — До відома нашого громадянства». На початку пояснено, що перед двома роками заложено Дружество «Краєвий Карпаторусский Театр» з метою піднесення театральної культури й вибудування імпозантної будови для нього в Ужгороді. Вступило до дружества й багато українців в надії на співпрацю з москвофільським напрямом. Але надії ті не сповнилися. «. . . Прихильники великоруського напрямку старалися змайоризувати представників українського табору і поводилися так, що на цих загальних зборах українці покинули залю зборів . . .» На око вибрали двох українців до управи, але з їх голосом не числилися, «. . . наслідком того виступив з управи о. дир. А. Волошин, а також виступили та виступають й інші члени українці із дружества «Карпаторусского Театру». Там ми вже не маємо жодних своїх представників . . . На бажання українського населення Підкарпаття та Першої Центральної Української Ради приступлено до реорганізації існуючого вже «Дружества Руський Театр» і реорганізоване дружество під новою назвою «Український Театр «Нова Сцена», «дружество» з обмеженою порукою в Ужгороді», зачав вже свою працю.

Останні загальні збори, які відбулися 26 червня 1938 р. в Ужгороді, постановили, що репрезентантом театрального мистецтва українців (русинів) на Підкарпатті є садинок Український Театр «Нова Сцена», і що «Карпаторусский Театр», або його українську секцію, яку аж тепер хочуть робити за репрезентанта нашого театрального мистецтва, признати абсолютно не можна. Збори домагалися та домагаються, щоб усі краєві й державні підмоги (субвенції), призначені для піднесення, респ. піддержання театрального мистецтва, були уділювані садинок Дружеству «Український Театр «Нова Сцена» в Ужгороді. Коли управа дружества подає це до відома урядам і нашому громадянству, то одночасно взиває всіх українців, як у краєвім, так і в окружних та сільських заступництвах, щоб вони підмогами, уділюваними на цілі нашого народного театру, підтримували садинок Український Театр «Нову Сцену».

Управа взиває також громадянство, щоб воно морально й матеріально підтримувало всюди цей самотній наш Підкарпатський український театр, що викazuje дотепер дуже гарну діяльність і в перших днях місяця червня 1938 здобув славу, честь і признання для нашого народу, для нашої культури своїми виступами в Празі. «Звернення» підписано в Ужгороді, 29 червня 1938, за «Український Театр Нова Сцена, дружество з обмеженою порукою»: А. Волошин, д-р М. Брацайко, д-р Микола Долинай, В. Гренджа-Донський, д-р В. Бірчак, В. Желтвай, Ірина Невицька, Є. Шерегій».

Вищенаведене звернення управи нашого Дружества викликало по цілому краю, а навіть поза ним, заворушення: «Azet» і інші подібні бульварні часописи кричали, що українці розбивають ЗПНТ, хоч, як пізніше побачимо, його розбили самі куртяківці. Але все ще наш театр не мав фондів, а треба було вже починати літню підготовку та ще й курс.

Завжди, коли наш театр був у важкій ситуації, мусів сам собі помагати. Так було й тепер; повернувшись з гастролей з Праги, та ще кілька нас поїхало й на загальні збори (то вже на власні кошти), ми бачили єдину можливість для здобуття мінімальних фондів — дати виставу у Великому Бичкові, де завжди заповнилася велика зала Господарського Дружества.

Під новою назвою «Український Театр Нова Сцена, дружество з обм. порукою в Ужгороді», вперше ми виступили 10 липня 1938 (вже з'їхавшись на літню підготовку й театральний курс), таки у Великому Бичкові з оперетою, яка в Празі здобула таке гарне визнання, «Флірт і кохання». Зала тріщала, хоч було літо. Але все студентство також прийшло, щоб бачити тих, що в Празі так гарно пописалися. Ясна річ, що виступали всі ті, що звичайно грали свої ролі (О. Тафійчук в ролі Марти Требушанської) та грала наша оркестра, дещо поширена.

І так, ми закрили сезон 62-ма виставами від 25. VII. 1937 до 10. VII. 1938, тобто майже щомісяця (за 11 місяців) давали пересічно по 6 вистав. В репертуарі було 13 ціловечірних п'єс, з них 8 нових прем'єр, а зі всіх 10 музичних штук. Можна цей сезон вважати й вершком в діяльності «Нової Сцени», яка виросла в Український Театр «Нова Сцена» і принесла для З. У. честь і славу з Праги, як у зверненні управи «Дружества» сказано. Безумовно, до вершка цієї діяльності належатиме ще й літній підготовчий театральний курс, про який буде мова далі. Управа за цей сезон доказала, що її тактика в боротьбі за рідний театр була від початків аж до цих здобутків правильна. Управа нашого театру, а також і «Дружества» подали прохання про субвенцію Краєвому Відділу Підкарпатської Русі в Ужгороді. Інтервенція наших чинників і послів (Ф. Ревая) вимогли на засіданні 13. VII. 1938 уділити «Новій Сцені» 10 000 корон субвенції (За «Новою Свободою», 16. VII. 1938).

ЗПНТ В СЕЗОНІ 1937/1938

Сезон 1937/38 був для «мистецької конкуренції» двох театрів вирішальним. Зі зміною голови Дружества ЗПНТ 30. V. 1937 (замість губернатора став головою посадник Ужгорода Е. Дудаш), настала менша зміна в театрі: Дудаш знову покликав «тимчасово» П. Алексеева режисерувати російські п'єси, а В. Іванову-Стахурову українські. «Земля і воля (18. VIII. 1937) опублікувала «Конкурс» Дружества ЗПНТ на посади артистів до Краєвого Підкарпатського Народного Театру в Ужгороді з умовою, що «. . . просителі мусять досконало володіти мовою українською й великоруською . . .» Тому, що 6 акторів ЗПНТ з минулого сезону вступили на військову службу, шукали нових. Відійшли тоді до війська В. Чех, Ю. Грицюк, В. Левкулич, Ф. Маланка, М. Попович і М. Боролич. Прийняті з кол. курсантів і також аматорів

такі особи: С. Попович, І. Данканич, І. Смочко, П. Кормош, А. Бачкай і В. Циганин. Зі старих увійшли до трупи: М. Пильцер, М. Гривняк, Е. Сочка, Г. Щербинська, В. Лакатош, О. Батько, Ю. Вишняй; а з чоловіків — П. Гоца, В. Бідяк, Ю. Качур, М. Бировчак, М. Лугош, В. Грабар, І. Фенцик. Дещо пізніше прийнято ще Л. Оконь-Попович, М. Кукурузову і М. Софилканич. В театрі було разом 23 душі. З них В. Лакатош, О. Батько, В. Бідяк, М. Кукурузова увійшли восени 1938 до ансамблю «Нова Сцена».

На 1937/38 сезон П. Алексеев приготував на російській мові «Бедность не порок» А. Островського, п'єсу на 3 дії, «Дорогу цветов» В. Катаєва, комедію на 4 дії і «Уйко із Америки», комедію на 3 дії А. Бобульського на «язичію». Іванова поставила «Наймичку» І. Тобілевича, драму на 5 дій, а на закарпатському діалекті «Бородате непорозуміння» О. Сливки, комедію на 3 дії.

Згідно з інформацією в книзі «Угросускій Нар. Театр», провід театру уважав, що, даючи п'єси на всіх мовах, тож напевно догодять публіці. Але й тут роблено політику; в Севлюші за українську виставу адміністратор ЗПНТ вимагав чистого прибутку 600 Кч, а за російську дістали 420 Кч, а за другу 280 Кч брутто. Подібно торгували всюди і все так, як пізніше писала Іванова: «. . . грали 6 російських, а тільки 2 українські вистави . . .»

Гастролі ЗПНТ відбулися в краю в листопаді і в грудні. А що далі не було постійного режисера, театр зимою відпочивав. Не дуже помагали вже й високі особи, що їздили на вистави для піднесення авторитету ЗПНТ. «. . . На російські п'єси приїхав сам шеф шкільного уряду, радник Хмеларж, забувши потім показатись на українській виставі. Також прибув на виставу і польський консул . . . Артисти — крім емігрантів — російську мову просто визубрили . . . «Уйко з Америки» провалився цілковито . . . Публіка свистала, як у лісі. Українські вистави рішучо були добрі . . .» («Українське Слово», 16. XII. 1937, про мукачівські гастролі).

Про обставини праці в ЗПНТ відомо з кореспонденції В. Іванової-Стахурової до М. Миленка. В кожному листі вона нарікає на невияснене становище в справі режисури, субвенцій, просить Миленка про репертуарну якусь п'єсу. А в листі з 18. XII. 1937 констатує: «. . . взагалі з цим «дівадлом» ерунда, здається воно зовсім розпадається, бо українці виступлять з нього, бо коня з волем спрягти не можна! . . .» А через три тижні (11. I. 1938) кидає фразу ЗПНТ: «. . . Нового нема нічого, хіба що театр розсипається . . .» Лист Іванової в грудні 1937 вже передбачав, що з театром зле, бо він попався цілком до павутиння бродіївців і сильний напір особливо зі сторони українського громадянства все це викривав і п'ятнував. Але вона ще все надіялася лишитися з ЗПНТ; не мала відваги розійтися з ним, хоч признає сама, що там «українцям нема що робити . . .»

Найліпше промовив у статті під назвою «В справі карпаторуського театру» («Українське Слово», 20. I. 1938) Юрій Сірий, що найперше констатував величезні затрати молодих сил і коштів з сумними наслідками. Дефіцити в матеріальному відношенні, а морально — то, замість будити любов до мистецтва, театр будуть ненависть. Карпаторусский театр побудовано на хибному ґрунті. Театр діє, як чинник русифікації. Він ставить українські п'єси на затички. Нещасні актори його мусять звертати увагу не на гру, а на мову. Карпаторусский театр не є ареною примирення, а ареною боротьби між народом Закарпатської України з групою русифікаторів. Кінчаючи, Ю. Сірий зазначає: «. . . з народних податків, якими утримується Карпаторусский театр, не буде народ мати те, чого він дійсно хоче й потребує . . .»

Умова з П. Алексеевим скінчилась, і Л. Кайгл, бачачи, що з чисто драматичним репертуаром ЗПНТ не утримається, хотів його репертуар розширити й запросив на

сталого режисера мистця балетмайстра Володимира Лібовицького з Народного Театру в Братиславі. З рамени ЗПНТ він післав В. Лібовицькому (22. II. 1938) умову з місячним утриманням 1000 Кч від 1-го березня і з приватним приложеним додатком про можливість організації балетного курсу.

В. Лібовицький не знав, до чого він іде; вважав добросеречно як мистець-професіонал, що зможе в ЗПНТ в Ужгороді подвійно творити: як режисер і як балетмайстер. Не пізнав місцевих обставин і не знав, що вже театр був у павутинні «бродіївців» (прихильників москвофільської й мадярської партії А. Бродія). Він хотів дати трупі ЗПНТ хоч основи театральної пластики та вишліфувати фізичні дані акторів та акторок й тому завів нормальні вправи для всіх. Його витривала мистецька праця принесла великі зміни в рості ансамблю. Поставив і хореографічно опрацював наново «Верховинську кров» та до всіх постановок сам намитив художнє оформлення сцен. Але не мав до диспозиції ані оркестри, ані музиканта-клявіриста й мусів танці виконувати при музиці з грампластівок. Коли ж весною почався сезон та розіслано редакціям запрошення, він, як новий директор ЗПНТ на прем'єри, по-перше, стрінувся з труднощами з обох сторін: і росіяни, і українці противилися «тутешній» мові; наприклад, «Свобода» писала: «. . . грати чистою літературною мовою, експериментів не визнаємо. . . . Думаємо, що П. Лібовицький зрозуміє нас. . . ми не винні, що театр крахає і скрахає. Допораємо розділити субвенцію на двоє, половину дати «Новій Сцені», тоді побачимо, хто буде жити, а хто піде за небіжкою «Русскою Землею. . .» (29. III. 1938).

В. Лібовицький дивився відкритими очима й прислухувався здоровим голосам преси: в ЗПНТ не було будуччини, бо в проводі «Дружества» не було людей, які б зрозуміли його мистецькі наміри й прагнення. Щоб спробувати врятувати ЗПНТ, спершу погодився виготовити проект двох ансамблів в ЗПНТ: українську й російську групу, нехай кожна має свого режисера й акторів, а він буде директором як професіонал-мистець та балетмайстер, нехай обі групи грають на своїй мові. Але до оформлення цього плану бракувала згода другої — української сторони. Не бачачи перспективи з бродіївцями, він покинув ЗПНТ, повідомивши про це «Дружество» і відкрив собі балетну школу в Ужгороді.

25 травня 1938 Ю. Сірий писав знову в статті «Ще в справі карпаторусского театру»: «. . . Отже, як свідок мушу констатувати, що Земський карпаторуський театр в даний час не має в широких масах ані дорів'я, ані любови. Мушу констатувати, що на першій виставі у Великому Бичкові було разом із представниками різних інституцій 31 людей, а на другій 50 душ людей, а між ними ні одного селянина або селянки. Хто в цьому винен? Артисти? Ні. Винен провід театру, який не розуміє, або не хоче зрозуміти, що справа не покращає й не може покращати доти, поки Земський Карпаторуський Театр не переорганізується в корені».

Варто згадати голос з російської сторони («Русській Народный Голос», 30. VIII. 1938), що підтвердив поголоски про те, що театр остаточно розпадається в статті «Что с Карпаторусским народным театром?» Там дослівно писалося, що «. . . українці поспішають використати цю кон'юнктуру, поспішно зорганізували «свій театр» і вже, здається, роз'їжджають по селах і розносять галичанську (!) культуру, що являється чужою нашому русскому народу. . .»

Крім уваги, що ми їй приділили двом постійним театрам на З. У., слід стведити, що в Мукачеві в лютому 1938 р. постала «Драматична Студія імені Федора Корятовича», складена з аматорів під керівництвом проф. Олекси Приходька при філії «Просвіти». У працях Драматичної студії брали участь такі громадяни: жінки — М. Васкова,

В. Клименкова, І. Мільфайтова, д-р Ясінчукова; чоловіки — д-р М. Бандусяк, д-р В. Комаринський, інж. В. Лук'янів, інж. Л. Романюк, М. Ставровський, д-р Ю. Шпилька, Ю. Химинець. Були виставлені: «Шельменко-денщик» Г. Квітки — Основ'яненка (тричі), «Суєта» І. Карпенка-Карого, «Сон весняної ночі» («Майська ніч») Усенко-Гармаша, п'єса «Тарас Шевченко». Несприятливі політичні події не дозволили продовжати працю Драматичної Студії, але її вистави мали великий успіх і навіть (поки вона існувала), «Нова Сцена» не гостювала в Мукачеві, не будучи певною за матеріальний успіх вистави.

ЛІТНІЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ КУРС ПРИ «НОВІЙ СЦЕНІ»

Коли управа «Нової Сцени» вирішила перевести літом 1938 театральну-драматичну курс-школу для акторів театру, то, щоб почати працю, вона взяла позику з філії Підкарпатського Банку в Рахові в сумі тисяча крон. «Нова Свобода» (15. VII. 1938) повідомляла: «Театральна школа Нової Сцени отворилася у Великому Бичкові дня 10. VII. 1938, в неділю в присутності понад 150 людей. Вступну промову мав управитель Іван Гриць. За Шкільний реферат говорив інспектор Шкарпішек. Дуже змістову промову виголосив шеф школи Ярослав Скала, головний режисер Східнословачького Театру з Кошиць, який вказав на завдання української театральної діяльності на Підкарпатті».

Про програму і лекторів курсу-школи довідуємося з оголошення управи «Нової Сцени» таке:

1) Курс влаштовується для акторів-акторок театру (чужі лише з дозволом); 2) тривання — 10. VII. 1938 — 28. VIII. 1938; 3) курс зголошений рефератові Міністерства Шкільництва і народної освіти в Ужгороді, який вишле на іспити свого заступника (також на відкриття); 4) курсом керує управа «Нової Сцени», окремі предмети викладають лектори-фахівці.

Мету курсу там же визначено, щоб 1) дати акторам театру головні основи з теорії театрального мистецтва, на підставі яких можуть поступово доповняти свою мистецьку освіту; 2) практичними репетиціями, тобто готуючи репертуар, аплікувати теорію на сцені при створюванні образів; 3) публічними виступами у виставах в часі курсу перевірити акторську майстерність членів театру.

Подаємо список лекторів і викладаних дисциплін: 1) Ярослав Скала, директор курсу-школи, викладає історію театру, естетику мистецтва, характеристику образу, маску-грим; 2) Микола Аркас, заступник директора курсу-школи, викладає дикцію, міміку, рух, жест, деклямацію; 3) Емма Дуганьова, балерина Східнословачького Театру з Кошиць — пластику, ритміку, еволюцію, основи сценічного держання тіла, фізичне плекання тіла; 4) Євген М. Шерегій — теорію співу, способи дихання, поставлення голосу, читання нот, інтонацію, практичне студіювання пісень з репертуару; 5) Михайло Цірікус — українські народні танці — практично; 6) Ю. А. Шерегій — українську і світову драматургію, репертуарні п'єси.

Треба ствердити, що праця була дуже серйозна, плідна і значно збагатила мистецькі здібності акторів театру.

До літньої підготовки управа театру призначила такі п'єси:

- 1) Карел Чапек: «Білий мор», драма на 3 дії, 13 картин, постановка Я. Скали, як гість; Переклад С. Петрашка.
- 2) Є. Шерегій-Ю. Грім: «Діти ХХ-го століття», сучасна оперета на 3 дії, постановка М. Аркаса, диригент Є. Шерегій.
- 3) К. Ванченко: «Запорозький скарб», оперета-жарт на 3 дії.

4) Юрій Грім: «Часи минають», драматичні образи про відродження Закарпаття, 3 дії з прологом, постановка М. Аркаса.

Крім цих нових постановок, відновлено комедію на 3 дії «Пані і її похресник» П. Вебера — М. Геннекена, постановка Ю. А. Шерегія; далі з минулого літа «Як сади цвітуть», народну оперету на 3 дії Є. Шерегія — В. Гренджі — Донського, постановка М. Аркаса. Також відновлено з новими членами театру «Запорожця за Дунаєм», «Місяць і зоря», «Одружіння».

Склад трупи дещо змінився. Ще в червні, будучи на загальних зборах «дружества» нашого театру в Ужгороді, порадившись з М. Аркасом, який вчив спів у Хіночій учительській семінарії і знав абсолювенток, які мали найкращий голос і талант, автор цього «Нарису» відшукав їх і запропонував їм вступити до «Нової Сцени» з тим, щоб літом вже прибули на курс і підготовку репертуару. А тому що вони ще не вчили, управа годидася покрити кошти їх перебування у Великому Бичкові. Отак договорилися, Варка Богдан (високе сопрано), Марта Долинай (сопрано), Олена Волощук (альт) і Ірина Желтвай (глибокий альт) вступили до трупи «Нової Сцени» та прибули на 10 липня 1938 р. до Великому Бичкова. Як і решта акторів, дістали мешкання та квитки з печаткою театру на дешевший харч в Господарському Дружестві, де була знаменита кухня. До чоловіків прибув ще учитель Михайло Белей.

Також зголосився до трупи колишній член куреня «Джемборі», бас Йосиф Дубай. З чоловіків відійшов раніше на військову службу І. Дерда, не прибули на курс Е. Сидор, Іван Баняй, Михайло Попадич і Юрій Свереняк. Із жінок не були на курсі М. Корадіні, Ірина Пилип, Олена Тафійчук, Анна Шерегія, Марія Шпиток. Стан ансамблю в час підготовки був такий: 19 чоловіків і 13 жінок, разом 32 особи. Репетиції відбувалися у залі Господарського Дружества, на сцені і в класі старої церковної школи (колишньої «Просвіти»), щоб було більше пробних заль. Управа запросила художницю Марію Руду, яка протягом курсу малювала декорації до прем'єр. 13 липня 1938 р. наспіла їй перша грошева допомога до «Нової Сцени» від Краєвого секретаріату Чехословацької Соціал-Демократичної Робітничої партії на Підкарпатській Русі в сумі 10 000 крон.

Першою прем'єрою літнього сезону була драма К. Чапека «Біла чума» (6. VIII. 1938), виставлена у Великому Бичкові в перекладі С. Петрашка, в режисурі Я. Скали (виступав як гість); декорації М. Рудої, в технічному веденні І. Багаченка. В обсаді були: Маршал — М. Аркас, його дочка — М. Шерегія, Сігеліус — Ю. А. Шерегія, д-р Гален — Є. Шерегія, Барон Кріг — С. Петрашко, молодий Кріг — І. Шутко, генерал — М. Белей, редактор — І. Желтвай, донька — М. Долинай, батько — В. Йосипчук ст., мати — В. Коперльос, син — В. Бернар, адьютант — З. Зіман, асистент — М. Куцин, асистентка — О. Волощук. В гуртових сценах виступала ціла трупа; суфлював В. Йосипчук мол.

Прем'єра в той час дуже актуальної драми мала надзвичайний успіх; всі квитки були раніше і на репризу 7. VIII. 1938 випродані. Виконання всіх роль було зразкове. Гості приходили з околиці, навіть з Рахова, куди й запросили театр з цією виставою — та із «Запорожцем» — на відкриття «Народного дому Просвіти» 14.— 15. VIII. 1938. В діяльності «Нової Сцени» це була справжня вершина щодо мистецького виконання всіх роль, в яких окремо визначилися М. Аркас, М. Шерегія, Є. Шерегія, І. Шутко, С. Петрашко, а з нових І. Желтвай і О. Волощук.

Черговою (оновленою) прем'єрою була комедія П. Вебера та М. Геннекена «Пані і її похресник» в постановці Ю. Шерегія (Великий Бичків, 7. VIII. 1938) і в обсаді: Маржолен — Ю. А. Шерегія, Жоржетта — М. Шерегія, Люсьєна — М. Петрашко, Лям-

брісс — С. Петрашко, Брішу — Й. Дубай, Полковник — Є. Шерегій, Пеншон — М. Цірікус, Зелі — М. Долинай.

Після успішних вистав у Великому Бичкові «Нова Сцена» влаштує три вистави на Гуцульщині:

1) 13. VIII. в суботу вечером в Требушанах «Запорозький скарб» Ванченка, нар. оперету на 3 дії з танцями: режисер — М. Аркас, зала Фроймовича, початок 20 год. Дійові особи: Буць — В. Йосипчук ст., Галя, його дочка — М. Петрашко, Лесько — Д. Цугорка, Писар — М. Аркас, Вацько — І. Шутко, Груня — В. Богдан; як цигани, циганки, хор виступала вся трупа театру; диригент Є. Шерегій, танці — М. Петрашко; власна оркестра.

2) 14. VIII. в неділю з нагоди відкриття Народного Дому «Просвіти» в Рахові — народна вистава «Запорожець за Дунаєм», опера С. Артемовського на 3 дії з танцями. Режисер і в титульній ролі — М. Аркас; в дальших ролях виступали: Одарка — М. Шерегій, Оксана — М. Петрашко, Андрій — І. Шутко, Султан — М. Куцин, Імам — Й. Дубай, Селіх-ага — Ю. А. Шерегій, Гассан — В. Йосипчук мол. Виступала ціла трупа, диригент Є. Шерегій, танці — М. Цірікус; власна поширена оркестра.

3) 15. VIII. в понеділок ввечері там же «Біла чума» К. Чапка, драма на 3 дії, режисура й інсценізація Я. Скали, шефрежисера Східнославацького Народного Театру в Кошицях; рахівські вистави відбувалися в Народному Домі «Просвіти».

Гастролі в Рахові мали для нашого театру маніфестаційний характер. В статті «Великий день Гуцульщини» («Нова Свобода», 17. VIII. 1938) автор писав: «. . . «Нова Сцена» дала виставу «Запорожець за Дунаєм», публіка не змістилася до просторої залі, артистів заслужено нагороджувала рясними оплесками . . . Організаторам з'їзду додаємо від себе . . . коли запрошуєте наших народних мучеників — артистів «Нової Сцени», то потрібно їм постарати квартири, а не лише подивитись на гарну гру, а потім полишити артистів на самопас в чужому місті . . . » Так склалося, що більшість чоловіків-акторів спало на сні в сусідній столі; ледви міг наш адміністратор помістити жінок і режисера-гостя у громадян . . .

Велика трагедія спіткала наш театр, згідно його двох членів в час вистави «Біла чума» 15. VIII. 1938 в Рахові: наспіла телеграма, що помер батько братів Шерегіїв із викликом, щоб їхали на похорон. Виставу брати закінчили з великим чуттєвим переживанням, сам режисер гість Я. Скала їм подавав реквізити, перешмінковував їх тощо, а по виставі — вся трупа з великим і щирим співчуттям віднеслась до них. Цей трагічний випадок змінив і роботу на курсі, бо брати такі нічним поїздом musiли від'їхати на Східно Словаччину на похорон, а могли вернутися аж за тиждень. Працю продовжували режисери, але іспити й святочне закінчення курсу не могли відбутися.

ПІДГОТОВКА ДО СЕЗОНУ 1938/1939

В час праці протягом літа підготовано сучасну оперету Є. Шерегія та Ю. Грома «Діти XX-го століття», в постановці М. Аркаса, диригент Є. Шерегій, декорації М. Рудої, танці Е. Дуганьової, технічне ведення — І. Багаченко. В обсаді роль були: професор — М. Белей, Ляля, його дочка — О. Волошук, адвокат — З. Зіман, Іван — Д. Цугорка, Марта — М. Шерегій, директор фабрики — С. Петрашко, лікар — В. Бернар, редактор — Ю. А. Шерегій, Ната — В. Павлюк, Катря — М. Долинай. Прем'єру із-за трагедії в сім'ї братів Шерегіїв відкладено на осінь. Приготовлено ще також драматичні картини Ю. Грома про відродження Закарпаття під назвою «Часи минають», постановка М. Аркаса, пісні укладу Є. Шерегія, декорації М. Рудої. В об-

саді роль були: Василь Петрунек (дід) — М. Аркас, Маруся, його дочка — М. Шерегій, Юрко Білявчук — Д. Цугорка, Христя, їх дочка — М. Шерегій, слуга Марусі — В. Йосипчук мол., Степан, дяко-вчитель — В. Ткачук, Іван, його син — І. Шутко, О. Климкович, парох — З. Зіман, Оля, його дочка — О. Волошук, староста — М. Куцин, Гриць Свистак — С. Петрашко, Шльом, власник пили — Є. Шерегій, присяжник — В. Бернар, Угорський жандарм — М. Белей, бабуся, кума — М. Обручар, 1-а дівчина — В. Богдан, 1-ий парубок — М. Цірікус; дівчата, парубки, гуцули, народ. Режисер М. Аркас дуже старанно приготував нову п'єсу з життя гуцулів, якою управа «Нової Сцени» хотіла відкрити сезон 1938/39 в Ужгороді.

Літом виконано велику роботу, як щодо курсу, так і відносно приготування репертуару на осінь. Оновлено й «Одружіння» Гоголя і рішено ще зійтися у вересні по суботах і неділях та у свята для остаточних генеральних репетицій п'єс, які гратиме театр в Ужгороді. Виклади теоретичні й практичні значно сприяли мистецькому рівневі ансамблю; всі придбали багато знання й набралися відваги, щоб використати свій природний талан, що й помітно було і в час літніх вистав. І В. Богдан, і О. Волошук, і М. Долинай та І. Желтвай показали дійсно талановитими у своїх перших ролях. У співі відзначалася В. Богдан, в прозі О. Волошук, І. Желтвай, а М. Долинай і в субреткових ролях⁴¹.

Про виставу «Запорозький скарб» 19. VIII. 1938 у Великому Бичкові в рецензії «Нової Свободи» (23. VIII. 1938) читаємо: «. . . Досить численна публіка бурєю оплеків гоноувала гарні виконання ансамблю . . . була помітна вміла рука режисера. Напр., сцена в циганському таборі гідно могла репрезентувати «Нову Сцену» хоч в якому великоміському театрі. Дуже приємно діяв на публіку вишколений голос Шутки, гарний сопран Богданівної . . . Василь Йосипчук (ст.) у ролі шукача запорозького скарбу виконав справжню мистецьку гру та кожним своїм рухом викликав бурю сміху. Та вже на першому місці треба було згадати нашого заслуженого артиста М. Аркаса, який в своїй ролі писаря ствердив, що він є вродженим мистцем . . .»

Літній курс було закінчено хоч і не так, як плянувалося (маючи на увазі матеріальні витрати), але з надією, що «Нова Сцена» дістане належну їй субвенцію. Тому приступлено інтензивно до відкриття наступного сезону і справу організації відкриття сезону було доручено М. Аркасові в Ужгороді за тимчасовим від'їздом братів Шерегіїв до Чельовець на Східній Словаччині в родинних справах.

ПЕРЕГОВОРИ В СПРАВІ ОБ'ЄДНАННЯ ТЕАТРІВ НС ТА ЗПНТ

Коли ще брати Шерегії перебували в Чельовцях на Східній Словаччині, Микола Аркас їх повідомив листівкою з 23 серпня 1938, що в Ужгородській «Просвіті» має відбутися засідання в справі Карпаторуського театру та «Нової Сцени». Крім Аркаса, мають бути на засіданні ще два члени «Нової Сцени», і д-р Ю. Брашайко просив, щоб брати Шерегії конче приїхали. Автор «Нарису» з братом негайно вирушили в дорогу до Ужгороду і там довідалися, що без управи «Нової Сцени» представники українських установ не хотіли вирішувати таку важливу проблему.

Засідання в залі Народного Дому «Просвіті», куди прийшлив і староста Е. Дудаш і ще інші з ним, тривало дуже коротко. Згідно проекту голови Дружества ЗПНТ, немає потреби, щоб існували два театри, коли можна включити «Нову Сцену» до ЗПНТ, і тоді буде одна українська і одна російська трупа; кожна матиме свого режисера і спільного фахового директора. Щоправда, приймуть не всіх членів «Нової Сцени», а лише деякого. Обидві трупи будуть собі допомагати акторами, коли та чи інша п'єса вимагатиме більше учасників і т. ін.

Всі з напруженням дивилися на нас, що скажемо від «Нової Сцени». Наше рішення було коротке: на Закарпатті живе український народ, не російський, це знає і пан староста й увесь світ, то ж потребує тільки українського театру. А такий вже є. Чого ж нам «входити» групою до ЗПНТ? Хоче пан староста «Новою Сценою» рятувати ЗПНТ? Ми на жодні компроміси в цій справі не згодні! Всі українські чинники, що були присутні на засіданні — члени Головного Відділу «Просвіти», члени Першої Української Народної Ради й Дирекція нашого Дружества «Нової Сцени» — притакнули з усмішкою і на тому засідання закрито.

Шкода, що тоді не мали в руках документу, який зараз має автор цього «Нарису» від кол. директора ЗПНТ В. Лібовицького. Це проект цієї «реорганізації ЗПНТ», де наведено навіть деякі імена українських акторів в українській групі. Пригадую, що там був М. Аркас як режисер, але з «Нової Сцени» не було нікого, бо ж Цугорку вважали бувшим своїм курсантом. Туди пересунули для того, щоб їх позбутися, Бідяка, Лакатош (яку вже пропустив Демко), Олену Батько, Кукурузову, Качура і Вишняка — при чому, разом з Аркасом і ще трьома не названими акторами, рахували дати заплату на 500 Кч менше, та ще й до технічного персоналу всунули своїх трьох на місячну платню 1900, тобто вже й там в плані скоротили українців, і чисельно, і грошево на 2400 Кч. На тому документі В. Лібовицький власноручно для автора «Нарису» дописав, що «отак то хотіло Дружество і з Аркасом це мали погоджено, але як собі плянували заплату, самозрозуміло, я з тим не погоджувався».

Пізніше стало відомо з преси («Нова Свобода», ч. 43, 45), що ЗПНТ вже давніше «веде переговори, а куртяківці дали відповідь українським артистам»; тим «провалили вже раніше акцію Дудаша самі русофіли». Директор театру мистець Лібовицький такий вчинок управи Дружества ЗПНТ уважав за вияв недовіря й дав відповідь⁴¹. Але (за Е. Недзельським) криза вже назривала за директорування Лібовицького. . . . За Лібовицького вже відійшли акторки Л. Оконь, Попович, В. Лакатош і пізніше М. Пильцер. Дякуючи міжусобицям у вищому керівництві, а значною мірою і в силу апатії членів правління дружества, що воліли не вступати в «боротьбу», сенс якої в той час взагалі не був ясним, наростала криза театру. . . » («Угро-руській Народний Театр», ст. 81).

З рештками трупи ЗПНТ Дудаш хотів таки його утримати. Закликав А. Полуектову-Куфтіну з 11 акторами чоловічого складу та 4 жіночими, до яких запросили й Є. Черксенкову, сестру В. Іванової. Зліпили знову «Бедність не порок» О. Островського та «Дорогу цветів» В. Катаєва у вересні. «На цьому, властиво, і кінчається минуле угро-руського професійного театру» . . . («Угро-руській Нар. Театр», ст. 81—82). Що було здорове і наше в ЗПНТ, то згодом перейшло до «Нової Сцени»⁴². Шкода, що ще й тоді тримались ЗПНТ і Женя Черкасенко, і В. Іванова-Стахурова. Остання в своїх листах згадувала, що ставитиме «Дві сім'ї» М. Кропивницького, та вже не встигла . . .

НА ПОРОЗІ НОВОГО СЕЗОНУ «НОВОЇ СЦЕНИ»

Репертуар «Нової Сцени» на сезон 1938/39 складався з 20 п'єс (з них 8 нових), частину з яких передбачалося переробити. Крім цього, до постанови в осінньо-зимовому сезоні мали піти: «Богдан Хмельницький», історична драма М. Старицького, «Сімнадцятилітні», драма Драєра, «Борці за мрії», драма Тогобочного (перероблена), «Клевета», сензаційна драма Л. Волла; та комедії «Нюбея», або «Мармурова вихователька» з англ. мови, фарс на 3 дії, «Комедія помилок» Шекспіра на 5 дій, «Аккорди», комедія життя на 3 дії Маріян-Лужницького, «Мина Мазайло», комедія

М. Куліша. Музичні штуки: «Вій», фантастична оперета Кропивницького, «Майська ніч», оперета за Гоголем, «Весела вдова», оперета Ф. Легара, його ж оперета «Циганська любов» і прем'єра «Біла княгиня Тонги». Зокрема приготував театр на час посту «Голготу» Меріям-Лужницького.

Склад трупи, доповнений новими силами, був такий: жінки — М. Шерегієва, О. Морозова, М. Петрашкова, А. Шерегієва, В. Коперльосівна, В. Богданівна, О. Волощуківна, М. Долинаївна, І. Желтваївна, М. Куцинова, М. Павлюківна, С. Павлюківна, М. Обручарівна, В. Лакатошівна; чоловіки: І. Гриць, М. Аркас, Ю. А. Шерегій, І. Шутко, Є. Шерегій, С. Петрашко, Д. Цугорка, В. Йосипчук ст., В. Ткачук, М. Белей, З. Зіман, М. Куцин, Й. Дубай, В. Йосипчук мол. До війська відійшов М. Цірікус.

Управа театру була в такому складі: управитель — І. Гриць, заступник і скарбник — Ю. А. Шерегій, адміністратор — Д. Цугорка, господар — Є. Шерегій, член управи — С. Петрашко.

Голова Дружества «Нової Сцени» — д-р Михайло Брацайко, публічний нотар, секретар — В. Гренджа-Донський, письменник; скарбник — Я. Голота, професор. Відпоручником управи в Ужгороді був М. Аркас, шефрежисер «Нової Сцени» і член дирекції Дружества.

До фахового і технічного персоналу входили: шефрежисер — М. Аркас, режисер-гість — Я. Скала, режисер — Ю. А. Шерегій, балетмайстерка як гість — Дуганьова, вчителька балету — М. Петрашкова, постійна клявіристка — О. Морозова, помічний клявірист — Л. Яник, драматург — Ю. А. Шерегій, диригент — Є. Шерегій. Сольові танцюристи — М. Петрашкова, М. Павлюківна, М. Цірікус, В. Йосипчук. Інспіцієнт (сценієр) — І. Багаченко, суфлер — В. Йосипчук мол., технічний робітник — М. Коцан. Також була власна оркестра з 12—14 душ.

Управа «Нової Сцени» постановила розпочати новий сезон 24 вересня в Ужгороді, але ще перед цією датою в Великому Бичкові виставлено (174-ту від дня заснування) виставу «Нової Сцени» «Сорочинський ярмарок» з М. Аркасом (Черевик) та В. Лакатош (Хівря). Поліція не дала дозволу ставити нову драму Ю. Грома «Часи минають» (правдоподібно боялись, що вона будить свідомість народу) і вирішено замінити її оперою «Запорожець за Дунаєм». Але до вистави не дійшло. «Нова Свобода» з 24. IX. 1938 повідомила, що з технічних причин вистава переноситься на середину жовтня. 27 вересня 1938 р. президент ЧСР оголосив загальну мобілізацію і вся діяльність «Нової Сцени» тимчасово припинилась.

«НОВА СЦЕНА» В ХУСТІ 1938/1939

Наслідком Мюнхенської зради й Віденського арбітражу З. У., що під впливом обставин виборола собі 20 років обіцяну автономію, втратила Ужгород, а тим самим і центр театрального мистецького життя. Столицею стався Хуст і тому автор цього «Нарису» старався разом із братом Євгеном відновити діяльність «Нової Сцени» вже як професійного театру в Хусті. Черга нарад в цій справі почалася ще 2.—3. X. 1938, коли управа скликала своїх членів до Хусту. Тому що управитель І. Гриць пішов до війська, у всіх питаннях заступав його Ю. А. Шерегій. Дальшу нараду з 7 жовтня 1938 перенесено до Ужгороду, в якій вже і з М. Аркасом порозумілися про його співпрацю в майбутньому. Перший автономний уряд З.У. на чолі зі зрадником А. Бродієм (11. X. 1938) переконав чеських чинників, що русофільські мадярони (бродіївці і фенциківці) готують зраду й тоді скоренько Прага іменувала український уряд А. Волошина (26. X. 1938). Народи управи «Нової Сцени» (21.—22. X. і 1. XI. 1938) рішили

внести подання до Української Центральної Народної Ради вже в Хусті в справі відновлення діяльності «Нової Сцени» як постійного професійного театру З. У.

Вже 12.—13. XI. 1938 ініціативний комітет ((І. Шутко й брати Шерегії) вів переговори з освітнім рефератом і з начальником Міністерства Шкільництва, Культури і Народної Освіти (МШКіНО), А. Штефаном у Хусті. Діставши повноваження створити трупу, почалися переговори з майбутніми акторами театру. Ю. А. Шерегії дістав доручення як директор заключати з акторами умови та предложити бюджет театру МШКіНО. Діставши відпуск зі школи, Ю. А. Шерегії переїхав до Хусту, де з братом почав підготовчі праці для заснування театру; запросили до співпраці Володимира Лівовицького (з яким автор цього «Нарису» вже у Бичкові весною 1938 р. договорився про майбутню співпрацю) і який евакувався з Ужгороду до Хусту. Йому запропоновано функцію хореографа й балетмайстра, що він дуже охоче прийняв. Далі звернулися до членів «Нової Сцени» з пропозицією увійти в сталий склад театру. Не всі вірили в здійснення нашого проєкту, й тому не хотіли покинути «певну» учительську посаду за «нелегну» в театрі . . . Також запрошено до трупи кілька членів-українців з бувшого ЗПНТ (який по окупації Ужгороду угорцями розвалився й деякі його члени переїхали до Хусту). Так автор цього «Нарису» особисто «випросив» вже з уряду міністра Ю. Ревая Олену Батько і Марусю Кукурузову, а пізніше через радіо викликано В. Лакатош і Василя Бідяка, які були поза Хустом, щоб зголошилися до театру. Запрошено кол. члена Руського Театру в Ужгороді Михайла Баланчука на адміністратора театру. Рішено 19.—22. XI. виготовити еляборат бюджету і зі списком трупи такий проєкт внесено до МШКіНО в Хусті.

Коли нарешті чеський уряд переконався, що русофіли-мадярони хотіли відірвати Закарпаття й приєднати до Угорщини, тоді почали по справжньому свою діяльність Українська Центральна Народна Рада і український уряд третьої частини федеративної ЧСР — Карпатської України. Завдяки тому могли й ми остаточно домовитися з МШКіНО в Хусті, що відновлюємо діяльність театру з тимчасовою назвою Український Театр «Нова Сцена» в Хусті, що буде єдиним постійним професійним народним театром З. У. утримованим на державні кошти.

Кол. ЗПНТ мав річний бюджет на 450 000 Кч; з того державна субвенція 150 000, краєва підтримка 100 000; з «Радіо-фонду» 100 000, від районів і міст разом 50 000, а заробіток театру мав виносити загально 50 000. Усвідомивши всі можливості в нових обставинах, автор цього «Нарису» подав до МШКіНО такий бюджет:

А) Доходи:

1. Дохід із 180 вистав (грубій, пересічно річно 400) Кч 72 000
 2. Збірки й дари (добровільні пожертви) річно 2500
 3. Державна субвенція:
 - а) Краєвий бюджет на 1939 рік взято для НС і кол. ЗПНТ по 50 000, обі суми перевести на Державний Укр. Театр 100 000
 - б) Із «Радіо-фонду», якщо сезон початий до 1. XII 150 000
 - в) Державна субвенція на рік 1939 74 100
- Разом весь дохід: 398 600

Б) Видатки:

1. Річна гажа для 12 жін. сил (місячно 8250 Кч) 99 000
2. Річна гажа для 13 чоловічих сил (місячно 12 400 Кч) 148 000
3. Річна гажа для 5 членів мист.-технічного персоналу (міс. по 3400 Кч) . 40 800
4. Річні режійні видатки на 180 вистав, пересічно по 150 Кч 27 000

(Сюди належать: оплати за залі, світло, топлення, дозволи, штампі, пожежникам, оркестрі, перевіз куліс і т. д.)

5. Подорожнє для трупи при виїздах театру, пересічно на 1 місяць по 3 000 Кч, а також і дієти акторам	36 000
6. Наємне складу гардероби — одягів, куліс, реквізитів, залі проб, отоплення й освітлення річно	10 400
7. Закуплення, доповнення куліс, малювання, матеріали	10 000
8. Доповнення гардероби, закуплення й шиття одягів	15 000
9. Закуплення клявіру до залі проб	4000
10. На удержування канцелярії, на потреби (друк афіш, білетів)	3000
11. Закуплення нот, п'єс, переписування ролей, вільний білет адміністраторові, різні видатки	4600
Разом річно всі видатки:	39 800 Кч

Проект ансамблю Державного Українського Театру в Хусті такий:

Чоловіки:

1. Микола Аркас, шефрежисер, драматичний і оперовий артист, місячна платня як солістові 1100, режисерський додаток 400 — разом	1500
2. Юрій А. Шерегій, директор, режисер, драматичний і оперетковий актор, місячна платня 1000, директорський додаток 300, режисерський 200	1500
3. Володимир Лібовицький, хореограф, балетмайстер, місячна платня 1000, додаток за режисуру й вишкіл балету 300	1300
4. Євген Шерегій, диригент, драматичний і оперетковий артист, місячна платня 1000, додаток за диригентуру 200	1200
5. Іван Шутко, артис-соліт, ліричний тенор і герой-амант, місячна платня	1100
6. Микола Самойлович, актор-соліст, баритон, оперовий і драматичний актор, платня	1000
7. Василь Бідяк, артист — батько й характерів, місячна платня	800
8. Дмитро Цугорка, артист в різних ролях, 2-ий амант, тенор	700
9. Микола Куцин, артист в різних ролях, баритон	700
10. Євген Приходько, артист в різних ролях, глибокий бас	700
11. Іван Ощудляк, артист в різних ролях, тенор	700
12. Михайло Цірікус, танцюрист нар. танців, актор-хорист, бас	600
13. Василь Йосипчук мол., танцюрист-хорист, тенор	600
Разом місячно:	12 400
Разом річно: 148 800 Кч.	

Жінки:

1. Маруся Шерегій, артистка-солістка, примадонна, героїня	1000
2. Варка Богдан, артистка субрета-співачка, високе сопрано	850
3. Олена Самойлович, артистка-мати	800
4. Варка Лакатош, драматична артистка-комічка	800
5. Василина Коперльос, 2-а драматична героїня, альт	700
6. Маруся Кукурузова, співачка — ліричне сопрано	700
7. Марта Долинай, 2-га субрета, танцюристка, меццо-сопрано	700
8. Олена Батько, акторка, інженю, сопрано	700
9. Марія Павлюк, танцюристка, артистка, хористка	600
10. Олена Павлюк, танцюристка, артистка, хористка, сопрано	600
11. Маргарита Обручар, артистка-хористка, сопрано	400
12. ? артистка-хористка, альт	400
Разом місячно:	8250
Разом річно: 40 800 Кч	

В проєктованому бюджеті настали пізніше певні зміни, бо всі бувші учителі лишилися тимчасово на своїх учительських місячних зарплатах. Це були: В. Богдан, І. Желтвай, М. Долинай і М. Шерегії, а з чоловіків — М. Цірікус, Є. Шерегії, Ю. А. Шерегії і І. Шутко. Згаданих МШКіНО приділило до театру настало, а зарплату діставали через свої школи. Ця сума виносила місячно 8350 Кч. Щодо складу трупі також настали певні зміни.

Треба зразу сказати, що, на жаль, остаточне вирішення бюджету протяглося: дирекція театру вимагала принаймні як завдаток певну суму (місячна частка бюджету була 33 166, щоб мати фонди на поточні видатки у зв'язку з відкриттям сезону, але одержала тільки 1500 крон, і МШКіНО виплачувало місячну зарплату 30-ом членам театру, зокрема неучителям; останні діставали свою учительську платню. Освітній реферат МШКіНО, після доручення бюджету і вияснень щодо боргів «Нової Сцени», за які ручили члени управи, й які просили зразу ж санувати, зажадав список боргів. 21 листопада 1938 управа доручила цей список: у двох магазинах у Хусті і у двох у Великому Бичкові за покупку матерій на костюми тощо — 4599, позички наших членів для «Нової Сцени» (І. Гриць, В. Ткачук, І. Шутко, Ю. А. Шерегії, Д. Цугорка й інші) 6522, видатки за курс літом 1938 р. — 6355; разом 17 474. На жаль, санація і надалі відкладалася. Доводилось дирекції театру з прибутків з перших вистав ділити гроші на зготовлення потрібних куліс, костюмів, реквізитів до чергових прем'єр та сплачувати поступово й борги «Нової Сцени» у магазинах і у приватних людей. Щойно в січні 1939 р. подарував після колядування «Нової Сцени» прем'єр А. Волошин на «поточні потреби» театру 5000 Кч.

23. XI. 1938 з'їхалися до Хусту всі запрошені актори театру (крім В. Лакатош і В. Бідяка, які прибули пізніше) і дирекція театру підписала з ними контракти-умови на сезон 1938/39, на основі яких вони входять в трупу театру як професійні актори з визначеною зарплатою і всіх зголошено до соціального забезпечення. Цей урядовий акт відбувся вже в канцелярії, яку тимчасово приміщено в будинку дому ч. 20 на вулиці Свободи в Хусті, яка мала три приміщення: канцелярію, залю проб і склад. Її дирекція дала 24. XI. 1938 відремонтувати. Перші підписали умови шефрежисер Микола Аркас і балетмайстер В. Лібовицький, далі диригент Є. Шерегії, адміністратор М. Баланчук, а потім дальші. Того ж дня вияснено ансамблю театру домашній порядок праці: репетиції будуть в залі проб, а великі — в залі Слов'янського дому на сцені, де відбуватимуться й вистави театру. З того ж дня почалися репетиції. Правда, зразу ж прийшлося дати аванси акторам на платню, щоб мали з чого жити, бо платню одержали аж 1. XI. 1938 взад за час від 23. XI. і вперед за місяць грудень. Виплачував урядник освіти МШКіНО д-р С. Росоха. Негайно зарезервовано залю Слов'янського дому на день 26. і 27. XI. 1938, щоб улаштувати дві перші вистави — відкриття театру. Хоч і тяжко, але знайшли собі й мешкання ті з акторів, які прибули з-поза Хусту, але ще довго мешкали 3—4 з них на помешканні Є. Шерегія в школі на Ізькому полі, де колись, 4. II. 1934, засновано «Нову Сцену», яка самотужки виросла в Український Державний Театр «Нова Сцена» в Хусті. Це і був наш великий тріумф, тріумф основоположників «Нової Сцени»!

Провід театру після 15 листопада 1938 був такий: театр був під опікою МШКіНО в Хусті, начальником якого був Августин Штефан, а освітнім референтом І. Гуснай; обидва сприяли діяльності театру:

1. Директор, драматург і режисер — Юрій А. Шерегії, актор оперетковий і драматичний
2. Шеф-режисер — Микола Аркас, актор-співак, баритон (номер 13. XII. 1938)

3. Хореограф і балетмайстер, режисер — Володимир Лібовицький, від 15. XII. 1938 шеф-режисер театру

4. Диригент — Євген М. Шерегій, драматичний актор-співак, бас

5. Адміністратор — Михайло Баланчук
Малярі-мистці — гості:

1. Академічна малярка Марія Тушицька (Руда-Чернекова)

2. Академічний маляр Михайло Михалевич
Склад трупи в сезоні 1938/39.

Чоловіки:

1. Микола Аркас, актор-співак, баритон (до 13. XII. 1938), 2. Михайло Баланчук, актор, 3. Василь Бідяк, актор-батько, 4. Гриць Божок, актор-співак, тенор (від 15. I. 1939), 5. Василь Йосипчук, актор-хорист, тенор, танцюрист, 6. Микола Куцин, актор-співак, баритон (до 15. I. 1939), 7. Володимир Лібовицький, балетмайстер, актор, 8. Іван Ощідляк, актор-хорист, тенор, 9. Микола Петришин, актор, баритон (від 15. I. 1939), 10. Євген Приходько, актор-співак, бас, 11. Микола Самойлович, актор-співак, баритон (від 15. I. 1939), 12. Михайло Цірікус, актор, сольотанцюрист (в нар. танцях), 13. Дмитро Цугорка, актор, 2-ий амант, тенор, 14. Євген Шерегій, актор драматичний і оперетковий, бас, 15. Юрій А. Шерегій, актор драматичний і оперетковий (баритон), 16. Іван Шутко, актор-співак, ліричний тенор і драматичний герой.

Жінки:

1. Олена Батько, акторка, інженю, сопрано, 2. Варка Богдан, субрета-співачка, високе сопрано, 3. Марта Долинай, субрета-танцюристка, сопрано (меццо), 4. Ірина Желтвай, акторка характеру, альт, 5. Василина Коперльос, драматична героїня, альт, 6. Маруся Кукурузова, акторка-співачка, ліричне сопрано, 7. Варка Лакатош, акторка-комічка, альт, 8. Маргарита Обручар, акторка-хористка, сопрано, 9. Маруся Павлюк, акторка-хористка, сольо-танцюристка, 10. Олена Павлюк, акторка-хористка, танцюристка (в нар. танцях), 11. Олена Самойлович, акторка-мати (альт), 12. Маруся Шерегій, примадонна, високе сопрано, героїня.

Актори-гості:

1. Надія Аркасова, акторка-мати, 2. д-р Роман Кирчів, актор-комік, буффо-тенор, 3. Василь Мурашко (Довнар), актор, баритон⁴³.

В трупі театру було стало 25 акторів — 13—14 чоловіків, 11—12 жінок разом з активними членами проводу. В кінці лютого вийшов з технічного персоналу Іван Куцин і на його місце прийнято козака Івана Байдака. В складі трупи було 15 душ з попередніх членів «Нової Сцени», 4 з кол. Руського Театру в Ужгороді, 5 душ із кол. ЗПНТ, один з Укр. Драматичної Студії в Празі, один з театру Й. Стадника і двоє інші також з Галичини. З цілого числа було 18 душ уродженців Карпатської України, 5 з Надніпрянщини і 5 із Західної України (Галичини). Також мистецько-технічний персонал був складений з людей усіх українських земель: чотири із Карпатської України, один з Галичини і один з Великої України.

В репертуар театру увійшли деякі з п'єс з попереднього сезону, які відновлено новими членами трупи, а далі нові постановки. Ось цілий репертуар:

1. С. Артемовський: «Запорожець за Дунаєм», опера на 3 дії

2. К. Ванченко: «Запорозький скарб», оперета-жарт на 3 дії

3. М. Старицький: «Ой, не ходи, Грицю», нар. драма в 5 діях

4. М. Кропивницький: «Пошилися у дурні», жарт-оперета на 3 дії

5. Юрій Грім: «Часи минають», драматичні картини про відродження Карпатської України в 3 діях з прологом і епілогом

6. Микола Аркас — М. Чирський: «Місяць і зоря», казка-оперета з арабського життя на 3 дії
7. Олександр Олесь: «Над Дніпром», весняна казка-сон на 4 картини з прологом і епілогом, музика Є. Шерегія
8. Різні автори: Маланчин вечір, різноманітна програма
9. Юрій Горліс-Горський: «Отаман Хмара», 5 картин і епілог.
10. М. Старицький за Гоголем: «Сорочинський ярмарок», нар. комічна оперета на 4 дії
11. Вебер-М. Геннекен: «Пані і її похресник», комедія на 3 дії, переклад Г. Совачевої
12. Тарас Шевченко: «Гайдамаки», драматична поема в 3 діях, інсценізація В. Лібовицького
13. М. Старицький: «Маруся Богуславка», історична побутова драма на 4 дії з прологом
14. Є. Шерегія — Ю. Грім: «Флірт і кохання», сучасна оперета на 3 дії.
15. М. Аркас ст. — Т. Шевченко: «Катерина», опера на 3 дії
16. В. Лібовицький: «Юрко», діточа комедія на 3 дії, музика Є. Шерегія
17. В. Шекспір: «Комедія помилок», комедія на 5 дій
18. Гоголь — Черкасенко: «Страшна пімста», історична драма на 5 дій
19. Ярослав Барнич: «Шаріка», оперета з закарпатського життя, 3 дії.
20. М. Старицький: «Богдан Хмельницький», історична драма на 5 дій

На осінній сезон проєктовано (закуплено матеріал, готовлено переклади, тощо):

- 1) С. Черкасенко: «Ювілей», комедія на 3 дії (вже одержано від автора рукопис); 2) К. Чапек: «Мати», оперета на 3 дії; 3) Лисенко: «Майська ніч», оперета на 3 дії; 4) М. Куліш: «Мина Мазайло», комедія на 3 дії; 5) Ф. Легар: «Весела вдова», оперета на 3 дії; 6) Дж. Верді: «Ріголетто», або Пуччіні: «Мадам Батерфлай», опера на 3 дії.

Із репертуару здійснено перших 12 прем'єр до половини березня. В березні мали бути ще поставлені 17. III. 1939 «Марусю Богуславку», 28. III. «Юрка», а 31. III. «Флірт і кохання». В квітні мала вийти опера «Катерина» й при кінці «Комедія помилок». Початком травня «Страшна пімста» і «Шаріка», а на кінець сезону, 1 червня 1939 — «Богдан Хмельницький». На червень були в пляні гастролі до Чехії й на Словаччину, куди наш театр вже в грудні 1938 р. одержав запрошення. Правда, дирекція рахувала і з тим, що появляться нові українські п'єси (як «Ювілей» С. Черкасенка), і їх поставить театр поза чергою. Обіцяв нам написати нову річ О. Олесь, готував Ю. Грім оперету «Біла княгиня Тонги», обіцяли з Галичини прислати оперету «Гуцулку Ксеню». Це згадуємо для того, щоб пізніше було ясно, як важко було дирекції догодити всім репертуаром.

Відкриття Українського Театру «Нова Сцена» в Хусті відбулося 26. XI. 1938. Напередодні з'явився розпорядок МШКіНО в Хусті про навчальну українську мову в школах Карпатської України, як державну мову в її літературній формі. («Нова Свобода», 15. XII. 1938). На честь уряду Карпатської України театр дав святкову виставу «Запорожця за Дунаєм». На неї прибули представники влади на чолі з прем'єром д-ром А. Волошином. Святкову промову виголосив Ю. А. Шерегія. Ціла вистава пройшла з великим успіхом. Святковий настрій передався акторам. Подобалася публіці і гра М. Аркаса, повна щирого гумору і його партнерки М. Шерегієвої. Миле враження робив кришталево-чистий голос М. Кукурузової, добре вдалася гра й інших виконавців «Нової Сцени». Оркестра під веденням Є. Шерегія, хоч і наскоро зібрана, цілком щасливо виконала свою ролю⁴⁴. Сезон відкрито перед 1 грудня 1938 р. і тим театр набув право на субвенцію із «Радіо-фонду» в сумі 150 000.

Протягом тижня було оновлено дальші три вистави з репертуару і театр готував

прем'єру «Часи минають» Ю. Грома, який дописав до п'єси ще епілог про дійсне відродження Карпатської України. Єдиною перешкодою, що була поза нашими силами, був брак свого театрального будинку. В Слов'янському Домі грало кіно, то ж проби могли бути тільки в день, а за вистави платилося відступне власникові кіна. 27. XI. 1938 по обіді була народна вистава К. Ванченка «Запорозький скарб». Ту ж оперетку-жарт виставлено для публіки дня 1. XII. 1938 вечером у залі Слов'янського Дому. Дальші оголошені вистави такі: 3. XII. вечером «Ой, не ходи, Грицю», нар. драма в 5 діях; 4. XII. по обіді «Дванадцять дочок на відданні» («Пошились у дурні») М. Кропивницького, жарт-оперетка на 3 дії. Всі ці вистави поставив М. Аркас, диригував Є. Шерегій, хореографію вів В. Лібовицький.

В «Запорозькому скарбі» приймали участь: Буць — М. Аркас, Галя — М. Обручар, Лесько — Д. Цугорка, Вацько — І. Шутко, Груня — В. Богдан, писар — Ю. А. Шерегій. В драмі «Ой, не ходи, Грицю» грали: Вустя — Н. Аркас як гість, Маруся — М. Шерегій, Гриць — І. Шутко, Дарина — В. Коперльос, Хома — М. Аркас, Галина — В. Богдан, Дмитро — Ю. А. Шерегій, Потап — Д. Цугорка, Степаніда — М. Кукурузова, Ворожка — В. Лакатош. В «Пошились у дурні» грали: Кукса — Ю. А. Шерегій, Оришка — В. Богдан, Антін — І. Шутко, Дранко — М. Аркас, Горпина — М. Обручар, Нечіпор — Д. Цугорка, Василь — М. Куцин, писар — І. Ощудляк.

Першою великою прем'єрою сезону була вистава «Часи минають» Ю. Грома (10. XII. 1938). 11. XII. 1938 було повторено «Запорожця за Дунаєм», а 12-го і 13-го грудня продовжувалися проби казки-оперети «Місяць і зоря» М. Аркаса — М. Чирського та читання драми останнього «Отаман-пісня». 13 грудня під вечір режисер М. Аркас після проби запросив до себе на чай диригента Є. Шерегія, бадьоро вступив до хати, попрохав дружину приготувати чай, але раптом схопився за груди, без слова впав на канапу і . . . помер на удар серця.

Автор «Нарису» після проби 13 грудня поїхав до родини у Великому Бичкові, там отримав телеграму від Є. Шерегія про смерть М. Аркаса і першим поїздом повернувся до Хусту на похорон. «Нова Свобода» (15. XII. 1938) в некролозі В. Гренджі-Донського дуже гарно оцінила життєвий шлях та діяльність М. Аркаса: « . . . Ми знали, що шляхотне серце мистця тяжко хворе, давлене турботами про долю Рідного краю, стомлене злиднями емігрантського життя і перетяжене працею, яку покійний положив на полі карпато-українського театрального мистецтва . . . але ніхто не сподівався, що те серце так нагло, так несподівано перестане битися . . . мав лиш 56 років . . . Борець, герой — полковник на рідному фронті . . . і провідник, будівничий на полі рідного мистецтва . . . Його музичні композиції, оперета і цілий ряд пісень, були відомі . . . Микола Аркас є наш. Срібна Земля йому вдячна за ту велику культурну працю, яку він тут виконав. Срібна Земля ніколи не забуде великого Сина українських степів, що злився з нами і в найтяжчих часах сплячих синів Срібної Землі будив, розповсюджуючи рідну пісню і рідне слово. Спи, Сину України, нехай Тобі ця Срібна Земля, що стала тепер вільною, буде легкою . . . » (В скороченні). В тому ж числі газети появилoся жалібне повідомлення такого змісту:

Дирекція і члени Українського Театру НОВА СЦЕНА
в Хусті діляться з Громадянством сумною вісткою,
що дня 13 грудня 1938 р. упокоївся в Бозі в 57-му
році трудящого життя

МИКОЛА АРКАС,

їхній найдорожчий шеф-режисер, б. член театру Садовського,
директор і режисер театру «Просвіти» в Ужгороді,
член багатьох культурно-освітніх та громадських

установ. На жалібний похоронний обряд, який відбудеться в четвер, 15 грудня о 2 год. пополудні з дому жалоби, вул. Румунська 14 на цвинтар, запрошують Громадянство

Дирекція і члени У. Т. «НОВА СЦЕНА»

Про похорон писала «Нова Свобода» (17. XII. 1938) в статті: «Славний похорон Миколи Аркаса: «Вчора був похоронений за участі біля 500 людей шеф-режисер «Нової Сцени», полк. М. Аркас. Над труною коло дому смутку виголосив прекрасну промову свящ. о. Решетило . . . Над одвертою могилою Покійного ще промовляли: письменник В. Гренджа-Донський, суддя д-р Ватран, Августин Шерегій, д-р Степан Росоха, проф. Моню і дир. Василь Лар . . . При спушанні труни в могилу почесний курінь Чехословацького війська 45 пішого полку «Румунського» віддав честь Покійному громадною сальвою . . . При його труні ще в домі смутку цілу ніч пробули члени «Нової Сцени», помогли улаштувати похорон, та несли труну до повозки. Директор Ю. А. Шерегій в промові вказав на ентузіястичну діяльність Покійного, який не за вигоди, лише для піднесення рівня наших театрів роками працював серед злиднів і недостатків. Дирекція театру оголосила місяць жалоби з тим, що члени «Нової Сцени» не будуть брати участі в танцювальних забавах, а вистави в грудні перервуть на минуту . . .»

В журналі «Нова Сцена» (ч. 1, січень 1939), присвячена стаття М. Аркасові з пера Є. Шерегія, де м. ін., після подання життєпису, автор пише: «Спи спокійно, Батьку Українського Театру. Артисти «Нової Сцени» — це Твої духовні діти й у них Ти живеш між нами далі. Срібна Земля Карпатської України хай буде Тобі пером. Чуеш, шумить синя Тиса і шепоче казку — правдиву казку про те, що прийде краще завтра, за яке Ти стільки страдав. Ти з замкової гори дивиси на її срібні хвилі й дивись, як Твої діти ведуть далі Тобою почату роботу. А ми пригадаємо собі слова з Твоєї улюбленої ролі «Карася» з «Запорожця»: «Ще й на світі не нажився, як прийшлося вже вмирати . . .»

Дирекція театру, щоб допомогти вдові Покійного, Надії Аркасовій, давала їй працю в театрі — крайня і шиття костюмів; майже всі костюми на дальші прем'єри вона шила разом з В. Бідяком, особливо чудові козацькі жупани до «Гайдамаків» та інше.

За згодою МШКіНО дирекція театру іменувала головним режисером «Нової Сцени» з 15. XII. 1938 хореографа й балетмайстра Володимира Лібовицького. Цей мистець вже першими своїми танцями в «Запорозькому скарбі» і в інших п'єсах показав, що має велику амбіцію, а також виявився знаменитим фахівцем, який вміє творити цінні сцени своїм особливим рукописом. Тепер готував свою першу постановку на січень «Над Дніпром» О. Олесь, та, відклавши прем'єру «Місяця і зорі» з 15. XII. на 19. XII., доробляв балет і танці до цієї оперети, в якій роллю М. Аркаса дирекція приділила М. Куцинові. Виїжджаючи на гастролі до Іршави, театр там дав дві вистави, 18. XII. 1938 «Пошилися у дурні» та «Запорозький скарб», де колишні ролі М. Аркаса в першій (Дранко) грав Є. Шерегій, а в другій (Буць) В. Бідяк. Одночасно дирекція звернулася листом до акторів Миколи й Олени Самойловичів, щоб прискорили своє звільнення з праці і увійшли в трупу «Нової Сцени».

25. XII. 1938 виставу «Ой, не ходи, Грицю» (в ролі Хоми виступав Є. Шерегій; оркестрою тоді керував перший концертмайстер Е. Шпітцер) відвідали закордонні редактори з Лондону та Парижу в супроводі відомого репортера-фотографа Карла Гаєка, редакторів Лінека та Е. Плугаржа з Праги. Вони були присутні на виставі від початку до кінця, познайомилися з керівниками театру й артистами і зробили ряд знімків у часі вистави і в гардеробі. В час перерви дістали подрібні інформації від дирекції,

шеф-режисера і диригента про програму, завдання і хід театру, при чім висловились надзвичайно прихильно як про гру артистів, так і про велике зацікавлення публіки, яку кілька разів фільмували. Обставини, серед яких працює театр, назвали прямо трагедією, бо на власні очі переконались, скільки зусиль потребує провід театру для ведення цієї тяжкої праці на такій невідповідній сцені і в так примітивно уряджених гардеробах тощо . . . («Нова Свобода», 28. XII. 1938).

Друга велика прем'єра сезону, перекладена на день 29. XII. 1938, принесла для театру дальші признання. Оперета М. Аркаса на лібретто М. Чирського «Місяць і зоря» в 3 діях була постановкою ще пок. М. Аркаса, але зі зміною ролі шейка і відкладення її через наглу смерть, режисуру доробляв Ю. А. Шерегії. Оригінальні балетні й пантомімічні вставки хореографа В. Лібовицького («журналісти» й «репортери» тощо) піднесли рівень постановки на високий щабель. Особливе зацікавлення викликав він сам своїм виступом як «місяць» в оазі 1-ої дії, і хоч солістка М. Павлюк ще була недосвідчена танцюристка, вміле ведення хореографа поставило цей номер так гарно, що буряни оплесків гучала зала після закінчення балету.

Зміст прем'єри такий: Під час італійсько-абісинського конфлікту Гамід, капітан італійських колоніяльних військ (І. Шутко) та Джокер, його приятель, кореспондент Таймсу (Ю. А. Шерегії), ночують в абісинській пуші. На їх здивування, слідом за ними прибули літаком, що несподівано впав коло оазиса, англійка Аліса (М. Шерегієва) та її приятелька Вікторія (М. Кукурузова), кореспондентка часопису «Дейлі Мейл». Під час сну з'являється серед пуші привид місяця та зорі в поставах молоді красуні та гарного парубка, що в танку оспівують кохання. Сплячих захоплює Кізім-Мура (М. Куцин), вождь племені Ала-Ала й відводить їх у свої палати, як бранців, за які думає дістати великий викуп. Тим часом Гамід їх визволяє з неволі . . . Але Вікторія закохується в Кізім-Мура, Аліса в Гаміда, і Джокер з Заїру, доньку Кізім-Мури, й оперета кінчається завершенням неочікуваного щастя всіх головних постатей дії.

Як при кінці 1938 р., так і в перших днях 1939 р., ансамбль театру пильно готував дальший репертуар. Новорічна промова прем'єра уряду А. Волошина врахувала до новорічних планів і будівництва нового театрального будинку в Хусті, а така перспектива заповідала новий етап у праці театру.

Додатково, ще в грудні домовилася дирекція театру з ред. Орестом Черняком, який з Кошиць евакуювався до Хусту, щоб приступити до видавання місячного журналу, присвяченого театральному мистецтву під назвою «Нова Сцена». Редакційну колегію утворено з членів проводу театру: Ю. А. Шерегії, В. Лібовицький і відповідальний редактор та видавець Орест Черняк. Перше число появилось 1 січня 1939 р. на 16 стор. з ілюстраціями; це була перша поява театральної публікації на Карпатській Україні! Журнал викликав велике зацікавлення; редакція посилала його українським товариствам в цілому світі, а скоро прийшли замовлення з різних кінців. 1 лютого 1939 р. вийшло друге число вже на 24 стор., до того ілюстроване. Третє число на 32 стор. лишилося, на жаль, вже готове, незв'язане в державній друкарні в Хусті . . .

Третя прем'єра «Нової Сцени» була святочна: 3. I. 1939 відмічено в присутності автора О. Олеся його 60-річчя драмою «Над Дніпром» в 6 образах. Режисура і хореографія — В. Лібовицький, музика — Є. Шерегії, при клявірі — А. Бахова, декорації — М. Михалевич, сольо-танці — М. Павлюк і В. Лібовицький. В обсаді роль: русалка Оксана — В. Коперльос, русалка ворожка — В. Лакатош, Андрій — І. Шутко, Марина — М. Кукурузова, кобзар — В. Бідяк, Дніпро — Є. Приходько, перший козак — Д. Цугорка, другий козак — М. Куцин, перша дівчина — М. Обручар, друга

дівчина — М. Долинай, перша матір — М. Павлюк, друга матір — О. Павлюк; русалки — О. Батько, В. Богдан, І. Желтвай, М. Обручар, М. Павлюк, О. Павлюк; парубки — М. Цірікус, І. Ощідляк, Д. Цугорка, М. Куцин, В. Йосипчук.

«Нова Свобода» (11. І. 1939) писала в статті «Театр «Нова Сцена» О. Олесеві: «Дня 3. І. 1939 столиця Карпатської України — Хуст мала честь вітати шановного гостя п. О. Олеся (І. Кандибу), найвизначнішого сучасного українського поета, твори якого охоплюють цілу Україну. З нагоди його 60-тилітнього ювілею Український Театр «Нова Сцена» виставила того ж дня віршовану драму в 6-ти образах «Над Дніпром», автором якої є сам шановний Ювілят. Не дуже простора зала «Слов'янського Дому» вщерть виповнена. До залі приходять представники влади на чолі з п. прем'єром К. У., о. д-р А. Волошином, якого публіка зустрічає рясними оплесками . . . (далі подано, що кількома словами подав перегляд заслуг Ювіляра письменник Ю. Горліс-Горський) . . . директор театру Ю. А. Шерегій гарними словами привітав Ювілята, владу Карпатської України та всіх присутніх гостей. Публіка на його гарний привіт зареагувала гучними оплесками. Ще кілька хвилин і в залі потемніло. Рефлексор освітлював сцену, що її чудово удержував мистець М. Михалевич . . . (Далі рецензент подає зміст кожного образу й імена виконавців) . . . Музику до танців і взагалі до цілої драми скомпонував диригент Є. Шерегій. Слід згадати, що тонація музики (яка нагадувала «Реве та стогне . . .»), дуже гарно підкреслювала зміст драми.

Гарно відіграв свою роль «Дніпро» (Є. Приходько), що своїм грімким словом «До бою, до бою!» нагадував дійсно воскреслих лицарів-запорожців. Бездоганно грав свою роль «Кобзар» (В. Бідак). «Водяника» грав відомий мистець, режисер і хореограф п. В. Лівовицький. Його танці нагородила публіка оплесками. Роля Андрія (І. Шутко) була зіграна слабше. Приспівувана вимова неприємно вражала . . . На кінець тріхи критики: Завдяки гарній декорації скористали багато й актори, в яких гра не всюди була добра. Мова — краще опанувати вислови й віршовану мову взагалі. Танці: замало «українські» чи краще, замало такі, яких собі бажав автор. Та все ж таки при тих умовах і за такий короткий час ледви чи можна було б краще відіграти . . .» Рецензія С. Росохи була до певної міри тенденційною і її по репрізі автор частково скоригував. Автора драми викликано після останньої картини на сцену і він плачучи дякував усім за «прегарно поставлену й проведену казку-сон . . .» Вперше в історії театру на З. У. була поставлена віршована драма сучасного поета в неокласичному стилі, стилізованим сценічним оформленням. В. Лівовицький виконав величезну працю, і як хореограф, і як режисер штуки. Найкращим доказом цього був факт, що всюди і завжди вистава робила велике враження і залю публіка виповняла вщерть, подекуди два рази в день.

ПЕРЕГЛЯД ВИСТАВ У ЧАС РІЗДВА 1939 Р.

Після важких днів праці, дні 4-го та 6-го січня були визначені «директорськими днями» в театрі. Актори мали вільне з тим, що на другий день вже мали бути на виставах. До Великого Бичкова приїхало 8 душ до рідних, а автор цього «Нарису» запросив до своєї сім'ї головного режисера В. Лівовицького й поета О. Олеся, які були в Хусті «сиротами» — без родин. І так 6 січня 1939 р. у Великому Бичкові наш поет до рана ходив з хором колядувати і вдячно згадував прем'єру своєї поеми-драми у нас. Були це дійсно радісні дні й хвилини.

« . . . На другий день театр відіграв п'єсу «Місяць і зоря». Тут слід підкреслити мистецьке виконання Джокера (Ю. А. Шерегій). Публіка була натхнена його вико-

нанням та вітала його рясними оплесками. Також гарно грав Італієць-дезертир (І. Шутко). До добре виконаних роль треба зачислити обидві ролі «летунок», що їх грали М. Шерегієва та М. Кукурузова. Декорація у виконанні М. Михалевича була дуже гарна.

На третій день свят «Нова Сцена» відіграла віршовану виставу «Над Дніпром» О. Олеся, що було теж повторенням. Повторення цієї вистави не вносить майже нічого нового, за виїмком хіба того, що Водяник був куди краще схарактеризований, ніж попереднього разу. Також Андрій (І. Шутко) під деяким оглядом поправився. Танці навряд чи були кращі від попереднього виконання. Дуже на місці було пояснення диригентом Є. Шерегієм деяких уявних місць п'єси, публіка яких неконче гаразд зрозуміла. Того ж дня о 8-ій годині ввечір відіграв театр «Нова Сцена» драму «Часи минають» Ю. Грома, що зробила на присутніх гарне враження. Дає вона короткий перегляд подій, почавши мобілізацією 1914 р., а кінчається перемогою українського народу Карпатської України. Ціла вистава мала змістовний і пропагандийний характер. Гарно відіграли свої ролі Марійка й Христя (в одній особі грала М. Шерегієва), дід (Бідяк), слуга (Йосипчук), Свистак (Є. Шерегій), жид (Ю. А. Шерегій), помірно добре грали оба учителі (Е. Приходько і І. Шутко) та дочка попа (Батьківна). Решта роль були меншої вартости. Вистава ця під цю пору багато більше й корисніше впливає на глядачів, чим драми навіть високої літературної вартости». («Нова Свобода». 12. І. 1939, рецензент С. Росоха).

В тих часах і поза кордонами українська преса багато разів згадувала про діяльність театру «Нова Сцена». Про театр писали такі часописи, як «Діло», «Новий Час», «Нове Село», «Наш Прапор» в Галичині, «Америка» у Філядельфії, «Українські Вісті» в Парижі, «Ілюстрований додаток Нового Часу», «Неділя» у Львові та багато інших, не говорячи вже про пресу в ЧСР, де навіть «Азет» прихильно й часто писав про діяльність театру.

Крім підготовки репертуару, театр приготував ще окремішню різноманітну програму на Маланчин вечір 13. І. 1939. 19. І. 1939 дав театр в Хусті дві вистави: по обіді «Запорозький скарб» для народу, ввечір «Ой, не ходи, Грицю», де востаннє гостювала Н. Аркасова в ролі Вусті, а Хому грав Є. Шерегій. Дирекцію порадував Український Жіночий Союз у Хусті, що переслав за виступ на Маланчин вечір 250 корон і зокрема дякував «Новій Сцені» та «Кобзі»⁴⁵ за мистецькі виступи («Нова Свобода», 22. І. 1939).

15. І. 1939 дирекція звернулася до прем'єра уряду з проханням прискорити уділення хоч частини субвенції, бо театр має виїхати на гастролі на Гуцульщину і то вже 22 січня. Тому, що начальник МШКіНО А. Штефан не міг дати гроші для театру аж поки не буде схвалений ресортний бюджет, на інтервенцію прем'єра А. Волошина театр одержав від Міністерства комунікації в Хусті дозвіл на 50-процентову знижку при подорожуванні на залізничних або автобусних лініях Карпатської України. Така знижка позволена і для переправи багажу театру.

Тому, що в половині січня вийшов з театру М. Куцин, телеграмою запрошено негайно до трупи М. Самойловича разом з дружиною, який вже й поїхав на гастролі з театром по Гуцульщині. Він швидко вивчив ролі шейка в опереті «Місяць і зоря» та інші.

На Гуцульщині відбулися такі вистави:

Ясіня — 22. І. 1939, попол. «Запорозький скарб», ввечером «Отаман Хмара»; 23. І. 1939 ввечером «Часи минають»; 24. І. 1939 два рази (пообіді) для шкільної молоді «Над Дніпром», а ввечером «Місяць і зоря» вже з М. Самойловичем в ролі шейка. Вистави мали великий матеріальний і моральний успіх, але зима була така міцна, що

нам захворіло кілька акторів, а між ними співачка М. Кукурузова так прохолодилась, що ролю Вікторії мусіла вивчити і вже й грати у Рахові 25. I. 1939 Марта Долинай.

В Рахові вистава «Місяць і зоря» була 200-ою виставою «Нової Сцени». 26. I. пообіді для учнів поставили «Над Дніпром», а вечером «Отамана Хмару». Вистави в залі Туристичного Дому мали добрий успіх і деб'ют субретки М. Долинай був вдалим.

Дальші вистави відбулися у Великому Бичкові, а саме: 27. I. 1939 в залі Господарського Дружества «Над Дніпром» для публіки. Перед виставою мав директор театру промову, згадавши, що початки «Нової Сцени» в'яжуться з Великим Бичковом і цією залемою, в якій тепер, вже як театр молоді держави, грає «Нова Сцена» свою 203-ту виставу. 28. I. пообіді повторено «Над Дніпром» для учнів, а вечером поставлено «Часи минають» (в ролі старости М. Самойлович). 29. I. пообіді «Часи минають» для народу й учнів, а вечером «Отамана Хмару». Як прощальну виставу поставив театр у Бичкові 30. I. оперету «Місяць і зоря» М. Аркаса.

На протязі дев'ятох днів дав театр 15 вистав у трьох місцевостях зі знаменитим успіхом. Вперше діставали члени театру денні дієти (12 Кч на харч, а про нічліг постаралась адміністрація); для 30 осіб це винесло 3600 Кч, а тому що був добрий прибуток, то ще й додому принесли ми гроші, виплативши чимало боргів. За добру поведінку й працю директор дав усім вільний день 31. I. 1939. Преса дуже гарно оцінила перші гастролі театру. «Українські Вісті» і «Нова Свобода» (1. II. 1939) подрібно реферували про гастролі «Нової Сцени» на Гуцульщині: «. . . В заїзді на Гуцульщину взяло участь 30 членів-акторів, під проводом директора театру А. Шерегія і шеф-режисера-хореографа В. Лібовицького . . . Населення Карпатської України приймає українських артистів з одушевленням, як символ свого відродження . . .»

9. II. ще раз згадує «Нова Свобода»: «. . . Публіка Ясіня бурхливо вітала «Нову Сцену». Вистава для шкільної молоді з причини великого натовпу дітей мусіла бути повторена . . . Різномародний репертуар «Нової Сцени» заспокоює і найвибагливішу публіку. Цікаво, що модерні постановки стрінулися з незвичайним успіхом. В Рахові мав свою промову з нагоди 200-ої вистави «Нової Сцени» в Карпатській Україні шеф пропаганди Карпатської України, д-р Володимир Комаринський. Таким способом «Нова Сцена» стає необхідним чинником нашої молоді держави, що в тяжких обставинах бореться за краще завтра . . . Абсолютувавши 6 вистав у протязі трьох днів у Ясіні, три вистави за два дні в Рахові, від'їхав театр до Великого Бичкова, де за 4 дні поставив 6 вистав . . .»

Театр дав у січні 23 вистави, з них 15 на гастролях. Але все ще не одержав ані корони допомоги, крім згаданого дару прем'єра за «коляду». М. Самойлович увійшов неначе на місце М. Аркаса, ото ж, відходом М. Куцина звільнилося одне місце для актора й тому дирекція заангажувала Грицька Божка, тенора, який вже від 1. II. 1939 увійшов у склад трупи.

1 лютого актори, як і раніше, дістали місячну зарплату з МШКіНО, а, замість субвенції, для дальшої діяльності іменували для «Нової Сцени» М. Цірікуса скарбником з датою 1. II. 1939 наступним листом: «Михайло Цірікус, державний учитель придільний до Українського Театру «Нова Сцена» в Хусті. Міністерство Культури, Шкіл і Народної Освіти в Хусті назначає вас скарбником Українського Театру «Нова Сцена» в Хусті і разом повіряє вас веденням всієї господарсько-фінансової справи «Нової Сцени», за яку відповідаєте особисто перед тутешнім міністерством. По кожній виставі «Нової Сцени» подавайте звіт, а при кінці кожного місяця загальний звіт про господарський стан «Нової Сцени» освітньому відділу МКШіНО в Хусті. За міністра (підпис нечіткий), А. Штефан в. р.»

Вслід за унормуванням господарсько-фінансової справи «Нової Сцени», унормовано й репертуар театру. В. Лівовицький приготував інсценізацію поеми Т. Шевченка «Гайдамаки» в трьох діях і почав вивчати її з ансамблем; музику до драми написав диригент Є. Шерегії. Художнє оформлення сцени доручено акад. малярці М. Рудій-Чернековій. Директор поступово оновляв новими виконавцями комедію П. Вебера і М. Геннекена «Пані і її похресник» (щоб мати гру з малим числом виконавців), далі оперету «Флірт і кохання» та історично-побутову драму М. Старицького «Маруся Богуславка». М. Самойлович з диригентом Є. Шерегієм почали вивчати зі солістами оперу М. Аркаса ст. «Катерину» в 3 діях. Для діточих глядачів готував В. Лівовицький власну п'єсу «Юрко» в 3 діях з музикою Є. Шерегія. Також взято до перспективного пляну дві радянські п'єси: комедію М. Куліша «Мина Мазайло» і драму О. Корнійчука «Платон Кречет».

Тільки що розігналися із запланованою працею, а урядові чинники наказали виїхати на гастролі на Свалявчину, бо проходили вибори до Союму (12. II. 1939) і треба було скріплювати свідомість тієї околиці, де раніше була башта бродіївців та фенциківських мадаронів. Адміністратор поїхав на день раніше, щоб зайняти залу і вивісити афіші. Тому що з 31. I. 1939 М. Кукурузова була хвора й лікувалася в лікарні в Севлюші, обі її ролі доручено іншим акторкам: Марину в «Над Дніпром» М. Обручар, а Вікторію в «Місяці й зорі» — М. Долинай.

Великим автобусом (а в тягаровому декорації) 5 лютого рано виїхала трупа з Хусту новою дорогою на Довге і Сваляву, де вже пообіді була вистава для учнів «Над Дніпром», а вечір для публіки оперета М. Аркаса «Місяць і зоря». Заля «Сокола» наповнилася щертю на обі вистави; а це було в колишній «твердині» фенциківців! Наведемо рецензю з «Нової Свободи» (11. II. 1939): «Свалява українська! Великий успіх «Нової Сцени» в Сваляві . . . В суботу в полудне ще нікому ані не снилось, що в неділю 5. II. завітає до нас наш народний театр «Нова Сцена». Коли в суботу о 5 год. після обіду принесли вістку, що завтра в нас буде грати «Нова Сцена», то ми всі аж остовпіли, бо ніхто не вірив, що вона буде мати підтримку із боку свалявської публіки.

Та сталось велике диво. В неділю . . . як почалась вистава, то квитки вже всі були випродані. Про враження, яке віднесла публіка із пополудняшнього представлення . . . найліпше говорить вічерне представлення . . . мало початись о 8 год., а вже 7.30 заля була набита щертю . . . була це заля «Сокола», найбільша у Сваляві . . .» Далі рецензент подає, що на балконі були «великі пани», що звичайно пізно ходять, вже кращих місць не дістали . . . «. . . Зачалось представлення «Місяць і зоря», публіка була прямо захоплена. Лиш артисти мабуть не були захоплені, бо кожную сцену, а особливо танці й співи мусіли на домагання публіки повторяти. Безперечно, це була найгарніша оперета, яку нам у Сваляві довелось до цього часу бачити. Особливо публіці дуже подобались мистецькі танці-балети. Королівною співу була п. Богданівна, яка дуже багато симпатій здобула собі між публікою всіх народностей . . .» ;

Хоч це не було в пляні, але свалявчани замовили дальші вистави театру по повороті з Верховини. Із Сваляви їхала трупа залізницею до Чинадієва. Другу цю твердиню фенциківців також «взяла» наша «Нова Сцена». 6. II. пообіді була вистава для учнів «Над Дніпром», але пів залі зайняли дорослі — селяни й чехи (жандарми, учителі тощо). А вечором, далеко перед початком, заля заповнилась публікою, яка до сліз сміялась на виставі «Запорозький скарб». Актори діставали добове, але громадяни розібрали їх на мешкання і багато артистів там і харчувалися. Рано 7. II. ми скоріше пішли до залі, щоб ще відбуту й релетиції. Біля залі нас очікувала несподіванка; земля була покрита листівками з Угорщини з відозвою «вернутися» до «материнсь-

кої» держави, голосувати проти українського уряду, з обіцянками солонини і т. д. Ми й позбирали сотки листівок та спалили їх, поки ще ніхто не приходив на двір культурного дому. А наш нарід давав у формі пісень таку відповідь на ці летючки: «За малярську солонину, не продамо Україну! За зіпсовану фасоллю — не підемо у неволю!»

Перед кожною нашою виставою мав хтось із членів дирекції промову до публіки, де, крім привіту й пояснення вистави, піднесено й народну гордість населення, закликаючи його відкидати ворожу агітацію. На ці промови публіка реагувала бурями овацій.

Дальші вистави на гастролях були такі:

Чинадієво: 7. II. 1939 пообіді «Місяць і зоря» для публіки, вечером «Часи минають».

Нижні Верецьки: 8. II. 1939 пообіді «Часи минають», вечером «Місяць і зоря». Публіка виповнила залю на обі вистави по береги.

Волівець: 9. II. 1939 пообіді «Запорозький скарб», вечером «Часи минають».

Свалява: 10. II. 1939 пообіді «Запорозький скарб», а вечером «Часи минають». Як і раніш, так і тепер публіка виповнила на обі вистави залю «Сокола» і приймала гру акторів з захопленням.

В час цих гастролів велику місію між народом виконала п'єса «Часи минають», яка була в той час дуже актуальною, бо будила й скріплювала народну гордість і свідомість населення.

Вертаючися з дуже вдалих гастролей, які безумовно були доказом великої праці й здібности адміністратора М. Баланчука (з помічниками у Сваляві, панєю Ольгою Різдорфер-Остапчук та учителями в Чинадієві й іншими, який за день до приїзду трупи всюди все влаштував і приготував для театру повну касу з продажу квитків. При цьому нам трапилась пригода: між Довгим і Липшою тріснула автобусна шина; ми не могли продовжувати дорогу, трупа пішки дійшла до першої хати, де пересідала до світанку, коли телефонічно викликаний автобус із Хусту відвіз перемерзлих акторів 11. II. до Хусту.

На гастролях перехолодився І. Шутко, і це спиноло вистави на тиждень. Але репетиції продовжувались успішно. 12. II. ціла З. У. мала свято: вибори до 1-го Союму, на що чекав народ 21 рік! А вислід виборів у користь українського уряду й народу приніс новий етап й у праці «Нової Сцени».

Докінчено оновлення деяких п'єс й приготовано прем'єру «Сорочинський ярмарок», комічну оперету на 4 дії М. Старицького в постановці Ю. А. Шерегія, диригент Є. Шерегій, хореографія В. Лібовицького, художник — М. Руда-Чернекова. Вистава прем'єри була в Хусті 17. II. 1939. «Нова Свобода» інформувала 21. II. 1939: «. . . Перебіг вистави був дуже гарний. Наші артисти справді по-мистецьки відіграли цю комічну оперету. Публіка . . . раз у раз нагороджувала їх рясними оплесками. До краще виконаних роль належать Солопій Черевик (д-р М. Самойлович), Хівря (В. Лакатошівна), Хотина (М. Шерегієва), циган (Приходько) й інші . . .»

Другого дня по прем'єрі виїхав театр на гастролі до Севлюша, де 18. II. 1939 пообіді дав виставу для учнів учительських семінарій «Над Дніпром», а вечером для публіки драму «Отаман Хмара». Другого дня 19. II. пообіді відіграв для народу «Запорозький скарб», а вечером оперету «Місяць і зоря». Гастроля у Севлюші мали бадьорий перебіг: студенти учительських семінарій (чоловічої та жіночої) були надзвичайно вдячними глядачами на всіх виставах, які публіка зустріла дуже прихильно.

З огляду на підготовку репертуару, театр вже в лютому не виїжджав на гастролі, а грав у Хусті. 21. II. 1939 була репріза драми «Отаман Хмара», а для народу пообіді повторено її 26. II. 1939.

23. II. 1939 поставлено в Хусті прем'єру відновленої комедії на 3 дії В. Вебера-М. Геннекена «Пані і її похресник» в перекладі Г. Совачевої. Ставив Ю. А. Шерегій, декорації М. Рудої-Чернекової. В обсаді були: Ламбріссе — Д. Цугорка, Люсьєна — В. Лакатош, Маржолєн — Ю. А. Шерегій, Жоржетта — М. Шерегій, Брішу — Є. Приходько, полк. Де-Серван — Є. Шерегій, Пеншон — М. Цірікус, Зелі — М. Долинай.

Як режисер цієї вистави, автор «Нарису» пригадує, що актори М. Шерегій, Є. Шерегій, Д. Цугорка і він сам вже давніше грали й знали свої ролі в цій комедії, тому й цілком закономірно, що вони (згідно «Нової Свободи» з 26. II. 1939) дуже впевнено почувалися у своїх ролях. Одночас рецензент писав, що решта роль була теж на відповідному рівні й зазначав, що «. . . комедія «Пані і її похресник» принесла нашій публіці не лиш «мішок» сміху, але й почасти розвагу та науку . . .»

Одначе ця вистава була інакше оцінена зі сторони мандрівної трупи «Летючої Естради» при «Січі» під проводом М. Чирського, що увесь час працювала проти «Нової Сцени». Згідно вияснення Ф. Ревая, М. Чирський ніяк не міг примиритися з фактом, що «Нова Сцена» існує і добре просперує без нього. В своєму органі «Наступ» (1. III. 1939), похваливши спершу «Нову Сцену» за успішні виступи в провінції, що мали національне значення, додано, що «. . . ця ж «Нова Сцена» не завжди удачно подає деякі п'єси, як «Пані і її похресник». Наше становище до неї цілком негативне . . .» Далі рецензент називає гру акторів «провінційним трафаретом», зазначає поспіх в приготуванні і остаточно оголошує, що «. . . п. директор театру, що кладе свої сили на розбудову рідного театру, що робить такі речі, яких жодний директор театру не робив би, напевно, всі свої зусилля вживє на виставу кращих п'єс, яких нація потребує . . .»

Давши три вистави (25. II. 1939 вдень «Над Дніпром», а ввечері «Місяць і зоря» та «Отаман Хмара» 26. II. 1939), приступлено до готування святкової вистави з нагоди відкриття 1-го Сойму Карпатської України. Зупинились на «Запорожці за Дунаєм». На ролю султана запрошено В. Довнара (Мурашка), а на ролю Імана «Нестора» акторів, д-ра Р. Кирчева. Ролю Карася готував М. Самойлович, Одарку — М. Шерегій, Оксану — В. Богдан, Селі-агу — Д. Цугорка. Хореографія В. Лібовицького, диригент Є. Шерегій, постановка Ю. А. Шерегія, декорації М. Рудої-Чернекової.

Одначе в час генеральної проби «Запорожця» стало відомо від директора поліції Юрка Білея, що відкриття Сойму Прага відкликала з 1. III. 1939 на неозначений день. Тому, що вже була передпродажа квитків, адміністрація театру оголосила через радіо, а 2-го березня у пресі («Нова Свобода»), що «. . . за огляду на відложення відкриття Сойму, відкладаються і святочні вистави Українського Театру «Нова Сцена» у Хусті, а то: «Запорожець за Дунаєм» відограється напередодні відкриття, а третього вечора буде «Сорочинський ярмарок» . . . Закуплені квитки не втрачуть своєї вартости і передпродажа ведеться далі в канцелярії театру . . .» (2. III. 1939).

Зі статті, опублікованої в пресі («Нова Свобода», 4. III. 1939) відомо, що театр мав бути спеціально прикрашений у зв'язку зі святом відкриття Сойму на основі постанови начальника МКШіНО А. Штефана. Окремо дирекція театру звернулася до Комітету для підготовки відкриття Сойму про грошову допомогу, зокрема про нові декорації-куліси, друк спеціальних афіш, програмок і квитків, оплати поширеної оркестри тощо. Частину витрат вже сам театр оплатив, але фінансових засобів не вистачало.

Освітній реферат МКШіНО для допомоги театру іменував 7. III. 1939 «Кураторію» в складі посла Сойму д-р С. Росохи, В. Качуровського, в справах господарки театру, повіреного в мистецьких справах голову мистецької громади «Говерля» М. Чирського та

директора театру Ю. А. Шерегія. Призначення М. Чирського як «мистецького наглядача» викликало негайний протест дирекції театру до освітнього реферату, в якому зазначалося: «. . . При іменуванні кураторії театру, який вибудували й вели, часом і із своїх засобів, члени нинішнього ансамблю, підписаний як директор, колега В. Лівовицький як відповідальний шефрежисер і Є. Шерегій, як відповідальний музичний керівник театру, хвальний Освітній Реферат не то що не питав о погляд з практичного боку, але без їхнього відома іменував таку установу без огляду на те, що театр фактично є «дружеством», має свій провід і до сьогодні ще не був вповні перебраний Освітнім Рефератом — та оминувши і той провід назначено до кураторії людину, яка стало працювала проти театру, на що маємо ряд доказів, — підписаний в імені проводу театру просить ще раз розглянути цю справу і в порозумінні з веденням театру та дружества театру обов'язково замінити п. М. Чирського людиною, яка тішитиметься повною пошаною зі сторони як проводу, так і ансамблю театру . . .»

Голова дружества д-р М. Брацайко теж був обурений такою дією освітнього реферату і в результаті 9. III. 1939 М. Чирського відкликано з членів кураторії. Ціла та кураторія була вимислом нереальним: поминаючи М. Чирського, який у веденні театру взагалі не мав жодної практики, що кілька разів опісля сам нам казав, ані один з іменованих членів не був театралом: ані д-р С. Росоха, ані В. Качуровський. Правда, проти їхньої помочі дирекція не мала ніяких застережень. Один раз «засідала» ця кураторія (без М. Чирського), і це була знаменита нагода вяснити їм ситуацію та прохати: 1) нехай реферат перебере від Дружества «Нову Сцену» — провід театру у свої руки та всі раніш зголошені борги і нехай сконтролює діяльність театру, і 2) нехай забезпечить виасигнування давно поданого в бюджеті фонду для театру, тобто допомогу від держави, краю й від «Радіо-фонду», а щойно тоді матиме поле праці кураторія, яка наразі ані копійки не могла дати навіть на покриття коштів при підготовці святочних вистав . . . Нарешті зрозуміли це оба наші друзі і почали реальніше думати. Театр потребував реальної допомоги, а не нагляду.

Доказом цього був лист МКШіНО аж із 10. III. 1939, в якому просив начальник МКШіНО, А. Штефан «негайно предложити»: 1) від коли і скільки учителів чи інших державних службовців було звільнено для «Нової Сцени»; 2) скільки кожний з них діставав платні; 3) скільки вистав було дано з того часу, які і де; 4) хто, в якій виставі брав участь; долучити, оскільки то можливо, програмки; 5) подати звіт з господарки перед тим, ніж були учителі звільнені для «Нової Сцени» . . . Дирекція повірила членів управи — адміністратора, скарбника і т. д. зібрати всі потрібні дані й виготовити звіт, подаючи сама все з власних записок, чого не мав театр (з минулого). Список членів реферат мав давно; скільки було вистав, преса оголошувала часто, але хотіли цього, то ми все притотували, щоб до 15. III. 1939, передавши нарешті, дістати хоч аванс на субвенцію.

Відогравши виставу «Сорочинський ярмарок» (8. III. 1939) в Хусті, театр загостив до Королева над Тисою в днях 11 та 12 березня. Там у перший день пополудні виставив для учнів «Над Дніпром», а ввечері «Місяць і зоря», на другий день пополудні «Сорочинський ярмарок», а ввечорі «Пані і її похресник» («Нова Свобода», 9. III. 1939). Годі сказати, котра з вистав дістала більше оплесків від вдячного глядача.

Події в Хусті і в Карпатській Україні в цих днях відомі, то ж ми лишаємося тільки при реєстрації фактів з праці театру і його членів. Вже відбулася генеральна проба «Гайдамаків»⁴⁶ 13. III. 1939 в залі Слов'янського Дому. Пошити нові костюми (Н. Аркасова і В. Бідяк); чудова кобза на відкритій сцені була декорацією (за пляном В. Лівовицького по-мистецькому виконана акад. маляркою М. Рудою-Чернековою), в якій за тюлом відбувалася акція драми. Все було неначе в сні, нарешті «Нова Сцена»

покаже, що вмiє i найтяжчу iсторичну штуку поставити по-мистецьки! Прибув до Хусту директор американської фiрми «Днiпрофiльм», украiнець К. Лисюк, який з своїм сином побував на генеральнiй репетицiї «Гайдамакiв» i фiльмував їх картину за картиною. Він мав накручувати в Карпатській Украiнi фiльми: «За грiхи батькiв» i «За землю i волю» (За «Новою Свободою», 10. III. 1939). Всi виконавцi роль в драмi були надзвичайно дбайливи i генеральна репетицiя обiцяла чудово прем'єру. К Лисюк був захоплений рiвнем нашого театру. Актори вдшминкувались, лишили одяги на своїх крiслах, бо завтра прем'єра, якої ще не було на Карпатській Украiнi . . .

Але завтра — вже текла кров у Хустi . . . Остання генеральна репетицiя через стрiлянину вже не відбулася. Син Лисюка, фiльмуючи подiї, поляг. Не можна писати спокiйно про цей день . . . Можна б «театральним термiном» назвати його «генералкою трагедiї». Крім виконування своїх ролей, актори театру в залi проб голосно плакали . . .

Зфiльмованих «Гайдамакiв» наш театр 14. III. 1939 не виставив. Їх бачили тiльки згодом в Америцi, куди вивiз К. Лисюк свiй фiльм. А його син лежить пiд замковою горою в Хустi . . . Там не тiльки він!

Подiї в ЧСР клонились до її розвалу. 14. III. проголошено самостiйну Карпатську Украiну, як суверенну державу, бо Словаччина вiдiрвалась вiд ЧСР. Нагло був скликаний 1-ий Сойм Карпатської Украiни на 15. III. 1939 до Хусту, але без святочних вистав. Сойм зафiксував волю народу не пiддатися окупантам. Винесено першi закони держави, iменовано уряд, посла вибрали 1-го президента Карпатської Украiни, кол. прем'єра д-ра А. Волошина, Сойм вiдкинув капiтуляцiю перед Угорщиною. 15 сiчня 1939 р. снiг покривав кров на бруках карпато-української столицi.

РОЗВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ «НОВА СЦЕНА»

Вiд 14 березня 1939 р. на Севлюш наступали угорцi, оголошено мобiлізацiю. Дирекцiя театру скликала на 15 березня 1939 р. рано на 8 год. дня всю трупу театру й, за згодою МКШiНО, розв'язала театр, що всi присутнi прийняли до вiдома власноручним пiдписом о 8.30 год. Так, силою факту мобiлізацiї i наїзду ворогiв, перестав iснувати Український Театр «Нова Сцена» в Хустi. Всi актори, особливо жiнки, розплакались в залi проб. Кожен мав право вiдйти, хто куди хотiв. Але нiхто не спiшив, ще довго залишились в залi. Тому, що автор цього «Нарису» хотiв поїхати до своєї сiм'ї у Великий Бичкiв, передав всi ключi господаревi театрального будинку I. Байдаковi. Мобiлізацiя давала якусь надiю, й тому того дня ще всi затримались в Хустi, але коли 16 березня чеське вiйсько на наказ своєї влади покидало Карпатську Украiну, бо Чехiю обсадили нiмцi, оборона наших кордонiв була неможлива. Закарпатське вiйсько й молодь не могли противитися офензивi угорської армiї. Сотки могил на полях пiд Копанею свiдчать про героїчну боротьбу нашої молодi.

Бiльшiсть членiв «Нової Сцени» вiдiйшла до своїх родин, додому. Колишнiх учителiв — членiв театру окупанти довго не приймали до державної служби, застосовуючи до них «провiрки», переслухування, а то й з побоями. Іншi евакуювались з Карпатської Украiни, вiїхали на чужину. Автор цього «Нарису» (разом з найновiшим членом «Нової Сцени» Миколою Петришином, що не мав куди подiтись) вирушив 16. III. 1939 ранком до Великого Бичкова, до сiм'ї. Але в Тячевi угорцi зупинили поїзд. Деяких подорожних взяли в полон (мiж ними i фiльмовика К. Лисюка, хоч був чужим громадянином), iнших збили на станцiї (посла М. Марущака та iн.). Автора цього «Нарису» затримали з тим, що «залишиться тут, поки ввiйде угорська армiя», пiзнавши його як директора театру. Але вдалося, разом з Петришином, втекти на приходство,

а звідти через міст на Тисі на румунську сторону. Звідти думав через Сигіт дістатися до Великого Бичкова. Але це вже не було можливим і оба емігрували через Румунію до Бачки в Югославії, куди запросили з Керестуру автора цього «Нарису» для організування аматорського театру для тамошніх русинів-українців.

Брат Євген Шерегії став жертвою зради й терористи спершу тримали його в т. зв. «Ковнері», а пізніше вивезли до концтабору у Ворюлопоші в глибині Угорщини, де разом з іншими закарпатцями й галичанами терпів нелюдські побої та знущання аж до серпня 1939 р. Опісля довго мусів «голоситися» в жандармерії, терпіти «вислухи» й нові знущання, поки нарешті звільнили його з посади учителя й мусів шукати собі приватне заняття (в лісі). Головний режисер «Нової Сцени», В. Лівовицький як громадянин Протекторату Чехії й Моравії згодом дістав дозвіл виїхати до Праги закритим вагоном через Угорщину. Початком квітня, прибувши до Праги, дістав доручення створити для Празького балету Є. Нікольської, примабалерини Народного Театру, «Українську Сюїту» — балет, з яким виїхав, разом з 30-членним ансамблем балету, до Швейцарії на Міжнародний танцювальний фестиваль в Люцерні. Його мистецтво там перемагло й принесло Лівовицькому ангажмант до опери в Цюріху. Це сталося в червні 1939 р. й він там працював у театрах. В час війни готував культурно-мистецькі програми для інтернованих поляків, радянців, югослов'ян, французів і т. д., всіх, що воювали по боці союзників. Опісля відбував військову службу в Англії в чехослов. армії, а з 1945 р. працював у празьких театрах (Театр для молоді з М. Мелановою), далі в Армійському Ансамблі В. Неєдлого, в Ансамблі Волинських чехів і в 1954—56 рр. знов в Українському Народному Театрі, але вже в Пряшеві, де знову стрівнувся у співпраці з автором цього «Нарису».

За кордон від'їхали акторки Олена Батько, Олена Павлюк, Василь Йосипчук мол., Іван Ошудляк-Максимович, які через Румунію з транспортом закарпатців прибули до Руського Керестуру. В. Йосипчук мол. виїхав до Німеччини на працю, там одружився, але важка праця підорвала його здоров'я і 1942 р. в Польщі помер. Останні згодом працювали в аматорському театрі в Руському Керестурі з автором цього «Нарису». Туди ж евакувався і редактор журналу «Нова Сцена» Орест Черняк. Значно пізніше виїхала на Словаччину В. Лакатош, яка під осінь 1939 р. також прибула до Руського Керестуру в надії, що та група кол. членів «Нової Сцени», що весною туди виїхала, зорганізує мандрівний театр.

Микола і Олена Самойловичі вернулися до Праги. Згодом Дмитро Цугорка виїхав до Братислави, сподіваючися, що звідти дістанеться до Бачки і буде там в Керестурі працювати в аматорському театрі. Коли ж це стало неможливим, подався на працю до Німеччини, а звідти дістався до театру у Львові. Помер пізніше в Німеччині. Інші кол. актори «Нової Сцени» лишилися на З. У. Єдиний В. Бідяк якось дістався згодом до Угроруського Народного Театру в Ужгороді, який вже тоді офіційно звали тільки Унгваром.

Щодо майна «Нової Сцени» — декорації, костюми, бібліотека, реквізити, ноти і т. д., то окупанти все сконфіскували, а що не спалили (бібліотеку), згодом передали Угроруському Народному Театру.

Не вдалося здійснити нам готового репертуару — «Гайдамаки», «М. Богуславка», «Юрко», «Флірт і кохання», «Катерина» . . . П'ять років не було на Карпатській Україні українського театру.

КОЛИШНІ АКТОРИ «НОВОЇ СЦЕНИ» В ЮГОСЛАВІЇ

Автор цього «Нарису», на запрошення М. Фірака, редактора «Руських Новин» у Руському Керестурі, прибув початком квітня 1939 р. з М. Петришином до Р. Керестуру, де вже застав акторів «Нової Сцени»: Олену Батько, Олену Павлюк, Івана Ощудляка і редактора О. Чернека, що з сотнями закарпатських емігрантів там затрималися. Між ними було й кілька аматорів (Ілько Зварич, Статниківівна і т. д.) й на прохання місцевих чинників «Просвітнього дружества» автор цього «Нарису» почав систематично готувати вистави. Дібравши з місцевих аматорів відповідне число акторів, ми готували кілька п'єс з допомогою диригента Іриня Тимка.

Імпрези, поставлені аматорами з участю акторів «Нової Сцени», були такі:

1. 23. IV. 1939 пообіді «Запорозький скарб» в залі «Просвіти».
2. Вечером повторено ту ж виставу для ширшої публіки.
3. 26. IV. 1939 репріза «Запорозького скарбу» там же.
4. 21. V. 1939 пообіді «Сорочинський ярмарок», комічна оперета на 4 дії, для молоді.
5. Того ж дня вечером повторено ту ж виставу для дорослих.
6. 22. V. 1939 вечером репріза «Сорочинського ярмарку».
7. 28. V. 1939 «Сорочинський ярмарок» в словацькому селі Півніці в залі Культурного Дому вечером.
8. 17. VI. 1939 «Сорочинський ярмарок» в Народном Казалішті Кральєвича Томіслава в Осієку (Хорватія) вечером.
9. 18. VI. 1939 вечером там же «Запорозький скарб».

Всі ці вистави ставив Ю. А. Шерегій, диригував І. Тимко, танці вела Олена Павлюк; декорації оформлював в Керестурі маляр інж. Статників. Ці вистави йшли під фірмою «Просвіти» в Руському Керестурі, а вистави в Осієку як «Гастролі української оперети» — в користь нашої української закарпатської еміграції.

Дальші вистави йшли з рамені «школярського» (студентського) кружка при «Просвіті» в Керестурі:

10. 13. VIII. 1939 вечером в залі Культурного Дому в Міклошевцях — народня драма Суходольського «Хмара». Повторено її 28. VIII. 1939 пообіді в Коцурі на дворі школи. Втретє виставлено її 3. IX. 1939 в залі «Просвіти» в Керестурі.
11. 29. X. 1939 в залі «Просвіти» в Керестурі пообіді поставлено «На порозі охрещення Русі», драму Ю. Грома в 1 дії. Повторено того ж дня вечером.

В цих виставах брали участь актори «Нової Сцени» і аматори з Руського Керестура. Особливо вистави в Народному Театрі в Осієку мали великий успіх, тільки оркестра «тамбурашів» була слабенька.

В листопаді Ю. А. Шерегій дістав дозвіл на перебування в Шіді в Хорватії; там організував імпрези з місцевими аматорами русинами-українцями і шкільною молоддю. Було виставлено: 19. XII. 1939 п'єсу Ю. Грома «Чорний братчик» та 19. I. 1940 з гуртком «Руської читальні» в залі пані Ліч «Хмару». Крім цих вистав, автор «Нарису» вів курси українських народних танців в Шіді в грудні 1939 р. та в січні 1940 р. і зробив там виступ з кількома десятками молоді (19. I. 1940). Такий же курс він провадив в Петровцях і в Міклошевцях (Срим), а в Боровому (17. II. 1940) на «Всеслов'янському балю» товариства «Сокіл» виступили вибрані 15 пар танцюристів з Шіду й Петрівців з великим успіхом.

За свого перебування в Югославії Ю. А. Шерегій написав чотири п'єси для тамошніх українців; крім вже згаданих, ще драми з життя бачванців «Невінчани» і «Пан», п'єски з селянського життя в 4 картинах; музику укладав Онуфрій Тимко. Обидві вийшли друком в «Календарях» в Руському Керестурі й Дервенті (1940 та 1941 рр.).

Актори «Нової Сцени» з Руського Керестура згодом виїхали на працю до Німеччини й Польщі. О. Батько внаслідок хвороби померла у Львові; О. Павлюк вийшла заміж за І. Черняхівського й вернулася до Чехії, подібно і В. Лакатош, як дружина М. Поповича вернулася до Братислави. Автор цього «Нарису» у вересні 1940 р. прибув із сім'єю до Праги.

УКРАЇНСЬКА ДРАМАТИЧНА СТУДІЯ В ПРАЗІ

Прибувши до Праги вже восені, робив Ю. А. Шерегій заходи, щоб зорганізувати в Празі український театр для великої колонії українців. Спершу задумав створити спільний «Чесько-український театр», в якому б українська й чеська трупа мали спільну оркестру, театральне обладнання, провід та бюджет, а інколи в гуртах помагали собі взаємно. Віднайшов композитора Карла Моора, який колись гостював з дружиною в нашому театрі в Ужгороді (в 1924/25 сезоні) і виготовили з ним проєкт театру. Але німецькі окупанти й чути не хотіли про спільний чесько-український театр і дозволяли тільки створити при існуючій українській організації театральну студію. Ці заходи забрали осінь і зиму, так що аж під весну 1941 р. вдалося приєднати до співпраці проф. Олексу Приходька як диригента і режисера до організованої Української Драматичної Студії в Празі, яка мусіла називатися «при Українському Національному Об'єднанні», щоб гестапо дозволило її відкрити.

Через пресу й особисто запросив Ю. А. Шерегій кількох професійних акторів і акторок до співпраці з тим, що зарплата їхня буде залежати від евентуальної допомоги, від просперування студії і від жертв українського громадянства. Хто на ці умови годився, був прийнятий. Першість мали співучі сили, бо ми хотіли ставити в першу чергу український музичний репертуар. Для праці Студії зроблено договір з театром «Унітарія» на Карловій вулиці в Празі, яка вважатиме нашу студію як «український відділ» театру «Унітарії», дасть залі для репетицій, а також для вистав у ті дні, коли театр їхній буде на гастролях в околиці Праги. Все було гаразд, тільки аренда за вистави була дуже висока. Але ми хотіли спробувати, як підуть перші вистави.

Провід Української драматичної студії в Празі 1941 р. був такий:

Директор і режисер (актор) — Юрій А. Шерегій; головний режисер і диригент — проф. Олекса Приходько; адміністратор — Павло Кукуруза (до 15. V., а від 20. V. 1941 Юрко Гривняк); хореограф-балетмайстер — Таїса Волохова; художники — Марія Чернекова, Михайло Михалевич, Роберт Лісовський, Володимир Січинський. Ніхто з наведених не мав місячної зарплати, покрито тільки фактичні кошти директора, виказані рахунками при організуванні студії й діяльності театру. Пізніше мав адміністратор гонорар, а художники й хореограф — за умовою, від прем'єри мали певний скромний гонорар. Взагалі, безкорисно працював увесь час О. Приходько (крім подорожних коштів на гастролі).

Актори й акторки діставали зарплати, решта — добровольці-аматори одержували часом кошти на поїзд на гастролі до Брна.

Склад трупи Студії був таким:

Чоловіки: д-р Роман Кирчів, актор-комік, тенор-буффо; Р. Лісовський, актор, тенор, художник; Олекса Перкач, актор, баритон; Михайло Самойлович, актор, бас; Богдан Угрин, актор, високий баритон; Володимир Чех, актор, драматичний герой; Михайло Бенедек, суфлер; Андрій Буркацький, співак-бас; решта помічні актори — Кирило Генік-Березовський (танцюрист), М. Данилик, П. Джубан, Б. Каратницький, В. Підгородський, О. Подоржний, В. Русин, А. Слиж (танцюрист).

Жінки: Юлія Кархут, драматична героїня, сопрано; Маруся Кукурузова, співачка.

ліричне сопрано, акторка; Орія Мільфайт, акторка, меццо-сопрано; Одарка Остапчук, акторка-співачка, сопрано; Олена Самойлович, акторка-мати; Маруся Ігнатишин, акторка, хористка, сопрано, танцюристка; помічні акторки — Галя Манжула (хористка, танцюристка, альт), Ліда Манжула (хористка, танцюристка, альт), Елеонора Мачевич (хористка, танцюристка, сопрано), Оксана Січинська (хористка, танцюристка, альт), Люба Устіянович (хористка, соло-танцюристка, сопрано); крім наведених, на випадок потреби виступали з молоді й студентів ще інші, напр., Василь Корж, Андрій Гарасевич, Роман Балицький, і дівчата, особливо в танцях і гуртах великих народних драм.

РЕПЕРТУАР УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТИЧНОЇ СТУДІЇ В СЕЗОНІ 1941 (ВЕСНА Й ЛІТО)

24. III. 1941. «Наталка Полтавка», українська опера М. Лисенка — І. Котляревського
31. III. 1941. «Мина Мазайло», комедія на 4 дії Миколи Куліша
21. IV. 1941. «Ой, не ходи, Грицю», нар. драма на 5 дії М. Старицького
26. IV. 1941. «Назар Стодоля» і «Вечорниці» Т. Шевченка — П. Ніщинського
17. V. 1941. «Суєта», комедія на 4 дії І. Тобілевича
28. V. 1941. «Маруся Богуславка», іст. побутова драма на 5 дії М. Старицького
7. VI. 1941. «Шельменко-денщик», комедія на 5 дії Г. Квітки — Основ'яненка
14. VI. 1941. «Місяць і зоря», оперета — казка на 3 дії М. Аркаса — М. Чирського
21. VI. 1941. «Бояриня», драма на 5 дії, 6 відслон Лесі Українки

Пляновано ще «Запорожця за Дунаєм» С. Артемовського на 28. VI. 1941, «Чистого серцем» А. Фульди на 5. VII. 1941 і «Вечір артистів» — одноактівки, співи, балет і танці на закриття сезону 6. VII. 1941.

Українська Драматична Студія розпочала свою працю «Наталкою Полтавкою» в складі: Наталка — Ю. Кархутівна, Терпелиха — О. Мільфайт, Петро — Р. Дніпровий, Микола — О. Перкач, Возний — Р. Кирчів, виборний — А. Нересницький. Режисер і диригент — О. Приходько, декорації — М. Михалевич, танці вивчив Ю. Грім. Юрій Стрий («Наступ», 5. IV. 1941) писав: «. . . Цілу виставу прослухав і подивився я, не насилуючи себе, з напруженою увагою і з великим задоволенням, і можу сказати, що передчасні побоювання мої були зайвими. Та про це, правда, свідчили й ті рясні оплески, якими переповнений театр «Унітарії» нагороджував артистів після кожної дії. По цій першій виставі — можна вже надіятися, що нова культурна установа УНО розів'ється й завоює прихильність нашого громадянства, а головне, виконає та велике завдання, що стоїть перед нею . . .»

Другою прем'єрою була комедія М. Куліша «Мина Мазайло». Титульну роль грав Р. Кирчів, Мокія — В. Чех, Мазайлиху — М. Кукурузова, дядька Тараса — Ю. А. Шерегії, Тьотю Мотю — О. Мільфайт, Рину — О. Писачкова-Остапчук, Улю — Ю. Кархутівна, Баронова, Козіно — О. Самойловичева, режисер — О. Приходько, декорації — Р. Лісовський. Про виставу писав В. Б. в «Українській дійсності» (1. V. 1941): «. . . Автор у формі комедії — фарси висміває всіх цих «малоросів», які пруть до «панства», змінюють своє «хахляцьке» прізвище «Мазайло» на «Мазенін», автор висміває далі всяких «учительниц імператорських училищ», всяких «руських тьоть», українських етнографічних, безпорадних дядьків Тарасів і т. п. . .» Про виконання ролі Мина Р. Кирчевим автор зазначив, що він «. . . дав оригінальний тип трагікомічної фігури Мазайла у видержаному і навіть здержаному тоні, хоча ремарки автора могли б звести іншого артиста легко на шлях шаржу і «переборщення» . . .»

Не про всі вистави Студії в Празі вдалось знайти рецензії. Схоронився відгук А. Б. в «Українській дійсності» про комедію Г. Квітки — Основ'яненка «Шельменко-денщик», про оперету-казку М. Аркаса та М. Чирського «Місяць і зоря» та «Бояриню» Л. Українки. Ця остання йшла в постановці Б. Многогрішного, який сам грав роллю Степана. В титульній ролі виступила Ю. Кархутівна, а декорації належали В. Січинському. В «Шельменкові — денщиківі» «... головну роллю відтворив Р. Кирчів з типовим йому мистецьким підходом до кожної ролі. Своєю креацією Шельменка — цього нашого хитруна, що в дечому нагадує Плавтового «Вояка хвалька» й Арлекінів старої італійської народної комедії, дав нам Р. Кирчів рельєфну фігуру, використавши свою широку скалю міміки і багату інвенцію. Йому знаменито секундвали А. Ю. Шерегій і О. Самойловичева в передачі типічних характеристичних роль Шпака і Фенни (його жінки). Капітан Скворцов (В. Чех) і Присінька (М. Ігнатишівна) теж красно грали. І маленькі ролі (Лопуцьковський — Многогрішний та інші) вийшли стилєво та бездоганно . . .» Хореографію в цій виставі вела Таїса Волохова, а диригував К. Моор молодший.

Про виставу «Місяць і зоря» більш детальну рецензію помістив «Наступ» (21. VI. 1941) під підписом «Театрал»: «. . . Нам цікаво було, як справиться наша Студія з новим завданням — поставити оперету європейського типу. Признаємося, — мали навіть деякі побоювання. І з тим більшою приємністю можемо нині констатувати повний успіх Студії УНО: «Місяць і зоря» перейшла цілком задовольняюче й показала, що наші українські артистичні сили зовсім не гірше інших, а може й краще можуть опанувати модерний репертуар, зокрема в ділянці оперети . . .» З голосів критики виглядає, що успішні були у виставі «Місяць і зоря» О. Мільфайт — Вікторія, В. Многогрішний — Гамід, Р. Кирчів — Шейк, В. Чех — Алі, М. Кукурузова та Ю. А. Шетегій як кореспонденти «Тайм» (він же й ставив оперету). Хореографія належала Т. Волоховій, а декорації — М. Михалевичеві.

Крім наведених прем'єр, були повторені такі: В Празі — «Наталка Полтавка» (29. III. і 18. V. 1941), «Мина Мазайло» (5. IV. і 12. IV. 1941), «Ой, не ходи, Грицю» (11. V. 1941), «Назар Стодоля» з «Вечорницями» (8. VI. 1941), «Маруся Богуславка» (15. VI. і 22. VI. 1941); в Брні — «Ой, не ходи, Грицю» (4. V. 1941), «Назар Стодоля» з «Вечорницями» (3. V. 1941). Разом Студія в Празі дала 17 вистав з дев'ятьма прем'єрами і дві на гастролях в Брні — всього 19 вистав за чотири місяці існування.

Тому що директор театру «Унітарія» накладав великі оплати за залю, 11. V. 1941 вистави перенесено до залі Народного Дому на Віноградах, а там же винаймлено й залю для репетицій.

Матеріально було дуже тяжко покривати потреби діяльності Студії, підтримки не було, а єдиний прибуток з вистав заледви мусів вистачати на все, а згодом, старанням прихильників Студії на чолі з д-р М. Гончаренком, громадяни вносили пожертви на фонд театру, при чому згаданий ініціатор пожертв був дійсно великим його меценатом. Моральний успіх Української Драматичної Студії найкраще потверджує той факт, що вона із заповіджених 12 прем'єр самотужки здійснила 9, а решту тільки через вибух війни не поставлено. Студія мала згодом і власну оркестру, якою, крім О. Приходька, диригував і диригент-гість Карел Моор мол. (в «Місяць і зоря», до якої то оперети він виготовив інструментацію голосів для оркестри, а до «Наталки Полтавки» його батько, К. Моор ст.). Визначною була допомога малярів-мистців і хореографа-балетмайстра Таїси Волохової.

«УГРОРУССКИЙ НАРОДНЫЙ ТЕАТР» В УЖГОРОДІ, 1940—1944

В час окупації Карпатської України мадярами в сезоні 1939/1940 не було українського театру. І в дальших сезонах не міг там діяти український театр, але згодом декілька кол. членів ЗПНТ на чолі з Михайлом Лугошом здобули дозвіл на заснування «Угросорусского Народного Театру» для русинів (українців) в «Карпаталія» (Підкарпатті), як тоді називано З. У. Лугош став першим директором цього театру. Ми подаємо короткі інформації про його діяльність і відсилаємо читача до відомої книги Е. Недзельського про цей театр, який мав передовсім служити т. зв. «святостефанській ідеї» угорщення нашого народу. Про це авторові цього «Нарису» сам говорив М. Лугош, коли літом 1959 р. приїхав до нього в Братиславу з Златих Моравців, де тоді працював, та передав для «Нарису» урядові документи, які містимо на іншому місці. Деякі матеріяли зібрав для «Нарису» брат, Євген Шерегій, і то від кол. членки того театру Анни Ладаній, яка живе в Ужгороді і яка передала й деякі рецензії з угорських часописів (як «Kárpáti Híradó» за 1942 р.).

Ініціатор М. Лугош зібрав з кол. акторів ЗПНТ групу й 30 вересня 1939 року добровільно (без платень) поставили «Кандидата» Бобульського і «Предложеніє» А. Чехова в Ужгороді. Але кол. форму «дружества» уряд не визнавав й не можна було продовжати працю театру. Тоді допомогли два факти: головний «регентський дорадник», А. Ільницький подарував акторам для дальшої праці суму 1000 пенге, чим назначив і право на дальшу роботу, а начальник шкільного відділу, проф. Юлій Марина старався про концесію на ім'я М. Лугоша. Крім того, одержали ініціатори право виступати під назвою «Угро-Русский Национальный Театр», а на 1940 р. дістали державну субвенцію 5000 пенге.

Крім наведених п'єс, П. Алексеєв приготував п'єсу М. Лугоша й В. Грабара «Овчарь», драму на 4 дії, а також драму на 4 дії Е. Калабішки «Буря над хатою». Декорації малював художник Ф. Манайло. 2 і 3 квітня 1940 р. виступали з виставами в Ужгороді, а далі на гастролях по краю дали до 2 червня 39 вистав (За книгою Е. Недзельського, стор. 83—84). На 1940/41 сезон труппа мала такий склад: Марія Гривняк, М. Костельник, Марія Лашкай, Емма Сочка, В. Бідяк, В. Грабар, Ю. Грицюк, С. Кочаник, В. Левкулич, М. Лугош, І. Фенцик.

Під режисурою І. Ланга та В. Грабара вивчив театр: французьку комедію «Грихи молодости» на 4 дії, комедію «Недоразумініє» Коцебу, комедію «Коваль Вакула» (за Гоголем «Ніч під Різдво»), на 4 дії, а також дві діточі п'єски: «Три золоті волоси діда Всевіда» Ербена і «Червону шапочку» (оновлено). В місяцях жовтні й грудні 1940 р. театр об'їхав гастролями 38 місцевостей і дав 61 виставу. Всього за 1940 рік дав театр 112 вистав, що, як пише Недзельський, було «рекордом».

Початком 1941 р. театр попав у фінансову кризу. Щоб здобути фонди, треба було поїхати на гастролі, а їхати не було чим. Тоді постало «Подкарпатское Общество Наук», а далі Культурне просвітне общество імені І. Куртяка й приступлено до реорганізації професійного театру.

На 1941/42 сезон довіреним директором театру став Еміліян Е. Сухий. Обсада театру була така: Чоловіки: І. Ланг (режисер), Василь Бідяк (актор), Михайло Віг (актор), Петро Гоца (актор характерів), Володимир Грабар (актор, помічник режисера), Юрій Грицюк (актор), Степан Кочаник (актор), Михайло Лугош (актор), Михайло Петрусь (актор — співак, тенор), Павло Угрон (актор), Іван Фенцик (актор), Іван Феньє (актор), В. Циганин (актор), Василь Левкулич (актор любовник), Михайло

Боролич (актор); Жінки: Єлисавета Боднар (акторка), Марія Боролич (акторка-хористка), Анна Галік (акторка), Марія Гривняк (драматична героїня), Олена Грицюк (акторка-хористка), Юлія Кедулич (акторка-хористка), Анна Котьов, (акторка-хористка), Маргарита Костельник (акторка), Анна Ладані (акторка), Марія Лашкай (акторка), Емма Сочка (акторка), Марія Явор (акторка), Анна Боднар (акторка). Художником театру був Ф. Ф. Манайло, режисером-гостем — П. Н. Алексєєв.

З листа режисера Е. Сухого до автора «Нарису» (вересень 1970) довідуємося, що з приїздом його на працю до «Угросурского Народного Театру» поставлено йому таку передумову: «. . . передовсім маємо ставити п'єси угорських авторів на мові «русинській» (тодішній угорський уряд нахилився до «духовничевої» мови). Але дозволили ставити і твори місцевих авторів. Відкидаю твердження А. Ладані, — пише Е. Сухий, — що в часі від 1940 до березня 1944 Маслов Анатолій Федорович мав би бути режисером в театрі. Я мав одного російського режисера, Алексєєва, який вже за першої республіки працював там в театрі. Репертуар був такий, як ти пишеш, тільки в наших перекладі в грі Л. Зілагі «Сонце гріє» євангелицький духовник був замінений на греко-католицького попа. П'єсу ми поставили в підкарпатське місьє . . . Після того поставлено драму Е. Калабішки «Тиса тече» з великим успіхом. В цій було гуцульське весілля зі знаменитим фольклором, зміст цікавий, дійсно народний. Далі йшла драма Г. Гардоні «Вино» і «Овчар», а тоді я пішов до фронтового театру . . .»

А. Ладані твердила, що фактично і формально цей театр існував аж до приходу советської армії. Дирекція театру, репетиційна кімната і костюмовий склад приміщався в будинку «Регентського комісаріату», бо театр був «городським», і там здебільшого грали угорські трупи. Гостинні виступи були і в Унгварі (Ужгороді). Унгвар не належав до «Карпаталія», а числився корінною Угорщиною, отож, «Ruszin Színház» («Руський театр») тут не був дома, а тільки «гостем».

ІМПРЕЗИ В ПРАЗІ І БРАТИСЛАВІ, 1939—1944

Раніше вже було подано огляд діяльності Української Драматичної Студії в Празі в 1941 р., яку перервала війна. В Братиславі також була велика українська колонія, особливо із Карпатської України (ціла кол. Торговельна Академія з Мукачева), а тому в роках 1939/40 постав тут старанням проф. Івана Трухлого (кол. актора-співака театру в Ужгороді), диригента Хору Торговельної Академії в Мукачеві й інших українських громадян в Братиславі Український Мішаний Хор (УМХ), диригентом якого був І. Трухлий, котрий влаштовував концерти не тільки в Братиславі, але й гостював в інших містах Західної Словаччини (Пещани, Трнава і т. д.). В ньому співали й кол. солістки нашого театру, як Анда Остапчук-Науменкова, В. Іванова-Стахурова, Юлія Голла, Одарка Остапчук та інші. У Празі заходами проф. О. Приходька засновано в січні 1942 р. Український Мішаний Хор, який систематично влаштовував різні імпрези в сезонах 1942 весною, та в 1942/43 і 1943/44 рр. Так, наприклад, в зимовий сезон 1942/43 він дав 10. I. 1943 концерт колядок і щедрівок у великій залі міської бібліотеки, а 4. IV. 1943 в тій же залі дав концерт кантів, псалмів та веснянок. Українська Драматична Студія показала драматизацію повісті А. Волошина «Фабіола» (режисер вистави Наталя Дорошенко, мистець-маляр — Марія Руда-Чернекова, диригент — Юрій Гаєвський). Традиційний концерт колядок і щедрівок за участю Українського Мішаного Хору відбувся 8. I. 1944, а 5. III. 1944 він же брав участь у відзначенні 130-их роковин народження Т. Шевченка.

День 9. V. 1945 року приніс народам Чехословаччини, отже, і українцям Карпатської України довгождане визволення з-під німецького та угорського гніту. На Закарпатті це визволення прийшло вже восени 1944 р. і тому там скоріше нормувалося життя, а тим самим і можливості культурно-мистецької діяльності. З кол. членів «Нової Сцени» опинились в Хусті Марія Петрашко, Семен Петрашко, Маргарита Обручар, Маруся Шерегій-Шутко, Ірина Пилип і її брат, Емануїл Шпіцер, скрипач; Євген Шерегій, повернувшись із фронту 13. IV. 1945, приступив вже 15 квітня до роботи. Тодішнє партійне і громадське керівництво в Хусті — Рушак, Величко, Тимко — повірили його організуванню театрального колективу. Приступили й інші любителі сцени, як Василь Обручар і його брат, Валя Шпіцер, Наталка Ворон, Катерина Кевер, Віра Маслей, Василь Марушак та ін. Вичистивши залю бувшого будинку «Левенте» (угорська парамілітарна організація), де стояли коні, відремонтували з ентузіазмом з-поміж молоді електрику, сцену. Першою виставою був жарт «На перші гулі» Васильченка, де стару грала М. Петрашко, старого Є. Шерегій, дочку Н. Ворон, Тиміша — В. Обручар, діда з клепалом — В. Марушак. З цією п'єсою разом йшов і концерт, в якому співала кілька пісень М. Шерегій, з нею дуєти співала М. Петрашко, дуєт М. Обручар і І. Пилип, танці Н. Ворон і К. Кевер. Успіх був дуже великий. Народ, щасливий, що після окупації й заборони рідного слова, міг знову чути рідну мову, пісню зі сцени, по береги наповнив залю. Цю програму повторено п'ять-шість разів при випроданих місцях. Далі поставлено першу дію «Запорожця за Дунаєм» (Одарка — Маруся Шерегій, Оксана — М. Петрашко, Карась — Є. Шерегій). Було кілька вистав у Хусті і з нею об'їздили буквально всі села району. Згодом поставлено «Пошились у дурні», далі інсценізацію Є. Шерегія поеми Алігер «Зоя». Це була ціло-вечірня вистава, на яку сов. ген. Лисинів додав артистам німецькі військові костюми. Вистава мала великий успіх і було десять репріз. Дальшою прем'єрою була «Наталка Полтавка», в якій грала М. Шерегій, М. Петрашко, С. Петрашко й інші; режисер і диригент — Є. Шерегій, оркестра складалася з 16-ти осіб. Було теж багато репріз. (З листа Є. Шерегія з вересня 1970 р.).

Отак почалася знову у Хусті нова ера українського театральництва. Її вершком була участь хушан у заключнім концерті Олімпіади народної творчості Закарпатської України в Києві 11 травня 1946 р., програму якої вів Є. Шерегій. З жовтня 1946 р. Є. Шерегій став музичним керівником Закарпатського обласного українського музично-драматичного театру в Ужгороді, який в той час організувався. В театрі працювали деякі актори з кол. «Угро-руського Народного Театру»: Левкулич, Гоца, Біляк, Лашкай, Ладані, Левкуличева. Сюди запрошено Івана Шутку, його дружину Василю Коперльос, Марусю Шерегій з «Нової Сцени» і інших. Ще до приходу цієї групи з «Нової Сцени» театр поставив «Русские люди» Симонова на російській мові в постановці Павла Алексеєва. Після гастролей Українського Музично-Драматичного театру ім. Щорса з Запоріжжя в Ужгороді, директорів й художньому керівнику цього театру, народному артисту Магару було поручено керівництво Закарпатського театру, а режисером призначено заслуженого артиста Віталія Григоровича Авраменка з театру ім. Щорса. Першою прем'єрою була комедія Тобілевича «Сто тисяч», музику до якої писав Є. Шерегій. Другою виставою був «Платон Кречет» Корнійчука. І до цієї вистави музику написав Є. Шерегій. (З листа Є. Шерегія).

Інші члени «Нової Сцени» згодом працювали в Ансамблі Українського Народного Хору Закарпатської області в Ужгороді; це — Ірина Желтвай, Михайло Цірікус, Іван Шутко, який ще і до сьогодні там співає. Із кол. членів ЗПНТ і «Угро-руського Народного Театру» в Ужгороді довго працювали в сучасному українському театрі в Ужгороді В. Біляк, П. Гоца, В. Левкулич, Марія Пілцер, Е. Сочка, М. Лашкай. Не

буде від речі згадати, що 24. II. 1964 року ужгородський театр відзначив 40-літній ювілей театральної діяльності на дошках сцени театру в Ужгороді музичного керівника Євгена М. Шерегія. Там, де починав свою працю, там він і одержав признання.

По визволенню Закарпаття й ЧСР виникли нові перспективи для розвитку українського театру, особливо ж після того, коли Карпатська Україна ввійшла в склад України як Закарпатська область. Ми вже згадали вище, що в Ужгороді скоро відновлено Український Театр, який ставить і музичні спектаклі, хоч шкода, що не має ще й зараз оперного ансамблю, бо традиція оперних спектаклів там сягає ще до часів діяльності корифея театрів М. Садовського, О. Загорова, Я. Барнича і Ф. Базилевича, М. Аркаса (1921—1939 рр.). Треба сподіватися, що і це принесе світле майбутнє українського театру на Закарпатті. Великим розмахом розрослися аматорські й народні театри по селах, селищах і містах Закарпаття, які іноді досягають професійного рівня. В Мукачеві відкрито російський драматичний театр. Тільки письменники Закарпаття мають борг перед драматургією, бо за останнє чвертьстоліття не написали цінних драматичних творів з життя і для українського народу Закарпаття. Хочеться вірити, що і тут настане зміна на краще.

В Чехословаччині, завдяки заходам кол. управителя «Нової Сцени» Івана Гриця, вперше відкрито в Пряшеві 2 березня 1946 р. Український Народний Театр, де згодом і Ю. А. Шерегія поставив 18 прем'єр з народної клясики (1946—48 та 1954—56 рр.) та ряд модерних п'єс. Цей театр вже скоро відзначить своє 50-річчя. І про нього вже багато написано.

В Празі по війні відновив О. Приходько «Українську Драматичну Студію», що виставляє щороку кілька п'єс з аматорами й бувшими акторами; ще діють аматорські театральні гуртки в Братиславі і Кошицях. Але театральне мистецтво в Чехословаччині після 1945 р. заслуговує на окрему розвідку.

ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ НА ЗАКАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ ТА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (в поазбучному порядку)

АВРАМЕНКО, Василь (1895—1981) —

український балетмайстер, знавець народних танців. Почав у трупі М. Садовського (Каліш, 1921). До його учнів в З. У. належали Андрій Кість і Микола Чирський. Працював і помер в США.

АЛИСЬКЕВИЧ, Богдан —

родом з Галичини, склав гімназійну матуру в Ужгороді (1927). Студіював право. Грав ролі в прем'єрах «Мартин Боруля», «Суєта», «Огонь».

АНДРІЄВСЬКА —

акторка, сопрано, член Руського Театру «Просвіти» (1923—24).

АРКАС, Микола (23. 8. 1881—13. 12. 1938) —

син композитора Миколи Аркаса, з Миколаєва. Режисер, актор, співак, директор театрів; на сцені від 1907 р. Виступав у Театрі Садовського (Київ, 1910), в Театрі Чернецької (1911—12), в «Народному Домі» в Одесі (1912—13). З квітня 1914 мав

- власну трупу в Єскатеринодарі. З вибухом війни на військовій службі, потім в армії УНР аж до 1919 р. (полковник); 1919—21 рр. в групі Коссака в Галичині. В 1922—26 рр. провадив театр українських військових полонених у Йозефові (ЧСР). В Ужгороді від 1927 до 1929 р., в Празі в 1930 р.; повернувся до Ужгороду в 1931 р. і реорганізував театр та став його директором (1932—1933). В «Новій Сцені» від 1937 р. Помер нагло в Хусті 1938 р.
- АРКАСОВА, Надія** (18. 9. 1888—20. 10. 1955) —
дружина Миколи Аркаса, акторка; член Руського Театру в Ужгороді (1927—34), член Руського Театру ім. Садовського (1934—36); виступала в «Новій Сцені» як гість (1938—39). Померла в Ржевніх, Чехія.
- БАГАЧЕНКО, Іван** —
учитель з Вел. Бичкова; технічний керівник сцени, член «Нової Сцени» (1936—38); при потребі помічний артист («Земний рай»).
- БАЗИЛЕВИЧ, Федір** (—30. 6. 1931) —
артист-герой, співак, ліричний тенор, соліст, член Укр. Республіканської Капелі. В 1919—23 рр. опинився в таборі полонених в Йозефові (ЧСР). Брав участь в таборовому театрі й студіював спів у Празі. З 1 серпня 1923 в складі Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді, де, крім акторської й співочої діяльності, був адміністратором театру в сезонах 1923—26 та директором 1927—29 рр. Був визначним режисером, перекладачем репертуару з французької, польської мов, приймав участь в концертах. 1 липня 1929 р. поліція видалила його з ЧСР. Помер у Станіславі.
- БАКОНІЙ, Теодор** —
гімназійну матуру склав в Ужгороді (1928). Член Пласту, Братства Кирило-Методіївського, «Культури», «Верховини». Грав у виставі «Нової генерації» в Празі. Студент прав.
- БАКОНІЙ, Тибор**
пластун, член гуртка «Верховина», Кирило-Методіївського братства, та «Культури» в Ужгороді.
- БАЛАНЧУК, Михайло** —
актор, член Руського Театру Просвіти (1927—28); адміністратор Руського Театру (М. Аркаса) (1932—36), адміністратор і декоратор сцени в «Новій Сцені» (1938—39).
- БАЛИЦЬКА, Наталка** —
родом з Галичини, член Пласту, драматичного гуртка «Просвіти» в Ужгороді. Склала гімназійну матуру в Берегові (1925), студентка філософії. Участь брала у виставах «Заколот», «Украдене щастя», «Батраки». Живе в Чікаго, США.
- БАЛИЦЬКИЙ, Роман** (29. 4. 1917—8. 6. 1948) —
помічний актор, хорист; брав участь у виставах Укр. Драм. Студії в Празі (1941) «Наталка Полтавка» і «Маруся Богуславка»; інженер, згинув трагічно на Моравії, похоронений в Брні.
- БАЛОГ, Йолана** —
студентка у Хусті, акторка, сопрано. Основниця і член «Нової Сцени». Ролі: «Пані і її похресник», «Барон Кіммель», «Рафі—Мафі», «Воєннополонений», «Флірт і кохання», «Бен Гур» (1934—36).
- БАЛТАРОВИЧ, Володимир** (8. 6. 1904—11. 10. 1968) —
студент, клявірист, гостював у виставах «Верховини». Пізніше лікар і композитор. Помер у м. Вейперти, Чехія.
- БАЛТАРОВИЧ, Магда** —
студентка із с. Заріччя, гостювала у виставах «Верховини».

БАНДУРОВИЧ —

актор, тенор, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—25).

БАНДУРОВИЧ-ЛЕВИТСЬКА, Катарина —

акторка, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1921—25). Дружина Олекси Левитського, прибула до Ужгороду з Миколою Садовським.

БАНЯЙ, Іван —

учитель, член «Нової Сцени» (1936—37).

БАРНИЧ, Ярослав (30. 9. 1896—1. 6. 1967) —

диригент, режисер опери й оперети, композитор оригінальних українських оперет «Гуцулка Ксеня» й «Шаріка» з тематикою Закарпаття, перекладач опер з німецької мови. В Руському Театрі «Просвіти» в Ужгороді працював у сезонах 1924—25 і 1925—26, де диригував численними виставами опер та оперет. В жовтні 1926 р. виїхав до Берліну на дальші музичні студії. Пізніше був диригентом в театрах Галичини, включно зі Львовом. Помер у Клівленді, США.

БАРНИЧЕВА, Ярослав —

дружина Я. Барнича, субрета, акторка, сопрано, солістка; член Руського Театру «Просвіти» (1924—26). Виїхала в 1926 р. з чоловіком до Берліну.

БАТЬКО, Олена (1918—1944) —

акторка, член ЗПНТ, пізніше член «Нової Сцени» в Хусті (1938/39). Ролі «Місяць і зоря», «Сорочинський ярмарок»; великий успіх мала в драматичних картинах «Часи минають». Похована у Львові на Личаківському цвинтарі.

БАЧИНСЬКИЙ, Леонід (28. 2. 1896—25. 6. 1989) —

педагог, організатор Пласту на З. У. (1923—29), редактор журналу «Пластун» в Ужгороді. Професор ужгородської державної реальної гімназії. Виставляв пластові вистави з М. Біличенком. Організатор пластових таборів на периферії; видалений з ЧСР 1. 2. 1929 р., повернувся до Галичини. Помер в Денвері, США.

БЕЗРУЧКО, Левко (18. 6. 1897 —) —

актор і співак, член Укр. Республіканської Капелі. Основник Руського Театру Т-ва «Просвіти» в Ужгороді в 1920—21 р. Грав з успіхом ролі героїчні.

БЕЙЛОВАРІЙ, Михайло —

родом з с. Білок, інженер, учитель горожанської школи в Білках. Член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді, співак, тенор. Покинув Руський Театр в 1929 р., щоб учителювати. Член і основоположник «Нової Сцени», голова управи в 1935 р. Ролі: «Наталка Полтавка», «Заколот», «Вогонь»; член гуртка «Верховина».

БЕЛЕЙ, Михайло —

актор-комік і співак-тенор, учитель в Малому Бичкові. Член пласту, драм. гуртка «Просвіти» член «Нової Сцени» (1938). Ролі в п'єсах: «Білий мор», «Діти ХХ-го століття», «Часи минають», «Як сади зацвітуть». Виступав у гуртах і хорах.

БЕНЕДЕК, Михайло —

суфлер, член Укр. Драм. Студії, Прага (1941).

БЕРЕЗОВСЬКА, Марта (Марченко, Авсюкевич) —

акторка і співачка, драматичне сопрано. Працювала ще в Театрі Садовського в Києві. В театрі на Карпатській Україні виступала під прізвиськом Авсюкевич в побутовому репертуарі: «Циганка Аза», «Сорочинський ярмарок», «Оглядний».

БЕРЕЗОВСЬКИЙ, Григорій (1877) —

актор характерного плану. Був ще членом Театру Садовського в Києві. На сцені від 1899 р. в різних трупах. В листопаді 1922 р. заангажовано його до Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді. З 15 жовтня 1923 повернувся до Театру «Бесіди» у Львові. Грав переважно побутові ролі.

БЕРНАР, Василь —

учитель в с. Грушове. Член «Нової Сцени» (1938—39). Ролі: «Часи минають», «Як сади зацвітуть».

БІДЯК, Василь —

актор, приймав участь у виставах «Нової Сцени» (1938—39): «Часи минають», «Над Дніпром», «Отаман Хмара», «Гайдамаки», «Місяць і зоря», «Сорочинський ярмарок»; виступав у гуртових сценах. Також шив театральні костюми. В 1940—44 рр. член Угроруського Театру в Ужгороді.

БІЛИЧЕНКО, Михайло (—1944) —

актор і режисер, родом з Поділля, був полоненим у Першій світовій війні в Раштадті, де ставив вистави. Брав участь у виставі «Ой, не ходи, Грицю» 14. 9. 1920, яку спільно ставив драм. гурток і «Кобзар». Основник Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді в 1920—21 рр. Член трупи М. Садовського. Виховував нову генерацію мистців, бо весь свій вільний час присвячував театральній культурній праці між молоддю (Пласт, Кирило-Методіївське Братство, «Верховина», «Веселка», аматорські курси Учительської Семінарії). Був душею не тільки ужгородських, але й інших молодіжних драм. гуртків на Закарпатті. Ставив п'єси С. Черкасенка, М. Підгір'янки, В. Гренджі-Донського. Режисер (разом з Аркасом) у Руському Театрі ім. Садовського (1934—36). Загально успішним був у побутовому репертуарі; досконалий декламатор. Помер у Дрогобичі.

БІРЧАК, Ростислава —

родом з Галичини, акторка, скінчила гімназію (1927) в Ужгороді, закінчила філософію в Празі. Член і скарбник «Верховини». Виступала у виставах: «Заколот», «Украдене щастя», «Мартин Боруля», «Батраки», «Суєта», «Нова генерація», «Жриця вогню», «Вогонь», «Мале непорозуміння».

БОГДАН, Варка —

абсолювентка жіночої учит. семінарії, субретка, співачка — високе сопрано; член «Нової Сцени» (1938—39). Ролі: «Запорозький скарб», «Часи минають», «Як сади зацвітуть», «Місяць і зоря», «Сорочинський ярмарок», «Запорожець за Дунаєм».

БОЖОК, Гриць —

актор, співак — тенор, приступив до «Нової Сцени» в січні 1939. Ролі: «Сорочинський ярмарок», «Гайдамаки». Живе в Австралії.

БОЙЧУК, Соня (Грицева) —

вчителька в Малому Бичкові, член Пласту, гуртка «Просвіти»; ставила аматорські вистави у М. Бичкові. Основник і член «Нової Сцени» (1934—38), член її управи в 1934—35 сезони.

БОКШАЙ, Єва —

студентка, була членом Кирило-Методіївського Братства.

БОКШАЙ, Осип (2. 10. 1891—19. 10. 1975) —

визначний професор — маляр в Ужгороді, чл.-кореспондент Академії Мистецтв СРСР. Малював декорації для наших театрів.

БОРКАНЮК, Олекса (11. 1. 1901—3. 10. 1942) —

студент Торговельної Академії в Ужгороді, опісля в Мукачеві, член Пласту, Рідної Ниви, комуністичний діяч, пізніше посол до парламента. Приймав участь в аматорських виставах. Страчений мадярами.

БРАЩАЙКО, Маргарита —

студентка гімназії в Ужгороді, член Пласту, «Верховини», «Культури», Кирило-

- Методіївського Братства; виступала як помічна акторка у виставах Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1927—29). В 1929 р. виїхала на студії.
- БРАЩАЙКО, Меланія** —
член Пласту і «Культури» в Ужгороді.
- БУРКАЦЬКИЙ, Андрій** (1. 8. 1888—29. 7. 1957) —
родом з Полтавщини, диригент хорів на Закарпатті, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941), співак — бас. Помер у Празі.
- ВАХНЯНИН, Остап** (1890—1924) —
актор, співак — баритон, член Укр. Республіканської Капелі; основник Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1920—21) і був його першим адміністратором. Заснував при гімназії в Ужгороді Пласт з М. Біличенком. Професор гімназії в Ужгороді. Загинув трагічно 31. 8. 1924 р. (впав з ровера й розбив череп). Похований у Львові.
- ВЕНГРИНОВИЧЕВА** —
акторка, співачка — альт; член Руського Театру в Ужгороді (1930—1932).
- ВЕРЕШ, Євген** —
член «Веселки» та Руського Театру в Ужгороді (1931—32).
- ВЕРЕШОВА, Йоланна** (Теслевич) —
драматична акторка, героїня; член Руського Театру ім. Садовського в Ужгороді (1934—36). Грала в «Морфії» Л. Гарцера.
- ВОЛОХОВА, Таїса** —
хореограф Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Ставила танці для вистав «Місяць і зоря», «Маруся Богуславка».
- ВОЛОЩУК, Олена** —
абсолютвентка укр. жіночої учит. семінарії; акторка, співачка — алт. вступила до «Нової Сцени» в 1938 р. Ролі в п'єсах: «Білий мор», «Діти ХХ-го століття», «Часи минають»; брала участь в хорі і гуртових сценах.
- ГАЄВСЬКА, Любов** —
балерина. Член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді 1923—24. Вперше виступила у виставі «Циганка Моріула». Танцювала у всіх музичних виставах: «Майська ніч», «Королева чардашу», «Вечорниці», «Ноктюрн», «Запорожець за Дунаєм», «Продана наречена». Виступала з великим успіхом як в характерних, так і класичних танцях.
- ГАЄВСЬКА, Софія** (1895—) —
акторка й співачка, сопрано, дружина Левка Безручка. Основниця Руського Театру «Просвіти» в 1920—21 рр. в Ужгороді. Член першого Укр. Національного Хору та Укр. Республіканської Капелі в Києві.
- ГАЄВСЬКИЙ, Юрій** —
диригент оркестри, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—24).
- ГАЛАС, Антін** —
член Пласту, Кирило-Методіївського Братства, «Культури».
- ГАЛАС, Олекса** (псевдо: О. Блакитний) —
співак, баритон, диригент, мистець-маляр, танцюрист, скрипач. Скінчив гімназію в Ужгороді (1927), студент філософії. Член Пласту, Кирило-Методіївського Братства, «Культури», «Верховини», «Веселки», драм. гуртка «Просвіти»; член Руського Театру «Просвіти»; виступав як актор-амант у виставах; «Заколот», «Украдене щастя», «Мартин Боруля», «Батраки», «Нова генерація», «Жриця вогню», «Суєта». Диригент хору «Союз».

- ГАРАСЕВИЧ, Андрій** (13. 8. 1917—24. 7. 1947) — студент, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941), виступав у групових сценах («Маруся Богуславка»). Загинув трагічною смертю (забився як альпініст в Берхтесгадені, Німеччина).
- ГЕГЕДИШ, Августин** — родом із Словаччини, актор, комік та співак — тенор. Член Пласту, Кирило-Методіївського Братства, «Культури», «Верховини». Скінчив гімназію в Ужгороді (1926), студент права. Член управи К.-М. Братства. Виступав у виставах «Мартин Боруля», «Украдене щастя».
- ГОЛЛА-ГРИЦІВ, Юлія** — співачка, виступала в «Новій Сцені» (1934—35) у «Запорожцю за Дунаєм».
- ГОМІЧКО, Степан** — студент, учасник аматорських вистав, член Кирило-Методіївського Братства і його голова в 1925—26 р.
- ГОШОВСЬКИЙ, Федір** — акторка, член ЗПНТ (1935—36). Виступала в драмі «Безталанна». В 1940—44 рр. член Угроруського Театру в Ужгороді за угорської окупації.
- ГРИВНЯК, Марія** — акторка, член ЗПНТ (1935—36) «Безталанная». В 1940—44 рр. член Угроруського Театру в Ужгороді за угорської окупації.
- ГРИЦЬ, Іван** — Дуда (5. 6. 1911) — учитель у Вишній Апші, член «Нової Сцени», управитель її в 1937—39 рр. Ролі: «Барон Кіммель», «Рафі-Мафі», «Криваві перли», «Бен Гур», «Хмара», «Пошились у дурні», «Ой, не ходи, Грицю», «Маруся Богуславка», «Сорочинський ярмарок», «Білий мор» (1935—38). Організатор театрального життя на Пряшівщині.
- ГРИЦЬ, Магда** — пластунка з Берегова, скінчила гімназію (1927) в Берегові; студентка права. Член «Верховини».
- ГРИВНЯК, Юрко** († 1992) — член Укр. Драм. Студії в Празі (1941) і її другий адміністратор. Помер в Празі.
- ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКИЙ, Кирило** — помічний актор, танцюрист, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Ролі в п'єсах: «Мина Мазайло»; «Маруся Богуславка».
- ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ, Василь** (23. 4. 1897—25. 11. 1974) — родом з с. Волове (тепер Міжгір'я) на Верховині. Поет, письменник, драматург, публіцист, редактор, фольклорист, журналіст, літературний критик, перекладач, освітній діяч. Боровся за освіднення народу та чистоту української мови. Написав кілька п'єс та драматичних поем, з яких дві поставлено на ужгородській сцені (оперета «Як сади зацвітуть» та «Сотня Мочаренка»). У співавторстві з Я. Барничем переклав чотири світові п'єси («Пташник з Тиролю» Целлера, «Морфій» Гарцера, «Барон Кіммель» Геллера і Волфа та «Пергач» Й. Штравса), які поставлено в Ужгороді та інших містах Закарпаття (1924, 1934, 1935). Брав активну участь в театральному житті краю (секретар Дружества Руського Театру та Дружества «Нової Сцени»); сталий рецензент виступів театрів у часописах «Свобода», «Українське Слово» та «Нова Свобода». Після окупації Закарпаття попав в угорський концентраційний табір. Звільнившись, переїхав нелегально на Словаччину. Помер у Братиславі.

- ДАНИЛИК, М.** — помічний актор, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Ролі в п'єсах: «Мина Мазайло», «Суєта», «Маруся Богуславка».
- ДАНЧАК, Іван** — актор, герой, співак — баритон, соліст; член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—26). В 1926 р. виїхав до Галичини.
- ДЕМ'ЯНОВИЧ, Ернест** — студент гімназії, член Пласту, Кирило-Методіївського Братства і учасник його вистав.
- ДЕРДА, Іван** — учитель у Вишній Апші, талановитий актор — комік; член «Нової Сцени» (1935—38). Ролі в п'єсах: «Барон Кіммель», «Голодний», «Бен Гур», «Хмара», «Ой, не ходи, Грицю».
- ДЕХА, Марія** — хористка, танцюристка, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Виступила в «Наталці Полтавці».
- ДЖУБАН, П.** — помічний актор, хорист, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Ролі в п'єсах: «Суєта», «Маруся Богуславка».
- ДІБРОВА, В.** — член Укр. Драм. Студії в Празі (1941), виступав в п'єсах: «Суєта» і «Маруся Богуславка».
- ДІВНИЧ, Антін** — вів канцелярію Т-ва «Просвіти», в театрі виступав припадково. Чоловік співачки О. Завадської-Дівнич.
- ДІВНИЧ, Ольга (Завадська)** — акторка й співачка, меццо-сопрано. Член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—1930). З успіхом виступала у музичних виставах «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Сорочинський ярмарок», «Циганський барон»; в операх «В студні», «Ноктюрн», «Поцілунок», «Продана наречена», «Катерина», «Фавст»; в прозі: «За двома зайцями», «Назар Стодоля». Широко відома її концертна діяльність (дуети й сольові виступи).
- ДНІПРОВИЙ, О.** — актор, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941), виступив у «Наталці Полтавці».
- ДОБРОВСЬКИЙ, Павло** — родом з с. Рокосів б. Хусту, актор, скінчив гімназію в Берегові (1927), студент права. Виступав у виставах: «Заколот», «Мартин Боруля», «Украдене щастя».
- ДОЛГАНЬ** — помічний актор, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1927—28).
- ДОЛИНАЙ, Марта** — субретта, співачка — меццо-сопрано, танцюристка. Абсольвентка жіночої учительської семінарії; член «Нової Сцени» (1938—39). Ролі в п'єсах: «Білий мор», «Пані і її похресник», «Діти ХХ-го століття», «Як сади зацвітуть», «Запорозький скарб», «Місяць і зоря».
- ДРІБНИЦЯ, В.** — член Укр. Драм. Студії в Празі (1941), грав у виставах «Суєта», «Шельменко-денщик», «Маруся Богуславка», «Боярина», «Нараз Стодоля».

ДЯКІВНА, Стефа —

студентка, член Пласту, гуртка читальні «Просвіти» в Ужгороді. Виступала в аматорських виставах.

СЛЕЦЬКИЙ, Ф. —

танцюрист, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1921—22); в 1923 р. виконував циганський танок у виставі «Циганка Аза».

ЖЕЛТВАЙ, Ірина —

абсолютка жіночої учительської семінарії, співачка — альт; вступила в «Нову Сцену» в сезоні 1938—39. Ролі: «Білий мор», «Місяць і зоря».

ЖИДОВИЧ, Адальберт —

учитель в с. Бедевля, член «Нової Сцени» (1934—36).

ЖІХОВИЧ, А. —

помічний актор, член Руського Театру в Ужгороді (1933—34).

ЗАГАРОВ, Олександр (Фессіні), (17. 1. 1877—12. 9. 1941) —

актор, режисер та третій директор Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—25), реформатор нашого театру. В сезоні 1925—26 був у Чехії. Підніс рівень ужгородського театру на найвищий щабель європейським репертуаром. Сценічну діяльність почав у Московському Художньому Театрі (1898—1906), потім в театрі Корша (Москва), в Александрійському (Петербург); в 1918 р. керівник Державного Драм. Театру (Київ); 1919—21 рр. там же в театрі ім. Шевченка; в 1921—23 рр. в Львівській Театрі Руської Бесіди. Повернувся на Україну, де був режисером в театрі ім. Заньковецької (1926—27) та в Харківському Червонозаводському Театрі (1927—28).

ЗДОРИЧЕНКО-ЗДОРИК (Трухла) Катерина (1897—) —

акторка, співачка — альт, з Єлисавети на Херсонщині. Член 1-го Українського Національного Хору в Києві, член Української Республіканської Капелі. Дружина Івана Трухлого. Основниця Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1920—21). Померла в Чикаго, США.

ЗІМАН, Золтан —

учитель з Ясіня, актор ліричний, член «Нової Сцени» (1936—38). Грав у виставах: «Голодний», «Бен Гур», «Маруся Богуславка», «Білий мор», «Діти ХХ-го стол.», «Часи минають». Виступав у гуртових сценах і хорах.

ІВАНЕНКО, Елеонора —

студентка, мала гостинні виступи у «Верховині».

ІВАНОВА-ВЕРЕС-СТАХУРОВА, Валентина (1896—1960) —

Акторка в героїчних ролях, співачка, згодом режисер у ЗПНТ (1934—38). В 1921—23 рр. і 1927—1936 рр. акторка наших театрів, 1934—1938 рр. режисер-педагог закарпатської молоді на курсах і в ЗПНТ, де ставила українську класику. В 1923—26 рр. в Чехії грала в принагідних українських виставах (Прага, Пржібрам, Подебради і ін.); її стихією був клясичний український побутовий репертуар у виставах: «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Наймичка», «Назар Стодоля», «Циганка Аза» та оперети: «Гейша», «Король бавиться», «Жриця вогню». Після окупації Карпатської України угорцями виїхала до Братислави, а потім до Америки.

ІВАНОВА-ЧЕРКАСЕНКО, Євгенія —

сестра Валентини Іванової, дружина драматурга Спиридона Черкасенка. В Руському Театрі «Просвіти» в Ужгороді грала невеликі ролі від 1921 р. В пізніших сезонах (за Ф. Базилевича) виконувала більші ролі.

ІГНАТИШИН, Маруся —

акторка, хористка, сопрано, танцюристка, балерина. Виступила з успіхом в Укр. Драм. Студії в Празі (1941) в оперетах «Місяць і зоря», «Наталка Полтавка», «Ой, не ходи, Грицю», «Шельменко-денщик», «Маруся Богуславка». Живе в Монтреалю, Канада.

ЙОСИПЧУК, Василина —

студентка з Вел. Бичкова, акторка, співачка, сопрано, танцюристка; солістка в народних танках. Основоположниця і член «Нової Сцени» (1934—36). Брала участь у виставах: «Рафі-Мафі», «Воєннополонений», «Барон Кіммель», «Флірт і кохання», «Бен-Гур».

ЙОСИПЧУК, Василь, молодший —

студент з В. Бичкова, танцюрист, хорист, суфлер; член Пласту, драм. гуртка читальні «Просвіти», основоположник і член «Нової Сцени» (1934—39). Ролі: «Запорожець за Дунаєм», «Часи минають»; брав участь в гуртових сценах і танцях.

ЙОСИПЧУК, Василь старший (—1942) —

учитель в с. Горонда, актор, танцюрист, співак — бас; член Пласту, драм. гуртка читальні «Просвіти», «Веселки»; основоположник і член «Нової Сцени» (1934—39). Брав участь в 1934—38 рр. у виставах: «Барон Кіммель», «Бен-Гур», «Одружіння», «Часи минають», «Білий мор», «Запорозький скраб» та ін.

ЙОСИПЧУК, Єлисавета —

студентка з В. Бичкова, основоположниця і член «Нової Сцени» (1934—1938). Ролі в п'єсі «Земний рай».

КАРАТНИЦЬКИЙ, Б. —

помічний актор, хорист, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941); Ролі в п'єсах: «Мина Мазайло», «Ой, не ходи, Грицю», «Суєта».

КАРПАТІЙ, Марія —

студентка з Королева, член «Нової Сцени» (1934—35).

КАРХУТ, Юлія —

драматична героїня, співачка — сопрано, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Ролі в п'єсах: «Наталка Полтавка», «Мина Мазайло», «Ой, не ходи, Грицю», «Назар Стодоля», «Суєта», «Маруся Богуславка», «Бояриня».

КИРЧІВ, д-р, Роман (18. 8. 1892—16. 1. 1968) —

родом з Галичини (Львівщина); найвизначніший актор на Закарпаттю, характерно-комічного пляну, співак; засновник і перший управитель Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1920—21). Перебував увесь час в театральному житті на З. У. за винятком двох років (1923—25), коли був на студіях у Карловому університеті в Празі, де 1926 р. отримав докторат з права. Від 1926 до 1939 р. був у театрах Закарпаття. Діапазон його роль обіймав від Дмитра («Ой, не ходи, Грицю») до «Мини Мазайла» в одноіменній комедії, від Брюкнера в «Чикагському хліборобові» до Штіфа в «Чорній пантері й Білому медведі», від Стецька в «Сватанні на Гончарівці» до Вунчи в «Гейші», від свідка Гараська «По ревізії» до Джокера й Шейка в «Місяць і зоря». Кожна його роля мала свій стиль, свій кольорит і свій шарм. Навіть ворожа преса шанувала його мистецьку діяльність. На Закарпаття попов з частиною Української Республіканської Капелі літом 1920 р. Гостював у «Новій Сцені» та Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Помер в Турнові, Чехія.

КІСТЬ, Андрій —

танцюрист, балетмайстер народних танців; учень В. Авраменка. Від 1930 р. вів

курси танців у різних місцевостях Закарпаття. В репертуарі були танці всіх місцевостей України. Грав головну роль у першому звуковому фільмі «Марійка невірниця», який накрутили на Закарпатті. Помер в Міннеаполісі, США як священник УАПЦ.

КОВОРДАНИЙ, Єлисавета —

вчителька в Хусті, акторка, співачка — альт. Член «Нової Сцени» (1935—38).

Ролі в п'єсах: «Флірт і кохання», «Криваві перли». Виступала в гуртових сценах.

КОМАРИНСЬКА, Маруся —

студентка ужогордської гімназії. Член Пласту, драм. гуртків читальні «Просвіти» та «Культури». Виступала в театральних виставах.

КОМАРИНСЬКИЙ, Володимир (4. 6. 1906—4. 11. 1981) —

родом з Галичини, скінчив гімназію в Ужгороді (1925), студент права, член Пласту, драм. гуртка читальні «Просвіти», «Верховини» та Студії Ф. Корятовича в Мукачеві. Виступав у «Мартині Борулі». Згодом політичний діяч Карпатської України. Помер в США.

КОНИК, Микола —

помічний актор, декоратор-мистець. Допомогавав оформлювати вистави Пласту. Член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1921—26).

КОПЕРЛЬОС, Василина (Біла) —

студентка з Великого Бичкова, згодом дружина І. Шутка. Член «Нової Сцени» (1936—39). Ролі: «Хмара», «Ой, не ходи, Грицю», «Флірт і кохання», «Місяць і зоря», «Сорочинський ярмарок».

КОПЕРЛЬОС, Василина (Чорна) (1914—1938) —

вчителька в с. Вишня Апша, акторка, член Пласту. До «Нової Сцени» вступила в червні 1936 р. Виступала у 18-ох виставах, особливо успішно була її роля Амри у «Бен-Гурі». Померла молодою на туберкульозу.

КОПЕРЛЬОС, Іван —

робітник з Великого Бичкова; член Пласту, драм. гуртка читальні «Просвіти», Кирило-Методіївського Братства. До «Нової Сцени» вступив в 1935—36 сезони.

КОПЕРЛЬОС, Маруся —

суфлер, член «Нової Сцени» (1938—39).

КОРАДІНІЙ, Марія —

студентка з с. Требушани; член «Нової Сцени» (1934—35).

КОРАДІНІЙ, Емма (Міці) —

акторка і співачка — сопрано, член «Нової Сцени» (1934—38). Ролі в п'єсах: «Барон Кіммель», «Рафі-Мафі», «Бен-Гур», «Земний рай», «Неофавстіяда», «Як сади зацвітуть», «Пошились у дурні», «Квадратура кола».

КОРЖ, Василь —

студент, помічний актор, танцюрист, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941).

КОСТИК, —

помічний актор, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1927—28).

КРЕМНИЦЬКА, Аранка —

балерина, танцюристка, член Руського Театру в Ужгороді (1931—33).

КРИВЕЦЬКИЙ, Борис —

режисер, був першим директором Київського Державного Драматичного Театру (1917). В Руському Театрі «Просвіти» в Ужгороді коротко був режисером в 1921 р.

КРИВИЦЬКА, Соня —

балерина, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1924—25).

- КРИЧЕВСЬКИЙ, Микола** (24. 11. 1898—1. 9. 1961) — мистець — маляр, актор, комік, співак — тенор. Приїхав до Ужгороду з М. Садовським. Член Руського Театру «Просвіти» (1921—29). Оформляв вистави та грав у них: «Запорожець за Дунаєм», «У Гайханбея», «Нахмарило», «Сто тисяч», «Сорочинський ярмарок», «Ревізор». В 1929 р. покинув театр і жив в Празі та Парижі, де й помер.
- КРОВОПУСКОВ** — танцюрист, помічний актор, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1927—28).
- КУЗЬМИК, Йосиф** — учитель у с. Вишня Апша, член драм. гуртка «Просвіти», член «Нової Сцени» (1935—36).
- КУКУРУЗОВА (Вроновська), Маруся** — родом з Галичини, виросла на Закарпатті; акторка, співачка — високе ліричне сопрано; скінчила гімназію в Ужгороді, була солісткою у хорі Кирило-Методіївського Братства. Член «Верховини»; звернула на себе увагу дир. Ф. Базилевича з Руського Театру «Просвіти» в ролі Віржини («Щасливчик Беппо») і увійшла до складу трупи як співачка (1927—29, 1931—34). Скінчила акторські курси в Ужгороді (1934—36), згодом перейшла до «Нової Сцени» (1938—39). Виступала в Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Ролі в п'єсах: «Запорожець за Дунаєм», «Місяць і зоря», «Над Дніпром», «Наталка Полтавка», «Мина Мазайло», «Ой, не ходи, Грицю», «Назар Стодоля», «Суєта», «Маруся Богуславка», «Шельменко-денщик». Живе в Мінеаполіс, США.
- КУЛАЧЕНКО, Кость** — актор, баритон, член Пласту, «Рідної Ниви», «Веселки». Грав у аматорських виставах. Член Руського Театру в Ужгороді (1933—36).
- КУРИЛЕНКО, Василь** — інженер, актор — комік, член Руського Театру ім. Садовського в Ужгороді (1934—36).
- КУЦИН, Іван** — родом з Великого Бичкова, член Пласту, драм. гуртка читальні «Просвіти», основник і сталий член «Нової Сцени» (1934—39).
- КУЦИН, Степан** — технічний робітник, член «Нової Сцени» (1938—39); помічний актор («Місяць і зоря»).
- КУЦИН, Марія** — родом з Великого Бичкова, член «Нової Сцени» (1937—38).
- КУЦИН, Микола** — музикант з Великого Бичкова, член Пласту, драм. гуртка читальні «Просвіти», основник і сталий член «Нової Сцени» (1934—39).
- КУЦИН, Степан** — актор, співак — баритон, член «Веселки»; член Руського Театру в Ужгороді (1930—32).
- ЛАВРИКОВА, Ольга** — виступала у виставах «Верховини».
- ЛАКАТОШ, Варвара** — акторка, комік, студентка з с. Росвигова б. Мукачева. Основположниця і сталий член «Нової Сцени» (1934—39). Ролі в п'єсах: «Сорочинський ярмарок», «Часи минають», «Місяць і зоря» (балет), «Над Дніпром», «Ой, не ходи, Грицю», «Пані і її

похресник», «Гайдамаки», «Як сади зацвітуть». В 1938 р., коли чеський режисер Шварц накрутив фільм на Закарпатті «Полонинське кохання», вона з Лібовицьким грала в ньому головну роль.

ЛАЦАНИЧ, Юрко —

член Пласту, «Руської Ниви», хору «Бандурист» в Ужгороді. Виступав в аматорських виставах. Член Руського Театру в Ужгороді (1932—36).

ЛЕВИТСЬКА, Катерина —

акторка, співачка — альт; член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—26).

ЛЕВИТСЬКИЙ, Олекса (1887—1959) —

актор, комік, на сцені від 1905 р. в трупі О. Сулова, член Руського Театру в Ужгороді (1921—1927). Грав переважно в побутовому репертуарі: «Наталка Полтавка», «За двома зайцями», «Дай серцю волю», «Сорочинський ярмарок», «Сватання на Гончарівці», «Пан Штукарович»; в опереті «Королева чардашу», «Циганський барон». Був улюбленцем і неукраїнського глядача. Під час війни працював у Коломийському театрі, помер в Німеччині.

ЛЕЛЕКАЧ, Микола —

родом з с. Коритнян, актор; скінчив гімназію в Ужгороді (1928), студент філософії, згодом історик. Член Пласту, Кирило-Методіївського Братства, «Верховини» (1927—30). Краща його роля Івася («Нова генерація»). Пізніше — історик Закарпаття, помер в Ужгороді.

ЛЕОНІВ, Леонід —

актор, співак — тенор, суфлер; член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1925—1929). Видалений з ЧСР в 1929 р.

ЛІБОВИЦЬКИЙ, Володимир —

родом з Волині, балетмайстер і режисер, скінчив балетну школу Є. Нікольської в Празі, працював у театрах «Велика Оперета», Камерний Театр, Виноградський і Арена (Прага), Словацький Народний Театр (Братислава). Звідси покликаний до ЗПНТ в Ужгороді (1937—38). В сезоні 1938—39 працював як хореограф — балетмайстер в «Новій Сцені». По смерті М. Аркаса (грудень 1938) став головним режисером в «Новій Сцені» до окупації Закарпаття. Поставив виставу «Над Дніпром» (1939). В 1939—45 рр. працював у театрах Швейцарії: в операх в Цюриху, Люцерні й гостював у Женеві. В 1939 р. чеський режисер накрутив фільм «Полонинське кохання», в якому він грав головну роль разом з Варкою Лакатошівною.

ЛІСОВСЬКИЙ, Роберт (1893—1982) —

актор, співак — тенор, мистець — графік. Член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Жив на еміграції в Лондоні, помер у Женеві.

ЛІЧМАНОВА, Марія —

акторка, співачка — сопрано, член Руського Театру в Ужгороді (1931—32).

ЛОКОТА, Маруся —

студентка з Великого Бичкова, член Пласту, «Верховини», драм. гуртка «Просвіти». Виступала в аматорських виставах.

МАКСИМОВИЧ, І. —

актор, член «Нової Сцени» (1938—39): Ролі в п'єсах: «Сорочинський ярмарок», «Гайдамаки».

МАНЖУЛА, Галя —

помічна акторка, хористка — альт, танцюристка. Член Укр. Драм. Студії в Празі (1941).

МАНЖУЛА, Ліда —

помічна акторка, хористка — альт, танцюристка. Приймала участь у виставі «Місяць і зоря» в Укр. Драм. Студії в Празі (1941).

МАРИНИЧІВ, М. —

помічний актор, член Руського Театру в Ужгороді (1933—34).

МАРКО, Маруся (Шуткова) —

учителька в Хусті, акторка, співачка — альт, хористка. Основоположниця і член «Нової Сцени» (1934—36). Участь у виставах: «Барон Кіммель», «Горе баб'ям»; виступала і в гуртових сценах.

МАРТИНОВИЧ, Борис —

актор, співак — тенор, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—25).

Опісля професор торговельної академії, грав як гість ще і в сезонах 1930—32.

МАЦЕВИЧ, Елеонора —

помічна акторка, хористка — сопрано, танцюристка; член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Виступала в «Суєті».

МАШКЕВИЧ (Певна), Ніна (1897—1940) —

акторка, родом з Поділля. Видатна співачка — мецо-сопрано, член Укр. Республіканської Капелі, дружина М. Певного. Основниця Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1920—21). Перший виступ в «Ой, не ходи, Грицю» в Ужгороді 17. 1. 1921. В добі О. Загорова виступала в європейському репертуарі, співала в опереті «Сільва» за часів Я. Барнича.

МЕДВІДЬ, Константин —

актор, член Пласту, Кирило-Методіївського Братства, «Верховини», «Веселки». Студіював філософію. Ролі в п'єсах «Заколот», «Украдене щастя», «Мартин Боруля».

МЕДВІДЬ, Микола —

актор, член Пласту, Кирило-Методіївського Братства, був студентом природничого факультету в Празі. Основник «Нової Сцени».

МЕШКО, Іван —

помічний актор, співак — бас, член Пласту при Торговельній Академії в Ужгороді, потім у Мукачеві, грав в драм. гуртку «Рідної Ниви». Член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—25).

МИЛЕНКО, Микола (5. 3. 1886—23. 5. 1960) —

родом з Полтавщини, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1921—22), постійний помічник в режисурі М. Садовського. На Закарпаття до 1923 р., опісля жив у Празі, допомагав «Новій Сцені» в гастрольях там. Як актор грав лише епізодичні ролі. Помер у Празі.

МИХАЛЕВИЧ, Михайло (1906—1984) —

мистець — маляр, декоратор сцени «Нової Сцени» (1938—39) та Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Помер в Міннеаполіс, США.

МИЛЬФАЙТ, Ірена (16. 5. 1901—15. 1. 1957) —

акторка, співачка — мецо-сопрано; з дому Витвицька, родом з Галичини, працювала в театр. гуртках Закарпаття, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Ролі: «Наталка Полтавка», «Ой, не ходи, Грицю», «Назар Стодоля», «Суєта», «Маруся Богуславка», «Шельменко-денщик», «Місяць і зоря», «Боярина». Померла в Німбурку, Чехія.

МНОГОГРІШНИЙ, Б. —

актор, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Ролі в п'єсах: «Назар Стодоля», «Суєта», «Маруся Богуславка», «Шельменко-денщик», «Місяць і зоря», «Боярина».

- МОРОЗОВА, Євдокія (1875—1939)** — артистка київських театрів, а пізніше Театру ім. Садовського в Ужгороді. Померла в Празі.
- МОРОЗОВА, Ольга (— 1970)** — піяністка всіх театрів, пізніше танцюристка й акторка театру, корепетитор. Працювала в складі Руського Театру в Ужгороді аж до його ліквідації в 1930 р. В 1934—1939 рр. співпрацювала в «Новій Сцені»: під час окупації Закарпаття (1939—44) помагала аматорам на Закарпатті. Від 1945 р. музичний педагог в Хусті. Акомпаніювала на численних концертах в Ужгороді й на периферії.
- МОРОЗ-ГОШОВСЬКА, Марія** — помічна акторка, танцюристка, співачка — альт; член Руського Театру «Просвіти» (1926—29). В 1929 р. виїхала до Галичини.
- МОРОЗ-ПЕТРАШКО, Маруся** — вчителька, акторка, співачка, субрета, педагог — хореограф, основоположник «Нової Сцени» (1934—38). Грала у виставах: «Запорожець за Дунаєм», «Барон Кіммель», «Флірт і кохання», «Ой, не ходи, Грицю», «Неофавстіяда», «Маруся Богуславка», «Сорочинський ярмарок», «Пошилися у дурні», «Місяць і зоря».
- МОРСЬКА, Марія (П'єткевич-Фессіні, 1895—1932)** — драм. героїня, дружина О. Загарова. В час директорства чоловіка (1923—25) грала в Руському Театрі «Просвіти» основні ролі в драмах світового репертуару (Стрінберг, Ібсен, Гольдоні, Мольєр). В сезон 1925—26 р. виступала в Празі та в Подебрадах. Померла у Варшаві.
- МОСКАЛЮК, Іван** — актор, витупав у виставах «Верховини» як гість.
- МУРАШКО, Василь** — актор, співак — баритон, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1927—30); виступав як гість в «Новій Сцені» в 1938—39.
- МУСТЯНОВИЧ, Августа Анна** — помічна акторка, альт, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—25).
- НАЛИВАЙКО, Микола** — студент з В. Бичкова, виступав у «Новій Сцені» (1936—38).
- НАЦИЧ, О.** — член Укр. Драм. Студії в Празі (1941), виступав у «Мина Мазайлі».
- НЕРЕСНИЦЬКИЙ, А.** — член Укр. Драм. Студії в Празі (1941), виступав у «Наталці Полтавці».
- ОБРУЧАР, Маргарита** — студентка з Хусту, акторка, танцюристка й хористка. Виступала у виставах «Нової Сцени» (1936—39): «Сорочинський ярмарок», «Гайдамаки», «Місяць і зоря». Зокрема мала успіх в «Пошились у дурні».
- ОДИНСЬКА, Альма** — акторка трупи М. Садовського в Ужгороді (1921—22).
- ОДИНСЬКИЙ, Василь** — урядовець Підкапратського Банку; хорист, пом. актор. Виступав випадково в п'єсах «Учитель», «Наймичка» та ін. у Руському Театрі в Ужгороді (1921).
- ОМЕЛЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО, Фатима** — акторка й співачка, прімадонна, виступала як гість у «Верховині», член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923, 1931—32); режисувала в Празі. Померла в Чикаго, США.

ОНОПКО —

актор, тенор, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—25).

ОСТАПЧУК-НАУМЕНКО, Анда (18. 4. 1896—8. 2. 1949) —

співачка, драматичний сопрано, відома оперова й концертна співачка, що приймала широку участь у театрі Закарпаття. Належить до найбільш заслужених співачок нашого театру на Закарпатті. Увійшла в склад театральної трупи Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді за часів О. Загарова (1923—25) і М. Певного — Я. Барнича (1925—26). Перша інтерпретаторка української пісні на Закарпатті в 1920—21 рр. Виконувала головні сопранові партії в «Фавсті», «Паяцах», «Кавалерії Рустікани», «Жидівці», «Проданій нареченій», «Поцілунку», «Відьмі», «Гальці». Також в оперетах «Королева чардашу», «Циганська любов», «Циганський барон», «Пташник з Тиролю», «Вій» та інші. І своя, і чужа преса завжди дуже похвально оцінювала її виступи. Народилась у Збаражчині (Галичина), вокальні виступи мала вже як учениця вищих клас української гімназії в Львові, а опісля у Відні. Скінчила Музичну консерваторію у Відні. Після 1-ої світ. війни опинилась з родиною на Східній Словаччині, а від 1920 року на Закарпатті. Після 1939 р. жила в Братиславі, де й померла.

ОСТАПЧУК, Одарка —

сестра Анди, акторка, співачка сопрано, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941).

Ролі: «Мина Мазайло», «Ой, не ходи, Грицю», «Суєта», «Маруся Богуславка», «Шельменко-денщик», «Бояриня».

ОЩУДЛЯК, Іван —

актор, хорист, тенор. Член «Нової Сцени» (1938—39). Ролі в п'єсах: «Часи минають», «Місяць і зоря», «Пошились у дурні», «Над Дніпром», «Сорочинський ярмарок», «Гайдамаки».

ПАВЛЮК, Василина —

студентка з В. Бичкова, акторка, співачка сопрано, танцюристка; член Пласту, драм. гуртка читальні «Просвіти» і «Нової Сцени» (1935—38). Грала ролі та співала в п'єсах: «Сорочинський ярмарок», «Неофавстіяда», «Діти ХХ-го століття», «Ой не ходи, Грицю», «Рафі-Мафі», «Пошились у дурні», «Хмара», «Одружіння», «Квадратура кола».

ПАВЛЮК, Маруся —

студентка з В. Бичкова, акторка — аматор, сольо-танцюристка; член Пласту, драм. гуртка читальні «Просвіти», «Нової Сцени» (1934—39). Ролі в: «Сорочинський ярмарок», «Місяць і зоря», «Барон Кіммель» — танець Боббі.

ПАВЛЮК, Олекса —

актор — аматор, член Пласту, драм. гуртка читальні «Просвіти», опісля член «Нової Сцени».

ПАВЛЮК, Олена (Черняхівська) —

студентка з В. Бичкова, акторка — аматор; член Пласту, драм. гуртка читальні «Просвіти», основоположник і сталий член «Нової Сцени» (1934—39).

ПАВЛЮК, Олена («Хитра») —

студентка з Великого Бичкова, основоположник і член «Нової Сцени» (1934).

ПАЛІЙ —

виступав як гість у виставах «Верховини».

ПЕВНА, Ніна —

акторка, співачка, альт, солістка; член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1925—1927), опісля виїхала з Ужгороду.

ПЕВНИЙ, Микола (1883—1940) —

талановитий актор, герой драматичний, режисер драм. Визволений М. Садовським з табору українських полонених. Член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1921—26), був його директором в 1926—27 сезоні. Грав також резонерів у драмах та комедіях; «Дай серцю волю», «Назар Стодоля», «Наймичка», «Казка старого млина», «Бояриня», «Ревізор», «Ліс», «Освідчення», «Гартюф». По виїзді із Закарпаття мав власну трупу на Волині до часу своєї загибелі в 1940 р.

ПЕРКАЧ, Олекса —

актор, баритон, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Ролі в п'єсах: «Наталка Полтавка», «Мина Мазайло», «Суєта», «Бояриня».

ПЕТРАШКО, Маруся —

член «Нової Сцени» в 1936—37 та 1937—38 рр.

ПЕТРАШКО, Семен —

родом із с. Імстичова, учитель в с. Білках; актор, співак — бас, адміністратор. Член Пласту, драм. гуртка читальні «Просвіти», «Верховини», «Веселки». Був адміністратором і секретарем «Верховини»; скінчив гімназію в Берегові, студював філософію. Основоположник і член «Нової Сцени»; поставив п'єсу «Криваві перли». Ролі в п'єсах: «Заколот», «Украдене щастя», «Мартин Боруля», «Батраки», «Наталка Полтавка», «Він не заздрісний», «Нова генерація», «Суєта», «Барон Кіммель», «Криваві перли», «Пані і її похресник», «Білий мор», «Діти ХХ-го стол.», «Часи минають». Був сталим членом «Нової Сцени» (1934—39) і її третім управителем (1935—36). Перекладав п'єси і часто суфлював.

ПЕТРИШЕНКО, В. —

Вступив до «Нової Сцени» в сезоні 1938—39. Роля в «Гайдамаках».

ПЕТРИШИН, Микола —

актор, баритон, вступив до «Нової Сцени» 25 лютого 1939. Ролі в п'єсах: «Маруся Богуславка», «Гайдамаки».

ПЕШКОВА, Драгушка —

студентка — чешка; виступала як гість у виставах «Верховини».

ПИЛИП, Ірена —

студентка з Хусту; член «Нової Сцени» в 1936—37 та 1937—38 рр.

ПИЛИП, Федір —

пом. актор, гардеробщик, реквізитор. Вступив до «Нової Сцени» в сезоні 1938—39. Ролі в п'єсах: «Місця і зоря», «Сорочинський ярмарок».

ПИЛЬЦЕР, Марія (1912—1976) —

драматична героїня театру ЗПНТ, кол. учителька дитячого садку. Чоловічі ролі в «Маріші», «Безталанній», «Дорозі квітів», «Бідність не вада». В сезоні 1937—38 акторка національного театру в Празі, від 1946 р. в складі Закарпатського українського музичного драм. театру.

ПОДОЛЯК, Степан —

актор — аматор, з пластунів у Торговельній Академії в Ужгороді; виступав у гуртку «Рідна Нива».

ПОДОРОЖНИЙ, О. —

помічний актор, хорист; член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Ролі в п'єсах: «Суєта», «Маруся Богуславка».

ПОЛЯК, Євген —

учитель з Великого Раковця, основник і член «Нової Сцени» (1934).

ПОПАДИЧ, Михайло —

учитель у Чорному Ардові, основник і член «Нової Сцени» (1934—38).

ПОПОВИЧ, Микола —

із с. Доманиці, актор, член «Верховини». Закінчив Торговельну Академію в Мукачеві, студент торговельної інженерії. Ролі в п'єсах: «Заколот», «Батраки».

ПРИЄМСЬКА-ДНІПРОВА, Марія (1888—1960) —

акторка, співачка, родом з Коростишева. Член першого Укр. Національного Хору в Києві, член Укр. Республіканської Капелі, працювала десять років в театрі М. Садовського. Основник Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді і його член (1921—1925). Була одною з режисерів Ужгородського Театру від його заснування до приїзду режисера Б. Кривецького. Ставила «Наталку Полтавку», «Суєту», «Верховинців» та «Учителя». Переважно грала ролі старих у побутовому репертуарі. В Перечині створила театральний гурток, а її чоловік Іван Романченко заснував там оркестру.

ПРИХОДЬКО, Є. —

член «Нової Сцени» в сезоні 1938—39. Ролі в п'єсах: «Місяць і зоря» «Пані і її похресник», «Гайдамаки».

ПРИХОДЬКО, Олекса (18. 10. 1887—8. 2. 1979) —

диригент, актор, педагог; основник Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді і перший диригент театру. Родом з Поділля. По закінченню європейської подорожі Укр. Республіканської Капелі приїхав до Ужгороду 1921 р. і з перших днів став диригентом і за потребою актором. В 1922 р. заснував хор при учительській семінарії, готував молодих диригентів. Працював як диригент в театрі під орудою М. Садовського (1921—23). З вересня 1923 р. став професором Торговельної Академії в Ужгороді. Був організатором національних хорів. З 1928 р. протягом десяти років вів Краєвий Хор Підкарпатського Учительства, вів драм. гурток у Мукачеві, а з місцевих аматорів заснував Драм. студію ім. Корятовича, і був її режисером. Теж був режисером у «Рідній Ниві». В 1941 р. вів хор у Празі та був засновником Укр. Драматичної Студії, і був її режисером і диригентом. Діяльність його в театрі в Празі сягає до 1960 р. Поставив п'єси: «Мина Мазайло», «Наталка Полтавка», «Назар Стодоля», «Суєта», «Шельменко-денщик». Один із найбільш заслужених мистців Закарпаття і Чехословаччини. Помер у Празі.

ПРИХОДЬКО, Анна (23. 8. 1889—9. 10. 1935) —

акторка, основник Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1920—21). Сестра О. Приходька, член Укр. Нац. Хору в Кам'янець-Подільському, член Укр. Республіканської Капелі. Виступала за директорства М. Садовського в «Безталанній», «Суєті», «Ревізорі» та ін. Померла в Празі.

ПШТРОСОВА, Клавдія —

помічка акторка, виступала в Руському Театрі в Ужгороді (1933—34).

РАДЧЕНКО, Вікторія —

родом з Київщини, член Капелі (альт). В ужгородському театрі була короткий час.

РЕВАЙ, Єлисавета —

учителька із Севлюша, член «Нової Сцени» в сезоні 1934—35.

РИХЛОВА, О. —

акторка, альт, член Руського Театру ім. Садовського в 1934—36 рр.

РОЗНИЧУК, Іван —

аматор-актор з пластунів Торговельної Академії в Ужгороді. Виступав у гуртку «Рідна Нива».

РОМАНЧЕНКО, Іван (псевдо Караван) —

актор, співак — бас, адміністратор і диригент оркестри. Член Руського Театру

- «Просвіти» в Ужгороді (1923—26); zorganizував оркестри в Перечині, Дубриничах, Великому Бичкові і ін. Покинув театр в 1926 р. і займався веденням оркестри й хорів на Закарпаттю.
- РОЩАХІВСЬКИЙ, Михайло** —
 актор, хормайстер, основник Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1920—21), перший його хормайстер. Член Укр. Національного Хору в Києві, член Укр. Республіканської Капелі. Приїхав на Закарпаття в 1920 р. З хором виступав у Східній Словаччині. До театру повернувся після студій у Празі (сезон 1925—26). Пізніше учителював на Закарпаттю, де й помер.
- РУБЧАК, Іван** (7. 3. 1874—11. 5. 1952) —
 актор і оперний співак — бас, комік, соліст, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1924—26). Дебютував в ужгородському театрі в березні 1925, залишив його в 1926 р. В оперовому репертуарі співав у «Жидівці Вихрестці», «Фавсті», «Кавалерії Рустікани», «Проданий наречений», «Катерині», «Наталці Полтавці» та в оперетах: «Циганський барон», «Пташник з Тиролю», «Барон Кіммель». Мав великі успіхи в неукраїнського глядача. Виїхав до Галичини, помер у Львові.
- РУДА-ЧЕРНЄКОВА, Марія** (Тушицька) —
 декоратор «Нової Сцени» в 1936—39 рр. та в Укр. Драм. Студії в Празі (1941).
- РУСИН, Анна** —
 учителька з Вишкова, член «Нової Сцени» в сезоні 1935—36.
- РУСИН, В.** —
 помічний актор, хорист, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941), грав у «Суєті».
- РУСИНКО, Михайло** —
 актор, член Пласту, «Верховини», «Рідної Ниви» й «Веселки». Скінчив Торговельну Академію в Мукачеві (1926), студент торговельної інженерії. Брав участь у виставах: «Заколот», «Украдене щастя», «Мартин Боруля», «Маруся Богуславка», «Батраки», «Суєта», «Трьома шляхами».
- РУЧКОВА, Марія** —
 акторка, хористка, дружина актора — співака М. Ручка. Член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1921—27). Виступала в «Чорноморцях» 1921 з успіхом. Померла молодою. В 1929 р. виїхала з чоловіком до Німеччини, опісля вернулася і була в Руському Театрі в 1932—33 і 1933—34 рр.
- РУЧКО, Микола** —
 актор і співак — бас. Був одним зі сталих членів трупи ужгородського театру «Просвіти» за кожного директора, починаючи від 1921 р. до останніх спроб М. Аркаса відновити театр. Грав переважно в побутовому репертуарі: «Наталка Полтавка», «Назар Стодоля», «Наймичка», «За двома зайцями» та інші. Досконало володів майстерністю гриму. Виїхав в 1929 р. до Німеччини, повернувся до Руського Театру за дир. Аркаса в 1932—34 р.
- САБАД, Ізабелла** —
 з с. Кострин, виступала в «Новій генерації» в Празі.
- САДОВСЬКИЙ, Микола** (6. 3. 1856—7. 2. 1933) —
 видатний актор, режисер, педагог та другий директор Театру «Просвіти» в Ужгороді (1921—23). Поставив театр на професійний шлях. Заслужений будівник театру Закарпаття. Наприкінці літа 1923 р. переїхав до Праги й осів в Подєбрадах, доривочно виступаючи в театрі. В квітні 1926 повернувся на Україну. На професійній сцені від 1881 р. в трупі Є. Ашкаренка, потім М. Кропивницького (1882—1883), М. Старицького 1883—85), знову М. Кропивницького (1885—88). У 1888—98 рр. очолював власну трупу. В 1898—1905 рр. працював у трупі з ін-

- шим корифеями побутового театру. Був директором театру «Руської Бесіди» (1905—06), а від 1907 р. до 1920 р. був директором першого стаціонарного театру в Києві.
- САЙКО, Іван** — співак — тенор, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1921—23), вперше виступив в Ужгороді 30. 12. 1921 у виставі «Запорожець за Дунаєм», а потім співав в інших оперетах та операх.
- САМОЙЛОВИЧ, Микола** (1890—1951) — актор і співак — баритон. Студіював у Празі філософію на УВУ, здобув докторат. Запрошений влітку 1927 до Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1927—29), зокрема для виступу в «Паяцах» Леонкавалла. Запрошений до «Нової Сцени» в 1938—39 сезони. Ролі в п'єсах: «Сорочинський ярмарок», «Запорожець за Дунаєм», «Гайдамаки», «Мина Мазайло»; член Укр. Драм. Студії в Празі (1941).
- САМОЙЛОВИЧЕВА, Олена** (Нічик) — драм. акторка — мати, співачка. Виступала в Руському Театрі «Просвіти» в Ужгороді (1927—30), в «Новій Сцені» в Хусті (1938—39) і в Укр. Драм. Студії в Празі (1941) в характерних ролях в «Марусі Богуславці», «Одруженні», а в Празі як гість виступала в «Ой, не ходи, Грицю», «Суєта», «Маруся Богуславка», «Бояриня», «Шельменко-денщик». Дружина М. Самойловича.
- САС, Іван** — учитель в с. Нересниці, основоположник «Нової Сцени» (1934), актор і співак — баритон. Як соліст виступав у «Запорожці за Дунаєм».
- САС, Федір** — член «Веселки» та Руського Театру під дир. Аркаса (1932—33).
- СВЕРЕНЯК, Юрій** — учитель, член «Нової Сцени» в 1936—38 рр.
- СЕМ'ЯНОВИЧ, Ярослав** — актор і співак — тенор, родом з Галичини. Приїхав до Ужгороду на запрошення Р. Кирчева і залишився в театрі аж до сезону 1925—26, коли його видалила поліція із ЧСР. Повернувся до Галичини.
- СИДОР, Віра** — учителька в с. Горінчово, основоположник і член «Нової Сцени» (1934—36), акторка, співачка — сопрано, танцюристка (танець Боббі), виступала в гуртових сценах.
- СИДОР, Ернестин** — учитель в с. Берлебаш, основоположник і член «Нової Сцени» (1934—38), актор — комік, співак — тенор; заступник 3-го управителя, скарбник. Ставив виставу «Горе баблям». Грав у ролях п'єс: «Запорожець за Дунаєм», «Пані і її похресник», «Барон Кіммель», «Рафі-Мафі», «Горе баблям», «Воєннопонений», «Флірт і кохання», «Криваві перли», «Бен Гур», «Наталка Полтавка», «Ой, не ходи, Грицю», «Неофавстїяда», «Як сади зацвітуть».
- СИДОР, Оленка** — учителька з Севлюша, виступала як гість, акторка у виставах «Верховини».
- СИМКОВИЧ, Юрій** — учитель із Севлюша, член «Нової Сцени» в сезонах 1934—35 і 1935—36.
- СИНЕНЬКА-ІВАНИЦЬКА, Іванна** (24. 7. 1897—28. 8. 1988) — співачка — високе сопрано, лірична солістка, вчилась в Державній Консерваторії в Празі (1921—26); виступала в оперових партіях Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1927—29). В сезоні 1930—31 студіювала спів у Мілані у маєстра

- Келіню-де-Рівальта. Гастролювала потім по Галичині, Буковині та по містах: Бухарет, Прага, Відень, Париж, Берлін, Франкфурт, Дрезден та ін. Від 1937 р. в Німеччині. Виступала по радіо. Прихильну критику дав С. Людкевич (муз. журнал «Боян», Львів, лютий 1930). Померла в Мюнхені.
- СІЧИНСЬКА, Оксана** — помічна акторка, хористка (альт), танцюристка. Виступала в Укр. Драм. Студії в Празі (1941) у «Місяці й зорі», «Ой, не ходи, Грицю», «Суєті», «Марусі Богуславці». Живе в Америці.
- СКАЛА, Ярослав (чех)** — головний режисер Східнословачького Народного Театру в Кошицях та шеф курсу — школи Укр. Театру «Нова Сцена» у В. Бичкові (липень — серпень 1928). Як режисер — гість ставив з «Новою Сценою» «Білий мор» К. Чапека.
- СКІРА, Петро** — помічний актор, виступав у Руському Театрі за директорства Аркаса в сезоні 1933—34.
- СЛИЖ, А.** — помічний актор, хорист, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941).
- СОВАЧЕВА, Ганна (1877—1954)** — акторка, співачка, клявіристка, режисерка, перекладачка з мов німецької, французької та російської. Член театрів Галичини. Працювала в Руському Театрі в Ужгороді від 1923 р., де грала ролі переважно старших жінок як в побутовому, так і західно-європейському репертуарі: «Наталка Полтавка», «Ой, не ходи, Грицю», «Батько», «Тартюф», «Вовки й вівці» та ін. Від 1932 р. в Галичині, померла в Парижі.
- СОКОЛОВИЧ, Юрій** — помічний актор, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді 1927—28 р.
- СОПКО, Юрій** — директор, адміністратор, адміністратор драм. гуртка «Веселка» (1931), адміністратор Руського Театру в Ужгороді (1931—32), адміністратор Руського Театру М. Аркаса (1932—34), директор Руського Театру ім. Садовського в Ужгороді (1934—36).
- СПОДАРИК, Галя, Соня й Христя (сестри)** — члени Пласту при ужгородській гімназії, члени драм. гуртка «Просвіти». виступали в аматорських виставах «Просвіти». Христя Сподарик — основоположник і член «Нової Сцени» (1934).
- СТАХУРА, Ольга** — родом з Галичини, член гуртка «Просвіти», член «Верховини»; акторка, скінчила гімназію в Берегові, студентка філософії. Грала у виставах: «Заколот», «Украдене щастя», «Мартин Боруля».
- СТАХУРА, Стефанія** — родом з Галичини, член драм. гуртка «Просвіти», член «Верховини»; скінчила гімназію в Берегові, студентка техніки. Виступала у виставі «Нова генерація» в Празі.
- СТРИПСЬКА, Марта** — акторка, член Пласту при ужгородській гімназії, член «Культури», драм. гуртка «Просвіти», «Верховини».
- СТРИПСЬКИЙ, Микола** — актор — аматор, член Пласту при ужгородській гімназії, член Кирило-Методіївського Братства та «Культури».

- СТРУК, Олена** —
драматична акторка, член Руського Театру М. Аркаса 1932—33 р. виступала в п'єсі: «Діти Агасфера».
- СУВЧИНСЬКИЙ, П.** —
член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1921—23). Належав до технічного персоналу, був суфлером, розписував ролі.
- СУДЧАК, Я.** —
член Укр. Драм. Студії в Празі (1941), грав у «Мині Мазайлі».
- СУХИЙ, Еміліян** —
режисер Угроруського Нар. Театру, скінчив гімназію в Пряшеві (словацьку), драм. відділ державної консерваторії в Празі (1932—36), до Ужгороду приїхав з Будапешту.
- ТАРКАНИЙ, Іван** —
учитель із Севлюша, член «Нової Сцени» в 1934—35 і 1935—36 рр.
- ТАТАРІВ, Леонід** —
актор, член Укр. Республіканської Капелі, член Першого Київського Національного хору. Основник Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1920—21). В театрі Ужгороду перебував недовго.
- ТАФІЙЧУК, Олена (Фіріщєкова)** —
вчителька з Требушан, акторка, співачка — сопрано. Член Пласту, драм. гуртка при «Просвіті». В «Новій Сцені» 1934 р. та в сезон 1937—38. Грала у виставах «Запорожець за Дунаєм» та «Флірт і кохання». Хористка в усіх музичних п'єсах.
- ТЕРПИЛО-ЦЬОКАН, Марина** —
акторка, співачка — сопрано, член Першого Укр. Нац. Хору в Києві, член Капелі. Основоположник Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді і член в 1920—26 рр. В 1926 р. відїхала до УРСР. В ужгородському театрі співала в операх та оперетах: «Продана наречена», «Поцілунок», «Жидівка Вихрестка», «Пташник з Тиролю», «Циганське кохання».
- ТИМКАНИЧ, Іван** —
помічний актор, тенор, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—25).
- ТКАЧУК, Василь** —
учитель в с. Малий Бичків, член Пласту, драм. гуртка «Просвіти»; основоположник і член «Нової Сцени» (1934—38), скарбник її в сезоні 1934—35. Грав у виставах: «Барон Кімель», «Флірт і кохання», «Криваві перли», «Бен Гур», «Одруження», «Земний рай», «Часи минають», «Сорочинський ярмарок». Був диригентом хору пластунів у В. Бичкові.
- ТКАЧУК, Маруся** —
студентка з В. Бичкова, основоположник і член «Нової Сцени» (1934).
- ТКАЧУК, Федір** —
з В. Бичкова, зробив гімназійну матуру в Берегові (1926), студент лісної інженерії. Член драм. гуртка читальні «Просвіти» в Берегові, член «Верховини».
- ТОВТ-ТЕСЛОВИЧ, Варка** —
акторка, співачка — сопрано в Руському Театрі ім. Садовського (1934—36), співала головну партію в «Наталці Полтавці».
- ТОВТИН, Іца** —
аматорка, виступала у виставі «Вогонь» як гість, яку поставила «Верховина».
- ТРУТЕНКО, З.** —
виступала як гість у виставах «Верховини».

- ТРУХЛИЙ, Іван** (19. 9. 1884—21. 5. 1975) —
 актор, член Укр. Республіканської Капелі, грав ролі резонерів в часах директорства О. Загарова до приходу І. Рубчака (1925). Основоположник Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді і член в 1920—25 рр. Жив на еміграції в Чикаго, США, де й помер.
- УГРИН, Богдан** —
 актор, високий баритон, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941), грав у виставах: «Ой, не ходи, Грицю», «Назар Стодоля».
- УСТІЯНОВИЧ, Люба** —
 помічна акторка, хористка, сольо-танцюристка, виступала в Укр. Драм. Студії в Празі (1941) в «Марусі Богуславці» (танці) і в «Наталці Полтавці».
- ФЕДАК, Василь** —
 актор, адміністратор, член «Верховини», скінчив гімназію в Ужгороді (1928). Студент гімнастики. Виступав у «Заколоті» та «Новій генерації».
- ФЕДОТІВ, Петро** —
 помічний актор, гардеробщик, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1926—30).
- ФИЛИК, Микола** —
 декоратор, реквізитор, помічний актор, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1925—30).
- ФУЩИЧ, Михайло** —
 учитель з с. Волове, актор співак, член «Верховини», скінчив гімназію в Берегові (1927), студент філософії. Студював у Брні й Братиславі. Член «Нової Сцени» (1934—35), член управи в тому ж році. Брав участь у виставах: «Заколот», «Наталка Полтавка», «Нова генерація», «Вогонь».
- ХОЛОДНИЙ, Іван** —
 характерний актор, комік, співак — тенор. Працював у театрі полонених в Йозефові, студював у Празі, був членом Українського Академічного Хору. Директор Ф. Базилевич запросив його до Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1927—30), де він особливий успіх мав у опереті «Гейша» та комедії «Детектив». Після розв'язання театру учителював на Закарпаттю.
- ЦАРГОРОДСЬКА, Ніна** —
 акторка, основоположник Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1920); студентка Київського Університету, член Укр. Республіканської Капелі та Першого Укр. Нац. Хору в Києві. В театрі Ужгороду грала епізодичні ролі та співала в хорі. Померла у Франції.
- ЦЕГЛА, Іван** —
 учитель з М. Севлюша, член «Нової Сцени» в 1934—36 рр.
- ЦІРКУС, Михайло** —
 учитель в с. Буштино, актор, танцюрист, соліст, хорист, вчитель народних танків. В «Новій Сцені» від 1936 до 1939 р. Ролі в п'єсах: «Бен Гур», «Хмара», «Неофавстіяда», «Маруся Богуславка», «Пошились у дурні», «Пані і її похресник», «Часи минають», «Місяць і зоря», «Сорочинський ярмарок», «Гайдамаки».
- ЦУГОРКА, Дмитро** —
 абсолювент Торговельної Академії, родом з Білок. Актор, член «Нової Сцени» (1937—39), був адміністратором «Нової Сцени» в сезоні 1937—38. Грав у виставах: «Одружіння», «Неофавстіяда», «Місяць і зоря», «Пошились у дурні», «Ой не ходи, Грицю», «Сорочинський ярмарок», «Запорозький скарб», «Діти XX-го століття», «Гайдамаки». Помер у Німеччині.

ЦУПЕРЯК, Микола —

родом з с. Ясіня, актор, член Пласту, драм. гуртка «Просвіти», «Верховини». Скінчив гімназію в Берегові (1927). Студент права. Виступав у виставах: «Заколот», «Украдене щастя» та «Мартин Боруля».

ЧЕНГЕРІЙ, Гаврило, мол. —

учитель у В. Бичкові, вступив до «Нової Сцени» в 1935—36 сезони.

ЧЕРКАСЕНКО, Євгенія —

акторка, співачка — альт, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1928—34).

ЧЕРКАСЕНКО, Спиридон (11. 12. 1876—8. 2. 1940) —

поет, письменник, драматург. Родом з Херсонщини. Написав багато п'єс, між ними «Казка старого млина», «Про що тирса шелестіла», «Вечірній гість», «Лісові чари», «Страшний професор», «Нехай живе життя» та багато інших. Видалений чехами із Закарпаття, замешкав від 1929 р. у Празі, де й помер.

ЧЕХ, В. —

актор, драм. герой, член Укр. Драм. Студії в Празі (1941). Ролі в п'єсах: «Мина Мазайло», «Ой, не ходи, Грицю», «Назар Стодоля», «Суета», «Маруся Богуславка», «Шельменко-денщик», «Місяць і зоря», «Бояриня».

ЧИРСЬКИЙ, Микола (1902—1942) —

актор, балетмайстер, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1928—29), драматург, співавтор (разом з М. Аркасом) оперет «Місяць і зоря» та «Неофавстіяда». Був організатором театру малих форм під назвою «Летюча Естрада». В 1929 р. виїхав до Праги. В 1932—33 сезони працював як актор і балетмайстер у Руському Театрі в Ужгороді (за дир. Аркаса).

ЧИЧУРА, Августин —

актор і співак, родом з с. Стройна, здобув гімназійну матуру в Берегові (1926). Член Пласту, драм. гуртка «Просвіти», «Верховини». Студент філософії. Був секретарем «Верховини». Виступав у виставах: «Заколот», «Украдене щастя», «Мартин Боруля», «Нова генерація», «Суета», «Вогонь». Автор статті про поїздку до Галичини (1930). Живе на Словаччині.

ЧУГАЙ, Павло —

характерний актор зі співочим голосом. Прийшов на Закарпаття на заклик М. Садовького. Член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1920—25). Переважно виступав у побутовому репертуарі: «Наталка Полтавка», «Ой, не ходи, Грицю», «Назар Стодоля», «Сорочинський ярмарок», «Вій», «Пан професор у пеклі». Знімався у фільмі «Золотий вовк» (1924), накручуваному на Закарпатті. Словацький щоденник «Словенські віход» звинувачував його в нелояльності до чеського уряду. В 1926 р. виїхав до Галичини.

ШЕВЧЕНКО, Василь —

актор, співак — тенор, член Укр. Республіканської Капелі. Член і основник Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1920—23). Грав ролі амантів у побутовому репертуарі.

ШЕПЕЛЬ, Яків (21. 10. 1901—5. 6. 1960) —

учитель в с. Рахів-Лазі, родом з Полтавщини, основоположник «Нової Сцени» і його адміністратор в сезоні 1934—35. Виступав як гість у «Верховині». Був інспіратором вистав на гастролях «Верховини». З 1939 р. в Чехії, помер у місті Брно.

ШЕРЕГІЙ, Анна —

учителька з В. Бичкова, основоположниця і сталий член «Нової Сцени» (1934—38), дружина автора «Нарису», акторка й співачка — альт. Виступала

у виставах: «Барон Кіммель», «Рафі-Мафі», «Криваві перли», «Бен Гур», «Одружіння», «Земний рай», «Флірт і кохання», «Голодний», «Ой, не ходи, Грицю», «Сорочинський ярмарок». Співала в хорі «Нової Сцени», раніше була пластункою і членом драм. гуртка «Просвіти». Живе в Братиславі.

ШЕРЕГІЙ, Євген М. (1910—1985) —

родом з с. Душино, учитель в Хусті, основник і сталий член «Нової Сцени», скінчив гімназію в Ужгороді (1928). Диригент, режисер, актор. Студіював у Празі право, склав іспит учителя. Диригент і актор, співак — бас. Від 1933—39 у «Новій Сцені», її ініціатор і основник. Порадник і режисер — педагог аматорів. Актор і інших наших театрів, автор музики перших закарпатських п'єс. В театральному мистецтві від 1923—1945. Пізніше методист оркестрів на Закарпаттю. Автор музики до оперет «Флірт і кохання», «Діти ХХ-го стол.», «Як сади зацвітуть». Режисерував вистави «Воєннополонений», «Криваві перли», «Голодний», «Бен Гур», «Неофавстіяда», «Як сади зацвітуть», «Місяць і зоря», «Білий мор», «Діти ХХ-го стол.», «Часи минають».

Йому й братові Юрію належить головна ініціатива закладення «Нової Сцени» (1934). Окремо стоїть створена ним модерна оперета «Танго для тебе» (прем'єра у лютому 1936 в Ужгороді), виставлена згодом у Празі, Дрогобичі, Пряшеві та Братиславі. Від 1971 р. на пенсії в Ужгороді, де й помер.

ШЕРЕГІЙ, Маруся (Шутко) —

учителька в Хусті, героїня, примадонна, співачка — ліричне високе сопрано. Основоположниця і сталий член «Нової Сцени» (1934—39); дружина Євгена. Грала в головних ролях і партіях у виставах: «Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка», «Ой, не ходи, Грицю», «Маруся Богуславка», «Барон Кіммель», «Пані і її похресник», «Горе баб'ям», «Флірт і кохання», «Криваві перли», «Бен Гур», «Неофавстіяда», «Як сади зацвітуть», «Місяць і зоря», «Білий мор», «Діти ХХ-го стол.», «Часи минають».

ШЕРЕГІЙ, Юрій Августин —

родом з с. Душино, учитель горожанської школи у В. Бичкові. Основник і член «Нової Сцени». Режисер, директор, драматург, актор, ініціатор і основоположник «Нової Сцени» (1934—39). Скінчив гімназію в Ужгороді (1926) і філософічний факультет в Празі (1930). Як аматор — актор виступав у драм. гуртках Пласту, Кирило-Методіївського Братства, «Культури» в Ужгороді (1923—26). Ініціатор, основник і перший голова, актор і режисер аматорських кружків «Верховини» в Празі (1927—30), театральної студії «Веселка» в Ужгороді (1931). Член Руського Театру в Ужгороді (М. Аркаса) в 1931 р. Директор «Нової Сцени» (1938—39). Режисер-гість і актор театральних ансамблів у Югославії (1939—40), ініціатор, директор, організатор, режисер і актор Укр. Драм. Студії в Празі (1940—41). В роках 1941—45 збирав матеріали й написав «Нарис історії укр. театрів Закарпатської України і Чехословаччини» та режисерував разом з Й. Стадником в Галичині (Дрогобич). В «Новій Сцені» режисерував: «Запорожець за Дунаєм», «Пані і її похресник», «Барон Кіммель», «Флірт і кохання», «Рафі-Мафі», «Голодний», «Артист», «Бен Гур», «Наталка Полтавка», «Одружіння», «Хмара», «Земний рай» та (разом з М. Аркасом) «Маруся Богуславка», «Сорочинський ярмарок», «Ой, не ходи, Грицю» і «Місяць і зоря». Ролі: «Мина Мазайло», «Шельменко-денщик», «Місяць і зоря», «Запорожець за Дунаєм» та ін. Автор перших музичних п'єс на Закарпатті. В 1939—45 рр. перекладав українську класику на словацьку мову («Запорожець за Дунаєм», «Ой, не ходи, Грицю», «Наталка Полтавка», «Сорочинський ярмарок» і ін.).

- ШИМАНОВСЬКИЙ, Федір** — співак в Руському Театрі ім. Садовського, виступав в «Наталці Полтавці» (1934—35).
- ШПИТОК, Марія** — учителька з В. Бичкова, член «Нової Сцени» (1935—38).
- ШПІРІЙ, Ольга** — учителька з Хусту, акторка й співачка — сопрано, основоположник і член «Нової Сцени». Виступала в «Запорожці за Дунаєм». Скоро відійшла від театру.
- ШПІРІЙ, Юрій** — учитель в Хусті, основник і член «Нової Сцени», перший голова її управи. Співав партію Андрія в «Запорожці за Дунаєм». Відійшов в 1934—35 сезоні.
- ШТЕФУЦА, Михайло (псевдо М. Блеск)** — родом з Хусту, актор, скінчив гімназію в Хусті (1929). Студент права. Грав у «Новій генерації» та «Вогні». Член «Верховини». Автор статті «Снігом болотом» про гастролі «Верховини» з «Новою генерацією» по Закарпатті в грудні 1929 р.
- ШУЛЬЦОВА, Клавдія** — помічна акторка, солістка — альт. Член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1927—29), виступала добровільно без зарплати. Покинула театр в 1929 р.
- ШУТКО, Іван** — учитель в Тячеві, актор, співак — тенор, основоположник і сталий член «Нової Сцени» (1934—39), член її управи. Ролі: «Запорожець за Дунаєм», «Горе баблям», «Гайдамаки», «Флірт і кохання», «Барон Кіммель», «Бен Гур», «Наталка Полтавка», «Одружіння», «Земний рай», «Неофавстіяда», «Як сади зацвітуть», «Пошились у дурні», «Маруся Богуславка», «Сорочинський ярмарок», «Місяць і зоря», «Білий мор», «Запорозький скарб», «Часи минають».
- ШУТКО, Микола** — учитель в с. Горінчово, основник і член «Нової Сцени»; актор, співак — бас. Ролі: «Горе баблям», «Воєнополонений», «Барон Кіммель», «Флірт і кохання». В «Новій Сцені» в 1934—36 рр; виступав також в групових сценах в операх і оперетах.
- ЮРКЕВИЧ-ПОГРЕБНИЙ, Арсен** — актор, співак і танцюрист. Член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1922—26). Виступав у «Тарасі Бульбі», але був успішний і в європейському репертуарі. Вів курси народних танців для ужгородської молоді.
- ЯВОРСЬКИЙ, Б.** — режисер, член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1921—22).
- ЯКУБЧИКОВА, Євфрозина** — помічна акторка, співачка — альт, виступала як гість у «Верховині», член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1927—34).
- ЯКУНЕНКО, Катерина (1899—1921)** — акторка, член Укр. Республіканської Капелі, співачка хору «Просвіти», основоположник і член Руського Театру «Просвіти» в Ужгороді (1920—21). Дружина М. Рошаківського.
- ЯНИК, Людвик** — корепетитор, клявірист, в «Новій Сцені» в 1935—38 рр.
- ЯЦКОВИЧ, Степан** — управитель народної школи у Вишній Апші, член «Нової Сцени» в сезоні 1935—36.
- Крім наведених вище осіб, працювало на Закарпаттю чимало визначних осіб, що спричинилися до розвитку театру, а саме:

Режисери: росіяни: П. Н. Алексєєв, О. П. Куфтїна; «угрорусини»: Володимир Грабар, І. Ланг; чехи: Едвард Паржізек, Л. Кайгл.

Диригенти: чехи: Йосиф Воска, Карел Моор, старший, Карел Моор, молодший, Л. Кайгл; маляр: Я. Вільгелм.

Балетмайстер: Мілена Пехова-Мартїневичова (чешка)

Танцюристи: Марія Гошовська, Л. Черник

Мистці-декоратори: Федір Ф. Манайло, В. Січинський

Корепетитори: А. Бахова, А. Воска (чех), Марія Андрейкович, Мавроматті (грек)

Адміністратори: Павло Кукуруза, Пилип Гошовський, Чайка.

При розбудові наших театрів на Закарпатті та ЧСР чимало людей жертвувало, крім часу й здоров'я, й свої гроші — покриваючи не тільки кошти, але й дефіцити театру: так перші актори в 1921 р. майже без зарплати працювали, а останні знов (1928—29) за мінімальну платню. Всі члени «Нової Сцени» працювали від 1933 до 1938 р. безкорисно, бо кожний жертвував і до 1500 корон річно на покриття коштів подорожі, харчу тощо. Дуже часто покривали члени управи «Нової Сцени» недобори за вистави чи гастролі.

Всі ці піонери українського театральництва Закарпатської України і в Чехословаччині заслужилися в розбудові рідного театру.

ПІСЛЯСЛОВО

Шановні читачі! Прийміть ще кілька кінцевих думок від автора цього «Нарису» вже прямо й щиро. Я старався зібрати доступні матеріали про всі українські театри на З. У. і в Чехословаччині за період від 1921 до 1945 рр., щоб зафіксувати для історії культури нашого народу, хто, коли, що і як творив у дільниці театрального мистецтва, даючи причинки дослідникам для майбутньої історії українських театрів на Закарпаттю і в ЧСР.

Живучи 20 років у театральних середовищах — Ужгороді, Празі, Хусті й Великому Бичкові, я добре все бачив, дещо і сам робив та збирав матеріали, не думаючи, що прийдеться покинути рідний край. Далі вів на протязі 18 років кореспонденцію, а 14 років матеріали в бібліотеках (Братислава, Прага, Свидник і т. д.) про наші театри. В тій праці мені помагало багато осіб: пок. Дмитро Цугорка переслав мені його альбом з найдавнішими театральними фотографіями до Югославії (1939); брат Євген, крім фотографій, давав листовні, а згодом усні інформації, прислав документальні матеріали. Найбільше документальних матеріалів й інформацій (як також багато порад і вказівок) дістав я від проф. Олекси Приходька, а після нього багато передав мені д-р Роман Кирчів; обидва вони — визначні діячі нашого театру.

Різні матеріали (фотографії, програмки, афіші, рецензії тощо) прислали мені також Марія Гошовська-Мороз, Юрій Гривняк (зі спадщини М. Миленка), інж. Богдан Кирчів (зі спадщини свого батька), Юлій Гутник від співачки Ольги Дівнич і Павла Кукурузи, Іванна Синенька-Іваницька посередництвом Оксани Дучимінської, Ольга Морозова, Василь Цьокан, Ольга Байлюк, Юрій Сопко, Михайло Лугош (важливі документи з життя «Угроруського Народного Театру»), Ганна Остапчук, Ернестин Сидор, Володимир Лібовицький (матеріали про ЗПНТ), Карла Яворська, інж. Василь Фрищин (про таборові театри), Платоніда Россіневич-Щуровська, інж. Василь Мурашко, Еміліян Е. Сухий, Володимир Остапчук, Аранка Кремницька, Василь Гренджа-Донський, Володимир Жупник та ін.

Багато допомогали при вишукуванні матеріалів урядовці Музею Української Культури в Свиднику — Михайло Русинко і Степан Гостиняк та різні працівники бібліотек у Празі — Клементіnum (Народна, Слов'янська, Університетська і бібліотека В Народнім Музею).

Цінні поради дали мені в роботі проф. Орест Зілинський, проф. Михайло Дубай і голова видавництва в Пряшеві, Іван Мацінський.

Для виготовлення сотень фотокопій матеріально спричинилися земляки за особистим посередництвом Андрія Глуханича, Юлія Гутника і з ініціативи вже пок. Оксани Дучимінської.

Всім Вам, шановні Друзі, Пані і Панове, Земляки і Товариші та Колеги по театру — належитьсь велике щире українське СПАСИБІ!

Воно належитьсь і тим найближчим нашим помічникам, які технічно помагали здійснити цей перший труд з історії українських тетрів на Закарпаттю та в Чехословаччині, між ними і дуже скромним та щирим помічником при готовленні реєстрів — Камілі Фірцак і Йосифові Ю. Шерегієві.

Коли ж тут не знайде себе хтось, що також допомагав у цій праці, — нехай нам це простить, але й їм спасибі за все!

Юрій А. ШЕРЕГІЙ

Братислава, 5 жовтня 1970 р.

Підтверджую це післяслово — 20 років після його написання, коли, нарешті, книга після різних митарств буде здана до друку.

Ю. А. Ш.

ПРИМІТКИ ДО ТЕКСТУ «НАРИСУ»

1. В дитинстві (1916—20) автор цього «Нарису» сам бачив такий «бетлегем», тобто виставу «бетлегемошів» у нашому селі Кам'янське (район Иршава) на Святий вечір або під час Різдв'яних свят. Тільки у нас вже не скриньки носили, але мініятюрну двовежеву «церкву», з прозорими вікнами (масний папір різного кольору), біля лялок в середині горіла свічка, а на «підлозі» була дрібна солома . . . Пригадую, що «дію» починав старий «дідо» з вусами, з бородою з ключа текстом: «Я старий чоловік, я вже много прожив, але ще такого чуда ніколи не видів . . .»
Кожна околиця, а навіть і села, мали свої тексти і «дії» в «бетлегемі», вкладаючи до них комічні елементи з місцевого побуту. Сміхуном був завжди «дід» (у нашому селі мав на хребті надутий міхур). З виставою «бетлегемщики» ходили від хати до хати не тільки під час Різдв'яних свят, але й на «Водощі» (Богоявлення), виставляючи текст п'єси, далі співали колядки, вінчували («Вінчую вам, пане газдо, усі святки святкувати в мирі, здоров'ї на той рік діждати.») та приймали дари від господаря, що вкладали в мішок.
2. «Цивільна справа» — по чеськи, себто громадське управління, на відміну від попередньої військової диктатури; це урядова назва з тих часів.
3. «Густі бачі!» з угорського — Дядьку Августине! Здрібніле і жартівливе звернення.
4. «. . . Комісія вважає за повинність окремо подякувати за великі труди: інспекторові Егрецькому, учителям Петрецькому і Кондорові в Солотвині; учителям Поповичеві, Погорецькому, Бойчуківі, Марушаківі, Йосипчуківі — в Бичкові; Солом'яному, Юзев'якові, пані Янці, пані Ченгері — в Рахові; А. Петровському, нотареві Терзі й чеському офіцерському корпусові в Ясіню; о. Л. Дудинському, учителеві С. Петришакові й І. Наздравецькому і панові Барнові в Требушанах; Дезидерієві Ленделові, його тестям й учителеві М. Стрипському в Дубовому; судді С. Рубиновичеві й його дружині, П. Хоминові й мол. Комаринському в Хусті; панові Козакові й українським офіцерам у Драгові. Театральна Комісія Т-ва «Просвіти» в Ужгороді».
5. По цій прем'єрі знайдено замітку, що співаки — солісти театру дали на провінції концерт. Це вказує на те, що вони не забули периферії.
6. Знамениті образи створили: Левитський — Голохвостого, Чугай — Сірка, Іванова — Проню, Ольга Приходько — Галю, Ручко — Химку, а Машкевич і Дівнич в ролях Марти та Усті довели всю публіку в сцені битки до ентузіастичних аплодсментів. Цю комедію ставив театр і для нас, учнів, і вся молодь до сліз сміялася.
7. «П'ятка» — це були п'ятеро міністрів з уряду, які рішали всі справи З. У.
8. Автор «Нарису» сам добре пригадає пишні гуртові сцени в «Циганці Азі», в «Сорочинському ярмарку», «Тарасі Бульбі» і т. д., де на сцені бачив великі маси народу, на що склад трупи не вистачав. А зокрема в опері «В студні» співав хор «Сокола».
9. Автор «Нарису» наводить ще таких акторів: Підгірний — Андрій. Погребний — Остап, Чугай — польський воєвода.
10. Автор «Нарису» особливо відмічує образи Черевика (Левитський) та Афанасія (Кричевський).
11. Примірник цієї комедії Черкасенко прислав авторів «Нарису». Однак рукопис пропав, як угорські окупанти спалили майно театру.
12. Автор «Нарису» дуже виразно пригадає часту участь драматурга Черкасенка на репетиціях amatorів — пластунів в Ужгороді; сидячи біля режисера М. Біличенка, надзвичайно переживав моменти п'єси, які вже поволі «виходили» в денній сцені, та на повне горло сміявся, коли вже комедія — вишліфована — вибирала ритм готової вистави на сцені Ужгородського театру. Та ще дещо: дуже охоче й радо приймав примітки не тільки режисера, але й нас, учасників вистави на пробах, коли дещо хотілося змінити у даному виступі. А були випадки, коли сам Черкасенко прохав автора цього «Нарису», щоб подати йому для цікавішої стилістики комедії спеціальні студентські вирази на деякі поняття (студентський «жаргон» в «Страшному професорові»). За написання п'єски на замовлення діявав, мабуть, невеликий гонорар від даного товариства (біля 100—200 Кчс).

13. У цій виставі, як і в наступних пластових виставах («Даремний переполох» і «Лісові чари») отримав сценічне «хрещення» автор «Нарису» («Грім») та його брат Євген («Горішок»).
14. Гаваш, шефредактор щоденника.
15. Шкільні товаришки автора «Нарису» Маргарита й Меланія Бращайки та Марта Стрипська ходили на її балетний курс при «Просвіті». Він же констатує барвистість постановки «Папа професора у пеклі».
16. Сам автор «Нарису» ствердив, що вистава «Барон Кіммель» була «надзвичайним концертом музики, співу й гумору».
17. Автор «Нарису», як сам чоловічий пластун, зазначає: «Театральні вистави й інші імпрези, що їх улаштував Пласт гімназії в Ужгороді за почином проф. О. Вахнянина й М. Біличенка, викликали ряд подібних імпрез в інших пластових осередках, школах і містах та, зацікавивши молодь, стали товчком до пізнання театральної штуки взагалі і відкривали перші таланти серед нас, з яких опісля поступово виростали кращі аматори, ба і перші актори в З. У. За моїми відомостями, Пласт на Закарпатті влаштував у шкільному році 1924—25 28 різних вистав у різних місцевостях і 19 концертів. Як додати, що п'ять куренів видавало свій самостійний пластовий часопис, то стане ясным, яку роль відіграв Пласт і його заходи в освідмлюванні й вихованні молоді.»
18. Склад аматорів — пластунів див. в додатку.
19. Автор «Нарису» подає повну обсаду:
Княжна Марія — Марина Цьокан-Терпило
Баронка Аделаїда — Ганна Совачева
Барон Венс — Іван Губчак
Граф Станіслав — Іван Данчак
Адам, пташник з Тиролю — Федір Базилевич
Христина, листоношка — Я. Барничева
Шнек, староста — І. Романченко
Професори — О. Левитський і Р. Кирчів
20. Автор «Нарису» подає повну обсаду:
Марженка — А. Остапчук
Кецал — І. Рубчак
Єнік — Ф. Базилевич
Вашек — Б. Мартинович
Есмеральда — О. Дівнич
Батьки — І. Данчак, Я. Сім'янович, Г. Совачева, Н. Певна
Принципал — О. Левитський
Індіянин — І. Романченко
21. Автор «Нарису» зазначав у щоденникові багато незрозумілих слів у виставі.
22. На жаль, автор не був обізнаний з тим, що цю комедію написали майже його сучасники: Р. Де — Флер (помер 1927) та Гастон Калве († 1915 р.).
23. Автор «Нарису» здогадується, що автором «Театр і критика» був актор Г. Березовський з огляду на подану замітку, де щойно згаданий актор пропонує свої послуги.
24. Посилання на імена чеських урядовців.
25. В липні виїхав з Закарпатської України до Станіславова хворий Ф. Базилевич.
26. «Пчілка», р. VII, ч. 2, жовтень 1929, стор. 68.
27. Михайло, Олена, Гриць і Гафія говорять діалектом свалаявським на „и“, а дяк церковно-слов'янською мішаниною. Решта — українською літературною мовою.
28. Зміни в обсаді роль під час гастролей в «Новій генерації»: Олена — О. Лаврикова, я. г., Іван — Микола Лелекач (він же і суфлер), Одоця — М. Кукурузова, я. г. (за хвору С. Бірчак від Свалаяви по Королево, далі С. Бірчак), Гафіка — до Королева п-і Якубчикова, я. г., від Хуста до Требушан М. Кукурузова; далі — М. Локота, я. г. у В. Бичкові, Богдані і Ясіню. В ролях дяка, учителя і Абрума, яких грали все С. Петрашко, Ю. А. Шерегій і М. Штефуца — раз вимінялися так, що дяка грав Ю. А. Шерегій, учителя — М. Штефуца і Абрума — С. Петрашко (в Богдані). Васильчук і листонош — А. Чучура все, а також Грицько — М. Фушич. Акомпаніатор — В. Балтарович, інспіцієнт — Я. Шепель та як технічний помічник — маляр куліс — інж. О. Стівбуненко — всі троє, я. г.

29. Автор цього «Нарису» гостював у обох виставах у Мукачеві (куди його автом запросив М. Аркас) з гімназії в Хусті, де тоді вчив. В опереті «Король бавиться» грав меншу роль — секретаря. На жаль, подрібний поділ роль у цій опереті автор «Нарису» не запам'ятовував. Д-р Роман Кирчів грав короля — мурина і в цій ролі показала його всесторонність — в танцях. Кінцем червня 1931 р. загостив М. Аркас з цими двома оперетками до Хусту, де автор цього «Нарису» поміг йому улаштувати в залі «Корони» обі вистави, при чому сам виступав у ролі Маркіза Імарі та «секретаря» в «Король бавиться». Поза виставами в Мукачеві, це були єдині гастролі в цьому сезоні. В Ужгороді ще дав театр «Гейшу» для шкільної молоді та для війська і тим діяльність цього літа була закрита.
30. Означені ^x вже померли. Означені ^{xv} працювали в «Новій Сцені» аж до окупації 3. У. угорцями, з них М. Кудин і Варка Лакатош з великими перервами аж до 15. III. 1939, а М. Кудин до 15. I. 1939. Юрій А. Шерегії, Євген Шерегії, Іван Шутко, Варка Лакатош і Маруся Шерегії працювали й пізніше в різних українських театрах.
31. В рецензії згаданий Берегі Оскар був визначним драматичним актором в Будапешті, який часто гостював в трагедіях і драмах в угорському театрі в Ужгороді. Будьмо щирі: Аркаса тут рецензент трохи перехвалив, бо не мав того головного, що мав Берегі — чистого голосу і чіткої вимови в прозі. Автор «Нарису» пізніше грав Лікаря з ним у цій штуці. Аркас дійсно сильно переживав свою трагедію, публіка наче загипнотизована, притаївши духа слідувала за його грою, але розуміти його було тяжко. А Йолана Вереш мала талант і разом зі своєю появою, молодістю та щирістю місцями переконливо дорівнювала партнерові. Однак це не був її жанр.
32. «Русській Народний Голос», ч. 3. з 14. II. 1934 повідомляв про «Театральну школу». На перший рік (курс) театральної школи прийняті наступні особи: Євген Шерегії, учитель, Хуст; Марія Пильцер, учителька, Росток; Михайло Ерстенюк, учитель, Рахів-Берлебаш; Марія Шерегії, учителька, Хуст; Ернестин Сидор, учитель — управитель школи, Рахів-Берлебаш; Юрій Білинець, учитель, Сєвлюш; Ольга Малинич, учителька, Гребля; Микола Максимов, учитель, Кам'яниця над Ужом; Василь Лакатош, Скотарське; Петро Гоца, Великі Лучки; Юрко Скиба, Нове Давидково; Єва Чернецька, Мукачево; Володимир Грабар, Ужгород; Іван Мешко, Йовра; Михайло Біровчак, Ярок; Михайло Попович, Доманинці; Іван Кормош, Влахово; Степан Кочанюк, Йовра; Юрко Соломон, Ярок; Маргіта Мешко, Йовра; Рудольф Йогній, Йовра; Марія Гривняк, Йовра; Юрій Гривняк, Йовра; Ю. Блищак, Ужгород; С. Мацко, Дравці; Анна Ладаній, Великі Лучки; Михайло Лугош, Ужгород; Василь Корнута, Фенеші біля Вишкова; Павел Пуч, Горяни; Василь Галабурка, Горяни; Марія Орос, Росвигово; Михайло Гриньо, Росток; Емма Сочка, Ужгород; Василь Силадій, Дубровка; Михайло Габода, Великі Лучки; Варка Лакатош, Мукачево; Василь Бідяк, Дубровка; Михайло Свалявний, Мукачево; Олена Батько, Баранинці; Марія Біровчак, Ярок; всіх разом записали 40 душ. Відкриття школи намічено на 14. II. 1934.
33. Вважаємо потрібним подати тут, що курс закінчило цих 25 осіб: О. Батько, В. Бідяк, С. Озимок, Е. Калабішка, Г. Шербинська, І. Мешко, В. Мересій, В. Лакатош, М. Габода, Е. Сочка, М. Лугош, А. Ладаній, М. Гривняк, С. Кочаник, П. Кормош, М. Попович, М. Біровчак, В. Грабар, П. Гоца, М. Пильцер, Ю. Вишняк, С. Романець, Д. Цугорка, А. Галкович і Д. Габода. В «Новій Сцені» згодом працювали: О. Батько, В. Бідяк, В. Лакатош і Д. Цугорка.
34. Крім тих хористів, що співали на виставі в Королеві, тут виступали ще Є. Ревай, Статник, М. Корадіні, М. Карпатій, С. Бойчук, М. Мороз, Ю. Йосипчук; а з чоловіків ще: А. Жидович, Є. Поляк, М. Шутко, Ю. Попович, І. Цегла та ін.
35. Склад оркестри і виконавців (поодиноких інструментів):
 1) Фортеп'яно — Ольга Морозова, деколи Людвик Яник
 2) Дві перші скрипки — Емануїл Шпітцер, фаховий учитель з Тячева
 І. Гурко, фах. учитель з Тячева
 3) Дві другі скрипки — Іван Лях, учитель з Раківця
 Р. Ціммерман, учителька з Тересви
 (М. Бонкало у Вел. Бичкові, деколи Яша Шпітцер, син)

- 4) Віолін-челло — Я. Шпітцер (син)
 - 5) Контра-бас — Солнічка, старший з Вел. Бичкова
 - 6) Перший кларинет — Солнічка, мол. з В. Бичкова
 - 7) Другий кларинет — Аспірант Чепелак з Хусту
 - 8) Саксофон — Іван Серговський з Вел. Бичкова; грав і на першій скрипці
 - 9) Труба — чеський учитель з Хусту (невідоме прізвище)
 - 10) Флейта — чеський учитель з Хусту (бракує прізвище)
 - 11) Тромбон — Юрій Тарканій, учитель з Тячева
 - 12) Бубни-тімпани — М. Куцин, І. Куцин з Вел. Бичкова
36. В надії на можливу співпрацю увійшли і два українці до управи, які згодом виступили з бродівського «правління».
 37. Е. Недзельський. «Угро-русскій театр», ст. 101.
 38. З цих Д. Цугорка, В. Куриленко, М. Ігнатишин та Ю. Корж згодом працювали в різних театрах З. У. або в Празі.
 39. Цей факт став гробокопателем в майбутньому ЗПНТ.
 40. Навіть О. Борканюк, посол від комуністичної партії Закарпаття, погоджувався з вимогами з'їзду про «Нову Сцену».
 41. Лист-виповідь В. Лібовицький також передав авторці цього «Нарису».
 42. В їх числі акторка В. Лакатошівна, що виступала з В. Лібовицьким у фільмі «Полонинське кохання» (реж. Вацлав Шварц), а в «Новій Сцені» вже грала Хівру в «Сорочинському ярмаркові» (вистава 18. IX. 1938 у Вел. Бичкові).
 43. Пропонував свої гастролі в «Новій Сцені» тенор, співак оперний з Віденської «Фолксопера», інж. Михайло Дуда в оперних виставах «Запорожець за Дунаєм» (Андрій) і «Наталка Полтавка» (Петро). Кінцем лютого 1939 Ю. Шерегії вів переговори про вступ до трупи з оперною співачкою Андою Остапчук-Науменковою.
 44. Керівник оркестри Є. Шерегії мусів нагло (за три дні) готувати оперу, а воно було тяжким завданням, бо оркестра складалася як з бувших членів театру, так і оркестри поліції в Хусті, треба було на проби випросити членів поліції зі служби.
 45. «Кобза» було товариство молоді. — мандолинова оркестра під керівництвом Юліана Гутника в Хусті.
 46. Вистава мала іти в режисурі В. Лібовицького, диригент Є. Шерегії, декорації М. Тушицька, вступне слово В. Гренджа-Донський. В обсаді: Жінка оповідачка — О. Самойловичева, Ярема — І. Шутко, Кобзар — д-р М. Самойлович, Гонта — В. Бідяк, Жид — Ю. А. Шерегії, Запорожець — Є. Приходько, Титар — В. Петрищенко, Оксана — М. Шерегієва, Конфедерат 1 — інж. Г. Божок, Конфедерат 2 — М. Цірікус, Конфедерат 3 — В. Йосипчук, Благочинний — д-р М. Самойлович, Гайдамака — В. Петрищенко, Черниця — В. Лакатошівна, Залізник — Д. Цугорка, Старшина 1 — І. Максимович, Старшина 2 — В. Йосипчук, Старшина 3 — М. Цірікус, Микола — І. Максимович, Хлопчик — М. Обручарівна, Хлопець — В. Йосипчук. Козаки, гайдамаки, дівчата, діти.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

- Антонович, Дмитро. «Триста років українського театру» 1619—1919. Прага, 1925.
- Безручко, Лев. «Українське музично-драматичне т-во «Кобзар» на Закарпатті 1920—22», Нью-Йорк, 1951.
- Березіна, З. С. і ред. колектив. «Історія Української РСР», Київ, 1967.
- Василько, В. «Микола Садовський та його театр», Київ, 1962.
- Голубець, М. «Начерк історії українського мистецтва», 1 часть, Львів, 1922.
- Гренджа-Донський, Василь. «М. Садовський, один із творців українського театру». Братислава, 1941 (рукопис).
- Гриць-Дуда, Іван. «Заснування УНТ в Пряшеві», Сабінов (рукопис, 1968).
- Дудинець, Іван І. «До історії українського театру на Закарпатті», Ужгород, 1965 (рукопис).
- «Звіт діяльності Т-ва «Просвіти» Підкарпатської Русі» від 9. 5. 1920 до 31. 5. 1921, Ужгород, 1921.

«Історія міст і сіл Закарпатської області», ред. колектив, Київ, 1969.
 Кубійович, Володимир (ред.). «Енциклопедія Українознавства», тт. 1—10, Париж 1955—1989.
 Мишанич, Олекса. «Література Закарпаття XVII—XVIII століть», Київ, 1964.
 Наріжний, Семен. «Українська еміграція», Прага, 1942.
 Науменко, Євген. «Матеріали з життя українських студентів у Братиславі в ЧСР, 1920—1939 рр.», Братислава, 1967 (рукопис).
 Недзельській, Євгеній. «Угро-руський театр», Ужгород, 1941.
 Неєдлі, Зденек. «Короткий огляд історії Карпатської України», «Дружно вперед».
 Пачовський, Василь. «Історія Підкарпатської Русі», Ужгород, 1920.
 Рильський, Максим Т. ред. і колектив. «Український драматичний театр», Київ, 1967.
 «Українська Радянська Енциклопедія» томи I—XVII, Київ, 1959—65.
 Франко, Іван. «До історії українського вертепу XVIII віку», ЗНТШ, Львів, 1906.
 Чернецький, Степан. «Нарис історії українського театру в Галичині», Львів, 1934.
 Шерегій, Юрій Августин. Щоденник, хроніки, спомини, 1921—1945 (рукопис); Листування:
 Гошовська-Мороз, Марія, 1960—67; Іванова-Верес-Стахура, Валентина — листи до
 Миленка, 1921—1938; Кирчів, Роман, 1945—1966; Приходько, Олекса, 1959—1970;
 Садовський, М. К. — листи до М. Миленка, 1921; Шерегій, Євген, 1940—1970.
 Матеріали «Енциклопедії Української Діаспори», Чикаго.

Українська і «карпаторуська» преса і періодика:

«Америка», Філадельфія, 1939.
 «Всесвіт», Київ, 1969.
 «Говерля», Хуст, 1939.
 «Діло», Львів, 1935—39.
 «Жіноча Доля», Коломия, 1935—36.
 «Закарпатська Правда», Ужгород, 1959—1970.
 «Земля і воля», Ужгород, 1934—37.
 «Звідомлення» державної реальної гімназії, Ужгород, 1921—37.
 «Звідомлення» держ. реф. гімназії, Хуст, 1928—33.
 «Звіт» приватної гімназії Василян, Ужгород, 1937—38.
 «Звіт» української гімназії в Празі-Ржевничах, 1926—38.
 «Звіт» Державної Торговельної Академії, Мукачево, 1934—37.
 «Звіт» Учительської жіночої семінарії, Ужгород, 1924—37.
 Календар Народний, Хуст, 1939.
 Календарі «Просвіти», Ужгород, 1923—38.
 «Карпаторуський Вїстникъ», Ужгород, 1918—24.
 «Карпаторуський Голось», Ужгород, 1932—33.
 «Карпатська Правда», Ужгород, 1923—37.
 «Карпатская Русь», Ужгород, 1921.
 «Карпато-українська Свобода», Прага, 1939.
 «Карпато-українська Преса», Прага, 1939.
 «Краківські Вісті», Краків, 1941—43.
 «Народ», Ужгород, 1920, від 1931—37 під назвою «Вперед».
 «Народна Сила», Ужгород, 1936.
 «Науковий Збірник» т-ва «Просвіта», Ужгород, 1936—37.
 «Наша Земля», Ужгород, 1927—28.
 «Наш Прапор», Львів, 1936—39.
 «Неділя», Львів, 1939.
 «Нова Свобода», Ужгород-Хуст, 1938—39.
 «Нова Сцена», Хуст, 1939.
 «Нова Хата», Львів, 1927—30.
 «Нове Село», Львів, 1939.
 «Новий Час», Львів, 1934—39.
 «Новое Время», Ужгород, 1925—33.

«Подкарпатська Русь», Ужгород, 1923—24.
 «Подкарпатская Русь», сборник, Ужгород, 1918—36.
 «Подкарпатская Русь», Ужгород, 1926.
 «Правда», Ужгород, 1920.
 «Пробоем», Прага, 1939—42.
 «Пчілка», Ужгород, 1920—32.
 «Робітничо-селянська Правда», Ужгород, 1928—29.
 «Русин», Ужгород, 1920.
 «Русин», Ужгород, 1923.
 «Русь», Пряшів, 1921—23.
 «Руська Краина», Унгвар, 1918—19.
 «Русская Земля», Ужгород, 1921—30.
 «Рускій Вѣстник», Ужгород, 1918—32.
 «Русский Край», Ужгород, 1926.
 «Русский Народный Голос», Ужгород, 1934—36.
 «Світло», Мукачево, 1933—36.
 «Свободное Слово», Мукачево, 1925—27.
 «Український Інженер», Подєбради, 1931.
 «Український Скиталець», Ліберець, Йозефов, 1920—22.
 «Українське Слово», Ужгород, 1932—38.
 «Український Тиждень», Прага, 1936—38.
 «Урядовий Вѣстник», Ужгород, 1920—30.
 «Урядовий Вѣстник» Шкільного реферату Краєвого Уряду», Ужгород, 1920—30.
 «Учительський Голос», Мукачево, 1931—38.
 «Юнацтво», альманах-хроніка Торговельної Академії, Братислава, 1940.

Чеська і словацька преса:

„A-Zet“, Praha, 1938—39.
 „České Slovo“, Praha, 1923—38.
 „Divadlo“, Praha, 1936.
 „Hlas Východu“, Užhorod, 1928—34.
 „Karpatský kraj“, Užhorod, 1923.
 „Karpato-ukrajinská Presa“, Praha (KUP), 1939.
 „Lidové Listy“, Praha, 1927—39.
 „Lidové Noviny“, Brno, 1926—38.
 „Národní Listy“, Praha, 1927—38.
 „Národní Osvobození“, Praha, 1938—39.
 „Národní Politika“, Praha, 1924—39.
 „Novosti“, Košice, 1937—38.
 „Pestrý Týden“, Praha, 1930—37.
 „Podkarpatoruská Revue“, Bratislava, 1937/38.
 „Podkarpatské Hlasy“, Užhorod, 1925—37.
 „Podkarpatské Listy“, Užhorod, 1922.
 „Podkarpatské Noviny“, Užhorod, 1924.
 „Podkarpatská Rus“, Praha, 1925—34.
 „Podkarpatská Rus“ sborník, Bratislava, 1936.
 „Pondělník“, Praha, 1938—39.
 „Právo Lidu“, Praha, 1929—39.
 „Pražský ilustrovaný zpravodaj“, Praha, 1926—38.
 „Přehledy z Karpatské Ukrajiny“, Chust, 1939.
 „Rus Podkarpatská“, Praha, 1923.
 „Sbírka zákonů“, Praha, 1938.
 „Slován“, Užhorod, 1923.
 „Slovenské Pohľady“, Bratislava, 1937, č. 10.
 „Slovenský Svet“, Prešov, 1921—25.

„Slovenský Východ“, Košice, 1921—24.
„Světozor“, Praha, 1922.
„Ukrajinské Aktuality“, Praha, 1938—39.
„Uřední Noviny“, Užhorod, 1920—30.
„Užhorodské Noviny“, Užhorod, 1921.
„Venkov“, Praha, 1922—39.
„Východ Republiky“, Košice, 1935—36.
„Zemský Věstník“, Užhorod, 1929—30.
„Žiara Východu“, Košice, 1920—22.

Угорська преса:

„Déli Ujság“, Užhorod, 1921.
„Kárpát“, Ungvar, 1919.
„Kárpátalja“, Užhorod, 1926.
„Kárpáti Futár“, Mukačevo, 1920—22.
„Kárpáti Magyar Hirlap“, Užhorod, 1930—31.
„Kárpáti Napló“, Užhorod, 1919—1920.
„Kassai Ujság“, „Kassai Hirlap“, Košice, 1920.
„Keleti Ujság“, Mukačevo, 1920—27.
„Prágai Futár“, Praha, 1934.
„Ruszinszkói Fórum“, Užhorod, 1922.
„Ruszinszkói Magyar Hirlap“, Užhorod, 1923—30.
„Ruszinszkói Színházi Élet“, Užhorod, 1922—38.
„Uj Közlöny“, Užhorod, 1922—38.
„Ungvári Közlöny“, Užhorod, 1920—21.

ПРОЩАЛЬНІ ПРОМОВИ НА ПОХОРОНІ ЮРІЯ АВГУСТИНА ШЕРЕГІЯ 1-ГО ЧЕРВНЯ 1990 РОКУ В БРАТИСЛАВІ

Левко Довгович,
Кошиці

« . . . Гаснуть очі, заснули думи, заснуло серце вічним сном . . . » Смутком оповиті, Шановна Дружино, дорогі Діти, Внуки, Правнуки, Побратими, Земляки та Приятелі!

Заснуло серце дорогої для нас людини, яка протягом вісімдесяти трьох років прожила багато гарних, незабутніх, але передусім важких життєвих хвилин, проте ніколи не забула про той клаптик землі, на якій зробила перші кроки свого життя, де вимовила перше рідне, материнське слово, і де набралась стільки душевних сил, що могла пригорщами роздавати і своєму народу, і своїм близьким. Увібравши у своє ество життєдайну красу Карпатських гір, він сторицею повернув оту красу своєму рідному народові своєю багаторічною, плідною і незабутньою діяльністю.

Підсумки його колосальної, майже 70-річної праці на ділянці театрального мистецтва й культури, важко підрахувати. Вже від 14-ти років свого життя, тобто від 1921 р., не пропускає ні однієї вистави театру товариства «Просвіти» в Ужгороді. У 1923 р. під досвідченим керівництвом корифеїв українського театрального мистецтва Садовоського, Біличенка, Гайовського, Аркаса виконує свою першу «велику» ролью «Грома» у «Вечірньому гості» Черкасенка і з того часу приймає псевдонім «Юрій Грім». Разом зі своїм братом Євгеном, будучи студентами гімназії в Ужгороді, в 1925—1926 рр. ставили театральні вистави і різні програми в товариствах «Пласт», «Кирило-Методіївське Братство», «Культура».

На Філософському факультеті в Празі, при Союзі українських студентів, організував драматичний гурток «Верховина», з яким протягом трьох років поставив 14 прем'єр. Крім режисерських обов'язків, виконував і чільні ролі у своїх постановках.

У 1929 р. написав свою першу комедію «Нова генерація», яку, з музичним оформленням брата Євгена, поставив у вересні 1929 р. в Ужгороді, а в грудні у Празі.

Після закінчення студій у Празі заснував в Ужгороді у 1931 р. музично-драматичний гурток «Веселка». Будучи професором гімназії у Хусті, організував при Пласті драматичний гурток, з яким — разом з братом Євгеном як диригентом — вперше на Закарпатті підготував постановку опери «Запорожець за Дунаєм», з якою у 1933 р. успішно репрезентував Закарпатську організацію Пласту на 4-му світовому Джемборі в Угорщині.

З Хустського музично-драматичного гуртка у 1934 р. виникає Краєвий пластунський хор з драматичною секцією, яка у 1936 р. перетворилась у театральну дружину «Нова Сцена» при філії «Просвіти» у Хусті, а згодом, у 1938 р., як реєстроване дружество «Нова Сцена» в Ужгороді. Таким чином, вперше в історії Закарпатської України виникає Український професіональний театр, організатором та іменованим директором якого свав наш дорогий Юрій Августин Шерегія. Протягом 5-ти років з акторами «Нової Сцени» вивчив 34 прем'єри і здійснив 240 вистав по всьому Закарпатті, в Кошицях, у Празі та інде. І це все на власні кошти, без державних субвенцій. Не без причин тодішню ужгородську «Нову Сцену» ще й сьогодні згадують, як «дитину» братів Шерегіїв.

У 1939 р. Ужгород зайняли угорські війська. «Нова Сцена» переїжджає до Хусту і на протязі трьох з половиною місяця здійснила 12 прем'єр і 63 вистави по навколишніх селах. Однак дні Українського народного театру «Нова Сцена» у Хусті та його

головного режисера й директора, Юрія Августина Шерегія вже тоді були пораховані. Після розстрілу останніх захисників маленької Карпатської республіки зникає і Український народний театр «Нова Сцена».

Скільки чудових, невмирущих пам'ятників народної слави, створених відданими народовцями, зникло в довгостраждальній історії Русі-України, якраз дякуючи чужинцям-супостатам, однак не в малій мірі своїм же яничарам-перевертням, охоронну «нормалізаторську» руку яких відчув над собою не один раз і покійний Юрій Августин.

Розпочався тернистий шлях емігранта-вигнанця по чужих краях. Проте велика віра в Бога, до якого він ціле своє життя покійно звертався у своїх молитвах, і безмежна любов до свого народу, приводять його між своїх в Югославію, до Бачки, де провід «Просвіти» доручив йому реорганізацію театрального ансамблю. З великим ентузіазмом працює між нашими земляками в різних селищах, а головне в Руському Керестурі. Реалізує 16 прем'єр переважно української класики, вчить молодь танцювати українські народні танці, продовжує писати і ставити власні драматичні твори. З безмежною вузькістю у серці, але не без надії, очікує своїх найближчих з окупованої, рідної і далекої Закарпатської України. Дякуючи Богу, дочекався. Його віддана і вірна дружина Анна з великим порозумінням і жертвою, як і в попередні роки, допомагає йому і на чужині здійснювати його фанатичну діяльність на полі рідної культури.

У 1940 р., разом з родиною, переїхав до Праги, де вже весною 1941 р. із бувших лицедіїв «Нової Сцени» (також емігрантів) та дальших земляків відкрив Українську драматичну студію і за 4 місяці ставить 9 прем'єр. В 1942—1945 рр. продовжує збирати й упорядковувати матеріали до своєї ціложиттєвої праці «Нарис історії українських театрів на Закарпатській Україні і в ЧСР від 1918 до 1948 р.».

Цю величезну працю в 3 томах (1300 сторінок і 650 ілюстрацій) закінчує в 1971 р. В тому часі гостює в театрах Галичини (у Львові, Дрогобичі) як режисер.

У вересні 1945 р. Шерегії спішить ближче до своїх — свої же його не прийняли. Беруть чужі і дають посаду художнього керівника та режисера у прашівському Словацькому театрі, де за два театральні сезони поставив 18 прем'єр. Однак серце тягне до своїх — з усіх сил, хоч часом і нелегально, допомагає Івану Грицеві-Дуді заснувати Український народний театр у Пряшеві, в якому в 1946—1948 рр. щось явно, але більшість тайкома, ставить 10 прем'єр.

Директор кошицького державного театру Янко Бородач, високо оцінюючи фахові знання нашого покійного, ангажував Юрія Августина першим режисером опери вищезгаданого театру, в якому протягом 1947—1954-их рр. ставить 28 опер світової класики, словацьких авторів, однак і тут, як тільки має маленьку можливість, ставить своє, рідне. На кошицькій сцені в його перекладі звучать невмирущі тони «Наталки Полтавки», «Ой, не ходи, Грицю», «Сорочинський ярмарок» і «Запорожець за Дунаєм» — це же була перша українська опера на Словаччині взагалі, мала величезний успіх — протягом трьох сезонів понад 75 репріз. Ті само співогри ставить з аматорськими гуртками по цілій Словаччині — в Кошицях, Жіліні, Брезні, Спишських Влахах, Виходній, а Пухов за «Наталку Полтавку» отримав першу нагороду у змаганні «Іраскув Гронов».

Якраз ота систематична реалізація українських драматичних творів у чужому, не українському середовищі, однозначно свідчить про фанатичну любов Покійного до свого рідного і ставить його на перше місце в поширюванні шедеврів нашої класики на Словаччині. Відходячи від нас у вічність, залишіть, Юрію Августине, в наших серцях хоч краплинку тієї сили, тієї любові та витримки!

І нарешті, чужі призначають до своїх, щоб заснував оперу при Українському народному театрі в Пряшеві. З великим захопленням і надлюдською енергією, не знаючи відпочинку — робив все ж таки для своїх — zorganizував за короткий час 75-членний колектив, який складався з солістів, хору, балету та оркестру. Випрацював проєкт 5-річного драматургічного плану для опери Українського народного театру. Появилась на світ Божий дальша «дитина» з плеяди Шерегіїв. Та не надовго. Після двох років і семи прем'єр, свої же, псевдо-митці, ліквідують українську співогра в Пряшеві.

Покійний переходить працювати до Сільського театру в Братиславі, пізніше до Угорського обласного театру в Комарні, працює режисером в Парку культури й відпочинку в Братиславі, вчить в Народній школі мистецтв. Однак при першому зичливому моменті вертає до своїх. І так виникає дальша «Шерегіївська дитина» — Клуб імені Тараса Шевченка приятелів міста Києва при Районному осередку культури в Братиславі 1, а при клубі хор, танцювальний і драматичний гуртки — само собою, майже щорічно з одною прем'єрою з української класики.

Боже дай нам кожному таке багате, творче життя на користь свого народу!

Покійний протягом свого життя здійснив понад 255 постановок, з того майже 200 музичних вистав, вивчив 28 народних танців, написав 32 драматичні твори, переклав з української мови на словацьку і навпаки 25 п'єс, оперет і опер, виховав десятки акторів, які грають в різних театрах Чехії, Словаччини та Югославії, писав спогади, статті, критичні зауваження.

Глибокий уклін перед вічним пам'ятником, який Ви, Юрію Августине, збудували для себе своєю діяльністю.

Отак прожив своє життя Заслужений працівник культури, Юрій Августин Шерегії — режисер, актор, драматург, письменник, історик і педагог, але передусім чесна людина, яка навіть у тих найскладніших життєвих умовах чесно йшла вперед, залишаючи за собою християнську любов і добро. Його ім'я золотими літерами буде записане в історії нашого народу.

Відходжу у вічність з любов'ю, надією і вірою у Господа Бога і востаннє прощаюсь з Вами:

Дорога моя дружино Анно, — сьогодні востаннє прощаюсь з Тобою. За всі роки нашого нелегкого, спільного життя я прагнув віддячитись Тобі такою ж любов'ю, вірністю й відданністю, якою Ти обдарувала мене. Дякую Тобі за Твою підтримку й допомогу на моєму тернистому шляху. Діти мої, квіти — Олю і Йосифе — виростав Вас й доглядав Вас якнайкраще міг та вмів, прощайте. Прощаюсь і з Вами, зятю мій і невістко моя, дорогі внуки і правнуки! Прощайте усі рідні, побратими, земляки, знайомі і всі во Христі брати мої! Дякую Вам всім за Вашу розраду і потіху, яка давала мені неабияку духовну силу поборювати життєві труднощі. Моліться за мене!

Звертаюсь і до Вас, побратими мої, що за одного часу правдою горіли, правдою жили та полягли в нерівному бою за волю нашого народу, прийміть мене між себе у вічність Господа Всевишнього.

Прощайте, незабутній Юрію Августине! Ваше тіло спочине у братній слов'янській землі, молимося, щоб душа Ваша зайняла їй належне місце у вічності Всевишнього, але пам'ять про Вас нехай летить у чарівні і рідні Карпати, щоб знайшла там навіки «шире серце та слово ласкаве», та зайшла там «щиру правду, а ще може й славу . . .!»

Степан Шутко,
Прага

Думи і почуття, що хвилюють душу кожного з нас у цю хвилину не потребують багато слів для їх висловлення. Ми стоїмо біля труни, над свіжою могилою нашого дорогого режисера, драматурга, культурного діяча Юрія Августина Шерегія.

Скорбота наша занадто велика, щоб передати її словами. Що б не говорили ми про нашу втрату, ми не скажемо нічого такого, про що багато виразніше і красномовніше не промовляло б ім'я Юрій Грім, Августин Шерегій.

Слава цього імені не вмре між нами, довго буде жити в нашому народі.

Та не відгукнеться вже наш режисер на дружнє привітання синів Закарпаття. «Заснули думи, серце спить» — навіки заснуло. І ми сьогодні чуттєво, у піднесеному настрою духа, оцінюємо його невсипущу працю.

Великий Покійнику! Твоя книга дочасного життя замкнулась, а відкрилась перед Тобою вічність. Ти не змарнував Богом даних Тобі талантів, Ти відходиш тепер від нас на вічний спочинок. Та відходить тільки Твоє тіло, дух твій буде надалі вітати між нами.

Прощай, дорогий і незабутній наш Батьку, Друже, Брате! Ти не вмре для нас, бо залишив ти нам по собі дорогу пам'ять і прекрасний образ свого невтомного життя, образ глибоковіруючого сина переслідуваної рідної Греко-Католицької Церкви і многострадального нашого народу.

Прощаюсь з Тобою також в імені празького українського хору, празької української громади і прошу Всевишнього, щоб Тебе прийняв між хори невимовної краси, щастя і спокою.

Хай легіт з полонинських Карпат має над Тобою.

Вічна Тобі пам'ять!

Володимир Йосипчук,
Великий Бичків

Дорогий Вуйку, Тето, Дорога Рідня!

Шановна Громадо!

Прийміть щирі співчуття від нашого мольовничого Карпатського краю — Карпатської України.

Дозвольте мені передати Вам грудку бичківської землі, такої дорогої для Вас тому, що саме тут з 1933 по 1938 рр., — Ви навчали моїх односельців любові до української мови, нашої історії і культури, яка ні в чому не поступається любій із європейських культур.

Тут ви знайшли вірну дружину, помічницю і опору свого нелегкого життя — Анну Йосипчук. У Великому Бичкові Юрій Августин Шерегій зробив неможливе, створивши в цій глухій провінції Український народний театр, «Нову Сцену», завдяки якому підвищилась національна гідність і свідомість робітників, селян та інтелігенції нашого селища.

Ви справді працювали для народу і були з народом.

Цього не забудемо ми і мої земляки — родини Йосипчуків, Лембаків, Андрусяків, Кузьмиків, Остроушків, Хорьких, Божуків, Сурупів та інших бичківських кланів.

Рідна земля ніколи не забуде своїх синів. Хай буде вона Вам пухом!

ЮРІЙ АВГУСТИН ШЕРЕГІЙ (ЮРІЙ ГРИМ): ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ НА УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (1929—1977)

1. **НОВА ГЕНЕРАЦІЯ**, народна комедія з співами й танцями на 3 дії. Музика: Євген Шергії. Кив'яжд (Кам'янське), 1929 р. — а) Примірник, 1—42 ст., б) Первісний примірник 1—70 ст. (+ оцінка, афіша). Прем'єра в Ужгороді 17. 9. 1929 — в Празі 4. 12. 1929 р.
2. **ФЛІРТ І КОХАННЯ (ТАНГО ДЛЯ ТЕБЕ)**, комічна оперета на 3 дії з сучасного життя на Підкарпатті. Музика: Євген Шергії, інструментація: А. Воска. Хуст — Вел. Бичків 1933—34, Первісний примірник 1—69 ст. Прем'єра в Ужгороді 2. 2. 1936. (Афіша).
3. **ГОЛОДНИЙ**, трагікомедія на 1 дію. Вел. Бичків, 1933 р. Прем'єра там же 13. 1. 1934 р. — а) Примірник, б) Первісний примірник з 1938 р., в) Рукопис з 1948 р., 1—7 ст., г) Друк. прим. ЛІТА, 1978, 3—13 ст.
4. **ДІТИ ДВАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ** — сучасна оперета на 3 дії з танцями. Музика: Євген Шергії. Вел. Бичків, 5.—16. 7. 1937 р. Примірник 1—32 ст.
5. **ЧАСИ МИНАЮТЬ** (Дід і внучка), драматичні картини на 3 дії (4 картини) з прологом з часів українського відродження Підкарпаття. Вел. Бичків, червень 1938 р. Прем'єра в Хусті 10. 12. 1938 р. Фотокопія афіші, + афіша не відбутої з-за мобілізації першої прем'єри в Ужгороді 24. 9. 1938. 1—38 ст.
6. **СЛОВО І СЕРЦЕ**, пластова комедія — картини з пластового життя на 3 дії (4 картини) з співами й танцями. — Вел. Бичків, 3.—6. 4. 1934 р. — Прем'єра 13. 5. 1934 у В. Бичкові. — а) Примірник, стор. 1—52. — б) Рукопис, в) Чистопис рукою.
7. **РАФІ-МАФІ, БОЖОК ГНІВУ** (або: З Ужгороду до Абіссинії й назад, ревіальний скеч на 8 картин з музикою і танцями. Із гротески М. Айдаріва переробив і доповнив). Вел. Бичків, 5. 11. 1935 р. Прем'єра у В. Бичкові 10. 11. 1935. Примірник стор. 1—11.
8. **БЕН** — ГУР, драматичні картини з часів Ісуса Христа на 5 дій, 23 картини. (Інсценізація історичної повісті Л. Вволлеса). Вел. Бичків, 8.—19. 6. 1939 р. Прем'єра у Вел. Бичкові 11. 7. 1936 р. а) Примірник стор. 1—65, б) Рукопис стор. 1—126. (Оцінка).
9. **НЕВІНЧАНІ**, народна драма з селянського життя в Бачці (Югославія) на 1 дію зі співами. Руський Керестур, 29.—30. 7. 1939 р. Друкована ця драма в бачванському діалекті в Календарі в Руському Керестурі за рік 1940, стор. 67—82 — з фотографією автора. Примірник, стор. 1—12.
10. **НА ПОРОЗІ ОХРЕЩЕННЯ РУСІ**, історична драма в двох картинах з десятого століття. Руський Керестур, 16. 10. 1939 р. Прем'єра там же 29. 10. 1939 р. Примірник: а) сторін 1—8, б) Первісний примірник, в) Переклад на бачванський діалект.
11. **ЧОРНИЙ БРАТЧИК**, Миколаївська сценка — пролог і 2 картини зі співами. Шід (Хорватія), 30. 11. 1939 р. Прем'єра в Шіді 19. 12. 1939 р. — а) Примірник, сторін 1—9, б) Рукопис ст. 1—23.
12. **ПАН** (або: Про сирітку він співав), п'єса з селянського життя зі співами й танцями у двох картинах з прологом і епілогом. Музика: Онуфрій Тимко. — Шід, 1940 р. — а) Примірник сторін 1—23, б) Друкований примірник (вирізка з Календаря українців у Боснії за рік 1941, стор. 49—77 (з фотографією автора), в) Друкована в Братиславі 1978 р. (Слов. літ. агентура — в збірнику: стор. 15—41, на кінці з нотами пісень і танців. Прем'єра у Вуковарі 23. 11. 1968 р.

13. ТРИ ПРОБИ ОПЕРЕТИ «МАРУСЯ ПОЛТАВКА», пародія в трьох картинах з співами. Дрогобич, 14. 12. 1943 р. Примірник стор. 1—6.
14. БІЛА КНЯГИНЯ ТОНГИ, оперетка-казка на 3 дії. В. Бичків — Сату-Маре — Р. Керестур. Шід — 1938—39 — 10. Музика: Вол. Кльос. Примірник, стор. 1—68. (Гляди ч. 37 — переробка в слов. мові).
15. ГРА З ПОДРУЖЖЯМ, музична комедія на 3 дії. Музика:, Дрогобич 1943. Примірник стор. 1—56.
16. ГОЛГОТА, картина про смерть Г. І. Христа на 1 дію зі співами. — Пряшів, 22.—23. 2. 1945 р. а) Примірник стор. 1—8., б) Первісний примірник, ст. 1—16. — Прем'єра в Пряшеві 31. 3. 1946 р. в Слов. театрі.
17. ЧЕРТІЖНЯНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ, народна драма на 5 дій (13 картин) з співами й танцями. — Чертіжне — Пряшів, 23. 3. — до 12. 6. 1947 р. — а) Примірник стор. 1—49, б) Первісний примірник «Чорт. свадьба», в) Рукопис — матеріали до весілля, г) Рукопис драми.
18. ТРИ ГЕНЕРАЦІЇ, оперета з шахтарського середовища на 3 дії (4 картини). Музика: Євген Шерегії (а до кілька номерів — Ян Грінвалд). Кошиці — Пряшів, 1953— 20. 8. 1954. Рукопис — оригінал, стор. 1—114. (Гляди ч. 28 — переклад до слов. мови).
19. ТАЄМНИЦЯ СЕСТРИ ОЛІ, драматичні картини в 7-ох відслонах з співами й танцями. Музика: (?). , Примірник стор. 1.—11. — Братислава, 1969.
20. НЕСПОДІВАНКА, комедія з студентського життя в трьох картинах зі співами. — Братислава, 20. 6. 1969 р. — а) Примірник стор. 1—10, б) Рукопис, стор. 1—17, в) Друковано в збірнику ЛІТА, Братислава, 1978, ст. 43—57. (Також друкована в Календарі в Руському Керестурі за рік 1970, 10 сторін).
21. ТРИ ПОКОЛІННЯ, народна драма в 3-х діях (7 картин) з співами й танцями з життя українців в Боснії. Братислава, 16. 11. 1970. Примірник стор. 1—35.
22. УКРАЇНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ, народна обрядова гра в трьох діях (8 картинах) з співами й танцями. Музика: народна і кілька номерів Є. Шерегія. Братислава, червень — липень — до 29. 7. 1977 р. — а) Примірник стор. 1—33 — 111, б) Рукопис — шкци, література.
23. ЗОЛОТИЙ МЕЧ, історично-романтична п'єса з нашого минулого в трьох діях з співами й танцями. Музика: Євг. М. Шерегії (1980). Братислава, серпень — аж 23 вересень 1977 р. — а) Примірник стор. 1—40, б) Чорновик — Рукопис. Пимітка: До номерів 1), 2), 4), 12), 14), 18), 22) маю музичний матеріал, клявір — ноти з текстами.

ДОДАТКОВО:

24. (1) ОСТАННІЙ КОРОЛЬ, фантастична музична комедія в 4 діях (9 картин). Музика: Ян Пешл. — Пряшів, січень — червень 1946 р. а) Первісний примірник зі змістом. Стор. 1—72. — б) Чорновик — Рукопис.
25. (2) ОДИНАК (Оптиміссімі аміці), сценка з студентського життя в одній дії. — Кошиці, 28. 11. 1948 р. а) Примірник ст. 1—8. — б) Рукопис — чорновик. Прем'єра 1967 в Братиславі.
26. (3) ОСТАННІЙ КОРОЛЬ, сатирична оперета в 4 діях (8 картин) — засадна переробка по 24/1; Музика: Радован Ф. Спишак. — Кошиці, листопад 1952 — квітень 1953. — Примірник ст. 1—81 — зі змістом.
27. (4) БІЛА КНЯГИНЯ ТОНГИ, романтична оперета — казка в 4 картинах. Музика: а) Примірник стор. 1—81, б) Чорновик — Рукопис, в) Зміст музичних номерів.

28. (5) ТРИ ГЕНЕРАЦІЇ, музична комедія з шахтярського середовища в 3-ох діях (4 картинах). Музика: Євген Шерегій і кілька номерів Ян Грінвалд. — Кошиці, 1953. — Примірник стор. 11—111. (Точна перерібка ч. 18 — на словацьку мову).
29. (6) ЧОТИРИ ДОЛІ, (тимчасова назва), музична драма на 4 дії (— картин), (Написані: 1 дія — 2 картини, 2 дія — 7 картин). — Братислава, 1957—62. — Музика: Примірник ст. 1—45. (Другу дію драми під назвою «Дівочі долі» поставлено Драм. школою на «Новій Сцені» в Братиславі весною 1969 р.).
30. (7) П'ЯТНАДЦЯТЬРІЧНИЙ ВИНЕТОУ, неймовірний жарт — казка з співами й танцями в 4 картинах. Музика: Йозеф Габріел Куцко. — Братислава, 16. 9. 1966. — Прем'єра в Братиславі 25. 5. 1967 р. і 10. 12. 1967 р. а) Примірник ст. 1—25, б) Чорновик — Рукопис.
31. (8) ОСПІВАНА УКРАЇНА, пасмо історичних фактів, поезії, пісень і танців з нагоди днів української Декади в Братиславі, червень 1968 р. — а) Первісний текст з програмкою і запрошенням, б) Друкований примірник з «Зправодая» Словен. Вибору Союзу ЧСП в березні 1968 р., стор. 21—51. — Там же далі і ноти до пісень і танців. Прем'єра в Братиславі в Домі ЧСДП 17. 6. 1968 в постановці автора.
32. «АНАСТАСІЯ», історична музична драма з трьох діях (6 картин) з XI століття. 1984—85, друкована в «НОВІЙ ДУМЦІ», Югославія в 1986—87 рр.
33. «ПОТИСЬКА РУСЬ» (на порозі охрещення в IX ст.), історична музична драма в трьох діях, 1986—87, друкується в «Новій Думці» в Югославії в 1990 р.

ПРИМИТКА: До номерів 24 (1), 26 (3), 30 (7) і 31 (8) існує музичний матеріал клявір, ноти з текстами.

Братислава, 12. 8. 1981.

Заслужений діяч культури
Юрій Августин Шерегій,
режисер-пензист.

ПЕРЕЧИНСЬКІ БЕТЛЕГЕМЦІ з 1902 р. Провідники: І. Торма та М. Скубенич

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА КАПЕЛА в Празі 1919 р. Всередині диригент Ол. Кошиць

Вистава «НАЗАР СТОДОЛЯ» Т. Шевченка. 10. 3. 1923 р. (Фото — дар д-р В. Фрищина. Вона була видана і листівкою)

Український театр в Йозефові. З вистави «ОЙ, НЕ ХОДИ, ГРИЦЮ» М. Старицького. 1922 р. Зліва направо: А. Аркас в ролі Гриця і режисер вистави (фото від Ст. Яворського)

Український театр в Йозефові. Вистава С. Гулака — Артемовського «ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ», 1923 р. Режисер і Карась — М. Аркас. Селіг-Ага — Миханців. (Фото від Ст. Яворського)

Товариство «КОБЗАР» на прогулянці в Чермелі біля Кошиць під час концертного турне по Словаччині, 24. 9. 1920 р.

Стоять зліва: М. Приємська (з палицею), Марина Терпило, між ними взад М. Рощахівський (без капелюха), Катерина Якуненко (в капелюсі). Сидять зліва: Р. Кирчів, перед ним Ніна Машкевич, Софія Гаєвська, Левко Безручко, Вікторія Радченко, Ольга Приходько, Михайло Біличенко, Л. Татарів. Лежать зліва: Остап Вахнянин, Ніна Царгородська. Решта — гості

Члени УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ КАПЕЛИ, яка влітку 1920 р. прибула на Закарпатську Україну і створила музично-драматичне товариство «КОБЗАР». Основники нашого театру написані великими літератами: на підлозі сидить Ольга (Туся) Приходько, сидять Марія ПРИЄМСЬКА, Марина ТЕРПИЛО, Катерина ЯКУНЕНКО. В першому ряді стоять: Михаїла Орісік, Ніна МАШКЕВИЧ, Софія ГАЄВСЬКА, Левко БЕЗРУЧКО, Роман КИРЧИВ, Гриць Татарів, Ганна Кирчова. Другий ряд: Л. ТАТАРІВ, д-р В. Січинський, д-р Ол. Пеленський, Михайло РОЩАХІВСЬКИЙ, Остап ВАХНЯНИН. В середині сидить диригент Олекса ПРИХОДЬКО.

Фінал 5-ої дії «ОЙ, НЕ ХОДИ, ГРИЦЮ», 15. 1. 1921 р. в Ужгороді. Грицько — Лев Безручко, Маруся — Ніна Машкевич, Хома — Михайло Біличенко, режисер спектаклю (фото — дар д-р. Кирчева)

Члени Руського театру в Ужгороді, 1923/24 рр. 3-ій ряд зліва стоять: А. Погребний, М. Певний, Я. Сім'янович, П. Чугай, Бандурович, О. Левитський. 2-ий ряд зліва стоять: М. Коник, Онопко, Б. Мартинович, І. Трухлий, Ф. Базилевич, І. Данчак, І. Романенко, М. Дніпрова, М. Ручко, Є. Паржизек, М. Цьокан, К. Трухла, І. Тимканич. 1-ий ряд зліва — сидять: К. Левитська, А. Мустьянович, А. Остапчук, М. Морська, О. Загаров (директор), О. Дівнич, Н. Певна. Вдолі сидять дочки О. Дівнич. Бракують: Л. і Ю. Гаєвські, Гр. Підгірний, О. Мороз, Ф. Павленко, Г. Совачова

Склад трупі і зміни в сезоні 1925/26 — члени Руського театру Т-ва ПРОСВІТА в Ужгороді. 3-ій ряд зліва: Ф. Гошовський, М. Філик, Я. Барнич — диригент, режисер, д-р Р. Кирчів, Н. Певна, М. Певний, режисер драми, Я. Сім'янович, М. Цьокан, М. Ручко, М. Роццахівський, Г. Совачова, д-р Ю. Брацайко — голова дирекції, О. Дівнич, О. Левитський, І. Рубчак. 3-ій ряд зліва (сидять на землі): Шафранко, Барничева, Ф. Базилевич, К. Левитська і Льоня (суфлер). Бракують: І. Романченко, Федорові

Ювілейна 50 вистава на сцені Ужгородського театру в сезоні 1925/26 опери «НАТАЛКА ПОЛТАВКА». Зліва: Терпелиха — Ганна Совачова, возний — Ол. Левитський, виборний — Мик. Ручко, Микола — Р. Кирчів, Наталка — Ольга Дівнич, Петро — Ф. Базилевич. (Фото — дар В. Гренджі — Донського)

Sdružení „Ukrajinského divadla“ v Č. S. R.

V _____

Jediné pohostinské vystoupení | Jediné pohostinské vystoupení

OPERETTA

ZAPOROŽEC ZA DUNAJEM.

Historická operetta v 3 jednáních. | Hudba a text od M. Artemovského.

Účinkují:
p. V. Ivanova-Vaiuško, E. Čerkasenko, p. O. Samojlovyč, M. Samojlovyč, V. Ševčenko, O. Javorský, M. Kaliničenko a jiní.

Režie: N. Milenka. | Kostým. bozdár, barevní výtah: U divadla: M. Šturovská-Budáčková.
 Pěvecký soubor sbor. Vlastní dechové a bicí útvary.

Vstupenky od Kč _____ do Kč _____, k němu Kč _____

Předprodej | a před začátkem v pokladně

© všechna práva vyhrazena | Výbor Sdružení.

Вистави українських акторів у Празі і ЧСР. 1926/27 рр. Невиповнена афіша з 1926 р. — перший документ з діяльності групи «Спілка українського театру в ЧСР».

М. Старицький: «ЦИГАНКА АЗА». Панасик — Ф. Базилович, Галя — Маргарита Брацайко

Трупа Руського театру в Ужгороді 11. 10. 1929 р. Сидять зліва: Йосифа Задер, сидять на землі зліва: М. Филік, Є. Черкасенко, п'ятий Є. Шерегій. Решта аматори з «Веселки» і принагідні учасники. (Фото — дар О. Дівнич)

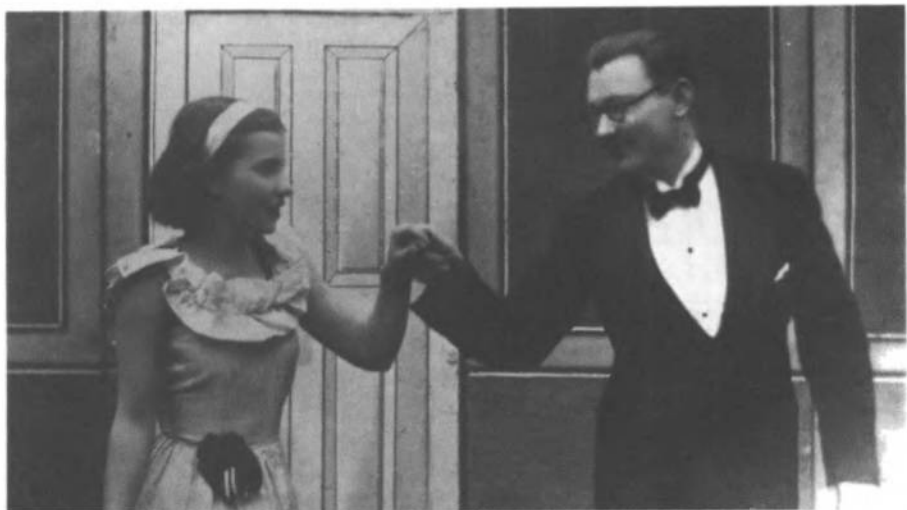
Відкриття театрального сезону 1929/30 24. 2. 1929 р. відомою оперетою Джонсона «Гейша». Ольга Дівнич в титульній ролі

Український театр «НОВА СЦЕНА» 1937 р. (в середині — Іван Гриць, управитель)

Фото трупи «НОВА СЦЕНА», 4. 4. 1937 в Буштині. Сидять зліва: С. Бойчук, Є. Шерегій, Е. Сидор, С. Петрашко — управитель, Ю. А. Шерегій, І. Шутко, В. Коперльос. 2-ий ряд зліва: О. Павлик, В. Йосипчук, М. Карадіні, А. Шерегій, М. Шерегій, М. Петрашко, Е. Йосипчук, М. Павлюк, В. Павлюк. 3-ій ряд зліва: В. Ткачук, І. Гриць, М. Попадич, Ю. Сверняк, М. Куцин, М. Наливайко, М. Цірікус, І. Баняй (бракує 12 душ)

Субрета Маруся Мороз як Туся і комік Ернестин Сидор як Кость Нікефор в опереті братів Шерегіїв «ФЛІРТ І КОХАННЯ», 2. 2. 1936 р. у Великому Бичкові

Український театр «НОВА СЦЕНА» в Хусті 1939 р. Сидять зліва: М. Кукурузова, В. Лакош, М. Шерегії, Ю. А. Шерегії, директор, В. Лібовицький — головний режисер і хореограф, В. Коперльос, В. Богдан. 2-ий ряд зліва: А. Бахова, М. Коперльос, І. Желтвай, М. Павлюк, Є. Шерегії — диригент, М. Баланчук — адміністратор, І. Шутко, О. Батько, О. Павлюк, М. Обручар. 3-ій ряд зліва: Ф. Пилип, Є. Приходько, М. Куцин, Д. Цугорка, В. Бідяк, М. Цірікус, В. Йосипчук, І. Куцин. Згодом прибули: Гр. Божук, М. і О. Самойловичі (разом 30)

Фотографія св'яточної афіші на дні 1. — 3. 3. 1939 р. в Хусті

Прем'єра «НАД ДНІПРОМ» 3. 1. 1939 р. до 60-річчя О. Олесь. Постановчик Володимир Лівовицький. На фото і як водяник між русалками

Фотокопія св'яточної афіші до вистави «ГАЙДАМАКИ», яка не відбулася

Аматорський гурток у Руському Керестурі (Югославія)

Угро-руський народний театр в Угорщині 1940/44 рр. В. Коцеба: «Недорозуміє»

Український мішаний хор в Братиславі, 1939/40 р. Диригент — Іван Трухлий (в середині)

Українська драматична студія в Празі 1940/41 р.
Юлія Картух — драматична героїня

Роман Кирчів, возний у
«НАТАЛЦІ ПОЛТАВЦІ»

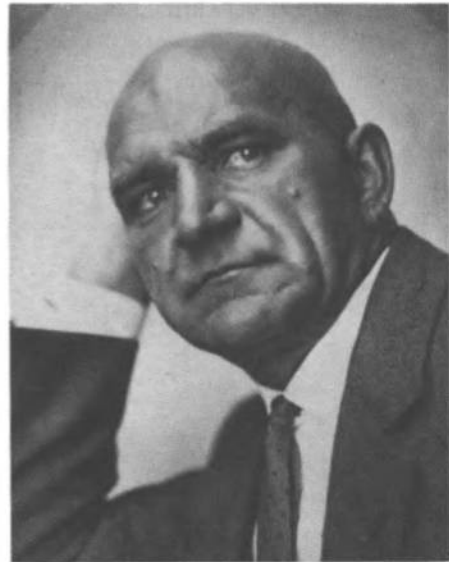

Наталка і Петро — М. Кукуруза і Б. Угрин

Монс. д-р Августин Волошин — голова театральної комісії Т-ва «Просвіта» в Ужгороді, директор учительської семінарії, бувший прем'єр Карпатської України

Михайло Біличенко, актор, співак-бас, режисер Руського театру Тов. «Просвіта» в Ужгороді, 1921 р.

Микола Карпович Садовський — другий директор Руського театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді 1921/23 рр. Фотографія з 1921 р. з словацького часопису «Словенски свет», де помилково наведено, що М. Садовський — «основник» театру.

Олександр Л. Загаров, третій директор Руського театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді, режисер і драматичний актор в 1923/24 і 1924/25 рр.

Валентина Іванова-Верес, героїня Руського театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді. Фотографія була поміщена в слов. тижневику «Словенски свет», Пряшів, 1922, ч. 14

Федір Базилевич, актор, співак, тенор, член трупі Руського театру 1927/28 в ролі Даніла у «Веселій вдові» Ф. Легара

Анда Остапчук, співачка, драм. сопрано, членка трупі Руського театру

Проф. Олекса Приходько — основник і перший диригент Руського театру Тов. «Просвіта» в Ужгороді, 1921 р.

Два драматурги нашого театру. Вліво — Спиридон Черкасенко, відомий поет і драматург і Василь Гренджа-Донський

Валентина Іванова-Верес в ролі куми Марти.
1927/28 р.

Вал. Іванова-Верес.

Ініціатор і основоположник «Нової Сцени»
Юрій Августин Шерегії, секретар, заступник,
режисер, актор-баритон, директор «Нової
Сцени»

Ініціатор і основоположник «Нової Сцени»
Євген Шерегій, диригент, композитор, актор
— бас

Основоположниця «Нової Сцени» Анна
Шерегій (Йосипчук), акторка, співачка —
альт

Основоположниця «Нової Сцени» Маруся
Шерегій (Шутко), героїня, прімадонна, спі-
вачка — ліричне високе сопрано

Основоположник «Нової Сцени» Іван Шутко.
соліст, співак — тенор

ОСНОВОПОЛОЖНИК "н с" Ернестян С. Н.

Д. О. Р., вступник 3-го управління, скарбник, актор-комік, співак тенор. Постановки: "Горе баблям"-Ролі: "Запорожець"-Сультан, "Пані і її крестники"-Маркози, "В. Кіммель"-Лайборенок, "Горе баблям"-Віталій, "Рафі-Шафі"-Степан, "Воєноположений"-Степан, "Флірт і кохання"-Нікефор, "Криваві перли"-І. робітник, "Вен-Гур"-Сімонід і Грод, "Наталка Полтавка"-Микола, "Ой, не ходи, Грицю"-Дмитро, "Неофавстіада"-Зібаль, "Як садж зацітуть"-Степан, і хорист. /1934-37./

ОСНОВОПОЛОЖНИК "н с" Іван

С. А. С., актор-співак баритон. Ролі: "Запорожець за Дунаєм"-Сультан. Хорист. /1934./

ОСНОВОПОЛОЖНИК "н с" Василь Йосипчук, актор, танцюрист, хорист бас. Ролі: "Барон Кіммель"-Портієр, "Артист"-Корнелю, "Вен-Гур"-Ганський сотник, "Одруження"-Яшня, "Сорок ярмарок"-Норомдик, "Вілий мор"-Ватяко, "Запорізький скарб"-Буць, солотанцюрист, в туртах. /1934-1938./

Посол Карпатської України Михайло Марущак, 12. 2. 1939, голова «Просвіти» у Великому Бичкові

Павло Волощук, учитель, культурний діяч «Просвіти» у Великому Бичкові, січовик, якого розстріляли 15. 3. 1939

Одна з останніх фотографій Ю. А. Шерегія

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- АВЕРЧЕНКО А. 165—166, 168, 174, 182, 187
АВРАМЕНКО Василь 330—331
АВСЮКЕВИЧ М. 93, 101, 104
АГІЙ Ф. 216—217
АДАМ А. 182
АЛЕКСЕЄВ П. Н. 253—254, 256, 270, 298—
299, 328—329, 356
АЛИСЬКЕВИЧ А. 39, 188—189, 214
АЛИСЬКЕВИЧ Богдан 331
АНАСТАЗІЯ 19
АНДРЕЙКОВИЧ О. 230
АНДРІЄВСЬКА 43—44, 111, 120, 331
АНДРІЙ І. 19
АНТОНОВИЧ М. 275
АРКАС М. М. 9, 14, 42—43, 112, 124—125,
143, 147, 158, 164, 167—169, 172, 174, 176,
180, 182—188, 194—195, 209, 211, 215,
219—229, 231—241, 247—250, 253, 274,
276—277, 279—280, 286—293, 295—297,
301—306, 308—314, 317—318, 326—327,
331, 365
АРКАСОВА Надія 159, 164, 169, 181, 188,
194—195, 220, 224, 231, 233—235, 240, 249,
251, 310, 321, 332
АРНОЛЬД Ф. 135
АРПАДОВИЧИ 20
АРТЕМОВСЬКИЙ Семен (ГУЛАК) 73—74,
91, 112, 129, 158, 165, 182, 225, 237, 242,
257—258, 260, 264, 269, 275, 277, 287, 303,
310, 326
АРЦІБАШЕВ 255
АСБОР 23—24
- БАГАЧЕНКО Іван 277, 281—282, 286—287,
290—292, 302—303, 306, 332
БАЗИЛЕВИЧ Федір 32, 92, 104, 110, 112,
114, 115—117, 120—125, 128, 132, 134—138,
142, 147—152, 156, 159, 164, 167—169,
172—174, 180—184, 186, 194—195, 211, 248,
331—332, 359
БАЗИЛОВИЧ Й. 22
БАЙДАК Іван 310, 322
БАЙЛЮК Ольга 357
БАКОНІЙ Теодор 197—198, 332
БАЛАНЧУК Гриць 266
БАЛАНЧУК Михайло 17, 40, 140, 164—165,
169, 194, 209, 213, 219—220, 225, 227, 229,
231, 234, 239—240, 248—251, 279, 307, 310,
319, 332
БАЛИЦЬКА Наталка 177—178, 188, 332
БАЛИЦЬКИЙ Леопольд 140, 231
БАЛИЦЬКИЙ Олекса 42—44, 193
- БАЛИЦЬКИЙ Роман 332
БАЛОГ Йолана, БАЛОГІВНА 245, 258, 262,
268—269, 277—278, 280, 287, 332
БАЛОГІВНА Ю. 256, 266
БАЛТАРОВИЧ В. 198, 232, 235, 237, 287—
288, 332
БАЛТАРОВИЧ Магда 332
БАЛТОВИЧ М. 178, 190
БАЛУДЯНСЬКИЙ М. 22
БАНДУР М. 273
БАНДУРОВИЧ 110, 132, 143, 333
БАНДУРОВИЧ Катерина 47—48, 71, 134, 333
БАНДУСЯК М. 301
БАНЯЙ Іван 227, 287, 303, 333
БАРАНІЙ С., БАРАНІВНА 190, 258
БАРАТОВ 231—232, 236, 239
БАРНИЧ Ярослав 131, 135, 138, 141—142,
145—147, 149, 156, 158, 211, 258, 311, 331,
333
БАРНИЧЕВА Ярослава 132, 138, 142, 147—
151, 158, 333, 359
БАТИН В. 171, 283, 285, 296
БАТЬКО О. 255, 283, 299, 305, 307—308, 310,
315, 323—325, 333
БАХ Арнольд Е., БАХ 22, 133, 135
БАХОВА А. 314, 356
БАЧИНСЬКИЙ А. 28, 163
БАЧИНСЬКИЙ Л. 139, 193, 206, 333
БАЧИНСЬКИЙ Омелян 40, 140, 193
БАЧИНСЬКА Павла 39, 163
БАЧКАЙ А. 299
БЕДНАР 48—49
БЕЗРУЧКО Левко 49, 53—55, 57—58, 60,
62—63, 76, 78, 90—91, 156, 333
БЕЗСОНІВ В. 275
БЕЗУШКО В. 138
БЕЛЕЙ Михайло 302—304, 333
БЕНЕДЕК Михайло 325, 333
БЕНЕШ 77, 85—86, 271, 275, 292
БЕРЕГІЙ О. 31, 250
БЕРЕЗОВСЬКА Марта, МАРЧЕНКО,
АВСЮКЕВИЧ 91, 94, 98, 106, 111, 333
БЕРЕЗОВСЬКИЙ Гриць 90—91, 94, 96—97,
99, 102, 104, 111, 182, 187, 333
БЕРНАР В. 292, 302—304, 334
БЕСАРАБОВ Теофан 85, 87
БЕСКИД Антон 119, 121—123, 138—139, 145
БЕСКИДОВА 196
БЕТЛЕН Г. 26
БЕТОВЕН 126
БЕХІНЕ 114
БИРОВЧАК М. М. 283, 299

- БІДЯК В.** 255, 272, 283, 299, 305, 307—310, 313, 316, 321, 328, 334
БІЛА С. 143, 232—233, 241, 249
БІЛИЧЕНКО Михайло 12, 41—42, 50, 52, 54—55, 58—64, 71, 74, 76, 78, 82—85, 90, 93, 98—99, 101, 105, 107, 111, 124, 129, 131, 140, 142, 146, 152—153, 156, 159, 163, 176—179, 188, 191—192, 196—197, 206, 211, 213—216, 219, 248—251, 274—275, 286, 334, 359, 365
БІЛОВАРІЙ Михайло, БЕЙЛОВАРІЙ 164—165, 179, 181, 191, 194, 206, 214, 222, 244, 247, 256—258, 260, 263, 333
БІРЧАК В. 51, 54, 56, 76, 138, 188—189, 204, 268, 298
БІРЧАК Славка 152, 163, 176—178, 190, 197, 209—210, 214—215, 334
БІССОН Ал. 166, 172, 182
БЛАВАЦЬКИЙ В. 13
БЛАКИТНИЙ А. 183
БЛОДЕК В. 92, 100—101, 112, 114, 119, 133, 138
БОБИКЕВИЧ О. 44, 273
БОБУЛЬСЬКИЙ А. 256, 299, 328
БОГДАН Варка, БОГДАНІВНА 302—304, 306, 308—310, 312, 315, 318, 320, 334
БОДНАР Анна 48—49, 329
БОЖОК Гриць 310, 317, 334
БОЖУК Миколая 230
БОЙЧУК С., (Грицева), БОЙЧУКІВНА 238, 242, 244—245, 256—257, 260, 263, 266—268, 274, 280—282, 287, 334, 358
БОК Карел 273
БОКОТЕЙ С. 238, 258
БОКШАЙ Єва 152, 191, 334
БОКШАЙ Йосиф 39, 114, 138, 334
БОКШАЙ Іван 270
БОКШАЙ Омелян 35, 141, 152
БОНДРАЧЕК Я. 286
БОР Я. 12
БОРА 223
БОРИЧ 134
БОРКАНЮК Олекса 152, 334
БОРКОВСЬКИЙ З. 36
БОРОДАЧ Янко 366
БОРОЛИЧ М. 283, 298, 329
БОЯРОВИЧ Євг. 47—49
БРАЩАЙКО Маргарита 76, 83—84, 152, 164—165, 172, 178, 194, 222, 334, 359
БРАЩАЙКО Михайло 86, 121, 178, 208—209, 211, 219, 233, 237, 243, 291, 296, 298, 306, 321
БРАЩАЙКО Юлій 17, 34, 37—38, 45—47, 52, 54—55, 69—71, 76—77, 81, 84, 86, 95, 106, 114, 121, 124, 134, 138—139, 141, 145—147, 156, 184, 186—187, 304
БРЕЗА 293
БРИНСЬКИЙ М. 43
БРОДІЙ Андрій 139, 234
БУРКАЦЬКИЙ Андрій 48—49, 276, 325, 335
БУРЛАКА М. 226, 233, 235
ВАЙДА М. 206, 258
ВАЙЛЬД О. 133
ВАЛЕНТИНОВ В. 182, 186, 189, 209, 225
ВАЛЛЕС Л. 269, 276—278, 287
ВАЛЬКОВСЬКИЙ А. 28
ВАНЧЕНКО (ПИСАНЕЦЬКИЙ) К. 45, 166, 174, 182, 230, 276, 301, 303
ВАНЧУРА В. 243
ВАНЯЙ Є. 24
ВАРТОВИЙ 250—251
ВАСИЛЕЦЬ І. 183
ВАСИЛЬКО В. 104—105, 108, 182, 232, 234, 256
ВАСИЛЬЧЕНКО С. 56—57, 62, 129, 153, 165, 168, 206, 253, 256
ВАСКОВА М. 300
ВАСОВЧИК 271
ВАТРАН 213
ВАХНЯНИН Остап 52, 58, 71, 80, 90, 131, 156, 211, 335, 359
ВЕБЕР П. 264, 302, 311, 318, 320
ВЕЛИСОВСЬКИЙ А. 62, 133, 138, 206
ВЕНГРИНОВИЧОВА 220, 244, 335
ВЕНЕЛІН-ГУЦА Ю. 20—21
ВЕРБЕЦІ С. 20
ВЕРДІ Дж. 311
ВЕРЕШ Євген 216—219, 222, 224, 226, 229
ВЕРЕШОВА Йолана 249—250, 279
ВЕРИХ Я. 12
ВЕРХОВИНЕЦЬ 170 — 171
ВЕРХРАТСЬКИЙ І. 33
ВЕСЕЛИЙ З. 152, 265
ВИГОДОВСЬКА Л. 275
ВИЛЬГЕЛЬМ Ярослав 186, 189, 195—196, 211, 225, 232, 235, 239, 256
ВИННИЧЕНКО 41, 73, 81, 84, 92, 99, 101, 112, 114—116, 118—119, 126—127, 132—136, 139, 239—240, 261
ВИНЯР Михайло 39—40, 46—47, 50, 52, 69—70
ВИШНЯЙ Ю. 299, 305
ВИШНЯНСЬКИЙ З. 58
ВІГ Михайло 328
ВІНЦОВСЬКИЙ 130
ВІТІВ Т. 230
ВОВК Ф. 33
ВОДАК 88
ВОДОНОС Микола 153, 241
ВОЙТОВИЧ 24

- ВОЛЛ Л. 305
 ВОЛЛЕС А. 13
 ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ 19
 ВОЛОДИСЛАВ П ЯГАЙЛОВИЧ 20
 ВОЛОДИСЛАВ ІV 19—20
 ВОЛОДСЬКИЙ О. 92, 102, 182, 184
 ВОЛОХОВА Таїса 325, 327, 335
 ВОЛОШИН А. 8, 22—25, 33—35, 37—39, 54—55, 63, 76—77, 86, 121, 124, 125, 139, 142, 146, 163, 187, 204, 208, 211, 222, 261, 271, 274, 283, 285, 296—298, 306, 309, 311, 314—315, 322, 329
 ВОЛОШИН Василь 140, 237
 ВОЛОШИН Ольга 46, 56, 83, 243
 ВОЛОЩУК Олена 302—304, 306, 335
 ВОСКА Й. (ст., мол.) 39, 47—48, 54—55, 57—58, 62, 102, 128, 172, 182—183, 211, 220—221, 266—267, 356
 ВОСКОВЕЦЬ Ю. 12
 ВРОНОВСЬКА Марія 164—165, 168, 181, 194

 ГАБСБУРГИ 21
 ГАВА — ГЕНДЕЛЛЕМАН 121
 ГАВАШ 94, 96, 115, 121, 123, 136, 145, 359
 ГАВРИЛЕНКОВА В. 275
 ГАВ'ЮК Г. 273
 ГАГАТКО 35—37, 40, 79, 139
 ГАДЖЕГА Василь 38—39, 69, 77, 86
 ГАДЖЕГА Юлій 34
 ГАЄВСЬКА Любов 53, 111—113, 117, 122, 131, 162, 211, 335
 ГАЄВСЬКИЙ Юрій 104, 110, 112—113, 117, 125, 128, 131, 156, 162, 209, 211, 220—221, 225, 275, 335, 365
 ГАЄК Карол 313
 ГАЙ Каліста 162
 ГАЙОВИЧ І. 238
 ГАЛАЙ А. 273, 335
 ГАЛАС В. 274
 ГАЛАС Олекса 152—153, 178, 188, 190, 209, 222, 335
 ГАЛІК Анна 329
 ГАЛЕВІ 137, 144
 ГАЛЛЕР-(ВОЛЬФ) 257, 264, 269, 277
 ГАРДОНІ Г. 329
 ГАРДОШ Юлій 36
 ГАРТЛ Антонін 198, 204
 ГАРЦЕР Л. 249—250
 ГАУПТМАНН Г. 109, 112, 124
 ГЕБЕЙ П. 23—24, 154
 ГЕГЕДИШ Августин 152—154, 178, 336
 ГЕННЕКЕН Моріс 133, 138, 165, 167, 247, 256, 257, 264, 302, 311, 318, 320
 ГЕНИК — БЕРЕЗОВСЬКИЙ Кирило 325
 ГЕРЦОВ Л. 277, 279
 ГЕТЕ 235
 ГИПАЛОВСЬКИЙ М. 231
 ГРНА Іванна 163, 230, 238, 243
 ГЛАВАТИЙ Франтішек 270—271, 283—285
 ГЛУМ М. 206
 ГНАТЮК В. 25, 32
 ГНІДЯК Г. 191
 ГОГОЛЬ М. 73, 81, 85, 88, 91—92, 97—98, 104, 109, 112, 114, 152, 165—167, 174, 252—253, 256, 260, 273, 276, 281, 283, 287, 290—291, 293—295, 306, 311
 ГОДЖА М. 271
 ГОЛА-ГРИЦІВ Юлія 257—258, 274, 329, 336
 ГОЛИНСЬКИЙ Михайло 129
 ГОЛИНСЬКІ Вацлав 56
 ГОЛІЙОВА Ю. 280
 ГОЛОВАЦЬКИЙ Я. 243
 ГОЛОСКЕВИЧ Г. 6
 ГОЛОТА Яків 41, 306
 ГОЛЬДОНІ К. 109, 112, 120
 ГОМИЧКОВ 40
 ГОМІЧКО С. 153, 336
 ГОНТІ А. 31
 ГОНЧАРЕНКО М. 327
 ГОРВАТ К. 31, 148
 ГОРДІН Я. 133
 ГОРЗО Марія 179
 ГОРЛІС-ГОРСЬКИЙ Юрій 311, 315
 ГОРСТ Ю. 91—93, 207, 277
 ГОСТИНЯК Степан 357
 ГОЦА Петро 283, 299, 328
 ГОШОВСЬКА Марія 182, 194, 356—357
 ГОШОВСЬКИЙ Пилип 43—45, 159, 164—165, 169, 174, 180, 186, 189, 211, 336
 ГОШОВСЬКИЙ Федір 142—144, 184, 195
 ГРАБАР В. А. 283—284, 299, 328, 356
 ГРАБАР Елизавета 83, 124
 ГРАБАР Константин 34, 39, 77, 86, 260, 271, 283—284
 ГРЕБІНЕЦЬКА Марія 85, 87
 ГРЕГОРОВИЧ І. 26
 ГРЕНДЖА-ДОНСЬКА Аліса 274
 ГРЕНДЖА-ДОНСЬКА (ДАНИЛЮК) З. 7, 10, 14, 230
 ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ В. 7—8, 14, 77, 98, 102, 106, 138, 147, 149, 153, 164, 167—168, 177, 187, 204, 226—227, 229, 232, 234, 237, 250—251, 254—255, 258, 268, 271, 274, 285, 287, 298, 302, 306, 312—313, 336, 357
 ГРИВНЯК Марія 255, 272, 283, 299, 328—329, 336
 ГРИВНЯК Юрко 69, 128, 270, 272, 325, 336, 357
 ГРИГА Іван 198, 200, 213

ГРИГАШІЙ Михайло 35
 ГРИГОРІВ Никифор 76—77
 ПРИЦЮК Олена 329
 ГРИЦЮК Ю. 283, 298, 328
 ГРИЦЬ-ДУДА Іван 40, 153, 263, 277, 278, 280—282, 286, 288, 290, 293—294, 296, 301, 306, 309, 331, 336, 366
 ГРИЦЬ Магда 188, 189, 336
 ГРІГА Е. 82
 ГРІНБЕНК Г. 195
 ГРІНЧЕНКО Б. 46, 49, 73, 78, 123, 133, 135, 152, 191, 206, 231, 238, 261, 273
 ГРУШЕВСЬКИЙ 55
 ГРУШКОВА Гада 87
 ГУГО Дорі 124
 ГУНКЕВИЧ М. 223, 259, 264
 ГУНО Ч. 114, 144, 148—150, 155
 ГУПАЛОВСЬКА Ольга 230
 ГУРТ 147
 ГУСНАЙ І. 309
 ГУТНИК Юлій 357

ДАВИДОВСЬКИЙ 154
 ДАМ'ЯНОВИЧ В. 153
 ДАНИЛОВИЧ Й. 22
 ДАНКАНИЧ І. 299
 ДАНЧАК Іван 110, 115—116, 125, 128, 132, 135, 137—139, 142, 145, 149—151, 158, 337, 359
 Д'АРІН БАЛЬВІНЯН Захарій 151
 ДВОРЖАК Антонін 232
 ДЕМКО М. 238, 255, 271, 285, 305
 ДЕМУЦЬКИЙ П. 61
 ДЕМ'ЯН Лука 55, 153, 198
 ДЕРДА Іван 261, 263, 277—278, 280—282, 287, 302, 337
 ДЕХА Василь 223
 ДЕХА Іван 153
 ДЕХА Марія 337
 ДЕШКО А. 22
 ДЖЕРОМ-КЛАПКА ДЖЕРОМ 112, 116
 ДЖОНСОН Сідні 195—196, 220
 ДЖУБАН П. 337
 ДЗЯМКА 189
 ДІБРОВА В. 337
 ДІВНИЧ Антін 53, 55, 58, 90—91, 93, 134, 138, 193, 337
 ДІВНИЧ Ольга 42, 71, 74, 83—84, 90—91, 93, 95, 97—98, 101—102, 104, 111, 114—115, 118, 125, 128, 132, 135, 138, 142, 147—151, 153, 164, 168—169, 172, 193—196, 337, 357
 ДМИТЕРКО Д. 159—160
 ДНІПРОВА-ПРИЄМСЬКА Марія 52, 94, 107, 111, 132, 134, 143, 158
 ДНІПРОВИЙ О. 337

ДНІПРОВИЙ Р. 326
 ДОБРОВСЬКИЙ П. 178, 192, 337
 ДОБРЯНСЬКИЙ А. 21—22
 ДОВГАЛЬ С. 234
 ДОВГАНЬОВА 159
 ДОВГОВИЧ В. 22
 ДОВГОВИЧ Л. 7, 365
 ДОВЖІ Ю. 20
 ДОВНАР В. 169, 171—172, 275
 ДОЛГАНЬ 164—165, 337
 ДОЛИНАЄВА Марія 243
 ДОЛИНАЙ Марта (ДОЛИНАЇВНА) 302—304, 308—310, 315—316, 318, 320, 337
 ДОЛИНАЙ Микола 35, 39, 298
 ДОРОШЕНКО Н. М. 42, 261, 275, 329
 ДОСТАЛ 35, 296
 ДРАГЕЛЬ Габрієл 159—160
 ДРАЄВ 287
 ДРАЄР 218, 305
 ДРІБНИЦЯ В. 337
 ДУБ 38
 ДУБАЙ Й. 238, 242, 246, 258, 273, 302—303
 ДУБАЙ Михайло 357
 ДУБРОВСЬКИЙ 192
 ДУГАНЬОВА Емма 301, 303
 ДУДА Михайло 215, 223
 ДУДАШ Е. 298, 304, 305
 ДУДИНЕЦЬ І. 17
 ДУДИНСЬКИЙ М. 27
 ДУЖДИЦЬКИЙ Меріам 239
 ДУЛАС І. 273
 ДУТКА Альма 76
 ДУХНОВИЧ О. 22, 34, 102, 121, 154, 179
 ДУХОДАН 28
 ДУЧИМІНСЬКА Оксана 357
 ДЮРИНА Олена 153

ЕГАН Е. 21
 ЕГРЕЦЬКИЙ 358
 ЕНГЕЛЬ 144, 151
 ЕНГЕЛМІЛЛЕР Карл 127
 ЕНОК 33
 ЕРЕНФЕЛЬД Петер 55, 77, 119

ЄФРЕМОВ Е. 153, 256, 259
 ЄЛЕЦЬКИЙ Ф. 71, 90, 112, 338
 ЄМЕЦЬ В. 42, 44

ЖАТКОВИЧ Григорій 34, 36, 48, 50, 55
 ЖАТКОВИЧ Теофіл 34
 ЖАТКОВИЧ Ю. 33—34
 ЖДІМАЛ 39, 55, 69
 ЖЕГОРА Й. 242
 ЖЕЛТВАЙ Віктор 38, 39, 55, 69, 76, 86, 102, 141, 153, 298

- ЖЕЛТВАЙ** Ірина 304, 306, 309 — 310, 315, 338
ЖЕЛТВАЙ Ю. 23, 116, 230
ЖИГМОНД 20
ЖИДОВИЧ А. 9, 256, 258, 263, 266—268, 277, 338
ЖИДОВИЧ Б. 206
ЖИДОВСЬКИЙ 120
ЖІХОВИЧ А. 239, 338

ЗАГАРОВ О. Л. 12—14, 43, 68, 109—110, 113—116, 118, 121 — 124, 126 — 128, 130, 131, 135—139, 144, 152, 156, 161, 166, 211, 247—248, 331, 338
ЗАДОР Дезидер 195
ЗАДОР М. 191
ЗАКЛИНСЬКА 393
ЗАКЛИНСЬКИЙ К. 153
ЗАЛЕСЬКИЙ 206
ЗАПОЛІ Я. 20
ЗАНЬКОВЕЦЬКА М. 14, 95
ЗАТЛОВКАЛ Ярослав 204
ЗДОРИК-ЗДОРИЧЕНКО Катерина 53—55, 60, 71, 78, 82—83, 93, 121—122, 128, 338
ЗЕМАНЧИК І. 27
ЗЕМАНЧИК Й. 22
З'ЄЛИК Остап 231
ЗЕНКЛ П. 294, 296
ЗИНИЧ В. 283
ЗІЛИНСЬКИЙ Орест 357
ЗІМАН Золтан 277 — 279, 287, 292, 302 — 304, 338
ЗІНЕВИЧ Є. 73, 82, 89, 92, 98
ЗРІНІ О. 20
ЗМІЄНКО В. 275
ЗУБЕНКО І. 262, 264

ІБСЕН Г. 92, 101—102, 109, 112, 114, 126, 181, 218
ІВАНИЦЬКА-СИНЕНЬКА Іванка 45, 164—165, 172—174, 178, 181, 183—184, 186—187, 192, 194
ІВАНОВА-БЕРЕС Валентина 84, 90—91, 98—99, 111, 129, 152, 162, 164—165, 172—174, 180—183, 186—187, 189, 191, 194—195, 215, 219—221, 232, 234—236, 239—240, 253—256, 270—272, 284—285, 298—299, 305, 329, 338
ІВАНОВА Катерина 70—71, 71, 74—76, 82, 84—85, 88, 93—96, 102, 104—105, 162
ІВАНЧО Ірина 230
ІВАНЧОВ О. 86
ІВЕГЕШ 265
ІГНАТИШИН Маруся 246, 273, 326—327, 339
ІЛЬНИЦЬКА 48—49

ІЛЬНИЦЬКИЙ А. 328

ЇРАСЕК А. 57, 63, 70, 272
ЙОСИПЧУК Василь, ст. 217, 219, 223, 229, 241—242, 244, 247, 256—258, 263, 267, 280—281, 287, 291, 304, 306, 316, 338, 369
ЙОСИПЧУК Василь, мол. 277, 287, 302—304, 306, 308, 310, 315, 323, 338
ЙОСИПЧУК Єлизавета 245, 256, 258, 280, 282, 287, 291, 339
ЙОСИПЧУК М. 258
ЙОСИФ II. 21

КАДЕЛЬБУРГ Т. 133, 136
КАЙГЛ Л. 225, 228, 253—254, 270—271, 283—285, 299, 356
КАЛАБІШКА Е. 328
КАЛИТОВСЬКИЙ С. 131
КАЛЬМАН 54, 81, 112, 114—115, 133—134, 136, 144, 146, 151, 225
КОМАРИНСЬКИЙ Володимир 317
КАМІНЬ 47
КАМІНСЬКИЙ Й. 121, 271, 283
КАНТРОВИЧЕВА 274
КАРАТНИЦЬКИЙ Б. 339
КАРБОВАНЕЦЬ А. і М. 153, 216—217
КАРДАШИНЕЦЬ Імре 230, 238
КАРЛ II (з Анжу) 20
КАРПАТІЙ Марія 256, 258, 263, 339
КАРПЕНКО — **КАРИЙ** 57—61, 63, 74, 95, 98, 104, 146, 271—272, 301
КАРХУТІВНА Ю. (**КАРХУТ**) 326—327, 339
КАСТЕЛЛА 119, 124
КАТАЄВ В. 249, 251, 272, 287, 290, 299, 305
КАЧУРОВСЬКИЙ В. 320—321
КАЧУР Ю. 283, 299, 305
КАЯВЕ Г. А. 165, 168
КВАПІЛ Я. 92, 95
КВАРІЛ Я. 12
КВАСНИЦЬКА 167
КВІТКА — **ОСНОВ'ЯНЕНКО** Гр. 57, 62, 91, 144, 148, 159—160, 224, 261, 326
КЕЙПАЗА І. 256
КЕКУС А. 271
КИЗАК 24
КИРЧІВ Роман 51—52, 54—55, 58—64, 70—72, 85, 89, 90, 105, 111, 142—143, 148—151, 155—156, 159, 161, 164, 167—169, 172—173, 180, 186, 194—196, 209, 211, 215, 220—221, 224, 226—227, 231, 233—236, 239—240, 249—250, 275, 310, 325—327, 339, 357, 359
КИМАК В. 22
КІСТЬ Андрій 230, 237, 243, 257, 331, 339
КІШ А. 31
КЛЕБЕСБЕРГ К. 23—25

КЛЕПАЧІВСЬКИЙ 250—251
КЛИМЕНКОВА В. 301
КЛИМПУШ Василь 70
КЛІМА Віктор 253, 260, 270—271, 283, 286
КЛІЦПЕР В. 182, 206
КЛОЧУРАК Степан 39, 89, 138—139
КЛОЧУРАКОВА 83
КМІЩКЕВИЧ 35—36
КОВАЛЬ В. 275
КОВОРДАНІ Є. (КОВОРДАНІВНА) 266—
269, 277, 340
КОГОУШЕК Бретіслав 274
КОКОНЕЦ 262
КОЛЕССА Олександр 161
КОЛІНІ Н. А. 267—268
КОЛЛАРД 69, 77
КОЛЛО Вальтер 133, 138, 143, 247, 256—258,
264, 269, 277
КОЛОМАН 19
КОЛОЧАВСЬКИЙ П. 28
КОМАРИНСЬКА Маруся 152, 340
КОМАРИНСЬКИЙ Володимир 178, 301, 340
КОМАРІВНА А. 232, 235
КОНДОР 358
КОНИК Микола 53, 71, 91, 110, 132, 340
КОНОНЕНКО Харитя 47—49, 254—255
КОНСТАНТИНОВ 182, 186
КОНТРАНТОВИЧЕВА 274
КОПЕЛЬОС Василина (Біла) 281—282, 287,
290, 292, 296, 302, 340
КОПЕРЛЬОС Василина (Чорна) 241, 277,
280, 282, 287, 292, 306, 308, 310, 314, 340
КОПЕРЛЬОС Іван 277, 340
КОПИЦЯ Олександр 52
КОРАДІНІЙ Емма (Міці) 340
КОРАДІНІ М. 256, 263, 280, 282, 287—288,
290, 292, 302, 340
КОРЖ Ю. 273
КОРЖЕНЬОВСЬКИЙ Й. 56, 58, 210
КОРИТНЯНСЬКИЙ І. 11, 30
КОРЛАТ 138
КОРМОШ П. 283, 299
КОРНІЙЧУК О. 318, 330
КОРОЛЕВ — СТАРИЙ 55
КОРЯТОВИЧ Федір 20, 154, 230
КОС — АНАТОЛЬСЬКИЙ А. 14
КОСЕЙ Іван 70, 86
КОСТАК В. 273
КОСТЕЛЬНИК Маргарита 328—329
КОСТЕНКО А. 199
КОСТЕНКО Ф. А. 188, 206
КОСТИК 164—165, 340
КОСТІВ Йосип 241
КОТЛЯРЕВСЬКИЙ Іван 46, 56, 73, 76, 91,
95, 97, 112, 159—160, 166, 178, 182, 223, 249,
276, 326
КОХАНІЙ 88, 139, 174, 180, 187, 207
КОЦАН М. 306
КОЦЕБА А. 112, 122, 17—178, 188, 190, 328
КОЧАНИК Степан 328
КОШИЦ О. 105, 154
КРАЛИЦЬКИЙ А. 22
КРАМАРЖ 36, 208
КРАСНОНІС 293
КРЕМНИЦЬКА Аранна 224, 226, 235—236,
239, 340, 357
КРЖІЧКА 55
КРИВЕЦЬКИЙ Борис 53, 58, 60—64, 70, 83,
156, 179, 211, 247, 340
КРИВИЦЬКА Соня 131—135, 143, 191, 211,
340
КРИЛОВ В. 284
КРИЧЕВСЬКИЙ Микола 70—71, 74—75, 78,
84, 89, 90, 93, 97—99, 104, 111, 114, 129,
138, 152, 164, 180—181, 183—184, 194, 341,
358
КРИЧКІВСЬКИЙ 42
КРОВОПУСКОВ 164—165, 173, 341
КРОПИВНИЦЬКИЙ М. 57—58, 61, 73, 75,
89, 91, 98, 101—102, 112, 120, 122, 129, 133,
136, 140, 165, 182, 191, 287—288, 305—306,
310, 312
КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ Антін 116
КУЗЬМА Є. 243
КУЗЬМИК Й. 241, 262, 275, 277, 280—281,
287, 291, 341
КУЗИМА 70
КУКЛИШАК І. 153
КУКУРУЗА Павло 194, 325, 356—357
КУКУРУЗОВА Маруся (Вроновська) 189,
197—198, 210, 215, 222, 224, 226, 232, 239,
242, 274—275, 299, 305, 307—308, 310—312,
314, 316—317, 325—327, 341
КУЛАЧЕНКО Кость 163, 216—217, 239,
249—250, 341
КУЛІШ М. 287, 306, 311, 318, 326
КУН Дезидерій 76
КУРБАС Л. 104, 112, 125—126
КУРИЛЕНКО Василь 243, 249, 251, 273, 281,
341
КУРТЯК — КАМІНСЬКИЙ 139, 184
КУРЦЕБА М. 273
КУФТІНА А. /ПОЛУЕКТОВА 253—254,
256, 305, 356
КУХАР В. 243
КУХТИН 241
КУЦИН Микола 244, 247, 256, 263, 274, 279,
281, 287—288, 290, 302—304, 308, 310,
312—316, 341

КУЦИН Степан 84, 216—217, 219—220, 222, 224, 229, 341
 КУЦИНОВА Марія 306, 341
 ЛАГОШ А. 258
 ЛАДАНИЙ Анна 272, 283, 328—329
 ЛАДАНИВНА О. 232
 ЛАКАТОШ Варка (ЛАКАТИВНА) 245—246, 253, 255, 257, 272, 283, 299, 305—310, 312, 314, 319—320, 323, 341
 ЛАНГ І. 328, 356
 ЛАНГЕР Ф. 133, 136
 ЛАР Василь 313
 ЛАСОВЕЦЬКИЙ 283
 ЛАТАБАР 173
 ЛАШКАЙ Марія 328—329
 ЛАЦАНИЧ Юрій 231, 233, 235—236, 239—240, 249, 251—252, 274—275, 342
 ЛЕВИТСЬКА Катерина 111, 132, 142, 342
 ЛЕВИТСЬКИЙ Олекса 70—71, 75—76, 78, 82—83, 89—90, 94, 96—97, 99, 104, 110, 114, 116—118, 120, 122—123, 125, 130, 132, 134—135, 137—138, 142, 145—147, 151, 159, 161, 181, 211, 342, 358—359
 ЛЕВКУЛИЧ В. 272, 283, 298, 328, 330
 ЛЕВЧЕНКО Борис 220, 225
 ЛЕГАР Ф. 81, 144, 151, 172, 287, 306, 311
 ЛЕГЕЗА Г. 261
 ЛЕДВАР К. 273
 ЛЕЛЕКАЧ М. 198, 209—210, 215, 342
 ЛЕОНКАВАЛЛО Р. 134, 166, 172
 ЛЕОНОВ Леонід 142—143, 159, 164, 168, 180, 194, 342
 ЛЕОНТОВИЧ 61, 82, 154
 ЛЕПКИЙ Б. 239
 ЛИПЧАКІВНА М. 232, 235
 ЛИСЕНКО М. 59, 61, 73—74, 82—83, 85, 97, 112, 119, 133—140, 144, 151, 154, 159, 178—179, 249, 276—278, 311, 326
 ЛИСЕНКО Павло 375
 ЛИСИЙ І. 230
 ЛИСЮК К. 322
 ЛИХВАРЧИК Михайло 154
 ЛИХО 42
 ЛІБОВИЦЬКИЙ Володимир 14—15, 300, 305, 307—315, 317—319, 321, 323, 342, 357
 ЛІНДОФОРС С. 189
 ЛІНЕК 313
 ЛІППАІ 26
 ЛІСОВСЬКИЙ Роберт 325, 342
 ЛІЧМАНОВА Марія 220—221, 224, 227—228, 232, 342
 ЛОДІЙ П. 22, 27
 ЛУГОШ Михайло 272, 283, 299, 328, 357
 ЛУЖНИЦЬКИЙ Г. 13
 ЛУКАШЕВИЧЕВА К. 206, 223
 ЛУК'ЯНІВ В. 301
 ЛУЧКАЙ М. 21
 ЛЮДОВИК ВЕЛИКИЙ 20
 ЛЯХ І 258
 МАВРОМАТТІ 211, 223
 МАЗЕПА Галя 276
 МАКАРІНА (КРИВЕЦЬКА) Лідія 53, 61—62
 МАЛАНКА Ф. 283, 298
 МАЛКУШ 138
 МАНАЙЛО Федір 328, 356
 МАНЬО П. 273
 МАНЖУЛА Галя 214, 275, 326, 342
 МАНЖУЛА Ліда 326, 343
 МАРИНИЧІВ М. 239, 343
 МАРІЯН-ЛУЖНИЦЬКИЙ 305—306
 МАР'ЯНЕНКО 104
 МАРКО Маруся 24, 246, 256, 262—263, 277, 343
 МАРКОВИЧ Іван 123, 135
 МАРКУСЬ В. 10
 МАРКУШ О. 222
 МАРТИНОВИЧ Борис 110, 128, 132, 136, 157, 224, 226, 229, 242, 275, 343
 МАРТИНОВИЧОВА — ПЕХОВА 211, 275
 МАРТІНУ Богуслав 243
 МАРУЩАК Михайло 64, 241, 358
 МАРУЩАКОВА 241
 МАСАРИК Томаш 34, 36, 50, 55, 63—64, 73, 77, 86, 136, 140, 147, 155, 162, 227, 286
 МАСКАНЬ П. 134, 143, 146, 225, 227—228, 232
 МАСЛОВ Анатолій Федорович 329
 МАЦЕВИЧ Елеонора 214—215, 236, 343
 МАЦИНСЬКИЙ Іван 357
 МАШАТА Я. 238
 МАШКЕВИЧ — ПЕВНА Ніна 48—49, 53, 55, 58—63, 71, 78, 82—83, 89—91, 93—94, 96—97, 99, 101, 105, 111, 115—117, 120, 122—123, 126, 135, 343
 МЕДВІДЬ Кость 152, 161, 177—178, 189, 209, 216—217, 258, 343
 МЕДВІДЬ Микола 152, 177, 244, 246, 256, 263, 274, 277, 343
 МЕДВІДЬ Порфир 38, 46
 МЕЛАНОВА М. 323
 МЕЛЕШКО Ф. 189—190
 МЕЛЛЕШ Е. 23—24
 МЕЛЬНИК Г. 257—258
 МЕЛЬНИК Степан 40
 МЕРЕЖКОВСЬКИЙ Д. 130, 135
 МЕРЕСІЙ В. 272
 МЕШКО Іван 72, 110, 132, 343

- МЕШКО О. 154, 271
МИГАЛКА І. 23, 153
МИГАЛКО Петро 141, 154
МИКИТИНОВА В. 242
МИКОЛА І. 21
МИЛЕНКО Микола 69—71, 77—78, 80, 82, 90, 100—101, 104, 107, 111, 128—130, 152, 162, 180, 182, 186—187, 191, 211, 215, 219, 240, 253—254, 270—272, 284—285, 299, 343, 357
МИНДЮК Василь 43
МИНЬО Андрій 154, 217
МИРОВИЧ Євстигней 166, 172
МИРЯВЕЦЬ Василь 163
МИХАЛЕВИЧ Михайло 310, 314—316, 325—327, 343
МИХАНЦЬО В. 43—45
МИШАНИЧ О. В. 26—27
МІГАЛІЙ Петро 262—263
МІКЛОШІЙ С. 23—24
МИЛЬФАЙТОВА І. 301, 343
МИЛЬФАЙТ Орися 326—327
МНОГОГРІШНИЙ Б. 327, 343
МОЛЬЄР Ж. П. 112, 114, 121—122, 127
МОЛНАР І. В. 29
МОНЮ 313
МОНЮШКО С. 114, 133, 138
МООР Карел 114, 131, 133—134, 211, 325, 356
МООР Карел, мол. 327, 356
МООРОВА 134
МОРИЦ З. 12
МОРОЗ Марія 164—165, 191—192, 245, 256—257, 260, 262—263, 265—266, 268, 274, 344
МОРОЗОВА Ольга 43—44, 91, 96, 111, 132, 142, 147—148, 159, 161, 165, 167—168, 170, 172—174, 178, 181, 194, 210—211, 242, 247, 257—258, 262, 265—266, 274, 278, 280—281, 286—288, 290—291, 293, 295—296, 306, 344, 357
МОРСЬКА Марія (П'ЄТКЕВИЧЕВА) 110—111, 115—116, 118, 120—123, 126, 128, 132, 134, 136, 138, 152, 344
МОЧАРІЙ В. 273
МОЧКОШ М. 278
МРШТІКИ (брати) А. і Ф. 271—272
МУДРИЙ Ярослав 289
МУРАШКО Василь 159, 164—165, 173, 224, 226—227, 275, 310, 320, 344, 357
МУДРИН Я. 19
МУРАШКО Катерина 170, 172
МУСТЯНОВИЧ Августа Анна 111, 132, 143, 344
М'ЯСНИЦЬКИЙ І. 166, 171
НАДЬ Катерина 216—217, 222, 229
НАЛИВАЙКО Микола 277, 287, 290, 292, 344
НАРІЖНИЙ С. 41
НЕВИЦЬКА Ірина 204, 213—214, 243, 254, 256, 298
НЕВИЦЬКИЙ П. 38, 230
НЕДЕЛКОВА Н. 230
НЕДЗЕЛЬСЬКИЙ Е. 305, 328
НЕЛЬСОН Рудольф 220—221
НЕРЕСНИЦЬКИЙ А. 326, 344
НЕЧАС Я. 279
НИЖАНКІВСЬКИЙ Нестор 129, 179, 191
НИЖАНКІВСЬКИЙ О. 82
НИКОЛАЄВ С. 92, 100, 129, 269, 280
НИЧАЙ 35—36
НИЖНЯЙ Ю. 283
НІКАНДРОВИЧ Н. 167
НІКОЛЬСЬКА Є. 323
НІЧИК (САМОЙЛОВИЧОВА) Олена 165, 172, 174, 183—185, 194
НІЩИНСЬКИЙ П. 57, 62, 84, 112, 117, 133, 135, 166, 241, 273, 326
НОВАК С. 23—24
НОДЬ Е. 12
ОБРУЧАР Маргарита 277, 282, 287—288, 290, 304, 306, 308, 310, 312, 314—315, 318, 330, 334
ОДИНСЬКА Альма 71, 91, 344
ОДИНСЬКИЙ Василь 53, 59—60, 344
ОДІВІЧУК Іван 241
ОЗАРЬОВ 88
ОКОНЬ — ПОПОВИЧ Л. 299, 305
ОЛЕСЬ О. 14, 55, 311, 313—316
ОЛЬБРАХТ Іван 238, 243
ОМЕЛЯНОВИЧ—ПАВЛЕНКОВА Фатима 162, 224, 344
ОНДЬОЛ Й. 238, 258
ОНОПКО 110, 132, 143, 345
ОРЛАЙ І. 22
ОСИПОВИЧЕВА 118
ОСИСЬКИЙ І. 152
ОСТАПЕНКО 48, 49, 59
ОСТАПЧУК Анна (Анда) 32, 39, 116—118, 122, 125—126, 128, 132, 135, 137—139, 142, 145, 147, 149—151, 158, 172, 219, 223—224, 226—229, 242, 254—255, 274—276, 329, 345, 357, 359
ОСТАПЧУК В. 178, 357
ОСТАПЧУК Одарка 241, 326, 345
ОСТАПЧУК Яцко 39, 77, 219
ОСТРОВСЬКИЙ О. 73, 81—82, 133, 135, 284, 299, 305
ОФФЕНБАХ Ж. 82, 112—114, 118—119, 133, 138, 144, 146, 182, 187

ОЩУДЛЯК Іван 308, 310, 312, 315, 323—324, 345

ПАВЛЕНКО Фатима 110—111, 115—117, 209, 226—227

ПАВЛІЩУК М. 275

ПАВЛОВИЧ А. 27

ПАВЛОВИЧ О. 22, 24

ПАВЛЮК М. 256, 260, 278, 287, 292, 306, 308, 310, 314—315, 345

ПАВЛЮК Олена (Хитра) 245, 247, 256—258, 260, 263, 267, 274, 278, 280, 287, 308, 310, 315, 323—325, 345

ПАВЛЮКІВНА Василина 280—281, 287, 290—291, 296, 303, 345

ПАВЛЮК Т. 47—49, 242, 246, 345

ПАДОЛЯК С. 179

ПАДОХ Я. 7

ПАЗУХАНИЧ Ю. 216

ПАЙТІШОВНА 47

ПАК Едмунд 38

ПАЛЕСТРИНІ 83

ПАЛЮХ Ю. 154

ПАНАСОВ 82

ПАНЬКЕВИЧ В. 163

ПАНЬКЕВИЧ Іван 37—38, 51, 70—71, 280

ПАНЬКЕВИЧІВНА Туся 118

ПАПП А. 23—24, 55

ПАРЖИЗЕК Еманн 85, 91, 100—102, 111, 113, 119, 125, 128, 138, 220, 224, 356

ПАРІС 55

ПАРКАНІЄВА 231

ПАТЕВСЬКИЙ 230

ПАЧОВСЬКИЙ 55, 193

ПЕВНА Ніна (МАШКЕВИЧ) 113, 117, 123—126, 132, 136, 138, 142, 145—148, 159, 161, 167, 169, 172, 345

ПЕВНИЙ Микола 70—71, 75—76, 82, 84, 88, 90, 93, 98, 102—104, 107, 110, 115, 117—118, 120—124, 128, 132, 135, 141—142, 146—148, 151, 155—156, 158, 160—161, 164, 211, 248, 346

ПЕЛЕХ 36

ПЕРКАЧ Олекса 325—326, 346

ПЕТРАШКО А. 258

ПЕТРАШКО Семен 161, 163, 176, 178, 188—190, 197—198, 210, 215—219, 223, 229, 244, 256—258, 260, 262—263, 265—269, 278, 281, 287, 290—291, 296, 301—304, 306, 330, 346

ПЕТРАШКОВА (МОРОЗ) М. 277, 282, 287—288, 290—293, 295—296, 306, 330, 346

ПЕТРЕЦЬКИЙ 358

ПЕТРИШИН Микола 310, 322, 324, 346

ПЕТРІВСЬКИЙ Д. 274

ПЕТРО І. 135

ПЕТРОВИЧ П. 20, 238

ПЕТРОВЦІЙ М. 258

ПЕТРУНСЬКИЙ Василь 304

ПЕТРУСЬ Михайло 328

ПЕХОВА — МАРТИНЕВИЧОВА Мілена 356

ПЕЦЕР В. 273

ПЕШЕК Йосиф 34—35, 119, 124

ПИЛИП Ірина 277, 287, 302, 330, 346

ПИЛЬЦЕР М. 255, 272, 284, 305, 330, 346

ПИСАЧКОВА — ОСТАПЧУК О. 326

ПИСЕМСЬКИЙ О. 92, 102

ПІДГІРНИЙ Гриць 44, 47, 110, 132, 143, 147, 176, 188, 190—191, 198, 207

ПІДМАЛІВСЬКИЙ М. 154, 241

ПЛУГАРЖ Е. 313

ПОВХАН Федір 154

ПОГОРЕЦЬКИЙ 358

ПОГРІБНИЙ Арсен 94, 110, 124, 132, 142, 148—151

ПОДОЛЯНИН П. 58, 60, 63

ПОЙДА Олекса 230, 238

ПОЙДА П. 258

ПОЛГАР 31

ПОЛИВКА 37

ПОЛЯК Євген 244, 256, 258, 263, 346

ПОЛЯНСЬКИЙ Михайло 39

ПОПАДИЧ Михайло 244, 246, 256, 258, 263, 268—269, 277, 280, 287, 295—296, 302, 346

ПОПОВИЧ А. 238

ПОПОВИЧ М. 178, 188, 271, 298, 347

ПОПОВИЧ С. 299, 358

ПОПОВИЧ Ю. 273

ПРЕСБЕР 137

ПРИЄМСЬКА — ДНІПРОВА Марія 54—55, 57—58, 60—64, 71, 75—76, 78, 82—84, 89, 93, 98, 105, 156, 211, 347

ПРИСЛОПСЬКА 48—49

ПРИХОДЬКО Євген 308, 310, 314—316, 320, 347

ПРИХОДЬКО Олекса 16, 49, 54, 58, 60, 62, 64, 74, 77, 83, 85, 89, 93—94, 96—97, 100—101, 103, 110, 139, 153—154, 156, 163, 179, 191, 207, 211, 273, 300, 325—327, 329, 331, 347, 357

ПРИХОДЬКО Ольга 53, 57, 60, 62—63, 70—72, 75—76, 78, 85, 88, 90, 136

ПРИШЛЯК Т. 230

ПРИСАМАНТ 32

ПРОКОПОВИЧ Петро 140

ПРХАЛА 196

ПУГЛИК Михайло 238

ПУЗА Євген 39, 86

ПУЙО 283

ПУЧЧІНІ 311
 ПУШКІН 63
 ПШТРОСОВА К. 239—240, 347

РАДЧЕНКО Вікторія 53, 347
 РАКОВСЬКИЙ І. 22
 РЕГЕР М. 82
 РЕВАЄВА Аврелія 242
 РЕВАЄВА Єлизавета 246, 256, 258, 263, 265, 247
 РЕВАЙ Федір 208, 253, 270, 298
 РЕВАЙ Ю. 222, 284, 307
 РЕВУЦЬКИЙ В. 5—7, 10, 15
 РЕЙНГАРДТ 12
 РЕШЕТИЛО 313
 РЕПІН 181
 РИХЛОВА О. 249—250, 347
 РІЗДОРФЕР — ОСТАПЧУК Ольга 319
 РІШКО М. 230
 РОЖЕК Ф. 230
 РОЗСИПАЛ 121, 123—124, 139, 166, 174—175, 187, 222, 286
 РОЗСИПАЛОВА 196
 РОМАН Ольга 47
 РОМАНІВНА Н. 216, 222
 РОМАНЧЕНКО Іван 110, 124, 131, 134—135, 142, 145, 154, 156, 158, 191—192, 211, 219, 241, 243, 347, 359
 РОМАНЮК Л. 243, 301
 РОССІНЕВИЧ — ЩУРОВСЬКА Платоніда 274—275, 357
 РОСОХА С. 215, 309, 313, 316, 320—321
 РОССІНІ 83
 РОЩАХІВСЬКА Катерина 54
 РОЩАХІВСЬКИЙ Михайло 44, 52—54, 57—58, 63, 104—105, 128, 142—143, 211, 348
 РУБІНОВИЧ 77
 РУБЧАК Іван 131—132, 137—139, 142, 147, 149—151, 158, 348, 359
 РУДА — ЧЕРНЕКОВА М. 278, 282—283, 288, 291—292, 302—303, 318, 320—321, 325, 329, 348
 РУДНИЦЬКИЙ Антін 286
 РУСИНКО Михайло 176—178, 188—190, 192, 213, 222, 348
 РУСИНКО Михайло 357
 РУСНАК О. 24, 45
 РУЧКО Марія 72, 91, 111, 132, 142, 159, 165, 168—169, 181, 194, 232, 348
 РУЧКО Микола 71, 74, 78, 82, 84, 90, 101, 110, 121—122, 124—125, 132, 138, 142, 147, 149, 151, 159, 164, 167, 172, 174, 180, 183—184, 186, 189, 194, 209, 224, 226—227, 231, 239, 241, 348, 359
 РУЧКОВА Е. 232—233, 239

САБАД Ізабела 198, 209, 348
 САБО І. 246
 САБОВ К. 11, 22, 30
 САБОВ С. 23—24, 121
 САВКУЛИЧ Е. 262
 САВЧУК М. 278
 САГАЙДАЧНИЙ П. 45
 САДОВСЬКИЙ М. К. 9, 11—13, 42—43, 53—54, 64—65, 68—70, 72—85, 87—90, 92—97, 99—108, 128—131, 145, 152, 155—156, 161—162, 165, 171, 211, 229, 240, 247—250, 252, 261, 266, 277, 283, 331, 348, 365
 САЙКО Іван 70—71, 77—78, 84, 89—90, 94, 96—97, 101—102, 104, 111, 349
 САМІЙЛЕНКО В. 73, 75, 129, 273
 САМОЙЛОВИЧ Микола 164—165, 172—174, 180, 183—186, 189, 193—194, 196, 209, 223, 274, 286, 308, 310, 313, 316—319, 323, 345, 349
 САМОЙЛОВИЧ Олена 308, 310, 313, 323, 326, 349
 САРОВ 255
 САС І. 242, 244—246, 257, 261, 349
 САС Федір 216—217, 222, 231, 235, 238—239, 257, 349
 СВЕРЕНЯК Ю. 287, 302, 349
 СВІТЛИК ПЕТРО 154, 179, 258
 СВОБОДА Ф. 91, 93
 СВОБОДОВА 283
 СЕДЛАК М. 265
 СЕЛИНЕЦЬ Василь 203
 СЕРГОВСЬКИЙ І. 194
 СЕРДЮК З. 42, 44
 СИДОР Віра 245—246, 256, 349
 СИДОР Ернестин 238, 244—245, 247, 252, 256—258, 260, 263, 265—266, 268—269, 277—282, 286—287, 292, 302, 349, 357
 СИДОР П. 271
 СИКОРА К. В. 87
 СИЛЬВАЙ С. 284
 СИМКАНИЧ Й. 258
 СИМКОВИЧ Ю. 277, 349, 356, 358
 СИНЕНЬКА — ІВАНИЦЬКА Іванна 357
 СИРЕЦЬКИЙ М. 296
 СІМ'ЯНОВИЧ Ярослав 49, 53—54, 58—60, 71, 90, 110, 132, 142, 158
 СІРИЙ Ю. 103, 115, 183, 187, 299—300
 СІРИЙ 130
 СІЧ ЙОСИП 231
 СІЧИНСЬКИЙ В. 82, 325
 СКАЛА Ярослав 297, 301—303, 306, 350
 СКИБА Й. 139
 СКІРА М. 243
 СКІРА Петро 239, 350
 СКЛАДАЛ 93

- СЛАВІК В. 225, 238
 СЛИВКА О. 299
 СМЕТАНА Б. 31, 100, 112, 114, 124—125, 128, 133—134, 144, 146—147, 181—182, 185, 248
 СМОЧКО І. 299
 СОВАЧЕВА Ганна 111, 122, 125, 132, 134, 136, 138, 142—143, 146, 150—152, 159, 161, 164, 167—172, 180—181, 183—186, 211, 258, 320, 350, 359
 СОКІЛ Марія 286
 СОКОЛОВИЧ Юрій 164, 350
 СОПКО Василь 223
 СОПКО Юрій 189, 191, 195, 211, 216—217, 220, 224, 232, 248—249, 254, 273, 350, 357
 СОФИЛКАНИЧ М. 299
 СОЧКА Е. 272, 283, 299, 328—329
 СОЧКОВА Анна 40
 СПОРАДИК Галя 163, 350
 СПОРАДИК Христя 230, 238, 245—246
 СТАДНИК 130
 СТАНЬКО В. 153
 СТАНЬКОВА Єлисавета 231
 СТАНІСЛАВСЬКИЙ К. 109
 СТАРИЦЬКА — ЧЕРНЯХІВСЬКА Л. 98, 133, 135
 СТАРИЦЬКИЙ М. 44, 48, 54—56, 64, 73, 83, 91—92, 95—98, 101—102, 112, 114, 117, 140—144, 152, 155, 159, 166, 168, 181—183, 189, 209, 225, 227, 241, 277, 287, 290—291, 294—295, 305, 310—311, 318, 326
 СТАТНИКОВ 324
 СТАХ 55
 СТАХУРА Данило 37, 40, 46, 52
 СТАХУРА Ольга 177—178, 188, 350
 СТАХУРА Стефанія 40, 198, 209, 350
 СТЕПАНЧЕНКО В. 242
 СТЕПОВИЙ 154
 СТЕФАНІВ Гнат 42, 70, 241—242
 СТЕФАНОВА Н. 242, 247
 СТЕЦЕНКО К. 14, 82, 154, 173, 181
 СТОЙКА 245
 СТРИПСЬКА Марта 134, 152, 196—197, 216—217, 222, 350, 359
 СТРИПСЬКИЙ Гіадор 37
 СТРИПСЬКИЙ Мирон 35, 37—39, 86
 СТРИНДБЕРГ Й. А. 112, 114, 119, 127
 СТРОУПЕЖНИЦЬКИЙ Л. 272
 СТРУК Олена 232—234, 239, 551
 СТУПКА 276
 СУБОТА М. 261
 СУВЧИНСЬКИЙ П. 53, 71, 90, 351
 СУЛИНЧАК А. 271
 СУЛИНЧАК В. 271
 СУХАР С. 183
 СУХИЙ Еміліян Е. 328—329, 351, 357
 СУХОДОЛЬСЬКИЙ Олексій 143—144, 277, 281
 СУХОМЛИНСЬКИЙ О. 160
 ТАКАЧ Василь 35, 86, 188
 ТАРКАНІЙ І. 256, 258, 262, 266, 277, 351
 ТАТАРІВ Леонід 48—49, 53, 551
 ТАФІЙЧУК Олена 242, 247, 287, 290, 298, 302, 351
 ТВЕЙН Марк 57, 61, 273
 ТВОРИДЛО М. 37, 55
 ТЕКЕЛІ Е. 20
 ТЕЛЕГАЗІЙ І. 241
 ТЕРПИЛО — ЦЬОКАН Марина 49—50, 53—54, 57, 59—60, 62, 71, 74, 90—91, 105, 137, 351
 ТЕСЛОВИЧ Варка 206, 216—219, 222, 229, 241, 249—252, 261, 275
 ТЕСЛОВИЧ (ВЕРЕШ) Йоланка 216—217, 222, 229
 ТИМКАНИЧ Іван 110, 132, 154, 163, 351
 ТИМКО Іреней 324
 ТИМОРА Г. 57, 61, 273
 ТИСЯК Василь 162
 ТИЧИНА 126
 ТИЩЕНКО — СІРИЙ Ю. 102
 ТІСА С. 23
 ТІХИ Ф. 30
 ТКАЧ І. 261
 ТКАЧУК Василь 242, 244, 245—246, 256—258, 260, 263, 266, 269, 277, 281—282, 287, 290, 304, 309, 351
 ТКАЧУК Маруся 245—246, 257, 351
 ТОБІЛЕВИЧ Іван 44, 56—57, 59, 63, 73, 82, 85, 89, 92, 99, 140, 144, 146, 178, 188—189, 206, 213, 215, 242, 256, 272, 299, 326
 ТОВТ Андрій 39, 251
 ГОВТИН Іца 214, 551
 ТОГОВІЧНИЙ І. 43, 45, 47, 143, 305
 ТОЛСТОЙ А. 133, 138
 ТОЛСТОЙ Л. 181—182
 ТОМАС Б. 144, 147
 ТОМАШІВСЬКИЙ С. 33
 ТОРОНСЬКИЙ А. 34
 ТРИЛЬОВСЬКИЙ 230
 ТРУХЛА Катерина 58, 91, 111, 132, 158
 ТРУХЛИЙ Іван 49, 53, 57—58, 60, 62—63, 71, 83, 90, 93, 110, 128, 132, 273, 329, 352
 ТУСАР В. 126
 ТУШИЦЬКА Марія 310
 УГРИН Богдан 325, 352
 УКРАЇНКА Леся 73, 82, 275, 326—327
 УЛАНОВСЬКА М. 232—233, 235

УЛОЙ Б. 133
УРАМ 120
УСЕНКО-ГАРМАШ 301
УСТІЯНОВИЧ Люба 191, 230, 238, 241, 326,
352

ФАРАГО Е. 31
ФАРКАШОВА 223
ФЕДАК Василь 178, 190, 197, 217, 352
ФЕДАК Шарі 31, 93
ФЕДЬКІВ 231
ФЕДЕЛЕС К. 163
ФЕДИНЕЦЬ Василь 86
ФЕДОРІВ Петро 159, 164
ФЕДОРОВА 143
ФЕДОТІВ П. 174, 180, 185, 189, 194, 352
ФЕЛЬДЕШІЙ 120
ФЕНЦИК Є. 22
ФЕНЦИК І. 283, 299, 328
ФЕНЦИК Степан 37, 121, 209, 213, 224, 279
ФЕНЬЄ Іван 328
ФЕРКАЛІВНА 45
ФИЛИК Микола 142, 159, 164, 180, 189, 194,
352

ФІРАК М. 324
ФЛЕР Роберт — Де 168
ФЛЮНТ В. 43, 45
ФРАНКО А. 43
ФРАНКО І. 26, 33, 44—45, 56—58, 62, 77,
161—162, 178, 206, 223, 261, 284
ФРАНЧІЧ 168
ФРАНЦОС 222
ФРЕДО А. 140, 191
ФРЕДР О. 163
ФРИЩИН Василь 42—43, 357
ФОГОРАШІЙ І. 22
ФУЛЬДА Л. 159, 161
ФУЩИЧ Михайло 179, 190, 197, 210, 214—
215, 218, 256—257, 263, 352

ХАНЕНКО 11
ХИМИНЕЦЬ Ю. 301
ХМЕЛАРЖ 299
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ Б. 11
ХОЛЛ О. 195
ХОЛОДНИЙ Іван 43—45, 164, 167—169, 171,
180, 183, 186, 189, 194—195, 209, 220—221,
224, 352
ХУХРА 42

ЦАРГОРОДСЬКА Ніна 52—54, 59, 352
ЦЕГЛА Іван 256, 263, 277, 352
ЦЕГЛИНСЬКИЙ Гриць 44, 91, 93
ЦЕЛЛЕР 144, 146

ЦЕНДРА П. 238
ЦИГАНІН В. 299, 328
ЦИМБОЛИНЕЦЬ Микола 140
ЦІРІКУС Михайло 230, 256—257, 262—263,
277, 280—282, 287—288, 291, 301, 303—304,
308—309, 310, 315, 317, 352
ЦОКЛАН В. 29
ЦОКЛАН М. 29
ЦУГОРКА Д. 255, 286—288, 290—292, 303—
306, 308—310, 312, 314—315, 320, 352, 357
ЦУПЕРЯК Микола 177—178, 353
ЦУРКАНОВИЧ 40, 79, 139
ЦЬОКАН Василь 357
ЦЬОКАНОВА Марина 74, 84, 102, 104, 111,
118, 125, 128, 132, 135, 138, 143, 149—151,
158, 359

ЧАЙКОВСЬКИЙ 43, 134
ЧАПЕК К. 112, 114, 123, 301—303, 311
ЧЕДРИКІВНА М. 231
ЧЕЙКА 283
ЧЕНГЕРІЙ Г., мол. 263, 353
ЧЕНГЕРІЙ Г. 265, 277—278
ЧЕНКА Іван 163
ЧЕРКАСЕНКО Є. 70—71, 91, 104, 111, 130,
165, 172, 185, 193—195, 220—221, 224,
232—235, 239, 305, 353
ЧЕРКАСЕНКО С. 11, 14, 91, 93, 102—103,
114, 129—131, 138, 140—141, 147, 152, 162,
164—165, 167, 179, 181—182, 188—189, 191,
193, 240, 254, 271, 311, 353, 358, 365
ЧЕРНИ 55
ЧЕРНИК 220, 221, 226, 239, 356
ЧЕРНИЧЕНКО 48—49
ЧЕРНОХ І. 23
ЧЕРНЯК Орест 314, 323—324
ЧЕРНЯХІВСЬКИЙ І. 325
ЧЕХ Володимир 283, 298, 325—327, 353
ЧЕХОВ А. 43—44, 57, 73, 81—83, 232, 234,
254, 328
ЧИРСЬКИЙ Микола 180—186, 189, 194, 211,
231—237, 260—261, 287, 292, 314, 320—321,
327, 331, 353
ЧИСАРИК І. 152
ЧИСАРИК Т. 230
ЧИЧУРА Августин 177—178, 189, 196—197,
209, 210, 214—215, 353
ЧІАФФІ 33
ЧОБАН І. 283
ЧОРНОВИЦЬКА М. 230
ЧУГАЙ Павло 70—71, 76, 78, 82—84, 89—91,
93, 96, 99, 104, 110, 115, 117, 123—124, 130,
132, 134, 143, 158, 353, 358
ЧУЛЯК Іван 39

- ЧУМАК** 43
ЧУРГОВИЧ А. 153
ЧУЧКА Ю. 22
- ШАМАЛЬ** 55
ШАТРИАН Ермманн 165, 168
ШАФРАНКО 142
ШАТКОВСЬКИЙ О. 166, 172
ШЕВЧЕНКО Василь 53, 58, 60, 62—63, 71, 74—75, 83, 90, 353
ШЕВЧЕНКО Тарас 17, 37, 39, 44, 61—62, 73, 76, 83—84, 92, 112, 125—126, 129—130, 191, 203, 206, 223, 225, 230—231, 273, 311, 313, 326, 329, 367
ШЕКСПІР 122, 305, 311
ШЕЛЬКОВ В. 86
ШЕНГЕР 92, 94, 98, 112
ШЕНКІРИК 230
ШЕПЕЛЬ Яків 188—189, 245—246, 256—257, 263, 353
ШЕРЕГІЙ Анна 231, 241, 244—245, 258, 269, 277—278, 280, 282, 287—288, 295, 302, 306, 353
ШЕРЕГІЙ Є. 152, 178—179, 190—191, 195—196, 206, 209, 214—215, 222, 229, 231, 237, 241—242, 244—247, 256—260, 262—265, 267, 269, 274, 277, 279—282, 286—288, 290—292, 295, 298, 301—304, 306—323, 328, 330—331, 354, 357, 359, 365, 370—371
ШЕРЕГІЙ Маруся 238, 242, 244—245, 256—258, 262, 265—269, 278, 282, 287—288, 290, 292, 295—296, 302, 304, 306, 308—314, 316, 319—320, 330, 334
ШЕРЕГІЙ Ю. А., ГРИМ Ю. (псевд.) 5—15, 18, 152—153, 163, 177—179, 188—190, 192, 196—199, 204—205, 209—210, 213—217, 220, 222—224, 231, 237, 241—246, 256—258, 260, 262—266, 269—270, 274—275, 277—279, 282, 286—288, 290—292, 295—296, 301—316, 319—321, 324—327, 330—331, 354, 357, 359, 365—371
ШИМАНОВСЬКИЙ Федір 154, 249—250, 355
ШМЕК 187
ШНДЕЛАРЖ Ф. 220, 224, 227—228, 232
ШКАРПШЕК 293, 301
ШКЕЛЕБЕЙ А. 243
ШМУЛЯК В. 273
ШНІЦЛЕР Артур 118, 144, 148
ШПАКІВНА Г. 190
ШПЕНИК В. 271
- ШПИЛЬКА Ю.** 301
ШПИТОК М. 267, 277, 287—288, 355
ШПІРІЙ Ольга 238, 242, 244—246, 257, 355
ШПІРІЙ Ю. 238, 242, 244, 246, 257, 355
ШПІТЦЕР Е. 313, 330
ШРОБАР 175
ШТЕФАН Августин 34, 37—38, 84, 86, 222, 271, 307, 309, 316—317, 320—321
ШРОФ Степан 263
ШТЕФАНІК 36
ШТЕФУЦА Михайло 198—199, 210, 214—215, 355
ШТРАМОР 32
ШТРАУС Йоган 81, 114, 133, 135, 143—145, 259, 262, 264
ШТУКА І. 246
ШУБА Г. 23—24
ШУБЕРТ Ф. 181
ШУЛЬЦОВА Клавдія 165, 181, 185, 194, 355
ШУТКО Іван 242, 244—246, 256, 258, 262—263, 265, 268—269, 278—282, 286—288, 291, 296, 303—304, 307—310, 312, 314—316, 319, 330, 355
ШУТКО Микола 245—246, 256, 262, 268, 277, 295, 355
ШУТКО Степан 368
ШУТКО Юрій 265, 290
- ЩАВНИЦЬКИЙ М.** 22, 27
ЩЕРБИНСЬКА Г. 272, 283, 299
- ЮРКЕВИЧ — ПОГРЕБНИЙ Арсен** 91, 355
- ЯВОР Марія** 329
ЯВОРСЬКА 48—49, 357
ЯВОРСЬКИЙ Степан 42, 48—49, 53, 71, 129
ЯКУБЧИКОВА Евфрозинія 165, 174, 181, 198, 206, 210, 215, 220—221, 224, 227, 229, 232—233, 239—240, 242, 274, 355
ЯКУНЕНКО Катерина (Рошахівська) 53, 72, 355
ЯНИК Людвик 257, 262, 286, 288, 306, 355
ЯНКОВИЧ 23, 25
ЯНОВСЬКА Л. 44, 57, 61, 63, 165, 167, 253, 256
ЯРОСЛАВЕНКО Я. 130, 144, 147
ЯРОШ 283
ЯСІНЧУКОВА 301
ЯЦКАНИН І. 7
ЯЦКО Павло 39, 153
ЯЦКОВИЧ С. 266—267, 269, 277, 355

SUMMARY

of

A Historical Survey of Theaters in the Carpatho-Ukraine Before 1945

Author of the book, Avgustyn Yuriy Sheregy (1907—1991), himself an actor, director, dramatist, and a leading theatrical figure in Carpatho-Ukraine, presents a detailed development of Ukrainian theaters in the years of their formation and most intensive activities, 1920-1945. In the introduction the author reviews a quasi-theatrical genre of *Verteps/Bethlehems*, (regional Christmas plays) and the beginnings of amateur theaters.

Both the theatrical ventures in the camps of Ukrainian prisoners of war in Czech lands and the first dramatic and musical ensembles of „Prosvita“ organization in Uzhhorod, were influential in promoting the birth of Ukrainian professional theater in Carpatho-Ukraine. On January 15, 1921 the *Rus'kyi Teatr Tovarystva „Prosvita“* made a debut with a popular folk drama *Oj, ne khody Hrytsiu*. A. Yu. Sheregy gives a season by season, play by play chronology of presentations of that theater, including a list of actors and plays staged outside Uzhhorod. Also, the author cites and comments Ukrainian, Czech, Hungarian and Russian press reviews of the plays. Annually the theater staged 20 to 30 productions of Ukrainian classical dramas, folk plays, translations. Besides plays, also operas and musicals were performed. Managers and chief directors of the „Prosvita“ theater were luminaries of Ukrainian stage — Mykola Sadovsky (1921—23), Oleksander Zaharov (1923—25), Fedir Bazylevych (1927—28), and others. Officially, the theater was closed in 1930 due to a lack of funds.

Attempts were made in the 1930's to revive a permanent Ukrainian theater in Carpatho-Ukraine. While Mykola Arkas founded and directed *Rus'kyi Teatr* (1930—34), a group of native younger generation theater devotees established *Nova Stsena*. The latter was an outgrowth of the experience of a drama circle *Verkhovyna* which existed in Prague in 1927—29 and of amateur drama groups of Carpatho-Ukrainian secondary schools.

At the same time the Czech government initiated in Carpatho-Ukraine a creation of a *Popular Theater of the Carpatho-Rus' Land* (1936—39) aimed at unifying theatrical aspirations of the two cultural factions of the region — the Ukrainian and the Rusophile one. *Nova Stsena* (1934—39), in which the author himself was involved, figures prominently in the survey. Though not subsidized by the government, it became representative of Ukrainian independent theatrical arts. From the beginning of November 1938 till March 1939, *Nova Stsena* was the official State Theater of Carpatho-Ukraine.

After Hungarian occupation of Carpatho-Ukraine, the Ukrainian theater migrated to Yugoslavia, Slovakia and Czechia. The author himself, as an emigree from the Carpatho-Ukraine, became its chief proponent. In Carpatho-Ukraine, meanwhile, the Hungarian government established an *Uhrovs'kyi Narodnyi Teatr* (1940-44) with the objective to satisfy the need for theater entertainment of the native population according to the regional „Ruthenian“ spirit. The author also deals at great length with the amateur groups which proliferated in Carpatho-Ukraine in 1920's and 1930's.

Ukrainian theater in Carpatho-Ukraine played an important role in the process of raising national consciousness of the Carpatho-Ukrainian population. However, even though in the 1930's there was a great number of younger native born Carpatho-Ukrainians involved in the theater activities, the main contribution to the establishment of Ukrainian theater in

Carpatho-Ukraine was given by the emigres from the Eastern Ukrainian regions and Halychyna. They also served as drama teachers of the native born, local talents. To the list of the aforementioned theater managers and directors, one should add such names as Yaroslav Barnych, Mykhajlo Bilychenko, Valentyna Ivanova-Veres, Roman Kyrchiv, Oleksa Prykhozko, Ivan Rubchak, Hanna Sovacheva, and others.

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА ВИДАВНИЧИЙ ФОНД КНИГИ Ю. А. ШЕРЕГІЯ

в амер. дол.

1000 дол.

*Комісія Зв'язку й Інформації Закарпатських
Українців у діаспорі (КоЗІ)*

Юрій Козак

Тарас Лукач

Вільма Малкович

Михайло Маханець

Ярослав Очеретько

по 150 дол.

*Осип Данко (втому 50 дол. замість квітів на могилу
бл. пам. В. Вереша)*

Іван Федоришин

Осип Фірищак

Вікторія Новотна

в канад. дол.

по 100 дол.

Василь Маркусь

50 дол. Марко Антонович

Василь Микитин

35 дол. Олександр Бабиченко

Сильвестер Поляк

30 дол. Микола Куцин

по 50 дол.

о. Олександр Баран, Канада

Микола Богаш, Канада

о. Василь Іванчо, Австралія

Михайло і Василина Копинці

Марія Логуш, Канада

Степан Мазола

Роберт Пасулька

Степан Плешинець

Антін Роман

Іван Смерека, Англія

Іван Черешня

Михайло Шпонтак

Михайло Янкович

в австрал. дол.

по 50 дол.

Андрій Глуханіч

Ярослав Михайлишин

Юрій Плавайко

Микола Сас

по 40 дол.

М. Герзанич

по 30 дол.

Василь Глуханіч

Д. Ледней

по 30 дол.

Марія Король-Кукуруза

Микола Кушніренко

Іван Сарвадій

Федір Удичка, Німеччина

Ярослав Чернявський

по 25 дол.

Іван Грешко

по 20 дол.

Іван Кенез

по 25 дол.

Михайло Бажанський

Зірка Гренджа-Донська

Василь Качуровський

в нім. марках

50 марок

Іван Керестіль

ЗМІСТ

Від редакції — Василь Маркусь	5
Юрій Шерегій та його «Нарис» — Валеріян Ревуцький	11

Частина I.

Вступ	16
Початки театру на Закарпатській Україні до 1921 р.	19
1. Аматорські вистави і «Бетлегем» (Вертеп)	26
2. Мандрівні професіональні театральні трупи на Закарпаттю до 1920 р.	30
Прилучення Закарпаття до ЧСР — Наслідки	32
Зародження театру	37
1. Театральні заходи в таборах українських полонених в ЧСР	41
2. «Драматичний кружок» аматорів при «Просвіті» 1920 р.	45
3. Перша вистава кружка в Ужгороді, 7. VII. 1920	46
Співпраця з Товариством «Кобзар» 1920 р.	47
Руський Театр Т-ва «Просвіти» в Ужгороді	51
Святочне відкриття театру	55
Репертуар театру	56
Устав Руського Театру Товариства «Просвіта» в Ужгороді	65
Розквіт театру на Закарпатській Україні	
Театр за директорування М. К. Садовського (1921—1923)	68
Фінансові забезпечення акторів і театру	72
Репертуар	73
Третій сезон театру — 1922/1923	90
Репертуар театру в сезоні 1922/1923	91
Театр за директорування Олександра Загарова (1923—1925)	109
Другий сезон Руського Театру за директора і режисера О. Загарова (1924/1925)	131
Аматорські вистави в сезоні 1924/1925	139
Театр без директора — сезон 1925/1926	141
Репертуар театру в сезоні 1925/1926	143
Борги «Просвіти» — фінансова криза, висновки	151
Театральні і хорові стремління молоді	152
Висновки за добу від 1918 до половини 1926 р.	154
Статистичний огляд діяльності театру від його початку до розквіту	156

Частина II.

Упадок і ліквідація Руського Театру Т-ва «Просвіта» в Ужгороді (1. VIII. 1926 — 31. XII. 1929)

Вступ	158
Вистави українських акторів в Празі і Чехословаччині	162
Діяльність драмгуртків	162
8-ий сезон театру «Просвіти» за Ф. Базилевича (1927—1928)	164
Драматичний кружок «Верховина»	175
9-ий сезон — 1928/1929 рр.	180
Репертуар на сезон 1928/1929	181
Відкриття сезону 1928/1929	183
Ліквідація Руського Театру	193
Склад трупи в сезоні 1929/1930	194
Репертуар сезону	195

Прем'єра «Нової генерації»	196
Спомини М. Штефуци (З «Альманаху Союзу підкарп. укр. студентів у Празі»)	199

Частина III.

Спроби відновлення українського театру на Закарпатській Україні

Спроби відновлення українського театру на З. У. (1930—1934)	213
М. Аркас закладає «Руський театр»	219
Інші імпрези на З. У.	223
Діяльність аматорських гуртків	229
Друга спроба відновити театр у Ужгороді	231
Сезон 1933/1934	238
Заснування «Нової Сцени»	243
Руський Театр ім. М. Садовського (1934—1936)	248
Театральний курс Краєвого Уряду в Ужгороді літом і в сезоні 1934/1935	252
Театральні курси Краєвого Уряду — висновки	255
«Нова Сцена» — драматична секція краєвого пластового хору, сезон 1934/1935	256
Підготовка репертуару «Нової Сцени» літом 1935	261
«Нова Сцена» в сезоні 1935/1936	263
«Нова Сцена» — єдиний театр Закарпаття	266
«Нова Сцена» в сезоні 1936/1937	276
Земський Підкарпатський Народний Театр (ЗПНТ) в Ужгороді — сезон 1936/1937	283
«Нова Сцена» в сезоні 1937/1938	286
«Нова Сцена» в Празі	293
ЗПНТ в сезоні 1937/1938	298
Літній театральний курс при «Новій Сцені»	301
Підготовка до сезону 1938/1939	303
Переговори в справі об'єднання театрів НС та ЗПНТ	304
На порозі нового сезону «Нової Сцени»	305
«Нова Сцена» в Хусті 1938/1939	306
Перегляд вистав у час Різдва 1939 р.	315
Розв'язання Українського Театру «Нова Сцена»	322
Колишні актори «Нової Сцени» в Югославії	324
Українська драматична студія в Празі	325
Репертуар Української драматичної студії в сезоні 1941 (весна й літо)	326
«Угроський Народний Театр» в Ужгороді, 1940—1944	328
Імпрези в Празі і Братиславі, 1939—1944	329
Діячі українського театру на Закарпатській Україні та в Чехословаччині	331
Післяслово	357
Примітки до тексту «Нарису»	358
Використані джерела	361
Прощальні промови на похороні Юрія Августина Шерегія	
1-го червня 1990 року в Братиславі	365
Юрій Августин Шерегіє. Драматичні твори на українській мові (1929—1977)	370
Фотоматеріали	373
Іменний покажчик	395
Summary	408
Список жертводавців на видавничий фонд книги Ю. А. Шерегія.	410

Юрій Шерегій

НАРИС
ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕАТРІВ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ
ДО 1945 РОКУ

Видало Словацьке педагогічне видавництво
815 60 Братислава, вул. Сасінкова, 5
Відділ української літератури
080 01 Пряшів, вул. Пожарніцка, 15

як свою 471 публікацію.

Відповідальний редактор Мирослав Немет
Художньо-технічний редактор Ладіслав Цупер

Друкував ПОЛІГРАФ Пряшів
ISBN 80—08—01837—2

Juraj Šeregi

NÁČRT
DEJÍN UKRAJINSKÝCH DIVADIEL
ZAKARPATSKEJ UKRAJINY
DO R. 1945

Vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo
815 60 Bratislava, Sasinkova 5
Oddelenie ukrajinskej literatúry
080 01 Prešov, Požiarnická 15

ako svoju 471. publikáciu.

Zodpovedný redaktor Miroslav Németh
Výtvarno-technický redaktor Ladislav Cuper

Tlačil POLYGRAF Prešov
ISBN 80—08—01837—2

